

George Bancroft

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

On souscrit, à Paris,

CHEZ N. E. LEMAIRE, Éditeur, boulevard Italien, n° 22, en face des Bains Chinois.

BARROIS l'aîné, libraire, rue de Seine, n° 10, Faub. St-Germ.

DEBURE frères, libraires du Roi, rue Serpente, n° 7.

TREUTTEL ET WURTZ, libraires, rue de Boubron, n° 17.

F. DIDOT, imprimeur du Roi et de l'Institut, rue Jacob, n° 24.

ANT. AUG. RENOUARD, libraire, rue de Tournon, n° 6.

BOSSANGE père, libraire, rue de Richelieu, n° 60.

BRUNOT-LABBE, libraire de l'Université, quai des Augustins, n° 33.

MONGIE aîné, libraire, boulevard Poissonnière, n° 18.

H. VERDIÈRE, libraire, quai des Augustins, n° 25.

ARTHUS-BERTRAND, libraire, rue Hautefeuille, n° 23.

Et chez tous les Libraires de France et des pays étrangers.

T. LIVII PATAVINI

QUÆ EXSTANT

OMNIA OPERA

EXCUDEBAT FIRMINUS DIDOT,
REGIS ET GALLICARUM ACADEMIARUM TYPOGRAPHUS.

TITUS LIVIUS

PATAVINUS

AD CODICES PARISINOS RECENSITUS

CUM VARIETATE LECTIONUM

ET SELECTIS COMMENTARIIS

ITEM SUPPLEMENTA J. FREINSHEMII

CURANTE

N. E. LEMAIRE

VOLUMEN NONUM.

PARISIIS

COLLIGEBAT NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE

POESEOS LATINÆ PROFESSOR

MDCCCXXIII

N. E. LEMAIRE
LECTORI ERUDITO
S. P. D.

Quum octavum Livianæ hujus editionis volumen omnium quæ exstant Livii operum conclusionem faciat, nunc id mihi curandum superest ut datam fidem (vide tom. III, pag. 489 sqq.) Supplementis Jo. Freinshemii in lucem edendis exsolvam. De quibus jam quid censerem, et qualem in eis publicandis operam collocaverim exposui, atque præfatiunculæ subjunxi Catalogum scriptorum quos ad fidem sui laboris testes ipse auctor advocavit.

Quæ sequuntur Decades non nisi post Freinshemii mortem publici juris sunt factæ; unde fit ut quibusdam in locis, sed perpaucis tamen, ultima desideretur manus. Itaque cum Creverio non dubitavi quædam verba aut e mendo scripturæ male edita, aut quæ properanti calamo exciderant, rejicere vel emendare, prout sensus et latini sermonis leges postulare videbantur.

Integram reliqui operis summam complectentur tria volumina, quæ finem Livianæ huic editioni imponent, nisi quod quædam ad Livium pertinentia, indicesque locupletissimi subjicientur.

Quæ omnia, lector optime, tibi satisfaciant, vehementer opto. Vive et vale.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XI

IN LOCUM LIBRI XLVI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUADRAGESIMI SEXTI.

Eumenes rex Romam venit : qui, quia macedonico bello se medium egerat, ne aut hostis judicatus videretur, si exclusus esset, aut liberatus crimine, si admitteretur, in commune lex lata est, ne cui regi Romam venire liceret. Claudius Marcellus consul alpinos Gallos, C. Sulpicius Gallus consul Ligures subegit. Legati Prusiæ regis conquesti sunt de Eumene, quod fines suos depopularetur ; dixeruntque, eum conspirasse cum Antiocho contra populum romanum. Societas cum Rhodiis deprecantibus juncta est. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta viginti septem millia viginti duo. Princeps senatus lectus M. Æmilius Lepidus. Ptolemæus, Ægyptiorum rex, pulsus regno a minore fratre, missis ad eum legatis, restitutus est. Ariarathe, Cappadociæ rege, mortuo, filius ejus Ariarathes regnum accepit, et amicitiam cum populo romano per legatos renovavit. Res præterea adversus Ligures, et Corsos, et Lusitanos, vario eventu gestas, et motus Syriæ, mortuo Antiocho, qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat, continet. Hunc Antiochum puerum, cum Lysia tutore ejus, Demetrius, Seleuci filius, qui Romam obses missus fuerat, clam, quia minime dimittebatur a Romanis, interemit; et ipse in regnum receptus. L. Æmilio Paulo, qui Persen vicerat, mortuo, tanta ejus abstinentia fuit, ut, quum ex Hispania et ex Macedonia opes retulisset, vix ex auctione bonorum ejus redactum sit,

unde uxori ejus dos redderetur. Pomptinæ paludes a Cornelio Cethego consule, cui ea provincia evenerat, siccatæ, agerque ex iis factus.

I. Afflicta Macedonum regia, totque nobiles provinciæ imperio adjectæ, quum potentiam romanam omnibus jam regibus nationibusque formidabilem effecissent, nullum ferme regnum, nulla respublica fuit, quin mittendis Romam legatis victori gentium populo adularetur. Acuerat præterea diligentiam quorumdam non injustus terror, ne pœnæ reposcerentur parum ex fide cultæ societatis. Ista maxime causa movit Eumenem, Asiæ regem, ut in Italiam navigaret. Comperto regis consilio dubitavere Patres, quonam modo excipi venientem verum esset: quippe quum proximo bello macedonico, neque satis pro amico, neque pro hoste se gessisset, hærebant, ne aut repulsus condemnari isto crimine, aut admissus liberari videretur: nam et absolvere pigebat haudquaquam illibatæ fidei virum; et pudebat bello petere, quem ipsi paulo ante principem amicorum, ut aliis ad colendam amicitiam romanam exemplum esset, opibus et honoribus ambitiose auxerant.

II. Tandem ea via placuit, qua animi viresque regis frangerentur, nec in illum tamen nominatim aliquid constitueretur. Igitur in commune lata lex est, *ne cui regi Romam venire liceret.* Ejus exemplum missus a senatu quæstor Eumeni, qui jam Brundusium appulerat, attulit: simul denuntiato, *si quid ei a populo romano opus esset, uti ederet; quod si nihil esset opus, quamprimum excederet Italia.* Breve responsum Eumenis fuit, et quale in animo regio metus et ira pepèrerant, *nulla sibi re opus esse.* Submoto sic Eumene, senatus aliarum gentium civitatumque legatis operam dedit, qui gratulandi causa cum muneribus venerant: ii perhumaniter auditi dimissique sunt, impetratis ferme, quæ postulaverant.

III. Sed Atheniensium legatio, neque moribus civitatis,

§ I. Pol. Excerpt. Legat. 97. — Liv. Epit. XLVI. — Polyb. — § II. Liv. Epit. — Polyb. — Diodor. apud Fulv. Ursin.

ad quam mittebatur, neque famæ ejus, quæ mittebat, satis convenire visa est. Pro Haliartiis, quorum urbem C. Lucretius prætor bello Persei deleverat, nequidquam deprecata; prolatis aliis mandatis repente vertit sermonem, et agros miserorum, quo precibus suis juvare instituerant, populo atheniensi petiverunt. Minore indignatione acceptum est, quod Delon et Lemnum insulas restitui sibi postulavere; nam eas et olim obtinuerant: itaque tunc quoque reddi senatus jussit.

IV. Sub idem tempus Theætetus, Rhodiorum legatus, apud Patres verba de societate fecit: sed quum res in curia traheretur, ille mœrore et annis oppressus (erat enim octogenario major), diem suum obiit. Supervenere deinde Cauniorum et Stratonicensium exsules, *urbesque suas contra quam senatui placuisset, Rhodiorum præsidiis teneri*, questi, novum impetravere senatusconsultum, quo urbibus istis excedere Rhodii jubebantur. Erant adhuc in Urbe Philophron et Astymedes: quos quum cepisset metus, ne civitatis suæ contumacia Romanorum iram asperaret, validiores parendi auctores futuri, si cœtibus publicis interessent, continuo in patriam sunt profecti. Movit repræsentatio discriminis Rhodios, ut non modo statim deducenda curarent præsidia, sed etiam legationem decernerent Romam, quæ de societate conjungenda omni ope contenderet. Aristoteles legationis ejus caput erat: is quum adulta jam æstate in Urbem pervenisset, obsequium Rhodiorum et promptam ad parendum etiam duris imperiis voluntatem exposuit: deinde de societate ineunda multa verba fecit, vario sermone usus ad expugnandos iratorum animos. At Patres ad extremum amicitiæ neutram in partem facta mentione, responderunt: ut *societas in præsentia Rhodiis daretur, ex dignitate populi romani non videri.*

V. Ludos interea megalenses M. Fulvius, M'. Acilius Glabrio ædiles curules ediderunt. Consulibus, nullo usquam

§ III. Pol. Excerpt. Legat. 98. — Vell. I, 4. — § IV. Pol. Excerpt. Legat. 99 et 100.

majore bello, inalpini Galli et Ligures provinciæ fuere: ex utraque gente triumphatum; quum Cl. Marcellus Gallos, C. Sulpicius Ligures subegisset. Consularibus deinde comitiis tanta candidatorum ambitio fuit, ut convocato in Capitolium senatu opus esset. Eo se milvus avis intulit, raptamque de cella Jovis mustelam in medium consessum misit. Id prodigium solitis sacrificiis, et lustratione urbis procuratum est. Plura mox sequens annus attulit, quum T. Manlius A. F. T. N. Torquatus, Cn. Octavius Cn. F. Cn. N. consulatum inivissent: nam et pestilentia sic in Urbe laboratum est, ut ex sibyllinis libris populus, circum compita et sacella operatus, sederit. Et in æde Penatium noctu sua sponte fores patuerunt: lupi quoque in Esquiliis et colle Quirinali media luce conspecti, persequentibus eos, qui viderant, fugerunt. Urbe iterum lustrata, domi forisque tranquillæ res fuerunt. Ludis magnis pugilum et funambulorum spectacula in scenam Sex. Julius Cæsar, Cn. Cornelius Dolabella ædiles curules introduxere.

VI. Hic quoque annus memorabilior legationibus, quam rebus bello gestis, fuit. Venere Gallogræcorum in Urbem legati, magna spe, fore ut suspectus Eumenes, et tantum non pro hoste habitus, gratiorem apud Romanos petitionem suam faceret. Bellum enim habebant cum Eumene, præter solita hostibus, peculiari quadam feritate gentis exitiabile, quod ex captivis ætate et forma præcipuum quemque victimarum in morem ornatos diis suis immolaverant; cætera omni turba, quanquam multi olim noti amicique in ea essent, telis obruta. Concessum his est ab senatu, ut legibus suis uterentur: jussi tamen sunt domi se continere, neque cum armis fines suos egredi.

VII. Haud æque propitiis auribus, licet justiore in desiderio, Achæorum est audita legatio. Populus iste unus ea

§ V. Tit. Andr. Ter. — Jul. Obseq. — Col. Triumph. — Liv. Epit. XLVI. — Prolog. Hecyræ Terent. — § VI. Just. XXXVIII, 6. — Pol. Excerpt. Legat. 97 et 102. — Front. Strat. I, 2, 16. — Casaub. in Polyæn. p. 714. — Diodor. apud Vales.

tempestate per Græciam erat, cui ad res novandas neque animus, si ferret occasio, neque vires deesse viderentur. Igitur has accidere quærentibus Callicrates et Andronidas aperuere viam, plerosque primores Achæorum, quasi cum Perseo sensissent, criminati. Ex quibus Xenon, qui et ipse per ea tempora exercitum duxerat, quum innocentiæ conscientia exclamasset, *se vel in ipso senatu causam suam defensurum esse;* dedit occasionem legato romano, qui tum aderat, ut mitti Romam omnes, qui ab accusatoribus nominati fuerant, imperaret. Duris et insolentibus mandatis (neque enim aut Philippus olim, aut filius ejus Alexander, quum rerum potirentur, tam acerba jusserant) Achæi deteriorum metu paruere; missis in Urbem principibus gentis, et quotquot aliorum per tempora macedonici belli in imperiis aut curationibus alicujus momenti fuerant, circiter mille. Hos Romani, tanquam a suis judicatos, circum municipia coloniasque Italiæ custodiendos dimiserunt. Ergo repetitis legationibus, *ut causa civium suorum cognosceretur, aut si credere innocentes senatus, quam reperire mallet, patriæ redderentur,* Achæi orabant.

VIII. Quod ubi frustra fiebat, vacuique in Peloponnesum legati revertebantur, tanta omnium indignatio in Callicratem et cæteros ejusdem sectæ exarsit, ut non jam secretis odiis, sed plane confessa simultate ab omnibus incesserentur, eousque, ut etiam a pueris e schola redeuntibus palam *proditores* appellarentur : neque in sacris Græcorum conventibus quisquam eorum cum laude mentionem facere posset, quin sibilis et tumultu vix credendo exciperetur : estque tradita res non indigna memoratu, aliquando Sicyone quum inter Antigoniorum solemnia balneis publice instructis Callicrates et Andronidas usi fuissent; neminem in eadem solia postmodum voluisse descendere, nisi prius emissa priore aqua omni, novaque infusa, veluti expiata et lustrata viderentur.

IX. Sed Achæi, quum aliud auxilium; præterquam in pre-

§ VII. Just. XXXIV, 1. — Polyb. apud Vales. — Pausan. lib. VII. — § VIII. Pol. Excerpt. Legat. 103. — Polyb. apud Vales.

cibus nullum esset, et harum vim maxime in perseverando positam crederent, denuo legationem decernunt, quam Eureas, et cum Anaxidamo Satyrus obierunt. Ii sub idem ferme tempus venere Romam, quo inter complures minorum gentium legatos a Rhodiis Astymedes, et a rege Prusia Python quidam accesserat. Hic introductus in senatum Eumenis accusationem orsus est, *cujus incursionibus fines Bithyniæ vastarentur, oppidis etiam aliquot ereptis occupatisque: neque aliud magnopere Prusiam Eumeni displicere, quam quod amicitiam Romanorum cum fide retineret: idque ex eo intelligi posse, quod cum Antiocho, Syriæ rege, de bello romano agitaret consilia: neque senatusconsultis haberet honorem, sed contra hæc vexaret Gallogræciam, omnesque in universum socios clientesque Romanorum: res autem suas ubivis confirmando, qui suæ factionis essent, stabiliret.* Non spernenda res senatui visa: ne tamen adhuc nudarent consilia, sufficere creditum, si favore suo Gallogræcorum sustinerent animos, illorumque libertatem, quantum citra manifestam Eumenis injuriam fieri posset, tutarentur.

X. Post hos Astymedes Rhodius iteravit civitatis suæ preces: *satis eam magnas superbiæ temeritatisque pœnas luisse, quin et graviora delictis pertulisse supplicia:* « nam et Lycia « Cariaque decedere coacti sumus, quas regiones non sine « maximis sumptibus, triumque bellorum laboribus et peri- « culis, civitas nostra quæsiverat. Nunc igitur vectigalibus « istarum tributisque caremus, unde nobis egregii nuper « fructus, et opum publicarum accessiones magnæ certæque « fuere. Quanquam de Lycia Cariaque, si quis infensius ur- « geat, forte minus licitum sit queri. Quod enim vestro mu- « nere possederamus, videri potest non inique nobis adem- « ptum esse, offensionibus obortis, et civium nostrorum ve- « cordia suspiciones et iram vestram provocante. Sed Cau- « num certe ducentis talentis a Ptolemæo, sed Stratoniceam « ab Antiocho et Ptolemæo in magni beneficii loco accepi- « mus: unde nobis annuus proventus centum viginti talen-

§ IX. Pol. Excerpt. Leg. 104. — Liv. Epit. XLVI. — Polyb.

« torum uno decreto vestro periit: cui quidem obedire quan-
« quam maximo cum reipublicæ nostræ detrimento conjuncta
« res erat, non distulimus. Quibus ex rebus effectum est, ut
« majores pœnas Rhodii dederimus semel dubii amici, quam
« semper certi hostes Macedones : ut jam alias taceamus gen-
« tes, ne cui incolumitatem suam invidere potius, quam ve-
« lificari nostræ videamur.

XI. « Et tamen præcipuum civitatis nostræ vulnus nondum
« attigi, quod exemptione Deli, demptaque populo de portu
« et publicis statuendi potestate, portorium, hoc est, rhodiæ
« rei fundus et columen sic interiit, ut quod paulo ante qua-
« dragies H-S. locari consueverat, hodie vix in sexcenta millia
« nummum inveniat redemptorem : adeo, Patres conscripti,
« jugulum premit ira vestra, et ipsos quasi nervos incidit ci-
« vitatis. Quod si meritos hæc urgeret calamitas, non foret
« absonum, publico delicta consilio, publicis quoque mise-
« riis expiari : nunc autem, quando et paucorum iste furor
« fuit, et reorum omnium suppliciis populo rhodio expiatus;
« relinquitur, ut remotis a sensu malorum sontibus, indigna-
« tio vestra tantummodo adversus innocentes desæviat. Quod
« quia neque pro cætera mansuetudine vestra, neque pro
« gloria sæpius ignoscendo, quam vindicando quæsita, facere
« videmini; certa me spes tenet, fore, ut aliquando miseri-
« cordiæ, quam iræ, meminisse malitis.

XII. « Ob amentiam paucorum, iracundiam non injustam
« contra Rhodios concepistis : quanto æquius fuerit venia
« prosequi sceleris innoxios, ob errorem supplices, et pœni-
« tentia ac obsequiis admissa correcturos? Amisimus digni-
« tatem, potentiam, vectigalia, etiam libertate, pro qua jam
« inde ab antiquissimis temporibus nihil non sustinuimus,
« haud parum imminuta : et tamen ferimus ista patimurque :
« modo sic tandem satisfactum sit iræ vestræ, Patres con-
« scripti, ærumnæque Rhodiorum vel in hac fortuna finem
« inveniant : id autem nullo pacto sperare audemus, nisi,
« quod toties oravimus, in amicitiam societatemque populi

§ X. Diod. apud Vales. — § XI. Polyb.

« romani recipiamur. Olim invidiosa et suspecta multis po-
« tuit hæc esse postulatio, ne ad spes nimias præscriptione
« vestræ societatis abuti cogitaremus : nunc ad eam, velut ad
« asylum confugimus, nec ut aliis timori simus, sed ut ti-
« mere ipsi desinamus. »

XIII. Huic orationi, quum similis argumenti alia quædam adjecisset, imagine humilitatis, in quam ex tanto fastu subito deciderat clarissima civitas, movit animos Patrum, ut societatem cum deprecantibus jungendam esse decernerent : neque deerant, qui reniterentur, simulatam Rhodiorum pœnitentiam arguentes : sed apud plures misericordia valuit, adjuta Ti. Gracchi testimonio, qui *senatusconsultis omnibus obtemperatum a Rhodiis fuisse* referebat, *condemnatosque publico judicio universos, qui populum a Romanis alienaverant*; nam hujus Gracchi A. Manlio A. F. T. N. Torquato, Q. Cassio L. F. Q. N. Longino coss. celebris legatio per Asiam fuit, quam missus ab senatu ad res sociorum inspiciundas obiverat. Causa mittendi maxime fuit, ut coram cognosceret, quid Antiochus et Eumenes animi consiliique invicem aut adversus populum romanum haberent. Honorificentissime ab utroque rege exceptum ferunt, nullo conspirationis inter eos certo indicio, benevolum ipsis faventemque revertisse.

XIV. Acerrimi viri diligentiam Eumenes prudentia eluserat, qua nemine tum regum inferior fuit; vicinia potentiorum ad consilia sua sollicite tegenda tam longa ætate exercitus. Antiocho loco sapientiæ temeritas fuit, qua omnibus in negotiis usus, vix ullum animi sui certum firmumque vestigium sinebat animadverti. Quum enim alii reges potentiam divitiasque suas pari sollicitudine augerent tegerentque, gnari magnarum opum famam suspicionibus obnoxiam esse; hic, quasi data opera, produxit thesauros suos, et ostentavit. Magnificentissimos enim ludos instruxit, ex universo fere terrarum orbe per ambitiosa præmia coactis artificibus : quo tempore quidquid regiæ supellectilis, cæteræque opu-

§ XIII. Liv. Epit. XLVI. — Pol. Excerpt. Legat. 104 et 105.

lentiæ, fuerat reconditum, id omne publice spectandum proposuit. Vix peracta hac solemnitate supervenit Ti. Gracchus, quem omni comitate ac liberalitate sic obruit, ut animum regis ob ereptam Ægyptum a populo romano alienissimi nullo indicio posset deprehendere. Quum enim natura largitor animus esset; tunc etiam studio honoris cultusque omnia argumenta sic intendit, ut toto eo tempore aliis in ædibus diversaretur, quo vacuam legatis romanis regiam relinqueret. Ea res, et quoniam paulo ante inter ludos animum usque ad pudendas ineptias effusissima hilaritate laxaverat, Romanis facile persuasit, nihil in tali mente magnæ seriæque cogitationis agitari.

XV. Cæterum, ut ad institutum redeamus, non eadem humanitate, qua priores, achaici oratores excepti sunt ab senatu. Negabant illi, *principes Achæorum tanquam damnatos, sed, uti causam dicerent, missos Romam fuisse : rogare igitur nunc quoque, ut ita fiat, si Patribus videatur; quod si isthoc nolint, at saltem remittant illos domum : spondere concilium achaicum enise daturum operam, ne judicium suum lenius, quam pro cujusque merito, fuisse dicatur.* Nihil impetratum : literæ quin etiam ad principes græcarum civitatum, qui romanæ factionis erant, et in Achaiam ad Callicratem missæ : *neque civitatibus publice, neque ipsis privatim profuturum videri, si homines isti suam quisque in patriam revertantur.* Hoc per Græciam vulgato responso, passim metus erat et trepidatio, non eorum modo, qui Macedonum rebus studuerant, sed omnium, quibus erat patriæ caritas externa dominatione potior. At Charopus et Callicrates, et cæteri ejusdem consilii, quanto humiliores videbant alios redigi, tanto ipsi majores spiritus sumebant.

XVI. Dum ista diversis locis sic aguntur, Perseo, qui rerum istarum omnium causa fuerat, dubium an voluntarius exitus, calamitatis vitæque finem attulit. Post L. Æmilii triumphum, in carcerem albanum conditus, et inde eodem

§ XIV. Polyb. apud Vales. — Diod. apud Vales. — Polyb. Excerpt. Legat. 101. — Joseph. XI, 11. — § XV. Polyb. Excerpt. Legat. 105.

L. Æmilio, senatusque principe M. Lepido adjuvante exemptus, in libera custodia biennium extraxit: tum vero miserias certas, spem incertam reputans, inedia sibi conscivit necem: quidam a custodibus, quos forte offenderat, somno prohibitum exspirasse tradiderunt. Defunctum publico funere in honorem pristinæ fortunæ senatus efferri jussit, misso ad hoc quæstore Albam, ubi decesserat. Nec omittendum est in casu tanti modo regis aliud fortunæ ludibrium, etiam ipsa, ut mihi videtur, captivitate ac morte miserabilius. Alexander solus liberorum patri superstes fabriles artes didicit, quibus se toleraret: deinde scriptum fecit, operamque eam magistratibus albanis locavit. Hoc anno Romæ census actus est, lustrumque conditum. L. Æmilius Paulus, Q. Marcius Philippus condidere: censa sunt civium capita trecenta triginta septem millia, quadringenta quinquaginta duo.

XVII. Mitis ea censura fuit, moribusque et mansuetudini Pauli conveniens. Tres tantum senatu moti; nemo ex insignibus: eadem in equitibus romanis recensendis moderatio fuit. Principem senatus, quem et antecedentes quidam censores, legere M. Æmilium Lepidum. Operum, quæ locavere, quod mireris, splendidiora nesciuntur: memoratur horologium, quod diligentius ordinatum Q. Marcius in publico posuit, grato in populum romanum munere, quia vetus, quod ibidem centesimum ferme ante annum M. Valerius Messalla statuerat, ad horas romanas parum conveniebat. Publicavit idem et Concordiæ signum, quod deinceps in curia collocavit C. Cassius. At L. Æmilius Minervam, Phidiæ præclarum opus, in æde Fortunæ posuit. Hoc primum anno in Italiam venisse morbum, qui carbunculus appellatur, in annalibus annotatum est.

§ XVI. Diod. Eclog. lib. XXXI. — Plut. Æmil. cap. 63. — Diod. apud Vales. — Sall. Hist. IV, in Epit. Mithrid. — Valer. Maxim. V, 1, 1. — Zon. — Marcellin. XIV, 40. — Oros. IV, 20. — Liv. Epit. XLVI. — Fasti Capit. — Plutarch. — § XVII. Liv. XLIII, 15. — Diodor. XXXI, 2. — Censor. cap. 19. — Plin. VII, 60, et XXVI, 1. — Scaliger. — Cic. pro Domo, c. 50. — Plin. XXXIV, 8, et XXVI, 1.

XVIII. Comitia deinde consularia habente A. Manlio, nam collega ejus Q. Cassius in magistratu decesserat, Ti. Sempronius P. F. Ti. N. Gracchus iterum, M'. Juventius T. F. T. N. Thalna facti sunt. Ii quum magistratum inivissent, Ti. Gracchus Galliam, M'. Juventius Corsos provincias accepere: sed in Urbe ludi megalenses a L. Cornelio Lentulo, L. Valerio Flacco ædilibus curulibus, acti sunt. In Corsis feliciter bellatum causa fuisse putatur consuli, ut rarissimo fati genere interiret. Quum enim sacrificanti forte literæ senatus allatæ essent, quæ *ob res ab eo gestas supplicationem decretam* nuntiabant; eas attentissime legens ante foculum, subito concidit, exstinctus, ut putatur, gaudio, cujus in translatitia felicitate intemperiem angustus animus non ferebat.

XIX. Circum hæc tempora, quum jam mirifice amplificata res romana esset, moribus omnium ferme regnorum se permiscuit: quare deinceps domestica externaque gesta, sicuti causis eventibusque sunt connexa, sic etiam narratione conjungentur. Prusias nunquam æquus Eumeni, et jam apud senatum criminationes adversus illum pronis auribus accipi doctus, non desinebat intendere suspiciones, etiam Gallogræcis et Selgensibus, aliisque per Asiam populis, ad idem faciundum excitatis. Igitur Eumenes, quoniam ipse Roma excludebatur, fratres Attalum et Athenæum misit, querelis omnium responsuros. Quod illi quum haud incommode perfecisse viderentur, magnis honoribus donisque affecti discessere: neque tamen omnis cura decessit Patribus, nunquam satis credito, conspirationis adversus populum romanum cum Antiocho initæ vanam delationem fuisse.

XX. Placuit igitur, C. Sulpicium Gallum, M. Sergium specie legationis ad consilia regum exploranda proficisci. Obtendebantur res Græciæ passim interna discordia dissidentis: et controversia Megalopolitanorum, qui cum Lacædemoniis de agri parte disceptabant. In ea legatione C. Sulpicium

§ XVIII. Fasti Capitol. — Vict. in I. — Rhet. Cic. — Titul. Heautontim. Terentiani. — Plin. VII, 53. — Val. Max. IX, 12. — § XIX. Polyb. Excerpt. Legat. 106. — Diod. apud Ursin.

multa insolentia fecisse, græci scriptores arguunt: *nam et cognitionem de finibus inter Argivos Spartanosque, Philippo quondam, qui Alexandrum genuit, disceptatam, ad Callicratem impurum invisumque toti Græciæ hominem rejecisse; et Ætolis a Pleurone, qui sejungi a concilio achaico cupiebant, indulsisse, ut suo nomine legatos Romam mitterent.* Sane senatui placebat, imminui potentiam Achæorum, spiritusque frangi: quapropter et Ætolis, quod petierunt, concessum est; et C. Sulpicius occulto Patrum mandato morem gerens, alias quoque civitates, quæ achaicæ formulæ erant, ab eo fœdere dissociare instituit: neque minore deinceps acerbitate tractatus est Eumenes, quum idem ille C. Sulpicius in Asiam transjecisset: per celeberrimas enim Asiæ urbes edicta legatus proposuit, *ut quibus de Eumene queri decretum esset, dicto die Sardis occurrerent.* Quo ubi venisset, posito apud gymnasium tribunali, decenduum solidum audiendis adversus regem querelis vacavit: convicia in illum probraque tam avide suspiciens, ut invitare accusatores, et desiderio reum faciundi quidlibet in crimen trahere videretur; vanus ingenio, et ex claris inimicitiis constantis animi famam appetens.

XXI. Quum hic asiaticarum rerum status esset, in Ægypto Ptolemæi fratres iterum æmulatione et discordiis exarsere: validior tum junioris factio, Philometorem, cognomen id majori fuit, regno pulsum, ad petendam ab senatu opem Romam compulerat. Paucis comitatus servis, ex præsentis fortunæ squalore pedes ad Urbem faciebat iter, quum Demetrius Seleuci F., qui obses Syriæ regum Romæ hærebat, re cognita, obviam profectus est, familiamque suam et cum diademate ac veste regia equum eximie ornatum obtulit, ne loci sui majestatem sordido cultu prodidisse visus, a Romanis despectui haberetur. At ille Demetrii comitate prolixe laudata, illorum accepit nihil, rogavitque Demetrium, ut alicubi subsistens in via, se quo instituisset modo ingredi Urbem pateretur. Id sive misericordiæ movendæ causa fe-

§ XX. Pausan. lib. II et VII. — Polyb. apud Vales.

cerit, sive metu, ne tanto cum fastu accedens, legem, qua reges Urbis aditu prohibebantur, adversam haberet, parum mihi compertum est.

XXII. Cæterum tacite ingressus Urbem, in hospitium pictoris cujusdam alexandrini se contulit. Quod ubi rescivere Patres, advocatum humanissime sunt allocuti, excusaruntque diligenter, *quod ei quæstorem non misissent obviam, neque publicum hospitium præbuissent; id enim non sua negligentia, sed ipsius improviso adventu commissum esse: cæterum posse illum senatus adeundi diem petere, et ab eo, quidquid amicis sociisque regibus tribui par esset, exspectare.* Statim deinde e curia deductus est in publicam domum: decretaque pecunia quæstori, ex qua ei quotidie munera mitteret. Sic erectus ad spem pristinæ fortunæ, non deteriorem his initiis eventum habuit: missi enim deinde ab senatu legati, concordiam inter fratres, et pulso reditum confecerunt.

XXIII. Inter hæc mortuum, Cappadociæ regem, Ariarathen cognominis patri filius excepit. Qui statim inter initia regni legatos in Urbem ad amicitiam cum populo romano renovandam misit, maxima cum demonstratione benevolentiæ studiorumque: neque fides orationi defuit, quod Ti. Gracchus, *quo tempore legationem asiaticam obiverit, quum hujus, tum defuncti regis animum abunde inspexisse*, testabatur. Sed etiam postea M. Junium, qui ad bellum inter eos reges et Gallogræcos componendum venerat, perhonorifice habuerant; neque minoribus officiis coluerant Cn. Octavium et Sp. Lucretium post paulo ab Urbe missos: nam et cætera omnia prompte copioseque præstiterant; et quum in Syriam ituros comperissent, suas regnique vires obtulerant, si iis ad res Syriæ constituendas eguissent: pertinere enim magnopere ad se negotia Syriæ judicabant; non magis ob terrarum, quam ob sanguinis conjunctionem, quia senior Ariarathes filium istum ex Antiochide susceperat, Magni Antio-

§ XXI. Liv. Epit. XLVI. — Trogi Pomp. prolog. 34. — Val. Max. V, 1, 2. — Diodor. apud Vales.

chi nata. Sed recusaverunt id auxilium legati, majestate nominis romani tutos se rati fore; quod longe secus evenit: nam apud tranquillos et modestos auctoritas ac reverentia plurimum valet; ubi turbari res cœpere, adversus improbitatem armatam debile munimentum pudor est.

XXIV. Quibus autem initiis concuti regiones istæ cœperint, operæ pretium est exponere. Puerum Antiochum pater Epiphanes Philippo cuidam amicorum commendaverat, expeditionis elymaicæ comiti. Sed audita morte regis Lysias, qui relictus in custodia regni fuerat, tutelam pueri novennis occupavit. Quod ubi Romæ Demetrius comperit, adito senatu ostendit, *patris Seleuci nomine obsidem se in Urbem venisse: sub Antiochi deinde regno, magis quia per ætatem jus suum nesciverit, quam legitima ex causa, eadem in conditione permansisse: nunc etiam hoc exstincto, se obligatione omni liberatum videri, æquumque putare dimitti ab senatu, atque etiam in regno recuperando adjuvari.* « Non enim modo jure « potior sum, inquit, Antiochi filio, cujus pater ætatem et « absentiam meam occasionem suam ratus est; sed non mi- « nus etiam favori vestro confido. Puer in hanc urbem veni: « nunc tertio et vicesimo ætatis anno, tanto tempore inter « vos educatus, civis potius vester, quam externus videri « debeo. Vos ego patres mihi, vestros liberos, æquales meos, « fratres esse reor; neque alia aut vos reverentia, aut illos « caritate amplector. »

XXV. Non erat equidem vel injusta Demetrii causa, vel ingrata oratio. Sed vicit utilitas, ut potius immaturum puerum, quam ætate florenti adolescentem, opulentissimo regno præesse vellent. Itaque non retentus modo ille; sed etiam paulo post tres legati Cn. Octavius, Sp. Lucretius, L. Aurelius delecti, qui in Syriam proficiscerentur, ex voluntate senatus regnum ordinaturi. Facile passuros hoc Syros reban-

§ XXIII. Liv. Epit. — Pol. Excerpt. Legat. 107 et 109. — Diod. XXXI, 3. — Polyb. — § XXIV. Machabæor. 1-6. — Joseph. XII, 14. — Hieronym. in Daniel. c. 11. — Polyb. et Diod. apud Vales. — Appian. Syriac. — Polyb. Excerpt. Legat. 107. — Justin. XXXIV, 3. — Polyb. — Zonar.

tur, rege per ætatem invalido, et tutoribus satis habituris, si Demetrio Romæ retento, ipsi in administratione rerum relinquerentur. Neque species honesti consilio aberat : *cura socii et amici regni* prætendebatur, *ne quietem ejus mors regis et ex ea timendi tumultus turbarent : maxime quum procurationem regni Lysias invasisset; jus ex mandato morientis regis, cum reliquiis exercitus rediens Philippus vindicaret.*

XXVI. Cæterum occasio nata videbatur ad opes regni minuendas, mandataque in hoc legati acceperant; et nominatim, *ut naves tectas incenderent, elephantos occiderent, quæ contra fœderis leges habere Antiochus dicebatur.* Iisdem etiam commissa Macedoniæ pacandæ cura, quam ex regio imperio insolita libertas, et publicorum consiliorum nondum bene composita forma in seditiones egerat. *Gallogræcos etiam et Cappadociæ regnum diligenter inspicere* jussi sunt : et jam digressis advenere literæ, quibus negotium dabatur, *ut ad conciliandos Ægypti reges nihil laboris industriæque prætermitterent.*

XXVII. Interea Ti. Gracchus cos. subacta Cammanorum gente, Romam ad triumphum regressus, comitia consularia in annum sequentem habuit : quibus P. Cornelius P. F. Cn. N. Scipio Nasica, C. Marcius C. F. Q. N. Figulus designati. Notabilis tum res accidisse traditur : inter creandos consules, quum primus rogatorum eos retulisset, illico exspiravit, neque segnius peracta sunt comitia : id in omen versum, sermonibusque populi agitatum est, timentis, ne quid in religiones peccatum esset, publicis malis expiandum. Gracchus rem ad senatum retulit : senatus consulendos censuit haruspices. Hi ubi, *rogatorem comitiorum non fuisse justum*, responderunt, incensus ira Gracchus, « Itane, inquit, ego « non justus, qui et consul rogavi, et augur, et auspicato ? « Vos justi comitiorum, romanique juris interpretes, Tusci « homines, et barbari ? » Sic in præsentia nihil mutatum. Consul peractis comitiis in Corsos profectus videtur, ut morte

§ XXV. Just. Appian. — Liv. Epit. XLVII. — Polyb. — Zon. — Machab. I, 6. — Joseph. XII, 14. — § XXVI. Cic. Philipp. IX, 2. — Polyb.

collegæ tumultuantes coerceret : inde, forte quod ibi quoque novarum rerum semina erant, in Sardiniam transjecisse. Neque enim de gestis hujus et proximorum annorum certa satis memoria superest, sed leviter annotatum, circum hæc tempora contra Ligures, Corsos, et Lusitanos vario successu bellatum esse.

XXVIII. Jam Scipio Figulusque non magistratum inierant modo, sed etiam in provincias fuerant profecti, quum Ti. Gracchi literas ad senatum augures detulere, ad collegium suum ex Sardinia missas, quibus significabat, *comitiis consularibus, quum ad auspicium repetendum Urbe in campum rediisset, eodem se tabernaculo, quo antea de cælo servaverat, usum : id jam libros augurales legenti apparere rectum non fuisse : eamque rem, licet cum suo pudore conjuncta esset, quia pertinere ad religiones populi romani videretur, perscribere voluisse.* Tanta res senatui visa, ut a prætore urbano literas ad consules scribendas censeret, quibus certiores de eo negotio fierent, provinciisque decedere juberentur. Atqui illi vitio creatos rati, et antiquiorem reipublicæ, quam suæ dignitatis, curam esse opportere; Scipio e Corsica, Figulus e Gallia maturato reditu, magistratum abdicarunt. Nam et ingenio probo modestoque erant (Scipio etiam sapientiæ fama celebris), et recordabantur, quale C. Flaminius in causa simili, senatus auctoritate spreta, certamen cum Patribus, et postremo fatum habuisset.

XXIX. Per interregem deinde suffecti consules. P. Cornelius L. F. L. N. Lentulus, Cn. Domitius L. F. Cn. N. Ahenobarbus fuerunt. Quum inter hæc in Syriam legati ab senatu pervenissent, et multa passim a regibus contra fœdus facta arguerent, mutarentque; in odium gentis, atque ex eo in periculum inciderunt. Maxime movebant naves pulcherrimæ sumptuque ingenti fabricatæ, quas incendi Cn. Octavius

§ XXVII. Polyb. Excerpt. Legat. 106. — Plutarch. in Gracch. cap. 1. — Cic. de Nat. Deor. II, 4. — Liv. Epit. XLVI. — § XXVIII. Val. Max. I, 1. — Plut. Marcello, cap. 5. — Cic. ad Quint. fratrem, II, 2. — Idem, de Nat. Deor. II, 4. — Auct. de Vir. ill. c. 46.

jusserat: etiam elephantorum incendebat miseratio, quod egregiæ belluæ, raræque possessionis, domitæ insuper mansuetæque, nulla, ut putabant, de causa concidebantur. Itaque non difficulter inducti Syri, gens læta seditionibus, ut Romanos ejicerent, Cn. Octavium etiam interficerent; cui Laodiceæ, dum in gymnasio ungitur, Leptines quidam manus attulit. Lysias, ad dissimulandam facinoris, cujus ipse præcipuus auctor ferebatur, conscientiam, et Octavium magnifico funere extulit, et ad purgandum crimen nomine regis legatos e vestigio misit Romam. Ii quum multis verbis, *nihil publico consilio gestum esse*, contendissent, sine responso dimissi sunt. Cn. Octavio, *quod pro republica mortem oppetisse videretur*, statuam in Rostris, loco celeberrimo, senatus decrevit.

XXX. Nec Romani tantum succensebant Syris, sed in cæterorum quoque mentibus immanitas rei conciverat indignationem. Inter quos præcipuus Ariarathes Cappadox, præter insitum virtutis amorem, studiumque in populum romanum, etiam amicitia privata movebatur, quam cum Octavio in regia sua contraxerat. Quia tamen, legatis ad puerum Antiochum missis, matris suæ sororisque reliquias repetebat, alieno tempore Lysiam offendere timens, earum rerum mentionem a suis fieri vetuit. Cæterum haud obscurum ejus judicium erat, quum populi romani amicitiam plurimi faceret: ita quidem, ut sub idem fere tempus reversis, quos Romam miserat, legatis, promptamque Patrum erga regem voluntatem referentibus, honorem habuerit diis, sacrificioque magno peracto, cum ducibus suis hilariter fuerit epulatus.

XXXI. Dum hæc in istis locis fiunt, alibi quoque parum tranquillæ res fuerunt. Calyndenses obsidione Cauniorum, a quibus defecerant, pressi, a Cnidiis auxilio impetrato aliquamdiu restiterunt: deinde, timentes de exitu belli, ni

§ XXIX. Fasti Capitol. — Appian. Syriac. — Zonar. — Jul. Obseq. — Polyb. Excerpt. Legat. 114. — Cic. Philipp. IX, 2. — Plin. XXXIV, 6. — § XXX. Polyb. Excerpt. Legat. 112. — Diod. lib. XXXI.

majoribus opibus defenderentur, Rhodios imploravere, se suaque dedere polliciti. Rhodii receperant quidem parumper ex priori consternatione animos : sed tamen iram senatus verebantur, si inconsulto eo quidquam majoris negotii aggrederentur. Ablegatis igitur Cleagora et Lygdami petiverunt, *ut sibi recipere Calyndenses liceret; utque possessiones, quas in Caria Lyciaque privatim Rhodii haberent, eodem essent jure, quo ante fuissent.* Donum præterea decreverant in æde Minervæ, colossum cubitorum triginta, populo romano ponere : cessitque res iis feliciter; nam et subsidiis terra marique missis, Calyndensium oppidum hoste submoto receperunt; et Romæ accepta facti ratio est, jusque novæ ditionis auctoritate senatus stabilitum.

XXXII. Major deinde res occasionem præbuit Patribus, ex aliena discordia suam potentiam augendi. Quippe minor Ptolemæus, cui Physcon cognomentum erat, Romam profectus, institutam cum fratre divisionem retractari orabat : *neque enim se sponte assensum, sed iniquitati temporum cessisse* : petebat igitur, *ut Cyprus adjiceretur sorti suæ, sic quoque fraternam non adæquaturæ.* Contradicebat his Menithyllus alabandensis, princeps legationis, quam ob id quum Ptolemæus major miserat, ut senatum edoceret, *suo beneficio fratrem non modo cyrenaicum regnum, sed etiam vitam ipsam habere, quam citra ipsius operam contracto tam acri omnium odio tueri non potuisset. Præterea religionibus, quæ apud Ægyptios sanctissimæ censeantur, mutuoque jurejurando firmata pacta violari non debere.* Isthæc disserentes, etiam Canuleii et cæterorum, qui rebus omnibus interfuerant, testimonio juvabantur.

XXXIII. At Patres, quibus potentissimi regni vires dividi opportunum videbatur, refellenti isthæc Physconi credere maluerunt; et legatione, quæ illi Cyprum a fratre impetraret, decreta, T. Manlium Torquatum, Cn. Merulam proficisci jusserunt, cum mandatis, *ut conciliatis inter se fratribus,*

§ XXXI. Polyb. Excerpt. Legat. 110 et 111. — § XXXII. Polyb. Excerpt. Legat. 113 et 114. — Diod. apud Vales.

minori Ptolemæo Cypri regnum citra vim et arma traderetur. Quum in eo statu res regnorum essent, Demetrius Seleuci F. ad Syriæ recuperandum regnum apertam sibi occasionem judicabat, infensis Lysiæ Romanis, et ob facinus contra gentium jura patratum, totam istam aulam aversantibus. Igitur, Apollonio Apollonii F. consultore (quippe Polybius, ingenio et usu excellenti præditus, communi proverbio usus, *caveret bis ad eumdem lapidem impingere*, dissuaserat) senatum adire statuit, ut, *si regnare Patres Antiochum mallent, ipse saltem necessitate pro obside manendi solveretur. Nec enim jure se attineri, mortuo Epiphane, cujus in locum obses ipse factus esset.*

XXXIV. Hæc quum ita nequidquam postulasset (nihil enim acciderat, cur priorem sententiam senatus mutaret) ad alia consilia conversus, Diodorum ad se vocat, educatorem suum, qui nuper ex Syria Romam advenerat. Is, ut erat homo callidus, et qui præsentem regni statum accurate teneret, ostendit, *nulla re alia, præterquam præsentia Demetrii, fore opus : ei, ubi conspectus primum esset, protinus omnes adhæsuros. Nam et Lysiam invisum popularibus, et populum Lysiæ suspectum esse, neque a Romanis timendum; nunquam enim iis, quorum opera Cn. Octavium occisum esse crederent, auxilium laturos. Nihil igitur aliud in præsentia meditandum, nisi qua ratione fugæ consilium solertissime nunc tegere, mox exsequi possit.* Adolescens, probata Diodori sententia, rem cum Polybio communicat : per hunc Menithyllus, Philometoris ægyptii legatus, Demetrio conciliatur. Is navem punicam nactus, quæ primitias Carthagine Tyrum ex veteri religione vehebat, quasi usurus ea ad reditum suum, palam cum nautis paciscitur : convenit de mercede; comparatur ac infertur commeatus; tempus profectionis constituitur.

XXXV. His ita præparatis, præmittitur in Syriam Diodorus. Demetrius in eam diem, qua erat abiturus, paucis

§ XXXIII. Polyb. Excerpt. Legat. 114. — Appian. Syriac. — § XXXIV. Polyb.

domesticorum secum retentis, cæteram turbam præcedere Anagniam jubet; et cum canibus apparatuque venatico, ad Circæum sibi occurrere : nam ibi sæpe antea venationi operam dare consueverat. Idem fit a cæteris, quos consilii participes, viæque comites legerat : in quibus et Nicanor fuit, mox præcipuus amicorum. Ii cum singulis pueris ad navem, quæ ad Ostiam stabat, sese conferunt : venit eodem Demetrius, reperitque Menithyllum, qui nautis obtentu novi a rege mandati excusat, *quod ipse nequeat discedere : cæterum se juvenes istos probatæ fidei ad illum mittere.* Non interfuit nautarum, quos vectores tollerent, quandoquidem de mercede nihil ipsis decedebat. Itaque prima luce sublatis ancoris vela fecerunt, de comitibus suis præter id, quod a Menithyllo acceperant, nihil suspicati. Hac fraude quatriduum abiit, priusquam de fuga Demetrii dubitatum est.

XXXVI. Quinto demum die coactus ob eam rem senatus, quia multum itineris ille jam præceperat, minime prosequendum esse censuit. Sed haud multo post tempore, Ti. Gracchum, L. Lentulum, et Servilium Glauciam ad res Græciæ inspiciendas miserunt : iis mandatum, *ut ex Græcia in Asiam transjicientes, quum aliorum regum, tum præcipue Demetrii consilia specularentur.* Datum etiam negotium est, *ut regum cum Gallogræcis controversias judicarent :* præsertim Graccho injunctum, *ut his rebus omnibus præsens superesset.* M. deinde Valerius M. F. M. N. Messala, C. Fannius C. F. C. N. Strabo consulatum acceperunt. In horum magistratu conviviorum luxui obviam itum, qui tum, ut rebus prosperis solenne est, in dies sumptuosiore intemperantia valescebat. Neque lex Orcia, quam vicesimo ante anno C. Orcius de senatus sententia in tribunatu tulerat, ruentes mores satis sustinebat, etiamsi servaretur : quia numero tantum convivarum coercito, cæteram epularum luxuriem sine freno reliquerat.

XXXVII. Crevit igitur, ut sæpe fit, irritatum remedio

§ XXXV. Joseph. XII, 17. — Justin. XXXIV, 3. — Polyb. — § XXXVI. Fasti Capitol. — Macrob. Saturnal. II, 13.

malum, passimque jam in pauciores convivas major impensa, quam in plures antea, fiebat: adeoque in publicum damnum et dedecus vesana ingluvies iverat, ut vulgo jam in comitium ad consultationes de republica homines ebrii ventitarent; multique bonis suis evoluti per fœdam et abominandam turpitudinem prostituto corpore quærerent, quod mox haud multo minore infamia per gulam erant perdituri. Quum igitur hanc intemperiem ægerrime ferret, quidquid in Urbe sanum erat, consensu bonorum sumptuariæ leges expeti cœpere. Consulibus ea de re ad senatum referentibus, senatus in hæc verba censuit: *uti principes civitatis, qui ludis megalensibus antiquo ritu mutitarent, jurarent apud consules verbis conceptis, non amplius in singulas cœnas sumptui esse facturos, quam centenos vicenosque æris, præter olus et far et vinum, neque vino alienigena, sed patrio, usuros: neque argenti in convivio plus pondo, quam libras centum illaturos.*

XXXVIII. *Ferre deinde consules ad populum* placuit *de modo sumptuum, qui in unumquemque diem fierent:* ab altero consulum *Fannia lex* est appellata. Hæc *ludis romanis, item ludis plebeiis, et saturnalibus, et aliis quibusdam diebus centenos æris insumi* concessit, *decemque aliis diebus in singulis mensibus tricenos: cæteris autem omnibus diebus non amplius denos. Invitari vero præter domesticos convivas cæteris diebus ternos, nundinis quinos.* Eorum qui legem suaserunt, C. Titii oratio exstat: qui, acriter invectus in vitia civitatis, *stare istam posse* negavit, *nisi illa tollerentur.* Ludos megalenses romanosque hoc anno L. Postumius Albinus, L. Cornelius Merula ædiles curules fecerunt.

XXXIX. Ita constitutis domi rebus, nihil æque, ac syriaci motus, curam Patrum exercuit. Demetrius enim, postquam Lyciam fuga attigisset, scripserat senatui, *se ad pœnas ob Octavii necem a Lysia repetendas, in Syriam festinare. Antiocho, quem populus romanus regem appellasset, nihil nociturum.*

§ XXXVII. Sammonic. Seren. ap. Macrob. — Ateius Capito ap. Agell. II, 24. — § XXXVIII. Sammonic. — Lucill. apud Agell. et Macrob. — Athen. lib. VI, f. — Titul. Eunuch. et Phorm. Comœd. Terentian. — Zonar.

diores quosque circa lectum funebrem ambitiose diligentes: sequebatur turba seniorum, et magno cum affectu servatorem suæ quisque patriæ patronumque appellabat. Quem enim armatum pugnantemque hostes ob virtutem timuerant, eumdem in pace victi ob justitiam gravitatemque haud minus amabant.

XLIII. Funebres parenti ludos Q. et P. Æmiliani fecere: quorum alterum in Fabiam, alterum in Corneliam gentem adoptandos dederat. Heredem utrumque reliquerat pater, sed P. Scipio jam tum in ea ætate generosum monstrans animum, cujus mox gloria præcelluit, semissem suum fratri C. Fabio adjecit, quod ipse in ditiorem domum ascitus, cupiebat illum familiaris rei copiis sibi exæquari. Nec ideo minus in edendis gladiatoribus, ne sumptu frater obrueretur, dimidiam ejus partem, ad millia nummum quadringenta, ex sua pecunia contulit.

XLIV. Hæc et alia liberalitatis specimina, quæ in affinibus et matre ediderat, in urbe, ubi si nondum avaritia, jam parcimonia magna erat, laudibus et admiratione adolescentis omnia repleverunt. Qui constanter inhærens proposito suo, paulo post novis rumoribus priorem famam auxit, quum defuncta matre Papiria, non modo ex universo, quo eam donaverat, cultu recepit nihil; sed, quanquam ipse solus heres erat, omnia bona materna concessit sororibus, ad quas nulla pars hereditatis recepto jure pertinebat. Sub ea tempora magni laboris magnæque famæ opus consul M. Cethegus perfecit, paludes Pomptinas exsiccando. Locus ille olim trium et viginti urbium fuisse creditur: ubi tum animoso conatu consulis factus est ager, læto magis præsentibus, quam in longam posteritatem durabili, beneficio.

§ XLII. Diod. apud Vales. — Plut. in Æmil. c. 67. — Diod. XXXI, 4. — § XLIII. Titul. Adelphor. Terent. — Diod. et Polyb. apud Vales. — Plutarch. in Æmil. c. 6. — § XLIV. Diod. — Polyb. — Liv. Ep. XLVI. — Mucian. apud Plin. III, 9.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XII

IN LOCUM LIBRI XLVII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUADRAGESIMI SEPTIMI.

Cn. Tremellio tribuno plebis mulcta dicta est, quod cum M. Æmilio Lepido pontifice maximo injuriose contenderat : sacrorumque, quam magistratuum, jus potentius fuit. Lex de ambitu lata. Lustrum a censoribus conditum est : censa sunt civium capita trecenta viginti octo millia, trecenta quatuordecim. Princeps senatus lectus Æmilius Lepidus. Inter Ptolemæos fratres, qui dissidebant, fœdus ictum, ut alter in Ægypto, alter Cyrenis regnaret. Ariarathes Cappadociæ rex, consilio Demetrii, regis Syriæ, et viribus pulsus regno, a senatu restitutus est. Missi a senatu, qui inter Masinissam et Carthaginienses de agro judicarent. C. Marcius consul adversus Dalmatas parum prospere primum, postea feliciter pugnavit; cum quibus bello confligendi causa fuit, quod Illyrios, populi romani socios, vastaverant; eamdemque gentem Cornelius Nasica consul domuit. Q. Opimius consul transalpinos Ligures, qui Massiliensium oppida, Antipolim et Nicæam, vastabant, subegit. Præterea res in Hispania a compluribus parum prospere gestas continet. Consules anno quingentesimo nonagesimo octavo ab Urbe condita magistratum, peractis comitiis, insequentisque anni consulibus creatis, inire cœperunt. Mutandi comitia causa fuit, quod Hispani rebellabant. Legati, ad disceptandum inter Masinissam et Carthaginienses missi, renuntiaverunt, vim navalis materiæ se Carthagine deprehendisse. Aliquot prætores, a provinciis avaritiæ nomine accusati, damnati sunt.

I. Memorabilis hoc anno contentio fuit inter Cn. Tremellium, tribunum plebis, et M. Æmilium Lepidum, qui pontifex maximus erat. Itaque tribuno plebis, qui cum Lepido injuriose jurgatus fuerat, mulcta dicta; sacrosancti magistratus majestatem sacrorum vincente reverentia. Ludi hoc tempore romani a Q. Fulvio, L. Marcio ædilibus curulibus editi sunt. Legem de ambitu, quæ circa hunc annum lata fertur, quis tulerit, adhuc quæro. C. Cornelium Cn. F. Cn. N. Dolabellam, aut M. Fulvium M. F. M. N. Nobiliorem legis auctorem exstitisse non absurdum est, qui proximi consules fuere. Sed quia postmodum, credo, de eodem crimine plenius diligentiusque cautum est, memoria vetustioris legis exolevit.

II. Celebrior multo censura est, quam his consulibus gessere duo clarissimi viri P. Cornelius P. F. Cn. N. Scipio Nasica, M. Popilius P. F. P. N. Lænas. Ii lustrum fecerunt quartum atque quinquagesimum : censa sunt civium capita trecenta viginti octo millia, trecenta quatuordecim. Ab his quoque princeps senatus, M. Æmilius pontifex maximus lectus est quintum. Censuræ severiter actæ hoc quoque monumentum est, quod sequitur. Eques romanus quum equum strigosum et male habitum, ipse pinguis et bene curata cute, adduxisset, interrogatus est a censoribus, qui fieret, ut dominus equo tantum esset habitior? Atque ille, « Quoniam, « inquit, ego me curo; equum, Statius meus. » Id responsum quum parum reverens videretur, notatus ille est a censoribus, ærariusque factus.

III. Horologium novum in superiore censura locatum fuerat : id quoniam usui non erat tempore nubilo, P. Scipio, divisis æqualiter noctis ac diei horis, horologium sub tecto dedicavit, quod fluentis aquæ indicio temporum intervalla metiretur. Græci clepsydram appellarunt. Res in speciem haud magnifica, ob ingentem utilitatem lætis animis accepta

§ I. Liv. Epit. XLVII. — Titul. Hecyr. Terentianæ. — § II. Fasti Capitol. — Liv. Epit. — Massur. Sabin. ap. Agell. IV, 20, et Non. voce *Strigosus*.

est : nam apud prudentes pleraque vitæ officia temporibus distribuuntur; quorum negligi rationem qui parum referre putant, utilissimæ rei pretium non intelligunt. Iidem censores, ut ambitioni, vires quotidie sumenti, sic quoque iretur obviam, quum multæ passim circa forum statuæ essent positæ, sustulerunt omnes, exceptis quæ de senatus aut populi sententia statutæ essent : in his, quam apud ædem Telluris Sp. Cassius, qui regnum affectavit, posuerat, etiam conflavere. Operum, quæ in censura hac locata sunt, nobilissimum porticus in Capitolio fuere : locavit P. Cornelius. Lustrum hi fecerunt sub exitum magistratus sui, consulatum jam gerentibus M. Æmilio M. F. M. N. Lepido, C. Popilio P. F. P. N. Lænate iterum.

IV. Hic etiam annus pluribus regum negotiis, quam propriis, occupatos Patres habuit. Ptolemæus enim Physcon, magno cum favore dimissus ab senatu, in Græcia validas mercenariorum copias conduxit. Recepit et Damasippum, genere Macedonem, qui proximas inter turbas publico consilio, quod Phaci fuerat, interempto, cum uxore liberisque ex Macedonia profugerat. Cum his in oppositam Rhodo continentem transgressus, et hospitaliter exceptus à Rhodiis, navigare Cyprum statuerat : nisi T. Manlius Torquatus, qui legatione ab senatu fungebatur, monuisset, *contra sententiam Patrum facturum videri, qui eum citra vim jussissent reduci.* Unde postremo consensit, ut, dimisso circa Sidam milite, Cypro abstineret, et in finibus Cyrenes Torquatum opperiretur, qui, *se recta profecturum Alexandriam,* dicebat, *ut adducto in suam sententiam rege, una cum ipso eosdem ad fines occurreret.*

V. Ita cum altero legatorum Cn. Merula, et Damasippo macedone, in Cretam se contulit; conductisque mille ferme Cretensibus, navigavit in Libyam Ægypto conterminam, ibique exscensione facta, castra ad Apin posuit. Hic quum

§ III. Plin. VII, 60. — Censorin. de Die natali, cap. 23. — L. Piso apud Plin. XXXIV, 6. — Auct. de Vir. ill. cap. 44. — Vell. II, 1 et 3. — § IV. Polyb. Excerpt. Leg. 115.

ad aliquot dies Torquatum frustra exspectasset, Cn. quoque Merulæ persuasit, ut Alexandriam pergeret, animum fratris citius expugnari posse auctoritate duorum arbitratus. Sed hoc quoque consilium frustra fuit, retentis Alexandriæ legatis, quos major Ptolemæus omni arte versabat, ne vel perficere, quod instituerant, vel prius regredi, quam ex utilitate regis, possent. Ita quum Physcon ad Apin diebus quadraginta nequidquam hæsisset, alio præterea majoris tædii nuntio perculsus est.

VI. Quippe deficientes Cyrenæ alias quoque civitates ad consensum traxerant, aderatque iis socius consiliorum et adjutor Ptolemæus, cui rex, Romam proficiscens, summam rerum mandaverat. Hoc nuntio vix peracto, supervenit aliud, *jam in armis defectores esse, coactoque exercitu castra locis apertis metari.* Quapropter amittere Cyrenen timens, dum Cyprum studet adjicere, dilato hoc consilio Cyrenen versus iter instituit. Cæterum neque minis, neque precibus, adduci potuere Cyrenenses, ut arma ponerent, et immitis domini jugum sponte subirent, cujus crudelitatem Alexandriæ malis abunde testatam noverant, horrebantque. Itaque post leves aliquot velitationes signis collatis certatum est; victumque regem Cyrenenses repulerunt.

VII. Rediit tum ad eum Cn. Merula, negans, *a Philometore quidquam impetrari potuisse, asseverante, pacta inter fratres olim inita; neque esse, cur mutari ea, vel aboleri oporteat.* Igitur ex suis Comanum et Ptolemæum fratres adjungit Merulæ, ut de regis alexandrini iniquitate apud senatum querantur. Introductorum in curiam hæc oratio fuit: *Gratias senatui populoque romano regem, gratias legatis agere: neque enim per hos stetisse, quo minus alterorum auctoritate curaque, alterorum labore ac opera finem votorum suorum obtinuisset; nisi fratris iniqui dolo circumventi omnes forent: neque mirandum, si senatum contemptui, si legatos ludibrio habuisset, homo præter profundam dominandi cupiditatem non rationi ulli, non affectui penetrabilis: apud*

§ VI. Justin. lib. XXXVIII, cap. 8.

quem jam olim et arctissimæ necessitudinis jura, et fœderum pactorumque fides, quo uno firmissimo vinculo generis humani societas continetur, eviluerunt.

VIII. « Sed antiqua non repetimus : utinam tam facile novis injuriis ille abstineret, quam nos priorum obliviscimur! « Quinquennio ante, quum justa civium indignatione pulsus « vestram ad opem perfugisset, vos pro solita bonitate vestra, « et quia æquum esse putabatis, quos natura tam arcta « cognatione junxisset, eos animis non dissidere, vestram « auctoritatem interposuistis : ibi rex noster, quanquam causa « viribusque superior, tamen quid vobis deberet, quam quid « ille meruisset, cogitare maluit : in potestate legatorum vestrorum fuit : illis agentibus eas conditiones victo dedit, « quas in pari jure fortunaque petere non esset ausus, sperare nequivisset. An non igitur tantæ sociorum curæ favorique, tantæ fratris indulgentiæ vicem referri oportuerat? « Ille autem quid fecerit, videte : modestas fratris querelas « non sine contumelia ejus insuper habuit, novis etiam additis injuriis, cumulatisque.

IX. « Quas ubi ille ferre diutius non potuit, ad vos, tanquam deorum vicem regibus populisque jura reddentes, se « contulit : vobisque, ut in tam evidenti negotio facillimum « factu fuit, causam ita probavit, ut ex amplissimo ordine « viros clarissimos legatos Alexandriam mitteretis, qui voluntatem vestram, de Cypro insula fratri restituenda, significarent. Te nunc, T. Torquate, appello, teque, Cn. Merula, « veneritisne Alexandriam, mandata senatus exposueritis, « pro fide, pro prudentia vestra prætermiseritis nihil, quo « animum intractabilem docendo, monendo, hortando, ad « meliora consilia flecteretis? Ita certe a vobis abunde factum; « neque quidquam, quod ab hominibus vestri loci animique « exspectari fas est, defuit.

X. « At quo successu eventuque ista factitata sint, jam « olim, opinor, Patres conscripti, his ipsis referentibus, cognovistis. Ita sunt circumducti fraudibus, ut constaret,

§ VII. Polyb. Excerpt. Legat. 116.

« eludendi eos consilium captum esse: ita, quum eludi non « possent, per varias et absurdas causas retenti, ut appare« ret, si manere decepti nollent, manendum coactis fore. Post « multas demum dilationes re infecta dimissi sunt: dimissi « sunt, inquam, vacui irritique legati, neque apud eum re« gem majestas populi romani valuit, pro quo apud hostem « Antiochum, totam Ægyptum armis obtinentem, valuerat: « neque hic finis impietatis et contumaciæ fuit; sed cyrenaica « seditio, quibus aliis facibus, quam regis alexandrini nun« tiis atque consiliis, exarsit? Neque enim satis aut in fratrem « acerbus, aut adversum vos contumeliosus, sibi videbatur, « nisi Cypro, quam restitui jubebatis, retenta, etiam Cyrenen « extorqueret.

XI. « Verum enimvero fructu improbitatis suæ haudqua« quam diu gloriabitur, sat scio, Romani: neque enim animos « viresque vestras eodem, quo ille, judicio, atque æstimatione « metimur. Ille, ut hominibus improbis mentem vitia hebe« tant, neque consilia vestra supra artes suas, neque arma supra « potentiam æstimat: nos neque senatui huic ullum in orbe « terrarum par sapientia concilium esse novimus; neque « legionibus romanis aliud militum genus fortitudine confe« rendum. Itaque magna cum spe non irritarum precum, vos « rogamus obtestamurque, Patres conscripti, ne regem, quem « ipsi fovistis, texistis, ornastis, quique invicem vos perpe« tua fide observavit atque coluit, eo maxime tempore, quo « vestro munere florentissimus esse debuerat, inopem, ex« torrem, deceptum a fratre, proditum ab amicis, contem« ptum a popularibus, consilium auxiliumque vestrum fru« stra implorare sinatis: quandoquidem ita cum vestra gloria « ac utilitate causa illius conjuncta est, ut, quantum ille aut « existimationis, aut opum amiserit, tantumdem vestræ quo« que famæ, vestrisque obsequiis decessurum esse videatur. »

XII. Adversus hæc iterum Menithyllus a majore Ptolemæo affuit. Sed in minoris causam inclinatis Patrum animis, Torquatoque et Merula, qui a legatione interim redierant, eamdem enixe juvantibus, senatus *intra diem quintum Italia excedere Menithyllum* jussit, decreto, *uti fœdus, quod po-*

pulus romanus cum majore Ptolemæo habuerat, tolleretur; legatique mitterentur ad juniorem, hujus senatusconsulti ad eum perferendi gratia. Missi P. Apustius, C. Lentulus Cyrenis, jam receptum reperere. Quare nova spe animatus, tota mente de Cypro recuperanda cœpit cogitare, militemque et alia bello necessaria summa ope colligere.

XIII. Novorum interea motuum causæ cum Dalmatis exortæ. Populus iste sub Pleurato nuper fuerat: eo defuncto, deficiens a Gentio, non usurpabat modo libertatem, sed jam vicinos incipiebat ad servitium cogere; tributoque pecorum et frumenti nonnullis imposito, alii, qui id dedecus abnuebant, perpetuis illorum latrociniis vastabantur. Lissii præcipue, Daorsique fiducia romanæ societatis resistebant; frequentesque ab ipsis querelæ delatæ erant: Lissiis agros et oppida sua (Tragyrium et Epetium habebant) infestari nuntiantibus; nec absimilia Daorsi afferebant. Placuit igitur legationem ad Dalmatas mitti, eadem opera res illyricas inspecturam. Ejus legationis princeps C. Fannius fuit. At Romæ M. Fulvius Nobilior proconsule ex Liguria de Eleatum populo triumphavit a. d. XII kal. septembres. De quo equidem, quas res, aut quomodo gesserit, nihil præterea inveni. Certe per ea tempora quum graviorum bellorum materia deficeret, non ideo deficiebat ambitio: sed quia soli propemodum Ligures, magis loco, quam viribus, freti, arma retinebant, in horum expugnandis castellis captandæ laudis occasio quærebatur.

XIV. Sex. deinde Julio Sex. F. Sex. N. Cæsare, L. Aurelio L. F. L. N. Oreste consulibus, Romam Ariarathes venit, vi Orophernis, qui se fratrem ejus ferebat, Cappadocia expulsus. Cujus rei originem paulo supra repetendam arbitror. Ariarathes, qui proxime regnaverat, Antiochidem in matrimonio habuit, Antiochi Magni filiam: quæ quum, prioribus aliquot conjugii annis sobole nulla genita, timeret, ne vilior

§ XII. Polyb. Excerpt. Legat. 117. — Diod. apud Fulvium. — Polyb. —
§ XIII. Liv. Epit. XLVII. — Zonar. — Polyb. Excerpt. Leg. 124. — Fasti Capitol. — Cic. in Bruto, cap. 73.

viro et Cappadocum genti fieret, callidissima mulier semel atque iterum fœcunditatem mentita, primum sub Ariarathis nomine puerum, deinde alium, Orophernen, educavit. Postea vero quum, ut fit, natura aut remediis vitium vincentibus, voti se compotem factam videret, duas filias unumque mox filium enisa, rem totam marito patefecit. Ille, ne subdititii liberi vero et naturali filio obstarent, alterum quidem Romam mediocri instructum censu, alterum in Ioniam ablegavit. Mithridatem autem (id nomen nato ex se fecerat) mutato vocabulo, Ariarathen et ipsum appellavit, unice dilectum parenti, neque male respondentem in amore. Denique pulcherrimum certamen inter eos exortum est, ut, quo tempore alibi locorum regna parricidiis aut appeti, aut servari in morem venerat, in Cappadocia pater Ariarathes cedere filio contenderet, filius quidlibet passurum potius, quam ut patrem privatum videret, pervicacissime testaretur. Unde non immerito Philopatoris ei cognomen inditum est a Græcis, qui tum primum (nam et studiorum amore peritiaque adolescens iste celebratus est) in Cappadocia literarum et cultioris sapientiæ sedem posuerunt.

XV. Hic igitur Philopator, post obitum senis hereditate adita, nihil antiquius habuit, quam ut patrem omni honoris et magnificentiæ genere contumularet: deinde amicos, præfectosque, et populum universum, digna quemque cura prosecutus, maximam apud omnes benevolentiam sibi comparavit. Unde prospera ei regni initia fuerunt; magnusque jam vulgo et clarus, ob amorem suorum, et justitiæ fideique gloriam, habebatur: cujus egregium specimen in casu Mithrobuzanis Zariadre geniti demonstravit. Is de Sophenes regno cum fratre certans, ab illo, qui viribus Artaxiæ prævaluerat, fusus est. Pulso apud Cappadoces perfugium fuit, et mox auxilium ab Ariarathe; qui supplicem suum valido cum exercitu in regnum paternum reducebat. Sed Artaxias moris sui tenax, quum Armeniæ, parum laudabiliter occu-

§ XIV. Polyb. Excerpt. Leg. 126. — Diodor. XXXI, 3. — Liv. XLII, 19. — Diodor. apud Vales.

patæ, Sophenen adjicere cuperet, legatione missa conditionem Ariarathi obtulit, *ut ille Mithrobuzanem occideret; se pariter fratrem illius interfecturum : ita dividi inter ipsos regnum Sophenes posse.* Hoc scelus aversatus Cappadox, non modo, legatis increpitis, Artaxiam monuit, ab ejusmodi cogitatione desisteret; verum etiam Mithrobuzanem non deseruit, priusquam in res amissas eum restitueret.

XVI. Hac fama et societate romana conspicuus, sine metu regnabat, donec rex Syriæ Demetrius adversarium ei Orophernem excitavit : offensus, quod in gratiam Romanorum, qui Demetrio succensebant, Ariarathes, fœdere inter Syriæ Cappadociæque reges abolito, sorori quoque ejus nuntium remiserat. His incensus, et mille talentorum pretio, quæ Orophernes ei promittebat, impetere consiliis et viribus Ariarathen non ante destitit, quam regno illum cogeret excedere : neque pulsum, et Cappadocia profugum, segnius Romæ per legatos urgebat, quorum princeps Miltiades fuit. Aderant et ab Oropherne legati Timotheus et Diogenes, donum populo romano coronam auream ferentes; *amicitiamque renovari cum rege petebant, quæ populo romano cum patre ejus Ariarathe fuisset.*

XVII. Hi consensu oppugnabant Ariarathen, et quoniam despectum et inopem ipsi florentes opibus et gratia premebant, apud plerosque divitum et largitorum calumniæ plus poterant, quam unius miseri vera defensio. Hactenus tamen causa ejus, et meliorum ex senatu contentio, profecit, ut *in regnum recipi* juberetur, *sed cum Oropherne fratre dividendum.* Neque enim eo tempore quidquam aut gratius Romanis, aut usitatius erat, quam dare operam, ut regnorum potentia, partitis in plures opibus, divideretur. Sed non diuturnum ob vitia novi regis incommodum prioris fuit. Orophernes enim, quum in recenti possessione firmare sibi favorem hominum prudentia beneficiisque deberet, pari in-

§ XV. Strab. l. XI. — § XVI. Diod. apud Fulvium Ursinum. — Justin. XXXV, 1. — Appian. Syriac. — Liv. Epit. XLVI. — Polyb. III, 5. — Ej. Excerpt. Legat. 126.

temperie in luxum et avaritiam provolutus est; nam deditissimus, præter instituta patria, bacchicorum introduxit insaniam : et, pecunia undiquaque corras, theum quidem, quo præcipue auctore ad regnum pe rat, talentis quadraginta, Demetrium regem septu coronavit; præter sexcenta talenta, quæ paulo post raturum eidem recepit, et alio die residua quadringent bus rebus quum alienatos a se popularium animos verteret, jam velut ab inimicis vindictæ causa extor pecunias, quando in suorum animis non posset, in his præsentium rerum collocaturus : eo consilio et apud nenses pecuniam, talenta quadringenta, deposuit, ut dio hoc in omnem fortunam uteretur.

XVIII. Nihil horum Ariarathen fallebat, qui, qu plerisque Cappadocum gratum esse, contra Oropher omnibus exosum, sciret, colligere copias cœpit, et partem, unde vi extrusus fuerat, vi repetere : neque adjumentum erat Attalus, qui nuper defuncto Eumene filio ejus Philometore Attalo regnum administrans, eni rebat auxilium : plus tamen ipse sibi contulit, prudent labore dignum se loco, quem reposcebat, ostendens. I res suas quotidie deteriores fieri videns Orophernes, e quoque metu, ne ad hostem deficeret, ob stipendiorum vendorum moram, exercitus, quem per injustitiam oc verat statum, sacrilegio tueri instituit. Celebre gentibu sub monte, quem Ariadnes vocant, templum est, Jo crum : id veteri opulentia dives spoliavit ille, militibu stipendium ex ea pecunia dissolvit : neque tamen (ut l plerumque ævum est potentiæ pravis artibus fultæ) di sistere vel hostium viribus, vel civium odiis, potuit; rel que regno, ad Demetrium, unde venerat, Antiochiam s cepit. Hic eo tempore finis motuum in Cappadocia fui

XIX. At in Africa perpetuis Masinissæ adversus P

§ XVII. Liv. Epit. — Appian. — Zonar. — Diod. apud Vales. — Hist. var. II, 41. — Polyb. apud Athen. X, 11. — § XVIII. Strab. lib. — Polyb. apud Vales. — Polyb. III, 5. — Diod. — Just. XXXV, 1.

agendum foret, potiorem se futurum ratus, ar-
occupare non distulit. Et agrum quidem facile
?œnis quum alias ad terrestria bella minus aptis,
:liuturna pace languidioribus : oppida tamen illi.
Hic rerum status utrosque impulit, ut iis de liti-
ıter legatos mitterent Romam; deteriori semper
:onditione : neque dubium erat, quin causa vin-
n et Masinissa, quum annis aliquot antea perse-
phtheratum quemdam, qui a rege desciverat,
· regionem istam, ut alienam, precario postulato,
a negabatur, omisso, Carthaginiensium jus affir-

senatorum plerique magis ad utilia, quam ad
:ientes, regi gratificabantur, adeo cum aperta
njuria, ut non modo urbibus, de quibus contro-
sinissa moverat, exigi, sed et quingenta insuper
:tuum perceptorum nomine, quasi malæ fidei pos-
endere paterentur. Quippe decretam a se lega-
ıdiu distulerant, donec adigi a rege ad iniquas
ıossent : tum demum a Roma legati, et in his
enerunt. His Masinissa quidem arbitrium totius
le permittere : Pœni, quod desperabant æquo se
, negare, *ullo novo arbitrio opus esse : fœdus sibi*
ıultos ante annos auctore Scipione percussum : id
re et fide contrahentium, quam correctione ulla.

post exitiosa fuit; hinc orto Catonis metu, ob quem deinceps continuo ad Carthaginis delendæ consilia Patres stimulabat.

XXI. Sed prior bellandi cum Dalmatis occasio venit. C. Fannius, ex ista legatione reversus, renuntiaverat, *ne proferri quidem apud Dalmatas mandata potuisse, sibi nihil cum Romanis esse negotii ferentes: sed neque quidquam in se hospitaliter, aut etiam humaniter, Dalmatis factum; neque locum et lautia data. Quin equos aliunde ab se adductos prædæ barbaris fuisse, adeo procaciter invectis, ut haud procul exitio abfuerint legati, nisi contumelias istas injuriasque patientia et silentio pertulissent.* Movit hominum arrogantia Patres, eamque gentem bello persequendam haud dubitabant: sed plus adhuc stimulorum subjiciebant aliæ causæ, quod bellum sibi necessarium iis locis putabant: tum quia multo jam tempore, ex quo Demetrius Pharius debellatus fuerat, partem illam Illyrici, quæ ad mare adriaticum vergit, non inspexerant; tum quia nolebant italicorum populorum animos diuturniori otio marcescere. Annum enim jam duodecimum, redacta in potestatem Macedonia, quieverant.

XXII. Hæc eo ferme anno gesta, et in piceno agro Auximum coloniam deductam, reperio. Sed ubi L. Cornelius Cn. F. L. N. Lentulus Lupus, C. Martius C. F. Q. N. Figulus iterum, magistratum inierunt, prodigia quædam nuntiata: quibus rite procuratis in provincias profecti sunt consules. Bellum dalmaticum C. Marcio evenerat: cum eo jussi proficisci legati ad res Epiri ordinandas; nuper enim a Phœnica, quæ maxima epiroticarum urbium est, legati venerant, postulantes, ne recipere exsules cogerentur, qui Charopo auctore pulsi urbe fuerant, et tum, missis ex suo ordine non nullis, a senatu restitui orabant. Cæterum C. Marcius consul cum exercitu in fines Dalmatarum irruptionem fecit. Sed occurrentibus strenue Dalmatis, ignominia et pæne clades accepta est, turbato Romanorum agmine, et ad fluvium usque Naronem retroacto. Quapropter emendaturus, quod

§ XX. Polyb. — Appian. — § XXI. Appian. Illyr. — Polyb.

acciderat, consul, hostem hieme jam appetente recedentem insecutus est : spes erat, quod evenit, ex anni tempore, et re commode gesta, negligentiores ad custodiam regionis Dalmatas fore.

XXIII. Illi, jam in sua oppida dilapsi, ad famam venientis exercitus romani, propere congregantur. Sed prius ab intento hoste disjecti sunt, quam contrahere vires suas et ordinare possent. Delminium plerique fuga contenderunt : robustissimum illis locis oppidum, et gentis caput. Id ex itinere oppugnare aggressus, quum primo impetu nihil egisset, admoverique machinas loci, ubi sita urbs erat, altitudo vetaret, ad alia minora oppida exercitum circumduxit. Quæ ubi metu hostium deserta et vacua videt, Delminium revertitur. Urbs erat loco et opere munita, sed inerant ædificia multa ex arida materie : id postquam animadversum est, sudes bicubitales parari consul jubet, quas pice ac sulphure illitas, stuppaque multa obligatas, catapultis in urbem mitterent : et successit dolus ; leviter incensæ, dum per aerem feruntur, ingentem vim concipiebant flammarum, quæ ubi ædificiis incidissent, vicinis quibusque facile comprehensis, tantum excitarunt incendium, ut, eo multis hostium consumptis, cæteri venire in potestatem cogerentur.

XXIV. Nescio, an hoc anno, circa hoc tempus certe, Ælia et Fusia leges, a duobus tribunis plebis perlatæ, comitiorum vitia, quoad occurri potuit, pleramque partem sustulerunt. Ælia cavebatur, *uti comitiis legum haud minus, quam magistratuum, de cœlo servandi, obnuntiandi, intercedendique jus esset.* Fusia *fastis diebus legum ferendarum causa cum populo agi* vetabat. Exceperunt deinde P. Cornelius P. F. Cn. N. Scipio Nasica, M. Claudius M. F. M. N. Marcellus, uterque iterum consules. Horum Scipioni Dalmatæ, Marcello Ligures et gallicæ provinciæ evenerunt. Ex prætoribus unius A. Postumii Albini maxime nota sors est, quem

§ XXII. Vell. I, 15. — Jul. Obseq. — Polyb. Excerpt. Legat. 127. — Polyb. apud Vales. — Appian. Illyr. — Liv. Epit. XLVII. — § XXIII. Liv. Epit. — Appian. — Flor. IV, 12.

ex legationibus in senatum introductis prætorem urbanum fuisse, indubitatum est: nam et ille annus celebres Græcorum legationes habuit. Athenienses delectos studiorum et philosophiæ fama Carneadem academicum, et Diogenem stoicum, et Critolaum peripateticum misere; qui judicium rescindi postularent, quo, ad mulctam Oropiis luendam, talenta quingenta erant condemnati; namque populus atheniensis necessitate potius, ut creditur, stimulante, quam avaritia, sociam atque fœderatam urbem Oropum diripuerat. Oropii, apud senatum questi, obtinuerunt, *ut de suis injuriis Sicyonii cognoscere juberentur, et quanti eas fecissent, illis tanti Atheniensibus lis æstimaretur.* Sicyonii talentis quingentis æstimarunt.

XXV. Sparsa per Urbem fama, viros sapientia et eloquentia celebratissimos venisse, statim accendit juventutem, ut ad visendos audiendosque concurrerent; præcipua Carneadis admiratione, cujus ad persuadendum quidlibet incredibiliter apta erat oratio. Is enim violenta et rapida dicebat, scita et teretia Critolaus, modesta Diogenes et sobria; tanquam omnia facundiæ genera, diversis formis, pari excellentiæ laude complexi. Quibus rebus tantum æstimationis pepererunt, ut C. Acilius senator pro magno munere petierit, *mandari sibi ad orationes illorum exponendas interpretis vices.* Hæc equidem cæteris Patrum non ægre ferentibus (neque enim absurdum videbatur, romana ingenia etiam studiorum cultu nitescere), M. Cato severitate solita stomachabatur, veritus, ne gustata harum artium dulcedine, studium armorum romana juventus amitteret. Igitur quum primum in senatu verba fecissent, omnes philosophos per honestam aliquam causam ex Urbe ablegandos censuit; atque alio tempore in senatum ingressus, objurgavit magistratus, *quod homines persuadendi quælibet artifices tam diu non absolverent: quo ad Græculos suos regressi, romanam pubem, nullis argutationibus corruptam, ad majorum exemplar legibus atque*

§ XXIV. Pighii Ann. — Manut. de Leg. romanis. — A. Gell. VII, 14. — Petavii Ration. p. 128. — Cic. Orat. II, 37. — Euseb. — Pausan. Achaic.

magistratibus obedire sinerent. Itaque dimissi deinde sunt, mulctæ maxima parte remissa, *ut de quingentis centum tantummodo talenta penderent.*

XXVI. Interim in Asia bellum inter Attalum et Prusiam reges exarserat: quo inferior Attalus, quum ab hoste urgeretur, P. Lentulo, qui tum ex Asia revertebatur, Athenæum fratrem adjunxit, *ut senatum de rebus omnibus certiorem faceret, ac ad opem sibi serio ferendam hortaretur.* Miserat antea quidem Andronicum, qui doceret Patres, *a Prusia se infestari:* sed hi potius arbitrati, Attalum Bithyno imminentem parare sibi probabilem causæ speciem, rem insuper habuerunt; eo magis, quod et Nicomedes, filius Prusiæ, et legatus Antiphilus negabant, quidquam eorum factum, quæ Andronicus diceret. Paulo autem post, quum, ipso rumore res perferente, viderent Patres, non esse nihili, quod accidisset, neque tamen, quale esset, liquido possent intelligere, jusserunt L. Apuleium et C. Petronium ad res regum introspiciendas proficisci. Venerunt deinde L. Lentulus, et regis frater Athenæus. Lentulus quum asiaticarum rerum statum, qualem ipse viderat, exposuisset Patribus; confestim vocari Athenæum in curiam placuit, et pro benevolentia senatus in regem Attalum legatio decreta, quæ Prusiam bello juberet abstinere.

XXVII. Profecti sunt cum Athenæo C. Claudius Centho, L. Hortensius, L. Aurunculeius legati. Tum iterum causa achaicorum exsulum tractata est in senatu, quum de iis Xenon Ægiensis, et Telecles Tegeates, verba fecissent, nihilque propius factum, quam ut dimitterentur; nisi A. Postumius prætor (is per absentiam consulum senatum habebat) astu rem intervertisset: quum enim tres essent sententiæ: una, *absolvi homines placere, dimittique;* altera, *non absolvi, et retineri;* tertia, *retineri quidem adhuc, sed absolvi tamen:* prætor rogatione sua duas complexus, tertiam dissimulavit,

§ XXV. Plutarch. in Catone maj. c. 44. — Cic. de Orat. II, 38. — Rutil. et Polyb. apud Agell. — Macrob. Saturnal. I, 5. — Ælian. Hist. var. III, 17. — § XXVI. Pausan. — Polyb. Excerpt. Legat. 128 et 129.

discedere in unam partem jubens, *qui dimittendos censerent; in diversam, qui alia omnia.* Sic ad eos, qui absolvendos negaverant, iis quoque se adjungentibus, qui dixerant in præsentia retinendos, illa sententia numero vincere visa est. Judicium eo tempore L. Lentuli actum, qui consul anno superiore fuerat: isque damnatus repetundarum lege Cæcilia, postmodum tamen ad supremos in republica honores admissus est.

XXVIII. Dum hæc Romæ aguntur, in Hispania cum Lusitanis, duce punico quodam, agros sociorum nostrorum incursantibus, improspere dimicatum est. Manilius, qui romanum exercitum ducebat, multis amissis retrocessit. Melioribus auspiciis consules in Liguribus et Dalmatis gesto bello, triumphum meruerunt. Clariora tamen P. Scipionis acta sunt, qui, confecto bello dalmatico, provinciam novam adjecit imperio. Maximus hæc agenti labor circa Delminium fuit, quam relictam a C. Marcio gens Dalmatarum instauraverat, contractoque ex omni regione flore juventutis, acerrime pro ea propugnabat. Unde consul, difficultate rei percepta, exercitum aliis eorum oppidis admovere cœpit: at ii, quorum ea oppida erant, omisso Delminii præsidio, ad sua quisque tutanda accurrerunt. Ibi tum Romanus, protinus ad Delminium raptis copiis, urbem inopia propugnatorum laborantem facili negotio redegit in potestatem. Imperatoris nomen, quum de more a militibus acclamatum esset, recusavit; parique deinde modestia triumphum, a senatu oblatum, vix accepit. Multi eo bello Dalmatarum capti sunt, quos in servitutem consul vendidit. Delminium, quæ prius urbs ampla fuerat, exiguam, solumque pecori pascuum redegit.

XXIX. Venerunt deinde rursus ab Achæis legati, animatis priorum relatione, qui proxime optatum finem addu-

§ XXVII. Val. Max. VI, 9, 10. — § XXVIII. Appian. Hispanic. — Diod. Ecl. XXXI, 5. — Fasti Capitol. — Polyb. XII, 3. — Front. Strat. III, 6. — Auct. de Viris illustribus, cap. 44. — Zonar. — Strab. lib. VII. — Polyb. Excerpt. Legat. 130.

ctum fuisse negotium narrabant. Telecles Megapolitanus et Anaxidamus missi; sed et istorum diligentia nihilo felicior, quam superiorum omnium, fuit. Massiliensium vero preces benigne sunt auditæ, auxilium adversus Ligures petentium, qui, obsessis Nicæa et Antipoli, Massiliensium oppidis, urbem ipsam magnas in angustias coegerant. Decretum est, *uti legati ad res Massiliensium inspiciendas mitterentur; iique darent operam, uti Massiliensibus satisfieret, ne quod bellum ea de causa suscipi opus esset.* Neque tamen declinari necessitatem eam barbarorum feritas passa est; quin sequenti anno, quo Q. Opimius Q. F. Q. N., L. Postumius Sp. F. L. N. Albinus consules fuere, cum Oxybiis atque Deceatibus Liguriæ populis bellaretur. At L. Postumius quum iturus in provinciam immolasset, in plurimis victimis caput jocinori defuit. Profectus nihilominus, post diem septimum æger relatus est Romam, ibique exspiravit. Ista res perculit hominum animos : maxime quia et, Consæ arma in cælo volare visa, nuntiatum, et multa illustria loca fulminibus tacta fuerant. In mortui locum, consul factus est M. Acilius M. F. C. N. Glabrio.

XXX. Quum interea novi a Massilia legati, *nihil pro se populi romani auctoritatem valuisse*, afferrent, statim a senatu missi sunt Flaminius, Popillius Lænas, L. Pupius, qui, conscenso navigio, Ægitnam, quod Oxybiorum oppidum est, appulerunt. At Ligures, audito, venire Roma legatos, qui solvi obsidionem imperarent, procurrunt in portum; alios, qui adhuc in navi erant, exscensionem facere vetant, Flaminium jam egressum agro suo jubent excedere : quod quum ille facere recusaret, manus injiciunt sarcinis; vim prohibentes servulos, duobus occisis, repellunt, ipsumque adeo legatum convulnerant, haud dubie interfecturi, ni subito receptus in navim, præcisis funibus, imminenti exitio se eripuisset, Massiliam ad curanda vulnera contendens. His rebus Romæ auditis, maturare profectionem Q. Opimius

§ XXIX. Polyb. Exc. Legat. 131 et 132. — Liv. Epit. XLVII. — Polyb. — Jul. Obseq. cap. 76. — Fasti Capitol.

consul jussus, in agro placentino diem edicit militibus: inde per Apenninum ducit in Oxybios, castrisque ad amnem Apronem positis, adventum hostium exspectat; concurrere enim illos, et obviam Romanis ituros, fama tulerat. Deinde, ubi rem diutius trahi videt, motis ab Aprone castris, Ægitnam contendit, et urbe per vim potitus, homines in servitutem redigit, auctores violandæ legationis vinctos duci Romam jubet.

XXXI. His ita gestis, hosti procedit obviam, ubi Oxybiorum juventutem consedisse acceperat. Illi jam ad hominum millia quatuor convenerant, nondum adjunctis Deceatibus, numerus ad sustinendum consularem exercitum perquam exiguus: sed desperatio, placari Romanos post commissum in legatos facinus posse, in eam amentiam adegerat efferatos, ut, non exspectato sociorum auxilio, ad pugnam contra Romanos egrederentur. Commovebat consulem hostium audacia; sed nulla omnino ratione temeritatem istam niti videns, ut erat vir militaris rei peritus, et ingenio mirifice sagax, certa cum spe victoriæ contra educit aciem: cohortatusque pro tempore militem, *lento passu in hostem iri; deinde, ubi cominus ventum esset, acerrima impressione turbari hostium antesignanos*, jubet. Salutaris hæc admonitio fuit: vix primum impetum tulere hostes, inde effusa fuga cesserunt. Jamque Deceates, ut serum post cladem auxilium, ita fugientibus non inutile præsidium, aderant. Cum his quoque prælium aliquanto pertinacius, sed eventu simile, fuit. Victi seque et civitatem fidei Romanorum permisere. Consul ex agro capto deditoque quam potuit plurimum massiliensi populo dedit: utque securitati eorum etiam in posterum consuleret, obsides Ligurum ire Massiliam, statisque temporibus permutari a suis, imperavit.

XXXII. Jussis deinde tradi armis omnibus, et sic confecto bello, exercitum hibernandi causa per oppida Oxybiorum Deceatumque divisit. Q. Opimio ad bellum profecto, Romam iterum Ptolemæus Philometoris frater venit: osten-

§ XXX. Polyb. Exc. Leg. 134. — § XXXI. Polyb. — Livii Epit.

sisque cicatricibus, dolo fratris se petitum arguit, multa arte Patres ad commiserationem suæ sortis, et odium fraternæ crudelitatis illiciens. Neque apud occupatos animos Neolaidæ et Andromachi (hi ab majore Ptolemæo legati aderant) defensio valebat; quorum senatus ne verba quidem ad aures sustinebat admittere. His igitur continuo ex Urbe jussi discedere, legati quinque decreti sunt; quorum principes Cn. Merula, L. Thermus fuere : totidem iis decretæ quinqueremes, dataque mandata, uti Ptolemæum in Cypri regnum deducerent. Scriptum etiam græcis et asiaticis sociis, *nihil contra voluntatem senatus facturos, si eo in negotio minorem Ptolemæum adjuvissent.* Cæterum eventus belli pro majore Ptolemæo fuit : qui in Cyprum magno cum exercitu veniens, primo Archiam, præfectum suum, qui Demetrio insulam prodere voluerat, honores apud ipsum eximios et quingenta insuper talenta pactus, amovit : deinde cum fratre, qui multorum instructus auxiliis occurrerat, prælio congressus, victum in urbem Lapitham compulit : necessitate deinde ad deditionem coactum, non modo dimisit incolumem, sed etiam Libyen Cyrenesque regnum reddidit ei : pro Cypro urbes quasdam, et frumenti annui certum assignavit modum, etiam filiæ suæ matrimonium pollicitus. Quæ partim ingenii mansuetudine fecisse creditus, laudem invenit apud scriptores ; partim, ut putant, quia Romanos metuebat, si quid in fratrem, quem protegebant illi, severius statueret. Ita compositis ægyptiacorum regum controversiis, Asiam adhuc ardere bello, Prusiæque injuriis Attali regnum devastari, reversi Pergamo legati renuntiabant. Quippe Prusias, parum eo territus, quod res Attali senatui populoque romano cordi esse audiebat, nihil ad evertendum eum violentiæ fraudisque, nihil ad despiciendam senatus auctoritatem contumeliarum reliqui fecerat.

XXXIII. Quum enim a L. Hortensio cæterisque legatis

§ XXXII. Athen. lib. XII. — Polyb. Excerpt. Leg. 132 et 133. — Polyb. apud Vales. — Suidas in Ptol. — Euseb. Chron. gr. pag. 54. — Diodor. apud Vales. — Liv. Epit. — Zonar. — Just. — Prob. XXX, c. 33.

nostris, bellum cum Attalo, populi romani socio atque amico, gerere vetaretur, parere gravatus, ad disceptationem controversiarum vocantibus obsequuturum simulavit. Constitutum erat, ut ad fines regnorum cum millenis equitibus invicem occurrerent. Id Prusias opportunum perfidiæ tempus esse judicans, legatos præmittit ad Attalum, qui, affuturum paulo post cum numero definito, nuntient. Ipse interea ad opprimendum inimicum universas copias concitat: parumque abfuit, quin sceleris præmio potiretur, nisi Attalus, legatique romani, qui cum illo erant, de dolo admoniti, celerrima fuga præparatum discrimen evasissent. Prusias, direptis etiam legatorum impedimentis, Pergamum, quo illi cum Attalo confugerant, adducit exercitum. Erat ante urbem Æsculapii celebre fanum, ubi re divina facta, quum litavisset, honore ad superstitionem usque profuso numen veneratus, in castra rediit. Postridie vero admotis ad Nicephorium copiis, quem lucum rex Eumenes fanis et omni donariorum genere perornaverat, cuncta fœda ruina pervastat, delubra incendit, statuas sedibus suis avellit, ne deorum quidem simulacris parcens: inter quæ sustulit et Æsculapii signum, Phyromachi nobilis artificis opus, id ipsum, quod pridie tanta cum religione adoraverat: is turbatæ menti error inerat, quam nulla veri justique scientia stabilitam abripiebant affectus; modo ad muliebris superstitionis ineptias cogente metu, modo ira stimulante ad violanda per contumeliam, quæ paulo ante supra modum decorumque coluerat.

XXXIV. Neque melior ipsi deinde rerum eventus, quam pro tanta protervia fuit. Nullo apud Pergamum virili opere edito, Elæam, quod Attali regis emporium et navale erat, a Pergamo tria distans passuum millia, obsedit. Qua nequidquam tentata (nam Sosander, collactaneus regis, cum præsidio ingressus oppidum fuerat), exercitu cætero terrestri itinere domum reverti jusso, ipse navibus contendit Thyatira: ne in reditu quidem ad violanda deorum templa segnior;

§ XXXIII. Appian. Mithridatic. — Polyb. — Diodor. — Suidas in Προυσίας. — Strab. lib. XIII. — Polyb. apud Vales. — Plin. XXXIV, 8.

nam ad Hieran Comen Dianæ spoliavit fanum : Apollinis autem Cynei ædem, quæ in Temno fuit, non spoliavit modo, verum etiam incendio consumpsit. Atque huc deinde relatum est, quod et pedestres copiæ profluvio alvi pleramque partem interierunt, et classis partem subita tempestas in Propontide cum ipsis hominibus mersit, aliam, in loca importuosa compulsam, tabulis armamentisque confractis, reddidit inutilem. Hæc ubi Patres acceperunt, ob absurdum et infestum Prusiæ facinus ira accensi, continuo legatos decem decrevere, qui finire bellum, et Attalo pro illatis injuriis satisfacere eum cogerent.

XXXV. In his L. Anicius, et C. Fannius, et Q. Fabius Maximus fuerunt. Censores hoc anno creati sunt M. Valerius M. F. M. N. Messala, C. Cassius C. F. C. N. Longinus, quorum Valerius ipse aliquando censoria nota perstrictus fuerat. Atque ut hic priorem ignominiam novis honoribus delevit : ita L. Cotta tribunus plebis magistratus sacrosancti dignitatem vili animo factoque polluit ; ne creditoribus suis satisfaceret, tribunatus præscriptione turpiter abusus. Sed non mens eadem reliquo collegio fuit : decreveruntque consensu, ni *L. Cotta æs alienum dissolveret, aut sponsores daret, appellantibus se creditoribus auxilio futuros.* Hæc Romæ gesta. Cæterum in Hispania res parum prosperæ fuerunt. Calpurnius Piso prætor, a Lusitanis duce punico victus, aliquot millia militum cum Terentio Varrone quæstore amisit. Victor punicus ad Oceanum usque promovit signa, concitatisque in arma Vettonibus, agrum Blastophœnicum (sic appellant progeniem ex Africa per Hannibalem transductorum) omni clade belli vastavit, quod ii fidem Romanis datam constanter tuebantur.

XXXVI. Successus iste multis et aliis Hispaniæ populis animos ad rebellandum fecit. Unde, quia majores jam motus

§ XXXIV. Polyb. apud Steph. in Ἐλαία. — Strab. l. XIII. — Polyb. apud Vales. — Diod. — Polyb. Excerpt. Legat. 133. — § XXXV. Fasti Capitol. — Valer. Maxim. II, 9, et VI, 5. — Liv. Epit. — Jul. Obseq. — Appian. Hispan.

timebantur, comitia consularia citius haberi, consulesque designatos (Q. Fulvius M. F. M. N. Nobilior, T. Annius T. F. T. N. Luscus erant) ante diem kalendas januarias inire magistratum placuit; quum eatenus idus martiæ solemnis ei negotio dies fuissent. T. Annius Gallos (nam et ii in armis erant) provinciam habuisse videtur: Nobilior in Celtiberos, qui Belli cognominantur, est profectus. Illi tumultuum per Hispaniam auctores Segedam incolebant, urbem magnam et opulentam, quam fœderi suo Ti. Gracchus, quum Hispaniam ordinaret, adscripserat. Eam tum, coactis deserere minora oppida incolis, augebant barbari, murumque stadiorum quadraginta circum exstruebant; etiam Titthis, vicina gente, in eamdem compulsis: neque parere senatui voluerant, vetanti novari quidquam, tributaque et auxiliares copias imperanti. Quippe *fœdere gracchano perscriptum* quidem asserebant, *ne urbes novas conderent: veteres quin instaurarent munirentque, nihil exceptum; tributorum vero et militiæ vacationem ab ipso senatu, post Gracchi fœdus, datam*: neque aberat hoc a vero, sed immunitas ista quum a senatu conceditur, addi semper solet, *mansuram, donec senatui populoque romano videatur.*

XXXVII. Et Segidenses quidem, cognito consulis adventu copiisque, nam ad triginta hominum millia adducebat, quia nondum permunita urbs erat, ad Arvaccos cum uxoribus et liberis perfugerunt. Arvacci, protinus consociatis viribus, Caro segedensi summam rerum deferunt, viro bellicis certaminibus exercitato: qui proximo statim triduo, quum iter facere præter loca insidiis opportuna Romanos comperisset, captata occasione, cum peditum viginti millibus, equitum quinque, impetum fecit. Post acrem et diuturnam pugnam vertuntur in fugam Romani: deletusque foret occidione exercitus, ni equites, ad custodiam impedimentorum relicti, pugnam redintegrassent, postquam inter insequendum Celtiberorum quoque turbatos esse ordines animadverterunt.

§ XXXVI. Liv. Epit. — Cassiod. Chron. — Marian. Scot. — Appian. Hispan.

Nocte demum incumbente prælium diremptum est, haud levi utrinque damno: quippe Carus imperator hostium, et cum eo sex millia ceciderunt; et par numerus civium romanorum desideratus est. Dies etiam ipsa (Vulcanalibus pugnatum fuerat) ex eo tempore inter atras habetur. Arvacci Numantiam ea nocte digressi, novos imperatores Ambonem et Leuconem constituunt.

XXXVIII. Consul, refectis suorum animis, tertio post die iterum ad hostem ducit, et ad tria millia passuum ab urbe ponit castra. Quo quum opportune auxilia Masinissæ regis, Numidæ trecenti, cum decem elephantis advenissent, copiam pugnandi hostibus facit. Qui quum et ipsi ferociter procurrissent, subito diductis suorum ordinibus, collocatas ad hoc a tergo belluas ostendit nec opinantibus. Hostes, equi virique, novo spectaculo conterriti, effusa fuga urbem repetunt: instat fugientibus consul, jamque sub ipsos muros pertinaciter certabatur; quum unus ex elephantis saxo caput saucius, ingenti barritu, et mox tumultu ac strage complevit omnia: nam et cæteri, voce hujus excitati, eodem furore suorum perrumpebant sternebantque manipulos. Numantini, contuiti hæc ex mœnibus, ubi Romanos impetum belluarum solutis ordinibus declinare vident, erumpunt portis, palatosque assequuti, ad quatuor hominum millia, et elephantos tres interficiunt: multisque armis signisque militaribus potiti, cum tripudio sui moris in oppidum revertuntur; quum ipsorum quoque duo ferme millia periissent.

XXXIX. Hac fortuna non insolenter usi hostes, misere legatos ad pacem æquis conditionibus petendam: responsum est ex dignitate romani nominis, *pacem nisi deditis dari non posse*. At consul, ut primum confirmare suos ex adverso casu potuit, Axenium urbem petivit, ubi Celtiberi commeatuum vim magnam comportaverant. Ne hujus quidem loci felix oppugnatio fuit, desideratisque haud paucis, cæteri noctu se in castra receperunt. Ex castris deinde præfectum equitum Biesium misit, ut a vicina quadam gente

§ XXXVII. Flor. II, 18. — Appian.

auxiliarios equites adduceret. Excepere Celtiberi redeuntem: insidiisque eorum conspectis, sociorum equitatus fugit; Biesius, multique cum eo Romani, fortiter pugnantes occubuere. Tam crebris bellorum offensionibus sollicitati sociorum sunt animi: et Ocilis urbs gentibus illis clara, ubi annona et pecuniæ Romanorum servabantur, ad Celtiberos defecit. Consul, etiam cæteris idem animi esse suspicatus, sub pellibus hiemavit: ibi multi militum penuria aut frigore, sæviebat enim acris hiems, exstincti sunt. Hoc initium fuit numantini belli, quod magna cum clade ac ignominia populi romani, vicesimum ad annum productum est: tanta plerumque violentia, ut non tam de eo, uter populus imperaret, quam uter esset, susceptum videretur.

XL. At in ulteriore Hispania L. Mummius prætor cum Cæsare, quem in occisi ducis punici locum suffecerant hostes, collatis signis dimicavit. Pulsus cum clade Hispanus, ubi victorem exercitum temere insequi neglectis ordinibus videt, cohortatur suos, convertit agmen, occisisque de Mummii exercitu novem millibus, prædam castraque jam amissa non modo recuperat, verum etiam castris romanis potitur. Mummius, cui quinque circiter millia militum supererant, non ausus præterea copiam pugnandi facere, tutis locis castra ponens, intra vallum studiose exercebat suos, donec parumper animos territorum confirmaret. Tum in prætervehentes prædæ partem barbaros eruptione facta, disjecit hostem, prædamque et signa, quæ amiserat, militaria recuperavit. Iisdem diebus colentes cis Tagum amnem Lusitanorum civitates, Caucœno duce, Cuneos invasere socios populi romani, urbeque ampla ac potenti (Conistorgin vocabant) expugnata, trajecerunt Oceanum: inde, divisis copiis, pars adversam continentem populabantur; alii urbem Ocilen obsidione cinxerant. Ibi vero L. Mummii par industria et felicitas fuit. Contractis suis et sociorum viribus (in universum equites quingenti, cum novem peditum millibus, erant), primo populatores aggressus, quindecim eorum millia interfecit: inde

§ XXXIX. Diod. apud Fulv. Urs. — Appian. Hispan. — Strab. l. III.

ad Ocilem transduxit exercitum, magnaque et ibi strage Lusitanorum edita, obsidionem solvit. Postremo agmen adortus, quod prædam ex agris raptam avehebat, occidione occidit; ut ne nuntius quidem cladis superesset. Ex præda, quantum ferri poterat, militibus datum: cætera omnia præsidibus bellorum diis incendi prætor exurique jussit.

XLI. Interim in Asia rex Attalus, magno per hiemem exercitu coacto, ad bellum Prusiæ inferendum se parabat, adjutus etiam auxiliaribus Cappadociæ Pontique regum copiis, quas Demetrius Ariarathis F. adduxerat. Cadis tum erat, ita sito oppido, ut inter Phrygas Mysosque ambigui soli habeatur, quum decem, quos senatus miserat, legati ad eum venere: ii deinde, colloquio cum rege de communibus rebus habito, recta perrexerunt ad Prusiam. Prusias, auditis senatus mandatis, cavillando tempus trahere nisus est; alia quidem se facturum asserens, alia minime. Unde offensi decem legati, renuntiata illi societate, continuo ad Attalum se receperunt: quos aliquantisper prosequutus Prusias, multisque blanditiis placare conatus, postquam frustra se esse videt, anxius jam, et magnitudinem periculi serio reputans, in regnum rediit. Legati, monito Attalo, ut, sua defendere contentus, bello sponte inferendo abstineret, inter se constituerunt, ut pars ad hæc omnia renuntianda senatui Romam reverteretur; cæteri, per Ioniam Hellespontumque et vicinos Byzantio populos discurrentes, abstraherent a Prusia hominum animos, Attaloque conciliarent.

XLII. Ita non multo post tempore frater regis Athenæus cum classe navium tectarum octoginta navigare in Hellespontum potuit. Ex his quinque triremes Rhodiorum erant, Cyzicenorum viginti; quibus suarum septem et viginti Attalus addiderat: reliquæ ab aliis sociis submissæ fuerant. Cum his Athenæus, ut quamque urbium Prusiæ prætervehebatur, escensione facta, magnam ubique vastitatem terroremque faciebat. Unde summas in angustias redactus Prusias, gra-

§ XL. Cic. Offic. I, 12. — Appian. — Diod. XXXI, 5. — § XLI. Polyb. Excerpt. Legat. 135. — Strab. lib. XII.

tanter accepit, quod Ap. Claudius, L. Oppius, A. Postumius, legati ab senatu, ad finem bello imponendum venerunt. Patres enim, edocti a prioribus, quo loco res Asiæ essent, confestim hos jusserant proficisci. Horum opera convenit, *ut Prusias Attalo regi naves tectas viginti statim; deinde intra proximos annos viginti, talenta quingenta daret: ager utriusque iis finibus esset, quibus ante bellum fuisset: Methymnæis, Ægiensibus, Cumæis, Heracleotis, damni, quod a Prusia passi essent, nomine, talenta centum penderentur.* Hoc fœdere perfecto, Attalus cum pedestribus simul equestribusque copiis domum est regressus.

XLIII. At in urbe quum iterum de iis, qui ex Græcia fuerant evocati, verba a legatis Achæorum in senatu facta essent, senatus nihil mutandum censuit. Quo quidem tempore, quum multi de ea re sermones fierent, M. Cato, perpetuus Carthaginis hostis, dixisse fertur: « Tanquam deesset, quod ageremus, sedemus hic, de senibus græculis deliberantes, a nostrisne, an ipsorum, sandapilariis sint efferendi. » Solebat enim omnibus sententiis, quas dicebat in senatu, subjungere: « Hoc censeo, et Carthaginem delendam. » Tunc autem recenti metu providentiam viri stimulabat reversa ex Africa legatio, quæ nuper, specie disceptandarum cum Masinissa controversiarum, magnam vim navalis materiæ Carthagine deprehenderat. Inter hæc, durantibus Hispaniæ bellis, et a Pœnis impendente metu, necessarium visum, indulgeri justis provinciarum querelis, quas de magistratuum romanorum avaritia ad senatum detulerant. Itaque severe exercitæ sunt leges, damnatique aliquot prætores, qui in extorquenda capiendaque pecunia egressi modum fuerant.

§ XLII. Polyb. Excerpt. Legat. 136. — Appian. Mithridat. — Polyb. — § XLIII. Polyb. Excerpt. Legat. 137. — Lucan. VI, 788. — Plutarch. Apoph. Rom. cap. 19. — Appian. Punic. — Flor. II, 15. — Diodor. apud Vales. — Plin. XV, 18. — Liv. Epit. XLVII. — Plutarch. in Catone, c. 50.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER VIII

IN LOCUM LIBRI XLVIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUADRAGESIMI OCTAVI.

Lustrum a censoribus conditum est : censa sunt civium capita trecenta viginti quatuor millia. Semina tertii belli punici referuntur. Quum in finibus Carthaginiensium ingens Numidarum exercitus, duce Ariobarzane, Syphacis nepote, diceretur esse, M. Porcius Cato suasit, ut Carthaginiensibus, qui exercitum, specie contra Masinissam regem, sed re vera contra Romanos, accitum in finibus haberent, bellum indiceretur. Contradicente P. Cornelio Nasica, placuit, legatos mitti Carthaginem, qui specularentur, quid ageretur. Castigato senatu Carthaginiensium, quod, contra fœdus, et exercitum et navales materias haberent, pacem inter eos et Masinissam facere voluerunt, Masinissa agro, de quo lis erat, cedente : sed Gisgo, Hamilcaris filius, homo seditiosus, qui tunc in magistratu erat, quum senatus pariturum se judicio legatorum dixisset, ita bellum adversus Romanos suadendo concitavit, ut legatos, quo minus violarentur, fuga explicuerit. Id nuntiantes, infestum jam senatum Carthaginiensibus, infestiorem fecerunt. M. Porcius Cato filii, in prætura mortui, funus tenuissimo, ut valuit (nam pauper erat), sumptu fecit. Andriscus, qui se Persei filium, regis quondam Macedoniæ, ingenti asseveratione mentiretur, Romam missus. M. Æmilius Lepidus, qui princeps senatus ab sextis jam censoribus erat lectus, antequam exspiraret, præcepit filiis, lecto se strato sine linteis, sine purpura efferrent; in reliquum funus ne

plus, quam æris denos, consumerent: imaginum specie, non sumptibus, nobilitari magnorum virorum funera solere. De veneficiis quæsitum. Publicia et Licinia, nobiles feminæ, quæ viros suos consulares necasse insimulabantur, cognita causa, quum prætori pro se vades dedissent, cognatorum decreto necatæ sunt. Gulussa, Masinissæ filius, denuntiavit, Carthagine delectus agi, classem comparari, et haud dubium bellum strui. Quum Cato suaderet, ut iis bellum indiceretur, P. Cornelio Nasica dicente, nihil temere faciundum, placuit, decem mitti legatos exploratum. L. Licinius Lucullus, A. Postumius Albinus consules, quum delectum severe agerent, nec quemquam gratia dimitterent, ab tribunis plebis, qui pro amicis suis vacationem impetrare non poterant, in carcerem conjecti sunt. Quum hispaniense bellum, parum prospere aliquoties gestum, ita confudisset civitatem romanam, ut ne ii quidem invenirentur, qui aut tribunatum exciperent, aut legati ire vellent, P. Cornelius Æmilianus processit, et exceptum se militiæ genus, quodcumque imperatum esset, professus est. Quo exemplo omnes ad studium militandi concitavit. L. Lucullus consul, qui M. Claudio Marcello successerat, quum lacessere omnes Celtiberiæ populi viderentur, Vaccæos, et Cantabros, et alias adhuc incognitas nationes in Hispania subegit. Ibi P. Cornelius Africanus Scipio Æmilianus, L. Pauli filius, Africani nepos, sed adoptivus, provocatorem barbarum tribunus militum occidit; et in oppugnatione Intercatiæ urbis, majus multo etiam periculum adiit: nam murum primus transcendit. Ser. Sulpicius Galba prætor male adversus Lusitanos pugnavit. Quum legati ex Africa cum oratoribus Carthaginiensium, et Gulussa Masinissæ filio, redissent, dicerentque, et exercitum se et classem Carthagine deprehendisse, perrogari sententias placuit. Catone et aliis principibus senatui suadentibus, ut in Africam confestim transportaretur exercitus, quod P. Cornelius Nasica dicebat, nondum sibi justam causam belli videri, placuit, ut bello abstinerent, si Carthaginienses classem exussissent, et exercitum dimisissent: si minus, proximi consules de punico bello referrent. Quum locatum a censoribus theatrum exstrueretur; P. Cornelio Nasica auctore, tanquam inutile et nociturum publicis moribus, ex senatusconsulto destructum est, populusque aliquandiu stans ludos spectavit. Carthaginienses quum adversus fœdus bellum Masinissæ intulissent, victi ab eo, annos habente nonaginta duos, et sine pulpamine mandere et gustare panem tantum solito, insuper romanum bellum meruerunt.

1. Lustrum deinde quintum et quinquagesimum conditum est a M. Valerio, C. Cassio censoribus: censa sunt civium capita trecenta viginti quatuor millia. Hoc lustro, quum in Capitolio, prostrata tempestatibus palma, quæ aliquot

ıum vindicaret. Cæterum plerisque, ut assolet, morum
ɑestamenta strenue negligentibus, ea sola cura erat, ne
, et ab hostibus discrimen, imperio portenderentur.
trahebant, quod et Ariciæ lapidibus pluerat, et Romæ
s locis vanæ togatorum species, accedentium visen-
que manus et oculos eluserant.

Senatui majus certiusque portentum videbatur, quod
omnes bellorum apparatus, qui contra fœdus a Car-
ɪiensibus fieri dicebantur, exercitum illi grandem coe-
t. Igitur M. Claudius M. F. M. N. Marcellus, L. Valerius
P. N. Flaccus, consulatu inito, ad Patres retulerunt,
*as Numidarum copias, duce Ariobarzane, Syphacis ne-
in Carthaginiensium finibus esse: prætexi a Masinissa
n; sed considerandum, ne imperium populi romani his
ɑtibus peti possit.* Plerisque ad hanc suspicionem in-
ıtibus, præcipuus M. Catonis ardor fuit : tum multa
ıtionis bellum suadentem P. Scipio Nasica, contrariæ
ntiæ auctor, excepit, movitque Patres, ut lenioribus
liis ageretur. Ita legatio Carthaginem missa, cujus prin-
dem fuit, qui mittendam pervicerat, senatum Pœno-
castigavit, *quod materiam navalem exercitumque contra
haberent:* illisque *necessitatem, quæ leges nesciret, et
ıissæ injurias* obtendentibus, obtulerunt legati, *cum
cturos, ut æquissimis conditionibus arma poneret:* tan-
ue industria eorum et auctoritas apud Masinissam va-
ut agro controverso honoris Romanorum gratia ces-
pollicerctur.

III. Præclare confectum negotium erat, senatu quoque carthaginiensi legatorum judicio rem permittente, nisi fortuna urbis perituræ unius hominis temeritatem ad excitandum id incendium perpulisset, quo paulo post tantæ antiquitatis potentiæque respublica conflagravit. Agebat in magistratu Gisgo Hamilcaris filius, homo seditiosus : is pro concione non in Romanos magis, quam senatum urbis suæ, invectus, imbellem eumdem et ferocem populum adeo incitavit, ut *adversus romanam versutiam, qua toties rebus punicis amplius, quam bello, nocuissent, armis agendum* conclamaret, ac, velut inde rectissime inciperetur, legatos ipsos ad exitium quæreret. Sed illos quidem, licet ægre, tamen explicuit fuga. Principes civitatis, qui Romanorum et Masinissæ rebus studere arguebantur, quadraginta ferme in exsilium pulsi; obstrictusque jurejurando populus, *ne aut reciperet exsules unquam, aut etiam de recipiendis verba fieri a quoquam pateretur.*

IV. Atque hi quidem, ad Masinissam pergentes, illum ad bellum patriæ suæ inferendum stimulabant : neque minores iras excitabant, reversi Romam, legati; certumque jam habebatur, insolentiam carthaginiensis populi severioribus minis retundi oportere. Quo minus bellum statim juberetur, nihil tam obstitisse, atque Celtiberiæ motus, credi potest, qui tum maximis cum terroribus effervescebant : nam in Gallia prosperæ res erant; et, ea in provincia hoc anno bene pugnatum, tradunt. At M. Marcello consuli, et M. Atilio prætori, quorum ille citeriorem Hispaniam, hic ulteriorem obtinebat, ut ad extremum felix expeditio, ita multis emenda periculis, fuit. Jam primum Marcello, advenienti cum legionibus duabus, in quibus quaterna millia peditum, equites duceni quinquageni fuere, structæ sunt ab Hispanis insidiæ; quibus ille sapienter evitatis, ad Ocilin, quæ nuper ab Romanis defecerat, penetravit : quam ipso adventus sui terrore perculsam extemplo accepit in fidem, obsidibus, et argenti talentis triginta imperatis.

§ III. Appian. Punic. — Liv. Epit. — § IV. Jul. Obseq. c. 77. — Eutrop. - Appian. Iber.

V. Asperiorem adversum desertores futuram crediderant victoriam Celtiberi: ergo clementiam imperatoris romani admirata Nergobrigum civitas misit quæsituros, *quo fidei et obsequii pignore in gratiam recipi posset.* Petiit consul equites auxiliares centum: et accepta est conditio. Verum donec legati Nergobrigum pacis vias legesque cum Romano tractant, alia manus, partem exercitus iter facientem adorta, turbavit postremos, impedimentorumque nonnihil abripuit. Redierunt nihilominus cum promissis equitibus legati; veniamque delicti petentes, excusabant *ab ignaris initæ pactionis commissum.* At Marcellus equites in vincula conjici, equos vendi jussit: et mox vastatis Nergobrigum agris, prædaque militibus divisa, oppidum obsidione cinxit. Conspicati periculum hostes (strui enim Marcellus aggeres, admoverique machinas jusserat) caduceatorem misere, pacem orantes. Amictus ille fuit pelle lupi, quod iis gentibus pro caduceo pacifici nuntii signum est. Consul, *nihil iis exspectandum pacati*, respondit, *nisi Arvacci omnes, Bellorumque et Titthorum populi una rogarent:* neque mora in illis fuit; venere trium civitatum legati, rogitantes, *ut, tolerabili mulcta imperata, reciperet omnes in Gracchani fœderis leges.*

VI. Contradicebant his aliarum gentium oratores, qui, ab Arvaccis sociisque bello vexati, quod romanarum partium essent, obtestabantur consulem, *ut suæ vindictæ simul securitatisque rationem ageret.* Consul, non minus belli adversus duram gentem finiendi cupidus, quam voluntatem suam callide tegens, utrosque rejecit ad senatum, induciasque cum hostibus, donec legati reverterentur, pactus, hibernatum abiit Cordubam, eumque locum abundantibus circa agris alendæ hominum multitudini non incommodum videns, in urbis speciem atque magnitudinem exædificavit. Sed in Lusitania, postquam L. Mummius ad triumphum decessisset, M. Atilius prætor provinciam accepit: ubi quum, septingentis hostium interfectis, urbem Oxthracas, iis locis maximam, occupasset, eoque metu vicina oppida Romanis adjunxisset (inter quæ pars aliqua Vettonum fuit, vicinæ Lu-

sitanis nationis) in hiberna abduxit exercitum. Tum vero subita defectione omnium de integro turbatæ res, et quædam urbium cum Romanis sentientium circumsessæ.

VII. Dum in eo statu hispaniense bellum est, Romæ senatus Astymedi datur Rhodiorum legato, quem præfectum simul classis creaverant. Erat his bellum cum Cretensibus, adversus quos sociorum opes sollicitabant. Decrevit extemplo legatos senatus, qui bello finem imponerent. Idem negotium Achæorum erga Romanos detexit obsequium, libertati gentis haud sane conveniens, sed pro tempore necessarium. Rhodiis, auxilium petentibus, plerique mittendum censuerant. Sed Callicrates Leontesius negavit, *fas Achæis esse vel indicendi cuiquam belli, vel ferendi auxilii, Romanis inconsultis.* Hac oratione tanquam fulmine percussi, qui diversum censuerant, quievere. Multæ deinceps legationes Romam quum venissent, præ reliquis auditus Attalus est, Eumenis filius. Venerat is in urbem admodum puer, ut se commendaret Patribus, amicitiamque et hospitii paterni jus cum populo romano recoleret. Hic igitur perbenigne comiterque tum ab senatu, tum ab paternis amicis, exceptus, cum responso, quale optaverat, honoribus ætati convenientibus, domum rediit; insigni favore græcarum urbium, per quas iter ipsi erat, profusæ benevolentiæ signis venientem abeuntemque prosequentium : nam pater pueri Eumenes unus omnium sua ætate regum, plurima in Græcos publice privatimque beneficia contulerat. Venit similiter discessitque Roma Demetrius puer, mediocribus, ut anni ejus erant, affectus honoribus.

VIII. Hoc digresso, Heraclides, qui cum Laodice et Alexandro dudum in urbe commorabatur, postquam ad causam suam fulciendam nihil calliditatis et præstigiarum prætermisisset, quos facillimos fraudi putabat Patres ambiendo, tandem in curiam est introductus. Prior Alexander oravit senatum, ut *amicitiæ, quæ cum patre suo Antiocho fuisset,*

§ VI. Polyb. Excerpt. Legat. 141. — Appian. — Strab. lib. III. — § VII. Polyb. Excerpt. Legat. 138, 139 et 140, et apud Vales. lib. XXXI.

memor, maxime quidem regnum Syriæ sibi restitui juberet; sin vero, at certe permitteret eum suis fatis, neque aut abeuntem moraretur, aut volentibus juvare paternas opes repetentem impedimento esset. Excipiens deinde Heraclides, multis collaudata regis Epiphanis memoria, multis incusato Demetrio, sermonem eo deduxit, ut, *quando res et tempus ita se daret, justum esse* diceret, *adolescentes, veram Antiochi stirpem, modis omnibus adjuvari.* Diversæ super his sententiæ senatorum fuere. Optimus quisque atque sapientissimus commentum improbum, et actorem fabulæ Heraclidem, abominabatur: at plures, quos aut mendaciis suis dementaverat, aut promissis corruperat, senatusconsulti in hæc verba scribendi auctores fuerunt: *Quod Alexander et Laodice regis socii amicique liberi in senatu verba fecerunt, senatus censuit, dimittendos in paternum regnum, atque, uti petierunt, auxiliis adjuvandos videri.*

IX. Hoc armatus senatusconsulto Heraclides non distulit extemplo conducere militem, et, quos ex illustribus viris ei consilio opportunos noverat, arcessere. Quibuscum Ephesum delatus, totis viribus ab bellum, quod parabat, se cœpit accingere. Demetrius, ut adversus hunc terrorem se Romanorum benevolentia tueretur, quum alia ipsis officia attente præstitit, tum Adramyttenum quemdam (Andrisco nomen erat) sub custodia Romam misit, quia Persei se filium is ferebat, qui postremo rex Macedoniæ fuerat: neque parvi æstimandum hoc officium Demetrii fuisse, mox eventus docuit, quum ille veterator, clam elapsus, Macedoniam Thraciamque ingenti motu concitaret, ut in loco referemus. Quum hæc diversis terrarum partibus agerentur, Romæ insignes aliquot viri obierunt: M. Æmilius Lepidus pontifex maximus, et M. Porcius prætor; alter quoque consulum L. Flaccus in magistratu mortuus est. M. Porcium Cato pater pro modo facultatum, quas habebat non amplissimas, honore ac affectu, quam impensa, majore extulit: et eum

§ VIII. Polyb. Excerpt. Legat. 140. — Sulpic. Sever. Hist. Sacr. II. — Polyb.

quidem carissimum habuisse, ipse sibi testimonio est, qui tanquam præstantissimi animi virum passim in scriptis suis prædicat: mortem tamen ejus, quum pro cætera morum constantia fortiter tulit, tum, quia philosophiæ studiis eruditus, negabat interire, qui mori dicantur; sperabatque, se filium meliore in vita, cœtibusque piorum esse repertarum.

X. Memorabile etiam in M. Lepido fuit, quod, priusquam moreretur, præcepit filiis, lecto se strato sine linteis, sine purpura, efferrent: in reliquum funus etiam modicam consumi pecuniam jussit, dictitans, *imaginum specie, non sumptibus, nobilitari magnorum virorum funera solere.* Hujus in locum P. Cornelius Scipio Nasica pontifex maximus lectus est. Aliorum deinde complurium obitus admonebant homines, quod initio anni, quum ante ædem Jovis in campo columna cum signo aurato decussa esset, haruspices *interitum magistratuum et sacerdotum fore* responderant. Sed et in suspicionem venisse matronas crediderim, antiquum eas scelus retulisse: nam et olim fraude muliebri magnus principum romanorum numerus eodem anno interceptus ferebatur. Certe Publicia et Lucinia, nobiles feminæ, quarum hæc Claudium Asellum, illa L. Postumium, qui tertio ante anno consul obiverat, viros suos veneno necavisse arguebantur, cognita causa, quum vades prætori dedissent, ad cognatorum judicium remissæ, horumque decreto strangulatæ sunt. Ne sic quidem satis expiatæ prodigiorum minæ videbantur: nisi removerentur, in quos intentatæ illæ fuissent: ita monitis haruspicum magistratus omnes abdicarunt.

XI. Comitia per interregem habita. L. Licinius L. F. Lucullus, A. Postumius A. F. Sp. N. Albinus consules facti. Animos deinde, his eventibus tristes, aliæ aliæque perturbationem causæ concussere: maxima fuit omnium, quod in Africa simul Hispaniaque res parum pro voluntate sena-

§ IX. Liv. Epit. XLVIII et XLIX. — L. Ampel. — Fasti Capitol. — Cic. in Catone, cap. 23 et 14. — Plutarch. in Catone major. c. 48. — § X. Liv. Epit. XLVIII. — Cic. in Catone. — Appian. 64. — Jul. Obseq. c. 77. — Liv. VIII, 18. — Val. Max. VI, 38.

tus successerant. Ex Africa filius Masinissæ nuntiabat, *se per causam deprecandi pro exsulibus cum fratre Micipsa, parentis missu, Carthaginem venisse : cæterum in urbem non esse admissos : et sibi, quum reverteretur, ab Hannibale Samnite, qui caput factionis popularis esset, insidias structas, et ex comitatu suo quosdam interemptos; se fuga salutem quæsivisse. Cæterum pro comperto se afferre, Carthagine delectus agi, parari classem, neque dissimulanter jam aut obscure bellum contra Romanos strui.* Non erat ita prostratus domestico vulnere Catonis animus, ut aut publicis consultationibus abstinendum, aut de solito rigore quidquam remittendum esse, duceret. Itaque tum quoque, ut semper, *bellum indici Pœnis oportere*, magna asseveratione tendebat: neque segnius opinionem suam P. Scipio Nasica tuebatur, *omnia prius experiunda.* Sic iterum in hanc sententiam discessum, facto senatusconsulto, *uti decem legati quamprimum mitterentur, speculaturi, quid Carthaginiensibus animi consiliive esset.*

XII. Interim Celtiberorum legati, quum Romam pervenissent, diversimode excepti sunt : nam qui a sociis civitatibus venerant, iis in urbe hospitium præbitum : reliqui trans Tiberim manere jussi. Die senatus, priores vocati sociorum oratores, civitatis cujusque separatim, eamdem in sententiam verba fecerunt : *Eam esse conditionem Hispaniæ, ut aliis nihil carius romano imperio, aliis nihil intolerabilius videatur : has inter factiones necessario intuta inimicaque omnia esse : nec alteram posse stabili in fortuna consistere, nisi depressis partis alterius viribus.* « Quod si igitur, aiebant, « duces vestros exercitusque bello nondum confecto revo- « catis, nihil futurum est certius, quam ut in nos, tanquam « proditores patriæ, omnis communium hostium cooriatur « impetus : nam si hoc constiterit, arma vobis impune inferri « posse, neque aliud inde timendum, nisi ut vindictam mi- « nitemini, deinde omittatis, non erit tam imbecillis animi

§ XI. Liv. Epit. — Appian. Punic. — Flor. II, 15. — Plutarch. in Cat. cap. 48.

« quisquam, ut vim romanam sibi magnopere formidandam « esse putet. Eorum deinceps exemplo et successu sollicitabuntur cæterarum nationum animi : quando inter feroces « et periculis lætos haud difficulter imitatores invenit felix « temeritas. Nos igitur, ut in certo et propinquo timore, merito fidem vestram invocamus, Patres conscripti, ne deserti « et proditi præda nostris vestrisque inimicis relinquamur. « Arvaccorum magna potentia et in nos inexpiabile odium est: « neque nobis ullum sollicitudine ac periculo vacuum tem« pus erit, nisi aut perpetuo consularis exercitus in Hispania « sit; aut, priusquam decedat, ita castigentur hostes, ne aut « ipsi possint ultra nocere sociis Romanorum, aut alii audeant. »

XIII. Secundum hos placuit Arvaccorum legatos audiri : his sermo, quam animus, modestior demissiorque fuisse dicitur. Pacem orabant : sed ut ne bellum quidem recusaturi viderentur, nisi, quod petebant, fieret : petebant autem, *ut certa sibi mulcta indiceretur ; quam ubi luissent, iterum fruerentur fœderis ejus legibus, quod olim cum iis Ti. Gracchus icisset :* ad hoc, ut reputatione sortis humanæ inclinarent animos, inter loquendum sæpe ambiguos fortunæ lusus commemorabant, pugnarumque cum romanis ducibus ita faciebant mentionem, ut, quanquam gloria belli cederent, plus tamen successuum aliquanto habuisse intelligerentur. Post omnes introducti in senatum sunt, quos proconsul miserat. Ii literas M. Marcelli attulerunt, quibus pacem suadebat : et epistolis consentientia ipsi loquebantur. Patres, re expensa, sociis consulendum esse, spiritusque Arvaccorum deprimendos, non dubitabant; quibus id potissimum rationibus fieret, ambigebatur : responderi tandem in præsentia placuit, *M. Marcellum proconsulem senatus voluntatem utrisque significaturum esse.* Legatis Marcelli clam mandatum, ut ad bellum ex dignitate populi romani gerendum, proconsulem hortarentur.

XIV. Metu enim cunctari illum plerique interpretabantur,

§ XII. Polyb. Excerpt. Legat. 141. — Appian. Hispanic. — Polyb. — § XIII. Appian. Hispan. — Polyb.

dabantque operam, ut quamprimum successor ei mitteretur. Sed studium senatus, haudquaquam pari ardore juventutis, aliquandiu vanum et inefficax fuit. Quum enim Q. Fulvius, quique cum eo ex Hispania decesserant, celtiberici belli difficultatem, continua cum hoste certamina, numerum occisorum, virtutem hostium, assiduis sermonibus ferrent; jamque etiam Marcellum detrectare id bellum formidine appareret: is pavor invasit civitatem, ut neque tribuni militum ad numerum reperirentur, neque legatus ire quisquam vellet; et, quod importunissimum erat, citati juniores vel ad nomina non responderent, vel eas causas comminiscerentur, quas neque cognosci pudor sinebat, neque puniri delinquentium multitudo. Rem, per se tædii ac difficultatis plenissimam, difficiliorem reddebat tribunorum plebis intemperies, qui delectum recusantibus auxilio erant, consulumque conatum et industriam intempestiva contentione morabantur. Ergo, ad præcidendam omnem non iniquæ querelæ speciem, instituerunt, munia militaria, non, ut semper moris fuerat, sui beneficii arbitriive facere, sed inter æquales sorte distinguere præfecturarum ac ordinum gradus. Quanquam ne sic quidem petulantia tribunorum composita usque eo proruppit, ut consules ambos, quoniam gratiæ nihil dabant, nec pro amicis suis deprecantibus militiam tribunis obsequebantur, in carcerem conjicerent. In hac rerum perturbatione, quum neque senatui, neque magistratibus, quidquam consilii potestatisve reliquum esset, scirique nequiret, quem ad finem juniorum abitura esset *impudentia* (nam hoc nomen inauditæ antea consternationi senatus fecerat), P. Cornelius Scipio Æmilianus peropportunam orationem habuit, juvenis adhuc, nec nisi togatis virtutibus notus.

XV. Is, graviter increpita civium formidine, « Sæpe, « inquit, hoc loco interfui, Patres conscripti, quum de republica sententiæ dicerentur: neque verba sum facere conatus, quod malebam eorum auscultare dictis, quibus venerationem ætas, et longus rerum usus prudentiam conciliasset.

§ XIV. Suidas in πύρινος πόλεμος. — Polyb. — Liv. Epit. — Appian.

« Nunc autem, quia præsens consultatio magis animos et « exemplum, quam auctoritatem et consilium, desiderat, « nihil aut annis meis alienum, aut proposito discors factu« rum arbitror, si præsentem, ignaviamne dicam, an con« sternationem nostræ juventutis, juvenis ipse coarguam, « aliorumque mentes ab hoc tanto dedecore ad pristinam « virtutem verbis factisque, quantum quidem in me erit, re« vocem. Igitur, quod felix faustumque sit, jamprimum lega« tionem macedonicam abdico, deponoque : deinde ad bel« lum hispaniense operam meam, quacumque in re consul « utendum ea judicabit, reipublicæ offero. Constare autem « puto, si quidem bellum defugerem, nemini meorum æqua« lium honestiorem et speciosiorem vacationis causam esse, « nominatim a paternis clientibus postulatus; si nobilissimæ « provinciæ dissidia, fortassis ad imperii nostri periculum « eruptura, componerem, et obtentum timor, et ambitio cu« piditasque occasionem haberent. Sed ego, in domibus Æmi« liorum atque Scipionum genitus ac educatus, neque me« tuere pericula, neque mirari pecuniam debeo : gloriam « autem veram inde demum sperandam existimo, si rationes « meas omnes ad patriæ salutem retulero, idque potissimum « quoquo tempore peragendum putaro, quod ipsius neces« sitates aut commoda præcipue postulaverint.

XVI. « Neque vero domesticum mihi exemplum deest : « nam et avus meus P. Africanus, quo tempore in Italia « Hannibal erat, in eamdem istam Hispaniam, aliis itidem, « ut nunc fit, provinciam istam metu detrectantibus, pro« fectus est, atque illa populo romano asserta, sibi etiam « in Africam iter ad belli omnium gravissimi plenam victo« riam patefecit : quanquam profecto longe majoris tum pe« riculi res fuit; non modo pluribus populis, rebusque suis « multo florentibus, in odium romani nominis accensis, sed « etiam Carthagine ipsa, aliis super alios mittendis ducibus « exercitibusque, ad retinendam Hispaniam omnes opes ef« fundente. Nunc vero paucis neque maximis nationibus tu-

§ XV. Val. Max. III, 2, 6. — Oros. IV, 21. — Polyb.

multuantibus, quum neque diuturnum æque bellum, neque «clade aliqua magna insigne geramus, juventutis nostræ «animi ceciderunt, et pristinus ille bellatoris populi ardor «sic emarcuit, ut vix mihi ipsi credam, aut eosdem nos esse, «qui esse solebamus, aut iis prognatos, quorum virtutem et «constantiam nulla vis lassare potuit, nullum discrimen fran-«gere. Verum enimvero pro se quisque viderit, quid vel «sibi, vel majoribus posterisque suis, approbet: ego, quod «unum possum, neque cuiquam exemplum inertiæ ero, et «primo quoque tempore ad exercitum proficiscar.»

XVII. Adolescentis orationem admirati Patres, quibus in tanto omnium timore nihil ab his annis speratum præsidii fuerat, certatim in complexum ejus ruebant: *dignum familia, et in qua genitus, et in quam adoptatus esset*, prædicantes: *pergeret bonis avibus implere datam fato sortem, et clarissimam majorum famam, suis virtutibus gloriaque et felicitate renovaret.* Majores natu ferebant *factum senioris Africani, qui, quum eamdem in Hispaniam ire auderet nemo, patriæ suam operam ultro obtulisset: nunc ab alio P. Scipione idem prorsus exemplum relatum, in quo quum cætera essent omnia, qualia et avus habuisset, jam se eamdem in illo factorum nominisque amplitudinem* aiebant *augurari.* Productus deinde in concionem populi, quum eadem disseruisset, pudore et æmulatione sic permovit non vulgus modo, sed etiam primarios cives, ut et legatorum tribunorumque numerus, sponte se multis offerentibus, expleretur; et legiones, agminatim jam nomina dantibus, qui antea tergiversati fuerant, citra longiorem moram conscribi possent.

XVIII. Dum his impedimentis delectus Romæ trahitur, M. Marcellus proconsul, cupidus belli ante successoris adventum quoquo modo finiendi, ut pacatæ Hispaniæ titulum aucuparetur, quantum ipsis immineret periculi, admonere Celtiberos non destitit; et, ut humanitate quoque ad pacis amorem eos illiceret, obsides reddidit petentibus. Cum prin-

§ XVI. Liv. XXVI, 18. — § XVII. Liv. Epit. — Polyb. — Liv. XXVI, 18.

cipe autem legationis, quæ missa Romam fuerat, diu secreto colloquutus, suspicionem propositi ejus auxit; cæteris etiam, quæ mox evenere, non obscura rei ejusdem indicia præferentibus: statim enim et Nergobrigas quinque Arvaccorum millia occuparunt; et proconsul, ad Numantiam exercitu ducto, ante urbem posuit castra, egressosque obviam levi certamine intra muros compulit. Ibi Litenno, hostium ductor, pede firmato exclamavit, se colloqui cum proconsule cupere. Accepta haud gravate petitio est; convenitque, *ut, obsidibus et pecunia data, Celtiberi suis legibus viverent, sociique et amici populi romani haberentur.* Summam pecuniæ talenta sexcenta fuisse Posidonius, hispaniarum rerum peritus auctor, tradidit.

XIX. Quum hoc modo pacati omnes Celtiberiæ populi viderentur, novum subinde bellum L. Luculli consulis cupiditate excitatum est. Is, quum Hispaniam sorte accepisset, idque sibi putaret agendum, ut locupletis provinciæ copiis rei familiaris anhelantem inopiam refocillaret, occasionem manubiarum cœpit quærere. Novam pacem, quum re acta supervenisset, turbare periculosum rebatur: in Turdulos, Cantabros, aliasque nationes, romanis adhuc armis incognitas, impressionem facere statuit. Ad hos iter per Vaccæos erat: huc igitur signa protinus infert, quum neque mandatum belli cum his gerundi ab senatu, neque causam ab ipsis ullam accepisset. Cauca trans Tagum urbs erat; ad quam, transmisso amne, quum castra posuisset, mirantibus oppidanis, qua in Romanos offensa obsidionem meruissent, Carpetanorum injurias ultum se venire, professus est. Caucæi, ad sua tuenda conversi, postquam hostem frumentari lignarique audacius animadvertunt, eruptione in palantes facta, multos interficiunt, reliquos ad ipsa usque castra repellunt. Primis conatibus quum ita successisset, facti animosiores, signis collatis dimicare sunt ausi, et, donec eminus certabatur, levibus assueto præliis, et ad velitationem meliore Hispano, consulis exercitus laborabat: ubi, missilibus ex-

§ XVIII. Appian. Hispan.

haustis, ad manus et gladios ventum, hostis, ut in nulla re pari, continuo terga vertit, urbem haud longe distantem concitato cursu petens. Aderat Lucullus, haud segniter perculsis instans: ita, dum pro se quisque, inter primos nititur irrumpere, constipati in angustiis portarum impune se cædendos victori præbuere: tria millia eo casu sunt desiderata.

XX. Quo quum cecidisseut animi, postridie ejus pugnæ cum coronis et supplicum velamentis seniores Lucullum adeunt, quibus obsequiis placari pateretur, rogitantes. Ille primum obsides, et argenti talenta centum, postulavit; equitibus etiam eorum inter sua auxilia militare jussis. Hoc ubi prompte a barbaris factum, adjecit, præsidio in urbem introducto sibi opus esse. Annuentibus et hoc Caucæis, delectorum ex toto exercitu duo millia per hanc speciem introiverunt. Sed fœda consulis avaritia mœnibus hi, ut mandatum erat, occupatis, omni reliquo exercitui patefecerunt aditum; signoque tuba dato, omnes Caucæorum puberes ad millia hominum viginti interficiuntur: imbellis ætas sexusque, præmium perfidiæ, in captivitatem abstrahitur: tantaque ex multitudine oppido pauci, per prærupta quædam, eoque neglecta custodibus, loca, jactis in præceps corporibus, evasere. Urbe direpta, quum facinoris ejus fama omnes juxta populos velociter percurrisset, qui apertis locis habitabant, in præaltos montes, aut munita oppida se contulerunt, corruptis, quæ avehi non potuerant, rebus suis, ne quid hosti tam crudeli tamque perfidioso relinqueretur.

XXI. Sic aliquandiu plus exercitui laboris, per desertam regionem eunti, quam ab hostilibus armis periculi fuit, donec Intercatiam perventum, Vaccæorum et ipsam, ubi Hispanorum copiæ, pedites viginti millia, duo equitum consederant. Hi quum a consule ad conditiones invitarentur, illudentes interrogarunt, *eidemne fidei credituri essent, cui Caucæi credidissent?* Erat omnino eorum hominum Lucullus, qui, quoties aliquid exprobrari sentiunt, aliorum po-

§ XIX. Strab. lib. III, p. 162. — Liv. Epit. — Appian. — Flor. II, 17.

tius libertati, quam suis delictis, irascuntur. Itaque, velut gravi injuria læsus, agrum pervastat; oppidum circumvallare aggreditur, et sæpe, instructa acie progressus, potestatem æquis locis pugnandi hostium ducibus facit. Verum illi, levibus præliis vires experiri contenti, ad periculum de summa rerum adduci non patiebantur. Ea quum sæpe fierent, Intercatiensis quidam, splendidis armis ornatus, sæpe Romanos provocabat, si quis singulari certamine vellet congredi: et, nemine contra exeunte, discedebat, irrisu et ludibriis ignaviam hostium exagitans.

XXII. Non tulit indignitatem rei P. Scipio, qui tum sub Lucullo tribunus, cum ea magnitudine animi, quam haud multo post amplissimis gestis orbi testatissimam reddidit, corporis etiam insigne robur, rara felicitate conjunxerat. Is igitur, pugna cum provocatore conserta, prostravit hostem, pari Romanorum lætitia, et hostium terrore, quod ingentis corporis virum, modicus ipse staturæ dejecisset. Proxima nox vanam in castris trepidationem movit errore incerti clamoris, qui pariter ex urbe campisque accidebat. Equitatus enim Vaccæorum, qui, sub adventum Luculli pabulatum egressus, deinde hostilium copiarum objectu exclusus urbe fuerat, passim obequitans altissimis vocibus strepebat: cui quum ex urbe par clamor redderetur, percellebatur Romanus incerta æstimatione, quidnam sibi periculi tumultu isto, et unde portenderetur. Augebant metum invalidæ stationes, quod ad obeunda militiæ munia, præter damna præliorum, etiam morbis imminutus exercitus erat. Carnibus enim cervorum leporumque sine sale vescebantur (sal omne vinumque, cum aceto, et oleo defecerat); et his alimentis cœperat tentari militum valetudo, multique passim profluvio alvi moriebantur. Ergo, postquam tumultus iste cessavit, tanto intentius operibus institit consul, machinisque admotis muri perfregit partem.

§ XXI. Polyb. apud Strab. l. III, p. 162. — Appian. — Plin. XXXVII, 1. — Val. Max. III, 2, 6. — Liv. Epit. — § XXII. Diod. apud Vales. — Flor. II, 17. — Appian. — Vell. I, 12.

XXIII. Ibi denuo Scipionis Æmiliani magnifica virtus ʻnituit; nam irrumpentibus in urbem militibus, ipse, primus omnium conscensis mœnibus, aperuit viam : neque tamen obtineri urbs potuit, prævalidis numero hostibus, et pro salute sua suorumque fortissime propugnantibus; repulsique sunt cum aliquo detrimento Romani, quum super eos, quos hostile ferrum absumpserat, etiam multi locorum ignorantia in subterranea quædam aquarum receptacula illapsi periissent. Nocte sublapsam muri partem refecit hostis : pluresque deinde per dies, expertis utrinque cum damno viribus, segnis obsidio fuit. Ea res inopiam simul in castris, et in urbe auxit : quod quia neutris ignotum erat, inde colloquio initium, et mox deditioni fuit. Et quando suspecta barbaris Luculli fides erat, Scipio spopondit, nihil contra pacta factum iri : moxque patuit, quanti sit usus etiam in bellis opinio justitiæ, quæ probitate constantiaque morum comparatur. Adolescentis privati dexteræ inermi permisere barbari urbem, quam consul exercitusque romanus armati, nec autoritate sua, neque forte vi extorquere potuissent. Agnovit beneficium Lucullus, juvenemque pro concione meritis cumulatum laudibus, murali corona donavit. Intercatienses consuli sex millia sagorum dedere, cum obsidibus quinquaginta (sic enim convenerat) et certo armentorum pecorumque numero. Hæ solæ divitiæ fuere; auri et argenti, qua maxime gratia Lucullus eas regiones scrutatus fuerat, nihil repertum. Dum istæ res in Hispania citeriore geruntur, ulterior, infestis Lusitanorum armis, luctuosa populo romano fuit.

XXIV. Ser. Sulpicius Galba prætor, quum a M. Atilio provinciam eo in statu accepisset, ut ad eximendos obsidioni socios festinatione opus videretur, incredibili celeritate supra sexaginta millia passuum una die ac nocte permensus, ex itinere instruxit ad prælium copias, ut hostibus improvisus incumberet : neque fefellerat fortuna consilium, nisi

§ XXIII. Liv. Epit. — Val. Max. III, 2, 6. — Auct. de Vir. ill. — Strab. cap. 58. — Appian. — Vell. I, 12.

fortunam ipse alio consilio fefellisset. Prima impressione pepulit imparatum hostem; poteratque velocitatis suæ fructu gaudere, si ad vires reparandas defatigato militi spatium concessisset: dum fugientes languide persequendo infirmitatis suæ admonet, corrupta et prodita victoria est. Quum enim continuatus itineris et pugnandi labor, ad recipiendum spiritum nunc hos, nunc illos, interquiescere cogeret, in dissipatos et defessos impetu reversus hostis, ad septem millia militum obtrivit. Prætor, assumptis, quos circum se habebat, equitibus, fugæ beneficio evasit Carmelim: ubi collectis, qui eodem ex fuga convenerant, quum etiam de sociorum auxiliis hominum millia viginti effecisset, in Cuneorum gentem se recepit, nihilque præterea tentare ausus, exercitum in hiberna distribuit, donec ex citeriore Hispania L. Lucullus adveniret.

XXV. Lucullo enim, sicut fortuna prosperior, ita plus ad reliquos conatus audaciæ, fuit. Ab Intercatia digresso tentare Pallantiam placuit, Tarraconensis Hispaniæ clarissimam civitatem: cujus, ob magnitudinem oppidi, et virtutem civium, insignis fama, plurimos accolentium barbarorum, ut ibi perfugium salutis suæ quærerent, attraxerat. Quare neque deerant, qui suaderent in consilio, *potius omittendam firmissimæ urbis oppugnationem, quam eo anni tempore cum evidenti periculo cladis et ignominiæ suscipiendam esse*. Putant, avaritiam obstitisse consulis, ne sententiam istam sequeretur; urbem enim opulentissimam esse audiverat. Non igitur prius abcessit, quam in magnas redactus angustias, quod ob pallantinorum equitum frequentes excursiones tenui re frumentaria utebatur, non modo spem capiendæ urbis, sed etiam quieti reditus, amisisset. Quadrato agmine abeuntem carpsere Pallantini, donec ad Durium amnem perventum est: inde, digressis noctu Hispanis, consul in Turdetaniam hiematum abiit.

XXVI. Interea Romæ suspensi omnium animi rerum afri-

§ XXIV. Liv. Epit. — Appian. — Oros. IV, 20. — § XXV. Pomp. Mela, II, 6. — Appian.

ıpud aversas aures etiam vera et æqua pro fictis indi-
que accipiebantur. Auditis omnium orationibus, perro- sententias placuit : ibi plerique principes, *bellum indi- um esse*, fremebant, et ante omnes implacabilis Cato : ıujus violentiam, et illorum numerum, et cæteri senatus nationem, unus maxime P. Cornelius Nasica facundia ıctoritate sustinuit; pervicitque, *ut, nunc quoque dilato ıæ indignationis impetu, tempus Carthaginiensibus ad 'tentiam daretur, intra quod si classem exussissent, di- sentque copias, amico populo romano uterentur : ni fa- it, futuri consules de bello iis inferendo referrent.* Neque causa temporibus illis tantum ei viro deferebatur; pe sanctissimis moribus, et inviolabili mentis rectitu- præditus, ætatem procul iis ineptiis habuerat, quibus ngenii animique inanium aut noxiarum rerum admi- ne vilescit. Sapientiæ artibus, publici privatique juris iam, et utrisque studium eloquentiæ conjunxerat: illis ı habere judicans, ut vir civisque bonus esse posset; hoc, ios efficere. Quibus de causis in admiratione hominum n esset, communi faventium usu *Corculum* est appella- Idem iisdem temporibus documentum illustre dedit, efficaci facundia summæ auctoritatis.

XVII. Inter alia quædam opera publica theatrum pro- censores, a Lupercali in Palatium versus locaverant : ım struebatur, neque procul perfectione aberat; quum

tur, neque ædificari porro, et quod ædificatum esset dirui oportere, censuit. Multum prospexisse sapientissimi viri animum sequentis ævi vecordia demonstravit; quum ingenti civitatis dedecore ac damno, theatralibus ludis, quidquid enervare virilem indolem, quidquid imbuere flagitiis, impudentia, seditionibus homines potest, spectandum publice, atque per hoc imitandum proponeretur. Tum autem, necdum adeo degenerantibus a pristina integritate mentibus, persuasum est, ut senatusconsulto *destrui affectum opus, subhastarique omnia, quæ comparata theatro fuerant*, juberentur; addito, *ne quis in urbe propiusve passus mille subsellia posuisse, ludosve sedens spectare vellet:* digno utique senatusconsulto, quod inter nobilissima romanæ gravitatis argumenta notaretur.

XXVIII. Nequaquam eadem innocentia res in Hispania gerebantur : ubi Lucullus, bello cum Vaccæis injussu senatus populique gesto, in Turdetania hiemabat. Ibi quum animum advertisset, Lusitanorum copias in propinquo negligentius agere, dimissa cum legatorum tribunorumque acerrimis expedita manu, circumvenit incautos, et ad millia quatuor interfecit. Itcrum deinde circa Gades magnum eorumdem hostium exercitum adeptus, occisis mille quingentis, cæteros in edita loca compulsos, quum rerum necessariarum inopia premerentur, in deditionem accepit. Post hos successus perterritis hostium animis, per Lusitaniam populabundus incedebat, nemine obsistere auso : quæ res etiam Ser. Galbæ fecit audaciam, ut et ipse ad vastandas hostium regiones liberius procurreret. Unde correpti pœnitentia, qui defecerant, miserunt ad Galbam, petitum, *ut iisdem legibus, quibus anno præterito cum M. Atilio pacti fuerant, in amicitiam reciperentur.*

XXIX. Galba, minime laudabili arte, perfidia in perfidos

§ XXVII. Auct. de Vir. ill. — Liv. Epit. — Vell. I, 15. — Appian. Civil. lib. I, et Hisp. — Aug. de Civitate Dei, lib. I. — Oros. IV, 21. —Val. Max. II, 4. — Tacit. Ann. XIV, 20. — § XXVIII. Liv. Epit. — Oros. IV, 21. — Val. Max. II, 4. —Tacit. Ann. XIV, 20. —Vell. I. — Appian. Hispan.

uti cogitans, simulata comitate excipit legatos : *compertum sibi, non pravitate ingenii a prioribus pactis resiluisse Lusitanos, sed inopia coactos, ob sterilitatem suæ regionis, alienos agros incurrisse. Id ne deinceps quoque facere necessum haberent, terram* ait *daturum bonam atque commodam : non quidem, quæ tantam multitudinem continenti spatio aleret; sed si tres in partes dividi paterentur, idoneas singulis sedes assignari posse.* Credunt promissis proprætoris, accepta in id fide, barbari; desertisque domibus, ad eum locum, quem Romanus indicaverat, maximo numero confluunt. Eos in tria partitus agmina in lata planitie, satis magno alios ab aliis intervallo, considere jubet; ibique reditum suum præstolari. Tum proximos benigna oratione compellans, quando jam amici sociique essent, deponere arma jubet : barbari sine metu paruere : at ille vallo circumdari universos imperat, mox immissis armatis cædi. Eadem deinde fraude alteros oppressit; eadem tertios : nec ex tanta vi hominum evadere crudelem ejus perfidiam, nisi perpauci, potuere; quos inter Viriatus fuit, quem fortuna vindictæ, secutæque vindictam celeberrimi nominis nobilitati servaverat : cæteros aut ferrum statim hausit, aut captos in servitutem Galba vendidit; incertum avarior, an crudelior, quibus rebus Lucullum, quum perfidia æquaret, superabat.

XXX. Tum quoque prædæ minima parte militi amicisque distributa, cæteram servavit sibi : inter immensas opes, quibus nemo tum Romæ instructior fuit, semper egenus, et in pace quoque non mendacio, non perjuriis parcens, quoties ex his lucrum speraret. De numero Lusitanorum, qui Galbæ dolo perierint, dissentitur : aliis, novem fuisse millia; quibusdam, aucto vehementer numero, triginta millia affirmantibus. Simillimum vero est, hunc universæ multitudinis numerum fuisse; ex eo interfectos novem millia, cæteros sub corona venisse. Et hæc quidem in annum sequentem egressa

§ XXX. Val. Max. IX, 6, 2. — Liv. Epit. — Sueton. in Galba, cap. 3. — Appian.

sunt, qui T. Quintium T. F. T. N. Flaminium, M'. Acilium L. F. C. N. Balbum consules, idemque initium tertii cum Pœnis belli habuit: quod ut certius cognoscatur, quædam illorum adversus Masinissam referenda gesta sunt; quando illa, si non causam romanis armis, occasionem certe præbuerunt.

XXXI. Oroscopa vocatur oppidum, quod, Pænorum quum esset, a Numida obsidebatur. Mittitur ab urbe quinque et viginti peditum millibus, equitibus urbanis quadringentis stipatus Hasdrubal: adeo felici expeditionis principio, ut advenienti statim sex millia regiorum equitum a præfectis Anasi Jubaque adducerentur, qui ob contentiones quasdam cum Masinissæ liberis fidem mutaverant. Unde plenus animorum Hasdrubal, castris propius hostem motis, premebat Masinissam, omnibus ferme levibus præliis, quæ ut inter vicinos exercitus crebra fiebant, superior. At rex, inveteratus belli artibus, ex ipso incommodo suo victoriam moliebatur: tanquam igitur hostilibus armis resistere non posset, cedere paulatim, simulare metum, castrisque sæpe mutatis, aliis atque aliis locis considere; donec in aridam planitiem pertraxit hostes, præruptisque collibus undique cinctam: hic locus quum prælio placuisset, castra in eadem planitie posuit rex: Hasdrubal in tumulos, ut tutiores, subduxit copias.

XXXII. Pridie quam pugnaretur, missu L. Luculli ad Masinissam P. Scipio Æmilianus accessit, elephantos ad bellum celtibericum ob eo petiturus. Rex, missis cum omni equitatu filiis, excipi venientem jubet: quo minus ipse obviam proficisceretur, non tam ætate, quam imminente mox prælio, præpeditus, cui vires integras reservabat. Is enim adhuc vigor duodenonaginta annos agenti aderat, ut nihil in eo ad ducis pariter militisque obeunda officia desideraretur: neque labore ullo, neque victu duriore frangebatur: panem sine pulpamine mandere, iisdem in vestigiis, quoties opus videretur, totos dies persistere, itinera longa pedibus aut equo continenter, utro cœpisset modo, peragere, neque inso-

§ XXXI. Appian. Punic.

itum ipsi neque molestum habebatur: senem se esse sola præteritarum rerum recordatione sentiebat. Tum quoque summo mane, more Numidarum nudo insidens equo, copias eduxit, acieque instructa provocavit hostem: neque moram pugnandi Hasdrudal fecit, aucto ex novis auxiliis animo, quæ magno numero ad eum ex tota Carthaginiensium ditione confluxerant.

XXXIII. Id prælium P. Scipio ex locis editis velut in theatro spectavit: sæpe postea professus, nullum aliud tanta cum voluptate vidisse, quia cura omni exsolutus (tanquam amicus et hospes utrorumque) tantum vacaret notandis, quæ a centenis denis hominum millibus facinora ederentur: *neque ante se, nisi duobus, simili spectaculo frui licuisse*, prædicabat, *Jovi ab Ida, Neptuno e Samothracia*. Pugnatum est acerrimis animis ab orto sole ad occasum, magna utrinque cæde, sed melioribus ad extremum Masinissæ rebus. Cui a pugna redeunti Scipio se obtulit, ab eoque maxima cum amoris lætitiæque demonstratione est exceptus. Etiam Carthaginienses, audito Scipionis adventu, gavisi sunt, sperantes, per illum se pacem impetrare posse. Cæterum quum agro circum Emporium cederent Pœni, prætereaque præsentis pecuniæ talenta ducenta daturos pollicerentur, et octingenta alia in certum tempus; rex ante omnia transfugas restitui postulabat: cujus rei mentionem quum nec ad aures admitteret Pœnus, colloquium re infecta diremptum est. Scipio, acceptis elephantis, in Hispaniam renavigavit.

XXXIV. At Masinissa, commeatum ademturus hosti, collem, in quo punica erant castra, fossa circumdedit; quanquam ea etiam locorum natura esset, ut quantumvis libera frumentatione, parum reperiri copiarum potuisset; adeoque ipsi quoque vix e longinquis locis necessaria parce afferebantur. Unde spes Hasdrubali fuit (nam instructior ipse videbatur) priorem Numidam inopiæ succubiturum esse: accedebat quod ab Roma legati adventare dicebantur, quorum

§ XXXII. Liv. Epit. XLVIII et L. — Polyb. apud Vales. — Cic. Cat. c. 10. — Appian. — § XXXIII. Hom. Iliad. VIII, 51, et XIII, 12. — Appian.

imperio solutum iri bellum putabat. Verum illi c mandatis advenerant, *ut, sicubi laborare viderent Masi tollere controversias studerent, superiorem uti fortuna hu tur*. Ita frustratus exspectatione sua Hasdrubal, quun erumpendi occasionem, attritis interim corporibus set, in maximam calamitatem incidit. Jam jumentis o equisque in cibum absumptis, etiam amenta telorun rant: ita fame afflictis, ut solet, morbi non pepercer xime quum ingens hominum vis angusto loco clausa, cæteras miserias, æstatis, quæ per Africam ardentissi incommodis urgeretur. Esurientibus cibus, ægrotis fo etiam sepultura morientibus deerat; quum neque c corpora lignorum penuria (jam enim et scuta combuss neque efferri castris intentæ hostium custodiæ pater ita languentes, semivivi, mortui, quum permixti ja adeo totis castris increbuit pestilentiæ malum, ut t ultra nequiret. Masinissa conditiones imposuit, qua fensus et superbus victor potest. Transfugis redditis gal talenta centena in annos quinquaginta pendere, e que suos, contra jusjurandum, recipere promiseru cum singulis tunicis ignominiose dimissos Gulussa, p sic memor, et velut in auctores perfidiæ ipsorum e juste usurus, interfici a Numidis equitibus jussit; in an inscio Masinissa: illi, quum neque ad resistendum nec ad fugiendum vires haberent, præter paucos, qui cu duce evaserunt, sunt interfecti. Hoc bellum exitio Car fuit: nam et prætextum dedit Romanis, ut eos armis rent, et victoriæ fiduciam; quum exscindere attritas a nissa opes (hominum ad millia duodesexaginta periera que periculosæ ad modum, neque diuturnæ luctæ vid

§ XXXIV. Zonar. — Polyb. apud Suidam in Ἀνάστασις. — Appi

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XIV

IN LOCUM LIBRI XLIX LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUADRAGESIMI NONI.

Tertii punici belli initium altero et sexcentesimo anno ab Urbe condita, intra quintum annum, quam erat cœptum, consummatur. Inter M. Porcium Catonem et Scipionem Nasicam, quorum alter sapientissimus vir in civitate habebatur, alter etiam vir optimus a senatu judicatus erat, diversis certatum sententiis est; Catone suadente bellum, et ut tolleretur delereturque Carthago; Nasica dissuadente. Placuit tamen, quod contra fœdus naves haberent, quod exercitum extra fines duxissent, quod socio populi romani et amico Masinissæ arma intulissent, quod filium ejus Gulussam, qui cum legatis romanis erat, in oppidum non recepissent, bellum iis indici. Priusquam ullæ copiæ in naves imponerentur, uticenses legati Romam venerunt, se suaque omnia dedentes. Ea legatio, veluti omen, grata Patribus, acerba Carthaginiensibus fuit. Diti patri ludi ad Terentum *, ex præcepto librorum sibyllinorum, facti : qui anno centesimo, primo punico bello, quingentesimo et altero anno ab Urbe condita, facti erant. Legati triginta Romam venerunt, per quos se Carthaginienses dedebant. Catonis sententia pervicit, ut in decreto perstaretur, et ut consules quam primum ad bellum proficiscerentur. Qui ubi in Africam transierunt, acceptis, quos imperaverant, trecentis obsidibus, et ar-

* Olim *ad Tarentum :* correxit Sigon. ex Festo et Val. Max. II, 4.

mis, omnibusque instrumentis bellicis, si qua Carthagine erant; tunc, quum ex auctoritate Patrum juberent, ut in alium locum, dum a mari decem millia passuum, ne minus, remotum, oppidum facerent, indignitate rei ad bellandum Carthaginienses compulerunt. Obsideri oppugnarique cœpta est Carthago ab L. Marcio, M'. Manilio consulibus. In qua oppugnatione quum neglectos ab una parte muros duo tribuni temere cum cohortibus suis irrupissent, et ab oppidanis graviter cæderentur, a Scipione Africano expliciti sunt: per quem et castellum Romanorum, quod nocte expugnabant, paucis equitibus juvantibus, liberatum est; castrorumque, quæ Carthaginienses, omnibus copiis ab urbe pariter egressi, oppugnabant, liberatorum is ipse præcipuam gloriam tulit. Præterea, quum ab irrita oppugnatione Carthaginis consul (alter enim Romam ad comitia ierat) exercitum duceret adversus Hasdrubalem, qui cum altera manu iniquum saltum insederat, suasit primo consuli, ne tam iniquo loco confligeret: victus deinde complurium, qui et prudentiæ ejus et virtuti invidebant, sententiis, et ipse saltum ingressus est; quumque, sicut prædixerat, fusus fugatusque esset romanus exercitus, et duæ cohortes ab hoste obsiderentur, cum exiguis equitum turmis in saltum reversus, liberavit eas, et incolumes reduxit. Quam virtutem ejus et Cato, vir promptioris ad vituperandum linguæ, in senatu sic prosequutus est, ut diceret, *reliquos, qui in Africa militarent, umbras militare, Scipionem vigere;* et populus romanus eo favore complexus, ut comitiis plurimæ eum tribus consulem scriberent, quum hoc per ætatem non liceret. Quum L. Scribonius tribunus plebis rogationem promulgasset, ut Lusitani, qui, in fidem populi romani dediti, a Ser. Galba in Galliam venissent, in libertatem restituerentur, M. Cato acerrime suasit: exstat oratio in Annalibus ejus inclusa. Q. Fulvius Nobilior, et sæpe ab eo in senatu laceratus, respondit pro Galba: ipse quoque Galba, quum se damnari videret, complexus duos filios prætextatos, et Sulpicii Galli filium, cujus tutor erat, ita miserabiliter pro se loquutus est, ut rogatio antiquaretur: exstant tres orationes ejus; duæ adversus Libonem tribunum plebis rogationemque ejus, habitæ de Lusitanis; una contra L. Cornelium Cethegum, in qua Lusitanos propter sese castra habentes cæsos fatetur, quod compertum habuerit, equo atque homine suo ritu immolatis, per speciem pacis adoriri exercitum suum in animo habuisse. Andriscus quidam, ultimæ sortis homo, Persei regis se filium ferens, et mutato nomine Philippus vocatus, quum ab urbe romana, quo illum Demetrius, Syriæ rex, ob hoc ipsum mendacium miserat, clam profugisset, multis ad falsam ejus fabulam, velut ad veram, coeuntibus, contracto exercitu, totam Macedoniam aut voluntate incolentium, aut armis occupavit. Fabulam autem talem finxerat: ex pellice se et Perseo rege ortum, traditum educandum Cretensi cuidam esse, ut in belli casus, quod ille cum Romanis gereret, aliquod

velut semen regiæ stirpis exstaret : Perseo demortuo, Adramytti se educatum usque ad duodecimum annum ætatis, patrem eum esse credentem, a quo educaretur, ignarum generis fuisse sui : affecto deinde eo, quum prope ad vitæ finem ultimum esset, detectam tandem sibi originem suam, falsæque matri libellum datum, signo Persei regis signatum, quem sibi traderet, quum ad puberem ætatem venisset; obtestationesque ultimas adjectas, ut res in occulto ad id tempus servaretur : pubescenti libellum traditum ; in quo relicti sibi duo thesauri a patre dicerentur : tum scientem mulierem subditum se esse, veram stirpem ignoranti edidisse genus ; atque obtestatam, ut prius, quam manaret ad Eumenem res, Perseo inimicum, excederet iis locis, ne interficeretur : eo se exterritum, simul sperantem aliquod a Demetrio auxilium, in Syriam se contulisse ; atque ibi primum, quis esset, palam expromere ausum.

I. Tertium Carthaginiense bellum, sicut diuturnitate temporis, et magnitudine præliorum prioribus impar, ita longe maximum eventu, nobilissimumque fuit. Siquidem hoc quintum intra annum cœpto finitoque, non modo gloria roburque punici imperii, sed ipsa quoque sedes civitatis funditus excisa est. Post malam adversus Numidas pugnam, haud magis præsentium tædio, quam exspectatione futuri sollicita, consiliique incerta Carthago, jam tum imminentis exitii sensum desperatione et luctu præsumebat. Rex vicinus et victor ipsis urbis faucibus cum validis copiis instabat : et graviore adhuc metu senatus romani nunquam æquus punicæ genti animus, et præsentium rerum facie ad vindictam odio speque irritatus, timebatur. Atqui non alia Romæ consilia, quam pro suspicione Pœnorum, agitabantur. Quamprimum enim de rebus africanis auditum fuerat, senatus decrevit, ut per universam Italiam, quæ quisque populus auxilia consuesset mittere, ea in parato haberet; non addito, quem ad usumim perarentur. Itaque Carthaginienses, ne tam publico consilio, quam instinctu paucorum bellasse viderentur, Hasdrubalem ducem, et ex magistratibus Carthalonem, aliosque nonnullos, perduellionis reos publico præconio pronuntiarunt : missisque Romam legatis, in hos et Masinissam omnem actorum culpam conferentes, non minus de temeritate suorum, quam de injuriis Masinissæ, querebantur : *hunc*

improbe lacessendo, illos præpropere vindicando, res in eum statum adduxisse.

II. Antiquas referre artes videbantur, ut prospera publice agnituri, quia fortuna contra dederat, privato ducum consilio cœptum gestumque bellum videri cuperent. Igitur a senatore quodam interrogati: *quid ita damnandis ducibus belli eventum exspectassent, nullo eousque signo edito, sibi consilia eorum displicere?* quum parum expedirent responsum, audivere: *populum carthaginiensem ob illatum contra fœdus socio amicoque regi bellum, satis purgatum senatui populoque romano non videri.* His perturbati oratores rogabant, *siquidem peccavisse respublica sua judicaretur, qua ratione corrigi delictum luique posset?* neque aliud responsum auferre potuerunt, nisi *dandum esse operam, uti senatui populoque romano fiat satis.* Torsit ea res senatum Carthaginis, quid ea formula Romani præcepissent plerisque ambigentibus: alii, *pecuniam adjiciendam videri*, dicebant, *summæ, quam P. Cornelius Scipio suo fœdere imperasset;* alii, *Masinissæ relinquendam esse regionem, de cujus jure pugnatum esset:* postremo satius visum denuo mitti cum precibus exploraturos, *quemadmodum senatus satisfieri vellet.* Nihil responsum, nisi *rem ipsis minime ignotam Carthaginienses frustra quærere.* Quod ubi Carthaginem relatum, major in urbe consternatio pavorque esse cœpit: quum perplexis omnium animis, nihil jam, nisi bellum, et hostis, et captarum urbium species, et extrema omnia obversarentur.

III. At eodem tempore, quemadmodum rigide cum Carthaginiensibus, ita cum Achæis clementius actum: principesque eorum longo exsilio absoluti, post septimum decimum, quam evocati fuerant, annum, minus trecenti rediere: cæteros (supra mille initio fuerant) partim morbus, alios, quum evadere ex custodia tentavissent, pœna absumpserat. Dimissos in Polybii maxime gratiam, annitente P. Scipione, constat, cui et antea et postea vir ille ob virtutem et egregias artes fuit gratissimus. Tum quoque Pietatis ædes in circo

§ I. Flor. II, 15. — Liv. Epit. — Appian. Libyc. — Zonar.

Flaminio exstructa est, memorabili de causa. Mulier ingenua ob delictum tradita triumviro capitali fuerat, ut in carcere necaretur. Eam quum fame constituisset occidere, mulieris filia puerpera obtinuit a præfecto custodiæ, ut ad matrem visendam admitteretur. Hoc cum factum aliquoties esset, morsque mulieris ultra, quam humana natura pati inediam possit, protraheretur, admiratus rem præfectus, quamvis puerperam minime suspectam haberet, quam semper diligentissime, ne quid ciborum inferret, excusserat; tamen attentius observare illam statuit; deprehenditque exserta mamma lactis alimenta reddentem anui, cujus ipsa lac aliquando juvenculæ infans suxerat. Dignum erat spectaculum, quod ad triumvirum, et ab hoc ad prætorem referretur. Prætor ipse quoque re ad consilium judicum relata, ut pœna mulieri condonaretur, impetravit. Addidit senatus utrique perpetua de publico alimenta; locumque carceris mutari jussit in sedem Pietatis, velut ab ipso numine delectam.

IV. At in curia per eos dies sententiis de punici belli fine certabatur, nobili jam inter duos civitatis principes controversia, quum M. Cato, *salvum esse rempublicam posse, stante urbe punica*, negaret; P. Nasica, *ne Carthaginis excidium romanis quoque rebus perniciem afferret, relinqui illam oportere* testaretur. Quod enim videbat, antiquos mores non jam paulatim exolescere, sed amore peregrinæ luxuriæ abjici expellique, verebatur, quod evenit, ne, remoto urbis æmulæ timore, veluti vinclis exsoluta improbitas in omnia magnorum imperiorum vitia, et ex his in calamitates præceps rueret. Carthaginis autem opes minores esse judicabat, quam ut Romanis nocere possent; ampliores, quam ut deberent contemni. Atqui hoc ipsum Cato anceps esse reputabat, si morbis intestinis laboranti reipublicæ, urbs antiquitus nobilis potensque, et rebus adversis non

§ III. Pausan. lib. VII. — Plut. in Cat. maj. cap. 16. — Polyb. ap. Vales. — Jul. Obseq. cap. 114. — Valer. Maxim. V, 4. — Solin. cap. 7. — Plin. VII, 36.

tam fracta, quam ad prudentiam et severitatem erudita, immineret. Senatui nequaquam facile erat statuere, utrius sententiæ standum esset. Nam et majorem imperii gloriam majoremque fructum inde redire videbant, si maximarum urbium domini, quam si eversores esse dicerentur; satisque prospiciebant, crebriora deinceps pertinacioraque domi futura certamina; neque socios magistratuum romanorum avaritiam superbiamque pari patientia perlaturos.

V. Vicit ad extremum propior metus, adjutus insuper invidia, quod, post duo gravissima bella, non modo stabat adhuc Carthago, sed valebat. Irritatos etiam maximopere Catonis artificio Patres ferunt, qui præcocem aliquando ficum in curiam intulit, quumque senatores magnitudinem pomi pulchritudinemque mirarentur, interrogavit eos, *quando demptum ex arbore putarent?* illis, *recens videri*, affirmantibus, *Atqui*, inquit, *tertium ante diem scitote decerptum Carthagine : tam prope ab hoste absumus.* His machinis expugnati Patres, quibus moris erat non nisi justa bella suscipere, diuque ac multum considerare, ne quid temere decerneretur, quum in Capitolio coactus senatus esset, *bellum Pœnis indicendum* censuere, *quod contra fœdus naves haberent; quod extra fines exercitum duxissent; quod socio et amico populi romani arma intulissent; quod filium ejus Gulussam, qui cum legatis Romanis fuerat, non recepissent.* Hæ inferendi belli causæ in publicum sunt editæ.

VI. Ad senatusconsultum faciendum quum ultro senatus inclinaret, magnopere quoque impulsum ferunt ab uticensibus legatis, qui, non exspectato adventu consulum (L. Marcius C. F. C. N. Censorinus, M'. Manlius P. F. P. N. jam inierant), se suaque omnia in populi romani fidem potestatemque dediderunt. Peracerbum id Pœnis accidit, urbium libycarum post Carthaginem maximam, portu idoneo,

§ IV. Fest. in *Pietat.* — Flor. II, 15. — Cic. Caton. c. 6. — Polyb. apud Vales. p. 153. — Plin. XXXIII, 11. — Sall. Hist. lib. I. — Plut. in Cat. maj. c. 51. — § V. Diod. apud Vales. — Vell. I, 12. — Plutarch. in Caton. c. 51 et 16. — Plin. XV, 18. — Appian. — Liv. Epit.

passuum sex millibus paulo amplius distantem, odio superbæ dominationis in tempore detegendo, rerum punicarum imbecillitatem desperatione sua prodidisse. Romæ etiam, tanquam certe et facilis victoriæ omen, accepta deditio est. Neque diutius moram nectere consules jussi, præparatis omnibus Lilybæum transjecerunt. L. Marcio classis evenerat : pedestrem exercitum M'. Manilius sortitus : equitum quatuor erant millia, peditum octoginta, lecta juventus, quod ad uberem claramque militiam civium sociorumque maximæ copiæ concurrerant, plerisque ultro nomina dantibus. Hic exercitus quinqueremibus quinquaginta, hemioliis centum, vehebatur; aphractis præterea, et cercuris, et onerariis permultis. Consulibus secreto mandatum, *ne quem bello finem, nisi diruta Carthagine, facerent.*

VII. Interea domi animis, ut in magnarum rerum exordiis consueverunt, ad religionum curam versis, decemviri, jussu senatus libris sibyllinis aditis, ex iis ediderunt, *Diti patri ludos faciendos ad Terentum* (loci ad Tiberim, haud procul Urbe, nomen est), *quales ante centesimum annum, flagrante primo bello, punico celebrati fuerant.* Hæc omnia quum Carthaginienses idem nuntius docuisset, qui et senatusconsultum belli indicendi, et classem jam profectam attulerat; maximis in angustiis constituti, quomodo præsentibus uterentur, deliberabant : ad bellum erant imparatissimi : æquas conditiones pacis omnes desperabant; ne iniquas quidem Uticensium factum reliquerat, a quibus præventi, etiamsi urbem dederent, parum habituri gratiæ ad promerendam misericordiam videbantur. Post multas secretas consultationes, consilium, quod ipsa neccessitas suggerebat, tenuit; delectique sunt ex primoribus triginta, quibuslibet conditionibus pacem impetraturi : quem ad finem liberam eis agendi, quæ ex usu publico viderentur, potestatem con-

§ VI. Appian. — Liv. Epit. — Polyb. Exc. Legat. 142. — Strab. l. XVII. — Diodor. apud Fulv. Urs. — § VII. Zosim. lib. II. — Val. Max. II, 4. — Zonar. — Liv. Epit. — Appian. — Polyb.

cedebant. Horum principes Gisgo, cognomento Strytanus, tum Hamilcar, et Misdes, et cum Magone Gillicas fuere.

VIII. De hac quoque legatione inter se commissi sunt, consuetum his certaminibus par, P. Nasica, et M. Cato. Cato, *neque revocari decretum de bello, neque admitti legatos,* volebat : Nasica obtinente, admissi sunt, et miserabili oratione, *urbem Carthaginem, agrumque, et omnia sua populo romano permittere* dixerunt. Non improbabile est, quod quidam sentiunt, minime hanc sententiam legatis aut populo carthaginiensi fuisse (neque enim prioribus bellis, quanquam ad extrema redacti, mentionem deditionis aut facere aut accipere sustinuerant) : sed quia parum referre putabant, quantum promitterent, resilire a pactis, quamprimum occasio fuisset, atque interim præsens periculum quoquo modo avertere, certi. Revocatis in curiam oratoribus, senatus sententiam prætor exposuit : *quando ad optimum tandem consilium adjecissent animos Pœni, Patres ipsis libertatem, leges suas, agrum omnem, sacra, sepulcra, quidquid denique publice privatimve possiderent, concedere.* Quæ quum legati, ut in ejusmodi rebus satis optabilia, læti audivissent, adjecit prætor, *ita compotes horum fore, si, antequam in Africam consules proficiscerentur* (triginta dierum spatio id tempus definitum est) *obsides trecentos ex senatorum aut seniorum liberis Lilybæum misissent, et consulibus dicto audientes fuissent.* Quod postremum quamvis angebat homines, quam habiturum interpretationem esset nescios, tamen, quia potius sperari nihil poterat, confestim ad renuntianda acta in patriam renavigarunt.

IX. Senatus, auctore Catone, *insistendum proposito nihilominus,* censuit, misitque ad consules, *ut profectionem maturarent; neque aliter facerent, quam in urbe præsentibus senatus præcepisset.* Pœnos tamen celeriores ad redeundum timor, quam Romanos ad solvendum cupiditas, effecerat : itaque, non exspectato die præstituto, cum obsidibus affuerunt.

§ VIII. Liv. Epit. — Diod. apud Fulv. Ursinum. — Polyb. — Zonar. — Appian. — Diodor.

temporibus adseverandi, alterum jam cessisse, alterum n venisse; nam et priusquam se suaque in jus et ditio- manorum dederent, quærendum fuisse, quid impera- sules, quove consilio prætermissa urbium mentio esset: ihil restare, nisi ut patienter ferant, quidquid impera- erit, donec alterum illud tempus advenerit, ubi plura tientes injungi, quam tolerare possint, iterum consul- abere tale bellum, an facere imperata, malint.

ta non dubitatum est diutius, quin mitti obsides ret; conquisitique trecenti ex principibus juventutis, ybæum aveherentur. Eos magna omnium tristitia di- referunt, prosequentibus propinquis necessariisque, bili præcipue matrum ejulatu, quæ, matronalis decori inter hanc calamitatem memores, tanquam lympha- urrebant; modo liberos amplexu, modo naves, ad- lo ancoris, præcidendo funiculos, retinentes: fuerunt, sas in aquas adigeret dolor, ut, quoad possent, na- sequentes, velut postremo suorum adspectu potiren- nnes profuso fletu, evulsis comis, percussis pectori- ım pariter publicamque vicem miserabantur: nam et romiscuas querentium voces non defuere, quæ præ- ıt, *liberorum se suorum jacturam gratis facere, nullo d patriam redituro emolumento.* Ut Lilybæum vene- ıcceptos a legatis obsides Q. Fabio Maximo, qui præ- iliam regebat, tradidere consules; Pœnisque dixe-

Africam, exercituque iis in locis constituto, ubi olim P. Scipio castra habuerat, classis portum Uticensium ingressa est.

XI. Ejus rei nuntio Carthaginem perlato, plena erant omnia luctus et timoris ob mala, quæque passi, quæque passuri erant; nec quidquam satis expediebatur, nisi quod legandos constabat, qui a consulibus, *quid juberetur*, exquirerent; *civitatem prompte facturam imperata*, pollicentes. Apud Romanos omnia consulto ad terrorem augendum præparata erant. Tuba signo dato quum silentium factum esset, voce præconis legati Carthaginiensium ad consulum tribunal jussi sunt accedere. Illi media per castra et dispositos utrinque cum erectis comptisque signis ordines, ut multitudo nosceretur, adducti, consules in suggestu excelso sedentes repererunt, legatis tribunisque circumstantibus. Ibi intervallo, quod in morem atticorum judiciorum prætensis funiculis effectum erat, disclusi, silentium tenuere : donec a consulibus, *si quid vellent dicere*, jussi, de antiquis populi utriusque fœderibus cœperunt commemorare, deductaque per Carthaginis ipsius antiquitatem, frequentiam, opes, et amplissimum terra marique imperium oratione, subjecerunt, *non jactantiæ causa hæc referri (neque enim suis temporibus eam convenire)* « sed ut nostris, *aiebant*, calamitatibus edocti, « præsenti fortuna sapienter atque moderate utamini. »

XII. « Nam, ut quisque melior atque temperantior est, « ita rebus aliorum afflictis celerius movetur ad misericor- « diam; sibique propitiam semper fortunam fore confidit, « sciens, in adversam aliorum nihil se per inhumanitatem « peccavisse. Et hæc quidem vobis maxime digna sunt, ve- « straque religione, quam uni omnium hominum sanctissime « vos colere profitemini. Quod si tamen mala quadam sorte « nostra in hostes inexorabiles incidimus, sic quoque satie- « tas aliqua nostrarum miseriarum esse deberet : imperium « terræ marisque ereptum est; ademptæ naves; ferarum usu « et venatione interdictum; obsides nobilissimi et olim et « nuper dati; vectigalia, quæ ab aliis consueti eramus acci-

§ XI. Polyb. — Appian. — Liv. XLV, 29. — Meurs. Lect. Attic. 60, 14.

se postremum eorum, quæ faciunda essent, denuntiaturos. Venerunt triginta ex illustribus, quos ultro comitata est alia principum et sacerdotum manus, patriæ discrimine anxia, et consules aspectu suo reverentiaque permotura ad misericordiam.

XVI. Hi omnes eodem, quo accesserant, cultu ad consules introducti, quum taciti adstarent, iterum consurgens L. Marcius (nam hujus facundiæ senior collega concedebat): *Quod obsidibus armisque tradendis voluntati senatus celeriter et cum cura estis obsecuti, recte et ordine a vobis factum est, Carthaginienses, nunc, quia necessitatis minime verbosa est oratio, unum, quod restat, senatus mandatum, magno animo capessite. Urbem aliam, ubicunque videbitur, sed decem minimum millia passuum a mari distantem, et sine muris, condite : nam hanc quidem Carthaginem solo æquare jussi sumus.* Interrupit postrema consulis verba sublatus a Pœnis ululatus, clamorque, qualis in gravissima eadem et inexspectata calamitate esse debuit : quum modo, manibus in cælum extentis, invocarent deos, doli, quo appetiti essent, ultores; modo, conversa in Romanos voce, multa et acerba increparent; sive exitium tædio vitæ provocantes, sive mentem dolor eripuerat : nam et multa faciebant insanientibus solita; abjicere se in humum, pugnis atque capitibus verberare terram, lacerare amictus, ne ipsis quidem corporibus abstinere infestas manus : postremo, ubi jam fatigatus remiserat dolor, mortuorum instar sine voce, sine motu jacebant.

XVII. Attoniti ad hæc Romani stabant, commiseratione et exemplo sortis humanæ stupentibus animis : ipsi quoque consules indulgebant hominibus, in subita consternatione primum animi impetum male sustinentibus; gnari, hoc habere magnas calamitates, ut statim quidem audaciam injiciant mentibus, mox necessitate, et assuetudine ferendi,

§ XV. Appian. Punic. — Diod. apud Fulv. Ursin. — Flor. II, 15. — Pigh. Annal. — Oros. IV, 22. — Strab. lib. XVII, p. 833. — Zonar. — Diodor. — § XVI. Liv. Epit. — Zonar. — Appian. — Diodor.

audacia in humilitatem vertatur. Quod etiam Carthaginiensibus tum contigit : quum enim aliquandiu taciti mala sua considerassent, indignatione deposita, cum ploratu et lacrymis vicem suam liberorumque et conjugum deflebant, ipsiusque patriæ, et hanc, quasi audientem, nomine invocabant. At vero sacerdotes vocabula sacrorum numinumque ciere, ipsis quoque, tanquam præsentibus, communem interitum exprobrare; mixtusque et miserabilis luctus nunc privatas calamitates, nunc publicas, deplorantium, ipsos quoque Romanos hostium infortunio illacrymari coegerat. Consules, et ipsi rerum humanarum instabile fatum gementes, severo tamen vultu finem et horum questuum expectabant.

XVIII. Pœnos ubi, lamentis paulisper cessantibus, res ipsa suæ sortis admonuit; urbem exarmatam, copias domesticas exiles, sociales nullas, ne tempus quidem aut spem parandarum esse; contra liberos suos, arma, agrum in potestate hostium, Romanorum navalem pedestremque exercitum in oculis, Masinissam in lateribus, reputantes; omissa invidia tumultuque, infirmis adversorum solatiis, iterum ad preces confugerunt; et, qui præsentium nobilissimus erat, Hanno cognomento Gillas, impetrata dicendi venia, ita cœpit : « Siquidem iisdem de rebus iterare sermonem fas « est, non ego de jure vobiscum contendam, Romani; nam « id quidem intempestivum est miseris : sed tantum osten- « dam, si misericordia velitis uti, nihil præter rationem at- « que decorum facturos esse. Nos enim Africæ quondam « marisque domini, quum vobiscum de imperio diu certas- « semus, a Scipione victi, classem, elephantos, tributa de- « dimus : per deos igitur, qui tum jurati sunt, parcite nobis, « parcite famæ Scipionis, ne, socios et amicos Romanis « Carthaginienses fore, falso juraverit: neque enim est, quod « contra fœdus istud peccaverimus; tulimus, dedimus, feci- « mus, omisimus, quidquid illo comprehensum fuit; præ- « terea adversus tres reges, duos Macedoniæ, unum Syriæ,

§ XVII. Diodor. — Appian.

« vobis auxilia misimus; neque reprehendatis, si repeto, quæ « nuper etiam dicta sunt, quum a nobis arma postularentur.

XIX. « Loquaces miseriæ faciunt : et in ore supplicum « quid validius esse commemoratione fœderum potest ? aut « ad quæ potius argumenta confugere nos æquum est, qui « horum intuitu vobis potentiæ nostræ viriumque instru- « menta tradidimus ? Et sic quidem vetera habent, quorum « nobis sponsor Scipio fuit : horum vero recentium pacto- « rum auctores iidemque testes ipsi estis, consules. Petiistis « obsides; tradidimus lectissimos : petiistis arma; tradidimus « omnia : quod ne in captis quidem urbibus, nisi ultima « necessitate metuque, obtinetur. Moribus porro consuetu- « dinique romanæ credidimus : nam et senatus literis, et vos « sermone confirmabatis, suis legibus usuram Carthaginem, « si obsides traderentur.

XX. « Dicetis, adjectum fuisse, ut, obsidibus traditis, et « alia, quæ imperaturi essetis, præstarentur : certe; sed unde « rem tam incredibilem conjiceremus, ut, quam Carthagi- « nem in petendis obsidibus liberam fore dixissetis, ejus « excidium accessionem acceptorum obsidum velletis facere ? « præsertim quum ex eo tempore tot alia, frumentum, na- « ves, arma accepissetis : quibus omnibus prompte exhibitis, « quum jam sive delicto nostro, sive infortunio, satisfactum « esse putaremus, hoc adeo acerbum et triste imperium ad- « ditis, ut Carthago diruatur. Quam profecto si vobis ever- « tere fas est, qui poteritis libertati legibusque suis relin- « quere, quemadmodum facturos affirmatis ? Et hæc quidem « erant, quæ tum de priori fœdere, tum de præsenti, dice- « remus : quod si vero ne hæc quidem audire sustinetis, « omittimus, omittimus omnia; quodque unum relictum est « infelicibus, lamentis, precibusque rem gerimus. Et horum « quidem amplissimam materiem tanta nobis malorum vis « suppeditat. Sunt enim eæ res in periculo, quarum nuda « enumeratio humanum pectus possit ad misericordiam fle- « ctere : urbs pervetusta, deorum imperio condita, potens,

§ XVIII. Diodor. — Appian.

« nobilissima; templa, quotquot in ea sunt (sunt autem « permulta et ornatissima), dicata numinibus, quæ nihil « utique adversum vos deliquerunt, quibusque ideo solem« nia sua religionesque non voletis adimere: quemadmodum « nec sepulcra parentationesque mortuis invidebitis, quando « neque ad hos odia vestra, aut supplicia, cupietis extendere.

XXI. « Quod si nostri quoque vos miseret (qui enim alibi « quietam liberamque sedem conceditis, videmini misereri) « parcite, quæsumus, iis, sine quibus vivere non possumus: « nec enim aris focisque nostris, et foro, et Deæ, quæ curiæ « præsidet, denique omnibus, quæ homini grata et vene« randa habentur, superstites esse sustinebimus. Adde, quod « nullus jam vobis a Carthagine metus superesse potest, « ademptis navibus, elephantis, armis. Si quis autem est, qui « abunde tributum misericordiæ putet, quod alio loco, sed « a mari remotius, exstruere urbem sinimur, is non satis æsti« mat, quam exiguum hoc esse possit solatium populo nau« tico, maximam partem constanti ex infinito mortalium « numero, non aliunde, quam ex re maritima, viventium. « Quapropter aliam vobis conditionem referimus, optabilio« rem nobis, et vestro imperio minus invidiosam: ut hanc « quidem urbem, nullius ream maleficii, sinatis intactam; « nos vero, quibus alias conceditis sedes, jubeatis interfici: « sic enim fiet, ut hominibus succensuisse videamini; non « autem in fana, et Deos, et sepulcra, et innocentis urbis « ædificia, improbabilem iram effudisse.

XXII. « Quam equidem sævitiem ultro deprecatur fama « pietatis et virtutis, quam omnibus in operibus vestris quæ« ritis, Romani: eoque semper, ut quosque populos armis « superastis (superastis autem quam plurimos), studium vo« bis fuit, ut mansuetudinem vestram moderationemque orbi « terrarum approbaretis. Ne igitur, per Jovem cæterosque deo« rum, quum alios, tum qui Carthaginem adhuc habitant, ne, « inquam, odiorum erga nos liberosve nostros memineritis; « neve vestram ipsi gloriam in nobis primum sinatis interci« dere, si partam tot monumentis clementiæ existimationem « tali facinore polluatis, quod et factu fuerit sævum, et au-

« ditu horrendum, cujusque ne quidem exemplum hactenus « ullum humana vita tulerit. Quum enim et Græci et barbari « bella multa gesserint, multa vero et vos, Romani, nemo « tamen unquam urbem excidisse memoratur, quæ et ante « pugnam submiserit manus, et arma, obsidesque principum « liberos tradiderit, et quamcunque mulctam aliam mortali- « tas invenire aut pati potest, subire parata fuerit.

XXIII. « Per igitur, vos, jurata fœderibus numina, per « conditionem humanitatis, et formidandam felicibus Neme- « sin, obtestamur, ut et vestram fortunam habeatis reveren- « ter, et nostram supra modum ne oneretis. Quod si vobis « certum est lacrymis pro urbe deprecantium non moveri, « at, ut Romam legatos mittamus, concedite: nihil hic, puto, « petitur, quod ullo pacto vobis molestum esse queat: quid- « quid in eo negotio grave incommodumque erit, id totum « nostrum erit: temporis haud magna mora postulatur; in- « tra quod nostros quidem animos incerti eventus torquebit « acris exspectatio; vobis autem patrandi, quæ voletis, tum « quoque manebit eadem facilitas, sed accrescet interim pie- « tatis et clementiæ fama. »

XXIV. Hæc proloquutus Hanno finem dicendi fecit. Consules totum hominis sermonem immoto vultu exceperant, ut appareret, nihil eorum, quæ peterentur, concessuros. Tum L. Marcius, « de senatus quidem voluntate, inquit, « quid opus est sæpius loqui? illius arbitrium fuit, nostrum « obsequium est : neque differre ulterius possumus, quod « jam factum oportuit. Et quidem si hæc tanquam hostibus « imperarentur, nihil, nisi jussa et parendi necessitatem, « adhiberi decuit : nunc, quia communis utilitatis habita est « ratio, et magis etiam vestræ, non me pigebit rationes addu- « cere, ut persuasi potius eadem, quam coacti, malitis. Istud « mare conspectu suo pristinæ potentiæ admonens, ad de- « linquendum, et ex hoc ad pœnam delictorum, vos præci- « pitat. Per hoc et invasistis Siciliam, et perdidistis; navigastis « in Hispaniam, et eamdem amisistis : inter fœdera negotia- « toribus insidiati estis, civibus romanis maxime, quos etiam, « ne deprehenderemini, demersistis; donec, patefacto sce-

« lere, mulctati a nobis Sardiniæ possessione estis : ita per
« hoc idem mare et Sardinia vobis periit. Ejus enim hæc na-
« tura est, ut, quoniam ad opes celeriter adaugendas nihil
« est quæstuosius, quibus plurimum lucri contulit, plus sem-
« per desiderare cogat.

XXV. « Atque hoc et Atheniensibus accidit, donec clas-
« sibus studuerunt, ut parvo temporis spatio tollerentur,
« caderentque. Similes sunt enim mercatoriis maritimi quæ-
« stus, in quibus neque lucro ferme, neque detrimento,
« mediocri locus est. Illos equidem, ut scitis, imperio ad-
« blandiente, in Siciliam usque pertraxit cupiditas; neque
« prius missos fecit, quam omni potentia exuti, navesque et
« portus victoribus tradere, præsidium in urbem accipere,
« muros longos suis manibus diruere coacti, quasi mediter-
« ranei victu moribusque esse cœperunt; per quam deinde
« mutati status tranquillitatem diutissime servata est civitas.
« Constantior enim, Carthaginienses, in continenti homini-
« bus vita est, quæ, per agriculturæ labores silentio traducta,
« minorem forte quæstum, sed certiorem atque securiorem
« exhibet. Mihi quidem civitas maritima similis omnino na-
« vigio videtur, quod non minus exposita periculis et muta-
« tionibus, quam istud ventis fluctibusque, sit : urbes autem
« mediterraneæ, quemadmodum ipsa terra, rariore motu et
« clementiore conquassantur. Hanc ob causam veteres quo-
« que regiæ omnes mediterraneæ erant; et ob hanc maxime
« creverunt opibus, ut Medorum, Assyriorumque et Persa-
« rum, aliarumque gentium historiæ testantur.

XXVI. « Sed regia quidem exempla, quæ parum ad vos
« hoc tempore attinent, prætermitto : vos autem Africam ve-
« stram intuemini, ubi vobis licebit deligere vicinos, quos
« optaveritis; simul aberitis a conspectu eorum, quæ animos
« vestros recordatione præteritorum excruciant; nunc enim,
« quoties vacuum navibus mare adspicitis, navalium, quas
« habuistis, copiarum magnitudinem cogitatis, et reportatas
« ex loginquis regionibus manubias, et portuum, navalium,

§ XXIV. Cic. de Offic. I, 2.

« armamentariorum magnificentiam : jam vero, quæ sunt in « mœnibus vestris, receptacula exercituum, equorumque et « elephantorum stabula, quæque juxta exædificata sunt hor- « rea, quarum vobis rerum monumenta sunt, quidve aliud « possunt, quam ut dolorem in mentibus vestris excitent, « desideriumque, si qua possitis, eamdem potentiam gloriam- « que recuperandi? Remedium vero amissorum nullum est « oblivione certius : at hæc contingere vobis nequit, nisi « oculos ab eorum conspectu abstraxeritis. Hoc autem a me « verissime dici, argumento est ipsa experientia : nam sæ- « pius veniæ pacisque facti compotes, his neglectis, priorem « fortunam repetivistis. Quo animo si adhuc estis, imperium- « que affectare pergitis, temporibus insidiantes, certum est « indigere vos hujusmodi urbe, talibusque portubus, et na- « valibus, et mœnibus castrorum in formam dispositis : sed « haud minus certum est, nos hominibus hoc modo affectis « parcere non debere. Sin vero cupiditatem imperii bona « fide ponitis, et retenta, quæ vestri juris est, Africa, cæ- « tera populo romano vere permittitis; agite, omisso, quod « alienæ jam ditionis est, mari, vestra in terra statuite ur- « bem, ut, quam verbis præfertis, obedientiam ipso etiam « opere factoque demonstretis.

XXVII. « Neque enim est, ut sacrorum, et penatium, et « fori, et sepulcrorum vicem deflere fingatis : nam delubra « quidem et sepulcra non movemus; licebitque sacrorum « et parentandi causa eo accedere; cætera vero diruamus; « neque enim navalibus immolatis, neque parentatis mœni- « bus : domos autem et alia sacra, promptum erit vobis, ubi- « cunque eritis, condere : quod ubi factum fuerit, parvo « post tempore et hæc vobis erunt patria; plane ut olim iis, « quæ Tyri erant, relictis, hic in Africa alia instituistis, ea- « demque nunc patria vocatis, quæ tum recens comparata « fuerunt. Sed, ut compendio dicam, vel hinc cognoscetis, « nullo nos odio, sed quia concordiæ securitatique communi « consultum cupimus, hæc præcipere : quod Albam quoque,

§ XXVII. Appian. — Diodor.

« minime hostilem urbem, immo antiquam patriam, com« munis utilitatis gratia diruimus, civesque Romam transtu« limus; cujus rei neutrum populum pœnituit.

XXVIII. « Id quoque vanum fuit, quod turbam hominum « victum ex mari quærentium allegastis: nam et his prospe« ctum satis est, poteruntque facili negotio ad exportandos « importandosque fructus opportunitate maris uti, non ultra « ab eo, quam ad decimum lapidem, remoti; quum nos ipsi, « qui hæc præcipimus, passuum duodecim millibus quin« gentis absimus. Locum autem vobis iudulgemus, quem « legeritis, ubi libertate legibusque salvis habitetis. Hoc enim « est, quod ante quoque diximus, civitatem vobis liberam « mansuram, si imperata fecissetis. Vos enim, non solum « atque ædificia, Carthaginem esse arbitramur. » Quum, verbis hactenus factis, consul obticuisset, videretque sibi nihil a Pœnis metu exsternatis responderi, adjecit, *quæ ad persuadendum consolandumque facerent a se dicta esse; cæterum senatus imperio, et quidem sine mora, parendum: abirent igitur, et hæc renuntiarent suis civibus: adhuc enim legatos videri.*

XXIX. His dictis, quum a lictoribus submoverentur, prospicerentque animis tumultum, qui renuntiata hac legatione Carthagini esset futurus, rursum dicendi veniam petiverunt; introductique dixerunt, *videre se mentem consulum inexorabilem, neque potestatem sibi concedi Romam mittendi oratores:* « ne ad vos quidem, inquiebant, licebit per no« strum populum reverti, qui tristissimæ rei nuntios, prius« quam sermonem absolverimus, discerpet. Rogamus autem, « non nostram vicem solliciti, quos paratos ad perferenda « omnia videtis, sed ipsius patriæ cura, si forte cominus « admoto armorum terrore cogi ad obsequium possit: ut in« terea dum proficiscimur domum, classem in conspectum « urbis adducatis; ut simul a nobis audiens imperia vestra, « simul vos ad exsequendum instructos conspiciens civitas, ad « subeundam hanc necessitatem animum, si potest, inducat.

§ XXVIII. Diodor. apud Fulv. Urs. — Appian.

« Huc enim calamitates nostræ nos propulerunt, ut ipsi ad-« versus patriam classes vestras advocemus. » Id quoque gratificati sunt consules, et L. Marcius quinqueremibus viginti adnavigans, haud procul urbe oberrabat. Legatorum autem pars, quo cuique melius visum, desperatis patriæ rebus, diffugerunt : alii manserunt in romanis castris; plures domum silentio regrediebantur.

XXX. At in urbe magna hominum multitudo muros compleverat, cunctationem eorum increpantium, comasque præ dolore vellentium : alia manus impatiens moræ extra urbem procurrerat; quæ ubi in legatos incidit, avida noscendi quæ afferrentur, postquam mœsto vultu incedentes vidit, frontem manibus pulsans, modo ab universis, modo a singulis, ut quibusque familiaritas, aut notitia erat, quod actum esset, requirebant. Ut vero respondit nemo, ipsum hoc silentium pro dirissimo nuntio accipientes, ut certo in exitio complorabant : quorum audito gemitu, qui in mœnibus constiterant, quidquid afferretur, acerbum esse interpretati, pari et ipsi luctu insonuerunt. Jam vero postquam ad portam ventum, adeo densa incubuit turba, ut pæne conculcati laceratique inter diripientium percontantiumque manus legati fuerint : donec, *senatui prius indicanda, quæ ferrent,* exclamarunt. Statim discedere via plerique : pars ultro submovere restitantes, ut eo celerius desiderio suo satisfieret. Ibant legati modo capita ferientes, modo sublatis in cælum manibus invocantes quidquid deorum in mentem venerat; donec in senatum introgressis, illoque considente, submota turba curiam circumstetit.

XXXI. Tum, legati ut primum exposuerunt consulum jussa, clamor ortus est in curia, qui statim foris a populo exceptus auctusque : illis deinde narrare pergentibus, quid ipsi pro jure Carthaginis, aut misericordiæ movendæ respondissent, quibusque verbis veniam mittendæ Romam legationis orassent; iterum altum in curia silentium erat, universis

§ XXIX. Diodor. — Zonar. — Appian. — § XXX. Diodor. — Appian. — Suidas in Ὀττευομένη.

exitum rei anxia quiete opperientibus : ad hoc exemplum et consistens in foro plebs tacebat. Ut vero cognitum est, ne legationis quidem impetratam potestatem esse, denuo ingenti ejulatu curia personuit; quo excitata plebs, non ultra dilationem ferens, irrupit et ipsa, impetuque et furore, qualis bacchantium mulierum esse solet, cuncta permiscuit.

XXXII. Non enim jam ullo dignitatis aut meritorum respectu reliquo, quidam invadebant auctores sententiæ, qua obsides erant dati; primosque hostilis doli architectos increpantes excruciabant, lacerabantque : alii pari crudelitate vexabant eos, qui arma tradenda censuerant : nec deerant, qui legatos lapidarent, ut ferales nuntios, raptarentque per urbem corpora : statimque furentis vulgi impetus in Italici generis homines incubuit (erant autem adhuc ibi, ut in subito improvisoque malo, plures); in quos varia immanitate sævientes, *pœnam se ab his obsidum, et armorum, et totius romanæ fraudis repetere*, dictitabant.

XXXIII. Ita commota urbe, plena omnia luctus simul, et iræ, et timoris, et minarum erant : strepebant viæ clamoribus carissima quæque nominibus cientium : in templa, tanquam asyla, confugiebatur; ibidem convicia ingerebantur numinibus, *quibus ne ad sui quidem defensionem ullæ vires essent :* multi, quum in armamentaria se intulissent, vacua videntes, ploratum edebant; alii, ad navalia decurrentes, absentiam navium querebantur, quas hominibus perfidis tradidissent : erant, qui nomina elephantorum, tanquam adhuc præsentium, inclamarent : inter hæc majores suos seque ipsos exsecrabantur, quod elephantos, naves, tributa, arma dedissent, quos una cum patria armata potius extrema quæque pati decuisset. Inflammabant amentium iras matronæ, quarum liberi traditi Romanis obsides fuerant, tragicarum Erinnyum instar crinibus passis urbem cum ululatu pervagantes, ut in quemque incurrerant, *liberos ab amplexu matrum raptos, spretasque miserarum preces*, exprobrabant :

§ XXXII. Zonar. — Appian.

tum insanos in cachinnos effusæ, ita meritis vindictam hanc deorum gratulabantur.

XXXIV. Non multos, ut ex tanto numero, vidisses, qui mentis adhuc compotes crederentur : iis tamen claudere portas urbis curæ fuit, et, quia catapultæ deerant, ad arcendos aggressores vim lapidum in mœnia comportare. Eodem die, ut primum aliqua senatus esse forma potuit, decretum de gerendo bello factum est: ad quod quia præsidia omnia deerant, uno præconio servos omnes ad libertatem et militiam vocari placuit : proxima de exsulibus cura fuit; quorum dux Hasdrubal, exercitu viginti millium stipatus, haud procul urbe consederat : ad hunc missus est, qui rogaret, *ut injuriarum, quas necessitate coacta patria intulisset, oblitus, Carthaginiensium imperator rebus foris gerendis esse vellet.* In urbe cum imperio esse jussus alius Hasdrubal, Masinissæ filia genitus.

XXXV. His ita constitutis, iterum legarunt ad consules, petitum, *ut induciæ triginta dierum mittendis Romam oratoribus concederentur.* Qua re tum quoque denegata, prorsus inaudita audacia infremuit civitas; adeoque sunt accensi omnium animi, ut *vel in defensa patria victuros sese dicerent, vel in defendenda morituros.* Itaque statim delubris omnibus aliisque amplioribus ædificiis in officinas publicas versis, viri, feminæ, pueri, senes, non die, non noctu intermisso labore, armis fabricandis insudabant : et, ne quod tempus ab opere vacaret, dimensum non simul, sed per partes, suo quisque tempore accipiebat. Hoc studio quotidie scuta efficiebantur centena quadragena; gladii treceni; tela, quæ machinis mittuntur, millena; tragulæ et lanceæ quingenæ : tum catapultarum quantum poterat : ad quas tendendas quia funiculorum erat inopia, primum ancillas raserunt, ut ex earum capillis torquerentur; mox etiam matronæ crines suos hunc ad usum contulere : ferro deinde et ære, cujus antiquitus vis magna in thesauris publicis superfuerat, defi-

§ XXXIV. Liv. Epit. — Flor. II, 15. — Zon. — Appian.

ciente, statuas conflatas, et pro viliore metallo aurum et argentum adhibitum, reperio.

XXXVI. At ex diversa parte consules, sive ut pœnitentiæ spatium furentibus darent, sive urbem inermem, quandocunque libuisset, capi posse existimantes, adhuc cunctabantur: quod enim notæ erant necessitates Carthaginiensium, eventurum credebant, quod solet, ut qui pro atrocitate rei plurimum indignationis statim conceperant, re diligentius expensa ad obsequium timore descenderent: præsertim quum etiam Carthagine quemdam, ut de alia re dicturum, surrexisse comperissent, qui, ad præsentem civitatis fortunam oratione deflectens, *inermi populo, quod ex malis minimum foret*, dixisset *eligendum*. Verumtamem spes sua falsos, etiam Masinissæ superbia tædio et dolore affecit. Ferebat enim iniquo animo, quod, vincendæ Carthaginis quum ipse causa fuisset, victæ titulum Romani occupatum ibant: ne quidem, ut antea facere consueverant, re cum ipso communicata: postremo, quum sibi debellandum Hasdrubalem poposcisset, non fuerat auditus. Quapropter consulibus ad pertentandum ejus animum auxilia postulantibus, *missurum* ait, *ubi vidisset opus esse:* neque multo post misit quæsitum, *an aliqua re indigerent*. Consules, elato regis animo offensi, præterea diffisi, tanquam irato, nihil responderunt, nisi *petituros, quum eguissent*.

XXXVII. Et tamen commeatu non admodum amplo utebantur, quum tantum Adrumeto, et Lepti, et Utica subveheretur, duobusque obscuri nominis oppidis, Saxo et Acholla: nam cætera quidem Africa tota Hasdrubalis erat; isque res necessarias inde mittebat Carthaginem. Quum hæc paucos intra dies sic gesta fuissent, ambo consules ad urbem punicam adduxerunt copias, oppugnandique fecerunt initium. Sed antequam obsidionis ejus acta narrem, situm antiquæ Carthaginis, qualis, quo tempore oppugna-

§ XXXV. Zonar. — Oros. IV, 22. — Strab. lib. XVII, p. 833. — Front. Strat. I, 7. — Flor. — Plut. de vitando ære alieno, cap. 3. — Appian. — § XXXVI. — Zonar. — Appian.

batur, fuit, partesque urbis præcipuas, operæ pretium est, eorum, qui hanc historiam legent, oculis spectanda proponere.

XXXVIII. Igitur Magna Carthago sita fuit in spatiosi sinus intimo recessu, in peninsulæ figuram annexa continenti : cervix, quæ inter duo maria protenditur, non ultra trium millium passuum latitudinem patet : ipsa peninsula quinque et quadraginta millia in circumitu habet, quod totum spatium muro erat permunitum. A cervice lingua passus circiter sexaginta lata in longitudinem haud exiguam occasum versus procurrit, quæ inter mare et paludem rupibus præaltis cincta non nisi simplici lorica ad tutelam sui egere visa fuerat, sed qua meridiem terramque spectabat locus, ubi Byrsa quoque fuit, arx Carthaginis, triplex fuit murus circumdatus, in altitudinem triginta cubitorum, qua propugnacula et turres non erant additæ; his enim ad alios quoque cubitos decem crescebant mœnia : quorum turres binum maxime jugerum spatio inter se distabant, ad contignationes quatuor eductæ, pedum triginta altitudinem habentibus fundamentis.

XXXIX. Ipsa mœnia binis distincta tabulatis : interius cava recipiendis elephantis stabula erant structa, adjectis etiam horreis ad pabula ipsorum asservanda. Similiter in superiore spatio stabulare poterant equorum millia quatuor, cum suo et ipsi penu. Præterea militum ibidem erant cubilia, quæ peditum viginti millia caperent, equitum quatuor. Tantus hic apparatus solo mœnium spatio continebatur. Sic tota eorum latitudo ad duos et viginti cubitos pertinebat. In tam accurata munitione urbis unus tantum angulus, qui ex muro præter linguam, de qua dixi, ad portus deflectebat, infirmus erat, et jam inde ab initio neglectus.

XL. Portuum autem hic erat situs, ut ex altero in alte-

§ XXXVII. Strab. lib. XVII, pag. 832. — Appian. — Liv. Epit. — § XXXVIII. Strab. lib. XVII. — Appian. — Oros. IV, 22. — Justin. XVIII, 5. — Diodor. lib. XXXII. — § XXXIX. Strab. — Appian. — Diodor.

rum navigari posset, et a mari venientibus aditus esset passuum septuaginta, qui catenis ferreis claudebatur. Prior horum portuum negotiatoribus patebat, multisque et varii usus tabernis erat instructus: in interiore jacebat insula rotunda, cui *Cothon* erat nomen (quasi parvam diceres), crepidinibus magnis et ipsam et portum continentibus: in his crepidinibus loca erant manu facta recipiendis navibus, quarum ibi stare ad ducentas viginti poterant: et supra ipsa navium receptacula structæ erant cellæ, quibus armamenta et supellex nautica clauderetur: ab uniuscujusque stationis lateribus prominebant columnæ operis ionici, speciem porticus undique reddentes visentibus. In ipsa insula tabernaculum erat præfecto classis, unde signum tuba dabatur, et præco edicebat, et præfectus ipse prospiciebat: nam in primo portus ore quum posita esset insula, sic ea prætendebatur, ut in mare prospectus præfecto late pateret, et contra adnavigantibus interiora portus visu impenetrabilia essent: ne intrantibus quidem negotiatoribus statim in conspectu erant navalia; duplici enim muro cingebantur: et in urbem accedere ex suo portu mercatores per aliam viam poterant, quam quæ per navalia ducebat. Hæc antiquæ Carthaginis forma fuit: qua in urbe tum temporis hominum ad septingenta millia numerabantur: cujus adhuc imperium trecentæ per Africam urbes agnoscebant.

XLI. Sed romani consules nihil aliud, quam exarmatam esse, cogitantes, minimi laboris expugnationem eam futuram arbitrabantur: ideoque nulla de re, nisi scalis comparandis, solliciti, his effectis ad oppugnandam urbem proficiscebantur; partibusque inter se divisis, Manilio quidem a continente per cervicem fossa implenda, loricaque super fossam, et deinde murus sublimior superandus evenerat. L. Marcius ad infirmum muri angulum ex terra simul navibusque scalas admovebat. Nihil tam contra opinionem evenire cuiquam potest, quam quod eo tempore consulibus romanis evenit, quum muro tantum et inermibus percul-

§ XL. Strab. — Appian. — Zonar.

sisque defensoribus negotium sibi futurum ratis : ergo ubi novis armis instructa manus ubique se objecit, fortissime pro mœnibus propugnans, inopinata re perterriti retrocesserunt : renovata deinde impressione, cum nihilo magis profecissent, Carthaginienses quidem confirmati sunt animis. Consules autem metu Hasdrubalis, qui a tergo ipsorum supra paludem, haud longe a Romanis, cum exercitu consederat, bina et ipsi castra munire sunt aggressi; L. Marcio supra paludem sub mœnibus urbis, Manio in ipsa cervice ducentis ad continentem viæ, vallum jacientibus.

XLII. Per eos dies L. Marcius, machinis opus esse videns, materiæ cædendæ causa paludem trajecit. Sed immissus ab Hasdrubale præfectus equitum Himilco, cui Phamæas cognomen, acer juvenis, ad quingentos eorum, qui in opere erant, occidit, armaque multa (cujus rei penuria maxima tum laborabant Pœni) cepit. Asportata tamen materiæ vis est, quanta parandis, quæ desiderabantur, machinis sufficiebat : quibuscum iterum adorti sunt urbem ambo consules, iterumque re infecta discesserunt; quippe Manilius, qui a terra oppugnabat, quum magno labore vix loricæ oppositæ partem dejecisset, nihil ultra tentare ausus, abscessit. L. Marcius, aggerato margine paludis juxta linguam, quo plus ad machinas admovendas esset spatii, duos adhibuit vastæ molis arietes, quorum alter a sex millibus peditum impellebatur, alter a navalibus sociis : his præfecti triremium, militibus tribuni præerant. Sic inter diversa genera oppugnantium, æmulatione virtutem stimulante, pars aliqua muri cessit, ut jam interiora urbis conspicerentur. Sed plus auxilii Carthaginiensibus in animorum firmitudine, quam in mœnibus fuit.

XLIII. Repulsis ergo, qui conati fuerant irrumpere, collapsam muri partem noctu instaurare cœperunt : deinde considerato, neque noctem operi sufficere, neque recentes et udos adhuc muros Romanorum machinis resistere posse, ad has corrumpendas eruptionem per ruinas fecerunt, aliis

§ XLI. Zonar. — Appian. — § XLII. Zonar. c. 47. — Appian.

arma, aliis nihil præter faces accensas ferentibus: et incendi quidem machinæ non potuere, accurrentibus ad arcendum hostem Romanis: inutiles tamen sunt redditæ; et militum aliquis numerus desideratus. Orta luce, Romanos impetus cepit in urbem perrumpendi, qua nondum commissa murorum latera ostentabant iter; nam aream quandam intus videbant, in qua explicari acies posset: ibi Carthaginienses instructi stabant, armatis in fronte, post hos inermibus collocatis, qui fustes et saxa portabant: circum ædes quoque vicinas magnum disposuerunt numerum, qui a lateribus irrumpentes incesserent. At Romani magis etiam hoc spectaculo animabantur, pudore quoque incitante, ne ab inermibus contemni paterentur. Itaque duo tribuni militum cum cohortibus alacriter intulerunt signa. Sed P. Scipio Æmilianus, quem in quarta legione tribunum consul Manilius adduxerat, altiore consilio rei difficultatem mensus, introire suos vetuit, et plures in partes divisos circa murum constituit: quumque pellerentur, ut præviderat, Romani, recipiebat eos; hostemque cupide incumbentem, objecta recenti armatorum manu, a persequendo deterrebat. Ista res Scipioni prima earum, quas ad Carthaginem gessit, patefecit ad gloriam iter, quod eventura certius acutiusque, quam ipse consul, providisset.

XLIV. At Romanos angebat tum irriti incepti pudor, tum alia non pauca incommoda: neque enim longius a castris ad varios usus Hasdrubalis et Phamææ metus sinebat digredi; nec auxiliis Masinissæ sublevabantur: et Marciana castra, stantibus et graveolentibus aquis imposita, morbo tentabantur: neque liberum ex mari cursum imminentia urbis mœnia permittebant. Hæc L. Marcium ex loco, quem castris ceperat, in mare transferre classem coegerunt. Carthaginienses, observato, qui mare versus ferebat, vehementi vento, scaphas, sarmentis stuppisque repletas, sub muris, donec videri ab hostibus non poterant, rudentibus protra-

§ XLIII. Appian. — Zonar. cap. 47. — Liv. Epit. — Cic. Somn. Scip. — Oros. IV, 22.

hebant : deinde ubi flexere sinus, et jam in conspectu Romanorum erant, sulfure ac pice perfusas, igne injecto ventis permiserunt. Atque illæ velorum et flammæ impetu in classem Romanam momento delatæ, non ita multis effugientib navibus, cæteras exusserunt. Jamque comitiorum tempu stabat : quorum causa profecturus domum consul Marcu quum obiter maritima loca vastare vellet, nullum memoriæ dignum eventum habuit; nisi quod Ægimurum (inter Siciliam et Africam insula est) prætervectus, deinde subito reversus, in potestatem redegit.

XLV. Sed Carthaginienses, discessu alterius consulis dimidiato timore, Manilium acrius audaciusque infestabant. Semel noctu facta eruptione, fossam adversus se ductam, per tabulas, quas eum ad usum portaverant, superarunt, vallumque aggressi sunt convellere. Jamque in magna consternatione res exercitus erant, nocte tumultum augente, et morante consilia ac imperia; quum P. Scipio, cum equitibus per aversam ab hoste portam egressus, terrorem injecit Pœnis : quorum quum haud pauci, maxime ex inermibus, cecidissent, reliqui recessissent intra muros, P. Scipio servatorum eo tempore castrorum præcipuam gloriam tulit. Ab hoc prælio timidior factus consul majori diligentia castra communiit, loco valli muro circumducto, et ad mare castello excitato, quod appellentibus cum annona onerariis præsidium esset.

XLVI. Inde in mediterranea loca suscepit expeditionem, lectis ad hoc decem peditum, duobus equitum millibus, ibatque per agros hostium populabundus : hoc instituto, ut quoties lignatum, aut pabulatum, frumentatumve pars copiarum emitteretur, tribuni militum, sua quisque vice præessent. Id quoque Scipionis famam comparatione cæterorum illustravit. Cum Phamæa negotium erat, viro perstrenuo, qui ætate et audacia promptus, cum equis parvis et celeribus, ad famem sitimque ferendam assuefactis, si modico

§ XLIV. Appian. — Liv. Epit. — Zonar. — Strab. lib. XVII, p. 834. — § XLV. Liv. Epit. — Appian. — Zonar.

interim gramine reficerentur, omnia quotidie intuta infestaque Romanis efficiebat. Sæpe longissime abesse creditus, in propinquis arbustis, valliumve confractibus latitabat: unde simul alicubi remissum aliquid neglectumve senserat, in morem aquilæ provolabat; damnoque, quanto poterat, dato, priusquam circumveniri posset, iterum dilabebatur. Sed idem, quoties Scipionis esse vices senserat, nusquam comparebat. Is enim nunquam aliter, nisi instructa velut ad prælium acie, iter faciebat: deinde quum ad campum, quem demessurus venerat, accessiset; ante omnia equitum et gravis armaturæ firmis stationibus cingebat locum: cum reliquo equitatu ipse continuo obibat messores, et si quis secretus ab aliis, aut extra præsidia vagatus deprehenderetur, eum severe castigabat.

XLVII. Horum quum Phamæas nesciret nihil, hunc solum ex omnibus timebat aggredi: quod ubi in morem, et ex more in famam vertit, invidia correpti ceteri tribunorum, *Phamæam, ob avitum hospitium, quod ei cum Scipionibus esset, a lacessendo Æmiliano abstinere*, comminiscebantur. Sed nimirum frustra premit virtutem invidia; quod illa semper sui similis, et in quasvis occasiones prompta, sæpe invenit gloriæ locum, ubi hæc nullum invenit calumniæ. Igitur nequidquam oppugnata Scipionis fama apud militem, apud hostem quotidie fiebat clarior, quum non modo suis laudibus, sed etiam vitiis inimicorum, commendaretur. Afris enim in castella turresque, quarum ea in regione magnus erat numerus, confugientibus, reliqui tribuni fidem dabant se dedentibus, fallebantque: at Scipio magna salutis eorum cura domum illæsos deducebat; unde postea nemo se Romano cuiquam, nisi præsente Scipione, dedere voluit: tantum brevi tempore tam apud cives, quam apud hostes, virtus ejus fidesque incrementum gloriæ habuit.

XLVIII. Post hanc expeditionem, quum Carthaginem ad

§ XLVI. Zonar. — Appian. — Suidas in Ἀν' ἑκάστην et in Ἄψυχος. — § XLVII. Suidas in διαζηλοτυπούμενοι — Appian. — Diod. apud Val. c. 48. — Zonar. — Liv. Epit.

castra revertisset consul, castellum Romanorum, quod ad tutelam navium exædificatum erat, noctu a Pœnis oppugnatum est cum maximo clamore, quem non pugnantes modo, sed etiam qui relicti in urbe fuerant, ad distrahendum hostem tollebant; processeratque ipsis inventum suum, ni Scipio in exercitu fuisset: quippe consul ancipiti tumultu, quod periculum et ubi esset dubitans, ne hostilibus insidiis daret locum, suos in castris continebat. Scipio autem, assumptis equitum haud amplius duabus alis, cum accensis facibus accurrit, edicto suis, ne quis per tenebras cum hoste concurreret, sed tantummodo cum facibus obequitantes, multitudinis speciem Pœnis, et tanquam aggressuri metum facerent: hoc commento perturbatis hostibus, et in oppidum refugientibus, castellum periculo liberatum est.

XLIX. Consul, quum hinc frequentibus Pœnorum eruptionibus, inde incursu Hasdrubalis nocte dieque fatigaretur, in hunc convertere impetum statuit; eo devicto, cætera sibi ad victoriam proclivia fore arbitratus. Nepheris erat castellum, situ et opere permunitum, ad quod castra habebat Hasdrubal: dissuadebat expeditionem Scipio, quod per iniquum saltum, superioribus ab hoste locis occupatis, eundum esset; verum victus diversa per invidiam suadentium consiliis, ipse quoque iter est ingressus. Minus jam passibus quadringentis ab hoste aberant, quum amnis se objecit, qui castra Hasdrubalis petentibus transeundus erat.

L. Ibi quum agmen necessario constitisset, iterum institit Scipio, ut reverterentur, *alia occasione aliisque artibus adversus Hasdrubalem opus esse*, dictitans : reliquis autem tribunis magno studio repugnantibus, *timiditati*que *rem similiorem, quam consilio, futuram* dicentibus, *si conspecto hoste retrocederent, idque nec impune facturos, illo terga tanquam fugientium contemtim invasuro :* iterum petiit, *ut saltem castra citra amnem ponerent, quo si pellerentur,* quod omnino futurum affirmabat, *receptus tamen esset, sic quidem nec*

§ XLVIII. Liv. Epit. — Appian. — Zonar. cap. 49. — § XLIX. Liv. Epit. — Appian.

fugæ locum habituris. At illi hanc quoque sententiam irridebant; fuitque, qui minaretur, *abjecturum se gladium, si quidem non consuli Manilio, sed tribuno Scipioni, parendum esset*. Manilius igitur, vir nec alias multæ in bello experientiæ, confirmatus plurium sententiis, transcendit flumen. Cui quum occurrisset Hasdrubal, magna utrinque cædes facta est, donec Hasdrubal omissa pugna in castellum se recepit, ubi ex tuto tempus observabat turbandi regredientes.

LI. Romani, quos jam consilii sui pigebat, donec impedimentum itineri nullum occurrit, servatis ordinibus discessere: ubi ad amnem ventum, isque paucis locis vadari et difficulter poterat, necessario distractum turbatumque agmen est: quod simul intentus hostis vidit, tum primum totis viribus incubuit, paucosque pugnantes, plures fuga palatos interfecit: sed et tribuni tres cecidere, ii ipsi, qui malæ pugnæ præcipui auctores fuerant. At Scipio cum trecentis, quos secum habebat, equitibus, aliisque, quotquot colligi celeriter potuerant, cursu duxit in hostem, duas in turmas divisos, præmonitosque, *ut alternatim capesserent pugnam, emissisque jaculis se reciperent*: sic enim fiebat, ut, uno recedente globo, alter extemplo succederet; neque hosti quies ulla daretur; multique Afrorum continuo telorum jactu convulnerarentur. Ita, dum in se plurimos hostium abstrahunt Scipionis equites, exercitus minore cum impedimento cis fluvium se recepit: tum demum concitatis equis vadum petiit Scipio, et quanquam densus in eum telorum imber mitteretur, incolumis in citeriorem ripam penetravit.

LII. Acciderat autem, ut in primo ingruentium hostium tumultu, cohortes quatuor, a cæteris divulsæ, in quemdam tumulum confugerent: eæ ab Hasdrubale circumsidebantur ignaris adhuc Romanis, donec in stativa perventum est. Tum, consilio advocato, plerisque rectius visum; *urgeri cœptum iter, neque causa paucorum cunctos in perniciem conjici*: donec Scipio dixit, *hunc sibi semper animum fuisse, ut, antequam discrimen subiretur, etiam atque etiam cogitandum*

§ L. Liv. Epit. — Zonar. — Appian. cap. 41. — § LI. Zonar. — Appian.

existimaret, non magis quemadmodum lædi hostis posset, quam sui quomodo minimum ab hoste læderentur. Sed rebus eo deductis, ut tot cohortes signaque periclitentur, optimum consilium putare, non consulere, sed, quæ res atque tempus postulet, celeriter ac strenue peragere. Ergo, si me paucas equitum alas legere sinitis, aut hos, inquit, *mecum incolumes adducam, aut ego cum illis lætus lubensque mortem oppetam.* Accepto deinde bidui commeatu, statim se commisit itineri, maximo cum metu universi exercitus, ne et ipse amitteretur.

LIII. Ut vero ad obsessum ab hoste collem ventum est, oppositum illi tumulum cursu cepit; ut inter utrosque tantum vallis interesset. Tum vero Afri omni conatu expugnare collem sunt aggressi, priusquam, resumtis ex itinere viribus, succurrere Scipionis equites possent. At ille, qui per radices tumulorum circumiri posse vallem interjectam animadverterat, nihil cunctatus, qua patere viam videbat, strenue in hostes incurrit: illi, ne inter duo Romana agmina medii clauderentur, veriti, non solum cessere loco, sed effusa fuga dilapsi sunt. Scipio, servasse suos contentus, neque Afros, numero longe superiores, persequi curæ habuit, et cum liberatis obsidione cohortibus ad exercitum reversus est: ubi quum præter spem omnium non modo salvus ipse, verum etiam servator aliorum conspiceretur, maximus præ gaudio sublatus est clamor, virtutem ejus fortunamque cunctis admirantibus, tanquam exemplo superioris Africani (de quo creditum idem fuerat) divino quodam instinctu futura præsentisceret, omnibusque in conatibus suis præsentem numinis favorem experiretur. Obsidionali corona donatum ob servatas cohortes Scipionem, Varro tradidit; statuæque Scipionis in foro suo postea adscripsit Augustus.

LIV. Uni inter hæc tam læta querelæ causam præbebant insepulta militum interfectorum corpora, præsertim tribu-

§ LII. Liv. Epit. — Appian. — Diodor. apud Valesium. — Suidas in Σημαίαι. — § LIV. Plin. XXII, 6. — Auct. de Vir. ill. — Diod. apud Vales. — Appian. — Diod.

norum, qui occubuerant, vicem miserantibus; et hinc quoque Scipioni laudis materies fuit: qui permissu consulis per captivum vinculis solutum Hasdrubali scripsit, ut tribunos sepeliret. Atque ille requisitos inter cadavera, et agnitos ex annulis aureis (nam vulgus militum ferreos gestabat) tumuli honore affecit, lectaque eorum ossa remisit ad consulem; sive humanitate quadam, sive, quod moribus hominis proximius est, surgentem Scipionis magnitudinem jam tum incipiens adulari. Magnam haud dubie res hæc existimationem Scipioni circumdedit, quem unum præ omnibus Romanis etiam apud hostes in honore esse videbant.

LV. Consul ad castra, quæ sub Carthagine habebat, reduxit exercitum, multa passûs ob errorem, quo consilia Scipionis neglexerat: nam super priora incommoda, recedentibus ab Hasdrubale Phamæas molestus fuit; et Carthaginienses in postremum castra intrantium agmen eruperunt, impedimentorumque pars ante ipsa munimenta amissa est. Dum ista maxime aguntur, ab senatu legati ad inspiciendas res Africæ venerunt; citoque cognitis omnibus, in urbem reverterunt laudibus Scipionis onusti. Nam et consul, et concilium, et tribunorum superstites, cedente jam meritæ felicitati invidia, et universus denique exercitus testimonium ei verum præclarumque dabant, et rerum ipsarum præsens fides id honoris dignissimo haberi ostendebat. Lætus faventsque accepit ista senatus, et ipse Cato, vir promptioris ad vituperandum linguæ, græci poetæ verbis, *reliquos velut umbras oberrare*, dixit; *Scipionem solum sapere, ac vigere;* unde tantum ei nomen tantusque favor apud populum romanum esse cœpit, ut comitiis multæ tribus consulem eum facerent, quum ab ætate consulari, qaam leges postulabant, plurimum abesset.

LVI. Ne legum quidem auctoritas plus, quam in unius anni moram, valuit: in quem Sp. Postumius Albinus Magnus, L. Calpurnius C. F. C. N. Piso Cæsonius, sunt desi-

§ LV. Liv. Epit. — Plutarch. in Caton. cap. 52, et Apophtheg. — Hom. Odyss. X, v. 495. — Polyb. apud Suidam, in ἀΐσσουσι.

gnati. Clarum hoc tempore judicium in urbe Ser. Sulpicii Galbæ fuit, qui nuper in Hispania pro prætore Lusitanos diripuerat: ei L. Scribonius Libo tribunus plebis diem dixit; idemque rogationem privilegio similem promulgavit, *ut Lusitani, qui in fidem populi romani dediti, a Ser. Galba in Galliа venissent, in libertatem restituerentur*. Eam M. Cato, qui a tempore consulatus, in Hispania exacti, patrocinium ejus provinciæ susceperat, acerrime suasit, nonaginta circiter annos natus, sed corpore adhuc sufficiens, animo accensus, *quod tantam rempublicam agier arbitraretur*. Hæc enim verba sunt orationis, quam paucis ante mortem diebus an mensibus habitam, septimo Originum suarum libro inclusit. Reum defendebat Q. Fulvius Nobilior, qui et ipse ob res, in eadem provincia perperam administratas, sæpe laceratus in senatu a Catone fuerat.

LVII. Sed ipse maxime Galba, quum se damnari videret, flexit populum et facundia, qua ut inter illius ætatis oratores excelluit; et magis artificio concitandæ misericordiæ, quum duos filios prætextatos, et filium C. Sulpicii Galli, cujus tutor erat, complexus, *nihil pro se recusare* diceret, *sed suos liberos, sed propinquum suum, memoria clarissimi patris favorabilem, populo romano commendare, ac, tanquam in procinctu testamentum faceret, sine libra atque tabulis populum romanum tutorem instituere eorum orbitati.* Sic mitigata concione, potentibus inimicis, et incumbenti ad perniciem ejus Catoni a populo ereptus est, quum pæne nullum triste suffragium habuisset, qui paulo ante consensu omnium periturus videbatur. Ferunt, divitias ei auxilio fuisse, ne damnaretur: sed ipse Cato scribit, *nisi pueris et lacrymis usus esset, pœnas eum daturum fuisse.*

LVIII. Galbæ de hac causa orationes tres sunt editæ: duæ adversus Libonem, tribunum plebis, rogationemque

§ LVI. Appian. Hispan. — Corn. Nep. in Catone. —Val. Max. VIII, 1. — Cic. de Divin. cap. 20; idem in Bruto, cap. 23. — Tac Annal. III, 66. — Agell. XIII, 23. — Liv. Epit. — § LVII. Quintil. de corrupt. eloquent. c. 25. — Liv. Epit. — Cic. Brut. cap. 23; idem de Orat. I, 53. —Val. Max. — Cic. pro Muræna, cap. 28. — Appian.

ejus: una contra L. Cornelium Cethegum (qui et ipse in Galbam susbcripserat), in qua *Lusitanos, prope sese castra habentes, cæsos* fatetur; *quod compertum habuerit, equo atque homine suo ritu immolatis, per speciem pacis adoriri exercitum suum in animo habuisse.* Infamia magistratuum, nam ab aliquot annis multi, ob provincias avare administratas, accusati fuerant, quum optimi cujusque sermonibus traduceretur, occasionem legi dedit, per quam sociis ereptas sibi pecunias recuperare liceret. Tulit L. Calpurnius Piso tribunus plebis, qui, nescio an ob hoc factum, primus Frugi cognominatus est. Hæc rogatio diutissime servata est ob summam utilitatem : fuerunt certe paucæ leges æquiores, quando etiam bonæ pleræque ita comparatæ sunt, ut nocentes puniant, non ut læsis opitulentur.

LIX. Sub idem tempus Macedonia atque Thracia magno rerum novarum motu concussæ sunt ex levibus principiis. Andriscus, qui se Philippum, Persei filium, vocabat, exinde *Pseudophilippi* nomine notior, quum in custodia Romæ haberetur, clam elapsus, et in Macedoniam profugus, apud homines regio imperio assuetos, et post illud eversum perpetuis seditionibus agitatos, facile fidem favoremque invenit. Fabulam autem hujusmodi finxerat : *Ex pellice se et Perseo rege ortum, traditum educandum Cretensi cuidam esse, ut in belli casus, quod ille cum Romanis gereret, aliquod semen stirpis regiæ exstaret : Perseo demortuo, Adramytti se educatum usque ad duodecimum annum ætatis, patrem eum esse credentem, a quo educaretur, ignarum generis fuisse sui : affecto deinde eo, quum prope ultimum finem vitæ esset, detectam sibi tandem originem suam, falsæque matri libellum datum, signo Persei regis signatum, quem sibi traderet, quum ad puberem ætatem venisset : obstestationesque ultimas adjectas, ut res in occulto ad id tempus servaretur : pubescenti libellum traditum, in quo relicti sibi duo thesauri a patre dicerentur : tum scientem mulierem, subditiitium se esse, veram*

§ LVIII. Cic. de Divinat. cap. 5; idem in Bruto, cap. 27; idem pro Front. cap. 13, et de Offic. II, 21.

m ignoranti edidisse genus; atque obtestatam, ut, prius- : ad Eumenem manaret res, Perseo inimicum, excederet ·is, ne interficeretur : eo se exterritum, simul sperantem od auxilium a Demetrio, in Syriam se contulisse; atque imum, quis ipse omnino esset, palam exponere ausum.

L. Aderat juveni forma, quæ Persei filium non dedece- si ex similitudine liberi æstimarentur. His confisus, . quoque, sed clanculum, sollicitaverat Macedonum ani- : neque motus est quisquam, sive quod fidem fabulæ ret nemo; sive Romani metuebantur. Tum autem ipso itionis suæ miraculo, deinde opportunitate temporum, belli punici gravia Romanis initia fuerant, primo cre- ;, mox dubitantes impulit; postremo, quidquid factio- ; corruptum erat, confluxit ad eum, multæque jam ur- tanquam servato divinitus regi parebant : ita contracto :itu, regium assumpsit habitum, et in arce regni palu- ; jus dixit. Inde profectus in Thraciam, multos ex libe- opulis, quosdam etiam regulos, imperium romanum itos, in commilitium traxit; horumque ingentibus auxi- alidus totam Macedoniam, aut voluntate incolentium, rmis, occupavit.

IX. Porph. apud Euseb. pag. 229. — L. Ampelius. — Liv. Epit. — Flor. II, 14. — Zonar. — Vell. I, 11. — Liv. Epit.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XV

IN LOCUM LIBRI L LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI.

Thessalia, quum et illam invadere armis atque occupare Pseudophilippus vellet, per Romanorum legatos auxiliis Achæorum defensa est. Prusias, rex Bithyniæ, omniumque humillimorum vitiorum, a Nicomede filio, adjuvante Attalo, rege Pergami, occisus est. Habebat alium filium, qui, pro superiore ordine dentium, enatum habuisse unum os continens dicitur. Quum legatos ad pacem inter Nicomedem et Prusiam faciendam Romani misissent, et unus ex iis caput multis cicatricibus sparsum haberet, alter pedibus æger esset, tertius ingenio socors haberetur; dixit Cato, eam legationem nec caput, nec pedes, nec cor habere. In Syria, quæ eo tempore ex stirpe generis Persei, regis Macedonum, inertia socordiaque similem Prusiæ regem habebat, jacente eo in ganea et lustris, Ammonius regnabat; per quem et amici omnes regis, et Laodice regina, et Antigonus, Demetrii filius, occisi. Masinissa, Numidiæ rex, major nonaginta annis decessit, vir insignis. Inter cætera opera juvenilia, quæ ad ultimum edidit, adeo, etiam versus in senectam, viguit, ut post sextum et octogesimum annum filium genuerit. Inter tres liberos ejus, maximum natu Micipsam, Gulussam, Manastabalem, qui etiam græcis literis eruditus erat, P. Scipio Æmilianus (quum commune eis pater regnum reliquisset, et dividere eos arbitro Scipione jussisset) partes administrandi regni divisit. Item Phamææ Himilconi, præfecto equitum carthaginien-

sam, viro forti, et cujus præcipua opera Pœni utebantur, persuasit, ut ad Romanos cum equitatu suo transiret. Ex tribus legatis, qui ad Masinissam missi fuerant, Claudius Marcellus, coorta tempestate, fluctibus obrutus est. Carthaginienses Hasdrubalem, Masinissæ nepotem, quem prætorem habebant, proditionis suspectum, in curia occiderunt: quæ suspicio inde emanavit, quod propinquus esset Gulussæ, Romanorum auxilia juvantis. P. Scipio Æmilianus, quum ædilitatem peteret, consul a populo dictus, quoniam per annos consulem fieri non licebat, cum magno certamine suffragantis plebis, et repugnantibus aliquandiu Patribus, legibus solutus, et consul creatus est. M'. Manilius aliquot urbes circumpositas Carthagini expugnavit. Pseudophilippus in Macedonia, cæso cum exercitu P. Juventio prætore, a Q. Cæcilio victus captusque est; et recepta Macedonia.

I. Sp. Postumio Albino, L. Calpurnio Pisone consulibus, tantum animorum novo Macedoniæ regi accesserat, ut ad vicinas quoque regiones extenderet manus; magnitudinem imperii, quibus finibus nuper Philippus ante bellum Romanum tenuisset, cupiditate speque complexus. Ille modo mercenarius, incertæ libertatis, qui nihil ab infantia, nisi sordidum et humile, viderat, anguste sibi dominari videbatur, si intra Macedoniæ terminos potentiam coerceret: adeo nimirum amplas opes ex nullis, et ingentes ex mediocribus, non tam appetere magni animi, quam omittere moderati et sapientis est. Thessalia, proxima Macedoniæ, et diu ditionis ejusdem, quum ad commoditatem invadendi, tum ad juris speciem, omnibus aliis Græciæ regionibus visa est opportunior. In hanc transgressus, haud exiguam ejus portionem in fidem receperat: neque dubitabatur, quin secutura cætera essent, ni legati Romanorum ruinæ in modum præcipitanti defectioni consiliis et armis occurrissent.

II. Nam Romæ, ubi certis nuntiis de progressibus Andrisci auditum, contempta eousque res, diligentiore cura tractari cœpit; placuitque senatui, *legationem mitti, quæ in nascente adhuc et nondum confirmato malo daret operam, ut motus iste lenibus remediis, docendo meliora, spemque veniæ deceptis ostendendo, consideret.* Nemo visus ad hæc P. Sci-

§ I. Flor. II, 14. — Liv. Epit. — Zonar.

pione Nasica melior, neque cui ad homines blande cogendos, plus existimationis, et facundiæ, et dexteritatis esset. Idem neque bellicæ laudis inops, si res armis eguissent, hæc quoque paraturus auctoritate, recturus prudentia credebatur. Scipio, simul atque Græciam attigit, et quo in statu res Macedonum Thessalorumque forent, certis auctoribus cognovit, perscriptis his omnibus diligenter ad senatum, ipse sociorum adiit concilia, copias, quibus Thessaliam tutaretur, contrahens. Promptissima et maxima ab Achæis auxilia venere, qui tum adhuc plurimum inter Græcos viribus valebant.

III. Cum his ingressus Thessaliam, præsidia Andrisci passim exturbavit, et receptis, quæ tenuerat, omnibus, ad fines usque Macedoniæ signa promovit. Romæ interea, perlatis lectisque Nasicæ literis, compertoque, majores opinione tumultus in Macedonia esse, P. Juventio Thalnæ prætori negotium a senatu datum est, ut, primo quoque tempore conscripto exercitu, ad liberandam Macedoniam proficisceretur. Moram neque ipsum hoc negotium pati videbatur, et periculum erat, ne alibi quoque turbatis sociorum regnis, rerum novarum exordia, nunquam negligenda præpotentibus, nascerentur. Apud Bithynos maxime Syrosque bellum, aut bello non melior pax erat, magis ob culpam regnantium, quam ullas externas causas, statu regnorum vacillante. Bithyniam adhuc minime laudato regimine Prusias obtinebat. Multa eum vitia corporis morumque dehonestabant, illiberalis facies, statura enormiter brevis, membra muliebri cultu indecora : nam pudendo luxu dies noctesque continuans, animumque et corpus sic effeminaverat, ut nec ad pericula bellorum quidquam ei constantiæ, neque ad ferendos labores roboris superesset. Venationis tamen studiosus, unde et nomen Cynego fuit, sic quoque insuavis popularibus, quum voluptatem virtuti simillimam per luxuriam et sumptus ignavia sua mollitieque infamaret.

§ II. Liv. Epit. — Zonar. — § III. Zonar. — Appian. Mithrid. — Diod. apud Valesium et Suidam, in Προυσίας. — Polyb.

IV. Tales autem reges nulla ferme gens æquo animo patitur: Bithyni cæteris etiam minus, durum genus, et remisso imperio haudquaquam tractatu facile. Sed et in libidines præceps, omni genere fœditatis corpus commaculabat. Summa inter hæc bonarum artium imperitia, neque sapientiæ studiis ullus apud ipsum honos, neque sermonum ejusmodi patientia aut intellectus erat. Quapropter quotidie in pejus mutatus, omniumque, etiam humillimorum, vitiorum infamia obrutus, in tanto jam suorum odio et contemptu esse cœperat, ut, parva occasione oblata, non ad regnum ei modo, sed etiam ad vitam eripiendam concurreretur. Filium habebat Nicomedem, gratum vulgo, vel ideo, quia mali regis filius, ipse nondum imperaverat. Prusiæ crudelitatem (nam et hoc inter cætera vitio laborabat) ea quoque stimulabat cura, ne Bithyni novum imperium, moresque filii nondum cognitos experiri, quam sævi luxuriosique senis immedicabilem pravitatem diutius tolerare, mallent. Accedebat et studium consulendi alterius uxoris liberis, quorum ætati Nicomedes, firma ipse juventa, gravis imminebat.

V. Igitur, quamquam pridem, ut ab oculis hominum amoveret juvenem, in urbem Romam eum miserat, ne sic quidem tranquillo erat animo, maxime quum ibi quoque valere eum gratia et amicitiis principum intellexisset. Itaque varie versans animo, utrum ex vita filii potius, an ex morte, fructum perciperet (erat enim ad callida consilia minime hebes), Menam quemdam ex amicis Roman mittit, datis ad Nicomedem mandatis, ut ipse et Menas, tanquam legati patris, adito senatu, *remitti pecuniam* postularent, *quæ ex postremæ pacis legibus Attalo debebatur*. Id si esset effectum, parci filio jubebat; sin vero nil obtinuisset, ne dubitaret eum Romæ interficere: hunc in usum, et quo minore periculo facinus perageret, cercuros aliquot Menæ, militesque ad millia duo attribuit. Missus et ab Attalo est Andronicus, eoque docente, *minorem imperatam esse pecuniam Prusiæ*,

§ IV. Liv. Epit. — Polyb. — Appian. — Zonar. — Justin. XXXIV, 4. — § V. Zonar. — Appian. — Polyb.

quam ipse ex agro pergameno rapuisset, nihil esse remi
dum senatus censuit.

VI. Menas, quum acceptum Romanis Nicomedem de
dio tollere periculosum esset, neque tutius ad regem, i
dato ejus posthabito, reverti, per aliquot dies inc
consilii in Urbe substitit. Subodoratus causam Nicom
colloquium expetivit hominis, id ipsum cupide amp
convenitque, ut *impiarum insidiarum fraudes in caput*
qui struxisset, converterentur. Assumitur in conscien
Andronicus, ut per eum Attalus, re cognita, juveni Bi
nia regnum invasuro arma viresque præpararet. Priore
discesserunt, ita composita re, ut ad Bernicen (Epiri c
dubium est) appellenti occurrerent. Ibi egredientem ex i
cum [illegible]gentis, quos habebat, militibus, Andronicus e
pit, regisque appellatum nomine, cujus et habitum ass
parat, honorifico cum suis comitatu deducebat.

VII. Menas, ignorantiam anteactorum, et tum, ut i
subita, perturbationem simulans, accurrit ad suos, et m
quasi per indignationis æstum temere effusis, « porro (
« agendum, inquit, milites? neque enim levis est delib
« tio; sed ex cujus eventu salus nostra nostrorumque et
« tunæ omnes pendeant. Inter duos reges judicamus, ut
« deinde judicio vitæ necisque nostræ potestatem permis
« fortuna sit. Nam in hoc uno omnis consilii nostri prude
« vertitur, ut illius in partibus inveniamur, cujus imper
« approbaturi dii sunt. Sane quis eventus negotii sit fu
« rus, non aliunde rectius, quam ex utriusque comparati
« intelligetur. In itinere nostro juvenis est; domi sedet
« nex: ille carus Bithynis; hic exosus: carus et externis
« de Romanis scitis; Attali legatum Andronicum jam et
« satellitem Nicomedis videtis, non obscuro argume
« quidquid hoc est, consiliis Attali geri, gerundumque i
« viribus, quas et magnas habet, late imperans; et oppo
« nas, Bithyniæ imminens; et promptas, ex veteri co
« Prusiam ob superiora bella odio.

§ VI. Justin. XXXIV, 4. — Strab. lib. XIII. — Appian.

VIII. « Unde mihi, fateor enim, valde inclinat animus, « ut eum potiorem judicemus, qui et propior nobis, et ætate « amicitiisque firmior est : præsertim ubi Prusiæ crudelitatem recogito; neque de quotidiana illa pervulgataque loquor, milites; scelus est, quod neque nunc suspicamini, « neque, ubi dixissem, de alio possetis, quam de Prusia « credere. Nicomedem Romæ interfici voluit; hoc erat præcipue, cur ego mitterer : ad hoc et naves istas, et hanc « militum manum accepi. Quæ et ipsa non ultima reputandi « causa est, quanto cum periculo simus ad tam immitem « dominum reversuri, et an nobis parsurus videatur, qui « filio non pepercerit? Quod si quo casu patris crudelitatem « effugerimus, non minus timenda erit filii severitas, ne tanquam spretus a nobis pœnas exigat : at demus, eum oblivisci injuriam, quam vindicare, malle; tamen sine notitia, « sine gratia vulgus erimus : at nunc beneficio dando recipiendoque locus est; et vacuam adhuc novi principis gratiam occupamus, cujus liberalitatem præ omnibus sensuri « sunt qui ante omnes accesserunt. Velimus, nolimus, Nicomedis auso, Bithyniæ votis, Andronici consilio subscribendum erit, milites, nisi potius videtur, deterrimo regi « cum certo exitio, quam innocenti cum salute et præmio « accedere. » Hac oratione quum permotos omnium animos sensisset, priusquam mutari pœnitentia possent, ad Nicomedem universos adduxit, proficiscentemque in Attali regnum comitatus est.

IX. Attalus juvenem comiter exceptum *confidere* jussit; *debitumque sibi deum hominumque voluntate Bithyniæ regnum magno animo capessere*. Nam et Sibyllæ quædam carmina ferebantur, per quæ Attalus fato destinatam Nicomedi Bithyniam interpretatus, cupiditatem hominis fiducia inflammabat. Missis deinde ad Prusiam legatis postulavit, *urbes quasdam concedi filio et agros, quorum reditibus aleretur*: ille, *paulo post totum Attali regnum ei daturum, neque alia mente nuper in Asiam se irrupisse*, respondit. Certos deinde homines Romam misit, de Nicomedis pariter Attalique injuriis questum, contra quos auxilium fidemque populi ro-

mani invocabat. Neque illi segnius in Bithyniam invasere, subinde deficientibus ad eos multis. Unde Prusias universis diffisus, et Romanorum ope insidias evasurum sperans, exercitum opponere supersedit : tantum a Diegyllide socero petitis acceptisque Thracibus quingentis, eorum præsidio, et arcis Nicææ munimentis salutem tutabatur.

X. Non fuit id consilium felix Prusiæ: nocuit præter alia prætoris urbani factum, qui per absentiam consulum de legatione bithynica referre quum debuisset, quo gratum Attalo faceret, per quam multos dies neglexit : deinde quum senatus decrevisset, *ut ab ipso prætore legati tres nominarentur ad res Bithyniæ componendas*, tales delegit, ut causam præberet M. Catoni dicendi, *legationem a populo romano mitti, quæ nec caput, nec pedes, nec cor haberet :* unius enim legatorum caput cicatricibus deforme erat; alter laborabat ex pedibus; tertius ad stultitiam usque simplex habebatur. Nec meliorem igitur eventum hæc legatio, quam pro hominum opinione, habuit. Quum enim ex compacto Nicomedes Attalusque, *se in potestate senatus fore*, respondissent; Bithynorum principes prius edocti negaverunt, *se prodi discessu eorum debere, quorum fidem sequuti, bellum adversus Prusiam sumpsissent : neque enim post professa odia, detectumque animum suum, sub ditionem crudelissimi regis redituros.* Ita legati, ut qui ad Bithynorum istas querelas nullum a senatu mandatum attulerant, rebus eodem in statu, quo repererant, relictis, discesserunt.

XI. Destitutus unica spe Prusias, cujus fiducia nihil aliunde præsidii paraverat, Nicomediam perfugit, munire urbem, et, si venisset hostis, ferre obsidionem paratus. Tum vero vices suas plane peregit publicum odium; apertæque ab oppidanis portæ Nicomedem cum exercitu admiserunt. Prusiæ ab omnibus, etiam servis, deserto perfugium in ædem Jovis fuit : ubi religione se tutantem, quam sæpe violave-

§ IX. Strab. lib. XIII, p. 624. — Zosim. lib. II, p. 690, edit. Francofurt. — Appian. — Liv. Epit. — § X. Liv. Epit. — Plutarch. in Catone maj. cap. 16. — Appian.

rat, immissi a filio percussores interemerunt. Ambiguæ æstimationis scelus, ut nescias, uter fuerit deterior, qui filium interficere voluit, an qui patris parricidium alio parricidio ultus est. Quum enim cujuslibet hominis sanguinem haurire, nisi justissime fiat, inhumanum sit; etiam ferarum immanitatem superat, eripere vitam, cui dederis, aut a quo acceperis. Neque mitior deinde in fratres fuit; quorum unus cognominis patri, raro naturæ lusu pro superiore dentium ordine, os unum continuum ita habuisse dicitur, ut neque aspectu deformior inde, neque ad usum ineptior fieret.

XII. Quum hic bithynicarum rerum status esset, in Syria nihilo mitiora tempora fuere, quum regem inertia socordiaque Prusiæ simillimum haberet. Alexander is fuit, quem pro filio Antiochi se gerentem, ad regnum Demetrio extorquendum, Ephesi se paravisse diximus. Quæ ab illo tempore secuta sunt, donec vita regnoque Demetrius exutus, ab instituto minime alienum est exponere. Demetrium luxus et ebrietas, qua majore diei parte laborabat, neque minus vitium superbia, invisum suis reddiderant : nam, et conspectum sui populo denegans, vitam agebat in regia, quam sibi prope Antiochiam struxerat, turribus quatuor munitam, sine cura negotiorum regni, suis tantum voluptatibus intentus : unde non materia magis odii hominibus, quam occasio proditionis fuit : qua usus Alexander Ptolemaida, tradentibus, qui in præsidio erant, militibus, occupavit. Hæc audita veternum Demetrio excussere; collectoque ingenti exercitu, ad confligendum cum hoste properavit. Judæorum eo tempore gens ducum suorum victoriis ex magno contemptu, in famam virtutis et fidei se vindicaverat : ergo Jonathanem (is tum præerat genti) amicis literis Demetrius ad auxilium vocat, et oblivisci acceptarum a Syris injuriarum jubet. Prævaluere Alexandri promissa, qui, nullis

§ XI. Justin. XXXIV, 4. — Diod. lib. XXXII. — Appian. —Val. Max. I, 8. — Plin. VII, 16. — Liv. Epit. — § XII. Polyb. apud Athen. X, 12. — Joseph XIII, 3.

exosus maleficiis, proniores ad credendum sibi animos invenerat.

XIII. Tandem quum summis uterque viribus sese armavissent, prælio commisso, anceps primum victoria, deinde, cadente Demetrio, tota in parte Alexandri fuit. Nam dextrum Demetrii cornu ita splendide vicerat, ut oppositos sibi hostes non modo averteret, ac diu persequeretur, sed etiam castra capta spoliaret : at in læva acie Demetrius superabatur, suorum ignavia ; nam ipsi ad extremum virtus et robur animi superfuit. Diffugientibus enim, qui cum ipso fuerant, fortissime pugnans haud paucos interfecit : donec alios impetum ejus declinantes insequutus, equo in paludosum locum adacto, explicare se non potuit. Tum reversi, qui cesserant, regemque jam peditem circumsistentes, conjectis undique telis non segniter se defendentem obruerunt. Hic exitus Demetrio fuit, undecimum annum Syris imperanti.

XIV. Alexander, ducta in uxorem Ptolemæi Philometoris filia, fortunam faventem ignavo animo tulit. Tanquam enim voluptatum, non virtutis et gloriæ officina regnum esse deberet, segnis et excors, inter scortorum greges, in ganeo et lustris, Ammonio cuidam, crudeli et perfido homini, permissa regni administratione, infamem vitam transigebat. Unde non per civitates modo atrocia multa gerebantur, venali ad omnium facinorum auxilium veniamque Ammonio; sed ipsam quoque regiam omnia sævæ absurdæque dominationis mala circumvenerant : donec præter alios innumeros, amicis regis omnibus, et regina Laodice, et Antigono, Demetrii filio, interfectis, spoliatus consilio, privatus amore Syrorum, Alexander externis simul armis domesticæque proditioni objiceretur.

XV. Haudquaquam pari vita famaque per idem tempus in Africa Numidiæ rex Masinissa decessit : vir non tantum armis, quibus nobilissimus fuit, sed etiam ingenio et artibus regnandi maximus. Ergo moriens quoque rebus filiorum

§ XIII. Joseph. XIII, 4 et 5. — § XIV. Liv. Epit. — Joseph.

et regni optime providit, donis luculentis inter naturales liberos, quos habebat multos, distributis; legitimisque, quorum ingenia moresque valde diversi erant, P. Scipionis arbitrium exspectare jussis, ut id unusquisque eorum haberet, quod ipse tribuisset. Et hunc quidem vivus adhuc arcessiverat, avita propriaque amicitia cognitum, ut eo in hereditate filiis distribuenda consultore uteretur. Prævenit fatum : sed tamen rata sanctaque liberis etiam morientis voluntas fuit.

XVI. Hic non modo a Pœnis et Syphace regnum paternum armis receperat, sed etiam multiplicaverat; hinc ad vicinam Oceano Mauritaniam, inde usque ad cyrenaici agri terminos ditione prolata. Sed et mores gentis, quod maxime regium opus est, humaniores, quam invenerat, reddidit; pro vagis et latronibus, civilis atque militaris disciplinæ capaces, et urbium agrorumque bonos cultores efficiendo. Superioribus enim annis per ignaviam incolarum tellus, suo ingenio ferax, sterilitatis opprobrium immerito tulerat; quum homines, otiandi et prædandi dulcedine agriculturam negligentes, agrum feris relinquerent, ipsi herbis et lacte vescentes, inter sese potius de vili et aspero victu, quam adversum feras de optimi agri possessione, dimicarent. Horum desidiam et imperitiam Masinissa ipso opere arguit, ingentes diversis locis agros conserendo, qui omnis generis frugibus fructibusque, haud minus, quam ulla felicissimarum toto orbe regionum, abundarent. Unicuique filiorum agros ejusmodi reliquisse dicitur, denum millium jugerum singulos.

XVII. Vitam ad hæc et valetudinem, necessaria rebus magnis instrumenta, supra nonagesimum ætatis annum, temperantia et labore propagaverat ; ex quibus sexaginta regnavit. Argumentum haud vulgarium in sene virium fuit, semper plena liberis regia, quorum numerus postquam pri-

§ XV. Appian. Punic. — Val. Max. V, 2, 4. — Eutrop. — Liv. Epit. — § XVI. Strab. lib. XVII, p. 833. — Val. Max. VIII, 13. — Polyb. ap. Vales. — Diod. XXXII, 3. — Appian.

mum superare denarium cœpit, nunquam postea fuit minor; quum in deficientium locum plerumque plures subnascerentur : in quibus annotatus est robusto corporis habitu puer, quadrimus admodum, quum vita pater excederet. *Sthemba* ei nomen fuit, quem post communis parentis obitum Micipsa frater adoptavit. Sic tradidit Polybius; alii *Methymnatum* appellarunt : de re non dubitatur. Præter hunc filios reliquit ex justo matrimonio quatuor, ut idem Polybius scripsit : sed trium modo nomina et gesta noscuntur. His omnibus, cæterisque, quos ex concubinis susceperat, adeo semper venerabilis ejus majestas fuit, ut domus illa nullo unquam motu, quales in regiis familiis ciere juvenum cupiditas, aut suspicio senum solet, concuteretur : quum et pecuniarum vim maximam, et egregios haberet exercitus, majorem interdum novandis, quam continendis rebus, materiam, nisi magna dominorum auctoritate custodiantur. Scipio, dimissus a Manilio proconsule, post tertium diem, quam exspiraverat rex, Cirtam pervenit.

XVIII. Ibi cognito Masinissæ testamento, cui et filiorum unanimis consensus acquiescebat, cæteræ quidem liberorum turbæ (quatuor et quadraginta relictos quidam numerant) præter accepta a parente dona adjecit oppida quædam agrosque; penes legitimos vero thesauros, et vectigalia, et regium nomen communiter esse voluit : seorsim autem, uti cujusque moribus congruum videbatur, Micipsæ, cui annulum pater moriens dederat (maximus is natu, et pacis erat amans) Cirtam cum regia, vectigaliumque tractationem; Gulussæ, viro militari, pacis et belli arbitrium; Manastabili, ob Græcarum artium et justitiæ studium, judicia dedit.

XIX. Revertentem ad castra Scipionem statim Gulussa cum equitatu numidico sequutus est : jam enim hiems remissa, quæ neque longissima isti cælo, neque acerrima esse solet, rebus gerendis opportunitatem aperuerat. Præsertim

§ XVII. Lucian. in Macrob. — Polyb. — Appian. — Liv. Epit. — Polyb. apud Vales. et Suid. — Val. Max. — Plin. VII, 14. — Zonar. — Eutrop. — § XVIII. Liv. Epit. — Zonar. — Eutrop.

adversus Phamææ incursiones magnum auxilium in Gulussa fuit; cujus equites equique, nec audacia, nec patientia hostilibus inferiores, non minus apti ad disturbandas insidias, quam ad struendas illi erant. Ita multa, quæ in parte Carthaginiensium fuerant, oppida expugnata; multa voluntate incolentium, maxime per Scipionem, recepta sunt. Sed aliorum obscura est memoria; Tezagæ urbis expugnationem occisorum captorumque numerus illustrem fecit. Duodecim enim Afrorum interfecta ibi millia, sex capta referuntur. Urbs in navatæ operæ præmium diripienda militi data.

XX. Maximum deinde Carthagini præsidium, Himilco Phamæas, consilio Scipionis ademptum. Sub idem tempus, quum forte ingens tempestas oborta esset, hinc Scipio, inde Phamæas, suis quisque castris egressi, ita sibi mutuo occurrerant, ut invia vallis interjecta conspectum non adimeret, facultate invicem lædendi minime permissa : tum Scipio solita providentia, ne quid insidiarum porro absconditum esset, tribus omnino comitatus speculatum processit. Hoc animadverso Phamæas cum fidissimo amicorum contra se tulit obvium : unde Scipio in colloquium venire velle virum suspicatus, et ipse, relictis duobus, cum uno comite adequitavit. Ex intervallo deinde, unde percipi vox poterat, « Te « vero imprudentem, ait Scipio, qui salute publica despe- « rata, saltem de tua non cogitas! » tum ille : « Ecquid, in- « quit, salutis esse reliquum potest, siquidem Carthaginis « hæc fortuna salvum me præstare nequit, vos a me tot af- « fecti detrimentis non voletis? » « At ego, excipit Scipio, si « meam fidem sequeris, non modo salutem et veniam, sed « etiam gratiam a Romanis spondeo. » Ad hæc Phamæas: « Te « quidem Romanorum omnium fidei tenacissimum esse præ- « dicant : sed tamen considerabo; et, quum fieri posse pu- « tavero, faxo scias. » Sic in præsentia quidem discessum.

XXI. At Manilius, ut prioris expeditionis dedecus novo successu dispungeret, iterum ad Nepherin castraque Has-

§ XIX. Appian. — Liv. Epit. — Zon. — Oros. IV, 22. — § XX. Appian. — Suidas.

drubalis signa movit, quindecim dierum commeatum portare jussis militibus : adveniens deinde, castris cis amnem, uti Scipio nuper suaserat, communitis, quum oppugnando hostium munitiones nihil promoveret, magnum in metum conjectus est, ne iterum recedentem Hasdrubal, sicut prius, adoriretur. Interim ab auxiliari Numida literæ ad Scipionem deferuntur : quas, ut erant obsignatæ, quum ad proconsulem pertulissent, in hanc sententiam scriptas invenere. *Illa die, illum locum* (utroque definito) *sum occupaturus: tu vero, cum quo voles numero tuorum, adesto, vigilibusque præcipito, ut venientem noctu recipiant.* Quanquam nullum erat adscriptum epistolæ nomen, Scipionem non fallebat, a Phamæa illam proficisci. Timebat callidum Phamææ ingenium et sæpe expertas fraudes proconsul : sed fidenti animo Scipionem esse videns, *ire* jussit, *fidemque dare se dedenti, præmia ad senatus voluntatem rejicere.* Neque aliud Phamæas postulabat; sed, *quantum ad salutem pertineret, satis sibi pignoris in dextera Scipionis esse, cætera senatui se permittere,* fatus, recessit.

XXII. Postero die quum suorum equitum aciem, tanquam ad pugnam, instruxisset, priusquam ad teli jactum ventum esset, ante agmen suorum constitit, evocatisque, velut ad subitum consilium, turmarum præfectis : « Si quidem adhuc aliqua in nobis patriæ spes esse potest, ultima « experiri paratum videtis, inquit. Sin vero res ad eum sta« tum, quem novistis, adducta est, mihi tempus esse vide« tur de salute singulorum consulendi. Et ego quidem fidem « jam accepi, me cum omnibus, quos adduxero, salvum » fore : vos autem quid vobis faciendum esse putetis, expo« nendi brevis est occasio. » Hæc dicenti quidam præfectorum cum equitibus bis mille ducentis se applicuerunt : reliquos Hanno, cui cognomen Albus erat, transfugere vetuit. Reducem cum Phamæa Scipionem obviam profectus exercitus laudibus et lætitia, veluti trumphantem, in castra deduxit.

§ XXI. Appian. — Zon. — § XXII. Liv. Epit. — Appian. — Zon.

XXIII. Proconsul, eo successu gavisus, maxime quod inter perturbationem perculsi hoc casu Hasdrubalis, receptum habiturus tutum atque honestum videbatur; nec enim diutius morari commeatuum inopia sinebat; septemdecim diebus in ea expeditione jam transactis, statim castris motis profectionem orsus est. Sic quoque fatigabat haud mollis cura, quia tridui itinere per exhaustam inopemque regionem repetenda priora castra erant. At Scipio, assumpto Phamææ Gulussæque equitatu, et paucis Italicorum alis, in campos quosdam (*Magnum Barathrum* vocant) incursione facta, exercitus inopiam sufficienti annona refecit.

XXIV. Jam adventu successoris cognito, Manilius Scipionem cum Phamæa Romam dimisit, datis ad senatum literis, quibus, *ejus juvenis toto tempore belli præcipuam operam fuisse*, fatebatur: additis etiam, *quæ circum Masinissam illi, circum Phamæam, eximia et gloriosa contigissent.* Navem ingresso accurrens exercitus maximo cum affectu læta omnia precabatur, nominatim rogitans deos, *uti Scipionem reverti in Africam consulem capiendæ Carthaginis causa facerent.* Universis enim hæc persuasio, veluti cælitus illapsa mentibus, aderat, *non ab alio, nisi Scipione, capi Carthaginem posse;* idque ipsum multorum literis in Urbem perscribebatur. Senatus Scipionem magno favore excepit. Phamææ quoque, quum in curiam esset introductus, honorem habuit, ut considere eum juberet: dona deinde data, prætexta, bullaque aurea, et cum phaleris aureis equus, armaturaque integra, et pecuniæ signatæ sestertia quadraginta data, et vasorum argenteorum pondo centum, tentoriumque cum omni instrumento. Laudatum deinde, majorumque spe repletum, *si bonam ad cætera belli operam* præstitisset, in Africam ad exercitum remiserunt.

XXV. Inter hæc de Claudii Marcelli fine cognitum, qui cum duobus aliis senatoribus ad Masinissam legatus fuerat. Indigere bellum majoribus ab eo rege subsidiis senatus crediderat, et ad ea comparanda legatione tali opus esse.

§ XXIII. Zon. — Appian. — § XXIV. Zon. — Appian. — Liv. Epit.

Sed inutilis ea opera fuit: neque præverti fatum regis Marcellus, neque vitare suum potuit, per tempestatem fracto navigio fluctibus haustus. Interea L. Calpurnius Piso consul, primo vere ex Sicilia profectus, in Africam appulit, unaque L. Mancinus prætor, cui classis evenerat. His ea ratio belli placuit, ut Carthagine et castris Hasdrubalis abstinerent, socias tantum illorum urbes obirent avellerentque. Prima, nec satis felici auspicio, tentata Clupea fuit; quam terra marique frustra oppugnatam omiserunt. Novam tamen urbem, propinquam Clupeæ cepit Piso, diripiendamque militi dedit; quanquam violari in se belli jura, fidemque a consule datam insuper haberi Neapolitani testarentur. Nihil exinde prosperum Pisoni fuit, sive læsæ fidei pœnam reposcente numine; sive adversus fallaces hoc acerrimum laborantibus telum est, nihil in promissis certum fidumque esse credere, nec alibi, nisi in semetipsis, spem habere.

XXVI. Unde quum ad Hippagreta adductus exercitus esset, urbem magnam, mœnibus, et arce, et portubus, et navalibus ab Agathocle Syracusio pulchre communitam, in obsidione vana tota æstas contrita est. Inter Uticam et Carthaginem erant Hippagreta, diripiendoque naves, quibus ab Utica commeatus in castra consulum portabatur, copia rerum et divitiis inter bellum creverant : unde non magis vindicta consuli ob injurias, quam compendium ex præda petebatur. Sed neque oppidum expugnari, neque adversus erumpentes (bis enim eruptione pugnatum) defendi machinæ potuere, quum obsessis etiam a Carthagine subventum esset. Consul ab irrito incepto, quum jam tempus hibernorum appeteret, Uticam exercitum reduxit. Mirifice confirmavit ea res Carthaginienses, aliunde quoque prosperis eventibus in spem erectos melioris fortunæ : præterquam enim, quod incolumes erant Hasdrubalis copiæ, Phamææ defectionem solabantur Bithyæ ad ipsos transfugio,

§ XXV. Liv. Epit. — Zonar. — Cic. in Pis. cap. 19. — Appian. — Diod. apud Vales.

qui cum octingentis numidicis equitibus a Gulussa discesserat: Micipsæ et Manastabalis promissa, nam Romanis arma et pecunias erant polliciti, differri videbant, haud dubie futuri cura regulis rem extrahentibus.

XXVII. Ergo regionem sine metu peragrantes, opportuna loca communiebant; et passim in concionibus apud urbes Romanorum famam lacerabant: *castra ad Nepherin bis infeliciter tentata, et vanam modo ad Hippagreta obsidionem, Carthaginemque ipsam, licet inermem, frustra oppugnatam* exprobrantes. Simul et ad Numidiæ reges, et ad Maurorum liberas civitates dimissæ legationes, *ad externum hostem Africa depellendum* hortabantur, docentes, *ipsis quoque imminere servitium a Romanis, si Carthaginem excindi quieti* paterentur. Etiam Andriscum adiri placuit, bellum cum Romanis de Macedonia gerentem, et nuper magno prælio victorem: cum hoc a legatis in hanc sententiam actum:

XXVIII. « Quo tempore primum ad nos fama pervenit, « Philippe rex, antiquum Macedoniæ regum sanguinem, « instar excisæ arboris subnato a stirpe surculo reflorescere, « erigere animos cœpimus, certi, non ad exiguum aliquod « opus, sed plane clarum et admirabile, tam singulari deum « consilio te servatum esse. Cæterum, qualia mox a te per- « fecta sunt, ne divinare quidem, aut si quorum in mentem « venisset, credere potuissemus: adeo spem quoque faven- « tium, qua nihil solet esse in promittendo liberalius, merita « felicitate antevenisti. Vix in lucem te prodiisse audivera- « mus, quum te Romam in vinculis duci nuntiatum est: vix « rescivimus captum, quum te non modo liberatum injusto « carcere, sed etiam recuperata Macedonia paterni regni com- « potem intelleximus: atque hæc (quis credat?) ab uno et « juvene, tantillo tempore, patrata sunt, ut callidissimorum « hominum astum ingenio, potentissimorum vires virtute « superares; neque ex tanti regni possessione quidquam, « præter admirationem tam cito deperditæ relinqueres. Quid

§ XXVI. Zonar. — Boch. Geogr. sacra. — Appian.

« deinde, quum prætorem exercitumque romanum tanta « cum ignominia et clade repulisti?

XXIX. « Sed hæc ut tibi præcipue gloriosa et utilia sunt, « ita non possunt non læta esse omnibus, qui sub tristi « communium dominorum jugo, nihil aliud, quam diem « pristinæ recuperandæ libertatis, circumspiciunt. Nam et « exemplo plurimum eriguntur, quod vinci Romanos posse, « neque necessum esse servire, si animus sit libertatis capax, « docuit: et vident occasionem sibi patefactam, qua tutius « quisque adversus distractos distentosque pluribus bellis jus « suum vindicet. Atque hæc senatum populumque carthagi- « niensem moverunt, ut ad te gratulatum, et societatem ami- « citiamque petitum mitteret; spe minime dubia, te quoque « paribus causis eadem consilia secuturum, eamque rem utris- « que saluti et gloriæ fore; velut divina quadam sorte ita tem- « peratis omnibus, ut magnum mutuum usum adversus com- « munem hostem præbitura fœdera, nihil habere inter nos « aut metus, aut etiam suspicionis possint. Romanis provin- « ciis utrinque proximi, tanto maris interjecto spatio sic in- « ter nos disjungimur, ut nocere invicem, si hostili animo « simus, nequeamus; sin amico, non prohibeamur auxilia « mutuo mittere.

XXX. « Præterea fœdus illud stabile perpetuumque fore « spondet, satis magno fidei pignore, quod ita se gesserunt « Romani, ut neque nos Macedoniam, neque tu Carthagi- « nem, unquam ad amicitiam illorum redituram suspicari de- « beamus; nisi rem omnium carissimam pulcherrimamque, « libertatem, ultro projecturos opinemur, qualibus in se « concedant dominationem immemores. Nam, ut nostra ta- « ceamus, quæ passi ab injustissimo populo gravia et into- « leranda olim et recens sumus; quomodo Romanis quis- « quam deinceps credere Macedonum poterit, qui bella cum « Philippo, bella cum Perseo gesta, regnum, ne se respi- « cere, et pristinam gloriam repetere posset, ita dissectum, « ut etiam connubiorum jure gentis ejusdem hominibus in-

§ XXVIII. Liv. Epit. — Appian. — Oros. IV, 22

« terdiceretur, alia, quorum neque obscura notitia, neque « sensus esse parum acerbus potest, meminerit.

XXXI. « Nam te quod attinet, præter communes omnibus « causas, domesticæ propriæque injuriæ perpetuum Roma- « nis hostem auctorarunt. Ut avum tuum taceam, ita con- « tumeliose tractatum, ut deliberatum seni quoque fuerit, « non ulterius ista pati : quam indignis modis patrem tuum « habuerunt miserum, quem post varia et atrocia ludibria « contra fidem datam occiderunt! Quid de fratribus tuis di- « cam, quorum sanguini pepercerunt, ut ambigere liceat, « crudeliusne servaverint filios, an interfecerint patrem? « Quam immanis, dii boni, fastus! quanta superbissimi po- « puli insolentia! Quid aliud ea clementia quæsitum est, « quam ut per summam impudentiam, dum regii juvenes « aut fabrili opere sordidantur, aut scriptum faciunt, et ma- « gistratibus apparent, quotidie de Macedonia triumpharet?

XXXII. « Hæc quidem novi cujusdam et inauditi exempli « sunt, adeoque, priusquam fierent, cogitare de iis nemo « potuisset; jam tamen avorum nostrorum providentia satis « deprehendit, quam acerbus utrique populo futurus Roma- « nus esset, nisi juncta ope sociatisque viribus coerceretur. « Et profectum aliquid esset, nisi captivitate legatorum, qui « inter Hannibalem et Philippum commeabant, communio- « nem consiliorum, et opportunitatem temporum, quæ duo « plurimum valent in bello, fortuna sustulisset. Sed forte « diis ita visum, ut, quid inter gloriosam libertatem, et hu- « mile servitium interesset, experti, constantiore proposito « cœptis insisteremus. Quod igitur felix faustumque sit, his « legibus amicitiam ineamus, ut commune nobis contra Ro- « manos bellum sit, nec nisi communi consilio ponatur. Nec « in præsens a te aliud, quam quod ultro facturus eras, pe- « timus, ut quam jure cepisti Macedoniæ possessionem, ar- « mis usquequaque tuearis.

XXXIII. « Egregium exercitum habes; Thracum fortis- « sima auxilia : nec tam longinqua est Italia; et iter, de quo « jam avus tuus deliberaverat, nosti : non aliter quietæ tibi

« domi res erunt, quam uti, ne illis in Italia sint, effeceris. « Navibus et pecunia te præ magnitudine belli parum instru- « ctum esse scimus; hæc per nos tibi populus carthaginiensis « offert : a te, si quid auxilii poteris mittere, quum opus « erit, sperat. Hactenus quidem ita sustinuit bellum, ut vi « amiserit haud multa : nam arma, elephantos, et cætera « decepti ultro tradidimus; neque, quid sequutum sit, igno- « ras. Perfidum hostem a mœnibus patriæ, quum arma dees- « sent, corporum objectu arcuimus : deinde raptim armati, « ut præsens necessitas suggesserat, magnas hostium copias, « et consularem exercitum, semel atque iterum ad Nephe- « rin, semel atque iterum ad Hippagreta, cecidimus : præ- « sidia locis opportunis imposuimus : denique bellum ea spe « sustinemus, ut prospere cessura putemus, quæ agimus; « iis animis, ut quamlibet potius sortem subituri, quam « Romanis nos dedituri simus. » Quid ad has legationes re- sponsum a regibus civitatibusque fuerit, non traditur: quanquam id etiam ex cujusque fortuna statuque, qualis eo tempore fuit, propemodum conjicere integrum est.

XXXIV. Iisdem causis, quibus Carthaginienses sustulerant animos, sed propria quoque gloria elatus Hasdrubal, jam etiam ad urbanæ militiæ præfecturam adspirabat; sed longum per bonas artes iter videbatur: quod proclivius erat, criminari Hasdrubalem urbi præfectum instituit; suspicionemque, tanquam avunculo Gulussæ urbem proderet, apud quosdam principum movit : a quibus quum in senatu crimen acerbe objectum esset, isque, improviso periculo perculsus, obmutuisset, in ipsa statim curia pro confesso subselliorum fragmentis est obrutus.

XXXV. Inter hæc quum tempus comitiorum in propinquo esset Romæ, intenta civitatis in novos magistratus cura erat, *quisnam adversus tanti belli morem idoneus imperator legeretur.* Cognitis enim Pœnorum apparatibus, et Pisonis consulis ignavia, haudquaquam securis mentibus res in Macedonia adversas, in aliis regnis turbatas, odia Pœnorum

§ XXXIV. Liv. Epit. — Appian.

necessitate irritata, nullamque in tantis acerbitatibus spem pacis et conditionum, reputabant: quum subito, veluti numine quodam objectus, Scipio Æmilianus, omnium animos mœrore curaque exsolvit. Ædilitatem quum maxime petebat: nam a majoribus magistratibus ætas eum et annales leges arcebant. At ubi primum oculis populi se dedit, resque ab illo nuper eadem in Africa gestæ, et favor exercitus, et nomen Scipionum, animis occurrerunt, vulgo homines exclamare, hunc non modo dignum consulatu, sed unum esse, a quo sperari optatus belli finis posset.

XXXVI. Urbanæ multitudinis desiderium non jam testimonia modo africani exercitus, sed scriptæ ad senatum literæ adjuvabant, quibus diserte Scipio ad carthaginiense bellum consul poscebatur. Obstabant tamen haud infirma tendentibus impedimenta, majestas legum, dignitas candidatorum, et communis seniorum injuria, si præter morem et contra jus in civitate receptum universis unus adolescens præferretur. Hæc qui comitia habebat consul Albinus, hæc alii Patrum inculcantes, negabant, *salvis legibus, salvaque dignitate civitatis, rationem Scipionis haberi posse.* Neque segnius niti populus, ut Scipionem utique consulem haberet. Post multa non leviora, quam pro magnitudine rei, certamina, quum ad Romuli Tullique leges provocaret populus, *sibi comitiorum potestatem iis datam* clamitans, unus de collegio tribunorum minatus est consuli, *se jus comitiorum adempturum, nisi voluntati populi cessisset.* Ita postremo privilegium ferri placuit, quo legibus annalibus Scipio solveretur, accommodato magis ad præsentia consilio, quam in sequentem ætatem exemplo salutari. Adeo nunquam legibus sine aliquo reipublicæ detrimento sua vis adimitur, etiam ubi mutari eas honestæ justæque causæ coegerunt.

XXXVII. Datus Scipioni collega C. Livius Mamiliani F. M. N. Drusus, inito consulatu, intempestiva ambitione cer-

§ XXXV. Zonar. — Appian. — Auct. de Vir. ill. cap. 58. — Plutarch. Apopht. Rom. cap. 20. — Vell. I, 12. — § XXXVI. Val. Max. VIII, 15, 4. — Appian. — Diod. apud Vales. — Liv. Epit. — Cic. in Lælio, cap. 3.

tamen de provinciis movit; victam semel consuetudinem frustra in partes advocans, qua de provinciis sortiri consules aut comparare solebant. Difficile erat eripere provinciam consuli Scipioni, quum hujus ipsius provinciæ causa contra leges consul factus esset. Itaque ex auctoritate senatus latum ad populum est, *uter consulum in Africa cum imperio esse deberet?* consensu *Scipionem* jusserunt. Hinc decretum, *uti delectum haberet ad exercitus africani supplementum, donec eo numero militum is esset, quo a principio fuisset. Præterea si qui ex sociis militare sponte vellent, recipere eos* permissum: *literisque populi romani nomine auxilia regum populorumque excire.* Missaque sunt a diversis; et rebus omnibus ad profectionem apparatis, in Siciliam consul, et inde in Africam trajecit.

XXXVIII. Quæ inter hæc in Macedonia per P. Juventium primum, deinde Q. Metellum prætores, ad ipsum belli finem gesta sint, tempus est referre. Juventius Andrisci, tanquam imaginarii scenicique regis, arma despectui habens, quasi in bellis fortuna semper causam sequeretur, temere in Macedoniam irruptione facta, exercitum vitamqne eadem clade amiserat, vix noctis superventu servatis copiarum reliquiis. Eo successu sublatus victor, nec enim inter fortunæ blandimenta tegere se degener animus poterat, de cætero, velut auctoritate regnandi satis stabilita, sine pudore, sine metu ad crudelitatem injustitiamque, tyrannici spiritus opera, prorumpebat: occidere, rapere, fictis criminibus ditissimum quemque tollere; postremo ne amicis quidem parcere, quorum haud pauci de medio sublati. Erat enim ingenio ferus avidusque cædium, in sermonibus arrogans, avaritiæ cæterisque vitiis fere omnibus deditus, ut satis pœnarum sub eo rege populo romano datura fuerit Macedonia, si diutius vitam imperiumque prorogare potuisset. Cæterum post Juventii prætoris cædem iterum, signa Thessaliæ intulit,

§ XXXVII. Val. Max. — Appian. — § XXXVIII. Liv. Epit. — Vell. I, 11. — Eutrop. — Flor. II, 14. — Oros. IV, 22. — Zonar. — Diodor. apud Valesium.

multaque ejus loca depopulatus, Thracum, ut ad fortunatam militiam, plures attraxit.

XXXIX. Hæc ut Romæ sunt audita, Q. Cæcilium Metellum festinare ad tutelam sociorum senatus jussit. Advenienti huic in Macedoniam Andriscus cum exercitu statuerat occurrere : sed distractus Attali regis opera, qui cum classe in auxilium Romanis venerat, sollicitusque de ora maritima, non est ausus longius procurrere; sed modico a Pydna intervallo castra communiit. Inter hæc quum propius suggressus esset Romanus, equestre prælium ortum : quo superior Andriscus, metu tamen pedestris exercitus, de summa rerum dimicare noluit. Sæpe modica victoria magnæ cladis initium fuit : adeo interdum humanæ mentes nesciunt, quibus rebus dolere lætarive oporteat. Crevit animus equestris pugnæ eventu, credititque, se parem Metello nihilominus fore, tametsi partem copiarum ad vastandam Thessaliam dimisisset. Metellus, tempore usus, stultitiam hostis in suam occasionem vertit; copiisque, quæ Macedoniæ præsidebant, facili negotio fusis, cæteros, ultro pœnitentes commissorum, in deditionem accepit.

XL. Andriscus in Thraciam profugerat, viribusque ibi reparatis, denuo cum Metello, qui, victoriæ beneficio aperta Macedonia, defectionis auctorem, quocunque se reciperet, persequebatur, confligere est ausus. Par priori hujus quoque prælii eventus, splendidaque Metelli victoria fuit : quinque et viginti millia hostium duabus pugnis occisa, provinciam Romanis, Metello cognomen Macedonici reddidere : neque minor capti Andrisci, quam ipsius victoriæ lætitia fuit. Ad Byram Thraciæ regulum confugerat, qui stultum esse ratus fidem servare post fortunam ei, quem unius fortunæ causa coluerat, hospitem et supplicem suum Romanis dedidit. Idem fere fatum et alterius mox impostoris fuit, qui et ipse Perseum patrem mentitus, et Alexandri nomine tumens, regionem, quam Nestus fluvius alluit, contracta perditorum

§ XXXIX. Eutrop. — Pausan. in Achaicis. — Zonar. — Strab. lib. XIII, pag. 624.

hominum manu, occupaverat. Metellus locis, quæ tenuerat ille, nullo negotio receptis, ipsum comprehendere non potuit, quum celeri fuga ereptus in Dardaniam sese penitus abscondisset.

§ XL. Vell. — Eutrop. — Auct. de Vir. illustrib. — Liv. Epit. — Zonar. — Flor. II, 14.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XVI

IN LOCUM LIBRI LI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI PRIMI.

Carthago, in circuitu viginti tria millia passuum patens, magno labore obsessa, et per partes capta est; primum a Mancino legato, deinde a Scipione consule, cui extra sortem provincia Africa data erat. Carthaginienses, portu novo (quia vetus obstructus a Scipione erat) facto, et contracta clam exiguo tempore ampla classe, infeliciter navali prælio pugnaverunt. Hasdrubalis quoque ducis eorum castra, ad Nepherim oppidum loco difficili sita, cum exercitu deleta sunt a Scipione, qui tandem urbem expugnavit septingentesimo anno, quam erat condita: spoliorum major pars Siculis, quibus ablata erant, reddita. Ultimo urbis excidio, quum se Hasdrubal Scipioni dedidisset, uxor ejus, quæ paucis ante diebus de marito impetrare non potuerat, ut ad victorem transfugerent, in medium se flagrantis urbis incendium, duobus cum liberis, ex arce præcipitavit. Scipio exemplo patris sui naturalis Æmilii Pauli, qui Macedoniam vicerat, ludos fecit, transfugasque ac fugitivos bestiis objecit. Belli achaici semina referuntur hæc, quod legati populi romani ab Achaicis pulsati sint Corinthi, missi, ut eas civitates, quæ sub ditione Philippi fuerant, ab achaico concilio secernerent.

I. P. Scipio primo statim in Africam adventu haud parva aut dubia documenta dedit, quantum Romanis bonorum

imperio suo, quantum calamitatis allaturus Carthagini esset. Nam appulsum ejus extemplo memorabilis casus illustravit, non minus in præsentia utilitatis, quam ad summam rerum ominis præbens. Sero diei uticensem portum attigerat classis, et vixdum expositæ copiæ erant, quum sub mediam noctem a Mancino literæ venere, celerem opem maxima cum obtestatione flagitantes. Non ille quidem ad Scipionem scripserat, quem adesse nesciebat; sed Pisoni proconsuli Uticensibusque significabat, *se in capta parte Carthaginis obsideri, certo cum exitio, nisi ante lucem succurreretur.* Mancinus enim, animadverso urbem amplissimis spatiis diffusam (ad tria et viginti millia passuum occupabat) non eadem sollicitudine omni ex parte custodiri posse, ad Megara (regio Carthaginis ista fuit) subito admoveri deprompta ex navibus scalas jussit.

II. Quanquam enim remotior a cætera urbe pars ista erat, tamen, quia situ circum aspero et aditu difficili satis munitam putabant, non magno præsidio tenebatur. Scalis admotis pauci adhuc murum conscenderant, quum Carthaginienses portam, quæ proxima erat, aperiunt, magnoque cum clamore ad dejiciendos loco hostes feruntur. Resistentibus fortiter, terga vertunt Pœni, refugientesque per eamdem portam insequuti, qui pepulerant, eodem impetu perrupere. Alacris exinde, tanquam in certa victoria, clamor, plures ex navalibus sociis (nec enim procul classis aberat) excivit : et ad ferendam suis opem, pauci armati, plerique præ studio et festinatione semiermes accurrerunt. Erat in hoc agmine dux ipse, non ut rector cæterorum, sed velut unus e turba; lætarum rerum imagine captus, adversus ambiguas providere neglexerat. Tarde agnito periculo, quia neque relinqui locus tuto, neque defendi sine armis et commeatu poterat, a Pisone milites, ab Uticensibus cibaria petiit.

III. At frustra ad Pisonem respexerat, qui procul in mediterranea loca abduxerat copias : neque Uticensibus animus

§ I. Zonar. — Appian. — Liv. Epit. — Bocharti Geogr. sac. I, 24.

aut vires erant, sine majoris exercitus præsidio ad mœnia Carthaginis adeundi : eratque in ea conditione Mancinus, ut exemplis illorum ducum accessurus videretur, qui, nulla receptus habita ratione, quum in loca periculosa se conjecissent, tristi temeritatis exitu, monumentum posteris reliquerunt, *bono duci* (quod aliquanto post Sertorius dixisse dicitur) *non respiciendum minus, quam prospiciendum esse.* Periclitantem, ne simul cum luce Carthaginienses præcipitem per rupes ad mare agerent, fortuna explicuit, in idem illud tempus Scipione adducto. Qui, ut erat ad omnia subita consilio et audacia promptus, mora nulla interposita, classicum ad revocandos, qui exscenderant, milites cani, pubem Uticensium cum armis sequi, a senioribus commeatum in naves comportari jussit. Ad terrorem deinde hostium ex captivis aliquot solvit, nuntiaturos, adesse Scipionem. Ad Pisonem etiam alios super alios cum citis equis nuntios misit, ut quam celerrime ad Carthaginem occurreret.

IV. Ipse deinde quarta vigilia solvens, ut majoris exercitus speciem eminus præberet, milites, ubi appropinquassent urbi, stare in tabulatis navium erectos, jussit. Adeoque fuit opportunus consulis, et ad salutem Mancini, quique cum eo erant, necessarius adventus, ut si tantillum adhuc moræ interposuisset, serum post acceptam cladem auxilium accessurus videretur. In orbem pugnabant Romani, receptis in medium inermium tribus ferme millibus, qui ab armatis admodum quingentis tegebantur. Jamque crebris vulneribus, et numero hostium fatigati, ad ipsa mœnia se receperant, unde si deturbarentur, per abrupta et præcipitia fugientes, etiam sine hostili ferro, suus timor, et in abscissis locis facilis lapsus, velut ruina affligeret. Ad conspectam Scipionis classem animi ceciderunt Pœnis, pugnaque intermissa, spatium dedere consuli Mancinum cæterosque in naves recipiendi. Mancinum e vestigio Romam ire jussit; nam et successor ei Serranus ad classem venerat : ipse, loco castris haud procul Carthagine capto, majore vi bellum urbi

§ III. Zonar. — Appian. — Suidas in ἀναδρομαί. — Plut. Sertor.

inferre instituit, quam a prioribus consulibus factitatum fuerat. Carthaginienses quoque, extra urbem progressi, castra pro muris opposuerunt : in quæ paulo post etiam Hasdrubal imperator, et præfectus equitum Bithyas, cum peditum sex millibus, equitibus mille, veteri et exercitato milite, sunt ingressi.

V. Quum interea Piso, ex mediterraneis reversus, exercitum Scipioni tradidisset, isque milites, ambitioso imperio habitos, pro labore et disciplina otium, avaritiamque, et rapinas sectari animadverteret, nihil antiquius habuit, quam ut hoc tantum flagitium primo quoque tempore tolleretur. Erat et aliud haud minus militiæ dedecus, quod ex forensi plebe magnus numerus exercitum sequebatur, prædæ causa cum audacissimis quibusque militibus injussu ducis excurrentium : unde, sive felix iis, sive improspera temeritas fuisset, exercitus ignominia incommodoque gravabatur, et clades eorum, aut fuga, famam Romanarum copiarum minuebat; et præda, si quam retulerant, disciplinæ erat inimica, quum passim in castris, et in iisdem sæpe contuberniis cupiditas de lucro disceptantium in jurgia et rixas, et nonnunquam in vulnera ac cædes exiret. His armorum dehonestamentis offensus Scipio, vereque secum reputans, difficile esse imperatori, ut hostibus evadat superior, donec militibus impar est, ad concionem vocatos tali oratione castigavit :

VI. « Si quidem quæ facitis, milites (nam qualia sint et ipsi « nostis, et me referre pudet), ea vestra magis, quam aliorum « culpa fieri arbitrarer, non essem peccantibus facilis, neque « ad repræsentanda supplicia piger : nunc autem, quia nu- « per, quum adhuc vobiscum militarem, meliores fuistis, « spes est, futurum, ut quos laxata disciplina corrupit, ea- « dem adstricta et redintegrata corrigat. Quæ a vobis po- « stulabo, eadem omnia ipse feci, facturusque sum. Bel- « lum severa lege, et ut nomine romano dignum, animus « est gerere, non in modum latrocinii globos armatorum

§ V. Vell. I, 12. — Appian.

« sponte procurrentium evagari sinere; neque lixarum ma« gis, quam militum, officia facientes pati; neque deliciis et « mollitiei locum in castris relinquere. Quæ omnia quum « faceretis, nunquam vobis in mentem venit majorum ve« strorum, et antiquæ severitatis, et his tantum artibus pro« vecti ad summa imperii? Ne castrensium quidem legum « usquam occurrit recordatio, in quas adacti sacramento « estis? Si quis sine commeatu longius a castris discedat, « quam unde tubæ cantum audire possit, eum pro desertore « habendum scitis : frumentum publice datum vendi, præ« das pecorum aut mancipiorum vino permutari, et alia, « quibus segnior ad imperia molliorque miles redditur, ve« tita esse, non ignoratis.

VII. « Ad hanc igitur formam vos componite, si effugere « indignationem meam, et militarium legum vindictam vul« tis. Et vos quidem, quotquot milites non estis, ante noctem « facessere e castris jubeo; nisi cui nominatim manendi a « me venia fuerit. Neque reverti quisquam vestrum ausit, « nisi ex causa commeatus in castra importandi, sed sim« plicis et militaris. Sed et his certum tempus constituam, « intra quod res suas vendant, cujus rei curam ego questor« que agemus. Et hoc sacramento non obligatis dictum esto : « vobis autem, milites, unum ad omnia præceptum suffece« rit, si meos mores industriamque imitemini ; nam, ad hoc « exemplum si vos composueritis, neque sine successu la« bor vester, neque sine gratia et fructu erit. Nunc igitur « intendite animum nervosque : belli tempus contentionem « strenuitatemque postulat; otio et deliciis si quis locus est, « post victoriam erit. Atque hæc a vobis ego legesque exi« gunt : vestrum est dare operam, ut potius præmia per obse« quium, quam animadversionem ob delicta, mereatis. »

VIII. Repurgato ad hunc modum exercitu, quum jam satis attentos ad imperia haberet milites, audendum aliquid adversus hostem statuit, et, nocte ad hoc consilium exse-

§ VI. Alexand. ab Alexand. Genial. Dier. I, 20. — Appian. Punic. — Zonar.

quendum delecta, regionem Carthaginis, quæ *Megara* vocabatur, est adortus. Diversa hinc apud scriptores traditio est: alii, Pisonem, qui modo consul fuerat, cum parte copiarum ad unam portarum constitisse, narrant: ad aliam deinde longe distantem validam item manum objectam: ipsum Scipionem intra mœnia transfugarum ductu penetrasse, eosque, qui ante portas opperiebantur, effractis claustris admisisse. Cæterum, qui ad Carthaginem gesta prolixius sunt exsequuti, de Pisone nihil, sed duabus a partibus oppugnata Megara, neque tamen licet maximo conatu transcendi mœnia potuisse, tradunt: donec Scipio, conspecta privati cujusdam turricula, quæ haud procul muris pari altitudine aberat, juvenum promptissimos ascendere jussisset, et inde aditum in urbem moliri. Per hos primo missilibus deturbatos propugnatores, deinde tignis tabulisque ponticulum effectum, per quem ex turricula in muros transcensum. Inde, ad portam impetu facto, consulem cum quatuor hominum millibus intromissum, Pœnos, tanquam ea parte urbis capta, in Byrsam compulisse, tanto terrore, ut etiam, qui ante urbem habuerant castra, relictis iis, eamdem ad arcem confugerent.

IX. Utcunque gesta res est, penetratum in urbem eo die, ipsiusque consulis magnam etiam in pugnando virtutem fuisse constat: ipsum quoque, Polybio tantum et militibus triginta comitatum, suffodisse portam, qua acceptus est exercitus, non contemnendi auctores prodiderunt; adversus superstantium hostium ictus testudine lapidea, qua fornicata porta erat, tectum. Occupatis Megaris, consul, loci naturam intuens, quod horti magno numero ibi erant, maceriis suis sepibusque distincti, rivis quoque multis et sinuosis interfluentibus, ne per tenebras et locorum imperitiam detrimentum acciperetur, militem inhærere tergis fugientium non est passus, receptuique signo dato, in castra sua rediit. Insequenti die, tanquam in vindictam illatæ cladis, fœdum atque crudele Hasdrubal facinus facit: captivos enim Ro-

§ VIII. Zonar. — Appian. Punic.

manorum, quotquot in potestate habebat, in mœnia, unde conspici a suis possent, adductos, partim oculis, aut lingua, aut pudendis privat, unco divellens corpora; aliorum amputat plantas, aut digitos; quibusdam detrahi cutem jubet, atque ita vivos adhuc spirantesque per rupes barbara feritate præcipitat.

X. Eadem opera cautum sibi rebatur adversus mobilitatem vulgi, tædio periculorum pacem quibuslibet conditionibus accepturi, ni magnitudine facinoris omnem spem a Romanis veniæ desperasset. At illi res adeo in contrarium vertit, ut ex eo non vulgus modo timidius ad defendendam urbem fieret, sed etiam odio haberet Hasdrubalem, qui facto immanissimo invisos diis hominibusque Pœnos reddidisset. Quibus ille opprobriis et suis sceleribus vecors, atque in dies crudelior, aperte tyrannidem usurpare cœpit, nihil sibi ad salutem reliquum fingens, nisi metu et terrore res suas stabiliret: donec eo profectus est, ut in civitate, tot a seculis libera, impetu etiam in senatores facto, quosdam audacius præsentia increpantes, crimine proditionis de medio tolleret.

XI. Scipio, crematis hostium castris, fauces inter paludem et mare transversa fossa occludere cœpit, non ultra teli jactum ab urbe divisus. Spatium permuniendum erat amplius trium millium passuum, simul ad pugnam et opus intento. Nam Carthaginienses, ut ex propinquo, continuis fere assultibus perrumpere stationem, inferre se munitoribus, disturbare opera nitebantur. Sed providentia Scipionis superior fuit; perfectaque, quam instituerat, fossa, jam minore periculo, quia munimentum hoc adversus hostem objecerat, aliam haud magno a priori intervallo duxit, in continentem versus: deinde aliis duabus additis, ut totum opus quadrata forma constaret, vallis præacutis undequaque munivit: præter hæc a tergo et lateribus aggerem, a fronte in urbem versus murum opposuit, sex pedum crassitie, altum

§ IX. Marcellin. XXIII, 7. — Polyb. ap. Vales. — Appian. — Jul. Obseq. — § X. Zonar. — Appian. — Polyb.

duodecim, propugnaculis atque turribus per legitima intervalla prominentibus; una, quæ in medio erat, celsissima, cui insuper ex materia aliam tabulatis quatuor surgentem imposuerat, unde quidquid in urbe rerum ageretur, oculis subjici posset.

XII. His intra diem vicesimum effectis (summa enim contentione militum, alternatim opus et arma capessentium, supra ipsorum hostiumque exspectationem res processerat) exercitum induxit consul, duplex ab eodem labore commodum assequutus. Nam et castris opportunam sedem eadem munimenta præbebant; et vice circumvallationis omni a terra aditu occluso, arcebant commeatus, qui hactenus ea parte inferri in urbem consueverant. Magnæ tamen adhuc molis erat obsidio, quum mœnium inexpugnabilis firmitudo etiam a maximo propugnatorum numero defenderetur, quos adhuc a Bithya submissi commeatus sustentabant. Redigebatur tamen quotidie annona in urbe gravior, quum, præter oppidanorum turbam, maxima hominum multitudo ex agris eo confluxisset, quæ, neque per hostium metum extra mœnia audebat progredi, neque subvectione peregrinæ annonæ, mercatoribus periculum vitantibus, sublevabatur; tantum ex vicina Africa res necessariæ terrestri maritimoque itinere veniebant, parcius a mari, modo tempestatibus, modo per classem hostium parum tuta navigatione.

XIII. Tunc autem intersepta penitus via, qua per terram erat aditus, forum rerum venalium maxima sui parte deficiens, Carthaginienses metu famis et jam incommodis angebat. Neque Bithyas, qui cum equitatu ante clausam urbem emissus ad comparandam annonam fuerat, per castra Scipionis perrumpere, aut omnino propius succedere, audebat: sed longo circumitu devectum ad mare frumentum committebat navibus, quæ, observato vehementiore vento, per classem Romanorum, ante urbem exsultantem, illaberentur. Nam, ut in vadosis importuosisque locis, sparsæ, et longius a mœnibus, metu tormentorum, et ibi maxime

§ XI. Appian. — § XII. Zonar. — Appian.

tumultuantium fluctuum, stantes, facilem præbebant onerariis transitum; neque persequi transgressas usus erat, quum vento a mari fortiter flante (hoc enim solo tempore utebantur) fugientia vela nullo remigio consequi triremes possent. Sic Bithyæ naves, sic et aliæ mercatorum, qui lucri causa quidlibet audendum crediderant, aliquem frumenti modum Carthaginem convehebant. Sed neque sæpe ejus rei obveniebat commoditas; et, quidquid advectum fuerat, vix delectis ad militiam sufficiebat: triginta hi millia implebant, quibus Hasdrubal commeatum omnem solebat dividere, ceteræ multitudinis nihil misertus.

XIV. Sed neque hoc obsessis diuturnum esse solatium Scipio passus, considerato loci ingenio, portus ostium, quod ad occidentem vergebat, obstruere instituit. Spem dabat haud irriti laboris os ipsum non amplo aditu patens, vicinumque ei litus, unde ducto in undas aggere sperabat prohiberi naves introitu posse: itaque ab ea lingua, quæ paludem a mari distinguit, orsus, molem in undas agere versus ingressum portus cœpit, prægrandium saxorum magna copia crepidinem fulciens, ne vi fluctuum fatisceret: totum opus ita surgebat ab imo, minori subinde latitudine, ut in fundo duos et nonaginta pedes crassum, in summo quatuor et viginti esset. Carthaginiensibus quanquam certum videbatur, improbæ spei opus ultro cariturum successu esse, tamen nihil ad arcendos incepto Romanos prætermissum est: sed frustra omnis eorum et vis, et dolus fuit.

XV. Unde gravissimo terrore perculsi, quum nihil solitorum remediorum procederet, ad inusitati exempli consilium se contulerunt. Novum enim effodere ostium aggressi, qua medium in mare portus prospectabat, ubi major altitudo maris, et vis ventorum impetuosior omnem obstruendi spem Romanis ademptura esset, opus tanto silentio perfecerunt, ut ne captivi quidem aliud indicare Scipioni possent, quam dies noctesque continuum strepitum audiri;

§ XIII. Suidas in Βιθίας. — Zonar. — Appian. — § XIV. Liv. Epit. — Zonar. — Appian.

quid autem fieret, ipsi consulque juxta sciebant. Sed intus conclusi, quibus locatum opus fuerat, cum uxoribus et liberis, alii effodiebant terram, alii naves longas (superabat enim ex veteri copia materies) fabricabant : donec, perfectis omnibus, circa primam lucem aperto portu, subita classis emicuit triremium quinquaginta, cum cercuris et paronibus, aliisque levioribus navigiis haud paucis, ad omnem usum belli terroremque hostium instructissimis. Constat, si statim adnavigatum esset romanæ classi, totam in hostium potestatem fuisse futuram : adeo ipso novi portus et classis hactenus ignoratæ miraculo attoniti obsessores erant : accedebat, quod nautica turba fere omnis ad urbis oppugnandæ varias partes abducta, vacuas defensoribus naves reliquerat. Maluerunt Pœni ostentatione virium ac industriæ, inanem lætitiam pascere, quam solidum aliquem fructum ferre tanti laboris : neque enim ad magnas occasiones semper gnara utendi mens hominibus datur : multique citius abstrusa penetrare, quam quæ ante pedes erant posita, prospicere potuere; dum istis acriter intenti, ad propiora, tanquam nihil habitura magni, quodam fastidio negligentiaque caligant.

XVI. Tertio post die denuo egressis instructa jam romana classis se objecit : pugnatum est summa utrinque animorum corporumque contentione; quum in hoc certamine totam, alii salutis, alii victoriæ spem consistere haud immerito existimarent. Punicæ naves ut magnitudine hostilium urgebantur, ita nauticis artibus et levitate subducebant se periculis, neque mediocriter incommodabant hostibus, quum celeri appulsu naves inter et remorum palmulas subintrarent; et alibi terebrata puppe, alibi gubernaculis aut remis detersis, aut alio per occasionem dato damno, priusquam prohiberi, aut plecti possent, eadem celeritate refugerent. Hunc ad modum quum ad seram usque vesperam incerta victoria pugnatum esset, punicarum navium gubernato-

§ XV. Strab. lib. XVII, pag. 833. — Liv. Epit. — Appian. — Flor. II, 15.

ribus recedere visum, non quasi vim hostium male sustinentibus, sed quia cum luce redintegrare pugnam malebant. Ibi parva navigia quum introire portum occupassent, singulis pro se festinantibus, incursu aliorum in alia ita constipatus est aditus, ut majores deinde naves, introitu desperato, ad aggerem applicare se cogerentur, quem haud procul mœnibus olim, ad exponenda mercatorum onera, structum, nuper, ne ab hostibus occupatus periculum urbi crearet, lorica præmuniverant.

XVII. Ad hunc igitur aggerem, proris in hostem obversis, exclusæ portu naves constiterant, et suggredientes non ex tabulatis tantum propulsabant, sed etiam ab aggere et lorica superne jaculantium ope defendebantur. Ita nova pugnæ forma erat, Romanis quidem æquior ob liberum adversus stantia navigia impetum; sed quoties retrocedere volebant, molesque ista longarum navium circumagenda erat, vicissim haud minora ab hostilibus damna patiebantur, quam rectis proris intulerant: donec peregrinis artibus romanæ virtuti subventum. Sidensium quinque naves inter auxilia Scipionis erant, quæ, animadverso incommodo, hoc remedium excogitarunt: ancoras rudentibus alligatas jecerunt eo a Carthaginiensium navibus intervallo, quod et ad impetum rostrorum sufficeret, et longitudinem funium, ex quibus religatæ erant ancoræ, non excederet. Ita concitato remigio in hostem invectæ, ubi ictum intulerant, continuo attractis ancoralibus ad locum, unde evectæ fuerant, ita revertebantur, ut prora hostibus obversa, nihil inde accipere incommodi possent: ea ratione repetitis sæpe vicibus immissæ retractæque, hostibus detrimentum sine periculo suo inferebant. Sequuta est exemplum cætera classis, et, in noctem usque protracto certamine, in urbem Pœni recessere, depressa aut capta relinquentes navigia, quotquot fugam suorum sequi nequiverant.

XVIII. Postero die Scipio aggerem illum (erat enim ad portum occludendum vehementer opportunus) capere con-

§ XVII. Liv. Epit. — Appian.

nisus, arietibus machinisque ad loricam adductis, vi ferre jubet: jamque magna pars corruerat, sperabat locus expugnari die sequenti posse; quum, nocte inter Pœni, licet fame multisque præterea calamitatibus p rentur, perditorum hominum emittunt manum, non quoniam aditus ibi non erat, neque navibus, quib mari vadoso incertum iter; sed globus nudorum homi neque aliud, præter faces, ne has quidem incensas, tium, ne luce conatus proderetur, mare ingressi, qua quemquam penetraturum esse crediderat, ut quisq altiora aut depressiora loca incidisset, pedibus aut n transmittebant; donec ad locum, ubi machinæ stal ventum: ibi suscitato igne, accensisque facibus, ad m nas incendendas impetu provolant: eadem opera cons hostibus facti, multis vulneribus excipiuntur, quun ullum, ut in nuda corpora, irritum telum caderet. ipsi, sola desperatione armati, ferarumque more in fe et mortem ruentes, non minora mala, quam patieba inferebant: neque discessere, donec machinis concrem tantum præterea terrorem Romanis injecerunt, ut m tanquam amissis rebus, fugam inirent.

XIX. Scipio, metu majoris incommodi, cum delecti equitans, quia fugam aliter sistere non poterat, fugi pro hostibus cædi jussit: ita, paucis interfectis, rel turba in castra redacta, totam deinde noctem (tanta trepidatio) in armis exegit, nulla unquam fiducia hosti quantum nunc desperatione omnibus exterritis. At illi cessu læti, machinis corruptis, eadem, qua venerant, domos repetiverunt. Affirmavit is casus Polybii prudenti qui, animadverso, locis iis vadosum mare esse, *ut tr aut asseres ferreis clavis horrentes, ad prohibendum host incursum injicerentur,* suaserat. Id consilium non veco aspernatus est consul; sed quod *absurdum esse* diceret *jam muro urbis superato, formidare congressum hos viderentur.*

§ XVIII. Flor. II, 15. — Appian. — § XIX. Plut. Apopht. Rom. c.

XX. Prima deinde luce Carthaginienses, metu hostilium machinarum soluti, ruinas muri refecerunt, turribus etiam in eo multis per intervalla excitatis. Adversus quas Romani, simul atque novas machinas fabricaverant, aggeribus structis, faces inde et plena pice ac sulphure vascula in tabulata turrium jaculabantur: ita multis partibus materia concepit ignem; Romanisque inter flammas irrumpentibus, superata gemino periculo propugnatorum constantia cessit: fuga tamen securior fuit, quod victoribus per loca, quæ, iisdem diebus sæpius cruore perfusa, lubricitate fallebant gradum, minor currendi facilitas fuit. Consul, toto aggere potitus, murum ex adverso mœnium urbis, non longo ab illis intervallo, neque breviorem, quam illa erant, lateribus struxit, fossamque ante murum objecit. Ibi præsidium imposuit, quatuor jaculatorum atque velitum millia: qui continuo mœnia hostium observantes, simul apparere quemquam in illis viderant, ut ab æquali altitudine, non frustra petebant. Atque inter hæc ferme opera, hasque pugnas, illa æstas præteriit.

XXI. Consul, compulsis intra munitiones Carthaginiensibus, quum eruptiones illorum minus jam frequentes, minusque timendas operibus et armis effecisset, ne otiosum in castris militem pateretur, donec tempus anni sinebat, præsidia punica, quæ passim adhuc per Africam erant, expugnare, omnemque spem auxiliorum obsessis adimere statuit. Dimissis igitur varia in loca, cum idonea manu, legatis tribunisque, ipse Nepherim, celebre irrito priorum ducum conatu oppidum, proficiscitur, cui per absentiam Hasdrubalis Bithyas præerat: in quibusdam præfuisse Diogenem invenio: quod quia ignotum aliunde nomen est eo bello, inclinare cogor, ut hoc alterum nomen Bithyæ fuerit, quemadmodum per ea tempora duplici nomine celebratus Himilco Phamæas fuit. Huc ipse navibus per stagnum, C. Lælio terrestri itinere circummisso, quum advenisset, castra ad centum quinquaginta passus ab hoste metatus,

§ XX. Appian.

relictoque, ad Afros continenter infestandos, Gulussa, propere Carthaginem rediit, ne spatium temeritati suorum, aut hostium ingeniis desperationique, ad mutandam belli fortunam daret. Atque ita sæpius ultro citroque commeando (abest autem Carthagine Nepheris tribus ferme et viginti passuum millibus) necubi res suæ detrimentum caperent, strenue providebat.

XXII. Inter hæc oppugnata machinis Romanorum punica castra, collapso, quod inter tres turres fuerat, murorum spatio, aditum patefecerunt; quum superveniens Scipio tria delectorum millia facere impetum jubet, ordinibus in altum ita densatis, ut, etiamsi urgerentur primi, incumbente tamen suorum pondere, pedem quo referrent non habentes, vi ac necessitate perrumpere cogerentur. Dum ab ea parte magno clamore magnisque viribus certatur, a mille ad hoc a consule delectis castra capta sunt: qui neglectum a diverso latere vallum, omnibus in eventum periculi, quod ante oculos habebant, intentis, transcenderunt. Afri, conspectos intra vallum hostes numerare non permittente metu, tanquam totus Romanorum exercitus irrupisset, effusa fuga se castris ejecerunt. Ibi patentibus in locis palantes adeptus Gulussa cum elephantis Numidisque suis, ingentem cædem fecit: interfecti dicuntur eo die milites agrestesque, cujus generis ad commeatus vehendos magna in castris multitudo fuerat, ad septuaginta millia, capta decem, ferme quatuor millia effugisse.

XXIII. Nec tamen statim recipi Nepheris potuit, quæ petræ præaltæ imposita, adhuc duos et viginti dies exercitum occupatum tenuit, tanto difficiliori oppugnatione, quanto in locis asperis hiberna frigora vehementius sentiuntur. Sed magnum operæ pretium ab hac expugnatione consuli fuit; eodem enim fato Carthaginis vires cecidere. His enim e castris commeatus mittebatur obsessæ urbi; hæc altera spes punicum imperium amantibus, hoc unicum ad

§ XXI. Zonar. — Appian. — Strab. lib. XVII. — § XXII. Liv. Epit. — Appian.

retinendos ambiguos vinculum erat; neque distulerunt cætera deinceps præsidia Romanorum fidei se permittere : unde, clausis in unam urbem Pœnis, omnis in posterum accipiendi ulla ex parte commeatus facultas intercidit.

XXIV. Capto castello, universas iterum copias ad Carthaginis obsidium reduxit Scipio : inter quas quum Hasdrubal, Numidarum conspectis equitibus, Gulussam revertisse conjecisset, colloquium ejus expetivit. Tum maxime conspecta hominis vanitas, fortunæque suæ perabsurde ignarus animus fuit. Accinctus enim, armisque toto corpore tectus, quibus chlamydem ex tyria purpura injecerat, cum decem custodibus corporis machæras ferentibus processit : deinde, relictis his, ad spatium ferme pedum viginti progressus, innuit regi, ut ad se accederet, quum contra fieri oportuisset. At Numida pro simplicitate gentis talia pro inanibus spernens, solus accessit : et quum ita sollicite perarmatum vidisset, quanquam fossa valloque interjecto tegeretur, interrogavit, cujus metu arma induisset? Illo, Romanos metuere, dicente, « Non igitur, excipit Numida, sine causa, aut præter necessi« tatem urbi te inclusisti : cæterum, quid est, quod petas? »

XXV. Tum Hasdrubal postulare, *ut ad romanum imperatorem legatione fungeretur, sponderetque, Carthaginienses imperata obedienter facturos, modo urbi parceretur.* Quum ad hæc Numida, *puerilem esse petitionem, quodque rebus integris et sedentibus Uticæ Romanis impetrari non potuerat, nunc terra marique circumvallatis, omni ferme spe salutis amissa, frustra sperari,* diceret : Hasdrubal, *et sociorum opibus confidere,* respondit (nondum enim, quæ ad Nepherim erant gesta, audiverat) *neque de urbe desperare : summam autem habere spem in deorum immortalium commilitio; non enim neglecturos injuriam per fœderis simulationem deceptorum, sed multipliciter expedituros salutis viam :* quapropter jubebat orari consulem, *ut et deorum metu, et fortunæ reverentia infelicis urbis misereretur; sciretque, Carthaginienses, ni postulata impetrassent, extrema potius omnia,*

§ XXIII. Strab. — Appian. — § XXIV. Zonar. — Polyb. apud Vales.

quam deditionem subituros. His ultro citroque jactatis, condictoque, ut ante diem tertium eodem in loco colloquerentur, discesserunt.

XXVI. Hæc ubi Scipioni sunt a rege renuntiata, ille ridens, « Hæc igitur quum esses postulaturus, inquit, Has-« drubal, tam impium et inhumanum facinus in captivos « nostros designasti? nunc scilicet in diis habenda tibi spes « est, postquam omnia et divina, et humana jura violasti? » subjiciente tamen Gulussa, *studendum esse consuli, ut celerem rebus finem imponeret, priusquam alii exercitum, et cum eo suorum laborum operumque fructum, cogeretur tradere;* jussit Hasdrubali renuntiari, *se incolumitatem ipsi et uxori, et liberis, et propinquorum amicorumve familiis decem, dare, cum talentis decem et servis sex, quos optavisset.* Stato tempore item processit Pœnus cum solito fastu purpuræ et armorum, cultu incessuque, ut tyrannos, qui in scenam producuntur, ineptiis longe vinceret: nam natura corpulentus erat, et tum etiam sagina aqualiculum auxerat, colore præter solitum adusto; ita ut potius bovis referret speciem in mercatu aliquo saginati, quam principis in ea civitate, cujus mala calamitatesque vel enumerare laboriosum esset.

XXVII. Ille tamen, auditis, quæ ab romano consule Gulussa referebat, percusso identidem femore, « Ne vero, in-« quit, tantum hoc facinus dii et fortuna siverint, ut ulla dies « simul salvum Hasdrubalem, et eversam Carthaginem vi-« deat! » adjecit, *nusquam honestius magnorum virorum busta, quam in patriæ ad extremum defensæ incendio, collucere.* Talis ea tempestate Pœnorum imperator fuit: cujus si orationem spectes, merito spiritus hominis et magnificas illius voces admireris; operibus deinde consideratis, convenientem sermonibus istis virum requiras. Nam inter publicæ famis horribilia mala, ipse, funestius omnibus spectaculum, convivia agitans, et secundas mensas ambitiose instruens, obesitate sua maciem inopiamque miserorum traducebat.

§ XXVI. Zonar. — Appian. — Polyb. apud Vales.

Neque transfugiis suorum, neque mortibus mutabatur, quum utroque modo magnum quotidie numerum amitteret, tanta jam vi necessitatis, ut etiam cadavera quidam in cibum converterent. At ille querelas aliorum irrisu, aliorum contumeliis aut nece prosequutus, in miserrima civitate potentiam iis artibus retinebat, quibus vix quisquam tyrannorum in beatissima uteretur.

XXVIII. Sed talibus nimirum opus est, quum populos diu felices ad interitum vocat humana omnia rotans rerum instabilitas. Itaque ne Græcis quidem (nam et horum maturescebat exitium) meliores aut sapientiores eodem tempore principes fuere. Nam et ab his bellum achaicum hoc anno accensum est, quo totius Græciæ libertas deflagravit. Causæ illius ab injuriis et avaritia Atheniensium ortæ; quas deinde civitatum aliarum variis ambagibus implicati principes majore vecordia exceperunt auxeruntque. Oropiis, ut supra diximus, mulcta debebatur, quam ab Atheniensibus achaicum concilium ex mandato senatus romani debebat exigere. At Oropios atheniensis populus etiam pluribus injuriis affectos, Achæorum implorare fidem coegit: qui, ubi amicitia et reverentia nobilissimæ civitatis cunctabantur, Menalcidam lacedæmonium, qui tum prætor Achæorum erat, promisso decem talentorum, in sententiam suam adducunt. Ille socium operæ mercedisque Callicratem, notum potentemque amicitia romana, adsciscit: hi perficiunt, ut Oropiis auxilium promittatur. Quod ubi ad summam inutile fuit, nihilominus pecuniam ab Oropiis exegit Menalcidas, sibique retinuit.

XXIX. Unde ulturus hominem Callicrates, abeuntem magistratu legibus reum facit, *quod Lacedæmoniorum Romam legatus, ut achaico fœderi civitas illa eximeretur, summo studio contenderat.* Hoc periculum ut avertat Menalcidas, Diæo megalopolitano, successori suo, tria dat ex oropico illo latrocinio talenta, et ab eo, licet invitis Achæis, eri-

§ XXVII. Zonar. — Polyb. apud Valesium. — § XXVIII. Liv. XLVII, 24. — Pausan. in Achaicis.

pitur. Magna inde in invidia Diæus esse : ad quam excutiendam dum aliis occupare curis Achæos quærit, commode spartana se negotia obtulere. Spartani ad senatum romanum confugerant, orta de finibus controversia : senatus eos ad concilium Achæorum rejecerat, *ut omnibus in causis ipsius judicio uterentur, sola excepta capitalium rerum cognitione.* Id responsum mendacio Diæus corrumpit, *etiam de capite lacedæmonii civis arbitrium Achæis permissum esse*, commentus. Quo quum uti Achæi vellent, tanto acrius, quod controvertebatur, minæ primum, mox arma Lacedæmoni illata, profugere, qui jura civitatis tuebantur, Romam coegerunt.

XXX. Mittuntur eodem ab Achæis Diæus et Callicrates: sed, hoc Rhodi mortuo, solus Diæus pervenit. Hic ubi in curia multa indecora objecisset Menalcidæ, multa vicissim ab ipso audivisset, decretum ab senatu est, *ut ad judicandas eas controversias legati in Peloponnesum mitterentur.* Qui quum tardius proficiscerentur, spatium præbuere, quo Diæus Achæos, Menalcidas Spartanos decipere potuerunt, utroque plenissime, quod cupiebant, impetratum fingente. Hic error denuo in bellum populos illos egit, quum jam Damocritus prætura apud Achæos fungeretur. Hoc erat tempus, quo Q. Metellus, victo Andrisco, res Macedoniæ componebat. Is missis forte ad res Asiæ introspiciundas persuadet, ut aditis Achæis differendi belli, exspectandique venientes Roma controversiarum arbitros, auctores sint. Sed, spreta horum admonitione, Damocritus victos pugna Spartanos intra mœnia compellit, vastat uritque agrum, urbis capiundæ potius neglecta, quam non oblata occasione : quam ob noxam damnatus proditionis, exsilii causa solum vertit.

XXXI. Fit iterum Diæus prætor, Metelloque per legatos petenti promittit, *nihil adversum Spartam moturos Achæos, donec, qui Roma exspectarentur, advenissent.* Interim vicos, Spartæ circumjectos, sponte incolentium præsidiis firmat, totidem ad bellum lacedæmonium castella habiturus. Contra

§ XXX. Justin. XXXIV, 1. — Pausan. in Achaic. — Flor. II, 16.

[enalcidas, creatus a Lacedæmoniis prætor, facinus insanum ;que furiosum facit. Urbem omni genere cladium exhau-am, lacessendis ultro adversariis, novo bello implicat : ppidum Jason in agrò lacedæmonio, sed achaici tum juris, t improviso capit, captum diripit : unde, quum in summo mnium odio se esse intelligeret, salute sua pariter et civi-tis desperata, veneno hausto vita se educit.

XXXII. Inter hæc affuere Roma missi disceptatores, uorum princeps Aurelius Orestes fuit. Hic magistratibus :haicarum urbium, et prætore Diæo, Corinthum evocatis, a loquutus fertur : « Nihil antiquius senatui populoque romano et fuisse, et esse, quam ut sociorum res, quas magnopere ad suam curam pertinere arbitratur, florentes quietæque sint; si quis in dubium vocare vellet, vos ante omnes æquitatis humanitatisque nostræ testes producerem, Achæi. Vos enim Philippi Antiochique bellis, T. Quintio reliquisque nostris imperatoribus, ob ea quæ ex voluntate populi romani beneficia vobis tribuerunt, sæpe et in senatu egistis gratias, et illorum pariter nominisque romani ho-noris causa plurima atque honestissima decreta fecistis. Neque nos adhuc pristini in vos animi propositique pœ-nitet, quin eadem illa, atque etiam, si sit occasio, majora lubentes volentesque concedamus : sed a vobis interdum ea consilia suscipiuntur, quæ ad turbandam Græciæ pacem, et, si verum auditis, ad periculum vestrum pertinent.

XXXIII. « Frustra, regibus Macedoniæ Syriæque depul-sis, Græciam liberavimus, si fœdius illam intestinis motibus opprimi patimur, quam si externa dominatione premeretur. Ecquando mutuorum inter consanguineos populos certa-minum odiorumque finis erit? Quanta cum Messeniis bella gessistis, quanta cum Spartanis! Atque adeo nuper, quum Macedoniam Andriscus rapuisset, et licet sub falso nomine vetus gentis potentia resurgeret, vos neque veterum peri-culorum memores, nec adversus futura providi, juven-utem viresque finitimorum bellis atterebatis. Quibus ut

§ XXXII. Zonar. — Polyb. Excerpt. Legat. 143. — Pausan.

« tandem aliquis statuatur modus, neque nimia licentia in « insanabile vulnus ruatis, senatui placet, neque Lacedæ« monem achaicæ formulæ censeri, neque ipsam Corinthum. « Sed et Argos et Heracleam, quæ sub Œta est, item ex « arcadicis urbibus Orchomenum, et universim urbes, quæ « sub Philippo fuissent, eximi oportere : neque enim has « aut generis achaici, aut antiquitus in eodem fœdere fuisse « censet.

XXXIV. « Hæc erant, quæ senatus verbis nuntiaremus: « reliqua nostra erit benevolo magis consilio utilis, quam « speciosa verbis, oratio. Senatui sic de vobis merito morem « geri, non modo justum honestumque arbitramur, sed « etiam utilitatis vestræ interesse : nam, ut suas quæque « civitas leges suaque jura habeat, id non magis singulis, « quam universæ genti expedire, neutiquam obscurum est. « Tot diversas civitates, ut ad tempus certo fœdere coire « posse non negaverim, sic in unum reipublicæ corpus cogi, « ita temperatis legibus, ut in tam impari potentia par « omnium jus sit, id vero nec evenire facile, nec, ubi eve« nerit, diuturnum esse potest. Citius inter flammam et « aquas concordiam effeceris, quam ut pares æmulatione, « potentiores cupidine, infirmi metu careant; neque adver« sus hæc consilium et ratio valet, et quæ sunt a natura « humano generi insita, ea legibus frustra coerceas.

XXXV. « Sed, ubi res ipsa clamat, supervacua omnis est « oratio : si quidem ea formulæ vestræ vis esset, ut per hanc « tranquilla beataque republica frui possetis, causam non « dicerem, quominus eo in statu maneretis, cujus adhuc « vestrum pœnituisset neminem : sed ubi alii cogunt invitos « ad easdem leges, alii perire quam cogi malunt; quæ aut « inter dissentientes societas, aut in commune felicitas esse « potest? Nisi tanto jam tempore multis experimentis con« stitisset, non eadem omnibus Peloponnesi urbibus placere; « rogari a reliquis urbibus debeatis, ut reciperetis in formu« lam, non vero restitantes repugnantesque vi compellere.

§ XXXIII. Pausan. in Achaic. — Dio apud Fulv. Ursin. — Liv. Epit.

Quapropter, oro vos, Achæi, quum semper optastis quietem vobis, pacem Græciæ retinete : unaquæque civitas ex suo commodo rem suam publicam constituere optime novit.

XXXVI. « Multas inter sese ita convenire, ut loco, moribus, voluntate, et, qui subnasci quotidie possunt, necopinatis casibus, nunquam dissideant, optari potius, quam obtineri potest : si suis quique finibus contenti domi leges, foris pacem habeant, omnes ex æquo liberi, omnes beati agent. Quæ oborientur controversiæ, aut non exibunt in arma, aut intra parva et propemodum innoxia bella consistent, vicinorumque consiliis et auctoritate nostra facile tollentur. Quid porro vobis opus est jungendis per tot incommoda in unum opibus, quibus hoc rerum statu nulla potentia est opus? Neque enim vos crediderim, quamvis ea de re secretus sermo ortus est, adversus Romanos bellum meditari : jam intestina bella perniciosa vobis sunt; adversus externa, quemadmodum contra Philippum Antiochumque defensi estis, virtute atque fide romana defendemini. »

XXXVII. Hunc sermonem ne audire quidem sustinentes Achæorum principes, adhuc loquente Romano prosiliunt, conciliumque ex præsentibus repente cogunt. Multitudo, cognitis, quæ senatus præcepisset, velut furore acta, quidquid lacedæmonii nominis in urbe erat, partim trucidant, alios in vincula abripiunt, inter hos et aliis ex locis hospites, ut quisque tonsura, aut calceamentis, aut cætero vestitu, vel etiam ipsa appellatione ac nomine, Spartanum referre videbatur. Neque legatorum reverentia (nam ad illorum hospitium multi concurrerant) præsidio miseris fuit, quo minus inde quoque per vim extraherentur, multum obtestante Oreste, ea facta ad injuriam senatus populique romani pertinere. Sed parum apud tumultuantem multitudinem monita prudentium aut futuri cura valet : tantumque abfuerunt a defendendis aliis legati, ut ipsi quoque ad extremum fuga sibi consulere cogerentur.

§ XXXVII. Pausan. — Justin. XXXIV, 10.

XXXVIII. Qui ubi asperius omnia Romæ renuntiaverunt, tanquam non repentina populi consternatione, sed consulto injuriis affecti forent; senatus, maxima commotus indignatione, legatos e vestigio nominavit, inter quos præcipuus dignitate Sex. Julius fuit. His mandatum, *ut leniter objurgatis Achæis, de cætero accurate docerent, non esse præbendas pravis consultoribus aures, qui populum invitum ignarumque inimicitiis romanis illigare molirentur: esse adhuc pœnitentiæ locum, si in auctores facti per imprudentiam commissa vindicari sinerent.* Perspicuum ex his erat, ne prius quidem decretum, quod Orestes pertulerat, ad dissolvendum omnino concilium achaicum spectavisse; sed hoc potius actum ut terrore hoc injecto, frangeretur contumacia gentis, eaque ad colendam majori cum reverentia romanam amicitiam transduceretur. Neque deerant, qui tempori tantum molliora mandata tribui putarent, quod adhuc Carthago resistebat. Sed nimirum is tum erat urbis punicæ status, ut parvum omnino momentum in consiliis Romanorum facere posset: præsertim pacatis omnibus aliis, et magna civium romanorum frequentia, quorum tum in tabulas publicas relata sunt trecenta viginti duo millia a L. Cornelio Lentulo Lupo, L. Marcio Censorino censoribus: quod lustrum sextum et quinquagesimum Romæ fuit.

XXXIX. Magistratum deinde Cn. Cornelius Lentulus L. Mummius consules inivere. Ludos seculares tum quartum factos Cn. Piso, Cn. Gellius, et Cassius Hemina, qui eo tempore vivebat, auctores sunt. Provincias, Scipioni Africam, Metello Macedoniam, auferri non placuit: una consularis nova facta est Achaia, eamque Mummio sors attribuit: qui, licet maxima festinatione profectionem pararet, bellum tamen opera Metelli jam affectum reperit, ut postea memorabimus. Eadem enim hieme Scipio Carthaginem haud levius fame, quam per æstatem armis, premebat: unde mox facilior adversus invalidos et inedia exhaustos victoria fuit.

§ XXXVIII. Justin. — Polyb. — Euseb. — Fasti Capitol. — § XXXIX. Censor. de Die natal. cap. 17. — Pigh. Annal.

XL. Ergo vere incipiente Cothonem Byrsamque simul opgnare instituit proconsul, quo magis etiam obsessos fatiret : atque illi, desperata utriusque defensione, in Byrsam, munitiorem, cum rebus, quas auferre inter trepidatiom potuerant, se contulerunt, incensis noctu navalibus, aque ea regione Cothonis, quæ quadrata vocabatur, ne manis usui esset. At victores, occupato portu, protinus itum ad arcem moliebantur. Ibi, dum Hasdrubal et Carginienses in Scipionem intenti, qua plurimum periculi parebat, excubant, Lælius rotunda parte Cothonis, quam huc tenuerant hostes, superata, clamoribus et tumultu mnia implet : quo excitati, qui cum Scipione erant, vim ipsi faciunt, viamque, qua cuique proximum est, apeunt. In foro propinquo (nox enim superveniens tentari ura prohibebat) suos in armis continuit proconsul : donec ta dies reddidit prosequendæ victoriæ facultatem.

XLI. Itaque proconsul ipsam, quæ sola restabat, arcem vadere, dum, amissa reliqua urbe, hostes trepidant, quaor millia recentium militum jubet : illi prius in templum pollinis, quod in Cothone fuit, irrumpunt; Apollinisque stem auream, et fastigium auro bracteatum pondo mille lentorum in prædam vertunt; neque prius inde a præctis abstrahi possunt, quam gladiis concisas opes inter se vidant : ea militum aviditas, quum, aliis rapientibus aum, aliis cædentibus, et manus amputatæ quorumdam sent, effecit, ut miraculo et Apollinis iræ res adscriberer. At illi, præda ablata, tum demum ad Byrsam oppugnanm convertuntur. Jam et Scipio ibi erat, magnoque certaine viam sibi aperiebat.

XLII. Ferebant autem in arcem a foro viæ tres, densis trinque ædificiis prælatisque comprehensæ; ex quibus num in Romanos tela conjicerentur, proxima quæque prium, deinde contigua expugnavere : ut enim aliqua occuta domus erat, in vicinam aggeris præbebat vicem; semo-

§ XL. Appian. Punic. — Zonar. — Flor. II, 15. — § XLI. Hist. miscell. 12. — Val. Max. I, 18. — Appian.

tisque propugnatoribus jungebantur tabularum injectione velut ponticulis, angiportus, et ex domo in domum victor miles transcedebat; et hic quidem in tectis ædium, neque secius infra, ut forte invicem occurrerant, ad angiportum certabatur : plenaque erant omnia gemitu, et dissonis clamoribus, vulnerumque ac mortis varia imagine; dum alii ferro, alii ruina intereunt præcipitati ex solariis, afflicti humi, quidam etiam in erectas aliorum hastas gladiosque casu delati.

XLIII. Solum adhuc incendium aberat; non misericordia, sed quia partis utriusque magno numero repletæ domus erant : donec ad muros Byrsæ a Scipione penetratum; ad quos suffodiendos, quia propter vim propugnatorum valido robore erat opus, incendi tres inter forum arcemque vias jussit; statimque ruinas, ut quæ ab igne factæ essent, repurgari, quo posset ad arcem exercitus citra impedimentum accedere. Hinc vero multiplicata malorum facie, flammarum crepitus, procumbentiumque sonitus ædificiorum longe lateque horrendum fragorem edebant. Sed et inter cæmenta materiamque domorum, quas ignis aut nisus diruentium disjecerat, multa cadavera provolvebantur: multi etiam vivorum, quibus præcipue sexus aut ætas infirmior latebras suaserat, alii semiustulati, quidam laceratis ferro corporibus, miserabili cum ejulatu præcipites cadebant. Ne sic quidem finis malorum erat; sed quibus muniendæ viæ datum negotium fuerat, quidquid ante pedes erat, lapides, ligna, cadavera, vivos atque semineces, furcis ferramentisve correptos, in foveas et loca cava protrahebant: ibi quidam, capitibus alii alia parte corporis exstantes, diu cum anima luctabantur, amissa omni vivendi spe ac voto, ne mortis quidem extremo solatio compotes; donec equorum ungulis obtriti, miserrimum spiritum acerbissimo fine expellerent, tam sine culpa facientium, quam sine misericordia.

XLIV. Nec enim data opera hæc tam crudelia gerebantur

§ XLIII. — Zonar. — Appian.

ır, sed festinatione; quemadmodum et a munitoribus nihil roposito, sed per festinationem omnia fiebant: quippe conentio certaminis, et propinqua spes victoriæ, et his stimulis roperans exercitus, præterea præconum voces, et tubarum antus, tum tribunorum centurionumque cum cohortibus ut manipulis discurrentium strepitus, omnium sensus heetaverant; ut veluti lymphati quantalibet objectorum spetaculorum fœditate parum moverentur. Duravit hæc opugnatio dies noctesque sex continuas, in locum fessorum accedentibus subinde recentibus, priusquam labore tam nprobo proconsul vinceretur: qui, cæteris per vices quiecentibus, solus omnium perdius et pernox, somnique et ibi, nisi inter ipsum opus rapti, expers, vigilias, labores, dspectum ipsum tot tristissimarum rerum eadem patientia ertulerat. Tum vero lassitudini cedens, in excelso quoam loco, unde inspicere, quæ agerentur, et moderari poset, consedit.

XLV. Septimo demum die quidam supplices cum infulis Esculapii venerunt (hujus enim dei ædes religiose apud osos colebatur) precati, *ut vita dedituris sese salva esset.* ınnuente Scipione, nisi quod transfugas exceperat, primo ıulierum millia quinque et viginti, mox triginta millia viorum egressa potestati se victoris permiserunt: alii viroum quadraginta millia, quidam hominum quinquaginta nillia, non distincto sexu, tradiderunt. Hoc tempore accuatissimis precibus oratum ab uxore Hasdrubalem ferunt, ıt amissa omni spe defendendæ urbis, postremum suæ suoumque salutis præsidium in clementia Scipionis quæreret: ed expugnari tum stolidi et vani hominis pertinacia non otuit; in Æsculapii templum, cum uxore et duobus filiis, ransfugarumque reliquiis (ad nongentos supererant) se reipiens, inde adjutus altitudine loci (nam sexaginta gradiıs adibatur), et transfugis per extremam necessitatem ihil non audentibus, repugnabat.

§ XLIV. Oros. IV, 23. — Appian. Punic. — § XLV. Oros. — Flor. , 15. — Appian. — Liv. Epit. — Zonar.

XLVI. Ut autem fame, vigiliis, laboribus, et metu imminentium confecti, succumbere tot ærumnis cœpere, desertis, quæ circum erant, in ipsam ædem se inclusere : non quod spes ulla superesset, sed ipsa desperatione adhuc ex tecto ædis sese defensuri. At ille magniloquus et inconcussæ firmitudinis ostentator Hasdrubal, nullo conscio, ne uxore quidem aut liberis admonitis, ad genua Scipionis cum ramis oleæ supplex procubuit. Quem ubi pedes assidentem proconsul ostendit transfugis, silentio impetrato, convicia dirasque in illum jaculati, ædem incenderunt, ut eodem igne sepelirentur.

XLVII. Inter illam necessitatem uxor Hasdrubalis, quam potuerat pulcherrime ornata, fertur ex adverso Scipionis cum liberis suis, templo jam flagrante, constitisse; elataque voce hæc precata esse : « Tibi quidem, Romane, nihil eveniat ob ista mala, quæ contra hostilem urbem belli jure commisisti : at ab hoc Hasdrubale patriæ, sacrorum, meique et liberorum proditore, dii Carthaginis, et tu cum diis, promeritas pœnas expetatis ! » mox in virum sermone vultuque converso : « Tu vero, facinorosissime, perfidissimeque et effeminatissime mortalium, inquit, jam quidem me cum liberis communibus hoc incendium tumulabit : at tu quale ad dedecus servaris, triumphum victoris ornaturus, dux magnæ Carthaginis ! quas postea pœnas huic, cui nunc supplex assides, dabis ! » Hæc ubi dixisset, filios jugulatos in ignem mittit, superque ipsos eodem se præcipitem infert : simili ferme fato defuncta novissima Carthaginis regina, atque quondam absumpta prima fuerat. Hic exitus mulieris fuit, qualis potius virum decuisset.

XLVIII. Hoste non devicto tantum, sed etiam deleto, quum excussus inter bellicos tumultus humanitatis sensus libero jam curis pectore rediisset, illacrimasse Carthaginis

§ XLVI. Zonar. — Suid. — Appian. — Flor. — Oros. — § XLVII. Appian. — Valer. Maxim. III, 2, et VIII, 2. — Zonar. — Hieron. adversus Jovin. lib. I. — Flor. — Hom. Il. lib. VI, vs. 448, et 449. — Tertul. ad Martyr. 112, 9. — Adon. Chron.

idio Scipionem ferunt: et postquam diu tacitus atque me-ıbundus adstitisset, versus græci poetæ subito pronunsse, quibus impendens iliacæ urbi fatum prædicitur: interrogantique Polybio, quem belli domique secum habere ısueverat, quorsum ista diceret, aperte fassum, se reputanè sortis humanæ, summa quæque tam facile vertentis, ım de sua patria mœstis cogitationibus fuisse perturban: atque hoc ipse Polybius in historiis suis exposuit. ıt sane haud vulgare ad redarguendam fortunæ suæ stoe confidentium vanitatem exemplum, tantæ urbis vix , per quos patratus erat, credibilis interitus; cujus quæ ıgnitudo fuerit, ex ignium mora non inepte conjici quim jubent, qui per continuos dies septemdecim exstingui quivere.

XLIX. Scipio prædam urbis militi concessit, præter aum argentumve et donaria templorum, ad quæstorem derri jussa. Ex his nonnulla ad fidem victoriæ, celerrimæ ıvium imposita, Romam misit; bellique fine nuntiato, ıid porro fieri senatus vellet, consuluit. Præmia deinde onaque militaria, ut cujusque virtus enituerat, data, nisi ui templo Apollinis diripiendo noxam contraxissent. Inter eteros insignis honor Ti. Gracchi fuit, cujus sororem in atrimonio imperator habebat; itemque C. Fannii: qui duo nte cæteros murum hostilem conscenderant. In recognione prædæ quum plurima spolia Siciliæ, a Pœnis diutissime exatæ, inter signa præsertim ac statuas rarioris artificii reerisset, convocatis, qui tum aderant, Siculorum legatis, mnia se restituturum edixit civitatibus Siciliæ, quæ potuisent agnoscere.

L. Erant multæ clarorum virorum pictæ imagines; multæ tiam ex auro argentoque statuæ, et donaria deum: ex quius, quæ Himera quondam sublata fuerant, Thermitanis

§ XLVIII. U. C. 606; A. C. 146. — Oros. — Appian. — Vell. I, 13. — or. — § XLIX. Zonar. — Appian. — Plutarch. in Graccho, cap. 6; idem poph. Rom. 121. — Pedian. in Div. — Liv. Epit. — Diodor. apud Vales.

sunt reddita : alia Gelensibus : Dianam suam Segestani receperunt : nobilem illum Phalaridis sævitia taurum Agrigentini ; quem Agrigenti unquam fuisse, Timæus impudentius, quam cautius, negavit. Scipio certe, quum Agrigentinis eum redderet, dixisse dicitur : *æquum esse illos cogitare, utrum esset Siculis utilius, suisne servire, an populo romano obtemperare; quum idem monumentum, et domesticæ crudelitatis, et mansuetudinis romanæ, sint habituri.* Sed et Africæ, deinde Italiæ civitates, quæ inde fuerant a Pœnis abrepta, beneficio Scipionis recepere.

LI. Magnum id quoque favorem ei apud omnes populos peperit, quod nullam cuique benefaciendi occasionem prætermitteret, non solum donis magnificus, sed etiam æstimandi, quibus quæ donari deceret, sollers. At inter hæc, quum aliis tanta largiretur, adeo nihil quæsivit sibi, ut, quum partem spoliorum divenderet, nemini familiarium suorum neque libero, neque servo, quidquam ex iis ne emptum quidem habere sineret. Hæc illi viro ratio, hoc ad felicitatem et gloriam iter placuit : quod si nunc inire quisquam cuperet, ultro insanire putaretur, dum neque sine opibus quoquo modo partis constare dignitatem posse creditur, et tamen iisdem alii sine judicio spargendis famam aucupantur; adeo hodie quam cujuslibet laudis avidi, tam ignari veræ sumus. Cæterum proconsul arma punica machinasque, et quod navium maritimis usibus aptum esse desierat, Marti ac Minervæ donum romano more concremavit.

LII. At Romæ, quum victoriæ nuntium et signa ferens navis appulisset, seroque jam vespere vulgata per universam urbem tantæ lætitiæ fama esset, procurrere in publicum præ gaudio homines, amplectique invicem et gratulari temporum felicitatem, quod nunc demum vivere se ac valere, neque libertatem solum sine metu, sed etiam imperium sine æmulo tenere, deleta Carthagine, autumabant : neque sane nulla aut levi de causa sic exsultabant animis, gnari, quan-

§ L. Cic. in Verr. IV, 33, et V, 12. — Polyb. ap. Valesium, XII. — § LI. Eutrop. — Appian. — Cic. de Offic. II, 22. — Plut. Apoph. Rom.

quam ingentia et alias bella, contra Macedones, contra Hispanos, demum contra Magnum Antiochum ipsi patresve eorum bellavissent, nullum tamen aut magnitudine periculorum, aut acerbitate cladium, æquale punicis fuisse, quibus in Sicilia Hispaniaque, sed maxime in ipsa Italia, per sedecim annos immania damna pertulerant: quum unus Hannibal oppida quadringenta flammis, hominum trecenta millia ferro consumpsisse dicatur; ne computatis quidem, quos extra pugnarum fortunam alii casus abstulerunt.

LIII. Hæc igitur, et ad ipsam urbem Romam admota Pœnorum signa reputantes, vix fidem rei gestæ capiebant animis; alius alium rogitantes, *ecquid certis omnino auctoribus hæc tanta victoria crederetur?* Deinde in admirationem urbis victæ, hominumque extrema omnia pro urbe ausorum versi, quantum illius robur, quanta hominum audacia, quam incredibilis durities, quam ingeniosa calliditas fuisset, repetebant; non sine ingenti gloria imperatoris, qui hæc omnia consilio, labore, ac virtute superavisset. His sermonibus nox ista exempta: simul autem illuxit, honores diis sunt habiti, et spectacula varii generis per publicam lætitiam edita.

LIV. De reliquiis porro Carthaginis etiamdum deliberatio in curia tenuit: dicebatur enim, quod evenit, *urbe punica excisa, liberatam externo metu civitatem procliviorem ad domestica certamina fore.* At Catonem contra suasisse, quidam referunt; *nunquam enim periculo vacuam fore Romam, donec aliquid Carthaginis superesset.* Cæterum Catonis exitum plures et meliores auctores sequutus, ad superiora tempora retuli. Constat tamen, senatui placuisse, *urbem solo æquari, neque habitari solum illud postea:* additis etiam exsecrationibus, *si quis eum locum, maxime ubi Byrsa et Megara fuerant, iterum ædificiis frequentasset: ita tamen, ne cui accessisse ad ea loca spectandi ergo fraudi esset.*

§ LII. Appian. — § LIV. Zon. — Vell. I, 13. — Appian. — L. Si Usus fr. 21, ff. quibus modis Usus fr. lib. VII, tit. 4.

LV. Decem præterea legati more majorum ad Scipionem missi, quorum de sententia res ordinaret. Hi ubi venerunt, omnes reliquiæ urbis funditus excisæ : eadem aliis omnibus oppidis illata vastitas, quæ in parte Pœnorum per id bellum fuerant. Ager illarum sociis populi romani dono datus : largissime Uticensibus, quibus, quidquid Carthaginem et Hipponem regionis interjacet, contributum. Neque Numidiæ reges suo sunt præmio defraudati. Cæteris, quorum neque officium, neque injuria insignis fuerat, tributum est impositum, in agros, et capita : factaque provincia, quam missus quotannis ab Urbe prætor obtineret. Hæc ubi mandata legati ediderunt, Romam sunt reversi. Scipio, perfectis, quæ senatus præceperat, exemplo patris Æmilii, qui post macedonicam victoriam eodem genere magnificentiæ Amphipoli fuerat usus, eximia spectacula, omnis elegantiæ non modo judex idoneus, sed etiam sollertissimus auctor, edidit.

LVI. Hæc calamitas Carthaginem, post septingentos quam condita fuerat annos, delevit. Alterum mox imbecillitatis humanarum rerum in urbe minus potente, sed æque nobili, documentum fortuna dedit, evertenda per occasionem achaicorum motuum Corintho. Ejus cladis præcipua culpa penes Critolaum fuit, pari imperitia et fastu romana arma pertinacissime provocantem. Quum enim hinc Sex. Julius Roma, inde Peloponneso Thearidas egressi, mutuo sibi in itinere occurrissent, Romanusque, *se afferre senatus mandata*, diceret, ambo in Achaiam sunt profecti : ubi quum Ægii concilium datum esset Romanis, Sex. Julius, humana oratione præsentes alloquutus, crimen in legatos admissum etiam clementius, quam ipsi ferme Achæi, interpretabatur; ut appareret, haud magno negotio satisfieri sibi de eo senatum passurum : dum ne quid ulterius vel in ipsos Ro-

§ LV. Strab. lib. XVII, p. 833. — Appian. — Liv. Epit. — Liv. XLIII, 32. — § LVI. Appian. — Vell. I, 12. — Oros. IV, 23. — Cic. de Nat. Deor. III, 38. — Flor. II, 16. — Polyb. Excerpt. Legat. 144. — Pausan. lib. VII. — Polyb.

manos, vel contra horum decreta in Lacedæmonios peccaretur.

LVII. Quare quidquid in concilio sanum erat, gratanter hunc sermonem excepere, conscii commissorum, et quæ pœna populi romani hostes maneret, ante oculos versante Macedonum exemplo admoniti. Sed vulgus imperitum, magis quia, quod orationi legatorum opponeret, non haberet, quam quod probaret dicta, silentio sauciam ægramque mentem protegebat. At vero Diæus et Critolaus, ille postremo prætura functus, hic tum quoque prætor, et quotquot consilia cum his sociaverant (erant autem tanquam de industria delecti ex unaquaque civitate pessimus quisque), quum ipsi per se existimabant, tum aliis persuadere studebant, *fictitiam eam et temporis causa assumptam Romanorum mansuetudinem esse, omnia facere paratorum, ne super africanum et hispana bella etiam Achæos concitarent.* Tamen in præsentia satis modeste respondent : *se nihilominus Thearidam ad senatum missuros, ut crimen de legatis dilueret : interea conventum indicturos Tegeam, ut ibi cum Lacedæmoniis de pace ageretur.*

LVIII. Cæterum hæc ad fraudem tantummodo comparata, longe dissimilem, quam pro specie, quæ præferebatur, eventum habuere. Quum enim Romani, adductis etiam Lacedæmoniis, Tegeam constituto tempore venissent, Achæorumque principes adeo exspectassent diu, ut eorum adventum jam ferme desperarent; solus postremo Critolaus venit, non ut ulla in re promissa præstarentur; sed, elusis, quæ fuerant postulata, negabat, *nisi de sententia populi quidquam iis de rebus constitui posse : exspectandum igitur proximum concilium* (id secundum leges Achæorum post semestre futurum erat) ; *in eo se de præsentibus negotiis relaturum.* Ferunt, ea quoque fraude Critolaum usum, ut palam quidem mitteret, ad arcessendos Tegeam Achæos, secreto autem moneret, ne vocati accederent. Romani, aperte videntes, homini incredibiliter arroganti ludibrio

§ LVII. Pausan. — Polyb. — § LVIII. Polyb. — Pausan.

« riti ferantur a vobis? Etenim potentiam utrorumque justa « æstimatione metior : sed ipsi quoque vidimus, non semper « pro modo virium belli fata dispensari, et interdum magnis « apparatibus plus valere modicos, ubi concordia adsit, et « morti quam servituti promptior animus. Sed de futuris « viderint dii! ego quemadmodum minime lacessendos esse « Romanos arbitror, ita (dicendum enim semel est) amicos « pati possum, dominos non possum : vobis autem, siqui- « dem viri futuri estis, socios non defore scitote; sin semi- « viri, dominos. »

LXIV. His atque similibus multis stimulare Critolaus ferocitatem amentis plebeculæ non desinebat. Quoque fortius omnes permoveret, interjiciebat voces, quibus *non temere ad hæc consilia ferri, sed esse sibi regum, esse civitatum aliarum conscientiam, et fore auxilia,* significabat. Quum ad hæc seniores coercere hominis intemperantiam vellent, et ab hujusmodi deterrere sermonibus, ille armatis advocatis ultro minabatur *malum, si quis accedere ad sese, prehendere, aut omnino chlamydem attingere auderet.* Tandem, quum furiata mente regere se plane non posset : « Atqui, in- « quit, nimis jam diu sileo, ne, quod in rem communem « est, edam : neque enim vel Lacedæmonii nobis, vel Ro- « mani, æque cavendi sunt, quam ex nostris civibus, qui po- « tius illorum voluntati, quam patriæ utilitatibus serviunt. » Quoque fidem dictis faceret, Evagoram Ægiensem, et ex Trittæa Strategium, quidquid in consilio magistratuum secreto tractaretur, id eos insimulat Cn. Papirio prodere.

LXV. Quum ad hæc Strategius, sibi quidem cum Papirio aliisque Romanorum colloquia fuisse, et futura tanquam Achæorum sociis amicisque, diceret; quidquam autem arcani protulisse cum jurejurando infitiaretur, potior apud corruptam multitudinem criminantis auctoritas, quam defendentis innocentia, fuit. Qua inclinatione animorum abusus Critolaus perfecit, ut decretum fieret de bello cum Lacedæmoniis prosequendo : quo ipso arma adversum Romanos sumi, quanquam dissimulata eorum mentione, obs-

m nemini erat. Atque sic quidem ille modis omnibus, genti malo patriam mactaret, laborabat. Legati autem anorum Cn. Papirius Athenas, inde Spartam profectus ad observandas temporum opportunitates; Ælius Nauum: dum reliqui duo Metellum, quem affuturum esse dubitabant, Athenis præstolantur.

LV. U. C. 606; A. C. 146. — Pausan. — Polyb.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XVII

IN LOCUM LIBRI LII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI SECUNDI.

Cum Achæis, qui in auxilio Bœotos et Chalcidenses habebant, Q. Cæcilius Metellus ad Thermopylas bello conflixit: quibus victis, dux eorum Critolaus veneno sibi mortem conscivit; in cujus locum Diæus, achaici motus primus auctor, ab Achæis dux creatus, ad Isthmon a L. Mummio consule victus est: qui, omni Achaia in deditionem accepta, Corinthon ex senatusconsulto diruit, quia ibi legati romani violati erant. Thebæ quoque et Chalcis, quæ auxilio fuerant, dirutæ. Ipse L. Mummius abstinentissimum virum egit: nec quidquam ex iis opibus ornamentisque, quæ prædives Corinthus habuit, in domum ejus pervenit. Q. Cæcilius Metellus de Andrisco triumphavit; P. Cornelius Scipio Africanus Æmilianus, de Carthagine et de Hasdrubale. Viriathus in Hispania primum ex pastore venator, ex venatore latro, mox justi quoque exercitus dux factus, totam Lusitaniam occupavit; M. Vetilium prætorem, fuso ejus exercitu, cepit, post quem C. Plautius prætor nihilo felicius rem gessit; tantumque terroris is hostis intulit, ut adversus eum consulari opus esset et duce, et exercitu. Præterea motus Syriæ, et bella inter reges gesta referuntur. Alexander, homo ignotus et incertæ stirpis, occiso (sicut ante dictum est) Demetrio rege, in Syria regnabat: hunc Demetrius, Demetrii filius, qui a patre quondam ob incertos belli casus ablegatus Gnidon fuerat, contempta socordia inertiaque ejus, adjuvante Ptolemæo Ægypti rege,

cujus filiam Cleopatram in matrimonium acceperat, bello interemit. Ptolemæus, in caput graviter vulneratus, inter curationem, dum ossa medici terebrare contendunt, exspiravit: atque in locum ejus frater minor Ptolemæus, qui Cyrenis regnabat, successit. Demetrius ob crudelitatem, quam per tormenta in suos exercebat, a Diodoto quodam, uno ex subjectis, qui Alexandri filio, bimulo admodum, regnum asserebat, bello superatus, Seleuciam confugit. L. Mummius de Achæis triumphavit; signa ærea, marmoreaque, et tabulas pictas in triumpho tulit.

I. Dum Critolaus inter Achæos omnia turbat miscetque, Thebis altera fax rerum novarum Pytheas Bœotarchus haud remissiore impetu cives suos in bellum romanum impellebat. Is adolescentia turpiter transducta, mox etiam in republica per audaciam atque avaritiam multa designabat in perniciem civitatis eruptura: sed ubi Metellus, cui negotium hoc senatus dederat, mulctam pro illatis Phocensium populo, Amphissensibusque, et parti Eubœæ injuriis solvere, jussit; ibi Pytheas exulceratos molesto imperio animos adeptus, prius exstimulare non destitit, quam professis contra Romanos odiis, ad arma cum Achæis conjungenda, incitaret. Trahuntur in societatem Chalcidenses: tam infirmis subnisus amicitiis in Romanos sumere bellum Critolaus audet; ne ulla quidem in eventum sequiorem sibi excusatione relicta. Quippe impingere et vinci, etiam post consilia non inepte capta, humanum est, et fortunæ solet imputari: at audacia cum imbellicitate, non infortunium, sed amentia recte vocatur. Itaque non difficilior Romanis victoria fuit, quam in tanta hostium stultitia oportuit.

II. Metellus, ut pondus legatorum suorum verbis adderet, eodem fere tempore, quo profecti illi erant, et ipse exercitum per Thessaliam præter Lamiacum sinum instituit ducere. Jam Critolaus, adjutus etiam bœoticis auxiliis, Heracleam obsidebat, in Thessaliæ finibus sitam urbem, et Achæis contribui recusantem. Sed adventu Metelli cognito, Sperchiumque fluvium ab eo superatum, ex insana illa fero-

§ I. U. C. 606; A. C. 146. — Pausan. Achaic. — Polyb. ap. Val. — Liv. Epit.

cia subito in tantum pavorem incidit, ut neque eodem loco exspectare hostem, neque saltem in angustiis ad Thermopylas auderet consistere; unde contra ingentes Persarum Gallorumque copias Græci magna olim virtute, magnaque gloria dimicaverant.

III. Ad Scarphæam Locridis urbem itinere fugæ simillimo contendens, non tamen attingere illam potuit, quin a Metello, qui festinanter insequutus fuerat, pugnare cogeretur. Magnam ibi cædem fuisse non ambigitur: circiter mille viri capti. Critolaus post res perditas, judicii sui errore primum agnito, ut se præsentibus malis exsolveret, venenum in fuga bibit. Apud alios neque vivus, neque mortuus repertus esse post pugnam traditur; quum ad montis OEtæ radices fugam urgeret, in locis paludosis et profundis subsidisse creditus. Ex cætera multitudine mille Arcades, delecta juvenum manus, Elateam Phocidis urbem concessit, et ab Elatensibus pro veteris amicitiæ jure hospitaliter excepta est. Sed fama prælii ad Scarphæam vulgata, metuentes iram Romanorum Phocenses excedere finibus suis Arcadas jubent.

IV. Hos reditum per Bœotiam tentantes, haud procul Chæronea Metellus delevit. Hæc rerum a Metello contra Achæos gestarum proxima vero videtur esse narratio: neque enim aut de numero præliorum, aut de loco, similia apud scriptores traduntur. Achæorum ad Thermopylas viginti millia, iterum in Phocensibus septem occisa millia, Claudius refert. In Achaia quidam et Elidis campis pugnatum produnt: etiam de duce hostium ambiguum Valerius Antias facit, qui cum Diæo pugnasse Metellum (si tamen fidi sunt codices) scripsit. At Polybius, qui res domesticas ignorare non potuit, cum plerisque omnibus, Critolaum nominat: neque dubium habetur, eo demum sublato, imperium ad Diæum revertisse. Hoc enim jure Achæi utebantur, ut, ubi prætor fatis concessisset, qui proxime prætor

§ II. Oros. V, 3. — Zonar. — Pausan. — § III. Vell. I, 11. — Pausan. — Liv. Epit. — § IV. Oros. — Flor. II, 16. — Auct. de Vir. ill. cap. 60. — Pausan. — Polyb. — Liv. Epit.

uisset, is magistratum usque ad tempus comitiorum gereret.

V. Igitur Diæus, belli, cujus primus auctor ipse fuerat, administratione suscepta, præsidium Megara misit, ad hominum millia quatuor, Alcamene duce, qui videlicet irrumpentem Metellum repellerent, quem modo cùm florentissimo exercitu prætor Achæorum Critolaus sustinere nequiverat. Ipse Argos profectus, inde literas ad omnes Achaiæ civitates dedit, *ut ex vernis ad millia duodecim manumissi cum armis Corinthum mitterentur :* quibus vernæ ad numerum non essent, ex aliis mancipiis supplere permissum. Ea quoque descriptio inæqualiter, et magis, ut prætori placuerat, quam ex opibus civitatum, imperata. Quod etiam ob bella lacedæmonia in magna difficultate pecuniariæ rei versabatur respublica, opulentiores quoque viros matronasque privatim aurum argentumque conferre coegit. Simul omnes, qui ætate militari essent, ex Achaia Arcadiaque Corinthum armatos convenire, jussit.

VI. His omnibus de causis maxima per Achaiam trepidatio, maximusque cum desperatione metus erat : neque tamen ad sana consilia poterant adjicere animos; sed, quod perculsis semel mentibus evenit, principum suorum dementiam damnabant simul, et sequebantur. Præ cæteris Eleorum, Messeniorumque, et Patrensium flebilis erat conditio. Illi metu torquebantur, ne, ad mare objectis regionibus, primum consulis Mummii cum classe venientis impetum excipere cogerentur. Patrenses cum circumjectis oppidis, accepta clades fregerat, magna parte juventutis in prælio amissa : tantaque illis locis consternatio fuit, ut multi necem sibi consciscerent, in puteos, aut ex præcipitiis desilientes; plures desererent patriam, non quia, ubi vitam acturi essent, scirent, sed quia scire videbantur, in patria se non posse vivere. Erant, qui ad Romanos proficiscebantur, alii alios, ut auctores novarum rerum, accusantes; ne propinquis quidem parcente motu : quanquam nemo

§ V. Polyb. — Pausan.

erat, qui adhuc aut exigeret delationem, aut quæstionem exerceret.

VII. Neque alia rerum apud Thebanos facies erat; immo aliquanto fœdior, quia fugientibus universis vacua urbis ædificia relicta fuerant. Inter cæteros et Pytheas, cum uxore liberisque in exsilium profectus, tota Peloponneso oberrabat. Metellus enim, cæsis apud Chæroneam Arcadibus, ad Thebas cum exercitu victore accedebat. Quo ubi pervenit, laudabili mansuetudine usus, non templis modo domibusque pepercit; sed etiam quemquam Thebanorum vel manentem occidi, vel fugientem capi vetuit, uno Pythea excepto, quem ad se adduci jussit, ubicunque repertus esset; captusque is post aliquod tempus, supplicio capitis scelerum suorum furorisque pœnas luit. Thebis receptis, ad Peloponnesum Romanus convertit iter; jamque Megaris appropinquabat, quum Alcamenes, ne tentata quidem urbis defensione, cum præsidio suo Corinthum in castra Achæorum se recepit: Megarenses urbem sine certamine dediderunt.

VIII. Jam et Diæus Corinthum venerat; neque multo post accessere missi a Metello Andronidas, et Lagius, et Archippus, viri nobiles, ut ad pacem accipiundam Achæos hortarentur. Magno enim studio Metellus agebat, si qua ante consulis adventum componere res Achaiæ posset. Neque temere sumpta spes erat, quod post infelicem pugnam multis jam displicebat bellum, positisque armis, parati erant per conditiones transigere. Sed vicit Diæi factio, qui diu ante, quos venturos noverat, tanquam fautores hostium calumniatus, postquam accessere, multitudinis odio temeritatique objecit: comprehensi igitur statim, et cum omni genere contumeliarum in vincula rapti sunt.

IX. Sub idem ferme tempus etiam Philo Thessalus Corinthum se contulit, adeo manifesta salutis eorum cura, ut multos jam Achæorum flecteret. Ex quibus Stratius Trittæensis præter cæteram dignitatem ætate quoque reveren-

§ VI. Pausan. — Polyb. — § VII. Pausan. — Polyb. — § VIII. Polyb. — Pausan. — Zonar.

dus, Diæum amplexu blanditiisque rogabat, *ut conditionibus a Romano propositis assentiretur.* At consilii principes neque rationibus, neque prece movebantur, desperata ab Romanis salute, quos atrocius offendisse rebantur, quam ut exspectari venia posset; neque tamen ad exitum viris dignum se parabant, aut quidquam moliebantur, quod hominibus gloriæ imperiique cupidis dignum esset: non tamen mirabitur vilitatem et amentiam hominum, quisquis meminerit, neque alia decreta fieri posse, quam velint consilii publici moderatores; neque alios tum fuisse principes, quam Diæum et Damocritum, nuper exsules, mox fatali temporum imprudentia in civitatem receptos, cumque his Alcamenem, et Theodectem, et Archicratem, prudentia ac probitate nihil iis, quos dixi, præstantiores.

X. Fit igitur decretum non de Andronida modo et cæteris; sed etiam Sosicrates in carcerem compingitur, hoc crimine, *quod quum in prætoris vicem concilio præesset, auctor legatos ad Metellum mittendi fuerit, omniumque causa malorum, quæ deinceps incidissent*: sed et constitutis postridie judicibus, condemnatum vinctumque acerbo cum cruciatu interemerunt, nihil eloquutum, quale ipsi voluissent. Lagium autem, et Archippum, et Andronidam missos fecere, quia supplicio Sosicratis irritatam multitudinem senserant; simul favente Diæo, qui talentum ab Andronida, ab Archippo quadraginta minas acceperat: adeo his sordibus ille assueverat, ut ne in tali quidem tempore posset a captandis undecunque muneribus desistere.

XI. Idem paulo ante hæc tempora crudele quoque in Philinum Corinthium facinus ediderat, mittere illum nuntios ad Menalcidam, et Romanorum sectam sequi, criminatus: verberibusque et tormentis ipsum et adolescentes filios, ut alios aliorum quoque dolore cruciaret, in mutuo conspectu occiderat. Unde quum tales haberet Achaia duces, qui et domi crudelitate avaritiaque omnia corrumpebant, neque militiæ cognitionem ullam, aut lectione, aut audi-

§ X. Polyb.

tione, aut usu (qui soli res eas discendi modi sunt) paraverant; nihil potuit accidere felicius, quam quod accidit, ut quam celerrime victi, neque sæviendi in Achæos causam darent Romanis, neque ipsi haberent facultatem : agnoveruntque hoc ipsi mox Achæi, apud quos per ea tempora Themistocleum illud proverbii vice usurpatum est, *periramus, nisi periissemus*.

XII. Inter hæc L. Mummius summâ contentione ad exercitum festinabat, audito jam prospero Metelli prælio, ne post confectum bellum exsors gloriæ imperium haberet, veritus. Nam rerum illarum non modo fama celeriter est evulgata; sed etiam nuntii literæque Romam venere, ante omnes A. Postumii, qui primus omnium de victoria Metelli ad senatum scripserat: namque homo ingenio vanus, quum sub tempus conserendæ pugnæ per simulationem valetudinis Thebas Phthioticas concessisset, post eventum omnia perscripsit diligenter, eoque verborum genere, tanquam ipse interfuisset. Inde, quæ historiis ejus habenda sit fides, haud difficile arbitratu est, in quibus et ipsis quemadmodum a Catone sit illusa puerilis in viro consulari jactantia, multorum scriptis annotatum est.

XIII. L. igitur Mummius, quum jam ad Isthmum castra Metellus admovisset, lictoribus tantum, et paucis equitum comitatus, non die, non noctu intermisso itinere, cum Aurelio Oreste, qui in achaica legatione fuerat, in castra sub lucem venit. Inde Metello in Macedoniam dimisso, ipse in Isthmo substitit, donec universæ copiæ convenissent. Summa exercitus fuit equitum tria millia quingenti, peditum tria et viginti millia. His accessit sagittariorum ex Creta manus; et, duce Philopœmene, Attali regis auxilia. Ex his partem consul, adjunctis etiam nonnullis italicis cohortibus, ad mille quingentos passus ante castra locum capere stationibus jussit. Hos, quum negligentius agere viderentur,

§ XI. Polyb. fragmenta in edit. Casauboni, pag. 1014. — Polyb. apud Valesium, et apud Suidam in Στρατηγία. — Plutarch. in Themistocl. cap. 41. — § XII. Zonar. — Polyb. — A. Gell. XI, 8. — Plutarch. Cat. major.

subito effusa hostium manus turbat, occisisque nonnullis, cæteros usque ad castra persequitur : unde submota, et ad sua vicissim castra repulsa, tamen scuta circiter quingenta ex hostibus capta refert.

XIV. Post hæc Diæus, contracto quod ubivis habebat virium, potestatem pugnandi consuli facit : consul, ut hostium augeat vecordiam, in castris suos continet : crescit hinc Achæis animus, adeo intemperanti alacritate, ut non modo priores in vallem inter diversa castra mediam descenderent, sed etiam vehicula secum ducerent, ad hostium reportanda spolia; conjugesque suas cum liberis in vicinis montibus spectare dimicantes juberent, cito de spectatoribus prædam hostium futuros. Apud Leucopetram, sub ipsis Isthmi faucibus, concursum est. Equitatus Achæorum statim fugit, vix prima exspectata impressione romanorum equitum, quos consul ex occultis latebris subito in latus hostium immiserat : pedes aliquanto constantius restitit; quanquam nudatus equitum fuga, minutoque animo, etiam multitudine hostium urgeretur. Tandem mille fortissimi viri conglobati, transversam aciem perrupere. Tum vero effusa fuga, ubi quisque potest, salutis præsidium quærunt. Ipse Diæus recta Megalopolin, patriam suam, intendit cursum : qui si Corinthi munitionibus, seque, et qui ex fuga potuissent colligi, esset tutatus, potuisset consulem tædio obsidionis ad conditiones non iniquissimas adducere : nunc vero statim atque inclinare suos sensit, tota spe abjecta, refugit domum; eaque incensa, conjugem, ne in hostium veniret potestatem, interfecit, ejusque corpus in incendium misit; ipse veneno epoto vitam posuit.

XV. At qui in urbem Corinthum confugerant, absentia ducis perterriti, nocte proxima omnes dilapsi sunt : excesserunt etiam Corinthiorum præ pavore plurimi, omnes, quos in urbe sua non videbant, captos cæsosve rati : neque tamen

§ XIII. U. C. 606; A. C. 146. — Agell. XI, 8. — Plutarch. in Catone, maj. cap. 23. — Flor. II, 16. — Oros. V, 3. — Pausan. — § XIV. Zonar. — Pausan. — Justin. XXXIV, 2. — Auct. de Vir. ill. cap. 3 et 60.

consul, licet vacuam apertisque portis indefensam, continuo ingredi voluit, insidiarum metu. Tertio demum die, omnibus exploratis, Corinthum romana signa intraverunt: puberes reliqui a militibus interempti ferme sunt; mulieres puerique sub corona veniere; multos etiam flammis consumptos esse traditur, dum urbs, crudeliter prius direpta, præcinente tuba deletur. Tantum enim fuisse incendium ferunt, ut quum omni ex parte subjectæ ædificiis faces essent, quidquid comprehensum intra mœnia fuit, eumdem in apicem coeuntibus flammis, tanquam unus ignis arderet. Atque is deinceps etiam, quum cineribus ruderibusque sopitus et oppressus videretur, diu retinuit fervorem; perieruntque eo fato multi Romanorum, quos, ad scrutandum aurum argentumve flammis liquefactum, avaritia in fumantes adhuc ruinas miserat.

XVI. Muri deinde, qui soli remanserant, funditus sunt diruti, etiam lapidibus in pulverem comminutis. Ita Corinthum L. Mummius evertit ex senatusconsulto, quod ibi violatum in legatis gentium jus fuerat; post annos nongentos quinquaginta, quam ab Alete, Hippotis filio, qui sextus ab Hercule numeratur, condita fuerat. Hac acerbitate pœnarum opus videbatur, ut, quod imperium hactenus clementia commendasset populis, id etiam adversus mansuetudinis contemptum, terror severitatis defenderet. Atque hanc rationem augendi res suas, firmandique priscis etiam imperiis, placuisse credibile est; ut incipientem potentiam facilius lenitate putarent crescere, ad summa perductæ non esse firmiorem metu custodiam. Nam ad modicas opprimendas opes, si per sævitiam timeri meruerunt, haud difficulter concurritur: validioribus rebus majus a facilitate periculum est; viresque, non quasi infirmæ, sed quasi otiosæ, spernuntur.

XVII. Cæterum Mummius, reliquis Græcorum concessa libertate, Corinthios omnes, et ex servis, quos Diæus armaverat, quotquot superstites prælio erant, sub corona vendidit.

§ XV. Pausan. — Auct. de Vir. ill. — Zonar. — Flor. II, 16. — Oros. V, 3. — Justin. — Suidas in τετηκός. — § XVI. Plin. XXXV, 10. — Liv. Epit. — Vell. I, 3 et 13. — Diodor. apud Vales.

Ad quos, sine ulla aliorum injuria, certo comprehendendos, hac arte dicitur usus. Convocatis promiscue omnibus, dissimulatoque interim proposito suo, armatos circumfudit: deinde edicere præconem jussit, *Corinthios, et qui manumissorum cum his militassent, in servitutem peti; cæteris periculum non esse: jubere autem consulem, ut quisque adstantem sibi teneat*. Ita quum effugium aut latebræ nullæ essent, facile, qui quærebantur, sunt agniti. Cæteræ quoque prædæ magnam partem vendidit: vis erat incredibilis signorum, tabularum vestiumque pretiosarum, præter ea omnia, quæ incendio hausta, aut a diripientibus confracta conculcataque perierant.

XVIII. Militaris insolentiæ cum imperitia conjunctum grande specimen vidisse, Polybius refert, qui tum ad sublevandam, si qua posset, patriæ calamitatem, ex Africa recens advenerat. Aristidis enim summi pictoris Liberum Patrem, qui, admiratione perfectissimi operis, proverbio, *nihil ad Dionysum*, dederit locum, humi jacentem, ludentibus aleam militibus alvei vicem præstitisse. Eadem mox tabula, quum præda venderetur, Attalo regi sex millibus nummum empta est; quum proconsul, pretium admiratus, rescidit venditionem, ex alieno judicio pulchritudinem tabulæ suspicatus: quam mox in templo Cereris posuit, ubi spectata fuit magno visentium studio, donec ædis ejus incendio, postquam annos centum quindecim ibi fuisset, periit. Et quoniam ad hoc genus elegantiæ delapsi sumus, ex eo quoque tempore frequentatum æris corinthii nomen est: magis quia fluentibus in unum auri, argenti, ærisque metallis, magna simul ejus materiæ copia exstitit, quam quod tum primum ejus mixturæ reperta sit ratio; nam et multis ante ætatibus celebrata corinthii operis nobilitas fuit.

XIX. Ad hunc modum excisa Corintho, ager publicatus est, cujus maximam mox partem Sicyonii obtinuerunt. Itum

§ XVII. Pausan. — Front. Strat. — Flor. II, 16. — § XVIII. Strab. lib. VIII, p. 381. — Plin. XXXV, 4 et 10. — Diodor. lib. L. — Oros. V, 3. — Flor. — Plin. XXXIV, 2. — Athen. IV, 1.

deinde ad aliarum urbium supplicia. Thebarum et Chalcidis eversis urbibus, Chalcidensium equitibus multis occisis, Bœoti Eubœensesque centum talenta Heracleotis pendere jussi: Achæi, ducenta Lacedæmoniis. Sed horum deinde gratiam civitatibus senatus fecit. Cæterum aliarum quoque græcarum urbium, quæ cum Achæis senserant, mœnia sunt dejecta, armis ademptis. Sed et donaria statuasque multis ex civitatibus sustulit consul, ut tamen consecratis ad cultum abstineret: ex his, quæque Corinthi fuerant capta, magnam partem Philopœmeni, qui Attali auxilia duxerat, dedit; quæ longa deinde ætate spectata Pergami fuerunt.

XX. Convenere deinceps decem legati, consilium a senatu imperatori additum, ad res Græciæ constituendas. In his A. Postumius, et C. Sempronius Tuditanus fuerunt. Patrem Mummii, quanquam sit, qui referat, fuisse non puto, quum etiam de Sp. Mummio fratre proconsulis M. Tullius dubitet, quem in Achaia tum fuisse constat, fratris potius legatum, quam in decem fuisse; quod non soliti essent majores legare in decem, qui imperatorum necessarii essent. Hi ubi venerunt, popularis status ubique per Græciam sublatus est, magistratibus ex censu constitutis. Libertas tamen urbibus, et suæ de cætero leges relictæ. Vectigalia deinde imposita; possessionibusque, quas extra fines urbium suarum habere locupletes consueverunt, interdictum. Concilia nationum in Achaia, Bœotia, Phocensibus, et per universam Græciam abolita: quæ tamen et ipsa paulo post supplices clementia senatus recepere. Prætor sane quotannis in Græciam mittitur, sub nominis achaici præscriptione, quia, quum in provinciæ formam redigeretur, penes Achæos principatus gentis fuerat.

XXI. Multum eo tempore Polybii virtus atque gratia, præcipue ex Africa in Scipionis amicitia, profuit Græciæ: nam et pro Philopœmenis honoribus, qui per Achaiæ civitates

§ XIX. Zonar. — Strab. — Liv. Epit. — Polyb. apud Vales. — Machab. I, 8. — Pausan. Corinthiac. et Achaic. — Cic. in Verr. IV, 2. — § XX. Cic. ad Attic. XIII, 6 et 30. — Pausan. — Zonar.

clarissimo viro constituti fuerant, quum abolerentur, prospero successu egit : et statuas Achæi, unde genti nomen, Aratique et Philopœmenis, quæ jam in Acarnaniam erant translatæ, obtinuit, rem multitudini gratissimam; unde et ipsi statuam ex marmore candido mox posuere, cum insigni titulo : *neque offensuram fuisse Græciam, si Polybii consiliis paruisset; et post offensam illum unum afflictæ levamen extitisse.* Idem, quum quæstori bona Diæi aliorumque damnatorum vendenti (bona enim eorum, qui conjuges aut liberos non habebant, vendi placuerat) a decem legatis præceptum fuisset, *ut, quæ ex illis Polybius postulavisset, gratis addicerentur,* non modo pro se petiit quidquam, sed etiam amicis auctor fuit, nihil ex spoliis istis attingendi. Hæc omnia quum intra semestre tempus decem legati perfecissent, in Italiam redierunt. Polybius ex eorum mandato civitates obiit, respublicas ad formulam ab ipsis præscriptam composuit, lites sustulit, brevique perfecit, ut statu præsenti non acquiescerent modo Græci, verum etiam lætarentur. Unde vicissim omnibus illum eximiis honoribus per singulas urbes colere instituerunt. Quos inter in foro Megalopolis statua fuit, cum inscriptione, quæ, *Polybium, Lycortæ filium, Romanorum in Græcos iram mitigasse,* testaretur.

XXII. At Romæ per idem tempus a duobus imperatoribus triumphatum est. Prior Q. Cæcilius Metellus de Macedonibus Achæisque speciosissimum triumphum in Capitolium duxit. Inter multos captivos, qui currum ejus præcesserunt, insignis maxime Andriscus fuit, qui se pro Philippo aliquamdiu et Macedoniæ rege gesserat; magnum ad utramque sortem fortunæ mutabilis exemplum. Tertius hic de Macedonia triumphus fuit : in quo inter cætera spolia transvexit turmam, Alexandri Magni imperio a præstantissimo artificum Lysippo factam. Quinque et viginti ex amicorum ala in pugna ad Granicum ille rex amiserat : eorum eque-

§ XXI. Plutarch. Præcept. Politic. et Philopœm. — Polyb. — Pausan. Arcad. — Zonar.

stres statuas expressa singulorum similitudine fieri jussit, suamque inter illas. Hæ omnes in urbe Macedoniæ Dio locatæ fuerunt : inde Metellus Romam transtulit. Metello cognomen ex provincia debellata *Macedonici* hæsit; non quidem virtuti ejus indebitum : sed aliqua mutatio morum Romæ ex talibus quoque colligi potest, quum Q. Metellus cognomen assumeret, quod ex eadem Macedonia neque T. Quintius primum, neque deinde L. Æmilius, majoribus aliquanto rebus, et contra veros reges gestis, assumpserant.

XXIII. Justioribus aliquanto causis Æmilianus Scipio *Africani* cognomentum, quod hactenus hereditarium habuerat, suis meritis adscripsit; hostibus exstinctis acerbissimis, excisa urbe æmula, amplissimisque regionibus in provinciæ formam redactis. De quibus rebus quum, reportato in Italiam exercitu, apud Patres disseruisset, triumphus ei de Carthagine et Hasdrubale magno cum honore decretus est, quem longe amplissimum duxit, translata statuarum et donariorum magna vi, omnique illo apparatu opum, quas tanto tempore multarum nationum regumque victrix Carthago ex toto orbe congesserat. Argenti translatum reperio quater millena quadringenta septuaginta millia pondo. Duxit ante currum inter alios Hasdrubalem et Bithyam, qui mox cum nobilissimis deditorum per Italiæ municipia distributi, vitam in libera custodia exegerunt : cæterorum pars in servitutem vendita; plures in carcere interierunt.

XXIV. Inter ista tot prospera (nec enim uti singulis hominibus, ita populis imperiisque ulla sine tristitiæ temperamento solida felicitas est), res in Hispania non difficiles modo erant, sed etiam magis ac magis adversæ duræque. Præcipuus ibi romanorum exercituum terror Viriathus erat, ex humilibus initiis ad ingentem potentiam famamque provectus. Nam ex pastore venator, ex venatore latro, quum et

§ XXII. Liv. Epit. — Val. Max. VII, 2 et 5. — Eutrop. — Flor. II, 14. — Appian. Punic. — Vell. I, 11. — Plutarch. in Alex. cap. 26. — Arrian. I, 5. — Plin. XXXIV, 8. — § XXIII. Zonar. — Eutrop. — Liv. Epit. — Appian. — Plin. XXXIII, 11.

audacia patientiaque ad omnes belli labores duratus, et cum accuratissima notitia locorum, pernicitatem viresque corporis eximias consequutus esset, post Galbæ in Lusitanos facinus, quod ipse periculum astu et robore effugerat, hominum, quibus neque res, neque spes certa usquam erat, manu collecta, multa feliciter audendo cœpit inclarescere : donec, confluentibus ad eum quotidie plurimis, justi jam exercitus ductor, castra in aperto ponere, et cum populi romani prætoribus acie congredi ausus est.

XXV. Primus eorum C. Vetilius collatis signis victus, et, quum in potestatem hostium pervenisset, interfectus est. Res ad hunc modum gesta traditur. Turdetaniam vastabat Lusitanorum exercitus, ad hominum millia decem. In hos recens Roma egressus cum supplemento C. Vetilius, assumptis veteribus copiis, strenue movit : adeptusque pabulantes, magno interfecto numero, cæteros in locum adeo iniquum compulit, ut manentibus a fame, abeuntibus ab hoste certissima pernicies imminere videretur. Ergo legatos cum velamentis supplicum mittunt; horum talis oratio fuit.

XXVI. « Non equidem eo proposito, Romani, bella nobiscum geritis, ut, innoxia gente deleta, solitudinem faciatis : aliter neque supplicatum venissemus, et, si nihil potuisset melius, hoc certe egissemus, ne inulti occideremur ; haud secus atque certamine cum feris inito, quod pacem ac fœdera nescit, nec nisi victoria aut morte terminatur. Vos autem late per omnes terras non modo rebelles populos vi et Marte domuistis, sed etiam plerosque, æquis conditionibus illigatos, de hostibus socios amicosque fecistis. Hi ipsi populi, pro quorum tuitione castra ista hoc loco posuistis, aliquando hostes vestri, neque minori vobis odio, quam hodie Lusitani, fuerunt.

XXVII. « Igitur in causa haud multum dispari quid parem a vobis exspectare humanitatem vetat? præsertim quia vobis notissimum est, non ingenii ferocia, aut odio im-

§ XXIV. Sil. III, 354. — Liv. Epit. — Diodor. XXXII, 5. — Appian. Hispan. — Flor. II, 17. — § XXV. Diodor. — Appian. — Oros. V, 4.

« perii vestri, sed fame ac necessitate cogente, arma nos in« duisse; quo alimenta, quæ nobis a vicina et consanguinea « gente denegantur, quando per amicitiam potiri non pos« sumus, vi extorqueamus. Neque si belli ulla justa causa « est, aliis armis rectius ignoscas, quam quæ nulla imperii « aut opum cupidine, tantummodo extremi exitii prohibendi « gratia sumitur. Natura enim, quæ rerum omnium mater « atque domina est, ideo nimirum tanta frugum copia terras « aliquas ditavit, ut exinde sterilitati aliarum solatium esset, « et populi, quos ipsa genuisset, necessariarum rerum inopia « interire ne cogerentur. Multis jam ab annis, inopia com« meatuum incursare provinciam vestram soliti, magnam « agrorum partem vastavimus : magna pars, metu cultorum, « otiosa jacet; remotiora quoque, quo nos penetrare non « possumus, a vestris et sociorum exercitibus exhauriuntur. « Horum non maximam portionem si nobis incolendam de« deritis, jam omnia hæc bella quiescent, pacata fidaque « provincia vobis erit, et his apparatibus, ubi plus gloriæ « præmiorumque apparebit, utemini.

XXVIII. « Neque gratuitum id beneficium poscimus : quæ « sola habemus corpora atque arma, offerimus invicem, « omnibusque bellis vestris fortem fidamque operam nava« bimus. Id vobis utilius erit, quam per invios montes pecora « nostra consequi, et aut difficili bello multos viros fortes « amittere, aut, etiamsi victoria quæsita sit, nihil inde præ« ter vanos titulos et inanem triumphum reportare. Sexa« ginta amplius anni sunt, ex quo, pulsis Hispania Pœnis, « nostris exercitibus ducibusque signa conferre cœpimus : « quæ toto eo tempore casuum varietas fuerit, commemorare « nihil attinet : hoc utique tanto temporis experimento co« gnosci potuit, gentem lusitanam neque exscindi facilem, « neque servitii patientem esse. Denique sic habetote, liber« tatem nobis vita dulciorem, ad vitam porro ducendam, « agro et frugibus opus esse : hæc si tribueritis, illam reli« queritis intactam, diis bene juvantibus, efficiemus, ne « quem sociorum vestrorum fide atque virtute ante Lusita« nos esse opinemini. »

XXIX. Non displicuit prætori conditio : jamque pacta sanciebantur, quum Viriathus : « Ecquæ hæc insania est, exclamat, viri ? Quotquot hodie hic sumus, romanæ perfidiæ, « vitata Galbæ fraude, vitata Luculli, reliquiæ sumus : multiplicem nostrorum numerum idem ille, quo nunc petimur, « dolus hausit. Nocentior Romani dextra est, quum posito « ferro pacis et fidei ministram simulat. Neque adhuc eo deventum, ut, si deditione tuti esse possemus, tantum dedecoris sit subeundum. Si obsequi salutaribus imperiis « potestis, parata mihi ratio est, qua incolumes simus. » Omnibus promptissime operam obsequiumque pollicentibus, exercitum eductum velut ad pugnam instruit : mille ex his delectos manere secum, cæteros, ut primum vidissent equo insilientem, dispersos in omnem partem contente fugere jubet, admonitos, ut ad urbem Tribolam se opperirentur.

XXX. Vetilius, abeuntes metu resistentium insequi non ausus, suosque pæne dedititios parato instructoque eripi dolens, tandem in Viriathum vertitur. At ille pernicibus equis conatum hostis omnem eludens, modo fugienti similis, deinde restitans, nonnunquam ultro minatus impressionem, et eo die, et sequenti toto, Romanos iisdem in campis detinuit. Tum vero, suis abunde spatii ad securitatem fugæ fuisse conjectans, noctu per ignotas vias equorum celeritate ablatus, Romanos armis onustos, imperitiaque locorum et imparibus equis tardatos, frustravit. Hoc tam callidum et felix consilium maximam apud barbaros admirationem Viriatho, maximamque auctoritatem peperit; magnaque deinde multitudo ad eum, tanquam unicum ducem, sese aggregavit.

XXXI. Cæterum Vetilius, Viriathum persequens, quem Tribolæ esse audiverat, eodem cum exercitu proficiscitur. Iter per saltus faciundum erat, in quibus Viriathus partem copiarum absconditerat : ibi cum paucis conspectus, deinde velut pavore refugiens, Romanum pudore et ira incautius instantem in paludes et voraginosa loca pertrahit : ipse so-

§ XXIX. Front. Strat. II, 13. — Appian,

lidis notisque semitis quum evassisset, repente conversus, simul a lateribus exsurgentes, qui occultati fuerant, romanum agmen cœno impeditum adoriuntur, et in loca magis magisque difficilia detrusum fundunt fugantque. Vetilium qui ceperat barbarus, senem videns et obeso corpore, tanquam vile mancipium interfecit. Cæsi cum eo captivi fuere millia quatuor: sex millia Carpessum (quæ celebris illa veterum carminibus Tartessus esse creditur) cum quæstore perfugere. Is trepido adhuc militi non injuria diffisus, a sociis tum nationibus Bellorum Tithorumque impetrato quinque millium auxilio, eam manum Viriatho opposuit: a quo sic internecione deleta est, ut ne nuntius quidem effugisse tradatur. Tanto major quæstori metus, majorque necessitas fuit, ut intra mœnia urbis, haud multum ab obsessi fortuna distans, copias contineret.

XXXII. Unde C. Plautio, qui provinciam eam sortitus fuerat, major exercitus, millia peditum decem, mille trecenti equites dati. Huic etiam infelix, et multis præliis adversa expeditio fuit. Quum enim ad suas artes Viriathus sese retulisset, ex Carpetania, quam post Vetilii cladem impune vastaverat, velut terrore advenientis cum prætore exercitus, discessu facto, Plautius ad insequendum illum quatuor militum millia præmisit: quos ex inopinato conversus ille, paucis exceptis, occidione occidit. Inde Tago flumine superato, castra in monte, quem Veneris vocant, oleis consito, posuit. Ibi cupiditate ulciscendi cladem acceptam Plautius cum eo congressus, nihilo pugnavit felicius; amissaque magna parte copiarum, quod superfuerat, per oppida distribuit, media æstate in hiberna militibus deductis. Unde Viriathus sociorum populi romani agros obibat, ne corrumperet messem, tributum exigens, et in renitentes ultione parata.

XXXIII. Tum etiam Segobrigenses afflicti, gemino Viriathi dolo. Quum enim locum insidiis opportunum haud

§ XXXI. Diodor. XXXII, 5. — Appian. — Front. Strat. II, 5. —
§ XXXII. Oros. V, 4. — Appian. — Liv. Epit.

procul mœnibus observasset, cohortibus in eo dispositis, paucos misit, qui pecora Segobrigensium abigerent. Quos illi fuga recedentes quum avide insequerentur, ad insidiarum locum deducti, cæsique sunt. Iterum, quum itinere tridui discessisset, omne illud spatium uno die remensus, securam urbem et sacrificio tum maxime intentam, improvisus oppressit. Quæ res ubi Romæ sunt auditæ, consulari duce exercituque opus esse senatus censuit, quo utraque simul Hispania defenderetur. Q. Fabio Maximo Æmiliano ea sors evenit, qui L. Hostilium Mancinum collegam in consulatu habuit. Sed priusquam hic ire in provinciam posset, Claudii Unimani prætoris ductu denuo infeliciter cum Viriatho dimicatum. Exercitus romanus propemodum occidione cæsus est. Viriathus tropæa in montibus suis posuit, trabeis et fascibus imperatorum, quos fuderat, ad ignominiam romani nominis exornata.

XXXIV. Etiam C. Nigidium a Viriatho victum reperio apud unum auctorem non ex optimis : cæterum neque quo omnino tempore, neque quo res gesta modo sit, additur. Quod magis constat, maximus ea tempestate terror ex Lusitanis fuit, quum dux callidus et audax genere hominum durissimo bellicosissimoque uteretur. Apud Claudium scriptum est, quodam in saltu per ea tempora mille Romanis Lusitanos trecentos occurrisse; pugna commissa, ex his septuaginta, Romanorum trecentos et viginti cecidisse: deinde Lusitanis sparsim et secure abscedentibus, unum eorum peditem ab aliquot romanis equitibus circumventum, unius equum lancea perfodisse, tum sessoris caput uno ictu gladii dissecuisse; ita factum, ut, cæteris attonitis et metu cunctantibus, ille ad suos otiose et contemptim sese reciperet.

XXXV. Inter hæc C. Plautius, die ad populum dicta, damnatus lege Majestatis, quod rebus male gestis imperium populi romani minuisset, exsilii causa solum mutavit.

§ XXXIII. Front. Strat. III, 10 et 11. — Liv. Epit. — Appian. — Constant. Porphyrog. part. II, cap. 24. — Auct. de Viris illustribus, cap. 71. — Flor. II, 17. — Oros.

Q. Fabius Æmilianus consul, cui senatusconsulto decretum erat, uti legiones duas scriberet, tirones scripsit : ut iis, qui modo Africam, aut Græciam, aut Macedoniam subegerant, pro navata utiliter opera aliquod ex vacatione præmium foret. Cum his et auxiliis sociorum in Hispaniam profectus, Orsone copias recensuit : quindecim millia peditum, equites ferme bis mille reperti. Hos quotidianis exercitiis confirmare instituit, priusquam hosti non spernendo novum militem objiceret. Id quoniam per legatos agi poterat, ipse trajecit in Gaditanam insulam, Herculi sacra facturus, quem etiam gentili religione colebat, quod Fabiorum progenitor ille credebatur.

XXXVI. Per absentiam consulis Lusitani, lignatoribus Romanorum insidiati, multos occiderunt; etiam legatum consulis, collatis signis dimicare ausum, fuderunt, ingenti præda potiti. Ad horum famam quum Fabius accurrisset, Viriathus victoria ferox, et ut cum tironibus pugnaret, subinde instructis copiis consulem ad pugnam provocabat. Sed ille consilii tenax cum universis quidem copiis in prælium descendere recusabat; per crebras velitationes modo hos, modo illos suorum ferendo hostium conspectui, vulnerumque et mortis terrori assuefacere contentus. Pari sollicitudine, ne inter pabulandum improviso hostis incursu opprimerentur, providebat; ipse plerumque cum equitibus circumcursitans, et armatorum custodia metentibus apposita. Hanc enim diligentiam a patre Paulo, cautissimo imperatore, Persei bello didicerat. Cujus etiam severitate in tuenda militari disciplina usus, clarissimam exinde famam reportavit.

XXXVII. Sed in Urbe C. Licinius Crassus tribunus legem promulgavit, *uti sacerdotes non, ut antea, cooptatione collegarum, sed suffragiis tribuum crearentur.* Erat plane populare legis argumentum : populi enim beneficium fiebat, quod hactenus in potestate fuerat paucorum. Non placebat

§ XXXV. U. C. 607; A. C. 145. — Diod. ap. Vales. — Tac. Ann. I, 72. — Appian. — § XXXVI. Plutarch. in Fabio, cap. 1. — Appian.

res senatui, cujus in contumeliam tribunus, mutato veteri more, non in curiam et comitium, sed in forum versus, agere cum populo instituit. Dissuasit legem C. Lælius Sapiens prætor; nobilique oratione religionem injecit populo, si quid in rebus ad cultum deorum pertinentibus temere mutaretur. Eumdem Lælium in Hispania res gessisse, quanquam annalibus exciderit, magni tamen auctoris testimonio constat. Nam egregium illum Viriathi bello fuisse, ferocitatemque illius in prætura comminuisse, ita ut facile bellum reliquis traderet, in M. Tullii Ciceronis lucubrationibus scriptum est.

XXXVIII. Sub hæc tempora magnæ iterum mutationes rerum in Syria fuere. Alexander non melior, quam pro obscuritate generis sui, rex, amicos neque ferre, neque regere prudens, pluribus interfectis, opera reliquorum personam principis sine auctoritate sustinebat. Ex quibus Hieracem, et Diodotum Apamenum (qui deinceps sub Tryphonis cognomento tyrannidem exercuit) Antiochenæ urbi præfecit. Adversus hunc ob stultitiam invisum populo Demetrius, rege Demetrio genitus, bellum excitavit. Illum cum fratre Antiocho pater hospiti Gnidio cum magna vi pecuniæ commendaverat, ne universam domum periculo belli, quod cum Alexandro gerebat, exponeret. Audito patris exitu, in Cretam perfugit adolescens; donec hortante Lasthene, Cretensium duce, et ex eadem insula suppeditante auxilia, repetendis avitis opibus animum adjecit. Alexander, intellecto Demetrium ex Creta in Ciliciam trajecisse, magis metu suo, quam hostis robore pulsus, Antiochiam recessit, relicta Cœlesyria : cujus prætor Apollonius, quum Demetrii partes sequutus, hujus auspiciis contra Jonathanem Judæorum ducem male pugnavisset, meliori spe sublatus Alexander, viribusque potior, conatus hostium haud difficulter eludebat.

§ XXXVII. Vell. II, 5. — Cic. in Lælio, cap. 25. — Varro de Re rustic. I, 2. — Cic. in Bruto, cap. 21; idem de Nat. Deor. III, 2; idem de Offic. II, 11. — Liv. Epit. — § XXXVIII. Diodor. apud Vales. — Euseb. — Trogi Prol. 35. — Liv. Epit. — Justin. XXXV, 2. — Sulp. Sev. — Joseph. XIII, 8. — Machab. I, 10.

XXXIX. Ergo Demetrius, majoribus auxiliis opus esse cernens, Ptolemæum Philometorem Ægypti regem excitat. Quanquam enim is filiam Alexandro uxorem dederat, tamen, sive infensus genero, sive occasionem invadendi regni viciniam plexus, cum ingentibus pedestribus equestribusque copiis in Syriam venit, tanquam genero suppetias laturus: itaque civitates ei portas, ut amico, aperiebant, jubente Alexandro, sive credebat sinceram soceri mentem esse, sive simplicitate sua putabat illius obligari fidem et pudorem posse: nisi tamen dissimulatione ista occasio quærebatur tollendi per insidias, quem viribus non erat repellere: nam et quæ sequuta sunt, hanc suspicionem vehementer affirmant.

XL. Quum enim Ægyptius per Azotum et Joppen (ubi Jonathan ei, Judæorum dux, occurrit) Ptolemaida venisset, firmatis præsidio quas relinquebat urbibus, propemodum interfectus est Ammonii dolo, qui omnia apud Alexandrum poterat. Ergo per literas petito ad supplicium, nec dedito Ammonio, generum insimulans conscium insidiarum in caput suum fuisse, cum Demetrio societatem amicitiamque pangit. Habebat jam in potestate totam oram maritimam, ad Seleuciam usque, quam cognomento Pieriam vocant: inde Antiochenos sollicitans, et ipsos Alexandro iratos, ob scelera Ammonii, in partes suas attrahit. Commodum aberat cum meliori parte copiarum Alexander, ut Cilicum nonnullos, qui defecerant, ad officium armis revocaret.

XLI. Ita licentius mutantibus fidem Antiochenis, Ammonius in muliebri stola, quam ad dissimulandam personam induerat, interficitur: uxor Alexandri ad patrem redit, statimque Demetrio in matrimonium traditur. Ptolemæus, Antiochiam ingressus, a populo militibusque rex Syriæ salutatur, et, omnibus magno studio tendentibus, gemino diademate insignis, utriusque regni dominum profitetur. Sed ut erat natura bonus, et æquitatis amans, ad hæc futuri non improvidus, neque recte se facere, neque prudenter,

§ XXXIX. Joseph. — Machab. — Zonar. — Sulpic. Sever. — § XL. Plin. V, 11. — Joseph.

ɔitrabatur, si alienum imperium invitis Romanis occupa- : : quos utique æmulatione potentiæ certos hostes putabat biturum, quisquis Ægypti Syriæque regna conjunxisset. ıare, convocatis in concionem Antiochensibus, post enu- ɜrata beneficia sua, in hunc maxime modum disseruit : 'rant hæc omnino talia, ut nemo præstaturus alteri vide- etur : ideoque plerique ad regnum Syriæ comparandum ıæc a me fieri sentiebant et loquebantur. Quorum ego opi- ıionem quia factis refellere decreveram, verba verbis coar- ;uere supersedi. Nunc autem et illis respondebo, et meo- um factorum omnium rationem vobis reddam; hujus ›ostremi maxime, quod et accipere Syriæ regnum mihi ›lacuit, et reddere acceptum placet.

XLII. « Non enim aut cæca cupidine raptus hoc diadema ·epi, aut coactus a quoquam, vel aliqua perperam facti ›œnitentia depono, sed utriusque temporis justissimis ra- ionibus inductus. Quum enim in Syriam eo tempore de- cendissem, quo divisæ mutuis dissensionibus opes, suum n exitium velut ruina ferebantur, et illum, quem bene- 'olentia mea regem generumque fecerat, ipsius ingratus ınimus, compositæque in caput meum insidiæ hostem ef- 'ecissent; nihil tam nocere rebus animadverti, quam quod ıonesta pars civium, qui in pace et republica constituenda ıuam incolumitatem, suorumque fortunas omnes consi- ıtere intelligebant, non tam præsentibus mœsti, quam de 'uturo solliciti erant; neque, quo se verterent, aut in quo leinde spes opesque suas ponerent, reperiebant.

XLIII. « Alexander neque ab initio justus legitimusque ·ex a plerisque creditus, tanta sævitia superbiaque egerat, ıt eo salvo neque publicam rem, neque privatam cuique ıalvam esse posse confiderent. Demetrium paterna odia ɔrægravabant, et quia neque, qualis futurus esset, præ- ıciri, neque, quantam potentiam ad defendendos, quos ıibi applicuisset, habiturus foret, provideri poterat. Idcirco

§ XLI. Liv. Epit. — Sulpic. Sever. — Machab. I, 11. — Polyb. apud Vales. · Joseph. XIII, 8.

« temere permixta fortunæque permissa omnia, neque consi« lium certum, neque propemodum voti copiam relinque« bant; nam ubi vi agitur, neque recte aut secus factis « idoneus ultor propositus est, boni mores illico exstin« guuntur. Hoc ego rerum statu meum nomen, meamque « auctoritatem accommodandam censui, qui probos pariter « improbosque adverterem, et finem aliquem calamitatis ac « maleficiorum exspectare alii auderent, alii facere coge« rentur. Sic erectis civitatum animis, ingens statim ad « meliores partes transitio facta, et ipsa caput Syriæ Antio« chia decidit litem; abdicatoque Alexandro, cæso ministro « scelerum Ammonio, et filiam mihi restituit, et insignia « regni dedit.

XLIV. « Hactenus ego nihil pristina mea abstinentia indi« gnum feceram, quod meritum virtute præmium ratio non « erat aspernari. Sicut enim olympicis isthmicisque certami« nibus victores virtutis causa coronantur, idque longe præ« cipuum tota Græcia decus est; sic ego non alienum nec « injustum arbitrabar, me quoque laborum aliquam merce« dem capere, sed hanc, quæ semper summa ab omnibus « æstimata est, laudis et gloriæ. Nam opes, potentiam, re« gna immodice augere velle, non tam magni clarique, quam « cupidi animi, opus est, et hæc interdum a fortuna etiam « infantibus deferuntur. Mihi sicut minime dolet, quod « summa voluntate vestra Syrorum rex appellatus, ad tuen« dam ejus nominis dignitatem animorum opumque satis « habeo; ita majoris me viri specimen daturum arbitror, « si, honore contentus, Syriam, cui et dii destinarunt, et « vos non invidebitis, restituam.

XLV. « Gener meus Demetrius, bonus et fortis ado« lescens, Seleucidarum haud dubius sanguis, unus est ho« die, cui, diis hominibusque approbantibus, possim hoc « imperium reddere. Neque vos moveat, quod cum patre « ejus iras atque bellum habuistis. Sepultis cum mortuo ini« micitiis, potiora nova merita erunt; neque, si in me quid« quam auctoritatis esse putatis, clementis imperii magister « duxque deero. Te quoque, Demetri, ne paternorum tem-

›orum memoria ita subeat, ut illud incitamentum potius rarum, quam mansuetudinis, habeas. Crebra mutatio regum nec imperantibus, nec quibus imperatur, læta esse potest. Jam a multis annis triste documentum Syria dedit, quid inter populum regemque discordiæ possint: et quam invictos, si consentiant, inter simultates exiguæ sæpé et inopinatæ causæ possint evertere. Igitur, quod mihi vobisque faustum sit, quod a vobis accepi diadema, ›n restituo, ut huic Demetrio imponatis. Mihi sufficiunt Ægyptiæ opes, quæ magno Ptolemæo, cæterisque majoribus meis suffecerunt. Et tamen quantum abest, quin in parte imperii esse videar, cujus et filiam reginam relinquo, et reges spero nepotes? »

XLVI. Ita persuasis Antiochensibus, Demetrius in reıum recipitur. Neque milites, quorum plerique sub patre emetrio meruerant, signa cunctanter ad eum transfereınt. Redit inter hæc ex Cilicia Alexander cum numeroso tercitu, finesque antiochenos igni ferroque pervastat. Ocırrunt ei reges totis viribus; in campis ad OEnoparam nnem pugna committitur, duorum regum exitio. Nam lexander, quum ex adverso prælio ad regulum Arabiæ abdielum (Græci Dioclem interpretantur) cum quingentis ›rme equitibus in urbem Abas perfugisset, suorum prodiione et hospitis perfidia trucidatur. Ptolemæus paucos post ies ex vulneribus obiit. Quum enim equus ejus, elephanti arritu exterritus, regem excussisset, hostes multis in caput lagis prostratum convulnerarunt. Unde raptus a custodius corporis in tabernaculum, quum medici terebrare ossa apitis contenderent, toto quatriduo sine voce et sensu ıcuit: quintus demum dies utrumque, sed in perpetuum blaturus, reddidit; conspecto ante mortem Alexandri caite, quod Zabdielus ad eum miserat: id ergo sumptæ ab ıimico ultionis imagine postremum exspiranti solatium audiumque fuit.

§ XLV. Justin. XXXV, 2. — Joseph. — § XLVI. Euseb. — Joseph. — trab. lib. XVI. — Diodor. XXXII, 1. — Polyb. apud Vales. — Liv. Epit.

XLVII. Oraculum in Cilicia paulo ante hanc expeditionem ab Apolline Sarpedonio (sive Dianæ potius hoc cognomento fanum fuit) redditum Alexandro dicitur, caveret locum, ubi biformis esset editus. Hac ambage significatas Abas putant, ubi nata quædam Herais fuerit, quæ postea mutato cum sexu nomine Diophantus, ex acie cum Alexandro in patriam suam refugerit. Demetrius, ob victoriam cognomine Nicatoris a Syris honoratus, mortem duorum regum in occasionem suam convertit, nihilo magis iis parcens, qui in iisdem partibus, quam qui in adversis steterant: statim enim et auxilii, quod a Ptolemæo acceperat, et quam cum eo contraxerat, affinitatis oblitus, exercitui ejus insidias struere cœpit: passimque præsidia Ægyptiorum a civitatibus sunt interfecta. Reliquæ copiæ Alexandriam se recepere, relictis tamen elephantis, quos Demetrius cepit. Alexandrini fratrem exstincti regis, Physconem cognomento, Cyrenis, ubi regnabat, arcessitum Ægypti regno præficiunt: quod homo omnium facinorosissimus per annos quindecim, quibus Alexandriæ regnavit, maximis implevit calamitatibus.

XLVIII. Nam eodem die, quo ad accipiendum regnum Alexandriam intraverat, multos ex principibus, quos fratris filio favere cognoverat, interemit. Nuptiis deinde matris ejus Cleopatræ, quam sororem suam, fratris alterius viduam, matrimonio sibi jungebat, ipsum quoque puerum, mox illorum etiam, a quibus vocatus in regnum fuerat, quotidie multos occidit. Hinc exacerbatis omnium animis, odioque simul ac metu ægris, vulgo jam occasio deficiendi circumspiciebatur: plenaque omnia, inter infensos et suspectos, diffidentiæ et irarum erant.

XLIX. Igitur Demetrius, quum, sublato in Syria æmulo, rebus Ægypti per intestinas discordias invalidis, omni se periculo exemptum esse crederet, in segnitiem pariter fa-

§ XLVII. Strab. l. XIV, p. 676. — Appian. Syriac. — Joseph. — Machab. I, 11. — Liv. Epit. — Joseph. contra Apionem, lib. II. — Diod. apud Vales. idem apud Eusebium. — Justin. XXXVIII, 8. — § XLVIII. Justin. — Diodor.

stumque prolapsus, magnitudinem, quam fortuna adstruxerat, suis consiliis factisque cœpit demoliri. Sed duabus maxime rebus graviter impegit, quod et despiciebat suos, nec ex peregrinis legebat, ut quisque aliqua re excelleret, sed qui suas virtutes impudenter jactarent, et inepte prædicarent regias. Non tam proclive est bono, quam sequiori principi, similem sui aulam efficere : sponte ferimur in deteriora ; virtutum exercitatio difficilis est, etiam cum præmio placendi.

L. Igitur Demetrio, hominis regisque officium negligenti, non defuere, qui magis magisque præcipitem ad prava facta consultaque agerent. Maxima præ cæteris auctoritate Lasthenes erat, non levi merito reducti in avitum solium regis : illum Demetrius etiam in publicis edictis patrem vocare solitus, gravissimis regni negotiis præfecerat ; ipse ad otium et voluptates applicabat animum, etiam meretriciis amoribus deditus. Quippe Myrinen Samiam, quæ corpore quæstum fecerat, ita diligere dicebatur, ut nihil in regno præcipuum ipse præter diadema haberet, in cæteris haud inferior Myrinæ potestas esset.

LI. Lasthenes igitur, homo pravus et temerarius, juvenem blanditiis et assentationibus impelli facilem primum ad tollendos e medio, qui adversati ei fuissent, impellit : mox persuadet, ut, exauctorato domestico milite, tantummodo Cretensibus, cæterisque insularium, qui sequuti eum in militiam fuerant, stipendia præstentur. Ea res non modo plerosque privato dolore commodorum ereptorum urebat, sed reliquis etiam novi nec probandi exempli videbatur ; quia prioribus regum, ad servandam vulgi benevolentiam, etiam in pace alere exercitus consuetum fuerat.

LII. Accedebat et sævitiæ odium, quo ipsum quoque patrem vincere videbatur. Igitur Antiocheni, pronum ad seditiones genus, non diu temperare animis potuerunt, quin dictis factisque contumeliosis Demetrium lacesserent. Con-

§ L. Joseph. XIII, 8. — Diodor. apud Valesium. — Nicol. Damasc. apud Athen. lib. XIII. — § LI. Diodor. — Joseph. — Herodian. lib. II.

tra ille, mercenariis copiis conductis, arma tradere Antiochenos jubet. Illi magis irritati, quam fracti hoc imperio centum viginti hominum millibus regiam circumdant, mortem aut vincula Demetrio minitantes. Facit in hos impetum cum mercenariis rex, et a majore oppidanorum numero repellitur; eratque in magno et evidenti periculo, nisi auxilia Judæorum (tria millia Jonathan miserat) tecto arcis conscenso, in oppugnantes impune jaculati, ex vicinis domibus eos abegissent, domosque super incendissent.

LIII. Plena ædificiis, maximam partem ligneis, erat Antiochia: quare brevi tempore sumptis viribus tota fere urbe incendium pervagatum est. Rex oppidanos, partim igne exstinguendo, partim eripiendis uxoribus liberisque occupatos, prælium omisisse videns, repente per angiportus erumpit; multisque cæsis, arma ponere cæteros, et clementiæ victoris se permittere cogit: atque illa magis promissa dedentibus sese, quam deditis præstita est. Multi tanquam concitores seditionis excruciati tormentis, supplicioque affecti sunt, bonis publicatis; plures metu odioque regis, patria relicta, passim per Syriam oberrabant, occasionem vindictæ quæritantes. In ipso porro tumultu hominum interiisse dicuntur millia centum.

LIV. At Demetrius, quasi parum inimicorum haberet, etiam amicos cœpit infestare; ducique judæorum minaces literas misit, *ni tributa omnium annorum, ex quo pendi desiissent, repræsentarentur*. Lætus hæc Diodotus Apamensis audiebat: qui fidus adhuc Alexandro, sub quo ad amplissimas præfecturas fuerat provectus, aut propriis causis, Malchum Arabem, apud quem Alexandri filius Antiochus educabatur, exorat, *ut sibi puerum tradat, tempus enim adesse, quo in patrium ille regnum restitui possit*. Bimulus admodum puer erat: quem in Syriam adductum, protinus deficientibus ad eum, quas Demetrius sacramento solverat, copiis, regiis insignibus ornat. Occurrit et cum suis Demetrius; sed

§ LII. Joseph. XIII, 9. — Diodor. — Machab. I, 11. — § LIII. Diodor. — Joseph. — Machab. I, 11. — Euseb.

pugna commissa vincitur. Diodotus elephantos, et mox Antiochiam urbem, in potestatem redigit; sponte oppidanorum, quibus Antiochus Epiphanes, et qui ab eo jactabant genus, comiter præfuerant: Demetrius patri avoque similis, ut propria illi familiæ superbia crudelitasque videretur, effecerat. Demetrius quum Laodiceam perfugisset, ne adversis quidem factus temperantior, per voluptates et suorum injurias, luxuriosus simul et sævus, ingenio obsequebatur.

LV. Postea, quum ibi quoque tutum se fore desperaret, in Ciliciam concessit; Seleuciæque (ad Calycadnum amnem sita urbs est) aliquandiu regiam habuit: quum, veluti divisis Syriæ opibus, Antiochus puer cum tutore Diodoto Antiochiæ regnaret. De his rebus crebræ per id tempus legationes a regibus civitatibusque Asiæ Romam venerunt. Inter quos et ab Jonathane, Judæorum principe, quidam missi, fœdus, quod populus romanus cum fratre Jonathanis Juda pepigerat, renovarunt. Magnus hic vir et industrius habebatur, et illo quoque bello, quum, injuriis Demetrii coactus, cum hostibus ejus societatem inivisset, magna illi damna intulerat, sæpe fusis regiis prætoribus, et præter Ascalonem, Gazam, Damascum, nobilissimas urbes, pleraque Phœniciæ parte abstracta.

LVI. Dum hæc in Syria geruntur, L. Mummius, profectis ex Achaia legatis, donec præsens status coalesceret, simul ne forte motibus Orientis recens stabilita Græciæ Macedoniæque pax sollicitaretur, aliquantisper substitit: quo tempore et quod in Isthmo delubrum est, instauravit, et delphicum templum ornavit, etiam Olympiæ Jovem æneum, itemque clypeos inauratos unum et viginti, de manubiis Achæorum dedicavit primus Romanorum; nam ante illum donum in aliquo Græciæ fano Romanus nemo privatim posuerat. Postea civitates plerasque obeundo, exquisitis ubique honoribus exceptus est. Meruerat enim coli non tantum

§ LIV. Liv. Epit. — Joseph. — Diodor. — Machab. — § LV. Liv. Epit. — Euseb. — Strab. lib. XIV, pag. 670 et 671, ed. Casaubon. — Joseph. — Machab. I, 12.

victoris auctoritate, sed magis etiam ob mansuetudinem, et abstinentiam; qua virtute illis etiam temporibus, quum adhuc multum antiquæ severitatis in moribus esset, admirationi fuit : quum enim longe opulentissimam urbem cepisset, omnisque generis ornamentis instructissimam, ex iis plane nihil in suam domum intulit; adeoque pauper decessit, ut exemplo majorum filiæ ejus dotem ex publico senatus dari juberet.

LVII. Et erat alioqui ad intelligenda magnorum artificum opera rudis tantum, ut, quum tabulas ac statuas in Italiam portandas locaret, edixerit conducentibus, *si eas perdidissent, novas esse reddituros.* Sed ille satis habuit his talibus triumphum suum instruere, quem de Achæis in Capitolium duxit; quo nullus neque antea, neque postea, rerum istarum spectaculis ornatior fuit. Hic etiam, licet delibata per Metellum victoriæ gloria fuerat, cognomen *Achaici* acceperat, favente urbe, quæ non minus magnificis ejusmodi civium suorum titulis crescere videbatur, quam ductu illorum auspiciove crevisset. Illi victoriæ maximam pulcherrimamque partem ornamentorum suorum in tabulis statuisque Roma debuit : sed et vicinæ circum urbes liberaliter excultæ sunt; etiam in cæteram Italiam, ipsasque adeo provincias, exundante copia.

LVIII. Vir enim magnanimus, et qui majoribus ex rebus quærendam sibi gloriam arbitrabatur, non erat sane in concedendo talia difficilis :ferturque L. Licinio Lucullo, qui votam bello hispano ædem dedicabat, commodato acceptas statuas reddere detrectanti, quod *consecratione templi exemptas hominum commercio* diceret, neutiquam succensuisse, manubiasque suas sub alieni nominis inscriptione conspici, æquo animo passum. Atque hic tam severus cæ-

§ LVI. Polyb. apud Vales. — Pausan. lib. V. — Liv. Epit. — Polyb. — Front. Strat. IV, 3. — § LVII. Vell. I, 13. — Appian. Punic. — Virg. Æneid. VI, 836. — Eutrop. — Val. Max. VII, 5. — Strab. lib. VIII, pag. 381. — Plin. III. — Cic. de Offic. II, 22, et in Verr. I, 21, et IV, 2. — Auct. de Vir. ill. cap. 40. — Diod. apud Vales.

tera, ludorum tamen græcorum in Urbe elegantius edendorum (nam L. Anicius incompte fecerat) primus exemplum dedit : quod vulgo deinceps sequuti homines sunt, quum probitas et abstinentia viri paucissimos imitatores inveniret.

§ LVIII. Tacit. Annal. XIV, 21. — Polyb. apud Athenæum, lib. XIV, cap. 1.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XVIII

IN LOCUM LIBRI LIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI TERTII.

Ap. Claudius consul Salassos, gentem alpinam, domuit. Alter Pseudophilippus in Macedonia a L. Tremellio quæstore cum exercitu cæsus est. Q. Cæcilius Metellus proconsul Celtiberos cecidit: a Q. Fabio proconsule pars magna Lusitaniæ, expugnatis aliquot urbibus, recepta est. C. Julius senator græce res romanas scribit.

I. Ser. Sulpicius Galba, L. Aurelius Cotta consules sequuntur. Quorum in magistratu, aut circa hæc tempora, quum innovatum esse de provinciarum administratione haud absurdis rationibus conjiciatur, utile erit, veterem circa prætorum imperia morem, et qui deinceps obtinuerit, exponere. Et quidem de initio magistratus hujus, et quomodo ab uno prætore ad binos, postea ad quaternos numerus auctus sit, adjectis deinde Hispaniis seni creari cœperint, suis quodque temporibus relatum est. Tum igitur, quum adhuc seni quotannis prætores fierent, neque

ures creari placeret, eveniebat, ut plures essent provinæ, quam qui in illas cum imperio mitterentur.

II. Nam et nuper adjectis Africa, Macedoniaque, et chaia, magnis imperium auctibus creverat. Igitur ista einceps ratio placuit, ut non prætores, sed ex prætura rovincias regerent, annum præturæ in Urbe exigerent, ræter consuetas inter cives peregrinosque jurisdictiones, liis etiam quæstionibus rerum capitalium, quæ exinde erpetuæ haberi cœperunt, in sortem missis. Hoc modo ebat, ut, quum uno anno prorogatum imperium provinias obtinentibus esset, et sequente deinceps sex earum, uas senatus censuisset, iis, qui modo prætura essent funti, sorte darentur. Sed hæc quidem, quo maxime pacto, uoque tempore sint introducta, parum exploratum : illud on jam ambiguæ conjecturæ, sed ex probatis monumentis ertæ fidei est, neutrum ex consulibus ejus anni ad hispaienses exercitus mitti placuisse, quum de eo inter ipsos ravis contentio incidisset.

III. Quo tempore quum, senatu in diversas opiniones cisso, P. Africani sententia ab omnibus cupide exspectaetur, « Neutrum, inquit, placet mitti : nam alter nihil habet, alteri nihil est satis. » Ea vox utrique speratam proinciam ademit : nam et Galbæ in maximis divitiis nota raritia erat, per quam in prætura quoque multa prava cta fecerat : et Cotta obæratus, vix, quemadmodum creitoribus suis honeste satisfaceret, reperiebat. Igitur Patres nscripti, æqualiter infensam esse imperatoris innocentiæ agnam inopiam sine magna probitate, atque in maximis ibus majorem cupiditatem, existimantes, imperium Hisniarum Q. Fabio Æmiliano prorogarunt.

IV. Ergo Q. Fabius, quum eousque studiose exercitas pias viribus animisque confirmasset, haud dubitavit cum iriatho congredi; duobusque præliis superior, urbem quamım, quæ in societate hostium erat, diripuit; deinde aliam

§ I. U. C. 608, ante Ch. 144. — Pigh. in Annal. Rom. — § II. Cic. in ut. cap. 27. — § III. Val. Max. VI, 4.

incendio delevit : ipsum quoque Viriathum ad locum, cui Bœcor nomen est, fugientem consequutus, multos interfecit; rebusque his perfectis, quum interim exiisset æstas, Cordubam hibernatum abiit. In Urbe M. Titius prætor, qui inter cives et peregrinos jurisdictionem fuerat sortitus, negotium a senatu accepit, Aniensis Appiæque aquæ ductus vindicandi, qui vetustate, aut privatorum fraudibus, minuebantur: eidem injunctum, ut novas quoque aquas curaret inducendas; majorem enim aquæ modum incrementa urbis postulabant : quum a tot hominum millibus incredibilis ejus vis non potu solum, sed etiam abluendis corporibus, eluendis vestibus, quotidie absumeretur.

V. Pecunia ad hæc ex ærario decreta, sestertium millies octingenties. Consularibus deinde comitiis Ap. Claudius Pulcher, Q. Cæcilius Metellus Macedonicus facti. Metellus post geminam continui biennii repulsam difficulter obtinuit, majore civitatis pudore, quam suo : nam uti tertio ante anno Q. Fabius fratri Scipioni, L. Mancinus rebus ad Carthaginem utcumque gestis, debere consulatum potuit; ita proximum par consulum, cui neque provincias credi senatus censuerat debere, nihil habebat, cur nobilissimo viro, fortissimoque imperatori anteferretur : sed videlicet, quemadmodum alia externa, sic honores atque magistratus, non continuo virtutis argumentum sunt; quia nonnunquam deterioribus cupide tradita, bonis, ob hoc ipsum, quod sunt boni, denegantur. Idque Metello nocuerat, quem ob integritatem morum, et in Macedonia Achaiaque antiqua severitate actum imperium, corruptior in dies plebes, ut iniquum et tristem aversabatur. Sed ipsam hanc injuriam civium incitamentum ille virtutis habuit, ostensurus, non leviori damno civitatem tali consule, quam se talem virum consulatu caruisse.

VI. Æquiorem ad hæc, inito consulatu, sortem expertus, quam ad obtinendum eum populi suffragia fuerant, Hispa-

§ IV. Appian. Hispan. — Frontin. de Aquæduct. — § V. Lips. de Magn. Romanor. III, 11. — Auct. de Vir. ill. c. 61. — Val. Max. VII, 5.

niam accepit, in qua bellum gerebatur, quum Appio Italia evenisset. In qua quia pacata erant omnia, Metello invidens vir inquieti animi, et triumphi avidus, undique materiam belli captabat: evenitque ei levis occasio, cui adeo non defuit, ut ex hac mox prætextum exsculperet, arma Salassis inferendi. Salassi gens alpina vallem amplam incolebat, partemque montium, quibus ea claudebatur. Lis erat ipsis perpetua cum populis infra eos habitantibus ob Duriæ amnis fluenta, qui ad usum metallorum (nam in Salassis aurum provenit) varie divisus intercipiebatur, ne rigare inferiora colentium agros posset. Eam injuriam, qui læsos se putabant, apud senatum questi, obtinuerunt, ut Appio consuli disceptatio ista mandaretur. Ille, gentem innoxiam lacessendi arrepto titulo, regionem late vastando, capere arma Salassos omissa cunctatione cogit. Sed quum in locis impeditis et difficilibus non minori cupiditate gereret bellum, quam concitaverat, ad quinque millia hominum adverso prælio perdidit.

VII. Ejus rei nuntio Romam perlato, decemviri M. Æmilium Lepidum prætorem adeunt, nuntiantes, se, quum prodigiorum causa libros sibyllinos inspexissent, reperisse, quoties bellum Gallis inferendum esset, sacrificari in eorum finibus oportere: monuerunt etiam ex iisdem libris, aquam non Marciam, sed Aniensem, in Capitolium perducendam esse. De aqua M. Titio negotium datum: ad consulem ex decemvirorum collegio missi duo, qui nuntiarent simul, quid fieri oporteret, curarentque faciundum. Ita velut placatis numinibus, majori omnium spe redintegratum est bellum: collatisque signis quinque millia hostium cæsa. In pari utrinque clade, quum haudquaquam par ad reparanda damna facultas esset, perculsa gens Salassorum, legatis ad consulem missis, imperata facturam ostendit. Consul aurifodinas, et quod agrorum in planis erat, ademit: superiora

§ VI. U. C. 609, ante Ch. 143. — Diodor. apud Vales. — Liv. Epit. — Strab. lib. IV, pag. 205. — Dio. — Oros. V, 4. — Jul. Obseq. — § VII. Frontin. de Aquæduct. — Liv. Epit. — Strab.

relicta; ut tamen aquarum ad metalla copiam redemptoribus pretio concederent, pactum.

VIII. Ea victoria tumens Appius quum ad Urbem revertisset, non a senatu, non a populo petita potestate triumphandi, tantum pecuniam ex ærario ad sumptus triumphi, tanquam suo jure, postulavit. Quod ubi ob detrimenta, quæ passus fuerat, una cum ipso triumpho negatum est; *legis beneficio* dicens *usurum, quæ triumphum daret ei, qui hostium quinque millia una acie occidisset,* privatis sumptibus, majore cum infamia, quam gloria, triumphavit, filiæ pietate adjutus. Nam quum intercedere ac vetare tribuni plebis vellent, essetque, qui prætervehentem de curru detracturum minitaretur; adversus sacrosanctam potestatem, sacerdotii haud minus inviolabilem reverentiam filia consulis (alii sororem faciunt) virgo vestalis opposuit; simulque conscenso curru, in Capitolium usque triumphantem prosequuta est.

IX. At in Hispania longe prosperiore fama Metellus agebat, quanquam validiorem hostem, et gravius bellum nactus. Viriathum enim adversæ cum Fabio Æmiliano pugnæ monuerant, ne solis armorum viribus confideret. Ergo consiliis et legationibus apud Arvaccos, Titthosque et Bellos, pugnacissimas gentes, in tantum connisus est, ut animos eorum ab romana societate abalienaret. Unde seorsim aliud bellum in Hispania citeriore ortum, quod a præcipuæ virtutis urbe Numantia celebratum historiis nomen habuit. In quo administrando dum strenue vigilanterque Metellus se gerit, adversus Viriathum male pugnatum est a Quintio, qui Æmiliano successerat.

X. Læta huic principia belli fuerant, conjectusque in fugam Viriathus, et ad Veneris montem repulsus, haud exiguam spem dabat gloriosæ laureæ: sed, ut infida hominibus exspectatio magnæ fortunæ esse solet, conversa sors est eruptione subita hostium, qua multis pugnando cæsis,

§ VIII. Diod. — Oros. — Val. Max. VII, 8. — Sueton. in Tiber. cap. 2. — Cic. pro Cœlio, cap. 14. — § IX. Appian. Hispan. — Val. Max. III, 2.

et signis quibusdam ereptis militaribus, romanum exercitum in castra sua rejecerunt. Inde Viriathus Itucam deflexit, oppidumque istud, expulso præsidio romano, cepit; inde vastavit Bastetaniam, non prohibente Quintio, qui per imperitiam et ignaviam medio adhuc autumno in Cordubensia hiberna concesserat : quanquam subinde manum quandam emitteret, C. Marcio duce, qui ex Italica Hispaniæ genus ducens, locorum et belli peritus habebatur.

XI. Mirum videri queat, unum hominem nullis suis viribus, nulla cognatorum potentia fultum, ne populi quidem judicio electum, tot per annos arma populi romani sustinuisse : verum enimvero tantum in eo virtutis robur fuit, ut a se explere posset, quidquid fortuna dare neglexerat. Animus adversum pericula intrepidus, sagacitas ingens, peritia militaris rei summa, corpus edoctum animi imperia sequi : his omnibus justitiam, humanitatem, abstinentiam incredibilem addiderat. Partas armis opes inter suos æquissima partitione dividebat : ipse nihil inde locupletior, eodem armorum, vestium, corporisque cultu, quo bellare cœperat, post tot insignes victorias agere perseverabat.

XII. Hunc tenorem vitæ nulla solemnitas festorum, nulla remissio animi, ne nuptiarum quidem omnibus gentibus hominibusque probata hilaritas ulla ex parte interrumpebat. Quum enim ditissimi cujusdam viri filiam matrimonio jungeret, multisque poculis aureis argenteisque, multaque stragula veste eximii operis adornatum triclinium esset, hæc allevans lancea, *ab hac pendere ista omnia* dixit. Multum deinde rogatus, ut lotus accumberet, non paruit; sed ex instructissimis mensis nihil, nisi panem et carnes, tollens, dabat comitibus suis; et ipse stans comedebat haud diu : deinde sponsam adduci jussit. Quam, peractis hispano more solemnibus, equo impositam, statim ad montes, in quibus eo tempore præsidia sua habebat, secum abduxit. Hac disciplina intentam negotiis mentem, et valida membra, et illibatum virtutis robur ad extremum usque retinuit.

§ XI. Justin. XLIV, 3. — Cic. de Offic. II, 11. — § XII. Diod. ap. Vales.

XIII. Interea Romam Æmilianus Scipio, Sp. Mummius, L. Cæcilius Metellus, ex Ægypto Asiaque redierunt. Miserat eos senatus ad res regnorum componendas, quæ vitio dominantium, aut ambitione dominationem affectantium, variis motibus vexabantur. Demetrius, amissa majore parte regni, quum socordiam suam contemptui esse videret, tanquam ex diuturno somno excitatus, bellum adversus Parthos sumserat: neque causa improbabili, neque parum idonea occasione. Nam Mithridates, Parthorum rex, paulo ante victo Demetrii præfecto, Babyloniam Syris eripuerat. Idem omnibus vicinis terribilis, Medos, Hyrcanos, Bactrianos, et quidquid inter Hydaspen et Indum gentium colit, partim subegerat, partim subacturus videbatur. Itaque superioribus in præfecturis incolentes Græci continuo missitabant nuntios ad Demetrium, omnia polliciti, *si ad liberandos a superbo Parthorum dominatu venisset.*

XIV. *Alexandri expeditiones, quibus primum apertus Oriens Græcorum colonias accepisset*, memorabantur: *civitatesque a successoribus ejus, ut essent fræna domitarum gentium, conditas. Sed jam versa vice servire illas, quibus imperaverint. Id adeo Græcorum accidisse discordia, bellisque civilibus, ut ignobilis ante gens Parthorum, quæ sub Persarum imperio contemptissima servientium pars fuisset, primo libertatem arripuerit, mox affectarit dominationem: et sane processurum ei propositum, ni Seleucidarum oppositis viribus coerceatur. Ad hos enim solos id decus pertinere; Demetriique hanc, velut a majoribus relictam, hereditatem esse belli gloriæque: sic avum Antiochum, sic proavum Seleucum arma rebellibus Parthis intulisse. Neque perventuros ad tantam potentiam fuisse Arsacidas, nisi pater Demetrius, aliis bellis impeditus, deinde supposititius Alexander ignavia socordiaque sua, fiduciam spatiumque crescendi præbuissent.*

XV. *Hinc adeo Mithridatis inflatos esse spiritus, ut ultro*

§ XIII. Cic. Acad. Quæst. IV, 2. — Justin. XXXVI, 1, et XXXVIII, 8. — Athen. lib. VI. — Strab. lib. XIV, pag. 669. — Oros. V. 4. — Joseph. XIII, 9.

contemnere Macedonas, eisque nuper Mesopotamiam ausus sit adimere. Qua victoria si expletas esse barbari cupiditates Demetrius putet, pernicioso in errore versari. Nam apud tales animos irritamenta non satietatem plura desiderandi parere, quidquid haustum esset. Neque illud ignorare Demetrium debere, ferocius in cæteras ejus provincias incursurum Parthum esse, nisi rebus ipsis ostendat, superesse Syriæ vires, quibus et quæ teneat defendere possit, et quæ amissa sint repetere. Audacia regem esse factum; ne dubitet, quibus artibus tuendum amplificandumque imperium habeat. Attamen non vocari ad tantum periculum, ut non pleramque ejus partem sustinere possint velintque, a quibus vocetur. Omnes eas regiones græcis civitatibus maximis opulentissimisque ita distinctas esse, ut has tenenti minime magnæ molis futura sit barbarorum expugnatio. Esse sibi viros, arma, naves, commeatum, pecunias: sed sub custode; eum qui tantillum submoverit, et velut alligatas liberaverit manus, iisdem, quum voluisset, usurum.

XVI. His atque talibus auditis, Demetrius, si bellum istud successisset, etiam ad recuperanda amissa vires inde fore reputans, strenue in Parthos movit. Erant eæ nationes tum assuetæ Macedonum imperio, tum Parthorum, ut novi populi, fastum ac sævitiam nequaquam lætis animis tolerabant. Igitur præter græcas urbes, etiam Persæ, et Elymæi Bactrianique auxilia Demetrio misere: quibus auctus multa prospera prælia fecit, multasque occupavit provincias; donec insidiis circumventus (quippe pacis studium simulantibus improvide crediderat) in potestatem hostium vivus pervenit, omni exercitu amisso.

XVII. Nec occasioni Diodotus defuit, quin per absentiam Demetrii cætera Syriæ invaderet: et alia parte Judæi propinquas sibi regiones infestabant; alia Cilices, multis prædonum exortis manipulis ducibusque, latrocinia continua exercebant, regum discordiis tuti. Nec in Ægypto minus

§ XVI. Justin. XXXVI, 1 et 9, et XXXVIII, 9. — Joseph. — Oros. — Machab. I, 2. — Strab. XIV, p. 669.

turbarum erat, per sævitiam Ptolemæi, quæ nulla fortunæ indulgentia mitigabatur. Nuper enim, quum Ægyptiorum lege regale Memphi solium conscendisset, natus ei filius erat, quem inter solemnia regiæ inaugurationis editum, etiam omine lætus, *Memphiten* appellaverat. Neque tamen aut hilaritas ista, aut natalitiis pueri debita celebritas, impedimento crudelitati fuit, quin per eosdem dies Cyrenensium amicorum principes occideret, quorum opera perductus in regnum Alexandriæ fuerat. Causa tantæ sævitiæ fuit, quod regem amice monuerant, *ne uxorem, a qua et regnum paulo ante, et nunc stirpem haberet, pellicis Irenes blandimentis posthaberet.*

XVIII. Sed ille flagitia flagitiis cumulans, paulo post filiam uxoris per vim stupratam ducit, Cleopatram sororem repudiat. Inter hæc cædes continuantur, non regis tantum imperio, sed multa peregrinorum militum libidine fieri. Quibus malis Alexandrini fatigati, jam ubivis tolerabiliorem sibi vitam, quam in patria, futuram rati, passim urbem deserunt. Ptolemæus, quo solitudini subveniat, peregrinos, ut in vacuis ædibus habitatum veniant, edicto sollicitare cogitur. Hæc et alia quum et regum et civitatum continuis legationibus in senatu exponerentur, quod is quum aliorum, tum Ægypti et Syriæ regnorum, quasi perpetuus quidam tutor longo jam tempore fuerat; legatos ad inspiciunda sociorum regna Scipionem atque cæteros mitti placuit.

XIX. In ea legatione, qua magnæ orbis terrarum partis arbitrium acturus erat, vir tantæ dignitatis atque gloriæ, contentus fuit uno comite Panætio, quem domi peregreque secum habere præstantis ingenii causa consueverat, et septem servulorum ministerio: ex quibus quum unus in itinere esset mortuus, domesticis scripsit, ut alium sibi domo transmitterent: emere enim nolebat, ne quis, domini disciplina non institutus, aliquid committeret, quod ad heri probrum posset ullo pacto pertinere. Postquam Alexandriam perventum, et ex navi degressus Scipio caput pallio tegebat.

§ XVII. Diod. apud Vales. — Justin. XXXVIII, 8. — Liv. Epit. LIX.

circumfusa multitudo Alexandrinorum rogavit, ut conspiciendum se præberet hominibus : impetratoque, ingentem clamorem atque plausum præ lætitia edidit.

XX. Rex, quum ad excipiendos honorandosque legatos nihil studii prætermitteret, magnam impendit curam, ut exquisitis epulis acciperentur, et quidquid in regia visu dignum, artificioque aut opulentia eximium esset, inspicerent. Ipse etiam cum iis circumibat, ostendens singula, vir deformis habitu, vultuque, et obesi ventris prominenti mole, belluæ, quam homini, similior : unde *Physconis* ei cognomen impositum fuerat. Ob eam corporis gravitatem, quum vacillante gressu Romanos obambulantes ægre consequeretur, ridiculus iis est visus, Panætioque in aurem insusurravit Scipio: *Jam tum aliquem adventus nostri fructum ceperunt Alexandrini; nobis enim debent, quod regem suum ambulantem videre.*

XXI. Cæterum contemptis, quæ maxima Ægyptio videbantur, gulæ atque oculorum deliciis, ad ea, quæ vere digna spectatu erant, consideranda haud perfunctoriam operam contulere : situque et magnitudine urbis, et quæ circa Pharum admiranda erant, perlustratis, Memphin adverso Nilo vecti, bonitatem agri, commoda fluminis, multitudinem urbium, frequentiam innumerabilem populi, munimenta regionis, totius denique regni excellentiam tantam repererunt, ut minime dubitarent, cujuslibet magnitudinis imperio sedem eam idoneam esse potuisse, si dignos se rectores invenisset.

XXII. Ex Ægypto in Cyprum; deinde per Syriam et continentes regiones domum reversi, de rebus suis in senatu exposuerunt. Plurimas adierant gentes, ubivis excepti dimissique cum benevolentia et laudibus. Controversias, alias sponte partium composuerant, alias adactis ad æquiora, qui

§ XIX. U. C. 609; A. C. 143. — Plutarch. Apoph. 24. — Vell. I, 13. — Val. Max. IV, 3. — Auct. de Vir. ill. c. 58. — Athen. lib. VI. — Justin. — § XX. Diod. apud Fulv. Ursin. — Justin. — Posidon. apud Athen. lib. XII. — Diod. apud Vales. — Plutarch.

pertinaciores in faciunda injuria fuerant, plerumque verborum admonitionibus, partim etiam armorum metu intentato. Quod vero ob difficultatem negotiorum, aut alias causas, relinqui voluerunt, ad senatum rejecerunt. Ita passim apud reges atque civitates, renovatis, quæ unicuique cum populo romano erant, fœderibus, reique publicæ majestate vehementer aucta, plurimum ubique venerationis romano nomini conciliarunt.

XXIII. Sequutæque sunt undiquaque legationes gratulantium gratiasque agentium senatui populoque romano, *quod tantos ad se viros, Scipionemque, non unius modo urbis, sed omnium gentium virtutibus gloriaque principem, misissent.* Res regnorum in priori fere statu relictæ. Certum enim erat, imperantium culpa pleraque peccari; neque illos removendi causa ulla justa erat: Ægypti regibus semper amicis, Syris eo quoque nomine tutis, quod contra fœderis cum progenitoribus eorum initi leges, pudebat in pace sociis et amicis auferri, quod a majoribus relictum bello victis fuerat.

XXIV. Eodem anno rogationem de sumptibus tribunus plebis Didius tulit: qua, pœna legis Fanniæ in cæteram quoque Italiam, et ad eos etiam, qui sumptuosioribus, quam lex sinebat, epulis interfuissent, extendebatur. Triste videbatur et obscœnum, inter famem et funera, pœnasque irati numinis, quorumdam luxuriam conviviorum impensis sine modo et pudore grassari. Magna enim sub id tempus annonæ caritas, et, quæ hanc ferme sequitur, pestilentia fuit: cujus causa, quum novi consules L. Metellus Calvus, Q. Fabius Maximus Servilianus inivissent, per decemviros supplicationes habitæ: neque tamen aut hæc remedia, aut sævius aliud, androgynus haruspicum jussu mari mersus, ad averruncanda mala præsentia profuerunt. Usitatum id magis antiquitus Romæ, quam probabili ratione nisum, ut in prodigiis ambigui mares habeantur, putant, qui causas rerum attentius consideravere: neque ambiguum est, complura, tanquam a mundi legibus abhorrentia, cum horrore

§ XXIII. Strab. lib. XIV, p. 669.

aspici, non quia nullæ sint earum a natura legitimæ causæ, sed quia, quæ sunt, ignorentur.

XXV. Sed nos ad ordinem rerum gestarum Q. Fabius consul vocat, qui in ulteriorem Hispaniam (citerioris Q. Metello prorogatum erat imperium) duas legiones romanas, sociorumque auxilia, in universum ad octodecim millia peditum, mille sexcentos equites induxit. Quorum assumpta parte quum Itucam festinaret, objecit se in itinere Viriathus cum sex millibus suorum, et cum clamore tumultuque barbaris solito, impetum in Romanos fecit. Erat cum voce strepituque dissono, tum etiam adspectu horrida acies; non cætero modo ornatu, sed comis quoque muliebrem in morem obumbrantibus vultum : accedebat summa hominum diuturno jam bello exercitorum pugnacitas. Sustinuit tamen irrumpentes consul, reque infecta discedere coactis, ipse institutum iter prosequutus est.

XXVI. Ut deinde reliquus exercitus advenit, decemque ex Africa elephanti, quos Numidiæ rex Micipsa miserat, castris pro magnitudine copiarum auctis, prior pugnandi potestate facta, hostem splendide vicit : sed inter insequendum quum distracti ordines essent, Viriathus, ut erat ad omnia præsenti animo, suis repente ex fuga collectis victores aggreditur : tria eorum millia prosternit; reliquos compellit in castra, tanto ex subita fortunæ conversione metu, ut, vix paucis ad portas resistentibus, magna pars in tentoriis se absconderent, neque ab imperatore et tribunis ad pugnam capessendam adigi possent. Insignis ea die C. Fannii virtus exstitit, qui, C. Lælii gener, iis tum in castris militabat. Per hunc maxime retenta munimenta sunt : et nox superveniens diremit certamen.

XXVII. Neque tamen postea Viriathus destitit, modò noctu, modo fervidissimo tempore diei negotium consuli facessere, quum, leves agilesque et homines et equos habens,

§ XXIV. U. C. 610; A. C. 142. — Macrob. Saturnal. II, 13. — Jul. Obseq. —Oros. V, 4. — Diod. lib. XXXII. — § XXV. Liv. Epit. — Appian. Hispan. — Strab. lib. III, pag. 164. — § XXVI. Jul. Obseq. — Appian. — Cic. in Læl. c. 1.

parvo suo incommodo hostem indesinenter fatigaret; donec, motis castris, Servilianus concessit Itucam. Tum Viriathus quoque, cui minor exercitus, neque huic sufficiens commeatus erat, noctu incensis castris, in Lusitaniam est profectus. Servilianus, quum velocissimum hostem assequi nequidquam contendisset, in Bæturiam impressione facta, quinque oppida, quæ cum Viriatho senserant, ordine expugnata diripuit : inde in Cuneos hiematum abiit.

XXVIII. Eodem anno censores in Urbe fuerunt P. Cornelius Scipio Africanus, L. Mummius Achaicus. In eumdem cum Scipione locum Ap. Claudius petierat : qui quum nobilissimis viris stipatus, Africanum, populari turba circumfusum, in forum descendere vidisset, alta voce exclamavit : « Ingemisce apud manes, Paule Æmili, filium tuum sen- « tiens ab Æmilio præcone, et Licinio Philonico censorium « candidatum deduci. » Cæterum ille, censuram populariter adeptus, non ideo minus incorrupte ac severe egit; illud moribus civitatis, hoc suæ magistratusque dignitati tribuens. Ergo et populum ad mores antiquos gravissima oratione hortatus est, et L. Mummii facilitatem gravatus, pro rostris dixit, *omnia se ex majestate populi romani gesturum fuisse, si sibi cives vel dedissent collegam, vel non dedissent.*

XXIX. Interim in Macedonia denuo turbatum, non minus improviso fine motuum, quam initium fuerat. Alter Pseudophilippus, qui Persei se filium ferebat, quum subito incremento ex servis aliisque perditis hominibus, quales recens Macedoniæ Græciæque rei mutatio magno numero pepererat, ad septemdecim hominum millia contraxisset, castra romana tentare est ausus. Spem dabat absentia Licinii Nervæ prætoris, qui certas ob causas, nuper ex Macedonia discesserat, Cn. Tremellio quæstore in castris relicto. Is vocatos ad concionem milites in hanc sententiam est cohortatus :

§ XXVIII. Tab. Capit. — Plut. in Æmil. cap. 64; idem in Præcept. gerend. Reipubl. cap. 30. — Agell. IV, 20. — Val. Max. VI, 4. — Auct. de Vir. ill. — Jul. Obseq. — § XXIX. Liv. Epit. — Hist. Miscel. IV, 14. — Eutrop.

XXX. « Est, quod fortunæ gratias agamus, milites, novam et insperatam gloriæ materiam objicienti. Sæpe querelas audivi, immo, fateor enim, inter querentes de sorte nostra fui; dum alii romani exercitus justum hostem, et ex eo præmiorum uberem occasionem habeant, hunc in agro pacato, paucos rebellium Macedonum, aut latrunculos Thracas persequentem, non modo copiam, sed ne spem quidem habere majoris alicujus rei. At nunc subito se offert ita comparatum agmen, ut multitudo hominum speciem nomenque prælii sit factura; genus armorum militumque, ad hæc conditio ducis, certam nobis et incruentam polliceatur victoriam.

XXXI. « Quid enim contra legionarium militem, lorica « clypeoque tectum, pilo ac gladio terribilem, tot insuper « stipendiis exercitum, servorum agrestiumve tumultuaria « manus possit, nullis militaribus armis legibusque, neque « causam neque spem idoneam ad bellum afferens? Quid « autem rex ille scenicus, quem paulo ante natum esse ne« sciebamus? Sane nuper etiam sic insanivit Macedonia; sed « tum majore ingenio apparatuque instructa erat fabula, « multi potentes in provincia viri, nonnulli quoque externi « reges, audaciam Andrisci clam palamque magnis auxiliis « fulciebant. At hic præter miseram egenorum turbam, quæ « non tam ipsius promissis, quam tædio vitæ, ad periculum « properat, nec spem, nec rem usquam ullam habet : nec « quia victoriam sperat, sed quia aliter facere non potest, « ad castra nostra successit, animam supplicio debitam, « rebus suis desperatis, lubentius armis nostris daturus. »

XXXII. Quum deinde, quid fieri vellet, ostendisset, et inter tribunos et præfectos loca militesque esset partitus, admonuit, *ut signo dato secundum ea, quæ præcepisset, erumperent :* addiditque, *se celeriter disjecturum hostes, ut porcellos scropha soleret.* Quod quum factum esset, victoria illustri parta, qua cum exercitu Pseudophilippus cæsus est,

§ XXX. Varro de Re rustica, II, 4. — Eutrop. — § XXXII. Liv. Epit.

Licinius *imperator* est appellatus, quæstori *Scrophæ* cognomentum hæsit, quod posteri quoque retinuerunt.

XXXIII. Difficilius in Hispaniis bellum erat, hinc Celtiberis, inde Viriatho romanos duces exercentibus. Sed ut adversus Viriathum dubiæ Serviliano res, ita Q. Metello proconsuli prosperæ magnificæque fuerunt. Vir acer et intentus nihil neque apud hostes inexploratum, neque apud suos remissum patiebatur; digno, quod referatur, severitatis saluberrimæ exemplo. Quum ad Contrebiam rem gereret, cohortes legionarias quinque, quod loco cesserant, indignatus, ad eumdem locum recuperandum continuo remisit: edixit etiam, *ut qui eorum nisi victor in castra revertisset, pro hoste cæderetur:* neque mutavit sententiam, quum omnes, ut certam ad mortem ituri, testamenta in procinctu facerent. Ea necessitas acuit virtutem; et qui modo multitudini hostium cesserant, ii eamdem, licet victoria recenti animatam, repulerunt : quæque inexpugnabilis habita fuerat civitas, capta est. Hæc disciplina romanum militem confirmavit, Celtiberos fregit; qui et collatis signis cæsi sunt a proconsule, et egregias urbes amiserunt, Arvaccorum majori parte domita; quibus tempore messis, quum frumento convehendo intenti cætera incuriosi agerent, improvisus incubuerat.

XXXIV. Ista quum severitate perfecisset, haud minorem ex clementia fructum tulit : utriusque enim clara exempla edidit, illustri testimonio, non sævitia, sed ratione rebusque cogentibus, duriora nonnunquam imperasse. Nertobrigam obsidebat, unaque parte oppidi, qua sola subiri poterat, murum admota machina erat disjecturus. Opponunt obsessi primis hostium ictibus Rhetogenis filios, viri inter suos primarii, qui ad Metellum transierat: neque movebatur pater; sed ultro hortatus imperatorem, nullam esse viam aspernandam dicebat, quæ ad victoriam duceret; ex ea sibi postmodum solatium fore. Tum Metellus, parentis duritia

§ XXXIII. Jul. Obseq. — Flor. II, 17. — Val. Max. II, 7. — Front. Strat. IV, 1. — Vell. II, 5. — Auct. de Vir. ill. cap. 41. — Appian. Hisp.

damnatam liberorum vitam, sua mansuetudine redemit, solutaque obsidione urbis unius, multas alias, admiratione hujus facti, sponte ipsarum, in populi romani ditionem redegit. Duæ maximæ restabant urbes, Termantia et Numantia, situ locorum et viribus feroces: adversus quas tum quidem, quoniam hiems aderat, nihil movendum ratus, quamprimum anni tempus sineret, has quoque ad imperata faciunda coacturus videbatur.

XXXV. Interea consularibus Romæ comitiis Q. Pompeius A. F. designatus est, qui primus e gente Pompeia summos honores, nulla commendatione majorum, assequutus, amicitia Scipionis excidit, quia Lælio suffragantem astute fefellerat. Interrogatus enim, an petere consulatum constituisset, negavit, ultroque Lælio opem suam gratiamque ad petendum obtulit: interea ipse profectus in forum, ambire strenue cœpit. Id quum exspectantibus eum esset renuntiatum, cæterique stomacharentur; « Nos vero ineptos, inquit Africanus, qui tanquam non homines, sed deos, essemus precaturi, sedemus tibicinem exspectantes! » nam mater Pompeii indecora fama laborabat, tanquam tibicini corpus prostituisset. Q. Pompeio collega Cn. Servilius Cæpio fuit; qui, quum magistratu inito de provinciis retulissent, certamen de Hispaniis ortum, eas retinere, qui ibi proconsules erant, cupientibus: ad extremum Q. Fabio Maximo Serviliano prorogatum est imperium in ulteriore provincia, citeriorem consul Q. Pompeius obtinuit.

XXXVI. Quod ubi Q. Macedonico nuntiatum, vir cætera cum maximis comparandus, iræ dolorique temperare non potuit; non eo maxime offensus, quod omnino successor sibi, sed quod Pompeius mitteretur, quocum simultates exercebat. Ne igitur illi suis laboribus quæsitum obtingeret præmium, modis omnibus exercitum imminuere studuit, missiones et commeatus petentibus promiscue

§ XXXIV. Flor. — Val. Max. V, 1. — Appian. — § XXXV. U. C. 611; A. C. 141. — Vell. II, 1. — Cic. in Brut. cap. 25. — Plutarch. Apoph. Rom. cap. 21. — Eutrop. — Val. Max. IX, 3.

dando; horrea, remotis custodiis, ad rapinam relinquendo: eo etiam profectus, ut sagittas Cretensium fractas in amnem abjici jusserit; elephantis cibaria dari vetuerit; qua indignatione non solum inimico laudem victoriæ, sed populo romano fructum, sibique meritum cæteris factis triumphum eripuit. Res enim eas gesserat, ut non minus hac expeditione *Celtiberici*, quam priore *Macedonici* cognomen meruisse videatur. Adeo nimirum plures aliis, quam sibi, bene imperant; faciliorque adversus armatos exercitus, quam vitiosos animi motus, contentio est.

XXXVII. Atqui ut hunc ereptum imperium ad moram rebus injiciendam sollicitavit; ita prorogatum in altera Hispania Fabio Serviliano stimulos addebat prosequendi alacriter belli. Quippe ex Cuneis exercitu moto, Viriathum, quia se non offerebat, in sua Lusitania quærere instituit. Per viam dimicandum ipsi cum latronum ducibus Curio et Apuleio fuit; qui, opportunis locis insidiati, prætervehentia impedimenta abstraxerunt. Occisus tamen in prælio est Curius; præda quoque paulo post a Serviliano recuperata. Venerunt etiam in potestatem urbes multæ, quæ præsidiis insessæ Viriathi fuerant: quarum Escadia, et Gemella, et Obulcula fuere. Hæ pro meritis singularum diversimode tractatæ; aliis venia data, quædam direptæ sunt. Ex captivis etiam ad quingentos supplicio capitis affecti: novem millia quingentos proconsul sub corona vendidit.

XXXVIII. In Urbe interea P. Scævola tribunus plebis de judicio L. Hostilii Tubuli ad populum tulit, qui proximo anno prætor quæstionem de sicariis exercuerat, homo pudoris ita profligati, ut palam et aperte pecuniam ob rem judicandam cepisse diceretur: accepta rogatione, senatus quæstionem Cn. Servilio Cæpioni consuli mandavit: qua re intellecta, reus, quum manifestissimo crimine teneretur, non exspectato judicio, disparuit. Interesse tamen publici exempli visum, ne homo ex omni memoria sceleratissimus et

§ XXXVI. Flor. II, 17. — § XXXVII. Appian. Hisp. — Liv. Epit. — Cic. de Fin. II, 16; IV, 18; V, 22. Idem ad Attic. XII, 5.

audacissimus, tam levi pœna defungeretur. Itaque revocari ab exsilio ad causam dicendam placuit. Sed ille, qui nullum alium eventum sperare poterat, quam ut in carcere necaretur, veneno epoto necem properavit.

XXXIX. Sub hæc tempora, ne tantummodo armis præstare cæteras gentes Romani crederentur, ingenio tardiores, quum alia se studia erexere, tum etiam historia scribi accuratius cœpit : hactenus enim qui ei admoverant manum, breviter exposuisse res contenti, annalibus similiora scripserant. Neque tamen adhuc latini sermonis ea copia et venustas esse putabatur, ut ejusmodi operibus dignitate et gratia responderet : multique res romanas Græcorum lingua tradiderunt; ab illis majestatem, ab hac decorem magis petendum arbitrati : quos inter tum C. Julius senator fuit, quum etiam A. Postumius idem tentaret; quos deinde P. Rutilius, L. Lucullus, et alii plerique sunt imitati.

§ XXXVIII. U. C. 611; A. C. 141. — Cic. de Nat. Deor. III, 30; idem de Fin. II, 16; idem pro M. Scauro. — Ascon. Pædian. in Scaur. — § XXXIX. Cic. de Orat. II, 12. — Justin. Præf. — Liv. Epit. — Athen. lib. VI. — Cic. ad Attic. I, 19. — Plutarch. in Lucullo.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XIX

IN LOCUM LIBRI LIV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI QUARTI.

Q. Pompeius consul in Hispania Termestinos subegit: cum eisdem et Numantinis pacem ab infirmitate fecit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa civium capita trecenta viginti octo millia trecenta quadraginta duo. Quum Macedonum legati conquestum de D. Junio Silano prætore venissent, quod acceptis pecuniis provinciam spoliasset, et senatus de querelis eorum vellet cognoscere, T. Manlius Torquatus, pater Silani, petiit, impetravitque, ut sibi cognitio mandaretur: et, domi causa cognita, filium condemnavit, abdicavitque; ac ne funeri quidem ejus (quum suspendio vitam finisset) interfuit; sedensque domi potestatem consultantibus ex instituto fecit. Q. Fabius proconsul rebus in Hispania prospere gestis labem imposuit, pace cum Viriatho æquis conditionibus facta. Viriathus a proditoribus, consilio Servilii Cæpionis, interfectus est, et ab exercitu suo multum comploratus, ac nobiliter sepultus; vir duxque magnus, et per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.

I. In Hispania quum grave molestumque romanæ civitati per aliquot annos bellum fuisset, intolerabilior pax excepit. Nam et Arvacci prius ab instituendo fœdere resilierunt; et postea pacem, geminis cum hostibus pactam, neutrubi ratam

senatus esse voluit. Q. Pompeius consul, quum primo vere in provinciam venisset, exercitum accepit genere numeroque cuilibet bello parem. Triginta millia peditum erant, equitum duo, sub aliquot imperatoribus, et novissime sub Q. Macedonico præstantissimo, ad omnia armorum munia diligentissime exercitata juventus.

II. Neque tamen perinde fortuna belli se dedit. Quum enim principio magna spes pacis et victoriæ fuisset, parvo momento sors omnia retroegit. Territi tanto belli apparatu Arvacci, legatis ad consulem missis, eas in conditiones fœdus impetraverant, *ut certa die utramque urbem, Termestinam, Numantinamque, in fidem populi romani dederent: obsides trecentos, saga novem millia, coria tria millia, equos bellatores octingentos, arma omnia traderent: hæc ubi fecissent, socii ac amici haberentur.* Quum dies venisset, cætera quidem prompte alacriterque sunt factitata : ubi ad arma tradenda ventum, inter homines bellicosos virilis fremitus oriri, animique a turpitudine præsenti ad pristinæ libertatis decus, pudore accendi. Igitur sese mutuo respicientes interrogabant, *idne facinoris subire viri possent, ut arma vivis detrahi patiantur?* neque virorum modo hi questus erant : pueri quoque ac mulieres negabant, *sibi pro patribus aut maritis futuros, qui tantum decoris adivissent.* Itaque consensu retentis armis, *vitam potius, quam hæc, omissuros esse,* confirmarunt.

III. Consul, his cognitis, castra juxta Numantiam ponit. Ea in obsidione, quum per absentiam consulis, equites incaute transcurrentes excepti ab hostibus essent, in planitie quadam instruit aciem, de summa rerum dimicaturus. Descenderunt eodem et Numantini : at, quum iniquior pugnæ futura conditio videretur (nam de millibus virorum decem, quot initio belli Numantia armaverat, magnam partem tot certamina absumpserant), paulatim se subducentes, sine detrimento intra munimenta refugerunt. Pompeius, difficultate locorum et quotidianis velitationibus fa-

§ I. Appian. Hisp. — § II. Diodor. apud Fulv. Urs. — Flor. II, 18.

tigatus, quum a multo paucioribus carpi suas copias nullo operæ pretio videret, Termantiam faciliorem oppugnantibus fore ratus, eo transduxit exercitum. Sed et ibi neque mollior hostis, neque faventior fortuna inventa, eodem die tribus incommodis acceptis : nam et pugna amissi milites septingenti fuerant; et tribunus militum, qui commeatum in castra advehebat, repulsus; et quum ira ac cupiditate ultionis fervidius institisset, protrusis ad præcipitia loca Romanorum ordinibus, multi pedites equitesque cum ipsis equis, per præcipitia devoluti, perierunt. Tenebræ intervenientes magis periculum, quam periculi opinionem distulere : totaque nox in armis exacta est.

IV. Neque secus, atque conjecerant, cum luce simul hostes affuere : is quoque dies totus certando consumptus, et neutro inclinante victoria, prælium nox diremit. Acrior tamen, ut in angustiore numero, damni sensus Termestinis fuit : quo prope ultimam desperationem adacti sunt. Inde Pompeius ad parvum oppidum Maliam movit. Sed Malienses, occiso præsidio Numantinorum, locum Pompeio tradiderunt. Ille, armis obsidibusque acceptis, in Sedetaniam perrexit, ut eam regionem ab incursionibus Tangini cujusdam, latronum ducis, liberaret. Ibi felix expeditio fuit : multi latrones occisi, multi capti. Sed tanta fuit hominum feritas, ut servitutem nemo ferret : alii semetipsos, usitato gentibus illis facinore, alii emptores occiderent; quidam, dum transportantur, navibus perforatis, seque, et cæteros profundo mergerent. At Pompeius urbem, quam Lanci vocant, haud procul Maliacis, quum obsidere esset aggressus, Numantini vicinis auxilium juvenes quadringentos noctu submiserunt. Hos illi primum servatores suos appellantes, donisque prosequentes, summa lætitia excepere : paucos post dies, quum vehementius instaret hostis, de exitu rei dubitare cœperunt, missisque legatis, urbem dedituros dicere, corporibus salvis.

§ III. Appian. — Vell. II, 1. — Liv. Epit. — § IV. Liv. Epit. — Appian. — Strab. lib. III. — Ptolem. — Diod. apud Valesium.

V. Negabat consul, ullam deditionis, nisi traditis prius umantinis, conditionem esse. Quod quum inhumanum ctu et fœdum ad famam videretur, omnia potius experiri, iam bene de se meritos ad exitium dedere, decreverunt. .ox ubi spes omnis salutis quotidie magis magisque decebat, inque oculis extrema omnia erant, legatos ad consum secreto mittunt, *aliorum potius exitio, quam suo, sevetati illius satisfacturos esse*, nuntiantes. Non fefellit perfidia ociorum Numantinos : qui, priusquam occiderentur, vinicta se satiaturi, noctu impressionem in Lancienses faiunt, magnumque eorum numerum occidunt. Concurritur t ab oppidanis ad opprimendos hospites; magnoque cum lamore certamen atrox conseritur. Consul, causæ non ignaus, *inter eum tumultum scalas applicari mœnibus*, jubet; ranscensisque iis, oppido potitur : cives ad unum omnes inerficit : Numantinis, qui ad ducentos supererant, abeundi id suos facit potestatem; sive virtutis indigne circumventæ ortem misertus, sive ut invictam armis civitatem, ad romani imperii patientiam, lenitatis exemplo sollicitaret.

VI. Eo tempore P. Africanus et L. Achaicus varia et inter ipsos ratione, et apud cæteros fama, censuram exercebant. Erat enim par hoc censorum, plane diversis inter se moribus : quum alter intentus, et rigidus officii exactor, nullius rei cuiquam gratiam faceret; sed multorum ex senatu, multorum ex equestri ordine, de plebe autem longe plurimorum vitas exacta diligentia expenderet : Mummius contra neque ipse notaret quemquam, et notatos a collega, quos posset, ignominiæ eximeret. Unde parum concors ea censura fuit : et Scipio, quum Herculis ædem dedicaret, non vocato ad epulum collega, sermonibus hominum est reprehensus. Ita nullius aut virtus tanta, aut dignitas est, quin judiciis etiam longe inferiorum sit obnoxius; vulgoque homines etiam de suis censoribus censuram agunt.

§ VI. Cic. Somn. Idem de Orat. II, 66, et pro Cluent. cap. 43. — Diodor. apud Valesium. — Vell. I, 13. — Plutarch. Præcept. gerend. Reipubl. — Polyb. Fragm.

VII. At Scipio ingenii pariter animique non egens, partim facetiis discutiebat notandorum querelas, partim severis vocibus retundebat. Neque de tanto viro etiam leviora referri indignum aut inutile Polybius judicat; quia et optimorum artificum, licet minutiora, signa admiramur. Igitur quum tribu moveret quemdam qui, sub patre Paulo ordines ducens, prælio non interfuerat, interrogaretque ille, *cur notaretur, qui custodiæ causa remansisset in castris?* respondit: *Non amo nimium diligentes.* Equum ademit adolescenti, qui in obsidione Carthaginis, lauto convivio diripiendam, sub figura et nomine urbis, placentam proposuerat; quærentique causam, *Quia*, inquit, *me prior Carthaginem diripuisti.*

VIII. Idem in equitum censu C. Licinium sacerdotem videns accedere, clara voce testatus est, *se scire, perjurium a sacerdote factum: seque teste usurum esse, quisquis eo nomine sacerdotem esset accusaturus.* Quum autem omnes tacerent, *Traduc equum*, inquit, *C. Licini: non enim possum idem et accusatoris implere vicem, et judicis.* Cæterum censu perfecto, lustrum condidere censores. Id septimum atque quinquagesimum fuit. Censa sunt civium romanorum capita trecenta viginti octo millia, trecenta quadraginta duo. Inter condendum lustrum, quum ex publicis tabulis scriba solemne precationis carmen censoribus præiret, quo dii immortales, *ut res populi romani meliores amplioresque facerent*, rogabantur: ibi Scipio, *Satis*, inquit, *bonæ ac magnæ sunt: itaque precor, ut eodem in statu perpetuo servent.* Atque protinus ad hanc formulam emendari in tabulis carmen jussit: neque posteri mutavere.

IX. Censuræ publicæ non minus severe patriam potestatem exercitam (nam et temporibus hæc conjuncta fuere) subjiciam. Macedonum legati de D. Junio Silano querebantur, *quod, quum prætorio imperio Macedoniam obtineret*,

§ VII. Cic. de Orat. II, 67. — Plutarch. Apoph. Rom. c. 22. — § VIII. U. C. 611; A. C. 141. — Cic. pro Cluent. c. 48. — Val. Max. IV, 1. — Plutarch. — Tab. Capitol. — Liv. Epit.

pecuniis acceptis provinciam spoliasset. Eam cognitionem quum suscipere senatus vellet, T. Manlius Torquatus, Silani pater, impetravit, ne quid eo in negotio constitueretur, priusquam ipse causam cognovisset. Id viro summæ dignitatis, omnisque publici ac privati juris peritissimo, lubenter concessum. Itaque domi suæ, cognitione instituta, audivit accusatores, audivit defensiones rei; testes utrinque productos diligentissime examinavit. Id quum triduo continuo fecisset, tertio die pronuntiavit, *reum fecisse videri*, et in conspectum suum venire vetuit. Non tulit ignominiæ dolorem juvenis, suspendioque finivit vitam : adeo nulla commiseratione parentis, ut neque funeri interesset, et de jure consulentibus domi sedens, ut solebat, responderet.

X. At in ulteriore Hispania Q. Fabius Servilianus Bacciam urbem, obsidione Viriathi liberatam, in deditionem accepit. Accessere multa castella, et quidam prædonum ductor Connobas : qui quum ejus potestati se permisisset, huic soli pepercit proconsul; sed eorum, qui cum illo fuerant (erant autem magnam partem transfugæ, qui ex præsidiis romanis ad latrones se receperant) dextras amputavit. Id vero, licet adversus tale genus hominum nihil nimium aut atrox habetur, tamen quia non tam bello capti, quam in fidem dediti fuerant, crudelius, quam pro mansuetudine aut populi romani, aut ipsius imperatoris visum. Inde Erisanem ductus exercitus : eaque urbs, quum portas venientibus clausisset, operibus est circumdata.

XI. Quæ dum fiunt, Viriathus, qui per noctem in oppidum ignorantibus Romanis venerat, cum luce erumpit; eos, qui in opere erant, projectis dolabris et ligonibus fugam inire cogit, cæterum quoque exercitum subsidio suis venientem profligat. Ventum plane ad ea loca erat, unde difficilis exercitui receptus esset; quod fortunæ munus Viriathus, ut erat futuri non improvidus æstimator, non victoriæ, magis ad incendendum bellum, quam finiendum

§ IX. Liv. Epit. — Val. Max. V, 8. — Cic. de Fin. I, 7. — § X. Oros. V, 4. — Appian. Hisp. — Front. Strat. IV, 1. — Val. Max. II, 7.

valituræ, sed perpetuæ pacis occasionem facere maluit. Convenit, *ut pax amicitiaque populo romano, ac Viriatho Lusitanisque esset : utrique, quibus in præsentia finibus, iisdem in posterum possiderent.* Id fœdus, quanquam parum honestum nomini romano, rerumque hactenus a Serviliano gestarum macula turpis haberetur, a populo tamen tædio diuturni belli acceptum est. In eo statu res Hispaniæ erant, quum C. Lælius Sapiens, Q. Servilius Cæpio consulatum inivere.

XII. Prodigii loco tum acceptum, quod Siciliæ mons Ætna copiosum ignem evomuerat; idque postquam majoribus hostiis quadraginta procuratum est, alteri consulum ulterior Hispania provincia decreta : Q. Pompeio prorogatum in citeriore imperium est : datumque senatoribus quibusdam negotium,.ut novum exercitum ex tironibus conscriptum ad eum adducerent, quo proconsul ad id bellum, unaque consultoribus iis, qui adduxissent, uteretur. Postquam in provinciam Cæpio venit (nam huic ulterior Hispania evenerat), literas ad senatum de fœdere, quod frater ejus Q. Fabius cum Viriatho icerat, dedit: *Indignum id majestate principis populi videri.* Permissum, ut quantum dissimulanter facere posset, Viriatho noceret. Ut vero *rationem illam nullam esse* consul rescripsit, *quæ tantumdem invidiæ, quam si palam fœdus rumperetur, multo minus commodorum esset allatura;* continuis ejus literis expugnati Patres *pacem irritam videri* decreverunt, hostes aperto bello prosequendi potestate consuli facta.

XIII. Hoc decretum ubi in provinciam perlatum, lætus successu consiliorum Cæpio confestim adversus Viriathum ducit. Arsæ is tum erat, sicut non plane securus, ut in fida pace, ita neque satis instructus ad pericula subito resurgentis belli. Optimum ex præsentibns visum, ut Arsa cito agmine se proriperet, omnia, qua incedebat, vastans, quo

§ XI. U. C. 612; A. C. 140. — Auct. de Vir. illustr. cap. 71.— Porph. part. II, cap. 24. — Appian. — Diodor. lib. XXXII. — Liv. Epit. — Jul. Obseq. — § XII. Eutrop. — Appian.

inor hosti copia sequendi foret. Consul, urbe recepta, ntentis itineribus ad opprimendum Viriathum festinans, ndem in Carpetanorum finibus eum attigit. Viriatho non ı vires suæ placebant, ut fortunam prælii tentare cuperet; :que videbatur hoste tam propinquo discedere citra summ um periculum posse. Quare ad suas artes conversus, in mulo quodam velocissimos suorum tanquam pugnaturus struxit : hoc agmen reliquos per sinuosam vallem se subıcentes texit, ne ab Romanis fraus animadverteretur.

XIV. Mox quum eos jam satis itineris præcepisse credet, ipse palam effuso cursu discessit; certus pernicitate equoım sibi tutam ab hoste quantumvis propinquo fugam fore. :quuti sunt Romani : sed celeritatem Lusitanorum adeo quare non poterant, ut ne quidem, qua illi via profugisnt, deprehendere ullo indicio possent. Consul in Vectones Gallæcos effudit iram, lateque populatus agros, Viriatho em auxiliorum ex istis gentibus abstulit. Qui ubi gravius dies bellum fieri videt, multosque sociorum alios vi, ios sponte a partibus suis deficere, interesse arbitratus, teger, an victus, pacem peteret, antequam signa confernt, ad conditiones respicere cœpit, missis, qui, quando ius fœdus displicuisset, quid addi demive consul vellet, ærerent.

XV. Eorum talis oratio fuit: « Quartusdecimus jam annus gitur belli, quod vobiscum gerimus. Nec memorare clales opus est, ne vel acceptas commemorando, dolorem ostrum augeamus; vel illatas, animos eorum exacerbenus, quibus quum maxime placatis propitiisque opus est: acis enim petendæ causa adsumus, quam ita desideranus, ut, excepta libertate, nihil habituri videamur antiuius. Idcirco cum his mandatis principes nostri nos mierunt, ut nihil eorum, quæ fieri possent, recusaremus. iperabant autem, æquiores ideo conditiones fore, quod

§ XIII. U. C. 612; A. C. 140. — Diodor. — Appian. — Front. Strat. 13. — § XIV. Flor. II, 17. — Auct. de Vir. illustr. cap. 71. — Diodor. id Vales. lib. XXXII, et Fulv. Ursin.

« rebus nostris integris, et si verum audire vultis, jam amici « sociique vestri, pacem quærimus. Anno superiore fœdus « cum fratre tuo pepigimus, Q. Servili, ratumque id populus « romanus habuit. Cur post illud iterum in arma fuerit itum, « quanquam nesciamus, quærere nolumus, ne cum poten« tioribus litigare velle videamur.

XVI. « Si tamen prioribus conditionibus adjectum aliquid « demptumve cupitis, non resistimus, dum toleranda viris « imperentur. Quid opus est bello, si præcipere alteris, quod « volunt, licet, alteris nullius rei major, quam imperata « faciundi, cura est? Non enim, ut gentem nostram exscin« datis, ideo bellum a vobis susceptum crediderim : absit, « abestque hæc a vobis, etiam apud feras gentes damnata « inhumanitas. Vos autem nihil tam imputare diis immorta« libus audio, quam quod favorem illorum justis tantum« modo piisque bellis suscipiendis mereamini ; neque ad« versus homines alia ulla re magis gloriari, quam quod « metuendi rebellibus, iidemque supplicibus mites estis : « aiuntque, vobis haud pauciores populos æquitatis vestræ « mansuetudine inductos, quam armis coactos obedire. Quo « in numero si Lusitanos etiam habere visum erit, operam « dabimus, ut vestra lenitate nequaquam indigni habeamur. »

XVII. Ad ea Servilius de consilii sententia hæc ferme respondit : « Non est nova hæc, quam nunc attulistis, oratio, « Lusitani. Olim jam et postulatis pacem, quasi belli tæde« ret; et bellum geritis, quasi pœniteret quietis. Toties im« peratores nostri icerunt cum orantibus fœdus : nec unquam « satis certa pactorum apud vos fides fuit. Sed priora mit« tantur : nec cum fratre meo fœdus initum memorari atti« net, quod senatus irritum esse censuit. Neque ego ut ea « de re disceptarem vobiscum, sed ut vi armisque ad satis« faciendum de injuriis cogerem, in provinciam veni. Qua« propter in veteri pertinacia manentes omni clade belli per« sequi certum est, nec ante finem imponere labori, quam « dignam romani nominis majestate ultionem a vobis exe« gerim.

XVIII. « Quod si vere consiliorum pœnitet, frustraque

« vos obniti decreto deorum, qui penes romanos imperium « terrarum gentiumque esse voluerunt, agnoscitis; non ita « sum sanguinis vestri cupidus, ut in amicitiam vos recipere « nolim, dum imperata prompte faciatis. Sed quia multas « his annis civitates a societate nostra Viriathus abstraxit, « illarumque principes, quorum proditione patrata res est, « secum in honore habet, illos ante omnia dedi necessum « est. Hæc erit sponsio pacis, quæ deinde vobis haud gra- « vate, nec malis conditionibus dabitur. Quanquam enim « capta egregia urbe, vastatis aliquot populis, Vectonumque « et Gallæcorum sic accisis viribus, ut non sint tam cito « reparaturi, quantum vobis decesserit non sim nescius, non « sic amabo victoriam, ut odisse videar pacem. Quod si vero « parcere illis potius, quorum deditio poscitur, quam vobis « ipsis voletis, ad me venire legatos postea veto : parate vos « ad bellum, sortem, quam armorum fortuna dederit, ha- « bituri. »

XIX. Viriathus, quum ante omnia principes civitatum, qui a Romanis ad ipsum defecissent, postulari videret, partem eorum, inter quos et socerum suum, proprii agminis ductorem, interfecit, alios consuli tradidit; quorum omnium amputatæ manus sunt: nec per ipsum stabat, quo minus solida pax conveniret, nisi quod arma petebantur : hæc tradere neque ipse, neque qui cum eo erant, sustinuere. Ita renovato bello, quum vicina inter se castra haberent, et consul omni conatu bellum finire contenderet, minus aliquanto hostem, quam se suosque, fatigabat. Unde primum indignatio et odium consulis, mox etiam periculosa ipsi seditio in castris exstitit. Duro et superbo imperio cæterum exercitum, duriore equites habebat.

XX. Unde, quum noctu multorum sæpe conviciis proscinderetur, neque deprehendere certos auctores posset, iratus universis, quod ex eo utique corpore contumeliosos istos esse autumabat, præcepit aliquando, *ut duarum legionum equites* (erant omnino sexcenti) *transmisso, qui castra*

§ XIX. Auct. de Vir. ill. — Diod. ap. Vales. et Fulv. Ursin. — Appian.

præterfluebat, amne, ad montes Viriatho insessos, cum solis agasonibus lignatum proficiscerentur. Quum res manifestissimi periculi videretur, legati tribunique Cæpionem oravere, *ut ne tantum numerum honestissimorum civium in perniciem certam mitteret.* Inter hæc equites, qui paulisper responsum consulis exspectaverant, postquam obstinatum audivere, ni ipsi rogarent, mortem levius supplicium rati, ut imperatum fuerat, ad montes contenderunt. Ivit una sociorum equitatus, aliique voluntarii, clamitantes, *indignum esse, si tot fortissimi viri tanto in discrimine destituantur.*

XXI. Ita validior effecta manus, quam aut lacessere auderet hostis, aut obterere facile posset : cæsique lignorum fasces referebantur. Inter redeundum, quum furentes ira plerique *consulis iniquum imperium* conviciis et querelis traducerent, exorta vox a paucis, statim excepta probataque est communiter, *dignum esse lignis sic petitis uri, qui talia imperasset.* Igitur protinus ad tentorium consulis itur : strues lignorum cum tumultu et minis circumponuntur : et nisi ardentibus vindictæ cupiditate animis velox fuga tutæque latebræ destinatam victimam eripuissent, a suis militibus, suis in castris, romanus imperator, inaudito temporibus omnibus exemplo, fuisset concrematus.

XXII. Id periculum, et quod Viriathus aliter vinci non posse videbatur, animum aperuit ignobili consilio, ut quosdam amicorum Viriathi pecunia et spe impunitatis ad ducem per insidias tollendum corrumperet. Audacem quemdam et Ditalconem, cumque his Minurum missitare ad consulem Viriathus solebat, de conditionibus pacis acturos : ii hoc modo destinatum scelus perfecere. Parcissimus somni Viriathus, laboribus aut curis diurnum pariter nocturnumque tempus extrahebat : plerumque, ubi soporem extorsisset lassitudo, cubabat armatus, ut, simul evigilasset, agendis, quæ se offerrent, rebus nulla mora injiceretur : nihil igitur vetabat, quin amicis etiam ad quiescentem aditus esset. Hac occasione proditores usi, quum per causam subiti negotii tentorium ejus intravissent, dormientem in armis, jugulo, quod solum patebat, hausto, interficiunt : egressique ne-

mine sentiente, quod sine voce aut strepitu cædem vulnus opportunum peregerat, ad Cæpionem transfugiunt, exposito facto præmium navatæ operæ postulantes. Cæpio concessis, quæ hactenus obtinuissent, *de cætero senatus arbitrium esse oportere*, respondit : *imperatorem enim a militibus suis interfici, Romanis nunquam placuisse.*

XXIII. Hic finis Viriathi fuit : cujus interitum quum numero et fide præcellentes auctores consilio Cæpionis adscripserint, alios sequi nolui, qui sequentis anni consuli Popillio facti hujus ambiguam laudem transcripserunt. At in exercitu Viriathi, quum multa jam luce nondum dux conspiceretur, primo rem insolitam omnes admirari, mox cognita causa gemitu luctuque complere castra, nunc illius dolere vicem, nunc miserari suam, quibus in tali periculo tantus invidia deorum ablatus imperator esset. Augebat dolorem nova rabies, quod auctores facinoris frustra requirentibus, ne ultionis quidem relictum solatium erat. Quod unum poterant, cadaver interempti, pretiosissimo cum cultu sublimi rogo impositum, multis super hoc cæsis victimis, combusserunt.

XXIV. Inde peditum cohortes equitumque alæ, barbaro more laudes defuncti celebrantes, circa bustum decurrebant; nec ante discessum est, quam ignis prorsus exstingueretur. Magnifico deinde tumulo cineribus reconditis, ducenta gladiatorum paria dederunt, eximiam viri virtutem eniso studio honorantes. Fuit enim haud dubie sicut in certando fortissimo militi, sic in providendo sagacissimo cuique imperatori comparandus : quodque bonis etiam ducibus haud perpetuum est, toto imperii sui tempore benevolentia omnium militum, et amore singulari usus est : quem moderatione beneficiisque provocabat, virili prædæ parte contentus, quum semper exercitus ipse ampliorem capere juberet; atque hinc etiam multa præmiis meritorum aut ne-

§ XXII. Flor. II, 17. — Auctor de Vir. ill. c. 71. — Val. Max. IX, 6. — Appian. — Eutrop. — Oros. V, 4. — Diod. apud Fulv. Ursin. — Liv. Epit. — § XXIII. Liv. Epit. — Diodor. apud Vales. — Appian.

cessitatibus inopum decerpens. Præter hæc cibi vinique parcimonia viro incredibilis fuerat: neque plus aut somno, aut cuiquam generi voluptatum, indulgebat. Quantus autem ille vir fuerit, ex ipsis rerum argumentis promptum est colligere. Nam continuis contra Romanos quatuordecim annorum bellis, quorum amplius decem totius ferme Lusitaniæ imperatorem egit, non modo concordes inter se et adversus ducem copias continuit; sed etiam ab hostibus propemodum invictas præstitit: consilio conatuque, et tantum non successu, Hispaniæ contra romanam potentiam assertor; votique futurus compos, si paulo infirmiores hostes, et firmiores amicos habuisset.

XXV. Magnitudinem illius illustrarunt etiam sequentia, quoniam orbata incomparabili ductore lusitana res e vestigio est pessumdata : quum enim ab exercitu Tautanus quidam creatus imperator, ad Saguntum oppugnandam se contulisset, repulsus inde mox circa Bætin fluvium, dum transire amnem conatur, a Cæpione superveniente in tantum defatigatus est, ut seque et exercitum, quibus victori placeret conditionibus, dedere cogeretur. Humaniter usus est Cæpio deditis, exarmatosque, ne iterum ad latrocinia per inopiam prolaberentur, in agro satis amplo, et commoda ad habitandum urbe, collocavit. Hunc exitum Viriathici belli formidabiles diu motus habuere. Quorum ut finis gratissimus senatu populoque erat, ita, qua perventum ad illum fuerat, via displicebat : neque triumphum ex eo bello decernere senatus voluit; cujus victoria, quod empta fuisset, magis erubescendum populo romano, quam gloriandum, judicabat.

XXVI. Erat omnino cursus ille temporum, quo nihil ex Hispania satis gratum accideret civitati : neque bellum ex commodo reipublicæ erat, neque pax ex dignitate : jam

§ XXIV. Liv. Epit. — Justin. XLIV, 2. — Appian. — Diod. — Eutrop. — § XXV. Diod. lib. XXXII. — Appian. — Strab. lib. III. — Vetus inscr. Veron. apud Ant. Aug. dialog. X Antiquit. — Val. Max. IX, 6. — Auctor de Vir. ill. cap. 71.

etiam victoriæ ipsius tædebat. Auxit indignationem hominum de Q. Pompeio sequior fama, qui, Lanciensium urbe diruta, iterum Numantiam assedit, et temere susceptum consilium de fluvio, qui numantinum agrum rigat, in messem eorum immittendo, quo fame domari civitas posset, post maximas difficultates postremo quidem exsequutus est, sed nullo neque suo commodo, neque hostium detrimento; quum ipse interim crebra et acerba pateretur. Quippe Numantini militibus in opere occupatis sæpe se inferebant tacito agmine, quo nec opinantes impensius turbarent; exibantque tam validæ ab oppido manus, ut etiam qui a castris romanis auxiliatum suis venerant, repellerentur : quod quum sæpius accidisset, vix quisquam munimentis audebat excedere. Præterea frumentationes efficiebant periculi plenas; multique per eam causam castris egressi, cum tribuno militum Oppio, sunt ab hoste interfecti; iterumque alia ab parte, eorum, qui fossam ducebant, subito hostium incursu quadringenti, atque inter hos præfectus, oppressi.

XXVII. Dum ista maxime geruntur, adfuerunt a senatu delecti, cum exercitu tironum, ut, quæ sextum jam annum sub signis fuerant, legiones deducerentur. Consul, quanquam novo militi confidere minime poterat, tamen eluendæ ignominiæ cupidus, simul ut ad labores belli exercitum duraret, hiemem sub tentoriis agere instituit. Ibi per frigus hibernum, quum parum assueta illis aquis cæloque corpora sub dio agerent, morbo tentata sunt castra, et pars aliqua militum ventris torminibus interiit. Major mox ab hoste clades fuit, nunquam segnibus ad struendas insidias Numantinis. Noverant, ad convehendum in castra frumentum multas cohortes exivisse : igitur non longe a castris manu valida occultata, quidam propius suggressi, velitari cum stationibus cœpere; donec Romani, hostium insultum non ferentes, confertim munimentis proruperunt.

XXVIII. Ibi consurgentibus insidiis circumventi, pluri-

§ XXVI. Diodor. apud Vales. et Fulv. Ursin. — Appian. — § XXVII. Oros. V, 4. — Appian.

mos militum, et quosdam egregios clarosque viros amisere: neque hic stetit damnum; sed etiam commeatum advehentibus obviam profecti hostes, magnam eorum partem occiderunt. His incommodis depulsus instituto Pompeius, reliquam hiemem sub tectis agere decrevit, distributis per oppida cohortibus, curaque prædiorum inter legatos, qui Roma venerunt, divisa. Quod autem ob rem male gestam successorem venturum rebatur, unaque judicium et accusatores metuebat, clam ad Numantinos misit, qui ad pacem petendam eos hortarentur, æquissimarum conditionum spe ostensa: qui et ipsi, quanquam debellare Pompeium facile videretur, tamen multos alios duces exercitusque Romanis superesse reputantes, ad hæc bello fessi, multis fortissimis civibus amissis, et ad magnam annonæ difficultatem redacti, quod ager tam diu coli non potuerat, cupide, quod offerebatur, accepere. Missis deinde legatis quum pro concione consul respondisset, *non alia se digna majestate populi romani fœdera nosse, quam ut in jus potestatemque ejus se suaque omnia Numantini dedant:* secreto cum iis, quid esset acturus, composuit. Summa colloquii quæ fuerit, res ipsæ docuere: captivos perfugasque reddidere Numantini, miseruntque obsides.

XXIX. Pacta erant et talenta triginta argenti: eorum repræsentata pars est; partis in diem dilata solutio. Interea successor Pompeio M. Popillius Lænas venit, qui cum Cn. Calpurnio Pisone consulatum acceperat. Ibi Pompeius, metu belli jam exsolutus, quum reliquam Numantini pecuniam offerrent, negat, sibi quidquam de pace conventum: ipsis contra deos hominesque, nam senatores quidam, equitumque præfecti, ac tribuni militum negotio interfuerant, testes invocantibus, consul Romam eos ire jussit, coram senatu cum Pompeio disceptaturos: ipse, quia induciæ cum Numantinis manebant, donec senatus de Pompeiana pace statuisset, per quietem, aut leves expeditiones (in Lusonas

§ XXVIII. Eutrop. — Flor. II, 18. — Appian. — § XXIX. Oros. V, 5. — Appian. — Strab. lib. III.

vicinos Numantinis, et fluminis Tagi fontibus, moverat) annum exegit.

XXX. Eodem anno in Urbe peregrinarum religionum professores diligentiam magistratuum et senatus animadverterunt. Inoleverat solitum magnis civitatibus malum, externi numinum cultus, et ad quaslibet suscipiendas cæremonias stultissimi cujusque propensa superstitio. Celebrari præcipue Jupiter Sabazius cœperat, cultu absurdo, et ad corruptionem morum pertinente. Itaque negotium C. Cornelio Scipioni Hispallo, cui peregrina jurisdictio evenerat, datum: isque, proposito edicto, rituum illorum doctores discedere ex Urbe coegit. Erat et alia pestis, Chaldæi, qui, ex siderum inspectione fortunam singulorum casusque venturos explicari posse asserentes, pellectis levibus et ineptis ingeniis, plurimos fallaci spe metuve dementabant, magna plerumque accepta a credulis hominibus mercede mentiendi. Ex qua temeritate quum et patriæ religiones sperni inciperent, et vana plerumque fiducia futuri corruptæ mentes, magna sperando, nimia concupiscere discerent; idem prætor edictum proposuit, quo decimum intra diem Chaldæi ex Urbe atque Italia abire jubebantur.

XXXI. Tum etiam in suffragiorum ordine nova res introducta est, aspectu parva, effectu non aspernanda. Gabinius tribunus plebis, homo ignotus et sordidus, rogationem tulit, *ut in magistratibus mandandis suffragia non voce, sed per tabellam ferrentur.* Id adversus optimatium potentiam repertum, qui contra suam sententiam euntibus terribiles erant; ut sine metu offensionis, tabella occultante suffragium, quilibet animi sui judicio libere uteretur. Sed huic commodo non leve vitium suberat, quod nullo pudore, nullaque meliorum reverentia deterritum vulgus, animique plerumque inconsiderato impetu, sine rectore in deteriora ferebatur; multitudinisque arbitrio res maximæ fiebant.

§ XXIX. U. C. 613; A. C. 139. — § XXX. Val. Max. I, 3. — § XXXI. Cic. de Leg. III, 16, et in Lælio, cap. 12.

XXXII. Nescio, hoc anno, an sequenti, Claudius Asellus tribunus plebis fuerit: in tribunatu certe diem ab hoc esse dictam constat P. Africano, quod equum ei censor Africanus ademerat. Atque ille quidem in hoc judicio non aliter, quam pro solita animi magnitudine, se gessit. Nam neque barbam radi desiit, neque vestem mutavit, aut quidquam fecit, quod ad misericordiam conciliandam rei solent: verum alias festivitate jocorum, alias pondere orationis (erat enim dicendi minime rudis), accusatoris improbitatem exagitans, simul ingenti gloria pariter innocentiaque fultus, calumnias inimici non ægre depulit. Inter alia gloriante Asello, *omnes se provincias stipendia facientem peragrasse*, vulgare proverbium Africanus recitavit, *asellum, licet per omnes mundi plagas agatur, non ideo cursum discere.*

XXXIII. Atque alio tempore, quum Asellus objecisset, *lustrum illud ab eo censore malum atque calamitosum populo romano fuisse:* « Noli mirari, inquit: nam qui te ex ærariis « exemit, lustrum condidit, et taurum immolavit. » Talis in periculo suo Africanus fuit: atque ut sane ista referens indignari cogor, in ea magnitudine meritorum et integritate vitæ, pati civitatem clarissimi principis vexationem potuisse; ita deberi aliquid fateor iis moribus, per quos ingenti exemplo patefacta est via, quod summorum hominum felicitatem non in alieno vel affectu, vel officio, sed ipsorum virtute atque magnanimitate repositam et fundatam esse admoneret.

XXXIV. At sicut iste generosæ gravitatis, ita sub idem tempus illiberalis versutiæ documentum Q. Pompeius dedit. Quum enim a legatis Numantinorum multis argumentis convinceretur, fœdus cum eorum civitate fecisse, essetque res manifestissima; tamen instare confitenti certam damnationem videns, homo callide improbus ad extremum pernegavit. Atqui plus adhuc apud bonos turpitudo notissimi delicti, quam infitiandi impudentia valebat: ferebaturque

§ XXXII. Cic. in Læl. cap. 12; idem de Orat. II, 64 et 66, et in Bruto, cap. 21. — Agell. II, 20, et III, 4. — Vell. II, 9. — Lucil. ap. Agell. IV, 7.

ad populum, *ut ad expiandum, quidquid iis pactis contractum religionis publicæ esset, auctor eorum hostibus dederetur.* Tum vero ille totis blanditiarum artibus, et infimarum precum vilitate omni adhibita, perpulit incuriosum publici decoris vulgus, ut potius unius improbi hominis, quam communis civitatis, misericordia tangeretur; illiusque vitam, quam dignitatem reipublicæ, salvam esse mallet. Non accepta lex est : Pompeius pro insonte dimissus : Numantinis responsum, *fœdus a Pompeio factum non videri.* Tantum mali patrare gratia potest, quoties arbitris iis, qui naturam utriusque juxta nesciunt, cum justitia committitur!

XXXV. Neque hic favor hominum stetit : subinde enim quum repetundarum postularetur Pompeius, premereturque clarissimorum virorum testimoniis, nam Cn. et Q. Cæpiones, aliudque par fratrum Q. et L. Metelli testimonium in eum dixerant, plus gratia Pompeii, quam fides auctoritasque summorum virorum, valuit. Oppressum videri hominem novum inimicorum potentia noluerunt judices, ut aiunt, quibus omnia majorum facta excusare moris est : tanquam alia, quam repetundarum lege, quæsitum esset, aut in illa quæstione novitas sua vel fraudi cuiquam, vel utilitati esse debuisset. Scilicet corruptis jam per ambitionem luxumque moribus, et pristina innocentia vix inter paucos reliqua, cæteri judicum, similes sibi reos absolvendo, suam securitatem stabilitum ibant.

XXXVI. Neque aliam fuisse causam sentio, cur per eadem tempora gravissimorum criminum reus L. Cotta, P. Africano accusante, condemnationem effugeret : qua in quæstione antiqui pudoris reliquiæ ita cum improbitate recenti certaverunt, ut, quum insontem pronuntiare cunctarentur judices, sontem eripere cuperent, septies ampliatum, octavo judicio absolutus sit reus. Id factum, et similia, quum uno hoc colore defendantur, quod homines videlicet

§ XXXIV. Appian. — Cic. de Fin. II, 17; idem de Offic. III, 30. — Vell. II, 1. — § XXXV. Val. Max. VIII, 5. — Cic. pro Fonteio, cap. 7; idem in Verrem, cap. 22, et ibi Pedianus.

sapientissimi committere noluerint, ut accusatoris potentiæ dignitatique tribuisse quidquam viderentur, manifestum est, tam malam excusationem, non nisi meliorum inopia, placuisse. Nam si leges exercendæ non sunt, cur sanciuntur? aut præstat, accusandi munus, in quo præ aliis gravitas et sanctitas, et cum constantia fides requiritur, ademptum principibus viris, ad odia cupiditatesque sordidorum hominum demittere?

XXXVII. Nempe aliud et illis temporibus, et proximis, judicium civitatis romanæ principum fuit; quum nec paulo ante M. Cato, neque aliquanto post M. Scaurus, deforme aut fastigio suo indignum ducerent, ut defensionem innocentium civium, ita accusationes improborum, suscipere. Interpretentur, ut volent, qui artibus quibuslibet favorem bene quæri putant: certe quemadmodum ferendi non sunt, qui temere periculum cuilibet creant; ita pereuntis reipublicæ minime fallax indicium est, si vile opus, et hominibus honestis inconveniens habeatur, pro bonis civibus adversum malos mores præliari.

§ XXXVI. U. C. 613; A. C. 139. — Cic. Divin. c. 21; idem pro Murena, c. 28. — Val. Max. VIII, 1, 11. — § XXXVII. Tacit. Ann. III, 66.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XX

IN LOCUM LIBRI LV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI QUINTI.

P. Cornelio Nasica, cui cognomen Serapioni fuit ab irridente Curiatio tribuno plebis impositum, et D. Junio Bruto consulibus delectum habentibus, in conspectu tironum res saluberrimi exempli facta est : nam C. Matienus accusatus est apud tribunos plebis, quod exercitum in Hispania deseruisset ; damnatusque sub furca diu virgis cæsus est, et sestertio nummo veniit. Tribuni plebis, quia non impetrarant, ut sibi denos, quos vellent, milites eximere liceret, consules in carcerem duci jusserunt. Junius Brutus consul in Hispania iis, qui sub Viriatho militaverant, agros et oppidum dedit, quod Valentia vocatum est. M. Popillius a Numantinis, cum quibus pacem factam senatus irritam fieri censuerat, cum exercitu fusus fugatusque est. C. Hostilio Mancino consule sacrificante, pulli ex cavea evolaverunt : conscendenti deinde in navim, ut in Hispaniam proficisceretur, accidit vox, *Mane, Mancine:* quæ auspicia tristia fuisse, eventu probatum est. Victus enim a Numantinis, et castris exutus, quum spes nulla servandi exercitus esset, pacem cum eis fecit ignominiosam, quam ratam esse senatus vetuit. Triginta millia Romanorum a Numantinorum millibus quatuor victa erant. D. Junius Lusitaniam, triginta urbium expugnationibus, usque ad occasum et Oceanum perdomuit : et, quum fluvium Oblivionem transire nollent milites, ereptum signifero signum ipse transtulit, et sic, ut transgrederentur, persuasit. Alexandri filius,

dicitur, ut nulla fere pars orationis sine clamoribus et plausu prætermitteretur, omnibusque approbantibus instituta quæstione, societatem illa dies, illaque actio absolveret.

V. Hæc domi gesta. At delectu interim acto, D. Brutus, cui ulterior Hispania obvenerat (in citeriore prorogatum imperium M. Popillio erat) in provinciam proficiscitur. Duas maxime res senatus ei mandaverat; unam, *ut eos, qui sub Viriatho militassent, atque Q. Cæpione accepti in deditionem essent, certis in sedibus collocaret :* alteram, *ut quod in Lusitania nondum pacatum esset, armis reducere ad quietem studeret.* Igitur, quum dedititiis agrum jam urbisque locum a decessore suo assignatum reperisset, condendi oppidi auctor adjutorque fuit opportuno situ, tribus a mari passuum millibus. Valentia id oppidum appellatum. In hoc opere quum pars magna ejus anni circumacta esset, deinde latronum globos persequi instituit, qui locis istis passim grassabantur. Nam quia ex similibus initiis magna potentia Viriathi, magnumque nomen fuerat; plures illius exemplo incitati, parem sibi fortunam haud operosa rudibus animis improbitate spei augurabantur.

VI. Hi quidquid agrorum Tagum inter et Oblivionis flumen, Durium itidem ac Bætin comprehensum est, solita genti pernicitate pervagantes, curam injiciebant consuli, qua potissimum via incertum hostem, et nusquam facientem copiam sui, opprimeret. Velocissimos homines citato exercitu insequi, difficile erat; insequentem non consequi, ignominiosum : ne in ipsa quidem victoria quidquam aut laudis, aut fructus, futurum apparebat. Rectius visum, civitates, unde orti latrones dicerentur, bello aggredi.

VII. Sic et ultionem sumi a meritis, et expleri militem præda posse : neque defuturos latrones, quin ad ferendam suæ quisque patriæ opem spargerentur. Sic in proxima quæque incendium belli inferenti, primo acriter ab indigenis resisti cœpit, non viris modo, sed etiam mulieribus,

§ IV. U. C. 614; A. C. 138. — Cic. in Bruto. cap. 22. — § V. Appian. Hisp. — Liv. Epit. — Plin. III. 3.

impigre pro defensione rerum suarum arma capientibus: quarum quum diversis locis interfectæ plurimæ essent, nullius aut lacrymas, aut etiam vocem vulneribus ac morte elici potuisse, traditum est. Sed certamine frustra tentato, quum vinci se multitudine viderent, in montes cum rebus, quas auferre potuerant, refugerunt: inde, ut subversionem oppidorum suorum anteverterent, missis ad consulem oratoribus, veniam delicto petivere: concessit eam Brutus, et parte facultatum mulctatos in suas quemque sedes dimisit.

VIII. Jam etiam ad Numantiam certabatur, quod bellum M. Popilius proconsule, cognita senatus voluntate, resumpserat. Ibi quum ad oppidum copias adduxisset, lentæ primum obsidionis species fuit; quum procul solita ferocia Numantini, non, ut antea consueverant, ingredienti fines occurrissent; ne pro muris quidem exercitu, adeo metum simulabant, opposito. Hoc ita constanter per aliquammultos dies factum, ut proconsuli jam fides fieret, domitam malis et desperatione virtutem hostium esse: ideoque eo profectus est fiduciæ, ut etiam scalas admovere mœnibus auderet; neque tamen illum adhuc omnis providentia deseruerat, quin dolum latere suspicaretur, quia ne tum quidem ad tuenda mœnia excitari Numantinos animadvertebat. Signum itaque receptui dari jussit: cui dum a spe occupandæ urbis segniter miles paret, neque etiam servatis ordinibus recedere tam expeditum est, erumpunt in aversos et a scalis descendentes Numantini, magnaque strage edita totum exercitum fundunt fugantque.

IX. Hujus cladis fama nuntiisque perculsam civitatem terruerunt et prodigiorum minæ, vix ullo anno crebriorum, quam qui M. Æmilium Lepidum, C. Hostilium Mancinum consules habuit. Nam et Lanuvii, quum ibi consules ex more auspicarentur, pulli e cavea in silvam Laurentinam evolarunt; quæsitique non comparuere: Præneste fax ardens conspecta in cælo erat; et sereno tonuerat: lacus

§ VII. U. C. 614; A. C. 138. — Strab. lib. III. — Appian. — § VIII Liv. Epit. — Front. Strat. III, 17.

Fucinus per millia passuum quinque, causis non apparentibus, in omnem partem exundavit: in Græcostasi et comitio sanguine fluxit: Esquiliis equuleus cum quinque pedibus natus: multa Urbis loca fulmine percussa fuere.

X. Atrocius visum, quod M. Claudius prætor, qui in provinciam iturus Terracinæ navem conscenderat, nave fulmine icta, conflagravit. His terroribus ex haruspicum responso procuratis, C. Hostilius Mancinus, cui bellum numantinum evenerat, per Latium et Etruriam in Ligures profectus est, ut a portu Herculis Monœci in Hispaniam navigaret. Sed consilium mutare coegit ominosæ vocis ex improviso auditæ terribilis religio, his ipsis verbis, auctore non conspecto, resonantibus: « Mane, Mancine ». Itaque nave, quam conscenderat, relicta, Genuam ivit, ut inde solveret. Ibi repertum in mari serpentem ferunt, interque manus comprehendentium effugisse. Tristissimorum eventuum hæc signa fuisse, tum quoque creditum; sed indubitanter post res auspicio ductuque Mancini parum prospere gestas. Quanquam enim acceptum a M. Popilio exercitum, priusquam disciplina corrigeretur, haudquaquam parem hosti ferocissimo ratus, in castris, quæ et paulo ante fugientes texerant, continere studuisset; tamen, quia propinqua oppido castra erant, vitari nequibat, quin sæpius aliqua parte copiarum confligendum necessario esset: quibus præliis plerisque omnibus numantina res superior consulem exercitumque romanum haud magis præsentibus damnis, quam in futurum desperatione, fatigabat.

XI. Interea non minoribus animis, quanquam civili et incruento certamine, in Urbe depugnatum. L. Cassius tribunus plebis legem promulgaverat, *ut exemplo Gabiniæ, quæ biennio ante lata de comitiis erat, etiam in judiciis suffragia per tabellam ferrentur*. Jam Gabinia lex potentiori-

§ IX. U. C. 615; A. C. 137. — Liv. Epit. — Jul. Obseq. — Val. Max. I, 6. — § X. Oros. V, 4 et 5. — Jul. Obseq. — Augustin. de Civ. Dei, III, 21. — Val. Max. — Auct. de Vir. ill. cap. 59. — Liv. Epit. — Appian. Hisp. — Plut. in Tib. Graccho.

bus displicuerat, quorum in suffragiis moderandis regnum enervabat. Nunc si idem in judiciis fieret, plane in ordinem redigi, nihil magnopere præ infimis quibusque valituros haud obscure indignabantur. Itaque M. Æmilius cos. clara temporibus illis eloquentia, contrariis actionibus, vindicare jus antiquum conatus, inimicitiarum cum Cassio semina causasque inde collegit, sive dudum contractas acrius irritavit.

XII. Neque absonum vero est, quum a L. Cassio accusatum esse constet, ab illa causa profectis odiis judicium rarissimi criminis conflatum ipsi fuisse: nam in agro alsiensi villam habere dicebatur, nimis in sublime editam. Hoc in magnam invidiam accusator rapuit, non villam ibi, sed arcem ab homine libertatis æquæ minime patiente structam esse, dictitans. Neque aliud causæ video, cur gravi mulcta populi judicio affectus sit eo tempore, quo jam sæpe atrocia crimina impunita manebant, quam quia dolorem suum populus iisdem suffragiis, quorum impugnari libertas videbatur, cupide vindicarit. Sed præter consulem resistebat adhuc tabellariæ legi M. Antius Briso, tanto potentior adversarius, quod ipse quoque tribunus plebis, actionibus Cassii jure sacrosanctæ potestatis intercedere poterat. Cæterum hic ad extremum non perstitit, auctoritate P. Scipionis Africani de sententia deductus (sic enim creditum fuit): quo facto lex perlata est.

XIII. Interea C. Hostilius Mancinus, assiduis velitationibus omnia nequidquam expertus, quum perpetuo superiores Numantini essent, tædio assiduarum cladium subactus, relinquere castra noctu decrevit; ut longius abductum a conspectu hostium militem, qui jam nec vocem viri numantini, nec oculos ferre poterat, quiete et securitate ad recipiendum animum data, confirmaret. Eo consilio per tenebras educto castris exercitu, solitudinem petit, locumque, ubi Fulvius Nobilior castra nuper habuerat. Hanc profectionem

§ XI. Cic. de Legg. III, 16; idem in Lælio, c. 12; idem in Bruto, c. 25. — § XII. Val. Max. VIII, 1. — Cic. in Bruto; idem de Legg. — Flor. II, 18. — Plut. in Graccho, c. 17.

Numantinis casus prodidit, velut ad firmandam prodigiorum fidem quærente viam fortuna. Tempus erat anni, per quod more numantino puellæ nubiles elocabantur. Ambibant unius formosæ nuptias duo, genere ac virtute pares: eos ut contentionibus, se molestia exsolveret virginis pater, eum sibi generum fore dixit, qui dextram hostis prior retulisset: nam dextras hostium amputare, diisque dedicare, iis regionibus solitum. Geminato instinctu accensi juvenes, quum hinc amoris, inde virtutis æmulatio faces admoveret, ocius arma capiunt, et silentio versus castra romana procedunt; deinde, postquam in via occurrit nemo, propius subinde propiusque suggressi, solitudinem in castris esse vident; mirabundique, rem ad suos referre statuunt.

XIV. Numantini, quod res erat, fugere profecto Romanos arbitrati, sine morá coacti, ad millia hominum quatuor, sequi abeuntes cœpere: tanta enim in his virtus, tantusque hostium, ex præteritarum rerum recordatione, contemptus inerat, ut hac tam parva manu consulem romanum, triginta millia militum ducentem, adoriri nihil cunctarentur. Et castra quidem a suis deserta obiter occuparunt: cæterum fugientium agmen Numantini assequuti consistere quum coegissent, trepidantes et consilii incertos adorti, quum proximos quosque, cæteris haudquaquam subvenientibus, circumvenirent, magnum numerum occiderunt; peritiaque locorum adjuti, licet multis partibus pauciores essent, totum exercitum ita concluserunt, ut orto die nullam spem effugii, sed aspera et invia alibi loca, alibi his formidabiliores Numantinorum cuneos ostendente, victus ultima desperatione consul (nec enim servandi exercitus alia ulla ratio apparebat) in leges hostium fœdera ferire cogeretur; hoc enim ipsi, quum ad internecionem infelicis exercitus sævire liceret, maluerunt.

XV. De conditionibus, quum per alios tractaret Manci-

§ XIII. Flor. II, 18. — Auct. de Vir. ill. — Appian. — Strab. lib. III. — § XIV. Plut. — Flor. — Liv. Epit. — Appian. — Oros. V, 4. — Vell. II, 2. — Auct. de Vir. ill.

nus, negarunt Numantini, *nisi Ti. Graccho fidem habituros:* nam patris Tiberii magnam in Hispania famam et bellum fortiter gestum, et pax Celtiberiæ data, effecerat; ipsius etiam juvenis clarum virtute et probitate nomen erat: accedebat ex magistratu auctoritas; nam in eum annum quæstor creatus, numantinam militiam et consulem Mancinum sorte acceperat. Gracchus igitur, ad hostes profectus, quum in præsentia nihil obtineri melius posset, pepigit, *ut æquis legibus populo romano numantinoque fœdus ac amicitia esset:* quo facto quum haud obscure viginti millia civium romanorum, præter lixas et extraordinarios, conservasset, non dubitabat, quin illa opera sibi non modo nulli detrimento, sed etiam laudi gratiæque, futura esset.

XVI. Qua spe postea falsus, ad civitatem seditionibus agitandam in tribunatu præceps ferri cœpit, ut suis locis exponetur. Tunc autem quum inter ferendas conditiones commemoratum a Numantinis esset, *quod prius fœdus Pompeianum sibi servatum non foret, eo se parem hujus quoque negotii eventum metuere;* convenit, *ut consul jurejurando, quæstor et cæterorum honestissimus quisque sponsione, se adstringerent, mansura quæ pepigissent.* Ita Numantini, dimissis Romanis, castra diripuerunt: in quibus quia tabulas Tiberius reliquerat, quæ rationes quæsturæ continebant, cum tribus aut quatuor familiarium Numantiam rediit, *reddi sibi eas rogans, ut adversus inimicorum calumnias uti hoc integritatis suæ testimonio posset.* Numantini comiter exceptum, atque in urbem suam invitatum, restitutis tabulis, sumere præterea jusserunt de præda, quidquid optavisset. Ille tantummodo thure, quo ad sacra publica utebatur, recepto, ad consulem rediit: quem, licet illa calamitate miserrime perculsum depressumque, non ideo minori honore atque pietate prosequebatur.

XVII. Ab hoc in Urbem quum venisset, totum istud ne-

§ XV. Diodor. apud Vales. — Cic. de Harusp. Resp. cap. 20. — § XVI. Cl. Quadrigarius apud Priscian. lib. VII, pag. 767. — Appian. — Val. Max. VIII, 9. — Flor. — Plutarch.

gotium aversis auribus acceptum est indignantium, *eo decidisse virtutem famamque civitatis, ut post tot annorum bella, par demum, etiam sancita per fœderis religionem confessione, Roma Numantiæ judicaretur.* Neque crebrior per eos dies sermo apud iratos erat, quam *caudini fœderis pœnam in hos esse renovandam, qui fœderis illius infamiam retulissent.* At parentes propinquique eorum, qui in exercitu erant, quod Tiberio se debere salutem suorum intelligebant, de consule quidem dedendo non dissensere : Tiberio parci volebant; hujusque in gratiam, cæteros etiam, qui in pari causa esse videbantur, eripere tendebant.

XVIII. Cæterum senatui placuit, *extemplo ad causam dicendam ex Hispania Mancinum revocari, collegamque ejus M. Æmilium cum imperio ad exercitum proficisci.* Mancinum decedentem etiam Numantinorum legati sunt sequuti. His extra Urbem manere jussis, ne recepti pacis approbatæ hoc argumentum facerent, munera nihilominus missa, ut spes maneret, componi, quod controversum esset, posse.

XIX. Die senatus, Mancinus multa de necessitate pactorum præfatus, « Quando ita diis, inquit, immortalibus placuit, ut hæc sola tantam civium romanorum multitudinem « servandi ratio superesset, eadem mihi justa piaque videri « debuit. Triginta hominum millibus hinc armis hostium, « inde locorum iniquitate clausis, suprema dies aderat, si « fastidire perrexissem fœdera, quæ tali in sorte ultro ambienda videbantur. Viderint, quibus parentes, liberos, propinquos servavi, quid de hoc consilio judicaturi sint, per « quod effectum est, ne ingens pars civitatis luctu et mœrore mergeretur. Neque tamen magna jactura salus exercitus constitit : nihil amissum est eorum, quæ ante me consulem in Hispania tenuistis.

XX. « Vos autem oro quæsoque, Patres conscripti, quum « de hoc facto deliberabitis, ne præsentem potius animorum « habitum, postquam metus omnis decessit, quam illius temporis faciem, quum periculorum et terroris plena omnia

§ XVIII. U. C. 615 ; A. C. 137. — Appian. — Dio apud Fulv. Ursin.

« erant, in consilio habeatis; neve potius quæ facta maluis« setis, quam quæ potuerint fieri, cogitetis. Neminem equi« dem lacesso, quod et a moribus meis, et ab hoc tempore « meo alienissimum est : sed quis ignorat, quanta superio« rum consulum culpa nostras legiones ignavia, quantus « disciplinæ contemptus incesserit? Quam ego ignaviam quo« tidianis velitationibus corrigere, animumque confirmare « conatus, quum in me nihil desiderari passus essem, fru« stra fui, quod neque pudore jam poterant, neque periculi « magnitudine, excitari : et rebus perditis licentiosius a me « flagitabant, ut, quia nihil esset melius, ad eamdem pacem « descenderem, quam ante me Pompeius impune pepigisset, « cujusque non servatæ vindictam irata numina exigerent.

XXI. « Et profecto si verum amamus, minus est miran« dum, si in bello parum certæ æquitatis, acerbiores paulo « eventus fuerunt : diis enim, diis, inquam, prodentibus, « discessum nostrum, quod calamitatis omnis causa fuit, « senserunt Numantini. Quid enim tam incredibile, quam « duos omnino viros id noctis ad castra nostra succedere « ausos? deinde amor, æmulatio, accedens a patre amatæ sti« mulus, et hæc omnia in id temporis momentum concur« rentia, quid aliud quam voluntatem consiliumque deorum « arguunt?

XXII. « Atque utinam illorum aut credidissem auspiciis, « aut voci revocantium paruissem! Quanquam si recte rem « putamus, proficisci me et adesse rebus istis oportuit, ut, « si necessum sit, in meum caput, quidquid tempestatis « inde impenderet, salvo exercitu recideret. Sane patrum « nostrorum memoria, quum, florentissimis populi romani « copiis alienissimo tempore perditis, Varro consul in Urbem « solus revertisset, gratiæ sunt ei ab senatu actæ, quod de « republica non desperasset, quam prope desperationem sua « temeritate adegerat. Mihi, servato exercitu, venia facti « suffecerit : quanquam et istam si quorumdam negaverit « severitas, dum mea opera viginti amplius civium roma-

§ XXI. Oros. V, 5.

« norum millia salva vobis esse memineritis, lætus ac lubens,
« quam dederitis, sorte defungar. »

XXIII. Numantini deinde acciti, hunc in modum verba fecerunt. « Quid hoc tempore de nobis judicetis, Patres conscripti, hostiumne, an amicorum numero habeamur, Urbe « prohibiti, muneribus affecti dubitamus : at illud nequaquam nobis ambiguum est, quocumque apud vos numero « simus, post pacem cum Ti. Graccho initam semper amicorum et animos habuisse, et præstitisse opera. Vestris « imperatoribus non solum annonam et milites ex formula, « sed etiam et hæc sæpius supra numerum, et alia, quæ non « erant fœderibus expressa, ultro dedimus. Etiam his sedecim annis, ex quo Segidensium negotio impliciti, arma « non contra vos, sed pro pace vestra cepimus, neque acerbi « implacabilesque hostes fuimus : et simul atque spes aliqua « pacis ostensa nobis est, pecuniam, vestem, commeatum, « et quidquid jubere ducibus vestris placuit, præbuimus.

XXIV. « Pro his meritis aliud fere nihil, quam contumelias injuriasque, experti, quum earum rerum pigeret puderetque, modum, quem facere auctores illarum noluerant, « in armis quærere coacti sumus : quod ultimum mortalitati beneficium natura dedit, uti, ubi consumpta spes « omnis est, desperatione animentur, quicumque asperiora « sibi imponi putant, quam mortem non timenti ferre necessum est. Quid jam commemorem, quoties consulibus « vestris fœdera nobiscum icta, deinde rupta sint? quia tanto « pacis desiderio tenebamur, ut prudentes plerumque scientesque falleremur, et toties experta fraude ad cautionem « fugeremus eruditi. Antea quoque non semel decepti, tamen Q. Pompeio habuimus fidem : quæ si apud illum aliqua esset, neque postea venisset in periculum exercitus « vester, neque in præsentia nos laboraremus.

XXV. « Nisi forte diis immortalibus ita visum est, ut claro « documento minime sibi placere violata temere pacta ostenderent; quo et nos ad feriendum fœdus callidiores ab experimento essemus, et vos ad illud deinceps servandum, « non jus tantum fasque, sed etiam pudor, obligaret. A majo-

«ribus natu sic accepimus, duabus maxime rebus populum «romanum excellere, virtute, ac justitia : ab altero, habere, «ut bello superari nequeat; ab altero, ut nolit beneficio «vinci. Quum servare aut perdere vestrum exercitum in «manu nostra esset, quod humanius erat fecimus, ut di«mitteremus incolumem.

XXVI. «Pro hoc merito, ut jam pristinæ fœderum spon«siones sileant, nostro jure pacem amicitiamque postulare «poteramus; sed malumus precibus agere, vosque per ju«rata toties numina, per ipsos illos tam certos ultores per«jurii deos, per liberos, propinquos, cives denique vestros, «qui nostro beneficio lucem hanc vident, obtestamur, ne «perditum excisumque eatis civitatem, cujus ea in populum «romanum reverentia, is animus est, ut ne tot quidem an«norum injuriis, bellique tam acris, quam iniqui cladibus, «ad vindictæ rapiendam occasionem potuerit commoveri. «Si fas gentium respicitis, fœdus est, quod pepigimus; si «religionem numinum, dii sunt, per quos juratum est: «non debemus timere, ne factam pacem servare nolitis, «quam, si res adhuc integra foret, ita et meritis, et mereri «cupientibus, præstare debuissetis.» At senatus, quolibet pretio pacem tam indecoram bene abrumpi credens, censuit, *ut, quamprimum novi consules magistratum inivissent, de fœdere rescindendo, et auctoribus ejus populo numantino dedendis referretur.* Dum hæc in Urbe fiunt, M. Æmilius consul, accepto exercitu, quietem, ut infructuosam, aspernatus, belli causas adversum Vaccæos quærere instituit, quia Numantinos sua virtus, et incerta adhuc senatus voluntas ab injuria protegebat.

XXVII. Criminatus igitur, *commeatu juvisse numantinum hostem*, agrum eorum populatur; urbem Pallantiam, locis illis maximam, obsidet; vocato in communionem belli D. Bruto, quocum affinitatem contraxerat, ulterioris Hispaniæ proconsule. Jamque copias illi conjunxerant, quum

§ XXVI. Flor. II, 18. — Vell. II, 1. — Dio. — Appian. — Eutrop. — Auct. de Vir. ill. — Plut. in Tib. Graccho, cap. 9.

ab senatu legati Cinna Cæciliusque venerunt, prolatoque senatusconsulto, quo *bellum inferre consul Vaccæis* vetabatur, *ingratissimum molestissimumque senatui facturum videri* dixere, *si tot in Hispania incommodis acceptis, novum insuper bellum cum Vaccæorum ferocissima gente conciret.*

XXVIII. Æmilius *multa in re præsenti facilia apparere, quæ absentibus ardua videantur*, dictitans, *minime se dubitare* respondit, *quin consilia sua probaturi Patres forent, quamprimum cœptum jam a duobus imperatoribus bellum, militemque, et frumentum, et pecuniam a Vaccæis Numantiam missa accepissent; præsertim quia revocatis exercitibus, universæ Hispaniæ, tanquam in confesso Romanorum metu, rebellaturæ viderentur.* Cum hoc responso irritos senatus legatos remisit, datis literis, quibus eadem illa perscribebantur. Gravius hæc ab senatu accepta, quod inter alias difficultates publicas, etiam in vicina Sicilia servile bellum se commoverat; prætorque Manilius, victus a fugitivis, castrisque exutus, non modo detrimento rempublicam, sed magis etiam pudore affecisse videbatur.

XXIX. Unus D. Brutus rerum clarissime gestarum nuntiis spes animosque civitatis recreabat. Quippe maximam Hispaniarum partem pervagatus, urbibus triginta in potestatem redactis, Celticos Lusitanosque ad Oceanum et occasum usque perdomuerat. Maxime insigne habitum, quod Oblivionis flumen, vix auditum antea, primus Romanorum cum exercitu transiit. Formidabilem illum amnem militibus superstitio, quod inferni fluvii nomen referret, fecerat; transgredique non secus atque certissimi exitii limen verebantur : quum Brutus, signo e manu signiferi rapto, « Jam, « inquit, hoc signum et vester imperator trans flumen erunt: « vos, quid facturi sitis, videritis »; atque cum dicto transiens, non ultra recusare obsequium sinente pudore, universos transduxit.

XXX. Neque prætereatur utilis vitæ admonitio; quam

§ XXIX. Flor. II, 17, et III, 19. — Vell. II, 5. — Appian. Hispan. — Plut. Quæst. Rom. cap. 34. — Liv. Epit.

etiam ad res gerendas opportunum sit mentem bonis artibus excoluisse : quæ disciplina quanto in unaquaque natione latius diffundi potest, inepta superstitio, et per vanam credulitatem objecta negotiis impedimenta minuuntur. Quis enim hodie non rideat inanem tot millium metum, fortissimum exercitum, ferocissimarumque gentium domitorem, unius non maximi amnis ne fluctus quidem aut vortices, sed solum nomen, atque nudam appellationem horruisse? Scilicet evenit rudibus hominum animis, quod in belluarum quarumdam natura miramur; quæ, quum immani robore polleant, nullaque vi sint superabiles, contemptissimorum animalculorum terrore coercentur. Leo quæ formidare dicatur, vix dignum relatu est; elephantus, armatas acies obterere solitus, ad conspectum muris, aut grunnitum suis, expavescit.

XXXI. Quibus haud dissimilis eorum exercituum pusillanimitas fuit, qui per ignorantiam ad res innocuas exterriti, robur veris periculis indomitum, inanibus terriculamentis evilescere passi sunt; quia classem Atheniensium sub Nicia, macedonicum exercitum sub Perseo pessumdedere : idemque periculum sub ea tempora, quæ nunc describimus, ad Numantiam exercitibus romanis fuit, donec a Scipione vates et harioli a castris amandarentur. Atqui his malis, cæterisque plerisque, certa sunt a sapientiæ studiis, et rerum gestarum scriptoribus remedia : nam et illa mentem, cognitione veri munitam, vanis terroribus liberant, et isti paucorum experimentis animos omnium ad incommoda paria vitanda instruunt.

XXXII. Sed ad rerum ordinem redeamus. Brutus, Oblivionis fluvio superato, transiit et Minium amnem, ultra quem Bracari colunt (qui omnium Lusitaniæ fluminum maximus esse creditur); ut Barbarorum audaciam castigaret, quia partem commeatuum, qui in castra Bruti vehebantur, interceperant. His etiam armare feminas moris erat; neque

§ XXX. Plin. VIII, 9 et 16; IV, 22. — Freinsh. ad Curtium, IV, 10, 2. — Strab. lib. I et III. — Appian. Hisp.

segnius hæ, quam viri, præliabantur; non fugæ, non ejulatus inter dura memores, sed uno metu servitutis, quam adeo tristiorem morte judicabant, ut captæ seque et liberos interficerent, hoc solo placente ipsis genere manumissionis. Venere tamen in deditionem aliquot urbes, et inter cæteras insignis Talabrica: neque diutius in fide mansere, quam præsentis exercitus terror exigeret; digresso illo, iterum ad priora consilia revoluti.

XXXIII. Ea defectio retraxit Brutum; suntque de integro domitæ, quæ jugum excusserant, civitates. Hæc suorum fortuna Talabricenses coegit, ut iterum oratores humillimis cum precibus mitterent, omnia facere paratos, quæ imperaturus esset. Sciebant, præ aliis iratum infensumque sibi Romanum esse, quod sæpius petitam acceptamque fidem ludibrio contemptuique habuerant.

XXXIV. Brutus, captivos perfugasque et arma omnia tradere, deinde cum uxoribus liberisque oppido excedere, jussit: quod ubi ab hominibus extrema necessitate subactis obedienter factum est, armato milite circumfusos acriter increpuit, quoties mutassent fidem, ad quot bella se coegissent, enumerans: additis deinde conviciis multis quum ad ultimos metus adduxisset, subjecit, nihilominus se potius in eos, pro moris romani lenitate, quam ipsorum debito, consulturum. Equis deinde, et quod in publico frumenti pecuniæque, et rerum aliarum fuerat, ademptis, oppidum ipsis incolendum, præter omnem exspectationem, reddidit. Hæc prius a Bruto gesta, quam cum M. Æmilio in Vaccæos irrumperet, existimavi: nam interdum in scriptorum incuria, aut pugna, difficillimum fit suis quæque gesta temporibus reddere.

XXXV. Quum tanti per Europam ubique motus essent, haud leviore tumultu concussa Orientis regna intremuerunt: quas ob res frequentes in Urbem legationes ex Asia, et a Diodoto ex Syria, venere, qui regnum illud recens occupaverat. Quippe Demetrio Nicatore, ut supra memo-

§ XXXII. Strab. lib. III. — Appian.

avimus, a Parthis capto, quum uxor ejus Cleopatra sexu, frater Antiochus annis et inopia invalidi, parum afferre præsidii rebus afflictis possent, Diodotus animum adjicere cœpit ad regnum Syriæ, puero rege interfecto, sibi comparandum. In eo consilio quum adversaturum sibi Jonathanem Judæum intelligeret, fallacibus promissis Ptolemaida evocatum vincit, deinde occidit.

XXXVI. Neque multo post Antiochum regem, puerum decennem, opera medicorum interficit, qui, ad populum, valetudine regis anxium, calculi dolore consumi eum fingentes, dum secant, interemerunt. Diodotus, amicis circum præsidia militum dimissis, homines, de præsenti tantum utilitate sollicitos, precibus et promissis prensare instituit. Neque decora in speciem argumenta deerant : *Neminem aut melius de regno exercitibusque meritum, aut tanto fastigio digniorem esse : neque ad Seleucidas respiciundum, sæpius hostes exercituum, quam duces patronosque : præterea Demetrium in potestate Parthorum agere. Antiochum inimicitias iramque tanquam adversus defectores profiteri ; atroces ab invisis pœnas exacturum, si quam facultatem ejus rei habuisset ; ne bene quidem merentibus digna sperari præmia ab inopi posse : at in Diodoti manu æraria thesaurosque esse, quibus et alias haud parce usus, nunc tanto liberalius daturus pecunias esset, quanto majorem ad spem suffragia militum pararentur.*

XXXVII. At illi, olim omnia suis commodis metiri assueti, facile assentiuntur : neque civitates abnuunt, promptis præsertim Apamensibus, apud quos educatus fuerat Diodotus, quum Cossianis, quod agri apameni castellum est, lucem primum adspexisset. Sic igitur Syria potitus, continuo, quidquid hactenus vitiorum honestiore persona obtexerat, explicuit. Quamdiu enim privatum egerat, insigni specie comitatis et modestiæ ductare vulgum solitus, tum aperte suo ingenio uti cœpit, verumque Tryphonem agere, quod cognomen occupato regno ipse delegerat. Quanquam

§ XXXV. Diodor. apud Fulv. Ursin. — § XXXVI. Joseph. XIII, 10 et 12. — Machab. I, 12. — Sulpic. Sev. — Liv. Epit. — Justin. XXXVI, 1.

autem satis se munitum potentia putabat adversus æmulos, tamen ad securitatem suam decusque plurimum pertinere videns, si senatus romani decreto titulum regni munire potuisset, legatos misit, qui auream Victoriam denum millium aureorum pondere, donum populo ferrent. Id enim commentus fuerat, ea spe, futurum, ut simul compendii, simul ominis causa acciperet senatus donum, regemque se et amicum appellaret. Sed ista calliditas, prudentia Patrum elusa, effectu caruit: accepta enim Victoria, dedicataque est sub Antiochi, quem Tryphon occiderat, titulo, tanquam ipse donavisset; intelligique potuit, curæ fuisse senatui, ne quis ab eo probatam pueri cædem, et ab impiis hominibus accepta munera judicaret.

§ XXXVII. U. C. 615; A. C. 137. — Strab. lib. XVI. — Appian. Syriac. — Joseph. — Diod. apud Fulv. Ursin.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXI

IN LOCUM LIBRI LVI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI SEXTI.

Decimus Junius Brutus in ulteriore Hispania feliciter adversus Gallæcos pugnavit: dissimili eventu M. Æmilius Lepidus proconsul adversus Vaccæos rem gessit; clademque similem Numantinæ passus est. Ad exsolvendum numantini fœderis religione populum, Mancinus, quum hujus rei auctor fuisset, deditus Numantinis, non est receptus. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta viginti tria millia. Fulvius Flaccus consul Vardæos in Illyrico subegit. M. Cosconius prætor in Thracia cum Scordiscis prospere pugnavit. Quum bellum numantinum vitio ducum non sine publico pudore duraret, delatus est ultro Scipioni Africano a senatu populoque romano consulatus: quem quum illi capere ob legem, quæ vetabat, quemquam intra decem annos iterum consulem fieri, non liceret, sicut priori consulatu, legibus solutus est. Bellum servile, in Sicilia ortum, quum opprimi a prætoribus non potuisset, C. Fulvio consuli mandatum est. Hujus belli initium fuit Eunus servus, natione Syrus; qui, contracta agrestium servorum manu, et solutis ergastulis, justi exercitus numerum implevit. Cleon quoque, alter servus, ad septuaginta millia servorum contraxit; et, copiis junctis, contra populum romanum exercitumque ejus bellum sæpe gesserunt.

I. P. Furio Philo, Sex. Atilio Serrano consulibus, puer ex ancilla natus geminato pedum, manuum, oculorum, auriumque numero, sed et pudendo duplici, jussu haruspicum crematus est, cinisque in mare sparsus. Eorumdem de sententia procurata fulmina sunt, quibus multa Urbis loca quassata fuerant, et ostentum sanguinis, qui Puteolis inter rivos aquarum calidarum fluxerat. Etiam incendium reginæ urbis inter prodigia relatum est, quæ sine ullo humanæ fraudis et negligentiæ vestigio pæne tota conflagravit. Tanto majore cura rempublicam capessi placuit, quæque ad stabiliendam ejus incolumitatem pertinerent, festinari.

II. Nihil prius, neque instantius habitum, quam ut de causa C. Mancini referretur, uti senatus censuerat; factumque est senatusconsultum, *Tribuni plebis ad populum ferent, uti pax, injussu populi cum Numantinis pacta, pro infecta esset; auctores paciscendæ hosti dederentur:* tulerunt ex senatusconsulto L. Furius, Sex. Atilius. Magnum eo tempore virum, dignumque meliori fortuna Mancinus præstitit, legem suo capiti exitiosam suadendo: retulitque vultum ejus diei, quo Postumius Veturiusque consules, in simili noxa haud dispari animo usi, non minus misericordiam omnium procurando pœnam suam meruere, quam indignationem culpa commoverat.

III. At non eadem Ti. Graccho voluntas erat: quin ille, quantum favore populi, quantum eloquentia valeret, contendere; indignam sibi cæterisque pro servato exercitu referri gratiam, vociferari; animos hominum anxietate, pudore, miseratione complere: neque pauci, quorum cognati affinesque eadem in causa erant, tanquam suo periculo movebantur. Tandem populus de fœdere, uti rogatus erat, jussit, dedi neminem præter Mancinum. Ferunt et Scipionem Africanum, quocum nupta Gracchorum soror erat, summa potentia et gratia virum, periculo affinis affuisse: neque tamen effugit odia multorum, ipsiusque postremo

§ I. U. C. 616; A. C. 136. — Jul. Obseq. — Oros. V, 6. — § II. Agell. VII, 9. — Cic. de Offic. III, 30.

iberii, quod non etiam Mancinum, et initum auctore pro-inquo suo fœdus defendisset.

IV. Mancinum in Hispaniam deducendum P. Furius con-ul accepit, cui ea provincia evenerat: quam quia exambi-am ei duo Quinti, Metellus atque Pompeius, viri consula-es, objecere, multis et vehementibus verbis (inimici enim jus erant) cupiditatem consulis acerbam fore civitati vati-inantes: ille, « Ut, inquit, sciatis, quo animo quoque pro-posito rempublicam gerere aggrediar, vos mecum legatos ducam »: neque destitit, quin sequi eos cogeret; ma-no bonæ conscientiæ argumento, quum hominum secum t inter se discordium usurus ministerio, neque impedi-nenta rerum gerendarum ex æmulatione, neque obtrecta-ionem gestarum ex malignitate formidaret.

V. Sed priusquam in Hispaniam hi pervenissent, D. Bru-us et M. Æmilius proconsules, divisis iterum copiis con-iliisque, dissimiles etiam eventus habuerunt. Bruto felix xpeditio fuit, multisque urbibus et hominum vi magna aptis, gloria ingens, et *Gallæci* cognomen partum. Lusi-anis, qui a Bruto premebantur, gens ea suppetias venerat, naximus exercitus; nam sexaginta eorum millia fuisse in-enio. Non erat par aperto robore Brutus, nisi auxilium iribus ab astutia doloque petivisset.

VI. In ulteriore Hispania res gerebatur; estque dumetis ilvarumque ac callium anfractibus opportuna ad struenda elandaque belli furta regio: et ille Moronem oppidum com-nuniverat, ad æstuaria Tagi situm; inde, dispositis in utra-ue ripa castellis, navigatione libera, et subvectione neces-ariorum tutus, locum insidiis quæritabat. In quas haud lifficulter præcipitati barbari, suopte ingenio feroces, et nultitudinis fiducia incauti, tantam cladem acceperunt, ut uinquaginta millibus occisis, sex captis, de tanto numero ninima manus incolumis ad lares suos reverteret.

§ III. U. C. 616; A. C. 136. — Plut. in Tib. Graccho, c. 9. — Auct. de Vir. ill. — Appian. Hispan. — Eutrop. — § IV. Val. Max. III, 7, 5. — Diod. p. Vales. — § V. Vell. II, 5. — Plin. XXXVI, 5. — Oros. V, 5. — Liv. Epit. — § VI. Strab. lib. III. — Oros. — Val. Max. VI, 4.

VII. Post hanc cladem tota fere Lusitania deditionem fecit : quo majus mirum est, unius urbis incolas animorum ferociam exuere necdum potuisse. Cinninienses enim, quum pecuniam Brutus imperasset, legatis ejus respondere sunt ausi, *ferrum sibi ad tuendam libertatem suam, non aurum ad emendam, relictum a majoribus esse.* Cæterum inutilis sine viribus contumacia est : nec ambigitur, quin ad pacandos universæ Hispaniæ populos tantæ pugnæ victoria valere potuisset, ni male a M. Æmilio gesta respublica sub idem tempus in Vaccæis foret.

VIII. Is, neglecto senatus mandato, quo *abstinere vim innocentibus* jubebatur, in obsidione Pallantiæ, machinisque compingendis, et frumento convehendo totus erat. Vaccæi contra nihil inausum relinquebant, quo infensi et importuni hostis conatus et consilia frangerent : tamen a neutra parte pugnandi copia fiebat; tantum per occasiones levibus præliis certabatur, captabanturque nocendi tempora, contra frumentatores maxime dispositis insidiis : fuissetque aliquando magnum detrimentum acceptum (nam palam circumventi Romani erant), ni Flaccus, qui eam manum ducebat, utili mendacio stuporem hostibus incussisset, dedito per manipulos rumore, *Pallantiam a consule captam esse;* quam ad vocem quum accensi lætitia milites conclamassent, perturbati hostes, verumqne nuntium rati, præ mœrore et tædio falsæ cladis, certam victoriam e manibus dimiserunt.

IX. Flaccus cum copiis et frumento in castra rediit. Non tamen ideo fames et inopia diutius a castris romanis arceri potuit, consumptis circa omnibus, aut metu barbarorum intactis : jamque non modo jumenta passim, sed homines quoque multi moriebantur, donec omni patientia speque consumpta, proconsul repente sub quartam vigiliam indici profectionem jussit. Ibi longinqua miseria et terrore subito, cui licentia noctis accesserat, nihil ordine, nihil consilio gestum. Urgebantur a tribunis et centurionibus, per

§ VIII. Liv. Epit. · Jul Obseq Oros. — Appian. Hisp.

astra discurrentibus, ut ante lucem iter ingrederentur : ea estinatio tumultum mirifice auxit, quum subito discedere oactis, nihil in usum itineris, nihil adversus hostem prorisum esset.

X. Sua sponte trepidos magis etiam consternabant sauiorum ægrorumque fletus et querelæ, qui circumfusi vasa colligentibus, complexi abeuntes, omnia necessitudinum acrorumque nomina ciebant, invalidos ac indefensos barbaro irritatoque hosti ad extrema crudelitatis exempla relinqui deprecantes. Ubi timor occupavit animos, nullus pieati locus esse potest : pro se quisque vicinum periculum xire properi, dum sua corpora servarent, nihil pensi habeant aliarum rerum omnium amissione pacisci.

XI. Ergo nullo cujusquam imperio, nullis ordinibus serratis, quum trepidi atque semiermes, fugæ simili profectione ibirent, acrem et vigilantem hostem haud diu latuerunt : ffusa summis viribus Pallantinorum juventus, ab ortu diei isque ad occasum in tergo aut lateribus agminis hærebat; multique subinde, quum animo et viribus impares, simul ubmovere objicientem se hostem, simul iter facere cogeentur, ab Hispanis interficiebantur : neque proconsul his malis occurrere, aut subvenire poterat, nimia mole corporis ineptus ad imperatoria munia, et propemodum immobilis. Sustentata tamen utcumque acies est, donec tenebræ bortæ certamini intercesserunt : harum beneficio Romani se per globos, ut quemque nox et desperatio tulit, in campos ejecere : neque ultra instituerunt hostes, contentique rictoria domum redierunt.

XII. Servati exercitus gloriam hominum nemo tulit. Diis egere gratias, quorum profecto aliquis hanc hostibus mentem injecisset, ut dissipatos, ac fame et labore confectos, quum delere nullo negotio possent, superesse paterentur. Millia tamen hominum sex desiderata, similisque Numantinæ habita clades, quum utrobique, frustra oppugnatis urbibus, castra deserta, in itinere pugnatum, et amissa co-

§ XI. Oros. — Appian. — Diodor. apud Vales.

piarum parte, pars illic misericordia hostium, hic negligentia evasisset. Neque dissimilis imperatorum sors fuit; namque et Æmilius, abrogato imperio, privatus in Urbem rediit. Accusatio deinceps, et judicium sequutum : sed ad extremum pecunia lis æstimata est. In Sicilia quoque male cum fugitivis hoc anno pugnatum a Cornelio Lentulo prætore; magnaque pars exercitus cum ipsis castris amissa est.

XIII. Inter hæc in Hispaniam P. Furius consul venit, qui dedendum Numantinis C. Hostilium deducebat. Mirabile spectaculum, et ad arguendam ingenii humani securitatem efficax, ille modo consul, numeroso exercitu, et tota imperii majestate stipatus, nunc solemnibus cærimoniis a patre patrato hostium in potestatem nudus vinctusque tradebatur.

XIV. Neque hic miseriarum et ignominiæ finis : quum a Numantinis non exciperetur, vilem fraudatæ pacis victimam aspernantibus, ante portas expositus est, ibique in oculis civium hostiumque, ab illis relictus, ab his non admissus, ab utrisque desertus despectusque in noctem usque perstitit. Tum demum quasi propitiata jam fortuna respexit, Romanique velut omni sua obligatione defunctum recipiendum censuere. Ne tamen inde piaculum aliquod exercitui, populoque romano contraheretur, consulere aves visum, iisque addicentibus, in castra reductus, civitatique redditus, postea etiam senatorium recepit ordinem, petiitque præturam, et consequutus est : neque tamen sine certamine res transacta.

XV. Quum enim reversus domum Mancinus, introire curiam non dubitasset, P. Rutilius M. F. tribunus plebis, « Cuperem, inquit, C. Mancine, ultro potius abstinuisses « curia, quam indebitum honorem usurpando, durius me, « quam vellem, agere coegisses. Ego te quum hoc in rempu- « blicam animo dignissimum esse putem, qui summo patriæ

§ XII. Oros. — Liv. Epit. — Appian. — § XIII. Flor. II, 18, et III, 19. — Cic. de Orat. I, 40; II, 32. — Vell. II, 1. — § XIV. Oros. V, 4. — Auct. de Vir. ill. — ff. de Legat. l. L, tit. 7, l. 17.

«consilio interesses, nisi religio et leges vetarent, contra «quas ne meis quidem caritatibus integrum esset parcere. «Quo tempore pater patratus, ad solvendam religione civi-«tatem, hostibus te populi romani dedidit, civis noster «esse desiisti : neque tibi prodest, quod non es receptus : «excludere te sua civitate Numantini potuerunt; non potue-«runt in nostram restituere.

XVI. « Postliminium autem frustra appellas; quum sit «memoriæ proditum, quem pater suus, aut populus vendi-«disset, aut pater patratus dedidisset, ei nullum postlimi-«nium esse. Invitus hæc, eoque lenius, quam pro causæ «magnitudine dico; qui sermonis omnem acrimoniam con-«tra malos potius, quam contra calamitosos cupiam effun-«dere. Tu vero talis in ea tua fortuna fuisti, ut sis miseri-«cordia, quam odio dignior : sed misericordiæ jus non «dedimus. Salvum te sospitemque ad tuos revertisse gratum «est : neque conspectum hujus urbis, propinquorumque «et amicorum solatia invidemus : usurpari a te jus alienum, «et pro senatore esse, qui civis romanus non sit, minime «patimur.

XVII. « Te quoque pro cætera tua verecundia deceat, non «ultra appetere, quam retinere salvis moribus et jure po-«puli romani queas. Paulo ante magno animo non solum «hanc curiam et urbem reliquisti, sed quidquid in ea carum «atque jucundum fuit; ut corpus animamque in eorum ma-«nus traderes, quos acerbissimos tibi infensissimosque existi-«mare debuisti : sed hoc fecisti, quo salvæ religiones essent : «nunc igitur eamdem ob causam, pro qua tam aspera sub-«iisti lubens, carebis hoc ordine, cui te contra fas et reli-«giones inseris. Nobilissimo apud nos genere natus, igno-«rare non potes, quam indigna res sit visa majoribus, in «senatu quemquam peregrinum esse.

XVIII. « Hæc ideo sum præfatus, ut pudori tuo consule-«rem, Mancine. Quod si neque amplissimum ordinem dede-«core, neque te ignominia ultra exsolvis, educi te de senatu

§ XV. Cic. de Orat. I, 40.

« jubebo. » Vicit tamen sententia mitior, quod vir optimus adversæ fortunæ culpam satis luisse tanta ignominia miseriaque videretur. Aderat et juris species, poteratque defendi, nihil videri traditum posse, quod ab eo, cui traderetur, acceptum non esset. Itaque ne aut homini, aut legi injuria fieret, auctore senatu, ad populum latum est, *uti C. Mancinus civis romanus haberetur; neque deditio ei fraudi foret.* Consecravit utramque hanc fortunam suam Mancinus, posita sibi statua, eodem habitu, quo deditus fuerat.

XIX. Eodem anno censores Ap. Claudius Pulcher, Q. Fulvius Nobilior lustrum duodesexagesimum condidere. Censa sunt civium capita trecenta viginti tria millia. Magistratus temperatus fuit, atque præfervido alterius censoris, alterius leni ingenio bene mixtus. Quippe Fulvius præcipitem collegæ iracundiam obsequio frangebat; sicut intractabilem contra tendentibus, ita, dum cedi sibi credit, ultro cedentem. Sub eadem tempora quum Illyricum ab Ardyæis, Macedoniæ confinia a Scordiscis vexarentur, senatus sortiri novos magistratus, et mature in provincias proficisci jussit. Ardyæi vicinas nationes, quæ in ditione Romanorum et ipsæ erant, incursionibus damnisque multis affecerant, ipsius etiam Italiæ, qua propinqua Illyrico est, populatores. Ne legationem quidem reveriti erant, abstinere injuriam a civitatibus, quæ in fide populi romani essent, jubentem. Datum igitur negotium magistratibus est, uti peditum millia decem, equites sexcenti ad coercendam Ardyæorum insolentiam scriberentur.

XX. Illi, quod nondum satis ad bellum parati erant, oratoribus missis avertere periculum tentaverunt, in potestate senatus populique romani se fore polliciti. Senatus ob res in Hispania et Sicilia parum prosperas, lubens veniam petentibus dedit, imperata mulcta, quam civitatibus, queis damnum injuria datum esset, exsolverent. Barbari, quia primus metus decesserat, mandata senatus insuper habue-

§ XVIII. Cic. Topic. c. 8. — ff. de Legat. — Plin. XXXIV, 5. — Fasti Capit. — § XIX. Liv. Epit. — Diod. apud Vales. — Appian. Illyr.

runt. Itaque quum de his rebus novi consules retulissent, Ser. Fulvio Flacco Ardyæi evenerunt, Q. Calpurnio Pisoni citerior Hispania. Macedoniam M. Cosconius prætor est sortitus. Reliquorum magistratuum tam nomina, quam provinciæ ignorantur; nisi quod Sex. Atilium proconsulem ex senatusconsulto Atestinis et Vicetinis, tollendarum inter finitimos discordiarum causa, terminos statuisse reperio.

XXI. Frequentia illo anno prodigia nuntiata: bos loquutus; Ætna majoribus solito ignibus exæstuans; et puer Romæ natus, nullo ad purgandam alvum exitu: in bononiensi agro fruges in arboribus natæ sunt: bubo, cujus vox in Capitolio, deinde circa urbem audita fuerat, præmio proposito ab aucupe captus, cinisque combusti in amnem sparsus est. His de more procuratis, profectus in Illyricum valido cum exercitu Ser. Fulvius, quum hostes impares robore, et ob hoc egredi ad æquam pugnam non ausos, arctis locis premeret, postremo ad arma tentanda compulit; et eruptione pugnantes, uno vix justo prælio vicit subegitque.

XXII. Ablatis, quæ ad mare possederant, in mediterranea loca relegari gentem placuit, ut sine vicinorum injuria, victum agricultura quærere cogeretur. Nihil deinde Ardyæi valuerunt : ita non modo ferocia hominum, sed robur etiam ac multitudo vehementer hoc consilio attrita est; quum, assueti maritimo latrocinio, ad rusticum opus segnes essent; et terræ steriles, etiam quum diligentius subigerentur, labori speique colentium minime responderent.

XXIII. Collega Ser. Fulvii Q. Calpurnius Piso, quum in Hispaniam venisset, Numantiam quidem omittendam censuit; at Pallantinam regionem vastare aggressus est. Illis vero contra exeuntibus, nam res bene gestæ spiritus viris addiderant, consul exigua, quam ceperat, præda, contentus, in Carpetaniam abiit; eaque in regione totum imperii tempus exegit. Ea res mærorem atque tædium, quod ex lento et ignominioso bello dudum senatum populumque

§ XX. U. C. 617; A. C. 135. — Pighii Ann. — Jul. Obseq. — Oros. V, 6. — Appian. — § XXI. Jul. Obseq. — § XXII. Liv. Epit. — Strab. lib. VII.

romanum ceperat, auxit: respici inde ad P. Scipionem cœptum. *Illum unum a diis immortalibus ducem civitati datum, qui difficilia et pudenda bella omnia tolleret. Sic Carthaginem, post multorum imperatorum infelices, omnium irritos conatus, non ante cessisse, quam ad exercitum cum imperio missus Scipio foret.* Idque tam firmiter mentibus omnium inhæsit, ut in annum sequentem minime petenti consulatum deferrent.

XXIV. Quippe comitiis, quum Scipio in campum descendisset, ut Q. Fabium Buteonem fratris filium tribubus commendaret quæsturæ candidatum, consensu omnium consul designatus domum rediit. Quod quia contra leges actum videbatur, rogationem ad plebem tribuni tulere, uti lege de magistratibus non iterandis Scipio solveretur. Ita singulari virtutis testimonio solus omnium, quum nunquam petiisset consulatum, bis adeptus est; non consuetudine, non scriptarum legum potestate ad impediendos viri justissimos honores satis valida. Collega ei additus Q. Fulvius Flaccus. Hi quum magistratu inito de provinciis retulissent, Hispania et Sicilia consulibus provinciæ decretæ: nam Macedoniæ res tranquilliores per Cosconium effectæ erant, qui prætor Scordiscos in Thracia vicerat.

XXV. De Hispània dubitatio non fuit, quin P. Scipioni extra sortem traderetur: Siciliam C. Fulvius accepit, quum prætores ortum in ea insula servile bellum opprimere nequivissent; nam et Piso nuper, et modo Hupsæus victi a fugitivis fuerant. Ejus originem initiumque belli referendum esse duxi, ut constaret, nullum esse genus hominum, unde periculum non sit etiam validissimis imperiis, ni sit in legibus et moribus, quod in reipublicæ perniciem itura mala diu ante providere, et in ipso semine opprimere possit.

XXVI. Postquam, hannibalici belli fine, accisa Cartha-

§ XXIII. Appian. Hisp. — Liv. Epit. — Eutrop. — Vell. II, 4. — Flor. II, 18. — § XXIV. U. C. 618; A. C. 134. — Val. Max. VIII, 15, 4. — Oros. V, 7. — Appian. — Liv. Epit. — Cic. in Læl. cap. 3. — § XXV. Marm. Capit. — Liv. Epit. — Val. Max. IX, 6. — Flor. III, 18.

iniensium potentia, et intra suam Africam cohibita, per nnos ferme sexaginta Siciliæ tranquillam pacem, atque in ertilissima insula securas opes reliquit; et romani cives, ui latifundia ibi possidebant, et Siculorum multi, aucta in nmensum re familiari, maximam servorum multitudinem ndique coemere cœperunt : eos notis crudeliter compuntos ad varia ministeria destinabant, validissimis quibusue, et juventæ robore florentibus, ad pecora pascenda blegatis. Hi quum ab hominibus superbis et avaris, inter lurissimos labores, famelici nudique haberentur, necessitate icti ad latrocinia convertebantur : utque magnus erat pasim perditorum numerus, brevi cædibus et rapinis omnia omplebant. Et conabantur quidem obviam ire prætores ; sed metu dominorum, etiamsi deprehendissent sontes, supplicio non audebant afficere.

XXVII. Quod enim jam tum in manu romanorum equitum judicia erant, ejusque ordinis homines multos in Sicilia fundos, magnamque vim servitiorum obtinebant, verebantur magistratus, ne post præturam quoquo modo accusati, ab infensis judicibus, etiam innocentes condemnarentur. His rebus fiebat, ut in dies magis magisque convalesceret latrociniorum impunitas, jamque non modo singulis aut paucis viatoribus fierent insidiæ, verum etiam villæ pauperiorum, noctu expugnatæ, cum cæde resistentium diriperentur. Pastores enim clavis et lanceis armati, et corpora lupinis aprugnisque pellibus tecti, haud procul militari specie, terrorem incutiebant aliis, ipsi inter sese visu aspectuque, et impunitorum facinorum memoria, firmabantur.

XXVIII. Accedebant acerrimorum canum agmina : atque ipsa ciborum, vitæque sub dio agendæ natura, eosdem efferabat animis, et corporibus ad quosvis labores robur addebat. Hac disciplina perfectum tandem est, ut quum neque numeri, nec audaciæ et virium pœniteret, clandestinis per occasionem colloquiis de vindicanda libertate cogitarent.

§ XXVI. Diod. apud Phot. et Vales. lib. XXXIV. — Flor. — § XXVII. Diod. apud Phot. et Vales. — Cic. contra Rullum.

Servire tot egregios juvenes paucis et luxu enervatis hominibus, non magis re importunum, quam ratione absurdum esse. Non se natura deteriores aliis, sed, vi hanc in conditionem adactos, vim eam alia vi repellere, et exuere iniqua imperia, vindicando se in libertatem, posse. Ne gentium quidem jure secum ab inhumanis heris agi; quod utique operas et obsequium servis, sed tamen et necessaria tolerandæ vitæ reliquisset : at se deteriore loco apud dominos, quam jumenta, aut canes esse : sibi ærumnas intolerabiles perferendas, sibi contumelias et atrocia verbera perpetienda, nullo neque fine, neque modo, nisi quem herorum immanis libido dictavisset.

XXIX. *Præstare, semel per virtutem mori, quam per tot supplicia miseram invisamque vitam ducere : licere tamen et melius ominari, reputantibus, quot et quales contra quos essent arma sumpturi. Paucis et luxuria diffluentibus, quot servi forent, tot hostes futuros : eoque acriores, quod et laborum patientia adsit, et maximus inter mortales stimulus recuperandæ libertatis. Etiam aliquando sermonibus se interfuisse referentium, quoties servis rebellare ausis fortuna favisset.* « Non longe abhinc abest, aiebant, Hetruria, cujus « magnam urbem Volsinios aliquando servi, dominis sub« actis, dicuntur tenuisse. Cum Scythis servi dominarum « mariti gesserunt æquo marte bellum : Tyrios deleverunt « suæ familiæ, ductisque itidem eorum uxoribus, alios pro« crearunt Tyrios. Sibi quoque non desperandam similem « fortunam, simul his, qui hanc essent adepti, similes esse « cœpissent. »

XXX. His inter se sermonibus incitatos, maxime quidam Eunus permovit, *placere diis consilium, et opem ipsorum affore*, prædicando. De quo homine, quia tanti deinceps belli non aliud initium fuit, plura dicenda sunt, ut ludibrium rerum humanarum, et summa quæque, quam ab exiguis concuti possint, plenius noscatur. Syrus erat natione, ex apameno agro, servitutemque apud Antigenem

§ XXVIII. Diodor. apud Phot. — § XXIX. Supr. XV, 14. — Claudian. in Eutrop. lib. I, vers. 508. — Justin. II, 5; XVIII, 3.

Ennæ habitantem serviebat : hic quum magicæ vanitatis studio addictus videri vellet, a diis se per somnium de futuris fingebat moneri : quumque eo artificio nomen apud multos comparasset, ut sunt proclives ad hujuscemodi ludibria rudiorum animi, sensim eo processerat, ut etiam vigilans, et interdiu numinum colloquio frui, et ex iis eventura discere, jactaret. Forte evenit, ut in magna responsorum copia, quibusdam veræ prædictionis speciem fidemque eventus accommodaret. Ea quum, ut fit, sola prædicarentur, vana autem et irrita nemo redargueret, brevi pro fatidico homine in honore et admiratione esse cœpit.

XXXI. Augebat opinionem vafer nebulo ignis miraculo, quem vaticinando inter verba emittebat: nucem enim utrinque perforatam materia igni alendo apta complebat, accensamque clam inserebat ori; sic agitata spiritu flamma inter labra loquentis emicabat. Ipse *Syriæ deæ præsentiam hoc efficere* jactabat, *illius imperio se agi*, *illam regale sibi fastigium, regalesque opes promittere:* idque constanter non aliis modo, sed etiam hero præsente prædicabat. Antigenes igitur, his ineptiis haud indelectatus, ad convivia secum ducebat balatronem, et subinde, quum hilaritate incaluissent præsentium animi, *quid facturus in regno, et quomodo quemque tractaturus esset*, interrogabat; ridebantque ad responsa clemens imperium pollicentis convivæ; nonnullique, porrectis e mensa partibus, meminisse jubebant, quum regnum accepisset.

XXXII. Atque ista jocorum levitas paulo post in serium vertit; summaque potentia potitum mancipium pro ludicris beneficiis non ludicram gratiam retulit. Maturuerat enim jam in pastorum animis defectionis consilium, nihilque præter occasionem quæritabant, quam hunc ad modum casus aperuit. Habitabat Ennæ quidam, nomine Damophilus, affluens opibus, et perinde ingenio elatus. Hic quum late araret, pasceretque, non modo cæterum luxum Italicorum

§ XXX. Marcellin. lib. XIV. — Plutarch. Sylla. — Diodor. — § XXXI. Flor. III, 19. — Diodor.

in Sicilia degentium, sed etiam servorum numerum, et erga ipsos inhumanitatem æmulabatur. Igitur per insulam ornatis equis carpentisque, magna famulorum stipatus caterva, ferebatur : aderat et formosorum puerorum agmen, et assentatores parasitique magno numero comitabantur. Domi autem suæ, et in prædiis argentea vasa cælata, et stragulam vestem conchyliatam ostentans, superba convivia, et plane regii sumptus instruebat, ut decantatos illos Persarum apparatus opulentia et luxuria supergrederetur. Sed eosdem etiam anteibat arrogantia : quippe homo nullius bonæ disciplinæ particeps, quum neque potentia sua, neque divitiis uti didicisset, ad extremum sibi ipsi perniciem, et calamitates maximas patriæ comparavit.

XXXIII. Quum enim ingentem vim servorum coemisset, hominum sortem, qui, bello capti, pristinam libertatem insueta servitute mutaverant, minime misertus, corporibus eorum notas ferro incidebat : et alios in ergastula conjectos agro colendo atterebat; alios ad pecus pascendum dimittebat, parcissime præbitis, sine quibus duci vita non potest. Præterea quum esset superbia et immanitate summa præditus, nullum elabi diem patiebatur, quin aliquos servorum, minimis plerumque de causis, torqueret. Sed et uxor ejus, Megallidi nomen erat, pari crudelitate in ancillas servosque, qui offerebantur, sæviebat. Quibus rebus exacerbatæ miserorum mentes, quum in summa se calamitate versari crederent, neque pejus sibi quidquam accidere posse, de defectione, et cæde dominorum consilia inire cœperunt.

XXXIV. Profecti deinde ad Eunum, utrum cordi esset diis, quod molirentur, consulunt. Is in habitum vaticinantis, ut assueverat, compositus, *faventes eis deos, et incepta secundaturos*, canebat, *modo nullam audendi moram facerent; sed ante prorumperent ad facinus, quam obviam iri a dominis posset.* Confestim rapiunt arma, quæ tempus offerebat, juvenes ex eadem familia quadringenti : et ductore

§ XXXII. Diod. apud Vales. — Arist. de Rep. II, 9. — Posidon. apud Athen. lib. XII. — § XXXIII. Diod. apud Phot. et Vales.

Euno, qui flammas ore fundens incedebat, in urbem Ennensem irrumpunt; domosque pervagati, promiscuam edunt cladem, ne primæ quidem ætati parcentes, quam ab uberibus matrum raptam humi affligebant.

XXXV. Neque minore libidine, quam sævitia, grassabantur; multaque extremæ fœditatis exempla in matronas etiam, inspectantibus viris, sunt edita. Concursus ad hos fiebat urbanorum servitiorum : quæ et ipsa, suis prius heris non sine cruciatu interfectis, ad aliorum deinde supplicia provolabant. Interea nuntiatur Euno, Damophilum et Megallidem in suburbanis hortis agere : mittuntur e vestigio qui vinctos adducant : ita religatis post terga manibus, multasque in via contumelias passi sistuntur. Filiæ tamen eorum, quæ adhuc in puellari ætate constituta erat, modis omnibus pepercerunt ; quod ingenio mitis sævitiam parentum, qua poterat humanitate, emendabat, fomenta verberatis, alimenta nexis dilargiendo : quibus rebus eam apud omnes comparavit gratiam, ut inter hanc conversionem fortunæ, in tanta illa hominum agrestium et perditorum licentia fuerit nemo, qui ulla eam injuria vel afficere vellet, vel affici pateretur.

XXXVI. Sic inter eos per aliquot tempus modeste vereeundeque servata, mox consensu cæterorum ab Hermia quodam, cujus in ea defectione primaria auctoritas erat, in urbem Catinensium, ubi propinquos habebat, deducta est. Laudabile hoc factum, magnique ad causam fugitivorum momenti fuit; quum ostendere videretur, eos non tam insita crudelitate, quam vindictæ studio, acerbius in alios consuluisse. Quippe Damophilum et Megallidem in theatrum productos, confluentibus eodem fugitivis, tanquam apud populum accusarunt; illumque defensionem orsum, quum multi vel misericordia subito mutatæ sortis, vel oratione rei flecterentur, Hermias et Zeuxis, qui eum acerrime oderant, veteratorem appellantes, non exspectato multitudinis judicio, duobus vulneribus confecerunt.

§ XXXV. Diodor. apud Vales. — § XXXVI. Diodor. apud Photium.

XXXVII. Atque ille quidem, gladio latera transactus, securi in collo percussus cecidit. At fugitivi protinus Eunum regem proclamant, non quasi audacia aut imperatoriis artibus præstaret, sed quia præstigiis ceperat animos, auctorque defectionis fuerat: et sicut leves animi quantumvis parvis capiuntur, ipsum etiam nomen hominis placuit, clementis et benevoli regis præsagium capientibus. Ille, accepta potestate, quum advocari concionem jussisset, Ennenses, quotquot comprehensi a servis, necdum interfecti erant, occidi omnes imperavit; exceptis, qui antea ipsum in conviviis vaticinantem benigne tractaverant: etiam opifices, quorum ad arma fabricanda utilis est industria, servati, et in vinculis opus facere coacti sunt.

XXXVIII. Megallis, ancillarum potestati permissa, post varios cruciatus ex præcipiti saxo dejecta periit. Antigenem et Pythonem heros suos Eunus ipse percussit. Sumpto deis diademate, cæterisque regum insignibus, etiam contubernalem suam, et ipsam Syram natione, reginam appellavit: servorum ex variis gentibus promiscuam colluviem, in honorem suæ originis, *Syros*, se *Antiochum* vocari voluit. Ex iis, qui prudentia excellere credebantur, consiliarios legit; quorum et Achæus fuit, patriæ suæ nomen gerens, vir consilio manuque promptissimus. Horum auxilio intra triduum hominum amplius sex millia, quo potuit modo, armavit: accesserunt deinde alii, partim asciis, aut securibus instructi, partim fundis, aut falcibus, aut sudibus præustis; erant et qui coquinariis verubus pro hastis uterentur. Cum his excursione facta, solutisque passim ergastulis, quum majores quotidie copiæ fierent, castella primum et vicos, mox etiam oppida expugnabat, diripiebatque: prætoribus quoque romanis congredi ausus, quum multitudine longe superior esset, crebras de iis victorias reportavit.

XXXIX. Dum hæc aguntur, Cleon quidam ex Cilicia,

§ XXXVII. Plutarch. in Sulla, cap. 72. — Diodor. apud Phot. et Vales. — Flor. III, 19. — § XXXVIII. Flor. III, 19. — Diodor. apud Vales. — Plut. de Pyth. orac. cap. 12. — Liv. Epit. — Oros. V, 6.

quæ circa Taurum est, oriundus, qui a pueritia latro fuerat, quum captus, et in Sicilia pascendis armentis equorum præpositus, easdem artes diu exercuisset, audita Euni defectione successuque, similem ad audaciam adjecit animum : persuasisque nonnullis eorum, qui juxta serviebant, agrigentinum agrum et finitima loca infestare incursionibus cœpit. Ea res, quanquam geminatum periculum videbatur, non tamen ingrata Siculis accidit, discordiam inter diversos fugitivorum exercitus, et mutuam exinde perniciem sperantibus.

XL. Sed spem eam irritam Cleon fecit, qui nudo Euni præcepto ad se vocantis, statim obsequutus, copias cum eo conjunxit, sub ejus, tanquam regis, auspicio, deinceps exercitum ducturus. Habebat autem proprii militis ad hominum millia quinque; tantumque numerum intra sexagesimum a defectione diem coegerat. In hoc rerum statu L. Hupsæus prætor Roma venit, contractisque militum octo millibus, fugitivos, quorum jam numerus ad millia viginti excreverat, adortus, eumdem, quem priores aliquot prætores, exitum habuit, fusus prælio, et castris exutus. Tum vero passim ad felix facinus concurrente servorum turba, exercitus ad septuaginta millia hominum adauctus est : diversisque per totam insulam locis, ad ducenta servorum millia in armis fuisse creditum.

XLI. Non igitur injuria dignum consulari duce exercituque periculum visum, mandataque C. Fulvio collegæ Scipionis Africani, sicuti diximus, provincia est. Commovebantur etiam animi crebris prodigiorum minis, quod in Amiterno sol noctu visus fuerat; Anagniæ servo tunica arserat, nullo post exstinctum ignem flammæ vestigio; in Capitolio noctua gemitus humanis similes ediderat; in æde Junonis Reginæ scutum ligusticum fulmine tactum dicebatur : ad hæc sanguineæ pluviæ, et bos humana voce loquutus metum intenderant.

§ XXXIX. Diodor. apud Phot. — § XL. Liv. Epit. — Diodor. — Flor. — Oros. — § XLI. Diodor. — Jul. Obseq.

XLII. Sed apud plerosque quovis monstro formidabilior erat ipsa servilium motuum novitas : quam ignari rerum quasi rem incredibilem et improvisam, mirabantur. At quibus olim notatus ex copia divitiarum luxus atque fastus erat, neque fatum, neque fortunam incusantes, ad veras causas, quibus diu ante obsistendum fuisset, eventum referebant. Et sane facile ab initio fuerat tantorum bellorum fomitem exstinguere per remedia, quibus avaritiæ luxuriæque modus ponitur : nisi ferme ea rerum humanarum conditio esset, ut inevitabilia nobis mala fiant, dum nascentia pro parvis contemnimus, adulta nunquam satis mature coercentur.

§ XLII. Diodor. apud Vales.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM

LIVIANORUM

LIBER XXII

IN LOC. LIB. LVII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI SEPTIMI.

Scipio Africanus Numantiam obsedit, et corruptum licentia luxuriaque exercitum ad severissimam militiæ disciplinam revocavit: omnia deliciarum instrumenta recidit; duo millia scortorum a castris ejecit; militem quotidie in opere habuit, et triginta dierum frumentum, ad septenos vallos ferre cogebat: ægre propter onus incedenti dicebat, *Quum gladio te vallare scieris, vallum ferre desinito.* Alii, scutum parvum habiliter ferenti, scutum amplius justo ferre jussit; neque id se reprehendere, quando melius scuto, quam gladio, uteretur. Quem militem extra ordinem deprehendit, si Romanus esset, vitibus, si extraneus, virgis cecidit. Jumenta omnia, ne exonerarent militem, vendidit. Sæpe adversus eruptiones hostium feliciter pugnavit. Vaccæi obsessi, liberis conjugibusque trucidatis, ipsi se interemerunt. Scipio amplissima munera, missa sibi ab Antiocho, rege Syriæ, quum celare aliis imperatoribus regum munera mos esset, pro tribunali acceptu-rum se esse dixit, omniaque ea referre quæstorem in publicas tabulas jussit; ex iis se viris fortibus dona daturum. Quum undique Numantiam obsidione clausisset, et obsessos fame videret urgeri, hostes, qui pabulatum exierant, vetuit occidi; quod diceret, velocius eos absumpturos frumenti quod haberent, si plures fuissent.

I. Scipioni, ad numantinum bellum proficiscenti, nullæ ex novo delectu copiæ datæ : nam et pluribus tum locis bellabatur; et Hispania (nam erant in ea priorum consulum legiones) non tam exercitu, quam duce indigere videbatur. Submoleste id ferebat consul; et quum etiam pecuniæ præsentis nihil, sed vectigalia, quorum dies nondum venerat, decreta essent; *hoc quidem incommodum suis et amicorum copiis levari posse*, dicebat : *cæterum de negato delectu durum esse, eo bello, quo toties victus exercitus esset, sive virtute hostium, sive sua ignavia hoc ei contigisset.* Igitur permissum senatusconsulto, *ut a volentibus sociis acciperet auxilia :* civitates enim, regesque privatim ei amicos ac hospites, honoris ejus causa, lubenter missuros apparebat. Etiam ex necessariis ac clientibus delectos ad quingentos unam in alam, quam amicorum vocabat, contribuit.

II. Sic ad millia hominum ferme quatuor effecta : quæ fratris filio Buteoni, quæstori suo, quum in Hispaniam ducenda tradidisset, ipse cum paucis ad exercitum citatis itineribus perrexit. Nam ibi omnia luxu et discordiis fervere compererat, præter infamem illam adversus hostes ignaviam, quæ per tot annos timiditate, aut ambitione ducum, pæne in consuetudinem evaluerat : neque igitur dubitabat, pari omnino via sibi ad Numantiam struendum iter, qua usus in Carthaginis obsidione fuerat; neque prius sibi de hoste sperandam victoriam esse, quam exercitus sui vitia devicisset.

III. Itaque, ut primum in castra venit, statim omnia luxus instrumenta removit : institores atque lixas ingenti numero, duoque præterea scortorum millia castris expulit: expulit et sacrificulos vatesque, metum militum vana superstitione augentes : edixitque, *ne in posterum victimas divinationis causa, neve alia non necessaria importare liceret.* Sed et plaustra majoremque partem sarcinarum, item ju-

§ I. U. C. 618; A. C. 134. — Appian. Hisp. — Plutarch. Apophth. Rom. — § II. Flor. II, 18.

enta, exceptis maxime necessariis, ne militem onere le-
rent, vendi jussit: vasa cibi causa, præterquam veru et
neam ollam, et poculum unum, habere vetuit; itemque
ium cibum, nisi carnem assam elixamve parari.

IV. Prohibuit et lectos, primusque dedit exemplum
umili toro recubando: neque passus est, inter eundum
ulis insidere milites; quin etiam fluminum vada pedibus
ogebat trajicere. « Quid enim exspectes, aiebat, in bello
ab eo homine, qui ambulare non possit? » Calones etiam
imitti jussit: et quum nonnulli causarentur, in balneis ad
ricandum et ungendum famulorum opera indigere, Scipio,
it erat acuti ad jocos ingenii facetique; « Mulis quidem,
inquit, ignoscendum est, si alieno labore fricantur, manibus
enim carent: sed tamen et horum solertiam imitantes,
alter alterum defricate. » His rationibus factum est opinione
itius, ut totis castris intemperantia luxusque pelleretur,
sensimque ad laborem et parcimoniam homines reverterent.

V. Neque minus studebat conservandæ auctoritati suæ, conciliabatque sibi reverentiam difficili aditu, neque promiscua in meritos immeritosque liberalitate. Solebat enim dicere, *austeros et tenaces recti duces suis, faciles ac liberales hostibus utiles: nam apud hos læta quidem aspectu, cæterum ignara obsequii castra esse; apud illos tristia, sed morigera, et ad omne imperium intenta.* Quumque hac ratione magnam partem vitiorum in exercitu rescidisset, ne sic quidem ad Numantinos propius accedere ausus, multo prius labore durandum sibi militem existimavit. Igitur quotidianis ferme itineribus propinquos agros obeundo, *ut luto inquinarentur, qui sanguine nollent* (sic enim dixisse ipse traditur), nova subinde castra communiebat, quæ mox dirueret; fossas ducebat profundissimas, et statim complanabat; muros struebat, pauloque post iterum demoliebatur: his omnibus ipse ab incipiente luce ad desinentem præerat.

§ III. Val. Max. II, 7. — Liv. Epit. — Appian. — Flor. — Polyb. apud Vales. — Front. Strat. IV, 1. — Polyæn. Strat. lib. VIII. — Plutarch. — § V. Oros. V, 7. — Appian. — Liv. Epit. — Flor. — Veget. III, 10.

VI. In itineribus autem, ne quis, ut antea solebat, ordines relinqueret, agmine quadrato semper ducebat: ita, quem quisque primum acceperat locum, deserere non poterat, quin statim deprehenderetur: deprehensus, si Romanus esset, vitibus; si sociorum aliquis, virgis cædebatur. Circumibat agmen imperator, et inter postremos plerumque incedens, infirmos in equis collocabat, descendere jussis equitibus: jumentis, quæ nimium gravata videbantur, demebat onera, imponebatque militum cervicibus: quos alioquin complurium dierum cibaria portare cogebat, et interdum triginta dierum frumentum, ac septenos palos ferre.

VII. Annotataque vox est, quum militem propter onus ægrius incedentem vidisset, dicentis, « quum gladio vallare « te scieris, vallum ferre desinito »: aliique scutum elegantius solito gestanti dixit, *se non reprehendere, quod tanta cura ornasset, in quo plus spei, quam in gladio haberet;* jussitque *scutum amplius justo ferre.* Ita subinde timiditatem et mollitiem exprobrando, simul labore subigebat, simul contumelia stimulabat ad desiderium recuperandæ per virtutem famæ, quam per ignaviam perdiderant. Ne a nobilioribus quidem severitatem abstinebat: ex quibus C. Metello, quo tribuno militum utebatur, stomachabundus aliquando dixit, *si quintum pareret mater ejus, asinum fuisse parituram:* et C. Memmium tribunum increpans, quod in expeditione vasa delicatioris usus secum ferret, « Mihi, inquit, pau« lisper, tibi et reipublicæ semper nequam eris. »

VIII. Nam et hoc more utebatur, ut inter proficiscendum, sarcinis suspectiorum replicatis, reperta vitæ mollioris instrumenta confringeret, abjiceretque. Stativorum porro ponendorum hic erat ordo; ut quique inter proficiscendum in primo agmine fuerant, ita locum, ubi castra erant ponenda, armati cingebant; circum hos laxiore paulum spatio campos circumibat amicorum equitum ala: interius,

§ VI. Liv. Epit. — Appian. — § VII. Front. IV, 15. — Liv. Epit. — Polyæn. lib. VIII. — Flor. — Plutarch. Apoph. Rom. cap. 26. — Cic. de Orat. II, 66.

viso inter se opere, reliquus exercitus ducebat fossas, dificabat muros, tentoria erigebat : eratque præfinitum mpus, intra quod quamlibet operis partem perfici necesım esset; instabat enim imperator, jubebatque *segnes ad lia belli munia, vili labore defungi.*

IX. His artibus quum obsequentem sibi militem, patienmque laboris, et ad imperia promptum effecisset, tum ero propius Numantiam cœpit accedere : quumque in iprum agro castra posuisset, omnes copias intra vallum abuit, nullis per castella, ut assolet, præsidiis aut statioibus antepositis. Valde enim vitandum putabat, ne inter ıitia, quanquam modico incommodo accepto, contemptiilis hosti fieret; qua in re maximum victoriæ impedimenum fore providebat, contra fortissimos viros, et militaris ei peritissimos : sed neque tentare ullius certaminis fortuıam volebat, donec ab diuturno contemptu vindicare exeritum suum potuisset; id vero, quo maturius assequeretur, ationem totius belli, suasque occasiones, et hostium conilia quo vergerent, attente speculabatur.

X. Inter hæc a tergo castrorum pabulatum mittebat, frugesque, licet nondum satis maturas, ubivis desecabat : quod ubi perfectum est, ulteriusque promoveri castra placuit, ut reliquus etiam ager, unde Numantinis copia aut spes commeatus erat, vastaretur, concilium vocari jubet. Ibi quum plerique *prœter urbem numantinam ducendum* censerent, *quod ea brevissimum in campos, qui petebantur, iter erat :* « Non repugnarem, ait Scipio, nisi mihi non de « eundo tantum, sed etiam de redeundo deliberandum vi« deretur : nam certe uti viam istam ingrediamur, in nostra « manu est; sed ingressos nisi fortuna servet, quod in « nostris consiliis est, perire meruimus.

XI. « Ducimus exercitum, qui paulo ante vix conspectum, « aut vocem hostis numantini sustinebat : neque dubitari « potest, quin acerrimi mortalium non patiantur nos præter « muros urbis suæ quietum iter facere : pugnandum igitur

§ IX. U. C. 618 ; A. C. 134. -- Flor. — Appian.

« erit; sed, qua utrorumque conditione, considerate. Illos « leves et expeditos, ubi occasionem suam viderint, emittet « urbs munita, et, ubi voluerint, recipiet: nos, a frumen« tatione adhuc fessi, multumque impedimentorum trahen« tes, non incipere pugnam, non finire, nisi ex hostium « commodo, poterimus.

XII. « Unde neque æquum nobis aut periculum certami« nis, aut præmium erit; victis enim immanis exspectanda « clades est, victoribus perquam modica utilitas : magnum « autem periculum exigui commodi causa suscipere, extre« mæ dementiæ esse puto : mihique magnus semper impe« rator visus est, non qui ante occasionem cum hoste po« terat confligere, sed qui, provisis omnibus, tum demum « experitur armis, quum ulterius differri ratio non patitur. « Ne medici quidem ferrum et ignem, nisi sollicite prius « perpurgatis corporibus, admovent : et nos adversus præ« cocem vim contumaces hostes inopia prius et fame atte« nuemus. »

XIII. Hæc ubi dixisset, longiore circuitu duci copias jussit : statimque, qui castris oppositus erat, ager vastatus est. Flexit deinde in Vaccæos, qui Numantinis forum rerum venalium præbebant : ibi quoque demessa omnia, servatisque in usum exercitus, quæ idonea erant, cætera in fasciculos collecta, ignique supposito, consumpta sunt. Accidit autem, ut in campo pallantini agri, cui Coplanio nomen, quum messoribus hostes improvisi incubuissent, Scipio tribunum militum P. Rutilium Rufum, qui rerum harum historiam scripsit, cum equitum alis quatuor subsidio frumentatoribus mitteret : ibi Rutilius, pulsos acriter insectatus, quum ad sublimiora loca et impeditiora pervenisset, consurgentibus insidiis, quas hostes ibi collocaverant, subito in periculum incidit.

XIV. Neque succurrebat alia ratio, nisi ut eodem in loco projectis hastis consistentes, exciperent irruituros; ipsi neque lacesserent hostem, neque cedentem persequerentur:

§ XI. Flor. — Appian.

nam secus si fieret, distrahebantur ordines, quod summa contentione Rutilius, tanquam præsentis exitii, vitabat. Sed immoti equites a velitibus hispanis impune vulnerari poterant: neque diu restitissent, nisi diligentissimi imperatoris providentia fuissent erepti. Quippe Scipio, simul atque Rutilium longius justo provectum vidisset, id quod erat suspicatus, confestim sequi instituerat. Viso igitur præsenti statu rerum, bipartito divisis equitibus, alternatim procurrere, et confertim tela conjicere, deinde se recipere jubet; non eumdem in locum, unde prorupissent, sed aliquanto versus campum longius : ita quum semper altera pars submoveret hostem, altera retro legeret viam, evolvit se locorum difficultatibus, planitieque recuperata incolumes suos abduxit.

XV. Moventi deinde castra, quum ad vadum amnis, quem transiturus videbatur, exspectare eum hostiles insidiæ dicerentur; nolens in difficili et cœnoso trajectu cum hostibus confligere, flexit iter, et longiore via, minusque insidiis opportuna, nocturnis itineribus regressus est: urgebat enim æstus et aquarum penuria, cui ut subveniretur, passim fodi puteos imperavit, in quibus amara plerumque aqua reperta. Quare magno cum labore servatis militibus, equorum tamen aliorumque jumentorum pars interiit.

XVI. Hinc ad Caucæorum fines perventum : hic, quia profugerant incolæ, Luculli memores, a quo decepti vastatique fuerant, proclamatum est, *Caucæos reverti ad sua fide Scipionis posse.* Transiit deinde in Numantinorum fines, ut eos potissimum hibernis premeret : ibi Jugurtha ad eum venit Masinissæ nepos, quem auxilio Scipioni cum duodecim elephantis, et contributo his sagittariorum et funditorum numero Micipsa miserat : non honori ejus studens, sed ut gravem ætati suæ liberorumque juvenem, asperrimis hostibus objectum, citra invidiam suam periculumque amoliretur. Sed id consilium seni in contrarium vertit : et Jugurtha consilio manuque strenuus brevi permagnam vir-

§ XVI. Vell. II, 9. — Appian. — Sallust. Jugurth. cap. 7.

tutis opinionem sibi peperit, et ab imperatore multis honoribus affectus est.

XVII. Mira enim humanitate viros ille fortes complectebatur; et, prout tempus aut occasio erat, modo munificentia donisque, modo verborum honore laudibusque eximiis liberaliter efferebat. Nam et C. Marium, qui fatalis mox hostis Jugurthæ, tum iisdem in castris tirocinium et ipse ponebat, ob singularem viri virtutem, et ad pericula ac labores impigram alacritatem, vehementer carum habebat: multaque ejus erga Marium honorifica memorantur. Nam proverbio, quo *muli mariani* appellantur, hanc originem fuisse volunt, quod inspicere volente Scipione, quemadmodum ab unoquoque jumenta curarentur, Marius optimum equum, pulcherrimeque habitum, et mulum robustissimum eumdem mansuetissimumque produxisset: inde factum, ut imperatore Marii jumenta mirifice commendante, *mariani muli* pro præstantissimis dici cœperint.

XVIII. Sed longe amplissimi testimonii excepta vox est, quum forte post cœnam sermones sererentur, dixissetque aliquis, *si quid Scipioni accidisset, ecquemnam alium similem imperatorem habitura respublica esset?* Scipio enim, percusso leniter humero Marii, *fortassis istum*, respondit: aiuntque ab illa voce, tanquam divinitus emissa, Marium erectum, dignos rebus, quas postea gessit, jam tum spiritus concepisse.

XIX. Dum ad hunc modum in Numantinis hibernatur, M. Mucius Scævola, L. Calpurnius Piso Frugi consulatum iniverunt, magnarum rerum eventibus nobilem. Nam et belli expugnata Numantia est, et domi seditionibus tribunitiis ultra veterum turbarum exempla laboratum. Ti. enim Gracchus et M. Octavius inimici tribuni plebis totam civitatem odiis contentionibusque miscuerunt. Sed antequam domesticæ calamitates referantur, externa bella memorabimus. Igitur P. Mucio Italia, L. Pisoni Sicilia provinciæ evenerunt. P. Scipio, D. Brutus imperatores (nam et Bru-

§ XVII. Vell. — Plutarch. in Mario, cap. 3 et 18.

s nondum ex Lusitania decesserat) Hispanias proconsulari nperio obtinere jussi.

XX. Quorum Scipio, qui tempore et inopia commeatuum angendam sibi Numantinorum pugnacissimam gentem atuerat, quum per hiemem, et sequenti vere, quidquid l propositum suum facere videbatur, diligentissime admiistravisset; in multam æstatem usque hoc unum maxime gebat, ut omnem non copiam modo, sed etiam spem anonæ, hostibus corrumperet. Itaque Numantini, quum gros suos impune vastari non ferrent, insidias ad vicum uemdam collocaverunt, maxime opportuno ad ejusmodi raudes situ : quum enim majori ex parte vicus limosa alude cingeretur, qua sicco itinere adibatur, vallis pronnda subsederat; in hac occulta hostium manus occasioem exspectabat.

XXI. Romani quum ad eum locum venissent, alii, rectis ante vicum signis, ad diripiendas domos irrupere; lii, manus non adeo magna, eminus circumequitabat : in os impetum fecere, qui conditi in insidiis fuerant; neque ifficulter, ut paucos, et tale nihil opinatos pepulerunt. ed Scipio, qui forte apud signa restiterat, revocatis classico, qui vicum intraverant, quum pauciores mille accurissent, opem ferre laborantibus cœpit. Conserta pugna, ari aliquandiu marte certatum est, donec, subinde pluriius ex vico succurrentibus, hostes fugerunt: neque cedenibus institit Scipio, contentus, a se tandem effectum esse, it rem prodigio similem, numantini militis terga victor lomanus adspiceret. Pauci utrinque desiderati referuntur. Iumantinos, quum ad urbem refugissent, acriter increpanibus senioribus, *quod ab iisdem illis pelli sustinuerant, quos oties superassent*, responsum a quodam esse dicitur, *oves uidem easdem esse, sed alium habere pastorem.*

XXII. Sed imperator, his successibus lætus, et militi

§ XIX. U. C. 619; A. C. 133. — Pighii Annal. — Oros. V, 9. — § XX. Iros. V, 7. — Appian. Hispan. — § XXI. Oros. — Appian. — Flor. II, 18. — Plutarch. Apoph. Rom. cap. 25.

jam fidens, proxime urbem numantinam adducere exercitum instituit; geminisque castris dispositis, alteris fratrem Q. Fabium præfecit, altera servavit sibi. Numantini, frustra tentata spe pacis et conditionum, certare prius cupientes, quam hostibus magis etiam (ut quotidie fiebat) animi crescerent, instructa acie progressi, copiam pugnandi per multos dies facere non destiterunt. Fixum contra hæc destinatumque Scipioni fuit, ferre potius suum publicumque dolorem, quam ancipiti remedio sollicitare malum, quod patientia moraque non dubitabat expugnari posse.

XXIII. Didicerat enim, eos non tam ad pugnam, quam mortem ruere destinasse, convivatos prius inter se tanquam postrema voluptate, repletosque potu celiæ : sic vocant Hispani potionem ex frumento. Igitur et hostium convicia, et suorum preces facetiis eludebat : *insanorum esse, manus conserere cum desperatis,. quam inclusos penuria et inedia consumere malle. Sibi quidem mire probari patris sui L. Paulli sententiam, qui negaverit cum hoste pugnandum esse, nisi summa necessitas, aut summa occasio adfuisset.* Quod ex ore Scipionis exceptum Sempronius Asello, qui tribunus in illis castris meruit, annotavit. Huic rationi tam constanter, tamque certa fiducia adhærescebat, ut aliquando pabulatum egressos hostes, quum opprimere posset, interfici vetuerit, *citius absumpturos esse, quod haberent frumenti,* dictitans, *si plures fuissent.*

XXIV. Eum ad finem circumvallare urbem instituit, missis circum socios populos, qui auxilia imperata cogerent : singulis enim, quantum ab unoquoque hominum cujusque generis mitti vellet, præceperat; funditores maxime sagittariique petebantur : quos, ubi venerunt, suo quoque exercitu varie diviso, omnibus non cohortibus tantum, sed etiam centuriis interposuit. Assignata deinde cuique manui parte operis, quam deberet perficere, fossa valloque circumvenire urbem cœpit. Erat in colle sita Numantia, tria

§ XXII. Oros. — Appian. — Flor. — Seneca de Ira, I, 11. — § XXIII. Flor. — Oros. — Appian. — Agell. II, 3; XIII, 3. — Liv. Epit.

passuum millia complectente ambitu : sive totum illud spatium refertum ædificiis fuit; sive verior est opinio, habitatam urbis partem, pro paucitate hominum, longe minorem fuisse; cætera belli tempore pecoribus alendis, aut exercendo securius agro destinata.

XXV. Etiam muro cinctam fuisse Numantiam, sunt qui negent; iis forte credentes qui quosdam ad Durium amnem colentium, laconicis institutis vivere, tradiderunt. Utcumque fuit, certum habetur, vallum circa urbem ductum esse supra sex millia passuum in orbem patens. In ejus præsidium copias, prædicto cuique loco, quem defenderet, distribuit imperator, jussis extollere signum, qui hostili incursu premerentur, interdiu purpuream chlamydem in hasta longa, noctu ignem; ut ipse, fraterve Fabius, ut cuique proximius esset, ad suppetias ferendas accurrerent.

XXVI. Ut vero confectum hoc opus est, et erumpentes ad impediendum hostes submovere facile fuit; aliam fossam modico a priori intervallo effodit, latam pedes decem, et bis totidem altitudine, quam undique sudibus præmunivit; et post eam exstruxit murum octo pedes latum, altum decem, in rationem non veniente pinnarum fastigio : totum hunc ambitum turres distinguebant, spatio centum viginti pedum inter proximas quasque relicto : qua vero murum duci palus objecta non patiebatur, moles jacta est, cujus pari altitudine crassitieque murus committeretur. Ea tum ratio belli Africano fuit, qui primus omnium, quantum scimus, urbem, quæ pugnam minime detrectaret, operibus amplexus est.

XXVII. His ita perfectis, quum nec emitti oppido, neque recipi terrestri itinere quidquam posset; tamen Durius amnis, qui per munimenta labebatur, adhuc viam dabat, natatu, aut exiguis scaphis urbem petentibus; poterantque cum commeatu et supplemento, aut flante vento velis, aut ponente remis, secundo flumine perrumpere : nec jungi ponte latus et præceps amnis poterat : itaque ad aliud ingenium

§ XXIV. Senec. — Appian. — Front. Strat. IV, 7. — § XXV. Flor. II, 18. — Strab. lib. III. — § XXVI. Oros. — Appian.

conversus imperator, ab utraque parte fluvii singula castella exædificat; ab his trabes longas funibus firmissime vinctas in amnem ita porrigit, ut in medio jungantur; porro in iis trabibus crebras falces atque mucrones fixerat. Ita fiebat, ut cursu fluminis rotatæ assiduo trabes, neque navigando quemquam, neque nando transire, neque urinando subterlabi paterentur.

XXVIII. Atque id maxime studebat Scipio, omnimodis ignaros cunctorum, quæ exterius gererentur, tenere hostes; quo non modo commeatu omni, verum etiam consilio, excluderentur. Paratis omnibus, quum jam in turribus telorum varii generis immensa vis congesta, catapultæque, et aliæ machinæ, quibus hastæ aut saxa jaciuntur, dispositæ essent, et in castellis sagittarii ac funditores collocati; crebros per universum operis circumitum homines constituit, qui noctu diuque quidquid accidisset, clamore significarent; quem alter ab altero exceptum, et proximo cuique statim traditum, momento temporis ad imperatoris aures perferebant: similiter signum erumpentis hostis dari e muro jussit, eo modo, ut si quando proxima periculo turris signum sustulisset, in omnibus turribus idem continuo fieret: sic futurum erat, ut ex signis quidem statim intelligeretur alicubi turbari; clamor autem, quid rei, et ubi esset, aperiret.

XXIX. Porro ad omnes istos usus copia hominum superabat: contractis enim hispanarum gentium auxiliis, et suo cum exercitu conjunctis, ad sexaginta millia armatorum effecerat. Ex hoc universo numero triginta millia disposuerat ad murum, quem exstruxerat, observandum, et cætera, quæ postulasset usus, obeunda militiæ munia. Alia viginti millia ita se paraverant, ut, quum aliqua ex parte pugnari ad murum sensissent, ad opem ferendam præsto essent. Reliqua multitudo tanquam in subsidiis erat locata: neque movere se cuiquam, aut excedere loco, injussu imperatoris licebat: signum exspectabatur; id ubi fulserat, ad prædictum quisque munus emicabat.

XXX. Tanta cura diligentiaque Scipionis castra ad Nu-

nantiam permunita fuere; neque sequior eventus fuit : nihil nim adversus hæc acerrimorum hostium impetus valuit; qui, sæpius eruptione tentata, quum neque fallere intentos, neque perrumpere confertos possent, frustra omnia conati, nihil nisi vulnera et desperationem in urbem retulerunt. Qua enim cunque parte impetum fecissent, e vestigio propugnatores formidabili specie concurrebant : quum omnibus e turribus signa momento efferrentur, nuntii parati discurrerent, et tubis undiquaque concinentibus, armatorum globi loco diu ante unicuique præscripto sine mora conspicerentur. Neque ulla pars castrorum impeti poterat, quin statim universus ambitus, sex amplius millia passuum, certatim ad sua munia se parantium studiis et festinatione ferveret.

XXXI. Nemo interea plus aut laboris, aut curarum, duce ipso capessebat, qui neque diem, neque noctem sinebat abire, quin totas illas tam late patentes munitiones castrorum per se obiret, ne quid usquam remissum neglectumve pateretur. Unde simul ipsi spes, simul apud Numantinòs sollicitudo crescebat : neque diu repugnaturi videbantur, quum arctiora in dies fierent omnia, et minuentibus præsidiis; neque commeatus importari, neque arma, neque ullum introduci auxilii genus poterat.

XXXII. Igitur rebus ad desperationem vergentibus, Rhetogenes, summa inter suos virtute, re cum senioribus communicata, ex omnium familiarium numero quinque fidissimos, quibus ad eadem tentanda animum verbis addiderat, cum pueris equisque totidem assumit; et nocte quadam obscura delecta, cum tabulis ita paratis, ut in usum pontis subito compingi possent, ad murum hostium ignoratus accedit : quem ubi vigilibus, qui ea parte excubabant, oppressis, conscendissent, eodem silentio et festinatione alios quoque vigiles, altera ex parte muri, qua campum spectabat, locatos obtruncarunt.

XXXIII. Tum attractis per pontem equis, quum, quos

§ XXX. U. C. 619; A. C. 133. — Liv. Epit. — Appian.

adduxerant pueros, felicis ausi nuntios in urbem remisissent, citato cursu per urbes Arvaccorum feruntur, cum habitu et vocibus supplicum, miserrimæ civitati a consanguineis et fratribus suis auxilium orantes. Apud alios plus miserationis, quam præsidii, repertum : pronos ad subveniendum animos torpescere cogebat romanæ potentiæ reputatio, et pæne in oculis cum imperatore maximo validissimæ copiæ. Lutiæ nonnihil affulsit spei (oppidum est intra decem millia passuum a Numantia distans), ubi juventus, ut cui plus animi, quam consilii, esset, civitatem ad socianda cum Numantinis arma impellebat. Seniores, quum se frustra obluctari cernerent, statim in castra Scipionis miserunt indicatum, quæ in sua civitate gererentur.

XXXIV. Ille, quum hæc hora diei octava nuntiata essent, nihil cunctatus, cum expedita parte copiarum postridie mane ad Lutiam fuit, principesque juventutis tradi imperavit. Causabantur oppidani, *erupisse illos ex urbe sub adventum Romanorum, et fuga sibi consuluisse :* donec excidium minitante Romano, Vaccæorum popularium suorum exitum veriti, qui nuper in urbe quadam obsessi, seque liberosque et uxores trucidaverant, partem civium, quam civitatem, perire maluerunt. Ita dediti sunt ad quadringentos, quibus ad terrorem aliorum manus amputari Scipio jussit; abductoque secum præsidio, iterum cum sequentis lucis exortu, in castra reversus est.

XXXV. Dum ita ad Numantiam Scipio sedet, venerunt ad eum in castra regis Antiochi legati cum amplissimis muneribus. Erat ferme jam in more positum imperatoribns, ut ejusmodi dona occultarent, suas manubias auctura : sed Scipio, qui nihil non ad rempublicam referebat, negavit, se, nisi inspectante exercitu, accepturum, referrique in tabulas a quæstore jussit; inde munera se fortibus viris daturum, insigni ad virtutem stimulo, professus. Causa legationis non traditur; sed ex fortuna regis colligi fortassis potest.

§ XXXIV. Liv. Epit. — Appian. — § XXXV. Liv. Epit. — Cic. pro Dejot. cap. 7.

XXXVI. Quippe res istius Antiochi paulo ante ea tempora, subita mutatione, ex angustis florentissimæ redactæ fuerant; quemadmodum non ita multo post, quum firmissimæ viderentur, inopinata clade corruerunt. Cæterum interitus adolescentis ad sequentia tempora pertinet : incrementa narrari præsens locus postulat, ut, quo interim loco res Orientis fuerint, compendio cognoscatur. Postquam insessor syriaci regni Trypho superbia et luxu militum animos abalienasset, ad Cleopatram, Demetrii uxorem, quæ cum liberis Seleuciæ se incluserat, plerique se contulerunt. Unde illa resumptis animis, quum Antiochum, viri sui fratrem, toto regno oberrare cerneret (metu enim Tryphonis civitas eum nulla recipiebat), ad rationes utriusque mirifice pertinere credidit, si societate regni simul torique jungerentur : impulerant eodem quum amicorum consilia, tum quorumdam Tryphoni studentium metus, a quibus una cum urbe tradi in tyranni potestatem timebat.

XXXVII. Antiochus, cupide accepto insperatæ fortunæ munere, quum Seleuciam venisset, viresque suas augeri quotidie videret, bello petere Tryphonem ausus est, victumque prælio tota superiore Syria ejecit; ne vivum caperet, avaritia suorum equitum præpeditus, qui sparsum a fugiente aurum colligendo, tempus, quod hac arte quærebatur, effugiendi concesserunt. Tryphon in munitum Phœniciæ castellum, *Dora* nomen est loco, quum refugisset, Antiochus cum exercitu pedestri centum viginti millium supervenit : admota etiam classis est (maritimum enim erat oppidum), machinisque confectis, summa ope expugnatio cœpta.

XXXVIII. Cæterum Tryphon clam elapsus, Orthosiada haud procul Mæandro urbem, deinde Apameam perfugit, patriam suam : erat enim urbis istius quum situs munitissimus, tum eximia temporibus istis potentia. Sed Antiochus haud segniter oppugnata urbe, tyrannum eo necessi-

§ XXXVI. Joseph. XIII, 12. — Justin. XXXVI, 1. — Zonar. — Appian. Syriac. — Strab. II, 13. — Front. Strat. II, 13. — Euseb. — Machab. I, 15. — § XXXVIII. Joseph. — Plin. V, 29. — Strab. lib. XVI. — Zonar. — Euseb. — Machab.

tatis adegit, ut, quum urbem capi videret, in ejus incendium se immitteret, postquam sceleris sui præmio non ultra triennium esset gavisus. At Antiochus, elatus successu, Judæos, quanquam auxiliis eorum enise fuisset adjutus, per Cendebæum ducem bello petiit; iniqua fortuna, donec princeps gentis superfuit : ast illo fraude generi (Ptolemæus vocabatur, Abubi filius) interempto, spem nactus perdomandæ gentis contumacissimæ, cum ingenti exercitu in Judæam venit.

XXXIX. Joannes, Simone genitus, quum paternum principatum suscepisset, in urbem Hierosolyma se inclusit, præpotentis hostis vires, quum armis morari non posset, objectu munimentorum cupiens eludere. Antiochus, septem castris circum urbem positis, tamen propter firmitatem murorum, et propugnatorum virtutem parum proficiebat: ad hæc aquarum penuria laborabatur. Cæterum sub occasum pleiadum copiosus imber arentes exercitus fauces refecit. Itaque meliori jam spe fretus, a boreali parte urbis (nam ea facilior accessus erat) actis operibus, turres plurimas ternorum tabulatorum exstruxit, implevitque militibus, qui defensores urbis arcerent missilibus, neque consistere in propugnaculis paterentur.

XL. Sic inter quotidianas velitationes, duplici fossa haud exiguæ latitudinis altitudinisque circumdata urbs est. Neque ideo spes aut animus obsessos deseruit, quin crebris eruptionibus hosti pro viribus nocerent, graves si incautis incidissent, et adversum paratos insigni ad receptum celeritate. Sed sævior omni bello fames metuebatur : quam ut differrent, si effugere nequirent, Joannes inutilem bello turbam urbe excedere jussit. Ex diverso Antiochus (nec enim fallebat eum consilium hostis), neque recipiebat expulsos, neque trucidabat : sed versus urbem rejectos, sollicitare cogebat misericordiam suorum precibus et lacrymis et postremo fœditate exitus, quum ante ora civium infelicissimi mortales crudelem in modum fame contabescerent.

§ XXXIX. Joseph. XIII, 16. — § XL. Diodor. lib. XXXIV. — Joseph.

XLI. Instabat tabernaculorum festum, quod apud Judæos quotannis accurata religione celebratur : ea fregit animorum duritiem, ne perire communium sacrorum sanguinisque participes paterentur. Ergo, receptis in urbem expulsorum reliquiis, oratores ad regem mittunt, cum his ferme mandatis : « Numen, quod colimus, rex Antioche, quum majoribus nostris leges, quibus adhuc utimur, daret, tria quotannis tempora festa celebritate consecravit : quorum quod tabernaculorum appellamus, quum maxime imminet. Et nos quidem, quamcunque fortunam dederit Deus, in ea, quantum poterimus, solemnitati huic faciemus satis : sed ut rite ac ordine fiant omnia, quiete et tranquillitate septem admodum dierum erit opus.

XLII. « In hoc tantillum tempus inducias ab æquitate tua petimus, rex Antioche; bona cum spe, fore, ut desiderio nostro annuas, quando nihil pro nobis, nec adversus rationes tuas postulamus. Externa subsidia nulla scis intra tempus hoc exspectari posse : famem nobis objicitis, et nos de ea quasi confessos creditis, quod inutilem turbam ex civitate submovere conati sumus. Si ita est, nihil optatius esse tibi queat, quam ut sine tuorum periculo gentem nostram sedendo debelles; idque assequeris, quum per inducias, neque vos lædemus, et receptis intra mœnia, quos expuleramus, etiam plus solito cibariorum per festi hujus lætitiam absumemus.

XLIII. « Præterea quidquid hoc erit humanitatis, non tam populo judaico, quam religionibus dabis tam antiquis, ut, doctissimis viris demonstrantibus, legislator noster omnibus Græcorum diis sit antiquior. Ergo maxima semper apud alienigenas quoque reges sacrorum nostrorum veneratio fuit. Cyrus, imperii Persarum auctor, incensam ab Assyriis urbem nostram cum templo jussit instaurari; vasaque sacra, quæ olim inde ablata fuerunt, cum aliis multis pulcherrimisque donis, reddidit. Darii deinde beneficio, qui post Cambysen regnavit, absoluta templi structura est : quod deinde Magnus Alexander, Ægyptiorum-

« que reges, ut quisque virtutum omnium laude præstantior « est, ita impensiore pietate coluerunt.

XLIV. « Tuorum quoque in eodem delubro donaria vi« suntur, quæ duo Demetrii, pater primum, deinde frater « tuus, diversis temporibus obtulerunt. Proavus autem tuus, « Antiochus Magnus, eximiis honoribus atque privilegiis « templum ea pietate coluit, ut a nostris principibus exspe« ctari majora vix potuissent. Quid jam de te loquemur? « neque enim hæc circumposita mœnibus nostris castra, fre« mitusque tot millium, et admotarum machinarum terror, « illius temporis nobis excutiet memoriam, quo, contra com« munem hostem auxilia prompte ferentes, socii amicique « vocabamur. Tu vero, sive pristini fœderis apud te recor« datio valet, sive religione animus tangitur, inducias tibi « non obfuturas, nobis cærimoniarum causa gratissimas, « saltem in ejus dei honorem concede, quem conditorem « omnium, quemadmodum cunctis gentibus communis rex « et pater est, ita nostro quoque in templo adorari a quoli« bet, propitiarique sinimus. »

XLV. Erat Antiocho sicut adversus pervicaces celsus animus, ita supplicibus mite ingenium : quare, Judæorum mores admiratus, quos in tanto suo periculo plus tamen de religionibus patriis sollicitos videbat, non modo concessit inducias, verum etiam ad sacrificium boves auratis cornibus, et cum omni genere odorum pocula aurea ac argentea multa, ipse ad portas urbis honorifice detulit : et quum ea omnia sacerdotibus tradidisset, exercitui suo epulum in honorem hierosolymitani dei præbuit. Vere dictum est, sæpe majorem mansuetudinis, quam severitatis, fructum fuisse; beneficioque subactos, quos nulla vis armorum ad obsequium coegisset.

XLVI. Itaque Judæi, regis animadversa lenitate, quamque dissimilem se quibusdam majoribus suis, sacrorum judaicorum infensissimis hostibus, præstitisset, publica om-

§ XLIII. Scalig. ad Euseb. — Esdr. I, 3. — § XLIV. Joseph. VIII, 1, et XIII, 3. — § XLV. Diodor. — Joseph. — Plutarch. Apoph. cap. 55.

nium voce laudatum, cognomento *Pium* vocaverunt : et Joannes adolescentis generosa natura captus (et jam necessaria defecerant), legatos misit, *fidam regi gentem fore* pollicitus, *si vivere suis legibus sineretur.* Eo tempore plerique regis amicorum suadebant, *ut diis hominibusque cæteris omnibus inimicam gentem exscinderet, Antiochum, qui Epiphanes cognominatus est*, cientes : *illum, eadem urbe victa, spurcorum hominum sacrilega sacra et absurdos ritus dignis ludibriis traduxisse.*

XLVII. Nihil hæc magnanimam regis mentem, et ab acerbis consiliis naturæ bonitate aversam, moverunt : igitur *veniam delictorum pacemque* dedit, *si, armis traditis, accipere in urbem præsidium vellent, et pro Joppe nonnullisque civitatibus, quas extra fines Judææ possidebant, vectigal regi pendere.* Cætera non recusarunt : *præsidium, ne ritus sui conversatione alienigenarum pollucrentur,* deprecati : *pecuniam et obsides* obtulerunt. Itaque trecenta talenta pecuniæ præsentis accepta, ducentis in diem dilatis; obsides quoque traditi, quos inter et frater Joannis fuit.

XLVIII. Muro deinde urbis diruto, obsidionem solvit, quum gentem validam, et quæ post eum nulli macedonicorum regum paruit, magna cum gloria subegisset. Igitur adolescens, hoc fortunæ obsequio magnificus, et bellum adversus Parthos animo volvens, quo sibi romanam amicitiam munificentia conservaret, publice privatimque donis eos prosequutus, imprimis Scipionem colere constituit, tum ob eximiam viri gloriam, tum quia neque potentior alius domi, neque in amicitia constantior credebatur; quum jam Romæ non apud singulos modo fides atque gravitas rarior in dies fieret, sed ipsa quoque respublica, contentionibus odiisque privata commoda publicis anteponentium, horrenda seditione quassaretur.

§ XLVI. U. C. 619; A. C. 133. — Diodor. — Joseph. — § XLVII. Isid. XV, 3. — Diodor. — Joseph. — Justin. XXXVI, 1.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXIII

IN LOCUM LIBRI LVIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI OCTAVI.

Ti. Sempronius Gracchus tribunus plebis, quum legem agrariam ferret adversus voluntatem senatus et equestris ordinis, ne quis ex publico agro plus, quam quingenta jugera, possideret, in eum furorem exarsit, ut M. Octavio collegæ, causam diversæ partis defendenti, potestatem lege lata abrogaret; seque, et Gracchum fratrem, et Ap. Claudium socerum, triumviros ad dividendum agrum crearet. Promulgavit et aliam legem agrariam, qua sibi latius agrum patefaceret, ut iidem triumviri judicarent, qua publicus ager, qua privatus esset: deinde, quum minus agri esset, quam quod dividi posset sine offensa etiam plebis (quoniam eos ad cupiditatem amplum modum sperandi incitaverat), legem se promulgaturum ostendit, ut iis, qui Sempronia lege agrum accipere deberent, pecunia, quæ regis Attali fuisset, divideretur. Heredem autem populum romanum reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius. Tot indignitatibus commotus graviter senatus, ante omnes P. Mucius consul, qui, quum in senatu in Gracchum perorasset, raptus ab eo ad populum, delatusque plebi, rursus in eum pro rostris concionatus est. Quum iterum tribunus plebis creari vellet Gracchus, auctore P. Cornelio Nasica, in Capitolio ab optimatibus occisus est, ictus primum fragmentis subselliorum, et inter alios, qui in eadem seditione occisi erant, insepultus in flumen projectus. Res præterea in Sicilia vario eventu adversus fugitivos gestas continet.

I. HACTENUS egregiam romanæ rei formam, ingentium bellorum lætos semper exitus, raras interea clades, rara armorum dedecora, sed melioribus statim correcta consiliis fatisque, enarravimus : nunc internæ seditiones, quæ a Graccho graves atque plenæ discriminis ortæ sunt, ad tristiora, sed non minus utilia, vocant; quando hinc maxime veteris reipublicæ mala, et quibus initiis collidi inter sese diversæ in civitatibus potestates queant, ejusque morbi certiora post eventum remedia, cognoscuntur.

II. Igitur Tiberius Gracchus, Tiberii bis consulis et censoris filius, postquam sub matre Cornelia, prioris Africani filia, florentem bonis artibus, et pari omnium spe adolescentiam exegisset, in Manciniani temporis adversa, tanquam in scopulum, impactus est : quippe invidia quorumdam optimatium, quos adversarios in negotio suo senserat, dolorem suum ulturus, affectasse modis omibus creditur, ut supra omne priorum exemplum popularis haberetur. Neque sane aut materia res novare volenti, aut speciosus obtentus deerat : palam iniqui in rempublicam, in plebem, agrorum possessores erant, qui inter aliorum paupertatem et famem, latissimorum prædiorum reditus voluptatibus et luxu consumebant.

III. Nam antiquitus subactis per partes Italorum civitatibus aliquam agri portionem victor Romanus ademerat : in eam ex Urbe aut Latio colonos mitti obtinuerat, et in singulos certum agri modum distribui. Veniebant autem in eam sortem culta maxime; sed quæ bello, ut assolet, vastata squalebant, quoniam impensa et cultu longiore, et primis annis parum fructuoso, egebant, sub tolerabili tributo publice elocabantur : de frugibus decimæ, de arboribus quintæ pendebantur; eratque etiam in armenta et greges vectigal constitutum.

IV. Ita putabant fore, ut possessores, quum ipsi tantum

§ I. U. C. 619; A. C. 133. — Tac. Ann. IV, 32. — Sallust. Fragm. IX. — Dionys. II, 9. — § II. Diodor. et Dio apud Vales. — Plutarch. in Graccho. — Cic. in Bruto, c. 27. — Appian. Civil. lib. I. — § III. Appian.

agrorum colere nequirent, per mercenarios generis italici colerent: quod quum laboris militiæque patientissimum esset, ea potissimum ratione contineri simul alique posse ad continuorum bellorum auxiliares delectus arbitrabantur. Sed res alio vertit, avaritia et astu divitum, qui publicos agros, ut longissimo tempore possessos, pro suis retinebant, augebantque. Submotis enim paulatim aut vi, aut pretio, veteribus dominis, non jam agros, sed latifundia colentes, ingenuorum operam aspernabantur, servitiisque coemptis rura exercebant: id enim erat multo quæstuosius, tum quia liberi homines ab agricultura stipendiis militaribus sæpe avocabantur, servis in eodem tempore manentibus; tum quia etiam ex partu ancillarum aucta familia, ad heros lucrum ingens redibat.

V. Hoc modo fiebat, ut possessorum res familiaris, servorumque numerus in immensum augeretur, paucioribus in dies ingenuis, qui præter inopiam domesticam, tributis etiam et delectibus atterebantur. Quin et, quoties a bellis vacatio erat, pigrum ipsis infructuosumque tempus abibat, quum agros proprios non haberent, et, abundante servorum numero, conductitia istorum opera nemo uteretur. Non erat obscurum, quanto reipublicæ periculo sociorum quotidie minor copia fieret; servi, orti ab hostibus, et ipsi futuri hostes, si occasio venisset, augescerent.

VI. Sed adversus ditiorum potentiam diu frustra sunt quæsita remedia: neque, licet vehementibus quorumdam studiis instaretur, vim ullam prius obtinuerunt, quam sub annum urbis CCCLXXX rogatione Licinia caveretur, *ne quis ultra quingenta agri jugera possideret: neve plus quingentis capitibus pecorum, centumque majoris armenti pasceret: utque certus mercenariorum numerus ex ingenua plebe a possessoribus aleretur.* Hæc non modo tribuum suffragiis sancita, sed etiam jurejurando confirmata, egregie pauperibus et publicæ rei subvenerant, ni apud homines opum dulcedine captos

§ IV. Luc. I, 167. — Appian. — Plutarch. in Tib. Graccho, cap. 10. — V. Plutarch. — Appian.

ılidior legum deorumque metu cupiditas imbecilla juris austra fraude vique perrupisset.

VII. Nam sub initia multi dolo malo partem agrorum in ropinquos transferebant, sub illorum nominibus sibi posidentes; ex quibus ipse legis auctor C. Licinius Stolo fuit: ιox, ut elusæ aliquamdiu leges tandem pro abrogatis conemnuntur, ne colore quidem quæsito, palam a divitibus gri longe supra statutum auctoritate publica modum retiiebantur. Crebræ inter hæc tenuiorum querelæ, sed et ipsa ιoni decorisque publici cura multos egregios viros adverebant, ut mederi cuperent : verum cuncta reputantibus utius visum est, relinquere intacta civitatis ulcera, quam impari remedio sollicitare ad acerbitatem atrocioris mali.

VIII. Ferturque non alia prudentia C. Lælius *Sapientis* cognomen quæsivisse, quam quod in tribunatu movere talia conatus, ubi majora spe pericula vidit, destiterat. Majore leinde perseverantia, sed multis, et ante omnes sibi exiiosa, causam eamdem agere Ti. Gracchus instituit, quum ıdolescens nobilis, facundus, et jam tribunatum plebis geens, auctoritatem, quam genus afferebat, eloquentiæ præidiis, et jure magistratus communitam, ad contentionem le tantis rebus attulisset.

IX. Accedebant ad hæc quotidiani ab amicis, ab æquaibus, a matre stimuli: nam et Cornelia sæpe reprehendisse ilios dicebatur, *quod a populo Scipionis socrus, nondum Gracchorum mater vocaretur :* et Sp. Posthumius æmulus audum, et dum militiæ Gracchus abest, forensi gloria mulum provectus, juvenilem animum urebat. Præcipui tamen ncensores Diophanes Mitylenæus, et C. Blosius, Cumis Campaniæ oriundus, fuerunt : alter disertissimus ea temestate Græcorum, et dicendi Tiberio magister; alter Antiıatri Tarsensis familiaris, et ab eo sapientiæ studiis eruditus.

X. Movebatur etiam misericordia plebis, maxime quod

§ VI. Liv. VI, 35. — Appian. — § VII. Liv. VII, 16. — Appian. — VIII. Plutarch. in Graccho, cap. 11. — Augustin. de Civ. Dei, III, 24. – Appian. — Cic. de Orat. I, 9. — § IX. Plutarch.

calamitatem pauperum, dedecusque reipublicæ, ipse per Etruriam transiens viderat, quo tempore ad bellum numantinum erat profectus : neque desinebat populus omnibus eum modis impellere; passimque in porticibus parietibusque et monumentis scripta proponebantur, quibus Ti. Gracchi tribunatus, unica spes ereptos sibi agros repetentium, invocabatur. Hæ tam variæ et tam efficaces machinæ vel senilis animi maturitatem expugnare potuissent : quo magis mirum fuit, ab acerrimo juvenum, in re tanta, nihil sine magno consilio summaque moderatione gestum fuisse; donec adversariorum iniquitate et contumacia irritatus, ipse quoque ad duriora deflexit.

XI. Tum vero adhuc non suo ipse arbitratu concepit legem, sed de sententia principum civitatis, qui sapientia et amore publicæ rei excellere credebantur, quorum P. Licinius Crassus fuit pontifex maximus, tum P. Mucius Scævola, quo nemo juris publici privatique peritior habebatur, tum maxime consul, et App. Claudius, cujus filiam Tiberius in matrimonio habebat. Quanta igitur in tam gravi injuria locum habere lenitas poterat, adhibita est : neque modo pœnæ legum remissæ, sed ultro præmium oblatum possessoribus, quo æquiore animo partem alieni agri ad justiores dominos redire paterentur.

XII. « Quanquam enim haud dubiæ æquitatis esset, quæ « quisque contra mentem legis Liciniæ possedisset, ea cum « fructibus et omni causa restitui, tamen dare se concordiæ « civitatis aiebat, ut inter jus populi et consuetudinem pos« sessionis media via decidatur, per quam nec adimantur « omnia locupletibus, nec omnia relinquantur. Itaque se « legem laturum, qua populus egenus agros recuperaret : « possessores, qui filios in potestate haberent, supra legiti« mum modum, ducena quinquagena jugera in singulos re« tinerent : ad hæc administranda triumviros annuos crear « placere, qui præterea animadverterent, ne quis portionem

§ X. Cic. in Bruto, cap. 27. — Plutarch. — § XII. Liv. Epit. — Appian Civil. lib. I.

alienam, sicut antea in fraudem legis factum frequenter fuerat, redimeret. »

XIII. « Hæc plebi grata, quæ facile præteriti temporis erebat jacturam, dum in posterum sui ratio haberetur, ntoleranda locupletibus erant, quanquam injuste possessa, amen, quia longo tempore possederant, pro suo patrimoio impudenter defendentibus : multaque passim adversus Tiberium aspera et falsa jactabantur, *juvenem factiosum, et nimiæ potestatis avidum, nihil aliud, hac largitione, nisi viam ad regnum quærere.* Facile refellebat ista Tiberius, non causa minus, quam eloquentia, superior, graviterque *nhumanam possessorum iniquitatem* accusabat, *qui cives uos, quorum labore illæ opes accumulatæ essent, et nunc quoque defenderentur, eos extorres agerent iisdem arvis, quorum jus atque ditionem illorum sanguine respublica paravisset.*

XIV. « Etiam feræ, quibus per Italiam repletæ silvæ sunt, « cubilibus et habitaculis non carent, quo se recipiant : at « hi, quorum laboribus Italiæ quies, quorum mortibus cæte« rorum vita redimitur, nisi quod eamdem cum locupletibus « lucem vident, eumdemque aerem trahunt, commodis « communibus omnibus arcentur : non tectum, sub quo « latitent, non locum, ubi pedem in suo ponant, obtinent : « vagi cum uxoribus et liberis in ipsa patria exsilium agunt. »

XV. Conversus deinde ad locupletium agmen, invidiose interrogabat : *qua tandem causa iniquum putarent, quod populi esset, id populo dividi? cur servos civibus, militibus inhabilem militiæ turbam, postremo suis alienos præferrent?* « Vestra denique opera effectum est, ut mentiantur impe« ratores nostri, quum acie instructa pro aris et focis dimi« care homines jubent : quotus enim quisque aram pater« nam, aut larem familiarem usquam habet? sed pro alieno « luxu, pro alienis opibus spiritum vitamque prodigit roma« nus ille populus, quem orbis terrarum dominum magni-

§ XIII. Plutarch. in Graccho, cap. 13. — Augustin. de Civ. Dei, III, 24. — Diodor. apud Vales.

« fico, sed inani, titulo vocant, omnium egenum, et ne
« glebam quidem agri, paucis exceptis, possidentem. »

XVI. Hæc ab ingenti animo, et dolore non minori librata fulmina nemo adversariorum sustinere poterat : quare ad M. Octavium conversi (collega is in tribunatu, idemque familiaris Graccho erat), auxilium implorabant; atque ille verecundia amicitiaque retinentibus cunctabatur : postremo magna virorum illustrium frequentia orante convulsus, intercedere legi, et collegæ obnuntiare instituit. Tum vero accensus ira Tiberius, priore illa et leniore lege relicta, aliam ferre contendit majoris severitatis, tantoque gratiorem in vulgus, quanto acerbior futura possessoribus erat: simpliciter *excedere* jubens *agris, quos contra leges quisque occupasset.*

XVII. Sic irritatis utrinque animis, quotidiana quum in rostris, tum senatu oriri certamina; singuli, multi, ut locus tempusve tulerat, inter se jurgiis conviciisque rem gerere : nihil usquam sanum aut concors, sed velut in adversis castris suspecta omnia et infensa esse. Inter ipsa tamen factionum capita, licet sane studiis et æmulatione acriter contenderent, modestior, et contumeliarum expers rixa fuit : insigni documento, quantum in animis hominum præclara indoles cum recta institutione valeat, cui uterque horum a pueritia assueverat.

XVIII. Rogabat Octavium Tiberius, quando et illum agri publici haud exiguam possidere partem compererat, ut omissa contentione ferri legem sineret : et quanquam ipse haud sane abundaret opibus, pretium ex suis bonis offerebat. Immoto ad hæc Octavio, vetuit Tiberius *quidquam prius publicæ rei agi, quam perlata lex esset :* etiam ærarium, ne adiri a quæstoribus posset, annulo suo clausit, et prætorum quosdam, jus dicere pergentes, proposita mulcta coercuit; tanta omnium trepidatione, ut possessores mutata veste sordidati et supplices in foro obversarentur :

§ XV. U. C. 619; A. C. 133. — Appian. — Plutarch. — Sallust. Catil. c. 20. — § XVII. Plutarch. in Graccho, c. 14.

iam insidias Tiberio structas fuisse, conductosque in caut ejus percussores, traditur.

XIX. Post hæc ipse quoque, dolone haud dissimulanter cciuctus, in forum ventitabat, magna prosequente turba, uum prodeuntem domo nunquam minus terna, aut quaerna hominum millia stiparent. Aderat interea dies, quam erendæ legi prædixerat: tum vero tumultu et ira fervere nimi, nihilque satis ex præscripto legum aut sanæ civitatis nstitutis fieri. Post multa invicem jurgia, quum jussu Tiberii scriba recitaret legem, silentium ei M. Octavius innxit, multum conquerente Graccho, et quia nihil profiiebat, *in posterum diem adesse concionem* jubente, *tum enim modis omnibus perlaturum legem esse.*

XX. Quum ita majus etiam solito agmen, tanquam ad timam dimicationem, in foro confluxisset, Tiberius *recitari legem* cum minis imperat: intercedit Octavius: vetanti ibuno, sicuti oportebat, contra jubentem paretur. Ea s, et quia divites urnas ad suffragia colligenda paratas stulerant, certamen ingens excitavit; ventumque ad sæva nnia foret, ni consularium quorumdam interventu, aniorum motus paulisper consedisset: ii, dextra Tiberii prensa, cum precibus et lacrymis obtestabantur, *ne misceri nnia seditione et tumultu sineret:* isque reverentia virorum, obversante jam animo malorum, quæ imminebant, spee, *quid igitur se facere vellent?* interrogabat; *aut quid affernt ad rem exulceratam consilii?*

XXI. Negantibus, *ex se quidquam opis esse*, et, *ut referri gotium ad senatum pateretur*, orantibus, ad extremum asnsus est: nam et Patrum optimo cuique, et publicæ rei udiosissimo non ingratam fore legem confidebat. Sed quum curiam venisset, ibique a plerisque senatorum (nam hi lurimum agri publici possidebant) conviciis et jurgiis exatatus esset, ut inter paucos, et destituto concione sua raccho liberius; in forum recurrens, orare collegam sup-

§ XVIII. Flor. III, 14. — Sempr. Asell. apud Agell. II, 13. — § XIX. pian. Civil. lib. I. — § XX. Plutarch. in Gracchο, cap. 15.

plicibus verbis instititit, *remitteret obstinatum animi rigorem, plebemque commodis, tantorum laborum periculorumque pretio comparatis, aliquando frui sineret.*

XXII. Nihil ad hæc moto collega, « Nullum igitur, inquit, remedium video, quam ut alteruter nostrum magistratu abeat. Tu, M. Octavi, de me roga populum prior: « is si jusserit, privatus repetam domum. » Atque hanc quoque conditionem illo recusante, « Quando nihil, inquit, « æqui a superbis et avaris hominibus impetrari potest, in « crastinum adeste, Quirites; ille dies, si viri estis, hæc certamina finiet : nam et de lege, et de tribuno vos in suffragia mittam ; ut intelligant homines, majorne populi romani « auctoritas esse debeat, an tua, M. Octavi, qui tribunitiæ « potestatis telum, tuendæ plebi a majoribus comparatum, « ad opprimendam illam perdendamque intorsisti. »

XXIII. Postridie, conscenso suggestu, *rogationem se de M. Octavio laturum* dixit, *ni incepto desisteret;* eumque, *ut jam sibi quoque, non tantum populo parceret,* denuo accuratis precibus sollicitavit. Sed Octavio generosa mens erat, cœptique ad extremum tenax, quam puderet, fidem tot illustribus viris datam, et in se uno spem possessorum recubantem, destituere. Tum ad suffragia itum, *deos hominesque* testante Tiberio, *invitum se, et ultima necessitate coactum, ad remedium tam tristis exempli descendere.*

XXIV. Jam sententia unius tribus adempta Octavio potestas erat; neque ille, quanquam renovante preces Tiberio, flectebatur : jam pluribus pluribusque auctoritatem prærogativæ sequentibus, de quinque et triginta tribubus septemdecim, *uti rogas,* jusserant; et si una præterea accederet, confectum negotium erat; quum iterum, inhibito paulisper suffragiorum ordine, Tiberius, tam propinquo periculo per ultimas obtestationes obfirmatum collegæ animum expugnare conatus, propalam complexu omnibusque blanditiis oravit, *contra populi voluntatem niti, sibique ignominiam,*

§ XXI. Appian. — Plutarch. — § XXIII. Liv. Epit. — Plutarch. — § XXIV. Appian. — Plutarch.

amico et collegæ, dura consilia non lubenter amplexo, invidiam procurare desineret.

XXV. Versabat inter hæc ancipitem Octavium hinc periculi magnitudo, si persisteret in incepto; inde pudoris, si absterreri se pateretur : feruntque, deliberantis animi haud dubia signa, inter diuturnum silentium lacrymas erupisse. Verum ubi ad possessorum agmen deflexit oculos, apud hos existimationem partam amittere, eorumque conviciis proscindi, quorum ornari laudibus sueverat, haud sustinens, id modo, *ageret sane Gracchus, quod collubitum animo ejus esset,* respondit. Hunc ad modum perrogato jussoque privilegio, viatorem Gracchus mittit, *privatumque detrahi de suggesto* jubet.

XXVI. Erat hæc quum sua sponte tristis et indigna species, egregium juvenem, paulo ante sacrosancta potestate præditum, subito de rostris deturbari : et augebat invidiam, quod a liberto maxime Gracchi manus injecta homini foret; Gracchus enim, more cætera non improbabili, apparitoribus libertinis suis utebatur. Neque tamen Octavii fortuna populum commiseratione permovit : plus valebat in iratis animis recentis offensæ dolor; magnaque in illum manu coorta, nisi vim accursu suo locupletes avertissent, in foro esset discerptus : servus tamen ex fidissimis, qui pro domino corpus opposuerat, oculis effossis cæcatus est : ipse quum ad tumultum etiam Tiberius accurrisset, suique reverentia plebis impetum inhibuisset, ægre effugit.

XXVII. His ita gestis, neque ullo jam obsistere audente, lex agraria continuo perfertur. Triumviri dividundis agris, colonisque deducendis, Tiberius ipse, cum socero Ap. Claudio, et C. fratre, qui tum admodum juvenis ad Numantiam militabat, creantur. Neque enim quemquam sibi satis fidum extra Gracchi domum, commodisque suis propensius faventem, populus rebatur. Subrogatus etiam in locum Octavii tribunus plebis est, ex clientibus Gracchi, cujus ne no-

§ XXV. U. C. 619; A. C. 133. — Appian. — Plutarch. — § XXVI. Flor. III, 14. — Plutarch. — Vell. II, 2. — Liv. Epit. — Appian.

men quidem satis constanter traditur, Q. Mucium aliis, aliis Minucium, aut Mummium tradentibus.

XXVIII. Hæc victoria plebis animos vehementer sustulit, magnoque hominum concursu auctor tam gratæ legis, non tanquam unius oppidi, sed totius Italiæ conditor parensque, domum reductus est. At senatus et equites romani, quibus ex ordinibus plerique agros hac lege amittebant, palam indignati, quibus poterant modis, dolorem suum ulciscebantur: et ingressus curiam Tiberius, quum ex more tabernaculum, divisuris agrum dari solitum, peteret, cum conviciis repulsam tulit; etiam in diurnum sumptum ex sententia P. Scipionis Nasicæ, haud amplius sestertios senos ei decreverunt.

XXIX. Nasica enim, quod magnum agrorum modum possidebat, moleste ferens, auctore Graccho expelli, ad suscipiendas cum eo inimicitias cupide proruperat. Tanto avidius inceptum persecutus juvenis, immensam multitudinem agros sperantium ab Urbe secum eduxit. Quo liberius iram et minas spirantes, cæteri negabant *impune laturum, qui, sacrosancta potestate violata, tantam in Italia seditionum tempestatem excitatum iret.* Neque inanem periculi metum ei quum alia indicia fecerant, tum unius amicorum subito defuncti suspecta signa præferens corpus; concursuque, quum efferretur, facto, hominem veneno interiisse, creditum conclamatumque est; et ob amicitiam Gracchi plebisque sublatum interpretati, subierunt lectum, rogumque circumsteterunt.

XXX. Atque erat haud multum aberrans a similitudine veri suspicio: namque disruptum in igne corpus, tantam vim humoris effudit, ut flammam exstingueret; neque iterum igne accenso uri potuit, donec alium in locum translatum, sic quoque ægre, cremaretur. Ea res occasionem Graccho dedit, magna divites invidia onerandi, qui mutata veste, productisque in forum liberis, horum, matrisque suæ cu-

§ XXVII. Plutarch. in Graccho, cap. 18. — Oros. V, 8. — Appian. — § XXVIII. Liv. Epit. — Plutarch. — § XXIX. Appian. — Plutarch.

ram populo commendabat, quandoquidem his moribus intelligeret vitam sibi minime tutam aut diuturnam fore.

XXXI. Sic in dies magis magisque exacerbatis rebus, quum et possessoribus ægre facere, et populum demereri summopere studeret, aliam promulgavit agrariam legem, qua majorem agri modum complecteretur, *ut iidem triumviri, qui dividundis agris creati essent, qua publicus, qua privatus ager esset, judicarent.* Erat egenorum ingens in Urbe multitudo, et repetiti a possessoribus agri, quum ad offensam divitum satis valerent, necessitatibus speique plebis non sufficiebant.

XXXII. Itaque jam utrobique malam inire gratiam Tiberius cœperat, quum alteri nimium ademptum sibi, alteri parum datum, quærerentur. Hic, velut ipsa fortuna munus hoc offerente, avide arripuit occasionem ex Attali Pergameni testamento pauperibus gratificandi. Nam Asiæ rex Attalus, cui ab amore matris cognomentum *Philometor* fuit, per eos dies herede populo romano decesserat. Igitur Tiberius, legem se promulgaturum, ostendit, qua *iis, qui lege Sempronia agrum accipere deberent, pecunia, quæ regis Attali fuisset, divideretur. De urbibus autem, quæ Attalo paruissent,* negabat *senatum statuere posse, verum populi de iis cognitionem esse oportere.*

XXXIII. Id vero longe omnium gravissime senatus tulit: neque unquam infensius, aut plurium conviciis laceratus Tiberius est, præter alia, quæ certatim ingerebantur, surgente Q. Pompeio, accusationemque minitante, quamprimum magistratu Gracchus abivisset. *Quod enim vicinus Gracchi esset, comperisse asseverabat, ex instrumento regio eum diadema et purpuram, quasi Romæ regnaturum, ab Eudemo Pergameno accepisse.*

XXXIV. Q. autem Metellus (cujus in C. Fannii Annalibus exposita est oratio) exprobravit, *quod patre Tiberio censore, quoties ille domum a cœna se conferret, exstin-*

§ XXXI. Liv. Epit. — § XXXII. Auct. de Vir. ill. — Plutarch. in Graccho, cap. 20. — Appian. — § XXXIII. Liv. Epit. — Plutarch. — Oros. V, 8.

guere lumina cives sint soliti, ne, tanquam præter justum modum conviviis et vino indulgentes, gravissimi viri opinione notarentur; ejusdem autem filio audacissimus quisque et egentissimus de plebe præluceret. Sed acerbissima cum T. Annio Lusco contentio fuit, qui sponsione provocare Gracchum ausus est, *ni sacrosanctæ potestatis violatæ reus esset.*

XXXV. Ibi, multis adstrepentibus, Tiberius in forum accurrens, convocata concione prehendi Annium jussit. Is ubi adductus esset, videretque, accusatum se iri ab homine, cui neque facundia, neque gratia par esse posset, ad suas artes conversus (erat enim ut in dicendo minime copiosus, ita ad interrogandum acutissimus) petit, *ut pauca prius sciscitari liceret, quam concionari Gracchus inciperet:* neque abnuente illo, quum silentio ab omnibus audiretur, « Quæro, « inquit, Tiberi, si quidem a te exagitatus, quemlibet colle« garum tuorum appellavero, isque auxilio mihi fuerit, ira« commotus ei quoque magistratum abrogabis? »

XXXVI. Ad hanc interrogationem ferunt ita perturbatum esse hominem, alioquin ad dicendum juxta audendumque paratissimum, ut prorsus obmutesceret, concionemque statim dimitteret. Inde haud obscure perspiciens, quantæ sibi invidiæ abrogata Octavio potestas esset: neque jam divites tantum, sed ipsam quoque plebem molestius ferre, magistratum, ad eum usque diem inviolabilem habitum, novo prorsus exemplo imminutum esse; referre ratus, de jure tribunorum, et quam non inique depulsus potestate Octavius esset, populum edoceri, hunc in modum pro concione disseruit:

XXXVII. « Intelligo, Quirites, passim in Urbe sermones « adversos esse, quod abrogata M. Octavio lege mea potestas « est: quæ res ad vestram potius, quam meam accusationem « pertinet; atque ideo, qui privatas injurias contemnere, « quam ulcisci soleo, non possum pro meo erga plebem ro-

§ XXXIV. Cic. in Bruto, c. 11. — Fest. in *Satura*. — Plut. — § XXXV. Liv. Epit. — Plut. — § XXXVI. Auct. de Vir. ill. — Plut. in Graccho.

ıam studio hac ejus contumelia non graviter commo-
. Ecquid enim esse causæ potest, cur judicium ejus in-
ent, qui vestram scilicet vicem indignantur, uni tribuno
ademptum esse, homines, qui nunquam illud natum,
ıunc quoque, si qua possent, eversum exstinctumque
dis omnibus mallent?
XXVIII. « Non temere, neque festinanter tanta res acta
: atque utinam alia tuendæ plebis ratio fuisset, neque
toribus istis tantum ille juvenis contumaciæ induisset,
velut indicto sine missione certamine, aut illi caden-
n, aut vobis pereundum esset! Nec ignari, quid agere-
, ad suffragia venistis; multa in ea causa ultro citroque
ta sunt; quæ invidia est, si tandem utilior eademque
tior sententia vicit? Sed quia de utilitate minus dubi-
i video, quæ sese ultro ingerit, omnemque criminandi
am evidentia commodorum amputat; quo jure factum
quanquam ignorare non deberent, qui legem scive-
ıt, tamen, ut obviam eatur eorum astutiæ, qui spem
ım omnem in animis vestris quacunque demum arte
bandis dissociandisque posuerunt, non modo quod
tum est, quia factum est, sinendum, sed etiam, si res
et adhuc integra, nunc quoque fuisse faciendum, aio.
XXIX. « Non est profecto, ut isti me doceant, sacro-
ıctam tribunorum plebis potestatem esse: scio enim
minique, neque vereri debent, ne aut ego obliviscar, aut
emquam oblivisci patiar: sed errat prorsus pueriliter,
icunque existimat, tantam illam reverentiam hominis
e, non populi, cujus ille commodis inservire debet;
oque fortius et securius id faciat, eam nempe ob rem
iolabilis et sacrosanctæ potestatis jure munitur. Sic utrin-
e, veluti pacto quodam inter se devincti, tribunus po-
lo fidem, populus tribuno honorem præstat; ut tamen
nper populi major habenda sit ratio, qui non propter
bunum, sed propter quem tribunus est.
L. « Quæ igitur major vel noxa nocere, vel injuria vobis
erri, Quirites, potest, quam si tribuni potestas supra

« jus populi adeo extollitur, ut populi quidem voluntatem « atque commoda negligere, quid negligere? ludificari, sper« nere, obterere tribunus impune queat, populus de tribuno « statuere nequeat? Sacrosanctus enim est! certe; si condi« tioni, quam accepit, paret, si non solo nomine tribunum, « sed fide operaque præstat, sacrosanctus esto: at si hæc « omnia pro nihilo habeat, sic quoque sacrosanctus erit?

XLI. « Quid si quem in hac potestate furor invaserit, ut « Capitolium diruere, navalia incendere velit, non coercebi« tur? ratio habebitur sacrosanctæ potestatis? Et tamen, « qui hoc auderet facinus, malus sane tribunus, at tamen « tribunus foret: sed qui M. Octavii exemplo hoc ageret, ut « deleret jus populi, vim eriperet tribubus, libertatem op« primeret, is ne quidem tribunus jam esse posset plebis, « quam hoc utique pacto funditus sustulisset. Quid autem « stultius, quam potestatem, æqui juris tuendi causa reper« tam, in tantum extollere, ut jam ipsis illis consulibus, « quorum nimiæ potentiæ opposita fuit, ipsis regibus major « atque intolerabilior fiat?

XLII. « Consules in carcerem a tribuno duci vidimus: « exactum a majoribus nostris regem scimus, eamque pote« statem ob unius hominis delictum ex urbe nostra subla« tam esse, sub qua et cœperat urbs ipsa, et creverat. Quid « autem jure regio, quod omnium et magistratuum potesta« tem, et sacerdotiorum religionem unum complectitur, re« periri potuit sanctius? Etiam Vestales, cujus sacerdotii vel « præcipua apud nos veneratio est, quæ cærimoniarum san« ctimoniam incestu polluunt, vivæ humantur: neque enim « ratio erat, eum ipsis præstari honorem lædentibus deos « quem colendorum eorum gratia accepissent.

XLIII. « Ergone reges nullo plebiscito Brutus exegit: « quolibet tribuno in carcerem duci consules jubentur: fla« gris cædi Vestales pontificis jussu fas est: tribuno, quem « aliquot tribuum suffragia dare magistratum potuerunt, eum « universæ non poterunt abrogare? Egregios vero plebico« las, qui, dum extulisse populi potestatem videri volunt « sustulere! Donaria diis dicata transferri, quoquo popul

« visum est, nemo vetat; magistratu se abdicare homines, « translatitium est. Sive cærimoniam in tribunis, sive hono- « rem esse volumus, quidni voluntate populi hæc religio, ut « alia consecrata, moveri queat, et hæc potestas exemplo cæ- « terarum abdicari ? »

XLIV. Hæc inter certamina quum æstas venisset, comitiis tribunitiis instantibus, cura studiisque fervebant omnia. Quippe divites omni ope annitebantur, ut quam infestissimi Graccho legibusque ejus tribuni crearentur : ejus rei causa quum palam coitiones fierent, amicos Tiberii metus incessit, ni continuata illi potestas foret. Ab his inductus, ut populi studia recentibus meritis sibi pignoraret, omnia miscere legibus promulgandis cœpit, minus jam boni decorisque publici, quam irarum et simultatis cum senatu memor : nam et militibus stipendiorum minuebat tempora; et provocationem a judicibus ad populum dabat; et quum antiquitus ex senatu lecti judices essent, legem judiciariam, quæ deinceps a Caio fratre perlata est, ferebat, *ut senatores equitesque romani pari numero judicarent.*

XLV. Etiam italicis populis, ne quid ad conciliandas modis omnibus vires intentatum sineret, civitatem romanam pollicebatur. Circum hæc tempora nihil a Graccho prætermissum ferunt, quo miserabilior populo fieret : cum atra veste prodire in publicum, supplicare, flere, commendare matrem populo, commendare parvos liberos, eum etiam, quem virilis sexus habebat, producere, ut conspectu ejus magis etiam animi commoverentur. Agebat autem non modo, ut ipse tribunus reficeretur, sed Caio fratri eamdem potestatem, Appio socero consulatum dari cupiebat : hanc unam ad perpetranda cœpta viam rebatur.

XLVI. Nitebantur adversus hæc summa contentione locupletes, gratiaque et clientum studiis effecerant, ut in ferendis suffragiis quum vinci partem suam Gracchus animad-

§ XLIII. Liv. XXVIII, 12. — Plut. — § XLIV. Appian. Civ. lib. I. — Dio apud Vales. — Plut. — Liv. Epit. — Val. Max. III, 2. — Flor. III, 17. — § XLV. Vell. II, 2. — Dio. — Plut. — Semp. Asell. apud Gell. II, 13.

verteret (plebis enim magna portio, intenta operi rustico, aberat) commotus ira ac metu, jurgiis adversum collegas, qui commoda plebis, ipsi divitum satellites, sui quæstus causa proderent, tempus eximere, deinde dimittere tribus, cogeretur, edicto, *ut postridie vellent adesse.* Tum digressus a rostris, et per forum obambulans, supplici voce lacrymisque manantibus populo se commendavit, periculo, quod illius utilitatibus serviendo subiisset, gravibus verbis exaggerato: quibus ita permovit homines, ut, quum inter alia forte jecisset, *sibi ab insidiis inimicorum ne domi quidem suæ securam noctem fore,* magna pars plebis circum fores ejus custodiæ causa pernoctaret.

XLVII. Ubi dies adfuit, postrema vitæ ejus futura, non jam magnitudine modo suscepti negotii, et imminentis certaminis obversante specie tardior, sed etiam prodigiis, quæ adversa multa evenerant, turbatus, quid capiendum consilii foret, addubitabat. Quum enim auspicia prima luce peteret, neque pulli ad pastum prodire voluerant, neque unus qui prodierat, pasci, sed ala sinistra sublata, extensoque pede rursus in caveam refugerat: sic aliud quoque recordatus omen, eo impensius cohorruit; quippe quum haberet galeam, qua solebat in præliis uti, eximie comptam ornatamque, in eam clam omnibus irrepserant angues, ibique posuerant et excluserant ova: id tanquam fatale suæ familiæ prodigium timuit, quum et Graccho, qui in Lucanis interfectus est, et patri suo Tiberio, paria serpentum omen interitus fecissent.

XLVIII. Quia tamen in Capitolio jam convenisse populum nuntiatum erat, spem suorum prodere non sustinens, domo profectus est. Ibi eum alia exceperunt terrueruntque portenta: nam in ipso statim egressu sinistrum pedem tanta vi impegit limini, ut, pollicis ungue perfracto, sanguis per calceum emicaret. Neque longe processerat, quum in sinistro domus stillicidio corvos conspexit pugnantes, deinde in ad-

§ XLVI. Flor. III, 4. — Plutarch. — Appian. — § XLVII. Val. Max. I, 6, et IV, 2 et 6. — Liv. XXV, 16. — Plutarch. — U. C. 619; A. C. 133.

versum ipsum occinentes, etiam fragmento tegulæ ante pedes ejus projecto. Id vero non ipsum modo Tiberium, sed totam illam, qua stipatus ibat, multitudinem conterruit; neque erat tam obfirmata mente quisquam, quin magnum aliquod instare malum ominaretur.

XLIX. Unus C. Blosius, perpetuus Tiberio comes, et consiliorum socius, negabat *decorum fore, si Gracchi, bis consulis et censoris filius, P. Africani nepos, idemque plebis romanæ patronus, corvi metu deterritus esse dicatur, ne civibus tanto studio vocantibus se præberet*; et aderant eodem tempore frequentes ab amicis nuntii, *properare jubentes, omnia, qualia vellet, reperturum.* « Hoc, inquiebat Blosius, « non tacitum tibi abire probrum inimici sinent, quin a te « ludibrio haberi populum, regio more tempus tibi commo« dum opperiente, vociferentur. »

L. Ita quum in Capitolium ascendisset, multo favore plebis exceptus est, cingentibus eum notissimis quibusque, quia periculum ab adversariis ei metuebant. Neque urgebant illi segnius, turbæ immixti, quanquam agniti sæpe repellerentur. Ita factum, ut iterum citante tribus Q. Mucio, nam is comitia, concedente Rubrio, cui ea sors evenerat, habebat, nihil jam rite atque ordine fieret, trudentibus invicem hominibus, et strepitu impellentium impulsorumque crebrescente. Dum hæc in Capitolio geruntur, senatus in ædem Fidei a P. Mucio Scævola consule vocatus, ut ex propinquo molitionibus tribunitiis resisteret, quid tali in tempore faciendum esset, consultabat.

LI. Plerisque omnibus placuerat, *ut consul armis rempublicam tueretur*: sed is, ut erat animo leni ac tranquillitatis studioso, *quidquam se vi acturum* pernegabat. Ergo segnitiem ejus incusantes cæteri, *quando rempublicam consul timiditate proderet, alia capienda esse consilia*, conclamantes, negotium suis dederunt, ut servos et clientes in armis haberent.

§ XLVIII. Jul. Obseq. — Plutarch. — Val. Maxim. I, 4. — § L. Appian. Civ. lib. I. — Val. Max. III, 2. — P. Victor de Region. Urbis.

LII. Id ex amicis Tiberii Fulvius Flaccus senator renuntiaturus accurrit in concionem, et ex superiore loco innuens manu, esse, de quibus certiorem Tiberium faceret, significabat. Vix, jubente Tiberio, permissus ad eum aditus est: cognitoque, quid attulisset, qui proxime Tiberium stabant, præcingunt togas, frangunt apparitorum hastilia, denique ad vim repellendam, quibus modis possunt, se comparant: diffugiunt e comitio tribuni cæteri: templum a sacerdotibus clauditur. Ea species commovit longius remotos, ut, quid ageretur, cum trepidatione sciscitantes, omnia clamore tumultuque confunderent.

LIII. Ibi Tiberius, nam audiri non poterat, capitis instare discrimen indicans, admovit vertici manum. Hoc sic exceptum ab inimicis tanquam diadema posceret, additumque, falso, ut existimem, *palam dictitare eum, senatu interempto omnia per plebem agi oportere.* Tum vero accensis omnibus, P. Scipio Nasica petit a consule, *ut servet rempublicam, et tollat tyrannum.* Atque ille, « Video, inquit, Patres conscripti, « plerosque magis ira, quam ratione, permotos, egregium in « rempublicam animum, turbulentius agendo corrumpere.

LIV. « Nam si de actionibus Ti. Gracchi quæritur, tam « lenis profecto nemo erit, quin præfervidi spiritus juvenem « ad fœda et flagitiosa prolapsum fateatur. Sed ideo nimirum « leges feruntur, mores servantur, et concilium publicum est, « ut, si quid peccatum in civitate fuerit, non impetu, qui « plerumque cæcus est et improvidus, sed ratione et jure « corrigatur. Interesse aliquid inter seditiosum tribunum, et « populi romani senatum, æquum est; ut in illo audacia re- « prehendatur, curiam maturitas ornet, et nunquam amica « festinationi prudentia. Quod si subita nos indignatio præ- « cipitet ad vindictam, quid deinde respondebimus causæ « nobis fuisse, cur Gracchum plecteremus? Allegabimus le- « ges ab eo violatas, jura convulsa civitatis? neque enim « aliud quidquam crimini dabimus.

§ LII. Plutarch. — Appian. I, 3. — § LIII. Flor. III, 14. — Auct. de Vir. ill. — Val. Max. — Plutarch.

LV. « Non igitur et quæ civem indemnatum necari vetant « leges sunt? atque illæ tanto majori cum periculo perrumpentur, quanto cariores populo romano sunt, qui suæ libertatis illa maxime præsidia esse arbitratur. Sed fac, deum « aliquem promittere nobis impune futurum, quod agimus: « hoc igitur in rempublicam introducemus exemplum, ut « simul aliquid admissum esse a quopiam dicetur, is incognita causa, inauditus, indemnatus opprimatur? Quid festinatione opus est, ubi contatoribus et consideratis esse licet? At vero Gracchum diadema poscere, senatum tolli « jubere, dictitant. Oro vos, Patres conscripti, quis vidit « vestrum? quis audivit? aut cui venire in mentem, dum sit « affectibus vacua, possit, quemquam haud extreme furiosum, nullis ad eam rem paratis præsidiis, hoc sedente concilio, hoc populo circumstante, tam avido libertatis, tam « tenaci, tam etiam ab omni servitutis mentione et umbra « abhorrente, ea die claro, loco tam celebri postulaturum « esse?

LVI. « Scilicet inconditum hoc vulgus, et viatorum baculi rem tantam conficient; et hic, quemcumque tandem « videri fas est, homo certe non excors, neque fatuus, cogitabit? Certe Scipio, vir clarissimus, patriæque amantissimus, « modo tolli eum continuo jubebat. Quod si integrum est « facere, certe non ea potentia Gracchi est, ut periculum « sit, ne respublica per eum opprimatur: neque dubium, si « possit armis opprimi, etiam ad causam dicendam cogi, modisque aliis, quales jura civitatis patiuntur, coerceri posse.

LVII. « Apud majores nostros multæ a tribunis seditiones « motæ sunt: nec unquam eo decursum, ut indicta causa « trucidarentur. Idcirco, quod neque sapientissimis optimisque viris placuit, neque legibus permissum est, id ego me « facturum nego: cæterum, si quid contra leges Tiberius fecerit, id neque ratum habebo; et quod senatus more ac « lege censuerit, ita exsequar, ut omnes sentiant, reipublicæ « diligentem, atque etiam fortem consulem minime defuisse.»

LVIII. His auditis, exsiliens Nasica, dextramque tollens: « Quoniam, inquit, consul, dum juris ordinem sequitur, id

« agit, ut cum omnibus legibus romanum imperium cor-
« ruat, qui rempublicam salvam volunt, me sequantur. » His dictis, lacinia caput obvolvens ibat: sequebatur optimatium agmen, togis sinistro brachio circumdatis, obvios quosque disjiciens: quippe dignitatem virorum reveriti homines non resistebant, sed, qua quisque poterat, se proripientes, locum dabant ruentibus. At illi, raptis subselliorum fragmentis, nam subsellia multa fugientis turbæ impetus ruperat, Tiberium petebant; clientum mancipiorumque multitudine, cum sudibus et clavis, quas domo attulerant, comitante: jamque cæde obviorum cœpta, tanto intentius cæteri fugere, quum in turba Tiberius, quum jam comprehenderetur, dimissa toga tunicatus effuso cursu, per gradus, qui sunt super Calpurnium fornicem, abibat, ni corporibus jacentium retinentibus, oppressus necatusque esset.

LIX. Haud equidem crediderim, Nasicæ manu cecidisse, quanquam traditum a quibusdam est, qui forte, quod oppressum a P. Scipione Tiberium compererant, ejus non consilio tantum et auctoritate, sed etiam vulnere patratam cædem esse putaverunt. Apud diligentiores invenio, quum ex prolapsione se attolleret, pede subsellii a P. Satureio occupatum esse; altera deinde plaga L. Rubrium gloriari solitum: ita a collegis suis interfectus est; neque tribunitii juris sanctitas ei profuit, qui prior illud in M. Octavio videbatur violasse. Observatum sane est, nemini unquam, qui collegæ magistratum abrogasset, vitam ad alterum annum duravisse.

LX. Hoc exitu seque et rempublicam turbandi finem fecit juvenis, si pauca et postrema exceperis, innocentia vitæ, claritudine ingenii, sanctitate propositi, nemini postferendus. Occubuerunt cum eo homines amplius trecentis, fustibus omnes et lapidibus interfecti: nam ferrum abfuerat; modestiore paulo principio futuris cladibus præludente dis-

§ LVIII. Val. Max. — Auct. de Vir. ill. — Vell. II, 3. — Plutarch. — Liv. Epit. — Appian. — Oros. V, 9. — § LIX. Diod. ap. Vales. — Plutarch. — Vell. — Dio, lib. XLVI. — Jul. Obseq. cap. 68.

cordia. Hactenus enim studiis tantum verbisque certatum in Urbe fuerat : ab illo primum exemplo, civilis sanguinis vilitas, et gladiorum impunitas cœpit. Corpora insepultorum (adeo sepulturæ quoque odium inviderat) in Tiberim projecta : ipsius Gracchi cadaver, ab ædile Lucretio in flumen præcipitatum, cognomen familiæ dedit, ut Vespillones vocarentur.

LXI. Hæc atrocitas (neque enim fratrem Caium, ut nocte sepelire liceret, supplicantem audiverant) suspicionem apud multos excitavit, non tam amore patriæ, quanquam hic ubique prætexitur, quam odiis in Gracchum, et sui compendii gratia facinus hoc designatum a locupletibus esse : præsertim, quum numerus illorum, qui juvenem tum stipabant, tribus millibus haud amplior, facile mitioribus coerceri remediis potuisset. Laborabat interim servili bello respublica, quod vario eventu gerebatur : et qui civium suorum actiones tam hostiliter ulti erant, vicissim a mancipiis suis intoleranda patiebantur.

LXII. Nam præter fugatos cæsosque in Sicilia exercitus, per Italiam quoque atque in ipsa Urbe trepidatum est, ubi jam centum quinquaginta servi conjuraverant : quorum indiciis (comprehensi enim punitique fuerant) quum passim per Italiam conjuratum esse patuisset, Q. Metello, Cn. Servilio Cæpioni datum negotium est, iique Sinuessæ ad quatuor millia servorum oppresserunt : etiam Minturnis quadringenti quinquaginta in crucem acti sunt. Manavit præterea in Asiam, in Græciam idem furor : et in metallis quidem Atheniensium ab Heraclito prætore supra mille servorum occisi : in Delo quoque insula, quum eadem molirentur, præventi a dominis, et supplicio affecti sunt.

LXIII. Neque Macedonia malorum istorum exsors fuit, quam late depopulavere servitia. Maxima tamen in Sicilia

§ LX. Appian. Civ. lib. I. — Vell. II, 2. — Liv. Epit. — Auct. de Vir. ill. — Plutarch. in Graccho. — § LXI. Appian. — Liv. Epit. — Jul. Obseq. — Diodor. lib. XXXIV. — Oros. V, 9. — § LXII. Diodor. apud Phot. et Vales.

moles erat, ubi urbes excidebantur a fugitivis, cædebantur legiones, neque in pugnantes modo, sed atrocius in captivos sæviebatur, quorum manus non ad commissuras artuum, sed cum ipsis brachiis amputabantur. Sed ubi L. Piso consul, (nam is C. Fulvio successerat, exercitum accepit, severitate ducis emendata disciplina res in meliorem statum reduxit: nam ille C. Titium equitum præfectum, quod multitudine Syrorum circumventus armis traditis salutem pactus fuerat, togæ laciniis abscisis, solutaque tunica, nudis pedibus, a mane in noctem usque ad principia per omne tempus militiæ adesse jussit : præterea conviviis balneisque prohibuit hominem; et turmas equitum, quæ cum eo fuerant, ademptis equis, in funditorum alas transcripsit.

LXIV. Adfuit ergo, ut plerumque, severis imperiis fortuna; multisque locis bene gesta res, et magno ad mamertinum oppidum prælio urbs liberata est; fugitivorum ad octo millia cæsi; quodque eorum capi potuerat, crucibus affixum est : nam Mamertinos, qui soli servos suos humaniter habitos in officio continuerant, infestius oderant Syri; neque ipsis modo, sed etiam servis irati, a quibus sua causa damnabatur, magno exercitu oppidum circumsederant. Tum quoque gravitas consulis memorabili facto apparuit : quum enim pro concione donaret eos, quorum forti fidelique opera usus fuerat, et in his filium suum, egregiæ virtutis juvenem, præfatus, *non oportere a magistratu de publico dari, quod in ipsius domum rediturum esset, titulum coronæ aureæ trium librarum filio* dedit, *tantumque ponderis se testamento legaturum ei* dixit, *ut honorem a duce, pretium a parente haberet.* Hæc atque talia ob facta Frugi appellatus a populo, cum pulcherrimo cognomine memoriam virtutis et integritatis suæ posteris transmisit.

§ LXIII. Oros. — Diodor. apud Phot. et Valesium. — Val. Max. II, 7. — Front. Strat. IV, 1. — § LXIV. Val. Max. IV, 3. — Oros. V, 6. — Plin. XXXIII. 2. — Cic. pro Font. c. 13. — U. C. 619; A. C. 133.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXIV

IN LOCUM LIBRI LIX LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI NONI.

Numantini, fame coacti, ipsi se per vicem tradentes trucidaverunt. Captam urbem Scipio Africanus delevit, et de ea triumphavit, quartodecimo anno post Carthaginem deletam. P. Rupilius consul in Sicilia cum fugitivis debellavit. Aristonicus, regis Eumenis filius, Asiam occupavit; quum, testamento Attali regis legata populo romano, libera esse deberet. Adversus eum P. Licinius Crassus consul, quum idem pontifex maximus esset (quod nunquam antea factum erat), extra Italiam profectus, prælio victus et occisus est. M. Perperna consul victum Aristonicum in deditionem accepit. Q. Pompeius et Q. Metellus, tunc primum uterque ex plebe facti censores, lustrum condiderunt. Censa sunt civium capita trecenta tredecim millia octingenta viginti tria, præter pupillos et viduas. Q. Metellus censor censuit, ut omnes cogerentur ducere uxores liberorum creandorum causa : exstat oratio ejus, quam Augustus Cæsar, quum de maritandis ordinibus ageret, velut in hæc tempora scriptam in senatu recitavit. C. Atinius Labeo tribunus plebis Q. Metellum censorem, a quo in senatu legendo præteritus erat, de saxo dejici jussit : quod ne fieret, cæteri tribuni plebis auxilio fuerunt. Quum Carbo tribunus plebis rogationem tulisset, ut eumdem tribunum plebis, quoties vellet, creare liceret; rogationem ejus P. Africanus gravissima oratione dissuasit; in qua dixit, *Ti. Gracchum jure cæsum videri.* Gracchus contra suasit rogationem; sed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum Syriæ, et Phraaten Parthorum regem gesta, nec

magis quietæ res Ægypti referuntur. Ptolemæus, Evergetes cognominatus, ob nimiam crudelitatem suis invisus, incensa a populo regia, clam Cypron profugit : et, quum sorori ejus Cleopatræ, quam (filia ejus virgine per vim compressa, atque in matrimonium ducta) repudiaverat, regnum a populo datum esset, infensus filium, quem ex illa habebat, Cypri occidit, caputque ejus et manus, et pedes matri misit. Seditiones a triumviris Fulvio Flacco, et C. Graccho, et C. Papirio Carbone, agro dividendo creatis, excitatæ : quibus quum P. Scipio Africanus adversaretur, fortisque ac validus de die domum se recepisset, mortuus in cubiculo inventus est. Suspecta fuit, tanquam ei venenum dedisset, Sempronia uxor, hinc maxime, quod soror esset Gracchorum, cum quibus simultas Africano fuerat : de morte tamen ejus nulla quæstio acta. Eo defuncto, seditiones triumvirales acrius exarserunt. C. Sempronius consul contra Japydas primo rem male gessit : mox victoria cladem acceptam emendavit virtute D. Junii Bruti, ejus, qui Lusitaniam subegerat.

I. PREMEBANTUR inter hæc a P. Scipione magis fame, quam armis Numantini, orantesque aut pugnam et viris dignum exitum, aut tolerabiles libero populo conditiones, neutrum impetraverant; neque donare certam victoriam volente Africano, neque sanguine suorum emere. Igitur quum ex oppido quinque principes ad eum missi essent, Abarusque legationis caput, non pro fortuna præsente, sed ex instituto veteri gentis magnifice locutus, petivisset, *ut Scipio, vir fortissimus, ejusdem indolis laudisque viros conservaret; atque in ejus jam esse potestate* dixisset, *ut vel deditione acciperet populum numantinum, vel pugnando videret morientem :* nihil a Scipione responsum est, nisi *urbem gentemque cum armis dedi oportere.*

II. Quo enim in statu res Numantinorum essent, non ratione tantum et conjectura, sed etiam indiciis captivorum cognoverat. Hoc ubi Numantiæ auditum, homines jam ante præ magnitudine calamitatum diis hominibusque infensi, tum vero ad ultimam desperationis rabiem versi, quum non amplius incolumitatem, sed ex vindicta mortis solatium quærerent, legatos per iram, et quia forte de sua salute pri-

§ I. U. C. 619; A. C. 133. — Liv. Epit. — Oros. V, 7. — Flor. II, 18. — Appian. Hisp.

ratim pactos credebant, interficiunt: erumpendi consilium, licet aliquoties infeliciter experti, resumunt, si nihil aliud, maturiorem vitæ exitum, unicum malorum finem reperturi.

III. Erat adhuc aliquantum in urbe factitii vini; *celiam* vocari diximus: eo diviso, quum paulum renovassent vires, duabus portis erumpunt. Concurritur subito ab omni parte, quemadmodum imperator diu ante providerat, et vim ad opera facientibus strenue resistitur. Sed illi quum audacissime præliarentur, utpote qui non timerent mortem, sed quærerent, difficilem Romano, licet rebus omnibus tanto superiori, victoriam effecerunt. Tandem in urbem, servatis ordinibus, nec fugientium in speciem, redeunt, fortissimis suorum atque plurimis desideratis; quorum corpora, quum ad sepulturam offerrentur, accipere noluerunt: nulla jam cura aut religione tumulorum, quos et ipsos paulo post cernebant in arbitrio hostium fore: neque in urbe defuncti humabantur vulgo; sed consumptis omnibus, quibus ali humana corpora solent, ut non pomum, non pecus, non herbam ullam reperire esset, carnes humanæ minutatim concisæ in cibum vertebantur: unde tanta vultuum morumque feritas facta, ut non modo aspectu diro, situque corporum, squalore et pilis horrentium, belluas referrent, sed etiam alios alii devorandos occiderent: neque jam ægros tantum, quod fiebat vulgo, verum etiam fastidio morbidæ carnis sani appetebantur, et infirmiorem quemque, qui plus viribus poterat, tanquam pecudem mactabat.

IV. Quin et urbe capta visas esse matres, quæ semesa liberorum corpora tenerent in sinu, proditum est. Non deerant tamen, qui adhuc de vita cum libertate servanda cogitarent; adeo ne in ipsa quidem desperatione humanum ingenium se deserit: porro id quoque vanum ipsis consilium fuit. Placuerat tentare fugam, ut pro se quisque perrumpendi locum quæreret. Sed uxoribus eorum intellectum ruptumque propositum est, quæ, nolentes relinqui, cingula equorum sciderunt. Tum demum permisere se victori: a

§ II. Flor. — Oros. — § III. Flor. — Oros. — Appian.

quo arma certum in locum comportare, ipsi postridie convenire, ubi esset imperatum, jussi, prorogari diem petierunt, intra quam, qui superstites esse libertati nollent, arbitrio suo morerentur.

V. Neque enim idem mortis genus omnes optaverunt: sed erant, qui, præfixis ædium suarum foribus, fame, qua cœperant, mori mallent. Rhetogenes, de cujus virtute supra diximus, vicum suum, qui erat tota urbe pulcherrimus, incendit, gladioque in medio posito dimicare jussit binos victus, incisa cervice, conjiciebatur in flammam: sic absumptis omnibus, ipse postremus ultro se immisit incendio Biduum pereuntibus datum: tertio die convenerunt prædicto loco, qui supererant, fœdum spectaculum, monstris quam hominibus, similiores formæ, tetri, horridi, olentes quippe qui a longo tempore corporis omni cultu caruerant Sævumque et horribile intuebantur, animos ira, malisque et inhumani alimenti conscientia efferatos ipso aspectu prodente.

VI. Quinquaginta sunt delecti, ut in triumpho ducerentur; cæteri sub corona venditi: urbs imperatoris jussu deleta. Hæc tradentibus, quod similiora vero videbantur credendum existimavi: licet nonnulli scriptores, quibus hispaniensis origo est, rem per se atrocem magis etiam exaggerando, negent, unum virum numantinum devenisse in potestatem victoris: sed, omnibus voluntaria more consumptis, urbe ab ipsis incensa, neque duci in triumphum, neque ferri quidquam potuisse. Cæterum ubi Romam hæc victoria nuntiata est, decretis, quæ secundis rebus solent etiam legati decem lecti, quorum de sententia P. Scipio e D. Brutus, hic ulteriorem Hispaniam, ille citeriorem, ordinarent.

VII. Eo tempore, quum Celtiberiam obiens Scipio, quemdam ex principibus Tiresum nomine interrogasset, *qui*

§ IV. Petron. — Flor. — Appian. — § V. Front. Strat. IV, 5. — Val. Maxim. III, 2. — Appian. — § VI. Liv. Epit. — Flor. — Oros. V, 8. — Appian.

bus maxime causis factum esse putaret, ut et tamdiu resisteret Numantia, et postremo victa succumberet? responsum ab illo ferunt, *concordiam saluti, discordiam exitio fuisse :* eoque dicto magnopere et Scipionis et legatorum fuisse commotos animos, velut ad omen domesticæ calamitatis horrentium ; quia tum recens ingenti seditione Roma laboraverat. Eam seditionem adeo aversatus Africanus erat, ut, accepto tiberianæ necis nuntio, nihil motus, quod sororis suæ filium, eumdemque uxoris fratrem amiserat, Græci poetæ versu, cuilibet talia moventi similem exitum imprecaretur.

VIII. Interea consularibus comitiis, quum Ap. Claudius hoc rerum statu parum validus esset, P. Popillius, C. F. P. N. Lænas consul factus est : datus ei collega P. Rupilius P. F. P. N. magnis Africani studiis productus. His datum ab senatu negotium est, in seditionis gracchanæ satellites more majorum animadvertendi. In ea cognitione acerbior, pro familiæ suæ vehementia, fuisse P. Popillius fertur, qui, collega ad expeditionem siculam se parante, deinde profecto, quæstionem ferme solus exercuit. Ergo quibusdam amicorum Gracchi inauditis indefensisque exsilium esse jussum tradunt, alios a carnifice necatos. Inter quos C. Villii supplicium insigni fœditate fuit : quem in vas quoddam, serpentibus atque viperis repletum, conjecerunt.

IX. Sed non minus miraculo hominibus, quam indignationi, C. Blosii pertinacia fuit, qui ad Lælium (nam et hic consulibus in consilio aderat) deprecatum quum venisset, *amicitiæque* afferret excusationem, *per quam nihil negare Tiberio potuisset :* quærenti Lælio, « Quid si Capitolium jus-« sisset incendere, paruisses ? respondit, *hoc quidem Grac-« chum imperaturum non fuisse* ». Urgenti autem, dicentique, « at si imperasset ? Fecissem », inquit

X. Sed ille quidem ad hostes fuga elapsus, et crimen

§ VII. Plutarch. in Graccho, cap. 30. — Homer. Odyss. I, 47. — § VIII. U. C. 620 ; A. C. 132. — Cic. in Læl. c. 11 et 20. — Val. Max. IV, 7. — Plutarch. in Tib. et C. Graccho.

[illegible] ...ctum in præsentia impunitum habuit. Sed ut [illegible] ...mporum aliquo opportuno remedio leniretur, le[illegible] ...grariam ratam senatus habuit; auctorque populo ...tus est, alterius in Gracchi locum triumviri creandi: ...reatus est P. Crassus, cujus filiam Liciniam in matrimonio C. Gracchi fuisse multi tradiderunt; quum Cornelius Nepos Bruti Callaici generum eum faciat. Neque tamen in Patres mitigata hominum ira est, præcipuo Nasicæ odio, quod tribunum plebis, delicias populi, juvenem egregium, eumdemque affinem suum interemisset: nam in connubio Nasicæ Gracchorum matertera egerat.

XI. Quum appareret, vindictæ tempus et occasionem quæri, non aliter servari posse visus est, quam si per speciem legationis aliquo emitteretur. Commodum Asiæ res postulare magna auctoritate virum videbantur, quas, post Philometoris Attali mortem, audacia cujusdam Aristonici turbaverat. Sed ejus negotii causas originemque plenius exponi res desiderat: quia tum pergamenorum in Asia regum opes exstinctæ, regnumque eorum romana provincia facta.

XII. Eumenes, Attalo conditore regni genitus, multiplicatam a se potentiam Attalo fratri reliquerat, tutelamque filii, cui et ipsi nomen Attalus fuit. Sub hoc quoque non conservatum modo egregie regnum est, verum etiam opibus et gloria crevit. Sed junior Attalus, qui post annos viginti regiam potestatem adhuc penes patruum esse dolebat, ad jus suum scelere patefecit aditum, veneno senem interemisse creditus. Neque justior in administrando regno fuit, quam in quærendo fuerat.

XIII. Unde sicuti majorum suorum mores minime imitabatur, ita neque felicitatem illorum, neque ætatem consequi potuit. Nam illis eximia humanitas, mirus populi amor, etiam apud externos pace belloque plurimum auctoritatis, præterea diuturnum regnandi tempus contigerat. Hunc sævientem in amicos, quorum etiam conjuges et

§ X. Val. Max. VII, 2. — Plutarch. — Polyb. apud Vales. — Cic. in Læl. cap. 12. — Auct. de Viris illustr. — § XII. Polyb. — Strab. lib. XIII.

genus totum solebat tollere, non suorum modo, sed etiam vicinorum, ingens odium excepit. Cujus dolore magis etiam efferatus, postremo in eam intemperiem incidit, ut vix compos mentis haberetur.

XIV. Hic igitur, post quintum regni annum, dum matris sepulcrum suarum manuum operibus ornat, morbo ex fervore solis contracto, septimum intra diem obierat, testamento condito, quo populum romanum heredem faciebat. Id ab Eudemo Pergameno quum perlatum in Urbem esset, adiri hereditatem oportere senatus censuit : missique haud cunctanter, qui populi nomine possiderent. Omnis, ut opinor, publici status mutatio periculi plena est; et ubi res ad externos deferuntur, magis : quorum odio aut contemptu popularium animos haud difficulter implent, quicumque quamlibet ob causam recentibus dominis iniquiores sunt.

XV. Igitur licet ad comparanda civitatum studia, nomen ostentatum libertatis esset; deleri tamen invidia non potuit, quod nullo ad eam diem exemplo, ignotus heres præscriptione testamenti regnum alienum occuparet. Hæc haudquaquam segnis observabat Aristonicus, quem mater Ephesia, citharœdi cujusdam filia, susceptum ex Eumene rege dictitabat : is igitur, quum se verum regni heredem, et contra prædones vindicem ferret, urbes imperio regum assuetas sollicitare aggressus, principium spei conatuumque Leucas habuit : quod oppidum situ, quam magnitudine aut potentia robustius, Tachos Persa, Phocæam inter Smyrnamque in rupe mari imminente posuerat, quo tempore, regis Artaxerxis obsequio projecto, proprias in Asia opes stabilire satagebat.

XVI. Occupatione Leucarum quum patefacta Aristonici consilia essent, varie commotis animis, tamen apud pleros-

§ XIII. U. C. 620; A. C. 132. — Diod. apud Vales. — Lucian. in Icaromenippo. — § XIV. Justin. XXXVI, 4. — Strab. — Euseb. — Plutarch. in Tib. Graccho, cap. 20. — Flor. II, 20. — § XV. Liv. Epit. — Acron ad Hor. Carm. II, 18. — Justin. — Flor. — Strab. lib. XIV. — Diod. XV, 18.

que romani nominis timor, regiique testamenti auctoritas valebat : etiam multi, qui Romanos gravabantur dominos, Aristonicum nolebant, aut mentientem regium genus, aut maternæ originis fœdantem sordibus. Igitur passim in conciliis fremebant principes, « Quid sibi cum hoc juvene esset, « quem ne ii quidem, a quibus se diceret ortum, agnovis- « sent? Nam ab Eumene fuisse præteritum, et duos dein- « ceps Attalos nullam ejus rationem habuisse : postremum « etiam, velut haud dubie exstincta regia domo, populum « romanum heredem instituisse.

XVII. « Tantis præjudiciis prementibus, ne quidem si po- « tentiam tantis cogitationibus parem habuisset, regem ad- « sciscendum honesta et justa sequentibus : multo minus ha- « bendum cum periculo, qui, etiamsi tutos præstare omnes « posset, non sine pudore haberetur. Eam esse conditionem « Asiæ, ut ubertate soli et humanitate incolentium plus ali- « quanto divitiis, et pacis artibus, quam armorum studio « valeat. Vicinos autem habere feroces, et ad bella prædam- « que semper paratos : hinc Gallogræcos accolere, a prima « statim origine transmissa disciplina prædones; inde Bithy- « nos et Cappadoces esse reges, nunquam non limis contuen- « tes Asiam, et invasuros, quamprimum occasio placuisset.

XVIII. « Quid si jam Romanos sibi hostes Aristonicus « conciliet, jure potiores, armis intolerandos? quis enim cre- « dat, Asiam neglecturos, pulcherrimam partem terrarum, « et præcipuæ opulentiæ; quum præsertim Macedoniæ re- « gnum teneant, in Græciam mittant prætores, pro cujus « libertate arma se adversus Philippum, arma adversus An- « tiochum sumpsisse, erant gloriati. Jam Eumene vivo, sæpe « in senatu jactatum, quid ita florentissimas provincias unius « hominis modico ante regno adjecissent.

XIX. « Pudor tamen, et, regnante mox Attalo, amicitiæ, « quas potentes multasque habebat, continuere cupidas ma- « nus : sed obsequio, sumptibusque immensis, et summa « contumeliarum patientia fuit emenda securitas. Nunc au- « tem, ubi notæ hominum avaritiæ et ambitioni testamen- « tum novissimi regis obtentui, et immensa potentia ad ma-

«nus est, ecquis ambigat, parvo post tempore pedestres «equestresque Romanorum copias, validamque præterea «classem in media Asia fore? Meminerint igitur, quicumque «de jure Aristonici disceptant, se eadem opera de bello ro«mano decernere.

XX. «Illud sane sumerent, quos neque maximi olim re«ges, Philippus Antiochusque domiti, neque tot a Romanis «subactæ gentes, ne recentia quidem exempla moveant; «notis Hasdrubalis, notis Critolai, Diæique nuper eventibus, «qui istud incendium belli romani suæ quisque domi exci«tasset, donec punicum imperium, et achaica libertas con«cideret, pulcherrimæque et maximæ urbium Corinthus et «Carthago delerentur.» Hi multorum ubique sermones erant: sed Ephesii, primaria Asiæ civitas, vires etiam ad verba afferebant: horum præcipue opibus educta classis Aristonicum, occurrere haud procul Cumis ausum, navali pugna profligavit, Leucasque recepit.

XXI. At ille in mediterranea delatus, quum rebus semel motis, nullum nisi in audacia præsidium esset, egenis servisque concitatis, majores, quam amisisset, copias brevi contraxit. Nam et iis locis dominorum asperitas tædium servitutis, et finiendæ quovis modo cupiditatem, injecerat. His quoque novum nomen impositum : *Heliopolitæ* appellati. Cum his Aristonicus multa adversus civitates secunda prælia fecit, occupatisque fraude Thyatiris, mox Apollonidem Pergamo proximam, cum aliis aliquot oppidis in potestatem redegit: tantumque fortunæ favorem expertus est, ut, quanquam civitatibus Bithyniæ et Cappadociæ reges suppetias mitterent, nobilissimis urbibus Myndo, Samo, Colophone vi receptis, justus jam Asiæ rex esse videretur.

XXII. Quapropter et præsenti successu elatus, et Romanos internis discordiis laborantes contemnens (nam et Blosius Cumanus ex Urbe profugus spes ejus exaggeraverat), magna cum fiducia non occupata modo retinebat, sed

§ XIX. Sallust. lib. IV in Epist. Mithridat. — § XX. Strab. lib. XIV. — § XXI. Diodor. apud Vales. — Strab. lib. XIII et XIV. — Justin.

et plura quotidie adjiciebat ante partis. Placuit ergo legatos quinque mitti, qui res Asiæ, quantum auctoritate consilioque, et sociorum viribus possent, componerent. Princeps legationis ejus P. Scipio Nasica fuit, quo civium invidiæ subduceretur. Etiam in Siciliam decreta est legatio, quod ob tumultum gracchanum, inspectis sibyllinis carminibus, *vetustissimam Cererem placandam esse*, decemviri retulerant.

XXII. Igitur, quanquam in Urbe templum ejus deæ magnificentissimum esset, Ennam mittendum censuerunt Patres, ubi et nata esse, frugesque primum reperisse credebatur. Sed hactenus eo per fugitivorum arma penetrari nequiverat : tum, ut posset, victoria P. Rupilii consulis erat effectum. Nam ille magna cura complexus bellum, facile præclaram spem sociis, terroremque fugitivis injecit: quum et in reliqua omni administratione severum intentumque ducem ageret; generum quoque suum Q. Fabium, quod ejus negligentia tauromenitanam arcem amissam cognoverat, provincia decedere coegisset.

XXIV. Erant multa fugitivorum præsidia, sed omnis eorum potentia maxime constabat duarum urbium viribus, Ennæ et Tauromenii : quas si recipere potuisset, pro confecto sibi bellum futurum imperator haud injuria existimabat. Prior obsidio tauromenitana fuit : quam urbem, acerrime oppugnatam, ante tamen capere non potuit, quam diram ad famem obsessos adegisset. Neque erat hoc difficile classem habenti, qua mercatores, aut etiam prædones, lucri causa frumentum importaturos, submoveret. Igitur obsessi, nullam in victoris clementia sibi spem esse reponendam certi, necessitatem præsentem, uti potuerant, sustinebant, non liberorum corporibus, non uxorum abstinente famis rabie, postremo se quoque invicem lacerantes.

XXV. Cleonis ibi frater, nomine Comanus, præerat : qui

§ XXII. Flor. II, 20. — Justin. — Plut. in Graccho, cap. 28. — Strab. — Auct. de Vir. ill. — Val. Max. I, 1. — Cic. in Verr. IV, 4 et 9. — Liv. Epit. — § XXIII. Val. Max. II, 7. — § XXIV. Diodor. lib. XXXIV. — Val. Max. VI, 9.

fugam ex urbe circumsessa molitus, incidit in vigilum manus, et in custodiam traditus est : donec proditione Sarapionis cujusdam arce capta, fugitivos, quotquot reperti sunt, excruciatos consul in præceps jaci jussit. Tauromenio recepto, Ennam processit; parique conatu obsidionem urgens, ibi quoque rerum ad vitam necessariarum ingentem penuriam brevi effecit.

XXVI. Magnæ enim fugitivorum copiæ inerant : adeoque hic et Tauromenii ad viginti eorum millia esse interfecta produntur. Ad Ennam semel eruptione magnis viribus certatum est, Cleone cum delectis suorum urbe egresso : qui etiam fortissime præliatus, tamen in potestatem hostium venit; neque multo post ex vulneribus obiit. Hoc quoque spectaculum, nam cognoscendum obsessis corpus consul objecerat, animos eorum fregit : et reperti sunt, qui privatæ salutis pactione traderent urbem, natura atque opere ita permunitam, ut armis inexpugnabilis haberetur.

XXVII. Eunus præstigiator, idemque rex imaginarius, dum urbs capitur, cum sexcentis ferme stipatoribus in loca prærupta effugit : cæteri comprehensi catenisque religati sunt, ut servili supplicio crucis consumerentur. His Romæ auditis, delecti ex collegio decemvirorum in Siciliam venerunt, sacrisque Ennensi Cereri factis, cujus simulacrum antiquissimum ne fugitivi quidem et barbari violaverant, universam deinde insulam obiverunt, ut aras Ætnæo Jovi dicatas, postquam ad eas sacrificassent, circumdatis maceriis clauderent, interdicto aditu, nisi quibus ad eas aras publica et solennia sacra essent. Hoc anno duo triumphi celebres ex Hispania ducti : de Gallæcis et Lusitanis D. Brutus, de Numantinis P. Scipio Africanus triumpharunt.

XXVIII. Utrique imperatori a devictis gentibus vocabulum inditum : Brutus *Callaici* cognomentum retinuit; in

§ XXV. Oros. V, 9. — Diodor. — Flor. III, 19. — § XXVI. Flor. — Cic. in Verr. IV, 49 et 50. — § XXVII. Diodor. apud Vales. — Eutrop. lib. IV. — Plutarch. in Tib. Graccho, cap. 29. — Vell. II, 5. — Ovid. Fast. I, 596. — Publ. Vict. de Region. Urbis.

Scipione majoris gloriæ appellatio, *Numantini* nomen, quanquam usurpari cœptum, obsolefecit. De manubiis templum Brutus Callaicus struxit, aditum L. Accii poetæ familiaris sui carminibus exornavit. Scipionis triumphus priori quidem, quem annos ante quatuordecim egerat, uti haud multo inferior gloria, ita specie ornamentisque minime comparandus fuit. Pauci ante currum Numantini ducti: militibus argenti septemdecim millia pondo distributa; iique tam exiguo fuere contenti.

XXIX. Hispánia Siciliaque fere perpacatis, nulla de rebus externis magna senatui cura, præterquam de Asia, et bello Aristonici fuit. Nam et P. Nasica, quum aliquandiu per Asiæ civitates oberrasset, fato functus Pergami fuerat. Igitur quum de provinciis novi consules, P. Licinius P. F. P. N. Crassus, L. Valerius C. F. P. N. Flaccus retulissent, atque uterque habere Asiam vellent, magna contentione res acta est. Pontifex maximus Crassus erat, nuper in P. Nasicæ locum factus: ideo collegæ mulctam dixit, si a sacris discessisset; erat enim flaminio martiali præditus. Neque finis certaminum factus, donec ad populum ferri placuit, quem id bellum gerere juberet.

XXX. Nam et de Crasso dubitabatur, ne pontificem maximum abire ex Italia contra religiones foret: dictæque sententiæ erant, ut potius proconsule aliquis mitteretur, quum præsertim nuper clarissimi essent imperatores ex provinciis reversi. Populus, remissa flamini mulcta, dicto tamen audientem pontifici esse jussit: privatum ei bello præfici non placuit; duasque tantum tribus quum Africanus tulisset, consuli P. Licinio provincia decreta est.

XXXI. Magna enim ejus viri auctoritas, magnaque in vulgus veneratio fuit; quod opes ac genus eloquentiæ jurisque studio perornasset. Profectus igitur cum instructis-

§ XXVIII. Val. Max. VIII, 14. — Cic. in Bruto, cap. 28, et pro Archia; idem in Somn. Scip. — § XXX. U. C. 621; A. C. 131. — Appian. Hisp. — Plin. XXXIII, 11. — Plutarch. in Tib. Graccho, cap. 20. — Cic. pro Flacco, cap. 31, et in Philipp. XI, 8. — Vell. II, 3. — Val. Max. V, 3.

simo exercitu, quia sibi magno usui futuram esse sociorum benevolentiam cernebat, neque gratius quidquam vulgo, quam suo quemque sermone compellari, græcæ linguæ tantum impendit operæ, ut quinque illa genera, in quæ distinguitur, penitus perdisceret, proque tribunali, qua quisque dialecto postulasset, eadem decreta redderet: idque ei plurimum ad sociorum amorem profuit. Maximis igitur adjutus auxiliis (nam et a vicinis regibus, Mithridate pontico, Ariarathe cappadoce, Nicomede bithyno, itemque paphlagone Pylæmene missæ copiæ fuerant) bellum impigre orsus est: nec minori in eo severitate usus, quam aliis in negotiis lenitatem prætulerat.

XXXII. Unum ejus factum memorabo, unde, qualis in cætero imperio fuerit, promptum sit cognoscere. Leucas (id enim oppidum Aristonicus, prosperiore fortuna usus, receperat) quum oppugnare pararet, scripsit ad magistrum architectum Eleatensium, qui eo bello socii amicique populi romani erant, *ut ex malis duobus, quos apud eos vidisset, majorem mitteret.* Magister, cognito, arietem ex eo malo fieri oportere, minorem, quem ei instituto commodiorem judicabat, misit.

XXXIII. Vocatum igitur, frustraque excusantem, quod obsequium ab ipso, non consilium petitum fuisse, consul diceret, nudari, virgisque multum cædi jussit. Cæterum nulla ad memoriam satis insigni re, pro tanta exspectatione, gesta, annus ille præteriit. Nam et Aristonici magnæ vires erant, non ex Asia tantum; sed etiam Thracum et Achaiæ studiis auxiliisque utebatur. In Urbe Q. Cæcilius Macedonicus, Q. Pompeius A. F. censores creati: tum primum exemplo dato, censorem utrumque de plebe creandi, quum a C. Marcio, qui primus e plebe fuit, per annos ducentos viginti, semper patricius alter creatus esset.

§ XXXI. Liv. Epit. — Asell. apud Agell. I, 13. — Oros. V, 10. — Valer. Max. VIII, 7. — Hist. Miscel. IV, 25. — Justin. XXXVIII, 1. — Eutrop. — § XXXII. Valer. Max. III, 2, 12. — § XXXIII. Augustin. de Civ. Dei. III, 11. — Liv. Epit.

XXXIV. Negligentia prisci moris id factum, an ut hoc quoque modo populi nondum placatos ob interitum Gracchi animos nobilitas mitigaret, non traditur. Suspiciones certe eo anno, et tantum non motus atroces fuerunt; incitantibus maxime plebem triumviris agro dividundo, et C. Papirio Carbone tribuno plebis, qui sæpe Ti. Gracchi mortem deplorando, semel etiam, quum de reficiendis tribunis ferret, P. Africanum in concionem productum interrogavit, *quid de nece Tiberii sentiret*: ejus enim viri vocem, quæ proposito suo plurimum additura momenti esset, exspectabat: quia ob affinitatem, et populi præsens studium, putabat pro Gracchi causa loquuturum esse.

XXXV. At Scipio, nihil a solita magnitudine animi deflectens, *jure cæsum videri* respondit. Tum primum obstrepere et acclamare populus cœpit, qui summo hactenus opere virum coluerat. Nec ipse cessit, rerum gestarum conscientia præfidens, quin silentium indignanti imponeret populo: convicium quoque præcepto addens, « Taceant, « inquit, quorum noverca est Italia. » Orto deinde murmure, « Non efficietis, ait, ut solutos timeam, quos vinctos « adduxi »; tantusque omnium mentes aspectu ac oratione gravissimi viri stupor invasit, ut omnis concio repente conticeret.

XXXVI. Ab eo tamen tempore relanguit, quam ante obtinuerat, populi benevolentia; remque potius eam salutarem L. Aurelio Cottæ fuisse putem, ut accusante P. Africano absolveretur, quam quod dictitasse quosdam supra tradidimus, eximiam accusatoris dignitatem reo profuisse. Turbulentum hoc tribunitiis actionibus tempus fuit. C. Carbo, perlata lege, qua tabellam ad jubendas vetandasve leges populo dabat, majora orsus, rogationem de iisdem

§ XXXIV. Cic. de Orat. II, 20 et 40, et pro Milone, cap. 3. — Liv. Epit. — Val. Max. VI, 2. — § XXXV. Liv. Epit. — Plut. in Ti. Graccho, cap. 29, et Apoph. Rom. cap. 26. — Auctor de Vir. ill. — Vell. II, 4. — Val. Max. — § XXXVI. U. C. 621; A. C. 131. — Cic. Div. cap. 21, et pro Murena, cap. 28.

tribunis plebis, quoties populo videretur, reficiendis, promulgavit.

XXXVII. Non erat obscurum, quibus consiliis via hoc principio muniretur: igitur principes civitatis dissuaserunt legem, C. Lælius, et gravissima oratione P. Africanus. Itaque lex tam popularis suffragiis populi repudiata est, licet disertissimi gratiosissimique homines in diversum niterentur: nam et ipsius tribuni blanda quum re, tum facundiæ viribus, erat oratio; et C. Gracchus, temporum eorum uberrimus orator, plebique longe acceptissimus, legem diligenter magnaque animi atque etiam doloris contentione suadebat, his ferme verbis usus:

XXXVIII. « Si fieri posset, Quirites, ut majores vestri, « qui tam necessariam libertati potestatem, veluti per manus « ad hæc tempora transmiserunt, præsentibus comitiis in« teressent, ante omnia, credo, mirarentur, ecquid opus « esset ferri, ut populo faciundi, quod vellet, jus esset: « quum omnia civilia jura non aliunde, quam a voluntate « populi, proficiscantur, cujus summum in civitate jus est. « Deinde si quis doceret, hoc ideo agi, quod legibus aut « moribus aliis uteremur, tamen vix intelligerent, quemad« modum aut plebiscito populi jus abrogari, aut obliterari « consuetudine posset. Quin, remotis his ludibriis, agi de « utilitate publica juberent, ut tandem explosa iniqua et « contumeliosa inquisitione, quantum decerni a populo pos« set, id potius requireretur, quantum oporteret.

XXXIX. « In hac autem consultatione, utrumne potius « ad illos respicietis, Quirites, quibus vestras miserias læti« tiæ, et libertatem dolori esse cognovistis; an vero, valere « jussis invidis, vestra commoda ponetis ob oculos, vobis« que consuletis? Totum hoc, quod in præsentia agimus, « populare est. Tribunorum enim plebis creandorum quod « jus, quemque morem esse oporteat, quæritur; quam po-

§ XXXVII. Val. Max. VIII, 1. — Cic. de Legg. III, 16, et in Læl. cap. 25. — Liv. Epit. — Macrob. Saturn. III, 14. — § XXXVIII. Cic. in Bruto, cap. 27 et 33. — Plutarch. in Graccho, cap. 33. — Liv. Epit. — Diodor.

« testatem non utique senatus introduxit in rempublicam: « res quum per se æquissima, tum ad tuendam vestram li« bertatem pernecessaria, secessione plebis et contentione « summa extorqueri debuit. Eam igitur nos et retinere et « ornare ex vestra potius voluntate æquum est, quam eorum, « qui hanc aut nunquam natam, aut certe quantocius abo« litam, cum omnibus, qui hanc defendant, cupiunt.

XL. « Quid vero ad hos attinet, quos vobis tribunos, « quum vestra sint comitia, et quoties præficiatis? Sed præ« clari illi, si diis placet, juris publici custodes, eumdem « tribunum plebis refici, fas esse negant; et C. Papirio ro« gationem eam ferenti obstrigillant. An igitur rem novam « fert Papirius, an quod antiquitus observatum, semper li« citum fuit, temporibus reipublicæ sic exigentibus, refert? « Hodiene primum, an vero post annos quadringentos, po« testatis hanc vestræ partem usurpabitis? Quod pati iis « temporibus Cincinnati, et Cossi, et Camilli potuerunt, id « nimirum præsens ætas ferre non poterit?

XLI. « An forte illo quidem ævo necessaria hæc plebi « cautio fuit, hodie servari nihil attinet? Immo vero, si « ulla unquam fuere tempora, quæ libertatis vestræ bonos « fidosque desiderarent propugnatores et constantes, hoc « illud est, Quirites. Quum inter maximarum rerum disce« ptationes, iidem perpetuo homines consilii publici aucto« ritatem habeant, vestris patronis annuo spatio satagunt « finire libere pro vobis, et aliquanto efficacius, quam fieri a « privato possit, agendi potestatem. Hunc deinde annum, « ad magna negotia breve et velox tempus, variis artibus « coarctant: nonnunquam, ubi acres sibi viros opponi sen« tiunt, differentes impetum; sæpe per aliquem ex collegio, « quod plerumque non est difficile, præsertim enise danti« bus operam, ut in tanto numero unum aliquod manci« pium suum habeant, optimas leges impediunt: interdum « vi et armis, quum aliæ artes infeliciter tentatæ fuerunt, « jure nostro depellimur.

XLII. « Adversus hos tam infensos et perpetuos et in« stantes adversarios, strenuis vos opus habere defensoribus,

« rebus ipsis admonemini : quos si tanto numero vobis « præsto futuros putatis, ut quotannis alios aliosque possitis « deligere, vereor, ne valde fallamini, Quirites. Multa sunt « atque magna, quæ pro populi jure propugnaturum habere « necessum est, Quirites : jam primum ingenium tantarum « rerum capax, notitia reipublicæ, tolerantia laboris, con- « temptus periculorum. Atque hæc omnia frustra inerunt, « si desit animus, omnia pro vobis paratus pati, blanditiis mi- « nisque juxta inexpugnabilis, avaritia et ambitione vacuus.

XLIII. « Hic quoque, sine facultate aliqua dicendi, sæpe « fructu contentionis suæ frustrabitur. Tales equidem per- « pauci sunt in civitate, et pars eorum aliis causis a com- « modorum vestrorum cura abstrahuntur. Quum igitur ali- « quem quandoque nacti ex voto fueritis, non fruemini « hujus opera, non tenebitis atque amplectemini, donec « aliquod operæ pretium efficiatis? An vero nequidquam « apud vos hæc jacimus, fatali hac populi romani simplici- « tate, ut illudi sibi facile ferat, nec pro magnitudine rei ad « sua pericula moveatur? Atque eam vel maximam causam « esse reor, cur prodi libertatem vestram necessum sit, « quia neque inimicorum conatibus mature itis obviam, « neque defenditis, a quibus defendimini.

XLIV. « Jam pridem me revolvi ad domesticas lacrymas, « intelligitis : neque mehercule mirandum est, in tanto et « reipublicæ, et nostræ domus vulnere, me non posse que- « rimoniarum et doloris oblivisci. Te, te, optime animoque « meo carissime frater, desidero, quem illi, quum jure es- « sent impares, per seditionem crudeliter occiderunt, mi- « tissimum virum, et ne quidem in ultimo periculo ad civile « certamen adduci gnarum. Igitur ille, ne cujus alterius « sanguinem funderet, suum dedit : aliis reliquit exemplum, « ut easdem actiones aggressi, sibi non alium exitum desti- « natum esse meminerint, donec et vobis hæc socordia ma- « nebit, et illis hæc tam impunita superbia. »

XLV. Multis deinde tum in auctores tiberianæ cædis acerbe et vehementer invectus est, tum in Africanum, qui non timuerat dicere, *Tiberium iure cæsum videri.* Dum, in

his rebus, spes animique dissidentium Romæ jactantur, P. Rupilius, proconsulari imperio Siciliam obtinens, quum nihil ad pacandam omnino provinciam, præter ipsius falsi regis captivitatem, superesset, ad comprehendendum eum expedito cum milite processit. Tum vero, desperata penitus salute, qui cum Euno fugerant, mutuis vulneribus suppliciorum crudelitati se exemerunt.

XLVI. Eunus, homo timidus et socors, quum in speluncis aliquamdiu latuisset, repertus extractusque est, cum comitibus omnino quatuor: ex quibus ipsis æstimari stoliditas ac mollities vesani præstigiatoris poterat; coquus enim, pistorque, ac balneator, cum scurra, qui potantem exhilarare sueverat, extremi solique ministrorum ei superfuere. Conjectus ipse in Morgantinum carcerem, fœdo morbo, quum ex corrupto corpore pediculorum vis immensa pullularet, periit. Proconsul, ne quid reliquiarum usquam se conderet, totam insulam cum expeditis percucurrit, penitusque repurgatam ab omni non modo materia, sed etiam suspicione belli, ordinavit, legibus de sententia decem legatorum datis.

XLVII. *Rupiliæ* ab auctore vocatæ; diuque deinceps in usu atque honore apud Siculos fuere. Præcipue de judiciis cavebatur: *ut qui ejusdem civitatis essent Siculi, domi certarent suis legibus; qui diversarum, inter eos prætor romanus judicaret.* Admirationi res ea haud immerito Siculis fuit, quod quem aliquando publicanis opera danda tueri se viderant, eumdem nunc sibi leges, insulæ pacem, fugitivis et prædonibus supplicia reddentem viderent. Constitutis in Sicilia rebus, exercituque deportato, quanquam res triumpho dignissimas gesserat, ovatione contentus fuit, ne summum in hac civitate virtutis præmium servili videretur inscriptione fœdavisse.

XLVIII. Quum deinde C. Claudius C. F. Ap. N. Pulcher, M. Perperna M. F. consules essent, C. Claudio de

§ XLVI. Plutarch. Syll. fine. — Diodor. lib. XXXIV. — § XLVII. Ascon. Pedian. ad Cic. in Verr. II, 13. — Val. Max. VI, 9. — Flor. III, 19.

seditiosis C. Papirii actionibus referente, quum illius culpa quidquam factum negaretur, senatus decrevit, *eo invito, qui cum populo ageret, seditionem fieri non posse; quippe cui liceat, concionem, simul atque turbari cœptum sit, dimittere.* Idque P. Crasso absenti placuerat, qui juris omnis consultissimus habebatur. Sed non uti civilium artium, ita bellicarum prosper ei successus mansit: ex provincia decedentem insidiæ hostium circa Leucas oppresserunt, non calamitoso tantum ob cladem exitu, sed etiam adsperso avaritiæ labe.

XLIX. Opulentam enim prædam trahens, dum conservandæ ei studet, minus expeditas ad prælium copias habuit, aciemque inordinatam tempore et loco alieno objecit hostibus. Nam regionem situ interruptam et asperam, tempestatibus maxime obnoxia pars anni difficiliorem solito fecerat. Collatis igitur signis, licet aliquamdiu fortissime Romani restitissent, magna tamen cum clade fusi fugatique sunt. Imperator in fuga inter Eleam et Myrinam exceptus a Thracum auxiliis, quæ permagna Aristonicus habebat, ne in potestatem hominis abjecti proconsul romanus veniret, in Thracis unius oculum, quam ad equum regendum forte gerebat, virgam direxit.

L. Barbarus quum dolore et ira exarsisset, sica transverberatum, quum ulcisci putaret, a captivitate, quam quærebat effugere, liberavit. Caput ad Aristonicum relatum est, relictum corpus Myrinenses humaverunt. Harum rerum fama consulem M. Perpernam, cui Asiæ sors evenerat, incitavit, ut contentiore studio in provinciam veniret, ne spatium Aristonico daret, ad labefactandos sociorum animos victoria utendi. Multum celeritas illa ad summam rei profuit: quippe Aristonicus quasi non prælio, sed bello vicisset, in securitatem et festas epulas resolutus, facilio-

§ XLVIII. U. C. 622; A. C. 130. — Cic. de Legg. III, 19. — Vell. II, 4. — Strab. lib. XIV. — § XLIX. Justin. XXXVI, 4. — Flor. II, 20. — Front. Strat. IV, 5. — Val. Max. III, 2. — Oros. V, 10. — § L. Eutrop. lib. IV. — Oros. — Strab. — Justin. — Flor. — Vell.

rem de se, quam sperare quisquam potuisset, victoriam præbuit.

LI. Nam ex improviso consul eum adortus, acie victum, exercituque omni exsutum, fuga se ab instanti exitio eripere coegit. Sic effectum est, ut ortum in Urbe propter adversam pugnam luctum, cito fama victoriæ consolaretur. Utriusque eventus præsagia divinitus ostensa fuisse putantur. Lupus et canis quum inter se pugnarent Hostiæ, fulmine exanimati fuerant : quo ducum utriusque partis interitus haud obscure significatus videbatur.

LII. Nam Cumani Apollinis per quatriduum fletus, Asiæ Græciæque suæ timentis esse, vatum interpretata sollertia est : dierum etiam numero respondentibus annis, quibus bellum duravit. Terruerat ab initio prodigium hoc haruspices, eorumque monitu frangi simulacrum, et in mare projici, senatus jusserat. Sed Cumani senes docuerunt, bello persico, itemque Antiochi, prosperum id Romanis ostentum fuisse. Igitur, re iterum ad haruspices relata, quum acciti consultique peritissimi quique fuissent, responsum est, *quod Græcorum colonia Cumæ esset, Apollinem plorantem mala terris, unde esset advectus, portendere. Sacrificiis igitur placari eum oportere, donaque in ædem ejus mittenda.*

LIII. Census eodem anno actus est, lustrumque undesexagesimum conditum. Censa sunt civium capita trecenta tredecim millia, octingenta viginti tria, præter pupillos et viduas. Q. Metellus censor censuit, *ut omnes cogerentur ducere uxores liberorum causa.* Exstat oratio ejus, quam Augustus Cæsar, quum de maritandis ordinibus ageret, velut in hæc tempora scriptam, in senatu recitavit, et per edictum notam populo fecit. Senatum quoque censores hi legerunt : quumque in legendo senatu præteritus a Metello C. Atinius Labeo fuisset, quod tribunus plebis esset, maximæ sunt a Labeone turbæ excitatæ.

§ LI. Jul. Obseq. cap. 87. — § LII. Flor. II, 8. — Jul. Obseq. — Appian. — Diod. ap. Vales. — August. de Civ. Dei, III, 11. — § LIII. Jul. Obseq. — Fasti Capit. — Liv. Epit. — Agell. I, 6. — Sueton. Aug. cap. 89.

LIV. Nam et plebiscitum factum, *uti tribuni plebis senatores essent:* et censorem, e Campo revertentem, quum ıcuum, ut meridie solet, forum atque Capitolium esset, ibunus ad saxum Tarpeium obtorto collo rapuit, ut præpitaretur. Convolaverunt ad periculum tanti civis filii ac ropinqui, serum pæne auxilium; quum neque vi repelndi sacrosanctam potestatem jus esset: neque tribuni, ui intercederent, ob tempus diei præsto erant; multoque ıbore primum unus repertus inhibuit collegam; cæteri einde supervenientes, Metello, ne quid amplius tum paretur, auxilio fuerunt.

LV. Tribunus furorem a corpore censoris, in bona vert, eaque, palam inspectante populo, foculo posito in rostris, adhibitoque tibicine, consecravit. Ea res tamen neque audi Metello, et Atinio impunita mansit; quum tot haeret vir ille liberos, summis in civitate usos honoribus. ed hanc properantis ad finem libertatis intemperantius ıxuriantem licentiam, non ita multo post Sullæ et Marii, t civilia bella, tribunis ante, mox populo jus, quo uti esciebat, adimendo, vindicarunt.

LVI. Interea turbulenta in Urbe tempora, bello bene esta respublica compensabat. Nam consul Perperna, instendum hosti jam fracto ratus, Aristonicum nusquam ɔnsistere patiebatur, donec mœnibus Stratonicensium se ıcluderet. Ibi circumsessus, acriterque armis, sed magis ıme oppugnatus, quum, spe omni consumpta, urbem seue mox in potestate victoris fore videret, extremam neessitatem spontanea deditione prævenit.

LVII. C. Blosius, perditis Aristonici rebus, sibi conscivit ecem. Consul, conjecto in vincula Aristonico, deinde siam peragrando, civitatibus jura sua, ut meritæ videantur, minuit, auxitve; provinciamque populo romano ributariam fecit. Per eadem tempora Syria quoque regem

§ LIV. Agell. XIV, 8. — Plin. VII, 44. — Liv. Epit. — § LV. Liv. Epit. - Cic. pro Domo, cap. 47. — § LVI. Oros. V, 10. — Eutrop. lib. IV. — al. Max. III, 4.

Antiochum amisit, quem parthicum animo bellum volvere dicebamus. Nam ille, sive Phrahatis prævenire consilia studens, sive fratris repetendi cura, sive, quod magis credas, florentissimis regni rebus, quum præter Syriam Babyloniæ Mediæque imperaret, minime contentus, veteres Macedonum fines, et possessam Arsacidis imperii partem armis repetiturus, ingentem exercitum collegerat.

LVIII. Centum ad summum millia bellatorum fuisse creditur, egregiam juventutem, et multis finitimorum bellis duratam. Judæorum etiam affuerunt auxilia, ipso ducente principe eorum Hyrcano. Sed in Antiocho, ut magna vis animi, multaque ad virtutem eximia, ita non minus luxuriæ temulentiæque inerat: quibus ne bello quidem omissis, vigorem exercitus, et spes ipse suas corrupit. Trahebat enim calonum et lixarum, permixtis etiam scortis atque histrionibus, tantum agmen, ut iste numerus duplo, quam armatorum, major haberetur.

LIX. Sequebatur copiosa conviviorum supellex, non ad usum modo, sed etiam ostentationem luxus, quum culinaria quoque vasa ex argento portarentur. Eadem manipulorum species, tanquam ad pompam exornatis omnibus; adeo ut gregarii quoque milites fibulis aureis caligas stringerent. Omen expeditionis infaustæ hirundines fuisse aiunt, quæ nidum in tabernaculo regio fecerant. Initia tamen læta et magnifica fuerunt, multis obviam procedentibus regulis, quos parthicæ superbiæ odium ad alias respicere spes coegerat. Inde viribus animisque auctior, ut primum copia pugnæ data, strenue congressus, magno prælio victor fuit, Indate Parthorum duce profligato, qui ad transitum Lyci fluminis occurrerat.

LX. Iterum deinde tertiumque similis fortunæ successum expertus, quum passim ad eum civitates nationesque defi-

§ LVII. Plutarch. in Graccho, cap. 28. — Flor. II, 20. — Tac. Annal. III, 62. — Vell. II, 38. — Justin. XXXVIII, 9. — Appian. Syriac. — Hist. Misc. IV, 25. — § LVIII. Liv. Epit. — Oros. — Justin. — Joseph. XIII, 16. — Ælian. Var. Hist. II, 20. — Posidon. apud Athen. XII, 10. — § LIX. U. C. 622; A. C. 130. — Jul. Obseq. cap. 87. — Ælian. Hist. Animal. X, 34. — Justin.

cerent, omni præter veteres Parthorum fines imperio Phrahatem exuit. Phrahates vi aperta inferior, totus ad alia consilia se convertit : et quia Demetrius, Antiochi frater, non alium forte ad usum servatus, apud ipsum erat, eum addito præsidio ad recuperandum regnum misit, ut ita hostem suarum rerum periculo amoliretur.

LXI. Neque hac spe contentus, civitates, maxime quas Antiochi præsidia, ob insolentiam, ut fit, militarem, gravate pati cognoverat, spe impunitatis et præmiorum ante sollicitare non destitit, quam communicatis inter se consiliis, ad oppugnanda eodem tempore omnium præsidia induxisset. Postquam prædicta dies adfuit, passimque per civitates turbari nuntiatum Antiocho esset, cum ea manu, quæ præsto erat, impigre ad auxilium proximis ferendum accurrit.

LXII. Sed objecit se ei magno cum exercitu Parthus. Ibi quum acriter Antiochus pugnaret, metu suorum proditus, incertum an sua manu, periit. Princeps fugientium Athenæus fuerat, ut idem cædis regiæ culpam sustineret, qui rebellandi causam civitatibus unus maxime præbuisset. Sed utrumque scelus matura vindicta punitum : nam per loca, ubi rapinis injuriisque notissimum se effecerat, oberrantem, neque tecto recepit quisquam, neque cibo impertitus est, donec fame ac miseriis contabescens, et spoliatis inops, et desertor derelictus ab omnibus, pœnas daret.

LXIII. Phrahates, magno captivorum numero potitus, quod, audita morte Antiochi, dispersæ passim ejus copiæ cupide se dediderant, et filia Demetrii, quam Antiochus adduxerat; forma virginis victus, in matrimonium eam accepit, hostique cæso exsequias regio more fecit. Posidonius Apamenus historiarum scriptor refert, suprema persolventem Antiocho Parthum dixisse : *Duæ te res fefellerunt, An-*

§ LX. Nic. Damascen. ap. Joseph. — Justin. — § LXI. Appian. Syriac. — Justin. — Diodor. apud Vales. — § LXII. Appian. — Diodor. — Justin. XXXVIII, 10, et XLII, 1. — Athen. lib. XII, 10. — § LXIII. Justin. XXXIX, 1.

tioche, audacia, et temulentia : credebas enim, ingentibus istis poculis imperium Arsacidarum te exhausturum esse.

LXIV. Gravis et luctuosa Syris ea fortuna fuit, qui, licet Demetrium recepissent, haud eo minus Antiochum requirebant. Regem enim, si ebrietas abfuisset, commodum ac benignum, neque ulli temere postponendum gesserat. Non erit alienum, unum ejus dictum ponere, dignum sane memoratu, et ad æstimandos ejus mores vehementer pertinens. Inter venandum a suis et via quum aberravisset, ad silvestre tectum hominesque egenos ignotus venit, superque cœnam de industria mentionem regis intulit, ut quid de eo sentirent homines, incorrupta fide comperiret. Responsum est, *principem cætera bonum, nimium amicis, quos haberet non probatissimos, credere : sæpe etiam res necessarias negligere præ venandi studio.*

LXV. Immotus ad hæc, ubi cum luce satellites adfuerunt, purpura et diademate resumptis, *Ex quo vos primum accepi,* inquit, *veros de me sermones heri demum audivi.* Quum hæc in Asia Syriaque fortuna regum esset, etiam Ægyptus, haud levioribus concussa turbis, similes mutationes pertulit, Ptolemæi maxime furiis, qui neque finem sceleribus et flagitiis, neque modum faciebat.

LXVI. Ob eas res quum *Evergetes* appellari ipse vellet, Alexandrini popularibus facetiis *Cacergeten* dictitabant; olimque excusserant regno, ni princeps purpuratorum Hierax, insigni gloria belli et comitate carus omnibus, ruentem sustineret : nam etiam ex sua pecunia persolutis militum stipendiis, defectionem certissimam aliquando prævenerat. Neque tamen moribus suis moderari homo profligatæ mentis potuit, donec cum incesta conjuge, assumpto etiam, quem ex matre uxoris, eademque sorore sua, susceperat filio, Cyprum insulam clandestina fuga petere cogeretur.

LXVII. Quippe super alia assiduæ sævitiæ documenta,

§ LXIV. Plutarch. Apoph. cap. 55. — LXV. Liv. Epit. — Athen. lib. XII, 12. — Diod. ap. Vales. — § LXVI. Oros. V, 10. — Justin. XXXVIII, 8. — Liv. Epit.

quum in summo populi odio se esse videret, gymnasium, frequentissima juventute repletum nactus, circumdederat armatis, et igne immisso, qui flammæ vim evasissent, eos ferro conciderat : eamque cladem coorta insano dolore plebes, incensa vicissim regia, vindicarat. Igitur Ptolemæus, contractis mercede copiis, bellum sorori patriæque illaturus, maximum natu filium Cyrenis arcessit, veritus, ne ad eum populus alexandrinus regnum deferret : juvenemque, patris imperio pie obsequutum, facinorosus et impius tyrannus solita crudelitate et amentia necat.

LXVIII. Hac re cognita, statuæ ipsius et imagines Alexandriæ detrahuntur : regnum Cleopatræ traditur. Ipse uti vicissim illis ægre faciat, horrendum furore et impietate facinus patrat. Communi enim filio, *Memphites* vocabatur, qui, etiamsi pater non esset, forma, et ætate, et indole miserabilis esse cuivis potuisset ; hoc, inquam, filio, in conspectu suo jugulato, præcidi caput pedesque et manus jubet : deinde in cistam hæc condit, chlamydeque injecta operit. Forte natalis instabat Cleopatræ, pro more regum festis epulis lætitiaque publica celebrandus. Id quum ignotum Physconi non esset, satelliti cuidam suo dedit negotium, ut cistam curaret Alexandriæ in vestibulo regiæ proponendam, ea ipsa nocte, quæ diem reginæ præcederet, quasi natalitium in ea munus mitteretur.

LXIX. Ita factum est, ut cum aliis, quæ oblata reginæ ob celebritatem temporis fuerant, illa etiam cista inter epulas illata aperiretur. Nemo præsentium ignorare, quam belluina feritate Physcon esset, tam multis ab eo jam ante crudelissime designatis, poterat : obstupuerunt tamen ad conspectum hoc nefas, quo non modo omnis ævi sævitiam, sed sua ipse exempla vicerat. Conversi deinde ad questum et iras, *quid aliud igitur restaret, quam ut talia aut vindicarent, aut paterentur?* invicem interrogabant : *cui enim mortalium deinceps caritatem aut misericordiam sperari posse*

§ LXVII. Val. Max. IX, 2. — Liv. Epit. — Justin. — § LXVIII. Diod. — Val. Max. — Liv. Epit. — Justin.

apud eum, qui in puerum innocentem, eumdemque filium suum, tot modis scelestus fuisset? Hic ergo dolor et reginam et populum alexandrinum justis stimulis adversus Physconem adeo exulceravit, ut nihil ad summam acerbitatem odiorum addi posse videretur.

LXX. At Romæ quum jam C. Sempronius C. F. C. N. Tuditanus, qui prætor P. Popillio, P. Rupillio coss. fuerat, consulatum cum M. Aquillio M. F. M. N. iniisset; Aquillius, cui Asiæ sors evenerat, nondum audita deditione Aristonici, ut illum, quasi suo triumpho debitum, Perpernæ eriperet, magnis itineribus in provinciam festinabat. Neque Perperna rem prope confectam videbatur dimissurus; exspectabaturque aliqua inter duces romanos discordia: sed fortuna composuit litem, alteri gloriæ indebitum fructum, alteri vitam extorquendo. Nam et ad Aristonicum serus consul venit, quem cum attalicis thesauris Romam Perperna præmiserat; et hic, provincia decedens, quum Pergamum venisset, morbo correptus vivere desiit. Maturavitque ejus mors et Aristonici fatum: quod enim alium de eo triumphare iniquum videretur, jussu senatus in carcere strangulatus est.

LXXI. Non desunt tamen, qui triumphasse Perpernam velint: sed quoniam facilius hi errare potuerunt, plus habere fidei accuratiora tradentibus debui. Quod satis constat, reliquias asiatici belli M. Aquillius confecit: aliquanto minori laude, quod ad deditionem quarumdam civitatum maturandam, fontibus venenum miscuerat. In Urbe res adhuc turbulentæ erant, gliscentibus in dies tribunitiæ seditionis fomitibus.

LXXII. Cum his C. Gracchus, C. Carbo triumviri dividundis agris consilia communicabant: quibus nuper lectus in locum P. Crassi, M. Fulvius Flaccus accesserat. Hi quum negotium, sua natura difficile ac invidiosum, animis do-

§ LXIX. Diod. — § LXX. U. C. 623; A. C. 129. — Cic. ad Attic. XIII, 31. — Justin. XXXVI, 4. — Eutrop. lib. IV. — Strab. lib. XIV. — Oros. V, 10. — Val. Max. III, 4. — Vell. II, 4. — Flor. II, 20.

re aut novarum rerum studio ardentibus, suscepissent, nnia mox querelis ac contentionibus effervescere cœpeint. Quum enim possessores modum situmque latifundioim suorum indicare nollent, edicto triumvirali excitati idices, falsis verisque delationibus plurimorum jura conellebant. Nam promotis agri publici terminis, ut quæque icina erant, turbabantur, incertis jam omnium finibus, et eque contractû privatorum ullo, neque divisione veteri ublica obtinente.

LXXIII. Ita fiebat, ut, motis ubique limitibus, transferntur mutarenturque agri, et sæpe inculta pro cultis, et ro fructuosis uligines aut arentia redderentur. Eratque erumque cæca in distinguendis publicis privatisque agris stimatio; quum etiam antiquitus haud accurata captorum) hostibus facta distributio esset, permissumque fuisset, divisa cuilibet volenti, sub certo vectigali colere. Sic enim cinam suis prædiis partem arantes, omne discrimen condcrant: et hæc longo tempore factitata, locupletum inriam, licet magnam esse constaret, obscuram tamen effiebant, tegebantque intricato, et ad arguendum haud fai errore.

LXXIV. Jamque nihil propemodum tota Italia satis serm tutumque cuiquam habebatur, quum socii præsentem rum statum moleste ferentes ad Scipionem Africanum nfugerunt, adversus iniqua triumvirorum judicia fidem ıs invocantes. Ille quum æquitate causæ, tum gratia oranım permotus (erant enim magnæ auctoritatis virtutisque mines, strenuamque ei superioribus bellis operam naverant), defensionem eorum non recusavit: multaque in natu, non contra legem gracchanam, ne populum irritat, sed *de incommodis exercendæ* loquutus, impulit Patres nscriptos, ut causam agrorum judicandam a triumviris, ıos ut suspectos plerique gravarentur, ad quoscunque viretur, transferrent.

§ LXXII. Plutarch. in Ti. Graccho, cap. 28. — Appian. Civ. lib. I. — .XXIV. Liv. Epit. — Appian.

LXXV. Nec iniqua Patribus, neque tempori parum conveniens oratio visa; consulque C. Sempronius cognoscere causas possessorum jussus est. Sed imbecillum hoc remedium, et minime diuturni usus, tergiversatio consulis fecit: qui primis statim experimentis intellecta difficultate rei, prætextu illyrici belli, quod sibi decretum ab senatu fuerat, paludatus ab Urbe profectus est. Quum ita tota res agraria refrixisse videretur, quia triumviri foro se abstinebant, consul, cujus ea cognitio esse debebat, aberat: murmurare contra Scipionem plebs cœpit, quod a se ornatus, bis oblato contra leges consulatu, magis tamen sociorum, quam civium utilitati studeret.

LXXVI. Non omiserunt eam turbandi occasionem triumviri, quin nunc spargendis in vulgum rumoribus, hoc agi, ut armis atque vi lex abrogetur, nunc contentionibus in senatu, in foro, Scipioni, quantam possent, invidiam odiumque conflarent: eo acerbitatis provecto certamine, ut palam exclamarit Gracchus, *tolli tyrannum oportere*. Quum Scipio, « Recte hoc quidem, inquit; nam hostes patriæ optare « mortem meam debent, quia sciunt, neque me vivere, « nisi republica incolumi, posse, neque me vivo rempubli- « cam defensore carituram. » Quod non magnificentius ab eo, quam verius dictum putant; quum tantus ejus viri et vigor esset, et moderatio ac lenitas, ut illo sospite neque sociale bellum, neque civile, timendum fuisse existimetur.

LXXVII. At quo magis furor inimicorum inflammabatur, eo validior fiebat acriorque apud reliquos favor: neque dubium habebatur, quin dictator constituendæ reipublicæ causa creandus Scipio foret. Sed his consiliis novemdiale sacrum intervenit, quia multis locis lapidatum de cælo fuerat, templaque percussa deorum, et homines quidam exanimati. Soles etiam gemini simul visi prodigio accesserant.

LXXVIII. Peractis feriis, certamina resumpta : non jam

§ LXXV. Plutarch. in C. Graccho, c. 1. — Appian. — § LXXVI. Plutarch. Apoph. Rom. c. 26. — Oros. V, 10. — Cic. pro Murena, c. 31, et in Somn. Scip, idem ad Q. fratr. III, 5, et de Nat. Deor. II, 5. — Diodor. ap. Vales.

occulte vitæ Scipionis insidias struentibus triumviris, perisse consilia sua, nisi hic periret, ratis. Neque ignarus ipse periculi, quum pridie mortis suæ a M. Fulvio multis conviciis petitus esset, malam sibi rependi gratiam laborum, pro republica susceptorum, ab improbis et ingratis civibus questus est: non dissimulato, quanta in sollicitudine versaretur. Quo majore studio hominum, dimisso sub vesperam senatu, domum reductus est, plerisque Patrum, et sociorum Latinorumque maximo agmine prosequentibus. Ita quum se domum fortis atque validus recepisset, postridie in cubiculo suo exanimis est repertus.

LXXIX. Creditum est, fraude proximorum illatam ei mortem; et suspecta vehementer uxor Sempronia fuit: quæ deformis et sterilis, quum nec amaret maritum, nec ab eo amaretur, facile paruerit Corneliæ et triumviris, ut sive venenum viro propinaret, sive (nam et istud traditur) noctu apertis foribus intromitteret homines, virum elisis faucibus oppressuros. Idque servos in tormentis esse confessos, ferunt: at qui hoc resciverint, efferre non ausos, propterea quod infensum populum Scipioni gaudere interitu ejus viderent. Repertæ quidem feruntur in cervice ejus notæ; neque aliam ob causam capite velato elatum, quam ut illæ tegerentur. At inimici sponte sumptum exitum vulgabant, quod quæ pollicitus agrariis fuerat, præstare posse diffideret: quo minus credas auctoribus, qui fato functum tradiderunt.

LXXX. Ita sextus et quinquagesimus ætatis annus vivendi finem attulit viro seculi sui longe principi, de quo verissime pronuntiare visus est, quum mortuum laudaret, Q. Fabius Maximus, fratris ejus filius: *gratias* namque *diis immortalibus* egit, *quod ille vir in hac republica potissimum natus esset: necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, ubi ille esset.* Atque hæc ipsi quoque ejus inimici æquis accipiebant auribus. Neminem enim temere nisi pro republica

§ LXXVIII. Plutarch. in C. Graccho, cap. 13. — Cic. in Læl. cap. 3, et Somn. Scip. — Oros. — Liv. Epit. — Appian. Civ. lib. I.

offenderat, et quia de cætero nihil sibi tribuebat immodice, his quoque non poterat esse supra modum exosus. Ergo licet superstitem in multis experti gravem adversarium fuerant, extinctum tamen desiderabant, ut publice utilissimum, sibi non ultra, quam ratio pateretur, infestum. Die funeris ejus, Q. Metellus Macedonicus, cui simultas cum Scipione magna intercesserat, liberis suis dixit: « Ite, filii, exsequias: « nunquam civis majoris funus videbitis. » Ita, quanquam publico funere privassent eum offensiones, efficere tamen, quin omnium ordinum de eo judicium admiratioque multitudine prosequentium testata fieret, non potuerunt.

LXXXI. Iidemque motus animorum intellecti postea sunt, quum Africani nomine epulum populo Q. Maximus filius in Capitolio daret: ab eo enim Q. Tubero, quod esset ejusdem Africani sororis filius, triclinium sternere rogatus, quia lectis ligneis pelliculas hœdinas pro stragulis injecerat, et fictilia samia pro vasis argenteis exposuerat, intempestiva frugalitate adeo hominibus displicuit, ut præturam deinde petens, vir alias integerrimus, civis optimus, ad hæc Æmiliorum et Africanorum decora præferens, non alia de causa repulsam ferret. Quæstio tamen de morte tam insignis viri non est habita: non sine rubore bonorum, quibus apparebat, quum maximum dedecus civitatis interfectus Africanus videri posset, majus multo fore, non vindicatum.

LXXXII. Populi studiis factum id putant, C. Graccho metuentis, ne ille affinis culpæ reperiretur: eaque de causa etiam suppressa, quæ diximus, servorum indicia. Nam collegas ejus in triumviratu Fulvium quidem magna suspicio, Carbonem opinio pæne certa onerabat. Nec prætermiserim, in bonis Africani haud amplius triginta duas libras argenti, duas et selibram auri fuisse: hodiernos mores evidenter arguente testimonio, posse viros, ex se magnos, altissimum

§ LXXX. U. C. 623; A. C. 129. — Vell. II, 4. — Auct. de Vir. ill. cap. 58. — Appian. — Cic. in Somn. Scip. et pro Murena, cap. 36; idem in Læl. cap. 19. — Diodor. apud Vales. — Plin. VII, 44. — § LXXXI. Appian. — Cic. in Læl. cap. 3, et pro Murena, cap. 38. — Senec. ep. 95, 98. — Val. Max. V, 3, 1, et VII, 5. — Liv. Epit.

civitatis gradum, etiam sine opum lenocinio parare et obtinere. Cæterum remoto a rebus humanis Scipione, tanquam vinculis exsoluta triumvirorum temeritas exsultare ferocius cœpit; non sine maximo detrimento, et tantum non vastatione totius propemodum Italiæ.

LXXXIII. Modicum inter has molestias gaudium C. Sempronius, quem profectum in Illyricum diximus, quum Japodum gentem debellasset, a. d. kal. octobres triumphans in Urbem invectus est. Mixta ex Illyriis Gallisque Japodum natio, inter Istrum et Adriam incolit; quæ omnis ora stadiorum mille navigatione circumitur: caput gentis Metulum vocatur, urbs Cæsaris Augusti bello nobilitata. Cum his commisso certamine, quod et locorum, et hominum magna asperitas erat, nonnihil offendit consul, detrimento haud levi accepto. Sed emendavit hanc fortunam D. Bruti virtus, ejus, qui Lusitaniam subegerat. Victi igitur magna pugna Japodes, pacem ac fœdus impetraverunt, *ne quis suæ gentis in civitatem romanam reciperetur* pacti. C. Sempronius, erecta iis in locis statua, quæ victoriæ suæ monumentum esset, in eadem situm quoque gentium et intervalla locorum adscripsit.

§ LXXXII. Plutarch. in C. Graccho, c. 13. — Appian. — Cic. ad Q. frat. II, 3, et pro Milone, c. 5. — Plin. XXXIII, 1. — Auct. de Vir. ill. c. 58. — Diod. — § LXXXIII. Diod. — Marmor. Capitol. — Strab. lib. IV, p. 217, et VII, p. 313. — Appian. Illyr. — Flor. IV, 12. — Liv. Epit. — Cic. pro Balbo, c. 14. — Plin. III, 19.

Quum enim impigrum sese incorruptumque supra ætate ostenderet, ac magno populi favore uteretur, qui pro V ctio disertissime dicentem incredibili alacritate, multisq summæ benevolentiæ testimoniis exceperat; inimicos Tib rii invasit timor, ne hic multo acerbior ipsis adversarius a que formidabilior excresceret, quam quem sustulissent.

IV. Nec enim obscurum erat, quieturum sperari no posse : idque jam satis patefactum nonnullis ejus actionib contentionibusque fuerat. Quare huc consilia tum sua o timates conferebant, ne acerrimi juvenis vigorem arma tribunitio jure paterentur. Nihil igitur evenire, ut puta bant, felicius potuit, quam quod designatus quæstor dimitt aliquo posse videbatur, donec ipsi res urbanas per commo dum ordinarent.

V. Sors etiam favere huic proposito visa, quæ M. Æmili M. F. M. N. Lepido, L. Aurelio L. F. L. N. Oreste consulibus provinciam ei Sardiniam dedit. Sardi enim, quum sub hæ tempora rebellassent, causam dederunt Patribus alterum e consulum cum exercitu mittendi. Missus est L. Aurelius : qu stor additus C. Gracchus. Aiunt, negotium istud haudqu quam ingratum adolescenti fuisse, quod bellicæ laudis hau minus, quam togatæ, studiosus, neque militiæ detrectar labores, et solvi se civilium certaminum necessitate læt lubensque pateretur: plerique contra credunt, ingenio tu bidum, ac factionum appetentem fuisse. In confesso tam est, quæcunque ab initio illi ratio mensque fuerit, ali etiam causas, et nescio quam vim occultam, sive reniten traxisse animum, sive ultro mentem magis etiam validi que impulisse.

VI. Sane Cælius Antipater, qui temporibus illis vixi C. Gracchum, scribit, priusquam tribunus plebis fiere multis narrare solitum, sibi, quo tempore quæsturam pe

§ III. U. C. 625; A. C. 127. — Appian. — Justin. XXXVII, 1. XXXVIII, 5. — Plutarch. in C. Graccho, cap. 1. — § IV. Liv. Epit. § V. U. C. 626; A. C. 126. — Liv. Epit. — Plutarch. in C. Graccho, cap. — Diod. apud Vales.

bat, Tiberium fratrem per quietem esse visum hæc verba dicere : « Nihil agis, Cai ; quantumlibet cunctantem, idem « mecum exitus manet. » Hoc anno seculares ludos quartos celebratos esse quidam voluerunt : nam, quod mireris, in re tam illustri, et quæ nota temporum insignis esse debuerat, multum opinionibus dissidetur. Neque certior est de censura suspicio : quanquam hoc quidem anno Q. Fabius Maximus Servilianus, L. Cæcilius Metellus gerere potuerunt : quos quia censores fuisse certum est, neque magistratus illorum tempus aliud reperitur, hoc anno creatos putare possis ; et, quoniam censores alios sequens annus habuit, ob vitium aliquod abdicasse : tanto proclivioribus ad religionem animis, quanto plura et fœdiora nuntiata tum prodigia fuerunt.

VII. Ex quibus terræ motus, et fulmina, quanquam illo templa aliquot in Capitolio tremuerant, his Romæ et circa percussa disjectaque passim multa erant ; tamen, quia frequentior horum auditio est, haud ita commovit homines : atrocius visum, quod circa solstitium æstivum, non solum Ætna mons ingentibus flammis colluxit, sed etiam mare ad insulas Liparæorum sic efferbuit, ut, quibusdam ambustis navibus, socii navales exanimarentur.

VIII. Multis postea diebus, intermicantibus sæpe flammis, limum ebulliit mare : qui postremo speciem molarium lapidum concretus prætulit. Hæc quum ex Sicilia T. Quintius Flamininus prætor ad senatum perscripsisset, consulti haruspices, *seditiones portendi,* dixerunt. Iis avertendis legati missi, qui et Liparæ, et in parva insula, quam *Hieram Vulcani* vocant, diis manibus atque marinis sacra facerent. Nec ideo mitior circum eas insulas grassata mox pestilentia est, contracto, ut creditur, morbo per corruptos afflatu mortifero pisces, quia magnam eorum vim quaquaversum ardens

§ VI. Cic. de Divin. I, 26. — Val. Max. I, 7 ; VI, 1, 5, et VIII, 5, 1. — Plutarch. — Censorin. de Die nat. cap. 17. — § VII. Jul. Obseq. cap. 89. — Posidon. apud Strab. lib. VI, p. 277. — Oros. V, 10. — § VIII. Jul. Obseq. — Posidon. — Oros.

mare tostam expulerat, et multitudo incauta et avida, tanquam munere deorum oblatam, in cibum verterat.

IX. Interim lex de peregrinis Urbe pellendis a M. Junio Penno tribuno plebis, cujus pater cum Q. Ælio consul fuit, perlata est, quanquam eam C. Gracchus, priusquam ex urbe proficisceretur, dissuaserat. Humanissimus adolescens, Urbis usu prohiberi peregrinos, durum profecto et immane arbitrabatur. Ideo quo minus quorumdam pro civibus se gerentium audacia prohiberetur, non repugnabat: temperamentum requirebat, quo nec malis impunita delicta essent, nec boni læderentur. *Esse ex dignitate urbis romanæ, ut quæ caput orbis terrarum esset, eadem gentium omnium velut communis patria haberetur. Sic etiam Jovem deorum principem, eumdem et regem omnium et patrem celebrari.*

X. « Neque enim alienum est, inquit, imitari numina, « quæ colimus, et, quorum beneficio ad summum in terris « imperium pervenimus, etiam benignitatem exprimere. Ipsa « quoque natura sic conjunctum est universum genus ho-« minum, ut in illius leges peccare videantur, qui ullam ejus « partem tam superbe fastidiunt. Corpora similia omnibus, « animos quoque virtutis atque rationis capaces dedit; cæ-« lum, terram, maria publicavit: quæ igitur tanta voluit om-« nibus esse communia, noluit profecto, noluit, quosdam, « non ob aliud, quam quod certis locis non sint nati, pro « impuris atque contaminatis ab attactu nostro conspectuque « submoveri.

XI. « Atque hæc ita honesta sunt, ut nulla tanta esse uti-« litas queat, propter quam tolli debeant aut abrogari. Ego « vero legem tuam, M. Penne, haud minus damnosam rei-« publicæ, quam indecoram esse judico. Næ si tu illis tem-« poribus vixisses, quum conditor Urbis Romulus tanti mox « futuri imperii valida fundamenta jecit, peregrinos exesse « juberes, suasque res sibi habere. At ille longe sapientior « non in urbem modo, sed etiam in civitatem, atque adeo

§ IX. Cic. de Offic. III, 11; idem in Bruto, c. 28, et de Nat. Deor. II, 25. — Festus in voce *Respublica*.

ocietatem regni, peregrinos accepit : quod ita probatum su atque auctoritate exemplum est, ut nunquam a maɔribus ea deinde sit intermissa largitio.

XII. « Ex quo igitur hominum genere illi ad tot gravia ›ella fortium fideliumque virorum infinita millia paraveunt (quod nisi factum esset, veteres Romani vix libertaem tueri, nedum quærere imperium potuissent), id tu ıniversum una rogatione ex oculis nostris, et pæne ex aninis atque memoria removere conabere? ut quemadmodum a humanitate populorum omnium amorem olim conciliaimus, ita his novis consiliis acerbissima commoveamus ›dia, quæ summo studio vitanda essent quantumvis poentibus. Semel iterumque factum est, ut exire Urbe socii uberentur : neque temere quidquam unquam ægrius sunt assi, quum tamen ob maximas suspiciones, nec in per›etuum emitterentur.

XIII. « At nobis egregius orator peregrina exempla comıendas, qui homines indidem negas admitti oportere. Quasi vero nobis, aut cuiquam sani capitis sit necessum, lia quam majorum facta consultaque sequi, quorum virıte atque sapientia tantas opes adepti sumus. At illi maıerunt in consortium cujuslibet fortunæ vocare quoslibet loneos, quam ut vecordi cupiditate, quæ nunc magna ıtio multitudinem imperitam stimulat, plura se habituros ommoda putarent, si qui in Urbe essent soli haberent, eque partem ullam decerpi a peregrinis paterentur; quasi ero illi hac conditione nobiscum degant, ut plus perciiant utilitatis, quam afferant.

XIV. « Sed ea in pari stoliditate, aliorum invidia, aliorum bido est, ut quia cœnaturos minoris, et habitaturos larius putent, æquum judicent, quidlibet contra decus imerii et humanæ societatis jura delinqui. Sed qui præcipui erum harum machinatores sunt, magnam sibi paratam sse prædam intelligunt, si commotis tot millium fortunis,

§ XI. Tac. Annal. XI, 24. — § XII. Cic. pro Corn. Balbo, c. 13. — Diod. d Vales. p. 341.

« in se suaque auctoritate vel levamentum trepidantibus, vel « novum injuriæ auctarium esse positum ostenderint. Qui« bus enim harum rerum committetur curatio, quanti ven« dent unam forte dieculam, ut in Urbe maneant diutius, « quam permissum lege sit, quibus vel parva mora magnam « allatura utilitatem videbitur.

XV. « Nam aut negotiis, aut quia morbo gravatis incom« moda migratio erit, aut caritate urbis, in qua nati quidam « sunt, alii lubenter et diu vixerunt, ne festinare cogantur, « magna pars pecunia volet depacisci. Neque deerunt, qui « neque dictam intra diem exportare res suas queant, neque « apud hospites, a quibus tractati tam hostiliter fuerint, « ausint relinquere. Quid autem de iis loquar, si a lege no« minatim excipientur, ut audio? quos utique neque pauper« rimos omnium, neque parcissimos esse necessum est. Tales « potius homines, qui hujusmodi ob causas pudendis roga« tionibus hanc urbem infamant, quum sint ab honestate, « et fide, et amore civitatis alieni, quam qui apud nos non « censentur, exigendi erant : quibus ego similes omnino « fuisse puto multos in iis nationibus, quæ, quum aliis re« florerent, per avaritiam atque stultitiam respublicas suas « amiserunt. »

XVI. Hæc et alia quum dixisset Gracchus, nihilo secius legem populus scivit. Credo ad seditiones minuendas pertinere visum, turba hominum ignotorum atque alienorum civitatem exonerari. Nam ut quisque horum improbissimus erat, turbulentæ plebi tribuumque sæpe comitiis gaudebat immisceri : et hoc genus hominum plus etiam, quam ingenui cives, tumultuabatur. Hac lege patrem M. Perpernæ, ejus, qui Aristonicum ceperat, in peregrinitatem esse redactum, non futilis conjectura est : is enim post filii mortem, repetentibus eum Sabellis, civitate romana, tanquam, nihil ad se pertinente, caruit : memorabili casu, ut qui consul populi romani fuisset, civis romanus non fuisse judicaretur.

XVII. Eodem anno triumphatum ex Asia reperio. M'. Aquil-

§ XVI. Fest. v. *Respublica.* — Val. Max. III, 4.

lius a. d. III idus novembr. triumphavit. Ductum ab hoc in triumpho Aristonicum, sunt qui putent : mihi verior ea opinio visa est, quam superiore libro retuli. Honorem istum haudquaquam sine multorum indignatione decretum ei fuisse, argumento est, quod paulo post a P. Lentulo principe senatus, subscriptore C. Rutilio Rufo, repetundarum postulatus fuit; et absolutus magna cum infamia judicum, sic quoque manifestum fecit, quibus artibus, qualiumque hominum studiis triumphum esset adeptus.

XVIII. Proximus deinde annus M. Plautium L. F. Hupsæum, M. Fulvium M. F. Q. N. Flaccum consules vidit. Tum quoque non leviora prioribus prodigia nuntiata : fruges in arboribus natæ; lactis et olei pluviæ in veienti agro, lapidum Arpis; bubo etiam in Capitolio visus; et ambigui sexus homo repertus Romæ : ob quod decemviri libros adire jussi, magna imperio pericula, et incertos bellorum motus instare retulerunt. Africæ quoque vastatio horribilis ad instar prodigii accepta est : cujus omnes in agris fruges herbasque, cum ipsis arborum foliis, postquam immensa locustarum nubes exederat, deinde vento depulsa in pelagus fuerat, duplicata calamitas est; iisdem bestiolis, quæ vivendo famem fecerant, morte sua pestilentiam atrocem excitantibus.

XIX. Stabant immensi in litoribus acervi, undis eo propellentibus, mortiferamque tabem cum teterrimo fœtore exhalabant, donec vulgato per omne genus animalium morbo, cadaveribus passim omnia complerentur. Nam et in Micipsæ regno ad octingenta millia hominum tum interiisse, et in provincia carthaginiensi supra ducenta millia, traditur. Etiam Uticæ, ubi circiter triginta millia militum castra habebant, ad totius Africæ præsidium, eadem die per unam portam mille quingenta elata funera sunt; non remittente

§ XVII. Plutarch. — Frag. Capitol. — Vell. II, 4. — Sallust. Hist. IV in Epist. Mithrid. — Civ. Divin. cap. 22. — Appian. Civ. lib. I. — Jul. Obseq. — § XVIII. U. C. 627; A. C. 125. — Phlegon Trallian. — Oros. V, 11. — Liv. Epit. — Jul. Obseq.

malo, donec totus ille exercitus tanquam internecione deleretur.

XX. Hæc tam tristia non majore tamen cura senatum, quam propior in Urbe timor, affecerunt, M. Fulvio triumviralem licentiam in consulatu impotentius exercente. Vir enim inquieti præfractique spiritus, legibus perniciosis tranquillitatem pacemque publicam sollicitare videbatur. Sociis enim, qui se pelli agro querebantur, civitatem romanam solatii causa dabat; ipsis quoque hanc mercedem, ut ampliorem amissis, cupide amplectentibus. Ferebat præterea, ut provocare liceret ad populum, iis, qui lege Penni postulati civitatem mutare gravarentur: tantaque hæc contumacia agebat, ut multis Patrum precibus minisque venire in curiam vix compulsus, partim monenti, partim oranti senatui, desisteret incepto, responsum non dederit.

XXI. Neque tamen perlatæ leges sunt, bona quadam fortuna Massiliensium interjiciente necessitatem, qui ab accolentibus Gallis pressi, ad auxilium populi romani denuo confugerant. Neque consuli res illa, neque senatui ingrata accidit: illo triumphi spem agitante animo; Patribus importunum consulem probabili aliquo prætextu extrudere cupientibus.

XXII. Quare non difficulter obtinuit, ut ipse sociis auxilio mitteretur. Censores his consulibus Cn. Servilius Cn. F. Cn. N. Cæpio, L. Cassius Q. F. L. N. Longinus produntur. Hi aquam, *Tepula* vocatur, Romam et in Capitolium adducendam curaverunt: legibus veteribus censoriis quædam addiderunt. Æmilium Lepidum augurem, *quod sex millibus ædes conduxisset, quodque villam in alsiensi agro nimis sublime exstructam haberet,* adesse jusserunt: adeo tum adhuc luxus hic videbatur censoria animadversione coercendus; quod si quis non multis post annis fecisset, eum sordidius, quam senatorem deceret, habitare, dicturi homines erant.

§ XX. Augustin. de Civ. Dei, III, 31. — Plutarch. in C. Graccho, c. 12. — Appian. Civ. lib. I. — Val. Max. IX, 5. — § XXI. Liv. Epit. — Front. de Aquæduct. — § XXII. Cic. Verr. I, 55. — Vell. II, 10. — Val. Max. VIII, 1; infra, LXI, 27.

XXIII. Princeps senatus ab iisdem censoribus lectus est P. Lentulus. Iisdem temporibus diu jam quasi sub cineribus gliscens ignis, conjuratione fregellana emicuit, aliquanto immaturius, eoque reprimentibus facilior. Nec dubitabatur, si diutius tegi consilia defectorum potuissent, quin bellum sociale, quod post aliquot annos violentissimum exarsit, eo potius tempore fuerit erupturum. Nunc priusquam latius contagio serperet, fregellanam urbem L. Opimius prætor obsidione cinctam, quum ad bellum tolerandum nullis rebus satis instructa esset, haud difficulter in potestatem redegit; prodente insuper patriam Q. Numitorio Pullo. Captam urbem dirui oportere non dubitatum : de principum pœna quum in consilio deliberaretur, plerorumque haud ambigua condemnatione, diu agitata Numitorii causa est, quum recens meritum, prioribus quibusdam dictis ejus factisque, quibus aversum a populo romano animum aperuerat, levius videretur : ad extremum tamen deprecanti venia data; plusque valuit, quod rei romanæ profuerat, quam quod nocere voluisse arguebatur.

XXIV. Ita bello feliciter gesto, maximisque periculis liberata republica, quoniam hoc terrore compressa inhibitaque sociorum latini nominis conspiratio fuerat, L. Opimius triumphum petiit, nec impetravit : non quin res triumpho dignæ viderentur, sed quia de receptis populis triumphari solere senatus negabat; augentibus imperium, non recuperantibus amissa, honorem istum antiquitus decretum, dictitando.

XXV. Cæterum ille tumultus (tumultus enim verius, quam bellum, fuerat) ægros multorum animos magis etiam suspicionibus et cura maceravit; non sine invidia M. Fulvii consulis, Caiique Gracchi, quo præcipuo incentore socii ad res novas consurrexisse dicebantur. Igitur neque tum æquis

§ XXIII. Jul. Obseq. cap. 90. — Vell. II, 6. — Cic. Rhet. ad Herenn. IV, 9; Phil. III, 6; de Inv. II, 34; et de Fin. V, 22. — Liv. Epit. — § XXIV. Cic. in Pison. cap. 39, et ibi Ascon. Pedian. — Val. Max. II, 8. — Marcellin. XXV, 31.

auribus senatus accepit, quod urbes Sardiniæ, quum in prætura et insalubri hieme tunicas ad exercitum mitti L. Aurelius jussisset, detrectaverant imperium, et Romæ, per legatos, gratiam mittendi obtinuerant: deinde C. Graccho quæstore circumeunte roganteque, alacriter et prompte præbuerant; unde pluris apud Sardos auctoritatem adolescentuli, quam imperium consulis, quam nomen populi romani fuisse, obtrectatores ejus fremebant.

XXVI. Ab eodem deinde animo, quum prorogata L. Aurelio provincia fuisset, legatique regis Micipsæ Romam venissent, nuntiantes, *regem C. Gracchi honoris causa frumentum in Sardiniam imperatori misisse,* magna Patrum coorta indignatione, legatio rejecta est. Quibus rebus, sicut ira senatus, ita populi favor in Gracchum in dies augebatur: cui ut se præberet, quamprimum in Urbem reverti desiderabat. Contra moliebantur civitatis principes, ut eum, quam possent diutissime in externis nationibus detinerent; donec providere, quæ in usum erant, aut avertere ab eo populi amorem, senescentibus, ut fit, per absentiam studiis, potuissent.

XXVII. Igitur C. Cassio Longino, C. Sextio Calvino consulibus, quum de provinciis ornandis ageretur, M. Fulvio in Gallia, L. Aurelio in Sardinia prorogatum imperium est, haud minus, ut proquæstorem Gracchum retineret, quam quia bellum graviter administraverat. Nam et M. Fulvium abesse potissimum simili de causa voluerunt. Et hic quidem rebus gerendis gaudens, prorogatam sibi provinciam æquiore animo tulit. Caius, intellecto Patrum consilio, tanto minus utilem sibi moram in Sardinia ratus, quanto diligentius optimates eam procurabant, confestim ex provincia abnavigavit; et quum famam prævenisset, non modo magnis inimicorum querelis, sed etiam non sine plebis ipsius admiratione ac sermonibus, subito Romæ conspectus est.

XXVIII. Cæterum quum adesse jussus apud censores

§ XXV. Auct. de Vir. ill. cap. 65. — Plutarch. in C. Graccho, cap. 11. — § XXVII. U. C. 628; A. C. 124. — Plutarch. in C. Graccho, cap. 3.

ausam suam ingenti facundia, magnisque rationum ponde-ibus egisset, statim ei non restitutam modo populi volun-atem, sed etiam auctam esse apparuit, quum injuria facta innocenti videretur. *Stipendia* enim *se fecisse duodecim*, ostenderat, *quum a cæteris haud amplius dena poscerentur: in tertium usque annum in provincia fuisse, quum alios exa-ctus quæsturæ annus in Urbem remitteret.*

XXIX. Alia deinde de moribus abstinentiaque sua loquu-tus, addidit, *se loculos pecunia onustos portasse in Sardi-niam, vacuos reportasse: alios amphoras, quas onustas vino detulissent, auro atque argento refertas domum remisisse.* Neque infelicius deinde suspicionem fregellanæ rebellionis, sociorumque in prava consilia clam impulsorum diluit. Qui-bus actionibus tum apud omnes clarior, tum incitatior ipse nam frequenti contentione animus incaluerat) tribunatum plebis, matre plurimum dehortante, instituit petere. Hoc aliud maximi motus initium fuit, toto virium suarum pon-dere resistentibus, quotquot vel Tiberio fuerunt inimici, vel illius legibus similes alias metuebant. Sed horum pu-gnacitas incitamento plebi fuit, quo cupidius contenderet: antusque die comitiorum confluxus ex universa Italia, tan-um hominum studium fuit, ut infinitam multitudinem non apiente campo, magna pars ex tectis et fastigiis ædificio-um acclamaret.

XXX. Spem enim agrorum varie partim ipsius rei diffi-ultatibus impeditam, partim locupletum artibus extractam niquissimo animo ferentes, hunc sibi virum divinitus mis-um credebant, qui fraternarum legum, suarumque ipse in riumviratu actionum acerrimus vindex, et quod intrica-um esset, explicare ingenio, et quod convulsum restituere nimo ac auctoritate posset. Igitur quin tribunus fieret, haud magna dubitatio fuit: in hoc tantum feliciter obnisi Patres sunt, uti non pro exspectatione sua primus, sed om-

§ XXVIII. Charis. de Analog. lib. I, pag. 61. — Plutarch. — § XXIX. Agell. XV, 12. — Fragment. Epist. Corneliæ apud Pighium. — Plutarch. — § XXX. Appian. Civil. lib. I. — Plutarch.

nino quartus renuntiaretur : ipse tamen paulo post vigore actionum et eloquentia constituit se omnium facile principem.

XXXI. Interim colonia deducta est, in Volscis Fabrateria : lustrumque in Urbe sexagesimum Cn. Servilio, L. Cassio censoribus conditum : civium romanorum capita trecenta nonaginta millia septingenta triginta sex censa fuerunt. Sequens annus Q. Cæcilio Metello, T. Quinctio Flaminino consulibus, et bella foris, et plus ex urbanis contentionibus terroris domi habuit. Baleares, ignobilis antea natio, nec temere nisi inter punicos auxiliares cognita, tum consularis provincia facti, Q. Metello obvenerunt.

XXXII. Piraticam faciebant audacius jam crebriusque, ut solet, ubi primi conatus impune, et cum præmio fuerunt. Hominum ad triginta millia insulas incolunt duas potissimum (nam Ebusus, quanquam vicina, perperam a quibusdam adjicitur); quarum quæ Major vocatur, et est, ab Hispaniæ Tarraconensis litore, ubi Dianium est, spatio mille quadringentorum stadiorum disjungitur; centum millia passuum longitudine, trecentorum octoginta millium ambitu patens. Huic deinde intervallo stadiorum septuaginta Minor adjacet, quæ sexaginta millia passuum longa, centum quinquaginta in circuitu numerat.

XXXIII. Græci *Gymnesias* vocaverunt, quia per æstatem præter sisyrnam nullis vestibus operiuntur. Nobis *Balearium* recepta est appellatio; sive et ipsa græcæ originis, ad jactum fundarum, quibus præcipue valent, respicit; sive antiquis fabulis credendum est, nomen a Baleo quodam arcessentibus, quem Herculis Thebani comitem, et ab eo relictum iis locis narrant, quo tempore ad Geryonis abigenda armenta heros ille properabat. Utraque insula dives habet solum, omniumque rerum, præterquam vini et olei, ferax:

§ XXXI. U. C. 629; A. C. 123. — Vell. I, 15. — Liv. Epit. — § XXXII Strab. lib. III, pag. 167. — Flor. III, 8. — Diodor. V, 17. — Zonar. — Plin. III, 5. — Pomp. Mela. — § XXXIII. Strab. — Plin. — Liv. Epit. — Lycophr. Cassand. — Dionys. Perieg. — Marcellin. XV, 26.

portus sunt commodi, nisi quod, saxoso plerumque ore, curam atque peritiam gubernatorum introitus desiderat.

XXXIV. Absurda quædam, ut barbaris, instituta sunt, quæ referri non attinet : illud etiam sapientibus haud spernendum crediderim, quod aurum et argentum neque signant, neque alibi signatum importari sinunt : edocti, ut aiunt, Geryonis calamitate, cui propter magnitudinem pecuniæ bellum illatum ab Hercule fuerit. Ergo qui mercede apud Carthaginienses militabant, pecuniam non reportabant domum; sed vinum emebant, cujus cupidissimi sunt, et mulieres, in hanc quoque voluptatem adeo projectum genus, ut cum piratis unam mulierem quatuor permutare viris consueverint.

XXXV. Discincti in bellum eunt, scutum ex corio manu gestantes, et jaculum præusta plerumque cuspide, non sæpe ferro, eoque exiguo, præfixum. Maxima vis in fundis est, quas ex melancranide (junci genus est) scite confectas in præliis ternas ferunt, una caput vincientes, altera ventrem, dum tertia in manu est : nec ad idem spatium omnibus promiscue utuntur; aliæ enim ad longiores jactus sunt commodiores, aliæ propiore meta certius validiusque feriunt. Hoc solo genere armorum metuendi sunt, tribuente illis rigorem ac peritiam usu, quem a teneris adhibent : neque matres panem ante dare dicuntur infantibus, quam scopi vicem propositum funda dejecerint.

XXXVI. Pacificum alias hominum genus, cum studio pecuniæ plerasque bellorum causas abjecerant, paucorum temeritas in calumniam, et ex calumnia in calamitatem traxit : nec enim publico consilio mare infestum habuerunt, sed cupidus triumphi consul, noxiam videri gentem, quam ipse esse innocens maluerat. Hoc ita traditum a ratione non abhorret : nec enim duas istas insulas consentaneum est, arma romana, quorum non ignorabant potentiam, in se

§ XXXIV. Diodor. — Aristot. περὶ θαυμασίων. — § XXXV. — Strab. — Diodor.

concitare voluisse. Illud etiam incredibilius, venienti ab al romanæ classi, quod prædam putarent, ultro occurrisse.

XXXVII. Quod satis certum est, vim propulsare conat prælium acre fecerunt, terrore tamen majore, quam dam no; quia Metellus super tabulata navium pelles extenderat quibus excepta hostium missilia innoxia caderent. Igitu simul cominus ventum, et adversus nudos pila conjici cœ pere, pecudum in morem sublato clamore dilapsi, sparsiqu in proximos tumulos, majore deinde labore inveniendi quam vincendi fuerunt : unde infestior miles, plurimum ubique sanguinis fudit.

XXXVIII. Consul, facile pacatis Balearibus, reliquum imperii tempus urbibus condendis consumpsit. Palma orien tem versus, in occidua parte insulæ Pollentia est posita. I has ex coloniis civium romanorum, quæ in Hispania erant tria virorum millia scripta. Romæ triumphum hoc ann M. Fulvius proconsule duxit, quem Massiliensibus socii adversum infestos et præpotentes accolas auxilio profectur fuisse in consulatu diximus. Salluvii præcipue Massiliám ur gebant, quorum in agro condita, nunc invidia finitimorum nunc metu, nunquam non odio premebatur. Fulvius tame res haud sane magnas ibi gesserat, magisque ominis caus triumphus ei datus videri potest, quod ea prima trans Alpe expeditio romana fuit.

XXXIX. Adjuverunt haud dubie spes plebis, erectæ jai C. Gracchi tribunatu, patronisque suis hanc dare gratia studentis, non magis præmium prioribus actionibus, quai incitamentum futuris : et senatus, quem adimi posse hono rem desperabat, per se potius tribuere maluit. Triumpha vit non de Salluviis modo, sed etiam de Liguribus atqu Vocontiis, qui forte per agrum suum ducenti occurreran Secundæ M. Fulvii res, momentum C. Graccho quum a

§ XXXVI. Flor. III, 8. — Strab. — § XXXVII. Flor. — Strab. - § XXXVIII. Oros. V, 13. — Strab. — Pompon. Mela. — Appian. Ci lib. I. — Fasti Capitol. — Liv. Epit. — Liv. V, 34. — Marcellin. XV, 2 — Flor. III, 2.

voluntatem ferendi leges, tum ad fiduciam pertendendi attulerunt.

XL. Ergo omnia subito novis contentionibus fervere cœperunt, graviter accusante potentes Caio, paratamque et popularem ex nece fratris materiam miris artibus ad inflammandos hominum animos versante. Præcipuum ad hæc telum habebat, violatæ sacrosanctæ potestatis invidiam, quam ita miscebat omnibus actionibus suis, ut non magis interitum Tiberii, quam populo factam injuriam, deplorare videretur. « At vero majores nostri, inquiebat, Faliscis bellum « intulerunt, quia tribunum plebis Genucium contumeliose « habuerant : C. Veturium damnaverunt capitis, quod ince- « denti per forum tribuno unus via non decessisset.

XLI. « At, vobis inspectantibus, Ti. Gracchum isti fra- « gmentis subselliorum occiderunt : vobis inspectantibus me- « diam per Urbem traxerunt, ne quis locus crudelitatis eorum « nota vacaret, et cujus in Capitolio erepta vita fuerat, ejus « exanime cadaver in amnem projiceretur. Quid jam de ami- « cis ejus querar, qui indefensi indemnatique supplicio af- « fecti sunt? idque in ea civitate factitatum est, in qua ca- « pitalis noxæ reos, si forte lateant, ante suarum ædium « fores occinente tubicine vocari in judicium mos est, ne- « que prius in suffragia judices mitti. Tam illi religiose, tam- « que circumspecte, ubi de capite civis quæstio esset, agen- « dum esse censuerunt. »

XLII. Hæc atque talia, quum præter proprii doloris stimulos, etiam oratoris arte, eoque vocis sono dicerentur, qui rebus ipsis mire congruebat, totius populi romani lacrymæ concitabantur. Ergo Caius, ubi satis accensos multitudinis animos vidit, leges initio duas promulgat, quarum altera vetabat *honores petere eum, cui a populo abrogatus magistratus esset* : altera *dicere causam in judicio populi* jubebat *eum, qui indemnatum in magistratu suo civitate expulisset*.

XLIII. Hæ leges aperte M. Octavium et P. Popillium pe-

§ XXXIX. Column. Triumph. apud Pighium. — § XL. Plut. in C. Graccho. — § XLII. Quintilian. XI, 13. — Plut.

tebant : quorum ille tribunatu se coactus abdicaverat, Popillius amicos Tiberii quosdam in exsilium ejecisse dicebatur. Ex his Popillius, non exspectato populi judicio, solum vertit : Octavium Cornelia servavit, Caiusque, *matris se dare hoc precibus* dicens, ipse antiquavit legem suam; non renitente populo, qui et pietatem filii laudabat, et mulierem non ob liberos modo, sed etiam patrem Africanum magnopere suspiciebat : cujus rei indicium statua quoque præfert ei nomine populi posita, cum hoc titulo : *Cornelia mater Gracchorum*. Sed et Caius, minime ignarus, quanti eam cives facerent, ejus mentione nonnunquam ad exagitandos adversarios abusus est : ut quum conviciatorem quemdam increpans, « Tune Corneliæ, inquit, ausis maledicere, quæ « Tiberium peperit? qua porro fronte Corneliæ te comparas, « quæ se diutius mulier, quam tu vir a viro abstinuisti? »

XLIV. Atque hujusmodi dictorum frequens amarulentia nunc etiam in orationibus ejus comparet. Cæterum modis omnibus et plebis extollere potentiam, et senatus auctoritatem deprimere cupiens, plura majoraque, quam frater Tiberius, audebat. Principium ab agraria lege fuit, qua acrius atque plenius cavit, *ne quis contra legem Liciniam plus quingentis jugeribus haberet : utque ager publicus pauperibus divideretur*. Triumviros agris dividundis seque et M. Fulvium denuo creavit, C. etiam Crasso in societatem curæ assumpto.

XLV. Portoria quoque et vectigalia nova constituit ex Asia et Attali regis hereditate; quo respublica tantis largitionibus sufficeret. Nam et militari lege, qua minorem annis septemdecim rogari sacramento vetuit, vestem gratuitam militi dabat; et annonaria pauperibus frumentum menstruum dividere semisse et triente instituerat : quæ largitio quum esset nimia, exhauriretque ærarium, et plebem ad desidiam avocaret, boni repugnabant; sed a pluribus vincebantur. Sumptum præterea incredibilem munitio viarum suscepta

§ XLIII. Agell. XI, 13. — Vell. II, 7. — Plutarch. — Cic. in Bruto, c. 34 et post redit. in senat. c. ult. — § XLIV. Vell. II, 6. — Plutarch. — Flor. III 15. — Auct. de Vir. ill. c. 65.

absorbebat, non ad utilitatem magis, quam gratiam et decorem, omnibus exacte dispositis.

XLVI. Ducebantur rectissimæ per agros viæ, partim saxo quadrato, alibi glarea stratæ : ubi torrens aut caverna rupe-rat iter, pontes imponebantur, aut complebantur depressa, donec totum opus æqualem ubivis faciem præferret. Id deinde milliaribus distinguebatur : quorum notas et numerum justis intervallis positæ ex lapide columnæ indicabant : paulo minus octo stadiis in singula milliaria tribuebatur. Ad hoc frequentes secundum viam erectæ erant pilæ, quarum ope, qui iter facerent, commodius inscendere in equos, usu ita ferente, possent.

XLVII. Hæc aliaque per se curabat, mire sufficiente vigore corporis ad omnia, quæ animus imperasset : mirabanturque eum homines, cum legatorum, magistratuum, eruditorum, militum, opificum caterva incedentem, sufficientemque unum omnibus, et amorem universorum ita tuentem humanitate, ut tamen gravitatem ejus cuncti revererentur. Sed ista majorem juveni invidiam excitabant, quum nihil intactum intentatumque relinquere videretur, quo sibi magnas opes, regiæque parem potentiam, auxilio plebis rogationum talium inescatæ dulcedine, compararet.

XLVIII. Idque atrocius metui cœptum, ubi, tempore magistratus ejus ferme consumpto, M. Fulvius haud obscure disserebat, *altero ei tribunatu ad perferenda, quæ instituisset, opus esse :* neque dubius erat populi favor : et ne prohiberi omnino posset, lege juvabatur, per quam tribunitiis comitiis, si ad numerum tribuni non essent, jus erat populo ex omnibus, quem vellet, allegendi. Jam ergo minus de tribunatu, sed aliquid novum atroxque timebatur : et erant, qui suspicarentur, simplici potestate non contentum, tribuni simul consulisque nomen ac imperium invadere statuisse.

§ XLV. Flor. — Agell. XI, 10. — Plutarch. — Vell. — Liv. Epit. — Cic. de Offic. II, 21, et pro Sextio, c. 48. — Appian. Civil. lib. I. — § XLVII. Vell. — Appian. Civil. lib. I. — § XLVIII. Plutarch.

XLIX. Terruerat eos vox, quam inter applausum populi et flagrantium studiorum testificationem jecerat, *se aliquid in beneficii loco a plebe petiturum: quod si adeptus foret, habere instar omnium; sin vero, nihil tamen queri decrevisset.* Comitiorum tamen consularium adveniens tempus ostendit, frustra eum suspectum hoc nomine fuisse; quippe cum amicis C. Fannium C. F. deduxit in campum, petentique suffragator gratiosus et efficax exstitit: ipse autem tribunus plebis, quanquam id quidem non peteret, refectus est.

L. Dum ita Romæ dissidetur, etiam Orientis regna multas calamitates discordiis mutationibusque regum pertulerunt. Demetrius iterum rex Syriæ, pravitate morum populi et militum odium meruerat, uxoremque Cleopatram, ob superinductam apud Parthos Rhodogunen, infensam habebat. His, quasi parum negotii haberet, bellum ægyptium adjunxit, socru Cleopatra auxilium adversus fratrem Physconem orante, et auxilii pretium ostentante Ptolemæorum opes. Acciderat enim, ut Hegelochus Ptolemæi dux, exercitu Alexandrinorum internecione deleto, et prætore Marsya capto, Cleopatram rerum suarum desperatione confugere in Syriam cum thesauris regiis compelleret, a filio generoque subsidium fortunæ præsentis petituram.

LI. Sed Demetrium, aliena sollicitantem regna, defectio Antiochensium, qui duce Tryphone rebellabant, de suo coegit dimicare. Mox enim Apameni, cæteræque nonnullæ civitates, per absentiam regis, qui jam ad Pelusium admoverat copias, exemplum Antiochensium sequutæ sunt: et a Ptolemæo, tanquam adversus communem hostem auxilia, Seleucidarumque aliquem, quem sibi regem constituerent, petierunt. Ptolemæus juvenem quemdam ægyptium cum ingentibus auxiliis misit, ut, tanquam Antiochi familiæ per adoptionem insertus, dejecto Demetrio, Syriam sibi quasi jure vindicaret.

§ XLIX. Appian. — Vell. — § L. Joseph. XIII, 17. — Appian. Syriac. — Justin. XXXIX, 11. — Diodor. apud Vales. — § LI. Porphyr. apud Euseb. p. 227. — Joseph. — Zonar. — Justin.

LII. Neque Syri aspernati sunt, quemlibet potius habiri regem, quam prioris ultra passuri superbiam, quæ, ırthicæ arrogantiæ conversatione facta prorsus intoleralis fuerat. *Alexandri* nomen impositum est novo regi, uibusdam Alexandri regis filium dicentibus; quum Protarıus ei pater esset, mercibus permutandis tolerare se solis; unde *Zabinæ* cognomentum Alexandro a Syris est intum. Forte sub idem tempus a rege Parthorum in argenteo culo remissum. Antiochi corpus, magni favoris occasioım novo regi attulit, quum reliquias non ineptus histrio axima cum reverentia, lacrymisque ubertim manantibus cipiendo, stultæ plebeculæ pietatis opinionem, tanquam ›mestici funeris dolorem non ferens, injecisset.

LIII. His auditis, Demetrius a Pelusio cum exercitu redit; ec segnius ab Alexandro occurritur: haud procul Damasco ıum signa contulissent, vincitur Demetrius. Tum vero ›ncepta olim odia, postquam ex rebus adversis contemus accesserat, nemine dissimulante, quum ad Cleopatram, ıæ tum Ptolemaide cum liberis communibus degebat, ex ga se reciperet, clausæ advenienti portæ sunt. Sic ab core filiisque desertum se videns, Tyrum navigio petiit, saltem sanctitate veteris templi se defenderet. Sed ibi ıoque eum inimica sors, et infestæ conjugis fraude comıratum exitium exspectabat.

LIV. Ita rex paulo ante potentissimus, nunc famulorum ıorum supplex, dum exscensionem facit, præfecti jussu ›rripitur, et paulo post non sine cruciatu et contumelia ciditur. Nec mora, quemadmodum in sceleribus facile oficitur, et primum quodque facinus ad majora fere et ıusam et audaciam præstat, viri necem Cleopatra majoris ii morte cumulat. Seleuco nomen erat: qui, audita morte ıtris, de jure suo nihil dubitans quum diadema sumpsisset, leopatra mater, injussu id suo factum frendens, arrepto cu juvenem sagitta transfixit, jam non modo voluntate et

§ LII. Porphyr. apud Euseb. — Justin. — § LIII. Porphyr. — Joseph. - Justin.

voce ad jubendum parricidium, sed etiam ad patrandum manu certa.

LV. Sic amoto Seleuco, frater ejus Antiochus, cui a nasi magnitudine cognomen *Grypo* fuit, hactenus a matre rex constituitur, ut ille quidem nomen principis, ipsa potestatem obtineret. Inter hos Syriæ motus, quum nec tum satis quieta Ægyptus foret, cætera quoque regna multis calamitatibus vexata sunt. Cappadociam morte regis destitutam Nicomedes bithynus affectabat : Ariarathis domum affinitatis jure Mithridates ponticus tuebatur. Neque magis inter hos apud Cappadociam bello, quam Romæ largitione certabatur : legatis regum, quia lex Aufeia de rebus istis promulgata erat (ut in oratione C. Gracchi, qui legem dissuasit, scriptum est), aliorum vocem, aliorum etiam silentium impenso pretio redimentibus.

LVI. Babylonios et Seleucenses vicaria potestate quidam Himerus obtinebat, a Phrahate impositus, cujus gratiam per turpia obsequia promeruerat. Is quum ad suum patriæque genium (hyrcanus enim erat natione) parthicæ etiam educationis vitia adjunxisset, tantæ crudelitatis fuit, ut omnium, qui usquam fuerunt, tyrannorum supergredi feritatem videretur : neque enim aut occasionem, aut genus ullum sævitiæ prætermittebat ; multosque Babyloniorum ob leves plerumque causas, cum omni familia in servitutem redegit, misitque in Mediam, ut pro mancipiis venirent.

LVII. Ne monumentis quidem ædificiisque vel sacris, vel profanis pepercit : forum Babylonis et templa quædam incendit, pulcherrimam partem urbis perdidit. His ejus sceleribus licentiam et impunitatem dabat, implicitus bello Scytharum, deinde a suis militibus interfectus Phrahates. Utriusque initium ei victoria de Antiocho dedit : adeo plerumque nesciunt homines, quid aut quorsum cupiant, sæpiusque, sub alia specie ac nomine, malorum suorum ori-

§ LIV. Liv. Epit. — Appian. Syriac. — Justin. — Joseph. — Porphyr. — § LV. Appian. Mithrid. — Agell. XI, 10. — § LVI. Trog. Prol. XLII. — Athen. lib. X. — Justin. XLII, 1. — Diodor. apud Vales.

ine causisque delectantur. Scythas Phrahates cum Antiocho ellans exciverat; et post victoriam venientibus mercedem ernegabat.

LVIII. Igitur illorum legatus, pro more gentis horrida et uci oratione, « Venimus ad te, inquit, rex Phrahates, tuis promissis exciti, pactoque stipendio, quod negari conditionem, quantum in nobis est, implentibus, non debet. Si citius, quam speraveras, bellum confecisti; non ideo minus delectum habuerunt Scythæ, suisque finibus, ut tibi militarent, sunt egressi. Tanta juventus neque cogi sine spe præmiorum, neque contineri sine præstatione potest. Nihil præter arma, quæ nunquam nobis deerunt, attulimus, quo pecuniam, quæ deerat, reportaremus. Non ita facilis auctoranti exauctorantique turba sumus, ut quoties alicujus necessitas et negotia poscant, accurramus acciti, et quum illa præterierit, remittamur inanes.

LIX. « Plus daturus Antiochus erat, sed parthicum nomen, et cognatio gentis effecerunt, ut tuam causam præferremus. Ne igitur injuria dignos existimes, qui tam impigre accurrerunt, ut te ab injuriis hostium vindicarent. At sero venistis, inquies : an igitur postulandum erat, ut alas aptaremus pedibus, aut currum solis conscenderemus? si citius existimatione tua vicisti, fortunæ tuæ age gratias, et tanto liberaliorem te exhibe, quanto factus es potentior. Nec in uno Antiocho cecidisse omnes Parthorum hostes credas : magna imperia non patitur Deus diu sine æmulo consistere. Segniores ad stipendia tua venient, qui meminerint nulla mercede venisse : ac semel elusi, semper eamdem fraudem timebunt.

LX. « Sicut operam a nobis, sic a te præstari stipendia oportuit : ne illa navaretur, per nos non stetit : per te stare non debet, ne stipendia repræsententur. Si corporibus non pugnavimus, quid refert? si tantumdem fama scythicorum armorum effecit, quantum vix aliorum arma potuissent. Non ante defecerunt ab Antiocho civitates, quam

§ LVII. Justin.

« de scythicis auxiliis auditum est : nec ille tam festinanter « commisisset pugnam, nisi occupare adventum nostrum « studuisset. Denique ne quid postulare indebitum videa- « mur, da alium hostem, et videbis, non accipere Scythas « stipendia cupidius, quam mereri.

LXI. « Si vero nulla te ad æquitatem ratio flectit, hoc a « nobis non ferociter, sed libere dictum accipe : pauci, ut « de jure ageremus, missi sumus : si non erit impetratum, « jam omnes illi ad exigendum stipendium aderunt, qui ad « merendum venerunt. » Nec dictis defuit fides, versisque in eos armis, pro quibus illa domo extulerant, vastare Parthorum agros Scythæ cœperunt. Occurrit cum suis Phrahates, græcosque milites Antiochi bello captos, quanquam ea cum ipsis ratio et causa non erat, ut magnopere deberet atrociter habitis confidere, tamen adversum hostes secum rapit.

LXII. At illi tum pristinorum odiorum, tum recentis injuriæ memores, postquam prælio commisso laborare senserunt Parthos, translatis ad hostem signis, internecione copiarum parthicarum ipsiusque regis cæde captivitatis suæ mala vindicarunt. Scythæ, depopulata Parthia, nec ultra fortunæ insistentes, ad sua reversi sunt. Neque multo post Laudice, quæ Cappadociam post mortem mariti cum liberis sex virilis sexus acceperat, avida regnandi, quum, reliquis veneno interceptis, numerum ad unum parvulum, cui et ipsi nomen Ariarathes fuit, deduxisset, vicissim a populo occisa est.

LXIII. Mithridates quoque cognomento *Evergetes*, qui primus ponticorum regum amicus populi romani appellatus fuerat, eumque bello punico prius, deinde asiatico navibus et copiis juverat, regnum uxori liberisque infantibus reliquit, insidiis amicorum interfectus. Sed me tot regum uno tempore flebiles exitus, tam fœde et quæsita, et amissa regna, scelerumque ac pœnarum multiplices vices reputantem, generis humani miseret pudetque. Quæ enim, malum,

§ LXII. Justin. XXXVII, 1.

mentia est, vel opibus injuste partis securam possessionem, vel in ea inquietudine animi, felicitatis partem ullam quærere?

LXIV. Nisi forte se quisque nequissimum mortalium credit; cæteris neque cupiditatem eamdem, neque malitiam fore arbitratur : quasi vero maxima maleficia plurimo ingenio egeant; aut fidum sibi quemquam sperare possit, qui perfidus in conjunctissimos ipse exstitisset! Verum enimvero malis libidinibus excæcatæ mentes, inemendabili per vicacia in exitium præcipitant : non sapientiæ monitis, non experientiæ documentis coercita temeritate; sed argumentis usuque rerum nequidquam circumstrepentibus, rationi non relinquunt locum, exempla horrent et imitantur. Neque enim cessatum ab his artibus postea est, donec pleræque omnes illæ regum familiæ stirpitus cum regnis ipsis interirent.

LXV. Sed ab externorum contemplatione malorum ad res urbanas reflectendus est animus, quæ et ipsæ C. Gracchi altero jam tribunatu majorem in modum turbabantur. Sic enim jam declaraverat animum suum Caius, ut certum adversarium senatum ei fore dubitare nemo posset. Ergo ad hujus infringendam auctoritatem, conferre consilia sua opesque omnes instituit: et quia honestissimus quisque de populo atque locupletissimus partes senatus tuebatur, ipse quoque sibi displicebat, nullam actionibus suis dignitatem ab infimæ tantum plebis assensu constare arbitratus.

LXVI. Quo igitur senatum illa parte virium privaret, et consentientes hactenus cum illo populi primores avelleret, vestigia fratris sequutus, quod ille concupiverat, perfecit, ut appellatione judicum equites a reliquis civibus separarentur. Prius tamen majus adhuc ausum tentaverat, *ut trecentis senatoribus equites sexcenti adderentur*, ferendo : quo illi pacto duplicem in senatu partem virium erant habituri. Deinde, quum hoc atrocius, quam ut obtineri pos-

§ LXIII. Strab. lib. X, p. 477. — Appian. Mithr. — § LXV. U. C. 630; A. C. 122.

set, videretur; id omnino, contra Patrum obnisam c
tionem tenuit, *ut non ex senatu, sicut factum an*
fuerat, sed ex solis decuriis equitum sorte judices duce

LXVII. Orationem tribuni reliquis etiam rebus or
popularem allata postremorum aliquot judiciorum e
juverunt, quum *dedecus ac periculum civitatis* invidi
ploraret, *in qua nemo tam esset nocens, quin absolvi p*
data posset : sic enim Aurelium Cottam ac Salinator
per, sic modo Man. Aquillium vindictam legum eff
Accendebatur populus re nota ac recenti, quum ad
Urbe legati sociorum essent, de suis injuriis et absol
reorum multa passim quiritantes. Hic maxime pudo
buit senatum, ne ad extremum obniteretur.

LXVIII. Perlata lege Gracchus exsultans, *nunc*
dominationem senatus a culmine subruisse jactavit.
hæc actio quum ad contumeliam Patrum tota perti
addidit ei quoque ex re non ita magna magnum san
mentum. Nam ad ea usque tempora, qui cum popul
bant, ad comitium curiamque respicere erant soliti :
ad forum obvertit sese, posteaque morem illum t
quod verbis non audebat dicere, facto significans, i
quæ ad rempublicam pertinerent, plebem potius,
senatum intuendum, atque illius, quam hujus ad v
tatem componendum sermonem esse.

LXIX. Hac judiciaria lege Caius multum et senatu
mit roboris, et sibi adjecit ; præsertim, quia popu
decurias instituendi describendique in eas ad num
equites potestatem permiserat. Sed ipse quidem hau
turnum victoriæ suæ fructum percipere potuit : se
quantum inflictum vulnus esset, paucis deinde anni
paruit, quum equites romani, quibus subnisis judici
potestate, vexare quemlibet ex principibus facillimum
occasione abutentes, quandoque accusatores suborn

§ LXVI. Liv. Epit. — Plin. XXXIII, 2. — Plutarch. in C. Gr
cap. 7. — Ruald. in Plut. Animadvers. 26. — Ascon. in Divin. — A
Civ. lib. I. — § LXVIII. Plutarch.

inimicis, ipsi vero rempublicam impune pecularentur: quod neque in provinciis prætores obviam audebant ire, nec in Urbe leges poterant; quorum alteros terror judiciorum cohibebat, alteras judicantium circumveniebat improbitas.

LXX. Sed hæc deinceps acciderunt : tum autem perurgens cœpta Gracchus legem de coloniis ferebat, nominatim Tarento et Capua : eodemque tempore, sociorum etiam benevolentiam captans, pæne ad Alpes usque populis italicis, sub nomine Latinorum, civitatem romanam cum suffragii jure permittebat; quo paratam ad omnia, quæ cuperet, sciscenda concionem haberet. Senatus propemodum regali licentia, cuncta, quæ collibita animo forent, Gracchum facere facturumque esse prospiciens, neque sese jus suum obtinere posse, donec tribuno studia plebis integra et illibata manerent, adversarium illi collegam ejus M. Livium Drusum nova ratione comparat, non qui leges ejus intercedendo moraretur, sed qui senatus nomine majoribus largitionibus antiquaret, ut, quibus artibus invaluerat Gracchus, iisdem subverteretur.

LXXI. Non ingenium ad hæc Druso, non facundia deerat : auctoritatis vero, quantum aliis vix provecta ætas conciliat, severitate morum et incorrupta juventa quæsiverat. Hoc igitur leges promulgare aggresso, statim patuit, non tam actionibus Gracchi, quam opibus infensos Patres esse : nam qui, duas ab illo colonias constitui, non ferendum conclamaverant, iidem nunc ferri a Druso de duodecim, et in eas terna hominum millia scribi, facile patiebantur : quique pauperibus agrum tributo imposito diviserat, Latinis civitatem cum suffragio dare studebat, eum largitionibus plebem sociosque corrumpere criminabantur; hunc summa ope adjuvabant, tributum remittentem plebi, et socios, militiæ quoque, virgis cædi vetantem.

LXXII. Igitur in legibus reipublicæ perniciosis, hæc ta-

§ LXIX. Appian. — Flor. III, 13 et 17. — Diodor. XXXIV, 2. — Vell. II, 6. — Auctor de Vir. illust. — Plutarch. — § LXXI. Tac. Ann. III, 27. — Diodor. apud Vales.

men non contemnenda utilitas inerat, quod populu: tui, quo auctore hæc se facere Drusus dictitabat, liatus, Caii conata sensim destituebat. Multum a(modestia Drusi justitiaque valebat, dissimilis superi fere latoribus legum. Nam et Caius pleraque rogati(suis jussa per se exsequebatur, pecuniasque maxim: ctabat : ea res tametsi animum ejus non corrum suspicionem tamen aliquam afferebat. Drusus, ab calumnia liber, alios creavit coloniis deducendis trium pecuniamque populi jussit ab aliis administrari.

LXXIII. Deductæ sunt eodem anno Scylacium, M vium, Tarentum, Neptunia. Interea Caius sive spont sive quod minui sibi vires sentiebat, senatum lege d vinciis lata delinire studuit : quas per illum constit cernique jubebat, in consularibus etiam intercedenc tribunis negato. Dum hæc aguntur, Q. Rubrius tri plebis, ne inter illustres collegarum actiones ipse ing otiosum magistratum ageret, legem tulerat, ut in Carthaginis, a Scipione dirutæ, colonia deduceretu cepta lege, non ægre repertum, quibus cæremoniis de ab Africano solum religione liberaretur.

LXXIV. Triumviros deducendæ coloniæ C. Grac apud omnes, M. Fulvium apud quosdam invenio : te ipsum legis auctorem Q. Rubrium fuisse credibile est. coloniarum romanarum extra Italiam hæc fuit : mul res exempli formidabilis videbatur, complures coloni portunis locis positas intuentibus, quæ progressu tem originum suarum splendorem, nonnullæ et imperium itis potentiæ incrementis exstinxerunt. Parum pr hæc curatio Caio fuit : quippe domi M. Drusus cont sentem invalescebat, maxime M. Fulvii temeritat odium adducendo, cujus verba factaque ob consil communicationem etiam Graccho imputabantur.

§ LXXII. Frag. leg. apud Pighium. — Plutarch. — § LXXIII. Vel — Cic. de Prov. cons. cap. 2 et 7. — Plutarch. — § LXXIV. Cic Rull. — Appian. — Vell. I, 15, et II, 15.

LXXV. In ipsa Africa cœptum opus prodigia turbabant. Nam et valido spirante vento, quum signifer summa ope signum retineret, confractum est; et victimæ, quæ aris impositæ erant, eodem turbine raptæ. Sed et in urbe dimetienda defixos stipites, qui terminorum indices essent, lupi noctu evulserunt, corrososque longe a locis, ubi positi fuerant, transtulerunt. Quæ nuntiata Romam, quum auguribus haud obscura vetantium numinum signa viderentur, moverunt Patres, ut ea de colonia iterum referendum esse arbitrarentur. Et erant ob alia quoque nuntiata prodigia trepidi: vitulus bipes natus fuerat; et in Gallia tres soles, totidemque lunæ visi: androgynus etiam ex haruspicum responso in mare deportatus est.

LXXVI. At triumviri nihilo segnius perfecto negotio, coloniaque *Junonia* appellata, quod in ejus divæ tutela antiquitus Carthago fuerat, intra diem septuagesimum constitutis, quæ usus postulaverat, Romam recurrerunt. In Carthaginiensem coloniam sex millia civium romanorum scripta; quanquam pauciores comprehensi lege fuerant: sed senatus ipse inquietum egenæ plebis numerum lubens exhauriebat.

LXXVII. Festinare cogebant Caium tum cætera, tum ex L. Opimio metus, qui se in prætura adversarium ei intenderat, fregellanæ rebellionis culpa involvere juvenem conatus. Hunc proximis comitiis, commendato C. Fannio, depulerat: nunc iterum petentem aut submovendum sibi aliqua ratione videbat, aut graviorem in consulatu inimicum sustinendum. Sentiebat et vetustescere potentiam suam, populumque, eadem jam et aliis, senatuque adeo ipso, largientibus, delinitum præsentium fructu, ad reliqua actionum relentescere.

LXXVIII. Hortatus igitur ad constantiam, *ignominiosum fore, et indignum populo romano*, dixit, *si quæ per illos annos cupide appetissent, eadem magno labore parata, nunc*

§ LXXV. Tertull. de Pall. cap. 1. — Plut. — Oros. V, 12. — Jul. Obseq. — Appian. — § LXXVI. Plut. — Virg. Æn. I. — Appian. — § LXXVII. Auct. de Vir. ill. — Plut. — Appian. — Agell. XI, 13.

temere repudiarent : et ne ullum prætermitteret len genus, ex Palatio demigravit in forum ; magis hanc p larem habitationem fore ratus, quia frequentes inope milesque ea parte Urbis incolebant. Exhinc reliquas mulgavit leges, tribusque de iis ostendit missurur suffragia. Quum maximus in Urbem concursus homi fieret, senatusconsulto jussi consules edicere, *ne quis*, *ter cives romanos, qui suffragii jus haberent, per eos Romæ, aut intra quintum ab urbe lapidem esse vellet.*

LXIX. Hoc edicto a Fannio consule proposito (C. Fannio, Cn. Domitio Ahenobarbo consulibus ista sunt), tanto impatientior Gracchus, quod, quem ipse sulem fecisset, is suis consiliis tantopere noceret, co rium consulis edicto edictum proposuit : *si qui soci manere Romæ vellent, iis auxilio se futurum.* Neque ta stetit promissis ; sed quum unum notorum atque fan rium præter ora sua trahi videret a Fannii lictoribus citus tulit : sive vim suam flaccescentem impari conten prodere veritus ; sive, ut dicebat ipse, *non præbiturus a certaminis, quærentibus inimicis.*

LXXX. Sed et cum suis ipse collegis per eos die fensione quadam et discordia commissus ex tali causa Dabantur in foro gladiatores, et plerique magistrat cuneos in orbem ad spectandum instruxerant, quos p nia locarent. Jussit eos tolli Caius, quo spectare pau iisdem ex locis sine mercede possent. Id quum a ne fieret, exspectans noctem, quæ munus anteibat, assum quotquot habebat conductos, fabris, omnem illum ap tum amolitus, in spectaculi diem populo locum vac exhibuit.

LXXXI. Hoc facto sicut apud multitudinem mag constantis viri laudem meruit ; ita tanquam nimius et ferocis animi collegarum commovit odia. Erat enim i mirus ad res, quas animo proposuisset, obtinendas ar quem etiam in dicendo quum temperandum esse sc

§ LXXIX. Plutarch.

temperare ipse non posset, novo invento servum musicum cum eburnea fistula post se collocavit in rostris, quoties verba ad populum faceret, ut qui modus vocis ubique tenendus esset, levi indicio submoneret.

LXXXII. Ab eodem ardore fuisse observant, quod præter morem omnium ad eam ætatem oratorum, inter concionandum nudato brachio ambulavit. Cum ista tamen violentia multas ab eo reipublicæ partes egregie constitutas fatendum est: eoque auctore subinde quædam senatus majestate amplissimi ordinis digna decrevit. Inter quæ, quum a proprætore Q. Fabio missum Romam frumentum ex Hispania esset, frumento vendito, civitatibus, unde sumptum fuerat, restituta pecunia est : proprætor increpitus, *qui provinciis imperium romani populi durum ingratumque efficere instituisset.*

LXXXIII. Ipse legem de horreis ædificandis tulit, in quibus ad usum Urbis recondi annona posset. Sed et in senatores atque magistratus pœnam sanxit, *si quis eorum convenisset, coissetque, quo quis judicio publico condemnaretur : et de capite civis romani injussu populi judicari* vetuit. Sed me jam urbanis turbis tradendis fatigatum, ipsa temporum series ad alia vocans, grato munere afficit, ut aliarum commemoratione rerum tam sævæ discordiæ fastidium interpoletur.

§ LXXXI. Val. Max. VIII, 10. — Diodor. apud Vales. — Plutarch. — § LXXXII. Cic. de Orat. III, 60; contra Rull. II, 5; pro Cluentio, c. 55, et pro C. Rabir. c. 4. — Diodor. apud Vales. — Quintilian. I, 10. — Plutarch. — U. C. 630; A. C. 122.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXVI

IN LOCUM LIBRI LXI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI PRIMI.

C. Sextius proconsul, victa Salviorum gente, coloniam Aquas Sextias condidit, ab aquarum copia, et calidis frigidisque fontibus, atque a nomine suo ita appellatas. Cn. Domitius proconsul adversus Allobroges ad oppidum Vindalium feliciter pugnavit. Quibus bellum inferendi causa fuit, quod Teutomalium, Salviorum regem, fugientem recepissent, et omni ope juvissent; quodque Æduorum agros, sociorum populi romani, vastassent. C. Gracchus, seditioso tribunatu acto, quum Aventinum quoque armata multitudine occupasset, a L. Opimio consule, ex senatusconsulto vocato ad arma populo, pulsus et occisus est; et cum eo Fulvius Flaccus consularis, socius ejusdem furoris. Q. Fabius Maximus consul, Pauli nepos, adversus Allobroges et Bituitum, Arvernorum regem, feliciter pugnavit. Ex Bituiti exercitu cæsa millia hominum centum viginti. Ipse, quum ad satisfaciendum senatui Romam profectus esset, Albam custodiendus datus est, quia contra pacem videbatur, ut in Galliam remitteretur. Decretum quoque est, ut Congentiatus, filius ejus, comprehensus Romam mitteretur. Allobroges in deditionem accepti. L. Opimius, accusatus apud populum a Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos cives in carcerem conjecisset, absolutus est.

I. Quum Italiam C. Fannius consul provinciam haberet, collega ejus Cn. Domitius in Galliam (Gallia enim huic evenerat) profectus est. Magni jam tum in ea motus erant, et majores quotidie sperabantur. Salluviorum potens et bellicosa natio, tentata magis a M. Fulvio, quam victa, suis et accolarum copiis exercitum haud ægre reparaverat. Non igitur levius C. Sextio, qui proconsule provinciam acceperat, quam adversus integros bellum fuit. Præter immanitatem gentium, locorum obstabat asperitas, eoque multis, sed minutis præliis pulsi, ex facili instaurabant bellum, donec virtute simul et humanitate ducis romani mitigata nonnihil agrestium hominum feritas cessit.

II. Locus erat calidis et frigidis fontibus irriguus, ubi collato pede dimicatum, et major, quam antea, Salluviorum strages fuit. Usus fortuna Romanus, ad oppidum hostium duxit, quod frequens propugnatoribus, quum in potestatem redactum esset, et captivi sub corona venderentur, unus eorum, Crantor nomine, proconsulem edocet, *semper se partium romanarum fuisse, eaque causa multas a civibus suis contumelias, et detrimenta magna passum*, et constabat veram allegationem esse. Tum proconsul alliciendos magnis præmiis duros animos ratus, non modo Crantorem cum propinquis omnibus libertati restitui, bonaque iis reddi jubet; sed insuper potestatem homini facit, ex omni numero captivorum capita nongenta liberandi.

III. Hiberna deinde in loco, ubi pugnaverat, habuit, et quia otium ab hoste erat, mœnibus excitatis urbem instituit condere, vocavitque *Aquas Sextias*: quæ hodie manent, quanquam minore fontium fama, quorum magna pars, calidas olim aquas fundere solita, refrixit. Valido deinde præsidio novæ urbi imposito, quum litus a Massilia Italiam versus liberasset, remotis, ubi licuit, ad passus mille quingentos, ubi iniquiora loca erant, ad mille passus barbaris,

§ I. U. C. 630; A. C. 122. — Flor. III, 2. — Marcellin. XV, 29. — Liv. Epit. — Vell. I, 15. — Diodor. apud Vales.

agrum illum Massiliensium civitati dono dedit, Romamque profectus, de Liguribus, Vocontiis, Salluviisque impetravit triumphum.

IV. Neque multo post L. Aurelius Orestes triumphavit ex Sardinia, quum eam provinciam quintum in annum obtinuisset, evidenti argumento, haud parvum ibi laborem fuisse, cui conficiundo quinquennium necessarium fuerit, et confecto præmium triumphus. Splendidiores in Gallia Cn. Domitii, qui consul provinciam a C. Sextio acceperat, res gestæ fuerunt, quanto cum fortioribus populis, et in nobiliore solo bellatum est. Salluviorum mala gentes asperrimas Allobrogum Arvernorumque conciverant.

V. Allobroges Salluviorum regem Teutomalium patria profugum benigne exceperant, omnique ope juvabant. Miscuerunt cum his Arverni causam, quorum rex Bituitus, missa legatione veniam Salluviorum regulis postulans, nihil a Domitio impetraverat. Legationis nova forma fuit, quod hominem præclare vestitum, non modo satellitum, sed etiam canum custodia sequebatur. Aderat et barbarus vates, *bardos* patria lingua vocant, quo genere magnopere delectantur, qui gentili carmine regem, gentemque et legatum celebraret.

VI. Quum ab his causis omnia jam satis ad bellum spectarent, etiam Æduorum querelæ Domitium attraxerunt, quæ prima trans Alpes natio societatem, et amicitiam romanam concupivit: avide et nostris ansam distinendi Gallias arripientibus, quarum concordiam, experti ferociam singularum nationum, haud injuria metuebant. Quum igitur summa in hoc populo auctoritas esset, præ cæteris gentibus omnibus honorifice ab Romanis habiti, multisque senatusconsultis *fratres ac consanguinei populi romani* sunt appellati.

§ III. Solin. cap. 8. — Cassiod. Chron. — Liv. Epit. — Strab. lib. IV, p. 480. — Tab. Triumph. — § V. Liv. Epit. — Appian. apud Fulv. Ursin. — Lucan. I, 449. — Posidon. apud Athen. VI, 12. — § VI. Flor. III, 2. — Liv. Epit. — Strab. lib. IV, p. 492. — Cæs. de Bell. gall. I et VI. — Panegyr. Constantino dictus. — Tac. Annal. XI, 25.

VII. Quo infestius a gentibus, quæ nihil æque ac roma-
ιum nomen oderant, premebantur; Arvernis etiam æmula-
ione principatus studiosius in id bellum incumbentibus.
)uorum tantæ per id tempus opes fuerunt, ut supra du-
enta armatorum millia in aciem possent educere: pecuniæ
a copiosi, ut Luerius rex per campos patentes carpento
ıvectus, nummos aureos et argenteos, colligendos popu-
ribus, per luxum et ostentationem opulentiæ sparserit:
pto deinde quadrato effecto, quod omnem in partem
atii passus mille quingentos amplecteretur, lacus in eo
etiosa potione repletos dederit, cum tanta esculentorum
undantia, ut unicuique volenti per multos dies comes-
ndi copia fieret, adstantibus perpetuo qui ministrarent.
VIII. Hujus filius Bituitus tum Arvernis imperabat patre
o non opibus, non animo minor. Ita quum hinc Allo-
oges, inde Arverni crebras et validas in agrum Æduorum
cursiones facerent, villas vastarent, oppida expugnarent,
citatus sociorum precibus Domitius exercitum finibus
lobrogum admovet. Inter hæc L. Opimius, Q. Fabius
aximus Æmiliani filius, consulatum inierunt: quo anno
ca solem arcus apparuit: maximo optimi vini proventu,
od Opimiani nomine nobilitatum, in multos deinceps
nos incorrupta bonitate duravit.
IX. Consulibus provinciæ Italia et Gallia decretæ: hæc
venit Q. Fabio. Italiam obtinuit L. Opimius; Cn. Do-
itius exercitum suum proconsulari imperio retinere jube-
r: nec enim avocari eum a legionibus ratio belli sinebat,
ıum instare conflictus videretur, priusquam successor
oficisci in provinciam posset; et esse duos in Gallia du-
s, totidemque exercitus, ex usu et necessitate temporum
debatur. Neque falsi opinione sua Patres sunt. Domitio
uum hostes occurrissent, neutra parte pugnam detrectante,

§ VII. Cæs. de Bell. gall. — Cic. pro Milone. — Scholiast. Lucan. —
rab. lib. IV, p. 191. — Posidon. — § VIII. U. C. 631; A. C. 121. — Liv.
it. — Flor. III, 2. — Cic. pro Font. cap. 12. — Vell. II, 7 et 10. Plin.
29, et XIV, 4.

quia Romanus viribus ac disciplina valebat, Allobrogum ingentes copiæ maximis Arvernorum auxiliis auctæ erant, ad confluentes Sulgæ fluminis et Rhodani, juxta Vindalium (id oppido nomen traditur) acri prælio concursum est.

X. Ibi victoriæ magnum momentum elephanti attulerunt, rarum in romana acie præsidium: horum insolita forma, ac stridore hostium agmen exterritum, jumentis maxime per consternationem et tumultum solventibus ordines, fusum fugatumque est: captivorum millia tria fuerunt; cæsorum major numerus, ad viginti millia cecidisse referuntur. Dum hæc trans Alpes geruntur, fœdius in Urbe certamen inter cives, et, occisis insignibus viris, funesta victoria fuit: jam enim gracchanorum motuum eventus exsequi tempus monet. Professas invicem inimicitias L. Opimius et C. Gracchus proximis aliquot annis aluerunt, non sine mutuis contumeliis ac periculis, utrisque, ut fit, adversarium quovis modo deprimere studentibus.

XI. Opimius, per factionem Caii serius consulatum adeptus, vicem ei reddiderat, curato, ne tribunitiis comitiis suffragia, quæ plurima tulerat, ex fide renuntiarentur: id, quanquam controversia non caret, probabilius effecit inimicorum insultatio, qua et ipse commotior, *risum eos ridere sardonium* dixit, *ignaros, quantum ipsis tenebrarum actionibus suis offudisset.* At L. Opimius, omnia sibi consuli contra privatum proniora videns, nullum non lapidem movebat, ut contumeliis injuriisque irritatum juvenem ad violentius aliquod factum impelleret, quo fratris exemplo perderetur.

XII. Igitur dum ille, cum M. Fulvio Flacco, conquirendis per Italiam colonis occupatur, qui Carthaginem deveherentur, consul omnes suas artes viresque ad subvertendas ejus leges, tollenda acta, explicat. Præcipue terminorum a lupis motorum prodigium celebratur: *tantum non voce missa monere martium animal, non esse diis cordi eam in-*

§ X. Strab. I, 4. — Vell. II, 10. — Liv. Epit. — Flor. III, 2. — Oros. V, 13. — § XI. Plutarch. in C. Graccho, cap. 16. — Appian. Civ. lib. I.

staurari urbem, quæ de imperio terrarum orbis cum populo romano dimicasset: eo jam progressos amentiæ homines, ut non solum consulta Patrum pro nihilo ducerent, sed neque deorum cæremoniis, et formidabili religione moverentur.

XIII. *Plane de ruinis Carthaginis ædificandis cogitationem ullam suscipiendam non fuisse: nunc autem, quia, quod factum esset, mutari nequiret, providendum, ne in pernicioso incepto pergeretur; orandosque deos, ut, quidquid his ausis contractum piaculi esset, id omne salva republica suis periculis auctores luerent.* His sermonibus quum accessissent augurum responsa, motus est senatus, ut cum populo ea de re agi juberet. Promulgavit legem ex senatusconsulto M. Minucius Rufus tribunus plebis. Id quidem haud citra magnum dolorem, sed tamen civiliter laturus Caius videbatur, sive magnitudine periculi appropinquantis segnior; sive damnata spe curandi civitatem, tot vitiis ægram, et aliorum improbitate, aliorum stultitia, quotidie in majora mala præcipitem.

XIV. Sed desidentem ejus impetum amici, et princeps omnium M. Fulvius exstimulavit, provecta jam ætate, sed juvenili temeritati propior. Surgit de integro acerbior, quam antea unquam, contentio. Triumviri furentibus similes in forum provolant; senatui convicium ingens faciunt: *nihil in Africa triste visum: artes has locupletium esse, qui defensores plebis, actaque reipublicæ salutaria ut evertant, consumptis frustra machinationibus aliis, ad ficta prodigia se receperint:* levissimus quisque de plebe criminationibus eorum facile credit, magna hominum multitudo agglomerata impellit ultro ruentes, societatemque laborum ac periculorum pollicetur.

XV. Aiunt, et matrem Caii Corneliam conductos clam mercenarios, specie messorum, a Miseno in Urbem misisse; idque ex epistolis ejus intelligi posse, quibus per verborum ambages consilium suum filio significasset; sed incerta ea fama est; et ex diverso asseritur, invitissima matre postre-

§ XII. Appian. Civ. lib. I. — § XIII. Flor. III, 15. — Auctor de Vir. ill. cap. 65. — Plut. — § XIV. Appian.

mas actiones Caium suscepisse. Die comitiorum quum populus prima luce Capitolium implevisset, jamque M. Flaccus cum eo agere exorsus esset, magno stipatus agmine Caius eodem contendit: sed impeditus inimicorum occursu, declinato comitio, in porticum secessit, donec, quid agendum pro tempore esset, consideraret.

XVI. Interim Q. Antyllius Opimii præco, quum a sacrificio consulis exta deportaret, turbam triumviralem findens, « Date locum, exclamat, bonis civibus improbi! » Simul nudatum brachium turpiter commotum exporrigit: in contumeliam id acceptum, stilisque longioribus, qui de industria præparati cædis causa dicebantur, confestim homo confossus est. Qui Gracccho iniquiores sunt, nihil contumeliose dictum factumque ab Antyllio tradiderunt, sed hunc in porticu sacrificantem, quum præteriret Gracchus, injecta manu rogavisse, patriæ parceret.

XVII. Tum Graccho, tanquam ad cogitati sceleris exprobrationem, torvum intuente, clientium aliquem, nec voce ulla, nec signo exspectato, sed ex vultu mentem perspexisse ratum, districto pugione cædem patravisse. Utcunque res gesta est, ægerrimo animo tulit eam Caius: quumque se purgaturus in forum descendisset, nec audire quisquam sustineret (cæde enim cognita, nescii ubi constiturum id exemplum esset, templo diffugerant, et tentantem dicere, tanquam civili sanguine pollutum, aversabantur); magno dolore correptus, turbam suam increpuit, *quod inimicis jam pridem hoc quærentibus, colorem adversus sese præbuissent.*

XVIII. Neque defuit consul occasioni, quin magnam Caio invidiam conflaret, quasi cive interfecto, concionem etiam a tribuno plebis avocare ausus esset. Dato deinde certis hominibus negotio, ut ante lucem armatos in Capitolium adducerent, dimissis præconibus senatum indicit. Ipse, æde Castorum occupata, occasionem suam opperitur. Irrita-

§ XV. Plutarch. — Oros. V, 12. — § XVI. Appian. — Auct. de Vir. ill. — Plutarch. — § XVII. U. C. 631: A. C. 121 — Plutarch. in C. Graccho. — Appian. — Auct. de Vir. ill.

tis omnium animis, non tamen ulterius ea die processum: et imbre coorto Caius atque Fulvius, rebus præsentibus mœsti, sua quemque manu comitante, domos discesserunt: cætera plebs, ut in magno discrimine civitatis, forum de media nocte occupavit.

XIX. Ubi diluxit, et senatus convenerat, nudum Antyllii corpus, cum gemitibus et ploratu portantium, per forum defertur ad curiam; conscio omnium consule, sed per dissimulationem mirabundo, quæ causa luctum istum excitaret: procurrentibus ad visendum senatoribus, quum depositus in foro lectus esset, varii animorum motus fuerunt. Patres, velut sævum ac triste facinus, impense miserabantur: vulgus ira et indignatione fremebat, *quænam illa pravitas animorum esset, ut, qui Ti. Gracchum tribunum plebis in Capitolio interfecissent, insepultumque abjecissent, iidem nunc apparitoris Antyllii non justissimam forte necem, sed cujus ipse causam præbuisset, tanta cum doloris demonstratione deplorarent.*

XX. *Propositum in foro cadaver esse mercenarii hominis, circumstare senatum, tanquam in magna reipublicæ calamitate tristem: at hos tam bonos ac misericordes animos, eo ipso tempore nihil aliud agitare, quam quibus modis unum reliquum romanæ plebis assertorem circumveniant.* Non obstiterunt hæ quærelæ, quo minus in curiam regressi Patres, M. Æmilii Scauri sententiam sequuti, senatusconsultum, quale in extremo metu solet, facerent: *Quod L. Opimius consul verba fecit de republica, de ea re ita censuerunt, uti L. Opimius consul rempublicam defenderet.*

XXI. Hoc accepto senatusconsulto, L. Opimius, senatu in armis adesse, equitibus præterea binos servos armatos adducere jussis, Caium et Flaccum ad rationem actorum reddendam in curiam arcessit. Vicissim et Flaccus præsidium, quantum potest, cogit, certus vitam atque dignitatem, si jure non liceat, armis defendere. Longe alia Graccho

§ XX. Auct. de Vir. ill. cap. 76. — Cic. Philipp. VIII, 4. — Plutarch. — Appian.

mens erat: solus et inermis perire malebat, quam cum periculo et clàde civium vincere. Sed foro digrediens quum forte præter statuam patris via duceret, diutule ad eam substitit; nullaque voce edita, tantum lacrymis et gemitu prorumpentibus, discessit.

XXII. Id conspectum incitamento multis fuit, ut sine summo suo scelere deseri posse negantes, domum ejus contenderent, eumque actis tota nocte excubiis custodirent. Et hi quidem cæteroquin quieti, suum ac reipublicæ tempus mente sollicita metiebantur. Ad Flaccianas ædes non eadem modestia erat, quum ipse inter primos multo mero inebriatus, pleraque præter ætatem indecore jactaret ageretque, et ducis exemplo factio ex fæce plebis collecta, cum multis in primores Patrum liberis dictis, usque ad diluculum vino ac clamoribus omnia replerent.

XXIII. Luce orta M. Fulvius ægre a somno excitatus, spoliis gallicis, quæ domi a triumpho habebat, armat suos, et ad collem Aventinum occupandum proficiscitur. Armavit et Caius familiam, ipse brevem pugionem sumpsit, inermis cætera, togatusque tanquam ad forensem actionem exivit domo. Ibi conjux occurrit Licinia, unaque manu filium communem, altera virum tenens: « Quo ruis, inquit, Cai? « non ad rostra te, ut olim, dimitto legislatorem sacrosancta potestate præditum, quanquam et hæc in fratre « tuo violata est: ne adversus hostem quidem dimicaturus « egrederis, ut si quid humanitus contigisset, luctum liceat « consolari.

XXIV. « Acerbissimis inimicis Semproniæ domus, Tiberii « Gracchi interfectoribus temet objicis, nudum quidem « recte, nam in civilibus discordiis perire, quam perdere, « viro bono convenientius: sed in nullum patriæ usum debitam illi vitam profusum ire, cum nulla officii laude « crimen habet temeritatis. Non es nescius regnare vim in « foro et comitiis; ferro, non jure, controversias transigi

§ XXI. Auct. de Vir. ill. — Appian. — Plut. — § XXIII. Appian. — Auct. de Vir. ill. — Plut.

« etiam ultra mortem extendi odia, et, amisso spiritu, cor-« pus exanime ludibrio et pœnis destinari : si ad Carthagi-« nem aut Numantiam Tiberius cecidisset, induciis factis « ad sepulturam repeti cadaver potuit; nec enim vel infen-« sissimi hostes funeribus occisorum invident.

XXV. « Sed in hac urbe quo evaserit improbitas, vides. « Me miseram! quid ego scio, si non flumini aut mari mox « supplicandum erit, ut corpus contumulandum restituant! « nam quid usquam sanctum intemeratumque esse queat, « ubi Tiberius occidi potuit? quid vero posthac aut legibus « credas, aut quam ultra spem habeas in tutela deorum? » Inter hæc lamenta Gracchus clementer laxatis mulieris amplexibus, tacitus cum amicis digredi cœpit : mulier, togam abeuntis prehendere conata, procidit humi; quumque diu sine voce jacuisset, tollitur a servis, et in ædes fratris Crassi deportatur. Caius atque Fulvius, sociatis in Aventino consiliis, ædem Dianæ muniunt : *etiam servos ad pileum vocatos, quanquam sine successu,* quidam auctores prodiderunt; quod placidis Caii moribus parum congruit, nisi forte in extremo periculo nullum esse contemnendum auxilium existimavit.

XXVI. Ne tamen quidquam retinendæ concordiæ intentatum relinqueret, Fulvio persuasit, ut Quintum filium minorem cum infulis mitteret in forum, existimans, ob innocentiam adolescentiæ, gratiosum hunc et utilem impetrandæ paci legatum fore : namque annum duodevicesimum necdum transgressus, ingenua formæ pulchritudine excellebat. Atque hic ubi vultum verecundia et lacrymis perfusus, mandata modeste ac decenter exposuit, haud pauci præsentium ad conditiones inclinabant, quum Opimius consul : « Ipsos, inquit, venire positis armis oportuit, « seque senatus arbitrio permittere : tu igitur hæc nuntia-« turus abito, et, nisi acceptæ conditiones erunt, ne rever-« titor. »

§ XXV. Appian. — Oros. V, 12. — Plutarch. — § XXVI. Vell. II, 7. — Plutarch. — Appian.

XXVII. Aiunt, his renuntiatis paratum fuisse Gra descendere, et reliquis omnibus reclamitantibus ret Ita remittitur cum prioribus mandatis adolescens, e pido pugnandi consule in vincula conjicitur: contin lida manus cum justis armis, et Cretenses sagittari in Aventinum mittuntur. Hos D. Brutus vir consular socer Caii fuerat, per clivum publicum ductos, ado dicatos hostes jubet. Fit acris pugna, ferociter dir Flacco. P. Lentulus princeps senatus grave vulnus donec amissis hominibus ferme ducentis quinquagin maxime sagittis eminus confixi fuerant, et diffugi reliquis, M. Fulvius una cum majore filio, per ædem in cujusdam noti domum perfugit.

XXVIII. Ibi quum in balneum quoddam neglectu se abdidisset, et inimici, latebras ejus ignorantes, t incendium minitarentur, territus qui receperat, qu dicium facere verecundaretur, subornavit proditore reperti, tamen objectis foribus se defendebant, do scisso cratitio pariete jugulati sunt. Caium, manus rere cum civibus nolentem, in Dianæ fanum abstulit fuga. Ubi præ dolore manus sibi inferre parantem fi amicorum Pomponius et P. Lætorius attinuerunt: quam alii pro Lætorio Licinium nomen ponunt.

XXIX. Sic extortus juveni pugio, ac ipse in abreptus est: ibi genu posito tetendisse ad simulacru manus dicitur, cum imprecatione in romanam plebe *ceret Dea, ut ingratus et desertor suorum populus, per nobilitati serviret servitutem.* Subito enim, quum pr voce præconis impunitas arma ponentibus esset, a versis se relictum animadverterat. Familiares tamen amicique pro eo adhuc propugnabant; quorum ope portam Trigeminam et sublicium pontem pervenire ibi Pomponius eques romanus et Licinius (sive is L

§ XXVII. Appian. — Plutarch. — Oros. V, 12. — L. Ampel. Philip. VIII, 4, et in Catilin. IV, 6. — Val. Max. V, 3. — § XXVII apud Vales. — Oros. — Plutarch. — Auct. de Vir. ill. cap. 65.

fuit) more Coclitis pontem objectu corporum suorum clauserunt irruentibus: postremo his quoque, dubium suo, an hostili ferro, interemptis, parum, ne comprehenderetur Gracchus, aberat.

XXX. Plurimi enim eum, nec ab odio magis, quam avaritia, persequebantur; quia consul caput ejus auro pensaturum edixerat. Igitur perterrita multitudine, cui eousque carissimus fuerat, nemo aut defensor capitis ejus, aut adjutor fugæ exstitit: tantum, velut ludicri certaminis spectatores, properare eum hortabantur; adeo non ferentes opem, ut equum petenti nemo sustinuerit adducere (nam a templo Dianæ desiliens talum intorserat): hactenus omnium animi perculsi victoria senatus erant.

XXXI. Jam in lucum Furinæ, qui trans Tiberim est, pervenerat, quum propinquis admodum Opimii satellitibus, occupandum fati arbitrium ratus, jugulum servo præbuit, qui dominum, et mox semet ipsum super domini corpus interfecit: manavit tamen et hæc fama, *vivum utrumque deprehensum a percussoribus esse: atque ab his servum primo, qui Gracchum suo corpore tegebat, deinde Caium obtruncatum esse.* De fide hominis consentitur: auctor mortis et nomen in incerto est: quidam *Philocratem*, plures *Euporum* prodiderunt.

XXXII. Capita Flaccorum et Gracchi relata sunt ad consulem, haud pari crudelitatis præmio: nam tenuiorum gratuita opera fuit; L. Septimuleio Anagnino, qui lancea præfixum Caii caput attulerat, æquale auri pondus persolutum est: eademque res et consulis capita civium licitantis, et Septimuleii multa suggillatione non caruit; qui quum inter familiares Gracchi fuisset, non modo casum amici non est miseratus, sed etiam caput sua manu præcisum, aut obscuro cuidam homini, qui amputaverat, quæstus causa ereptum,

§ XXIX. Oros. — Auct. de Vir. ill. — Plutarch. — Vell. II, 6. — Diod. apud Vales. — § XXX. Plutarch. — Vell. — § XXXI. Diod. — Oros. — Plutarch. — Val. Max. VI, 8. — Appian. — Cic. de Orat. II, 67. — Flor. III, 15. — Plin. XXXIII, 3. — Auct. de Vir. ill.

in ædes suas detulisse dicitur, ibique cervice perfor rebroque exempto, plumbum infudisse : certe, qui pensum caput fuisset, pondo septemdecim cum be pendisse, annotatum est. Atque hic merito deinceps et contemptu omnium exegit vitam, etiam prætoris cii faceto dicto notatus : nam petenti, *ut se præfe Asiam duceret :* « Quid tibi vis, inquit, insane? tar « lorum est multitudo civium, ut tibi ego confirn « Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecun « venturum. »

XXXIII. Hunc ad modum peremptis ducibus, co cæteros tam acerbe quæstionem ejus criminis exer supra tria millia hominum, plerumque indicta ca carcere triumvirali supplicio necata referantur, boı blicatis, corporibus in profluentem abjectis. Gracchi truncus, misericordia quorumdam, an spe præmioru enim memoriæ proditum est), extractus aquis, et M ad matrem Corneliam deportatus. Flaccus adolescens accepto mortis arbitrio non uteretur, in robore neca

XXXIV. Huic etiam, quemadmodum C. Gracch amicorum, quum salutem dare non posset, soci mortis præstitit: haruspex Tuscus, flentem in vinc blica duci videns; « Quin tu hoc potius, inquit, faci cum dicto caput illisit in postem lapideum januæ ca effusoque cerebro exanimis corruit. Memoria quoqu sorum damnata, viduis luctu interdictum : Licinia Ca insuper spoliata est : M. Fulvii diruta domus; *are ciana* appellatur. Omnis ista severitas, quum a priva gis odio, quam publici boni cogitatione, profecta tur, magis ad invidiam consulis, quam ad aucto valuit.

XXXV. Utique postquam, Urbe lustrata, Concor num ex senatusconsulto L. Opimius in foro posuit

§ XXXIII. Sallust. Jugurth. 31. — Oros. — Plutarch. — Appian. II, 7. — § XXXIV. Plutarch. — Vell. — Cic. pro Domo, cap. 38. Maxim. VI, 3.

quam enim de civibus interfectis tropæum frementes intuebantur, noctuque titulis dedicatæ ædis interpositum carmen est, quo *templum istud Concordiæ opus esse vecordiæ* significaretur. Hunc cursum exitumque vitæ nobile par fratrum habuit: quasi, quibus natura et educatio ingenium et alia præclara similiter contulerant, eos etiam germanis, ut ita dicam, casibus fatorum industria damnavisset.

XXXVI. Uterque insignis animo, et par cuilibet ducum futurus, tum abstinentia et facundia inter præcipuos fuit: uterque amore reipublicæ, quam, oppressa plebe ingenua, sensim robore virorum subducto, labefactari per avaritiam principum intelligebant, arduum opus, et ad extremum infelix moliti, quorum consulere commodis studuerant, eorum metu proditi, haudquaquam dignam sanctissimi propositi mercedem retulerunt. Postea tamen, ut vera rerum pretia mortales sero intelligunt, revixit ipsorum in mentibus civium amor, ut et effigies haberent propatulo, et primitias fructuum locis, ubi interfecti illi fuerant, libarent; quibusdam etiam quotidiana ibi sacra facientibus, adorantibusque tanquam ad pulvinaria deorum.

XXXVII. Paulatim enim, quidquid actionibus Gracchorum partum fuerat, quum plebi detraheretur, tum demum vidit, cum his fratribus libertatem suam interiisse. Neque multo post lege lata permissum, litigiosos agros possessoribus accepta pecunia relinqui, quod superior Gracchus vetuerat; patefactaque divitibus via est, partim pretio, partim calumniis, aut vi extrusis pauperibus, fundos suos in immensum amplificandi. Quod ubi continuis querelis molestum et infame fuit, Sp. Thorius in totum abrogavit agrarias leges, instituto, *ut, agris penes pristinos possessores manentibus, vectigal divideretur plebi.*

XXXVIII. Sic egestati civium nonnihil consultum, frequentiæ detractum est; et circumscriptis semel hac astutia legibus, ut nihil improbæ cupiditati satis est, divites haud ægre

§ XXXV. Appian. — Augustin. de Civ. Dei, III, 25. — Plutarch. — Vell. — § XXXVI. Plutarch. — § XXXVII. Cic. in Bruto, cap. 36. — Appian.

tribunum alium repererunt, qui etiam vectigal tolleret: ita servilem in modum oppressa plebe, rata Caii morientis imprecatio fuit. Quin et publicæ mox calamitates ab hoc initio prodierunt: civium ac militum infrequentia orta; ærarium populi romani defraudatum; legum etiam gracchanarum velut oblivio et interitus sequutus, quum per annos ferme quindecim ex iis judicia nulla, aut rara agerentur.

XXXIX. Non omittenda mihi videtur hoc loco Corneliæ constantia, quæ vitam ultra hæc tempora produxit in Miseno, quo post Tiberii necem, Urbem perosa, secesserat. Magnifica mulier et erudita, doctorum hominum, etiam e Græcia, conversatione dolorem animi leniebat: sociorum regum omnium amicitias retinens, muneribusque colere ac coli solita. Frequentes igitur domi illius hospitum adventus erant, quoties acta dictaque, et interiorem vitam patris Africani referret, cum voluptate auscultantium: iidem stupebant, quum audirent fata filiorum eo vultu ac voce narrantem, tanquam aliena ac vetera mala exponeret.

XL. Nam et ad cætera omnia nullum mœroris signum edebat, et quum *in locis sacris occisos* diceret, amabat addere, *dignos esse illos ejusmodi defunctis tumulos.* Unde quidam senio et calamitate emotam ipsi mentem judicarunt: amentes ipsi, quos falleret, quantum etiam in muliebribus animis, ad humana bene ferenda valeat recta indoles, cum bona educatione, et iis studiis, quæ omnia mortalium caduca et fluxa esse docent, neque secundis rebus abuti ad superbiam, neque ad vilitatem adversis compelli patiuntur.

XLI. Sub idem tempus, quod interfectis inimicis res matura videbatur, de P. Popillii reditu, quem priore tribunatu suo C. Gracchus expulerat, L. Calpurnius Bestia tribunus plebis ad populum tulit: multisque, ut pro nobilissimo homine, cognatis affinibusque, sed maxime filiis adolescentibus deprecantibus, populus reditum jussit. Idem annus sicuti Romam urbem discordia, ita Siciliæ partem incendiis et ruinis laceravit: auditaque Catanensium legatio

§ XXXIX. Sallust. Jugurth. cap. 31. — Vell. — Oros. V, 12. — Plut.

est, *sibi Ætnæ montis viciniam, sæpe et antea gravem, tum propemodum exitiosam fuisse.*

XLII. *Nam ab eo monte torrentibus ignium profusis, fines suos omni hostili impressione fœdius vastatos: urbis quoque tecta mole cinerum oppressa, ardore exusta passim concidisse.* Senatus levamen malorum, immunitatem tributorum atque vectigalium omnium in annos decem dedit. Dum ista Romæ geruntur, Q. Fabius consul, quum in provinciam venisset, adversus Bituitum Arvernorum regem, qui a priori clade, ex Allobrogibus, Rhutenisque, et sua civitate, haud minorem pristino exercitum conflaverat, versus Isaram flumen, haud procul Rhodani confluentibus progreditur.

XLIII. Hostes, etiam paucitate Romanorum animosi, quam *vix canibus, quos haberet in agmine, suffecturam* Bituitus jactitabat, primo quoque tempore cupiebant confligere; nihil aliud metuentes, quam ne paratam e manibus elabi victoriam sinerent, quod intra hominum millia triginta consul adduxisset. Ab hac fiducia quum multa negligenter et temere fierent, ea consuli patefacta occasio est, ut quanquam febri quartana, seu, quemadmodum alii scripserunt, recenti vulnere debilis, suo tempore locoque utendum judicaret. Namque Bituitus, licet Rhodanum ponte junxisset, transferendis celerius copiis tumultuarium alterum ex lintribus struxit, quos, imposito ex asseribus tabulato, catenis ferreis revinxerat.

XLIV. Regio ob viciniam montium, partim aspera collibus, partim aquis interrupta, mediocribus, quam magnis exercitibus instruendis habilior erat: accedebat tempus anni, magnis caloribus, quorum impatientes Galli sunt, momentum allaturis victoriæ; nam a. d. VI. id. august. dimicatum est. Igitur curru circumvectus agmen, aut, si in pedes se demisisset, proximis ægrum sustentantibus, ordinabat

§ XLI. Cic. post redit. in Senat. c. ult. Brut. cap. 34, et post redit. ad Quirites, cap. 3. — Oros. V, 13. — § XLII. Oros. V, 14. — Cæs. de Bel. gall. I, 45. — Strab. lib. IV. — § XLIII. Strab. lib. IV, pag. 185. — Plin. VII, 50. — Appian. Celtic. — Oros.

aciem, milites cohortabatur, quid fieri in pugna vellet, edocebat. Diligentiam consiliumque consulis ingens victoria, et quanta ex eo hoste parta nunquam fuerat, approbavit. Ad ducenta millia Gallorum fuisse referuntur.

XLV. Ex his, qui minimum, centum viginti millia cæsa, qui plurimum, centum quinquaginta interempta armis, aut aquis suffocata, prodiderunt: nec insignior victoria clade hostium, quam victoris exercitus incolumitate fuit; ex quo milites omnino quindecim amissi referuntur. Satis apparet, subito invadentium impetu perterrefactum hostem, quum et multitudine sua, et transeundi studio præpediretur, neque explicatam aciem, neque omnino provisi parative quidquam ad prælium habuisse. Igitur pugna cadentium magis numero, quam pugnantium robore, satis diu sustentata, postquam perditas esse res apparuit, ad pontem confusis ordinibus multitudo ingens properavit: qui mole pressus, dissolutis vinculis, multa hominum millia mediis in fluctibus rapidissimi amnis exposuit.

XLVI. Consul rebus ex animi sententia procedentibus, etiam corporis sanitatem ex ista acie retulit; sive animi intentio et labor hortantis suos dispulit febrim, sive lætitia victoriæ excussit. Res enim sane magna gesta erat; potentissimæque civitates, non tentandam ultra fortunam belli ratæ, bonis conditionibus in fidem acceptæ: ex unius nomine Fabius *Allobrogicus* appellatus. Populos istos reperio, quum duplici clade perculsi, non tam de pace petenda, quam ab utro imperatore peteretur, agitarent (nam adhuc proconsule imperium in eadem provincia Cn. Domitius obtinebat), tandem ob majoris potestatis nomen, et quod verum rebantur, ei se finiti belli gloriam dare, cui illustriorem de se victoriam dii dedissent, ad consulis dextram confugisse.

XLVII. Quod quia Bituiti regis auctoritate factum dice-

§ XLIV. Plin. — Appian. — § XLV. Strab. lib. IV, p. 191. — Liv. Epit. — Oros. — Appian. — § XLVI. U. C. 631; A. C. 121. — Plin. — Marcell. XV, 29. — Vell. II, 10. — Val. Max. IX, 6.

batur, Cn. Domitius, qui pacatæ Galliæ titulum ardenter concupiverat, ulcisci dolorem suum minime commendabili arte statuit. Quippe Bituitum, quasi de maximis rebus colloqui cum eo cuperet, in sua præsidia evocavit: qui ubi, positis jam armis, nihil ultra metuens, gallica simplicitate venisset, hospitio exceptum hortari cœpit, ut ad satisfaciendum senatui Romam proficisceretur: deinde recusantem in vinculis imposuit navi, deportandumque in Urbem curavit.

XLVIII. Senatus, quamquam Domitii factum probare non posset, quieti tamen pacique dandum putavit, ne hac injuria exacerbatum in patriam remitteret. Sed et filium ejus Congentiatum comprehendi, Romamque mitti; ipsum Albæ in custodia haberi, placuit. Adolescens Romæ liberaliter educatus, quum beneficio senatus in regnum postea revertisset, amicitiam romanam constanter retinuit. Allobroges senatusconsulto in deditionem accepti sunt; Arvernis etiam et Ruthenis pax data: stipendium neutris impositum. Interea Q. Cæcilius Metellus Balearicus, pacatis insulis istis, coloniisque tanquam freno impositis, Urbem triumphans ingressus est.

XLIX. Magistratum deinde novi consules inierunt P. Manilius, C. Papirius Carbo. His consulibus L. Calpurnius Piso, Q. Cæcilius Metellus, qui paulo ante triumphaverat, senatu recensito principem legerunt Q. Metellum Macedonicum, censoris patrem. Magna tum omnium exspectatione judicium L. Opimii agitatum est, quem, simul abiisset magistratu, P. Decius tribunus plebis, die ad populum dicta, corripuerat. *Violatas ab eo leges* objectabat, *quæ civem romanum indemnatum necari vetuissent:* at reus auctoritate senatusconsulti se defendebat. Id ipsum arguebat accusator, simul senatui creans invidiam.

§ XLVIII. Val. Max. — Liv. Epit. — Eutrop. — Diodor. apud Valesium, pag. 386. — § XLIX. U. C. 632; A. C. 120. — Liv. Epit. — Cæs. de Bel. gal. I, 45. — Pighii Annal. — Vell. I, 11. — Cic. de Orat. II, 30, 31, et Part. Orat. cap. 30.

L. « Quid enim posthac, inquit, certi vobis fidique juris « erit, Quirites, si leges pro salute vestra, et, quod saluti « anteponitis, pro libertate, sanctissimis cærimoniis latas, « ubi factioni paucorum, qui regnum in curia obtinent, vi- « sum fuerit, quolibet senatus nutu tollentur? Ad tria millia, « horresco referens, ad tria millia civium romanorum in « carcere necata sunt: neque miseris aut innocentia sua, « aut ad populum romanum respectus, ne Porciæ quidem « Semproniæque leges profuerunt.

LI. « Quamquam quid ego Sempronias leges advoco, quæ « in ipso auctore violatæ sunt? C. Gracchum, Ti. Gracchi « filium, P. Africani nepotem, iterum tribunum plebis, suæ « leges defendere non potuerunt, quo minus inauditus, in- « defensus, sine judicio, sine jure, sine more mactaretur. « His enim hostiis superbissimorum hominum crudelitas « gaudet : neque gratior cadere victima vestræ libertatis « hostibus potuit, quam qui eam adversus impotentiam illo- « rum constantissime asseruerat. Atque hujus quidem viri « vitam defendi omni ope oportuerat: sed id quidem, quia « fatali quadam consternatione prætermissum est, saltem « ulcisci, non magis ipsius, quem qualiscunque exitus se- « mel malis omnibus liberavit, quam vestra liberorumque « vestrorum interest.

LII. « Quis enim posthac deorum hominumve, quem- « quam Quiritium C. Gracchi leges invocantem feret, nisi « C. Gracchum sua lege hoc tempore, et in hoc reo vindi- « catis? Cujus ego rei frontem audaciamque miror, qui « non, ut biennio ante P. Popillius, ultro cessit Urbe, con- « spectumque vestrum reveritus est, quo ille pudore mise- « ricordiam vestram recte meruit; sed offert se, assistit, « aspicit, aspiciturque, vix molliore vultu, quam nuper « fuit, quum juvenem tribunicium, quum senem triumpha- « lem, quum deinceps ex vestro numero cohortes innocen- « tium interfici juberet. Responde, L. Opimi, quæ tibi mens

§ L. Liv. Epit. — § LI. Cic. pro Rabir. cap. 4. — § LII. Flor. III, 15. — Vell. II, 6.

e cognovi, subiit
profecto ejusmodi
n passuros fuisse,
um privatis rationi-

s ardor, absurdusque
idere crederem, quam
lissent; aut plus amare
anc tanta exstarent me-
overi, quum sororis suæ
anus æquo animo patere-
Tiberii nece, idem ego de
espondeam, jure cæsum vi-
ore factum sit, id jure factum
cujus interest, hoc præsidio
in ordinem coacto senatu, im-
litionibus miscendi impunita sit

blico consilio civitas stare potest,
e consilii sua constare salubritas.
prudentissimi mortales, jus amplis-
sartum tectumque habere studuerunt,
ties temporibus rectorum consiliorum
ed etiam dubiis, adversum subita peri-
t salubrium extemporalis copia. Sacro-
egum potestas esse debet, neque ab earum
latum unguem recedi : sed ne ipsæ quidem
hac præscriptione fraudem fieri reipublicæ;
em uti caverent, et latæ a magistratibus, et a
ptæ jussæque sunt.
Pacata tempora, tranquillamque civitatem, exse-
gum et requirit, et respicit : ubi tumultus et sedi-
celerius minantur periculum, quam in legibus esse
edium queat, extra ordinem providendum, ne imme-
abile vulnus accipiatur, per quod ne ipsis quidem legi-

VIII. Cic. in Bruto, cap. 18, et de Orat. II, 25.

LVI. « O misericordes Patres! Quis jam nesciat, quanto « plebis amore teneamini, qui propter libertinum hominem, « Sempronios et Flaccos, propter unum, aliquot millia ci- « vium occidistis! An et M. Fulvius Antyllium interfecit? « Sed altera scilicet fax seditionis exstinguenda fuit : esto! « quid vero filius? pugnavit enim in Aventino : id quoque « demus, jure interfectum videri, quia non libenter inter- « fectus est : sed quid filiorum minor? quem pæne puerum, « tantummodo quod patris imperio cum precibus et lacrymis « pacem ab hoc consule orare sustinuit, in robore neca- « vistis?

LVII. « Quid illa deinde civium romanorum millia, qui « tam cupide sunt interfecti, ut ne spatium quidem cogno- « scendi causas relictum fuerit, etiamsi propositum adfuis- « set? Quæ omnia si jussu et voluntate senatus gesta sunt, « quid dicam, nescio : sin et a natura hominum, et ab of- « ficio civium, et a dignitate amplissimi ordinis vehementer « abhorrent, cur ignoscuntur? cur istorum invidiam in se « recipere, quam in L. Opimio hærere, civitatis principes « malunt? cur tot egregii viri, maximis populi beneficiis « usi, adestis huic reo, favetis, studium, gratiam, auctori- « tatem, vocem, accommodatis? ad vos enim orationem « meam converto, teque nominatim, C. Carbo, quem equi- « dem in istis subselliis conspici miror, ut causam populi « consul oppugnes, quam tribunus acriter, nec sine gloria, « defendisti. »

LVIII. Quum hæc atque talia homo minime infans tur- bulenta oratione jecisset, C. Carbo consul, optimus illis temporibus patronus, rei defensionem orsus : « Recte, in- « quit, P. Deci, tribunatus me admonuisti. Nam et ego tum « annis et judicio infirmior, eodem pæne modo, quo tu « nunc facere aggressus es, per causam gracchanæ necis, « multa mihi in civitate turbanda esse existimabam. Sed ubi « omnes nostros principes, qui domi forisque præstantissi- « mam reipublicæ operam navaverant, ipsumque adeo P. Sci-

§ LVII. Liv. III. 16. — Oros.

« pionem Africanum, in alia sententia esse cognovi, subiit « animum meum dubitatio, nunquam profecto ejusmodi « viros inultam clarissimi juvenis cædem passuros fuisse, « nisi publicæ quietis felicitatisque studium privatis rationi« bus anteposuissent.

LIX. « Tum vero refrixit inconsultus ardor, absurdusque « mihi videri cœpi, si me aut plus videre crederem, quam « isti tot sapientissimi homines vidissent; aut plus amare « rempublicam, quam quorum in hanc tanta exstarent me« rita; aut amicitia Gracchi permoveri, quum sororis suæ « filium interfectum esse P. Africanus æquo animo patere« tur. Igitur quod ille olim de Tiberii nece, idem ego de « Caii casu nunc interroganti respondeam, jure cæsum vi« deri. Quod enim senatu auctore factum sit, id jure factum « esse, nemo negaverit, nisi cujus interest, hoc præsidio « nudari rempublicam, ut in ordinem coacto senatu, im« probis civibus omnia seditionibus miscendi impunita sit « audacia.

LX. « Neque sine publico consilio civitas stare potest, « neque sine auctoritate consilii sua constare salubritas. « Ideo majores nostri, prudentissimi mortales, jus amplis« simi ordinis semper sartum tectumque habere studuerunt, « ut non modo quoties temporibus rectorum consiliorum « maturitas esset, sed etiam dubiis, adversum subita peri« cula non deesset salubrium extemporalis copia. Sacro« sancta quidem legum potestas esse debet, neque ab earum « voluntate vel latum unguem recedi : sed ne ipsæ quidem « leges velint, hac præscriptione fraudem fieri reipublicæ; « quam fraudem uti caverent, et latæ a magistratibus, et a « vobis acceptæ jussæque sunt.

LXI. « Pacata tempora, tranquillamque civitatem, exse« cutio legum et requirit, et respicit : ubi tumultus et sedi« tiones celerius minantur periculum, quam in legibus esse « remedium queat, extra ordinem providendum, ne imme« dicabile vulnus accipiatur, per quod ne ipsis quidem legi-

§ LVIII. Cic. in Bruto, cap. 28, et de Orat. II, 25.

« bus posthac in civitate locus esse possit. Quod si hoc « animo aut M. Brutus regum tempore, aut in libertate « C. Servilius fuisset, non esset Tarquiniorum tyrannide « exonerata respublica, aut in fœdiorem Sp. Mælii dominatum « recidisset; ne recentiora commemorem, quæ multo « malim oblivione sepeliri.

LXII. « Prohibere seditiones ac discordias, servare patriam, « occurrere conatibus impiorum, qui in perniciem « ejus conspirarunt, nulla lege vetitum : neque violatæ dici « possunt, quidquid in speciem contra ipsas actum fuerit, « si aliter teneri salus publica non potuit, ad quam omnia « in civitate, et ante omnia leges ipsæ, referuntur. Quod si « leges semel latas nusquam interruptis obsequiis servari « oportet, nullumque ob pretium necessitas ista remittitur, « quid sibi volunt comitia vestra, Quirites, quibus toties « solam hanc ob causam coitis, ut prius constituta, propter « spem aliquam majoris utilitatis nova rogatione rebus præ« sentibus accommodentur?

LXIII. « Sin vero, temporibus reipublicæ mutantibus, « easdem perpetuo retinere leges, non solum incommodum, « sed etiam insanum est; cur ægre fertis, non paucorum, « aut improborum, aut saltem imperitorum hominum arbi« tratu, sed consilio ac prudentia senatus, neque levibus de « causis, sed ne summa rerum in discrimen veniat, unam « aliquam legem, ne mutare quidem, aut infringere, verum « quod illa vetare videatur, id eo tempore statuque civitatis « facere, quem, si prævidere lex potuisset, ipsa haud dubie « disertis verbis fuit acceptura?

LXIV. « Adeo mentem magis, quam orationem legum « aspicere prudentium est; verba enim infirma sunt, et, « quamlibet diligenter scripta lege, nec dubitationibus omni« bus occurrere, nec effugere calumnias possunt : unum in « omni lege certum perpetuò explanatumque est, nolle, in « verborum suorum sinu periculum reipublicæ et impro« bitati latebras esse. Hæc enim non scripta, sed nata no-

§ LXI. Liv. I, 59, et IV, 14.

« biscum lex est, quam non solum homines, verum etiam « omne animantium genus natura magistra tenet, extraor« dinaria pericula extraordinariis rationibus depellere, neque « segnia opponere remedia celeribus malis. Scipionum fra« trum cladibus amiseramus Hispanias; retinuit L. Marcius, « non facturus, si leges et comitia magistratuum exspectare « voluisset.

LXV. « Eodem bello, quum Hannibal copias admovisset « Urbi, et pavens multitudo pluribus locis tumultuaretur, « omnes, qui dictaturam, consulatumve, aut censuram ges« sissent, donec Pœnus abscederet, cum imperio esse pla« cuit. Qualia commemorare ex omni ætate plurima possem: « nam ejusmodi exempla et in nostra civitate, et in aliis « omnibus exigente usu frequentata sunt. Si igitur, quod « talibus temporibus fieri solet, debetque, a L. Opimio fa« ctum est; cur L. Opimius, tanquam fœdi facinoris auctor, « accusatur? cur invidiæ criminique cedit, quod honori dari « oportebat?

LXVI. « In thebana civitate aliquando longe principem « virtute et moribus Epaminondam fuisse accepimus. Is « quum, supra præstitutum legibus tempus continuata præ« tura, res maximas patriæque utilissimas gessisset, quarum « occasio præteritura fuerat, si legitimo tempore imperium « deposuisset; pœnam non deprecatus, adscribi petiit de« creto, *Epaminondam a civibus morte mulctatum esse, quod « eos, superatis apud Leuctra Spartanis, quorum conspectum « in acie Bœotii ante se imperatorem ferre nequivissent, coe« gerit Thebas ab interitu Græciam in libertatem vindicare.* « Vos damnationi L. Opimii quem titulum præscribere ju« stiorem poteritis, quam, quod impiorum suppliciis servata « civitate, hæc omnia, vosque ipsos, quantumlibet invitos « atque repugnantes, salvos esse coegerit?

LXVII. « Cives armati, ducibus viris nobilissimis, Aven« tinum insederant; non causa, non proposito, ne specie « quidem eadem, qua olim nostri milites eumdem collem

§ LXV. Liv. XXV, 37, et XXVI, 10. — § LXVI. Corn. Nep. Epam. c. 8.

« occuparunt : vis illos et libido decemvirorum conciverat; « neque ut aliis injuriam facerent, sed ut a se suisque li« beris arcerent, satagebant; utque animi civiles, sic etiam « arma signaque romana noscebantur : nunc homines sedi« tiosi, bonis omnibus inimici, triumphata nuper arma et « transalpinum ornatum ostentabant, ut Urbs iterum a « Gallis capta videretur. Capita factionis, quum in senatum « vocarentur, venire detrectabant; quia, quod per vim in« juriamque fecerant, non audebant jure defendere. In eo « rerum articulo, quid aliud agere consul, quam referre ad « senatum poterat? quid aliud senatus, quam mandare con« suli tutelam civitatis?

LXVIII. « Nec ego jam L. Opimium defendo : totius sena« tus ago causam. Senatus, si vera vultis, hoc judicio reus « est : per L. Opimii latus legum violatarum senatus insimu« latur. Atque earumdem legum assertor et vindex, si diis « placet, P. Decius est, quem ego idoneis, eisque multis « testibus, pecuniam contra leges cepisse convincam.

LXIX. « Atque hic accusare L. Opimium audet, quod in « caput C. Gracchi constituerit præmium : quid enim est « simile? tu pecuniam accipis, ut bonis civibus periculum « crees; ille dedit, ut improbos tolleret : factum tuum infa« miæ plenum, et avaritiæ sordibus inquinatum est; ille « suas opes non auxit, publicas non profudit, sed impen« dit. Atque utinam fas esset, omnium malorum interitu « quietem Urbis atque securitatem comparare! nullum in « usum rectius æraria nostra aperirentur. Neque mihi ma« gistratus ac triumphos, Semproniosque ac Africanos in« gesseris : onerant hæc, non excusant, amentiam homi« num, qui neque honoribus, quos acceperunt a republica, « neque genere, quo procreati sunt, dignos se præstiterunt.

LXX. « Nam quid ego de M. Flacco loquar, cujus arro« gantiam contumaciamque nemo unquam probare potuit? « de Gracchis tacere malim; quorum ego dilexi Tiberium, « Caium non odi : atque utinam egregius alias juvenis,

§ LXVIII. Cic. de Orat. II, 31; id. Partit. Orat. c. 30.

« saltem fraterno casu monitus, ad saniora consilia se retu-« lisset! Nam quod etiam adolescentes Flacci, aliorum aliquis « numerus, armis aut suppliciis interiit, habeat sane crimen, « si in hostes et proditores patriæ nefas est animadvertere. « Sed hoc videlicet, hoc ipsum est, quod jam dudum a per-« ditis hominibus quæritur : impunita scelera sua, atque « etiam honorata esse cupiunt, eoque nituntur, ut seditio-« sorum quidem civium etiam infelicia ausa vindictæ sola-« tium habeant : bonis, si quiescant, a vi improborum; sin « restiterint, a judiciis periculum proponatur.

LXXI. « Quod quia vobis obscurum esse non potest, « Quirites, per omnia, quæ cordi curæque sunt, per et com-« munia civitatis jura, et suos quemque liberos oro, ut « euntes in suffragia non de L. Opimio quæri hoc judicio, « sed de summa reipublicæ, deque urbis et vestra securitate « existimetis. Tibi vero, tribune, denuntio, ut pravis actio-« nibus turbare civitatem desinas : quod si ruere perrexeris, « quidquid de L. Opimio fiet, neque senatus reipublicæ, ne-« que senatui consul deerit. » Missis in suffragia tribubus, qualem optaverant Patres, eventus fuit; quum hortando docendoque populum, ut quisque gratia facundiaque apud singulos universosve pollebat, evicissent, ut contra suum ipse studium plerisque suffragiis reum absolverit.

LXXII. Interea in Galliis res ab imperatoribus nostris constitutæ. Cn. Domitius viam munivit, quæ ab auctore Domitia est appellata. Tropæum, rem inusitatam antea romanis moribus, ex saxo struxit, hostiumque spoliis exornavit. Et ne uno tantum insolenti facto morbum impotentis animi proderet, elephanto per provinciam invectus est, militibus quasi triumphantem prosequutis. Q. Fabius ipse quoque in loco pugnæ tropæum ex lapide albo constituit; templaque duo, Marti alterum, alterum Herculi, ædificavit. Notabilis in hoc Fabio morum varietas, et raro alias exem-

§ LXX. Cic. de Orat. II, 31, et Partit Orat. c. 30. — § LXXI. Cic. de Orat. II, 34; pro Sexto, c. 61, et pro Fonteio, c. 4. — Liv. Epit. — Flor. III, 2. — Sueton. in Neron. c. 2. — Strab. lib. IV. — Val. Max. VI, 9.

plo, post luxuriosam adolescentiam, ætate matura in melius profectus, fuit : belloque ac pace insignis, egregiis laudibus, et *Allobrogici* cognomento gentis Fabiæ veterem gloriam auxit, etiam opibus virtute amplificatis, ut primus omnium argenti mille pondo possideret.

LXXIII. Ab hoc igitur et Cn. Domitio decedentibus quum provinciam P. Manilius consul accepisset, duo splendidi triumphi Romæ ex transalpina Gallia spectati sunt. Prior Q. Fabius Maximus de Allobrogibus et rege Arvernorum Bituito triumphavit. Multa ut ex ditissimis gentibus transvecta spolia, signa militaria, currus, torques aurei : multi insignes captivi ante currum ducti. Sed omnium in se avertit oculos ipse Bituitus, præstantia formæ habituque conspicuus, quum discoloribus in armis, argenteoque carpento, qualis pugnaverat, transduceretur.

LXXIV. P. Manilium, C. Carbonem consules L. Cæcilius Metellus, L. Aurelius Cotta sequuntur. Annus solito quietior foris fuit, pacata recens Gallia, nec ullo alibi memorabili bello. Tantum Segestanos his consulibus in fidem venisse, incertum quibus causis auctoribusve, reperio. Carnorum Segeste est, opportuno contra vicinas gentes situ, ad confluentes multorum amnium navigabilium, quarum nobilissimi Savus et Noarus, qui deinde in Istrum exeunt. Oppidum in planitie jacet, quam Alpes finiunt, ad gentem Japodum longo tractu pertinentes.

LXXV. Sed in Urbe nondum satis res consederant, ferventibus judiciis : et sollicitabat homines religio, quod in agro romano repertus esset octo annorum androgynus, fœdum ac turpe prodigium. Repetitum igitur ex haruspicum responsis est, ut, illo in altum demerso, virgines ter novenæ per Urbem euntes solemne carmen canerent. Procuratorum prodigiorum cura levati animi in judicium C. Car-

§ LXXII. Pedian in Verr. II. — § LXXIII. Plin. XXXIII, 11. — Triumph. Capitol. — Eutrop. — Flor. III, 2. — § LXXIV. U. C. 633; A. C. 119. — Appian. Illyr. — Plin. III, 19. — Strab. lib. IV, pag. 207, et VII, pag. 313 et 318.

bonis se intenderunt : quem consulatu abeuntem L. Crassus perculit, unius et viginti annorum adolescens; sed ab hoc exordio summam forensis eloquentiæ gloriam consequutus.

LXXVI. Exstat ejus oratio, qua inimicum insectatus est, et nunc quoque non minori cum admiratione legitur, quam tum audita est, quum pro tirocinio cœpisset accusationem nobilissimi eloquentissimique hominis, qui modo consul fuisset, et antea gratus plebi, L. Opimii defensione Patres quoque sibi conciliasset. Id ipsum non ex animi sententia, sed per simulationem factum, aliudque sub ea specie quæsitum Crassus arguens, effecit, ut ne reditus quidem ad optimatium causam reo apud ipsos optimates prodesset. Aderat adolescentulo mirificus pudor, et ætate favorabilem etiam commendatione probitatis adjuvabat.

LXXVII. Initio accusationis ita commotus est, ut Q. Maximus, qui judicium exercebat, quod fractum ac debilitatum metu videret, consilium dimiserit. Neque minorem a moribus animoque laudem, quam ab ingenii excellentia, eo judicio meruit. Nam servum inimici, qui scrinium domini ad se detulerat, unde accusationem multis instruere argumentis posset, cum scrinio, sicut erat, obsignato, vinctum hero remisit. Unde majorem reo simul metum, simul verecundiam injectam esse crediderim, qui ab adolescentulo non magis causa, quam animo, consilioque, et dicendi arte vinceretur.

LXXVIII. Igitur damnationem timens, ne solum verteret, sumpto, ut existimatum est, cantharidum veneno, severitatem judicum spontaneo exitu prævenit. Hic annus C. Marii Arpinatis nomen, eousque humile, nobilibus in tribunatu actis extulit. Homo etiam in municipio suo exclusus ab honoribus, Romæ petiit; faventibusque Metellis,

§ LXXV. Jul. Obseq. — Cic. de Orat. I, 10, et III, 20. — § LXXVI. Auct. de caus. corrupt. eloq. cap. 34. — Cic. in Bruto, cap. 43; de Orat. II, 40, et de Legg. III, 16. — § LXXVII. Cic. pro Fonteio, cap. 7; idem de Orat. I, 26, et de Offic. II, 13. — Val. Max. VI, 5.

tribunatum adeptus est. Erant jam tum in juvene spiritus, quales rebus gerendis postea emicuerunt: igitur judiciorum et campi perfidiam perosus, quam pluribus in quæsturæ tribunatusque petitione repulsis, quum industria confideret, adversam senserat, ambitum coercere lege promulgata instituit.

LXXIX. In ea novum hoc et singulare fuit, quod pontes fieri jussit angustiores, ne, quum ad suffragia transiretur, inspici tabellæ, rogarive aut appellari homines clanculum possent. Id quum ad minuendam principum potentiam pertineret, L. Cotta consule hortante Patres, et legem impediri placuit, et, ad reddendam incepti rationem, C. Marium in curiam arcessi. Venit ille, non tanquam ignobilis et adolescens sollicito animo, sed imperiosus et minax: *consulemque, ni sententiam mutaret, in carcerem abduci jussurum*, denuntiat.

LXXX. Consul, nihil territus, rogare senatum incipit. Metellus, cujus prima sententia fuerat, senatusconsulto parendum esse censet: tum vero, consule dimisso, hunc prehendi per viatorem Marius jubet: neque prius abstitit, quum Metello cæteros tribunos appellante, auxilio nemo esset, quam senatu cedente legem perferret. Inclytus ab hoc facto apud multitudinem Marius esse; quæ oppressum ab se Carbonem, dimissum Opimium mirabatur ac dolebat.

LXXXI. *Patrum nimirum artibus atque clientelis effectum, ut etiam in populi judiciis nomen potestatis penes ipsum, vis ac robur penes optimates esset. Auctoritate, gratia, pecunia, plurimorum studia pervertere facile illis; nisi contra corruptionum fraudes consilio et audacia pugnetur. In hoc, munere deum, obtigisse tribunum unicum, qui et ipse non animo tantum, sed genere totus plebeius, satis et ad excogitanda salubria ingenii, et ad perficienda virtutis afferret, blanditiis incorruptus, contra metum imperterritus.* Verum tamen haud

§ LXXVIII. Val. Maxim. III, 7, 6, et VI, 8 et 5. — Cic. ad Famil. Epist. IX, 21; in Bruto, XXVII, et de Legg. III, 17. — Plutarch. in Marcello, cap. 14.

diuturnam de se hanc opinionem esse passus est, mutavitque meliore fama, quum collegæ, frumentariam legem ferenti ad extremum restitisset, ut jam neutrarum partium spectare gratiam, sed quod factu æquum, et usu salutare esset, intueri putaretur.

§ LXXXI. U. C. 633; A. C. 119.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXVII

IN LOCUM LIBRI LXII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI SECUNDI.

Q. Marcius consul Stœnos, gentem alpinam, expugnavit. Micipsa, Numidarum rex, mortuus regnum tribus filiis reliquit, Adherbali, Hiempsali, et Jugurthæ, fratris filio, quem adoptaverat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas subegit. Jugurtha Hiempsalem fratrem bello petiit, quem victum occidit; Adherbalem regno expulit : is a senatu restitutus est. L. Cæcilius Metellus, Cn. Domitius Ahenobarbus, censores, duos et triginta senatu moverunt. Præterea motus Syriæ regum continet.

I. Anno ab Urbe condita sexcentesimo tricesimo quinto, quum M. Porcius Cato, Q. Marcius Rex consulatum inivissent, tres soles conspecti sunt : ob hoc, et examen apum in foro visum, lactisque pluviam, et quod terra cum mugitu tremuerat, libri sibyllini aditi, et ex iis sacrificatum. Quum de provinciis consularibus ageretur, Galliæ nunquam satis quietæ Africam comparari placuit, in qua novarum rerum initia morte Micipsæ regis erumpebant. Is Masinissa patre

§ I. U. C. 634; A. C. 118. — Plin. II, 31. — Jul. Obseq. — Liv. Epit, — Sallust. Jugurth. cap. 5, 6 et 9. — Diodor. apud Vales. — Oros. V, 15.

genitus, Manastabale et Gulussa fratribus morbo absumptis, regnum per multos annos solus possederat; quietus ingenio, humanitatisque ac sapientiæ studiis deditus.

II. Quanquam autem more Numidarum ex multis mulieribus liberos, sed præcipuæ dignationis Adherbalem et Hiempsalem haberet, Jugurtham, fratris Manastabalis, sed ex concubina, filium adoptavit, et testamento pariter cum suis heredem instituit. Sic enim optime se consulturum familiæ suæ existimabat, si virum acrem, et numantino bello multas apud Romanos insignes amicitias nactum, quia per insidias tollere non erat ausus, beneficio sibi liberisque suis obstringeret. Haud multis ante mortem diebus, convocatos omnes, cognatis ac amicis adhibitis, gravi oratione admonuit, concordiam inter se colerent: id si fecissent, invictas eorum opes; sin vero, fluxas et ad interitum pronas fore. Veriorem fuisse vatem, quam feliciorem consiliarium, sequentia docuerunt.

III. Quamprimum enim justa mortuo exsoluta fuerant, congressi in unum reguli, ut de constituendis rebus deliberarent, illud discordiarum incendium excitaverunt, quo paucis deinde annis Masinissæ domus, regnumque Numidiæ conflagravit. Ambitioso ac perfido Jugurthæ animo stimulum admoverat importuna Hiempsalis ferocia, qui fratrum natu minimus, quum jam Jugurtha et Adherbal consedissent, ad latus Adherbalis cepit locum, ut Jugurtham medio, qui honestissimus apud Numidas est, depulsum, in postremam sedem detruderet; quia non solum, ut consortem regni, oderat, sed etiam, ut materno genere imparem, despiciebat.

IV. Annitente tamen Adherbale fratre, et ætatis habendam esse rationem præcipiente, vix in alteram partem concessit. Mox, ubi de negotiis disseri cœptum, et Jugurtha forte dixerat, *quinquennii consulta et decreta omnia rescindi oportere, quod per ea tempora confectus annis Micipsa parum animo valuisset: id vero magnopere sibi placere*, Hiempsal respondit; *nam et Jugurtham proximum intra triennium adoptatum esse.* Satis apparebat, non posse in tam discordibus animis

sperari societatem regni, qualem inter Masinissæ numero filios P. Scipio Africanus feliciter instituerai ad postremum eo deventum est, ut constitui certu placeret, quo imperium thesaurique dividerentur.

V. Ex hac dissensione regulorum, quia cura Patı jecta erat, ne in Africa bellum fieret, alteri consulum ciam Africam decreverunt. Neutri læta sortitio fuit.] cui Africa obvenerat, quum in provinciam pervenis ibi functus est: Q. Marcius Galliam sortitus, inter a dam profectionem, domesticum grave vulnus accepi so unico filio, summæ pietatis et magnæ spei juv hanc familiæ calamitatem in augmentum laudis co constanter atque fortiter casus acerbitatem ferend protinus a rogo filii curiam petens, quia senatus e gitimum tempus erat, quasi nihil triste passus esset blicæ negotiis animo imperturbato vacavit.

VI. Neque mirari convenit, virum, hoc animi præditum, etiam in provincia belloque strenue feli res gessisse; quanquam labore majori, quam gloria, plus illis gentibus ferociæ, quam nobilitatis erat. Cı nis præcipua dimicatio fuit, quæ Ligurum Inalpino tio est, fœda feritate, sicut eo bello est cognitum enim, a Romanis circumventi, timere libertati cœ uxoribus cum prole interfectis, ignibus in ædificia c perire maluerunt: ne ex iis quidem, qui capti ab I fuerant, servari quisquam potuit, etiam pueris vari genere in corpora sua sævientibus.

VII. Ea quum renuntiata senatui essent, quo a tam intractabile hominum genus, quod in Galliis fuerat, firmius contineretur, amicisque populi rom tibus propior spes, et ambiguis terror esset, novan in ea loca coloniam placuit. Deducti sunt ex sena

tra coloniam narbonensem ferebatur, ut se populo nonnihil venditaret, etiam senatus auctoritati detrahendo, acerrime dissuaserat. Colonia deducta est. *Narbo Marcius* a nomine consulis appellatus.

VIII. Interea L. Cæcilius Metellus de Dalmatis triumphum, et *Dalmatici* cognomentum retulit, templumque Castoris de manubiis struxit. Auctores habeo, neque causam ejus belli ullam, neque gesta memoratu digna fuisse : tantum improbitate Metelli, qui triumphandi cupiditate gentem quietam bello petere gestiret, senatui decretum extortum : ex quo arma referentem, quum benigne et in speciem pacis a Dalmatis exceptus esset, Salone hiberna tranquilla exegisse, posteaque Romam reversum, nulla majore re gesta triumphasse.

IX. Neque me fugit, declinantibus sub ea tempora moribus, haud minus nonnunquam ambitioni, quam virtuti dari cœpisse : nondum tamen depuduerat, ut sine maxima contentione, cujus vestigium nusquam ullum deprehendo, triumphus tam nulla, aut levi causa decerneretur : et in melioribus annalibus Dalmatas a L. Cæcilio Metello subactos invenio. Sed in Africa post mortem M. Catonis, tanquam remoto custode, liberior Jugurtha, non amplius distulit, quin animo, cupiditate imperii et accepta contumelia saucio, morem gereret; donec in bellum erupit res, fratrumque alter ferro cæsus occubuit, alter, exactus regno, Romam confugere coactus est.

X. Eo quum venisset, L. Cæcilius Q. F. Metellus, Q. Mucius Scævola consules erant : quo anno Saturniæ androgynus annorum decem inventus. Præneste quoque lacte pluisse renuntiatum; hastamque Martis in regia motam; Priverni terram septem jugerum in cavernam desedisse : fulmine quoque circa urbem, et in ipsa, pleraque icta sunt. Urbe virgi-

§ VII. Cic. pro Fonteio, cap. 1. — Pomp. Mela, II, 5. — Euseb. — Vell. I, 15, et II, 8. — § VIII. Cic. in Bruto, cap. 43, et pro Cluentio, cap. 51, et de Orat. II, 55. — Fast. Capit. — Ascon. in Verr. I. — Appian. Illyr. — § IX. Liv. Epit. — Sallust. Edit. nostræ, pag. 182, et seqq. Ed.

num cantu lustrata, res quietæ manserunt, externorumque regum atque populorum negotiis transactus annus est; inter quæ numidici motus magnitudine ac periculo eminebant: quos, licet paulo ante indigitatos, operæ pretium est uberius exponere.

XI. Jugurtha fratrem Hiempsalem, seu bello aperto, seu insidiis captum (nam quod mireris in re non admodum antiqua, dissensus est) quum occidisset, vindicem fraternæ cædis et sui periculi Adherbalem armis petiit. Adherbal quamquam, legatis missis, senatus populique romani, cujus in fide atque clientela regnum erat, opem consiliumque in hac fortuna sua expetisset, tamen quod, magna ad eum confluente hominum multitudine, placere vires cœperant, pugnandi copiam nihil aliud quærenti Jugurthæ facit. Imperitus adolescens ab exercitatissimo et acerrimo viro, qui sicut pauciores numero, ita bello meliores, sub signis habebat, haud ægre victus, ex mala pugna protinus in provinciam, et exinde Romam proficiscitur.

XII. Id ubi Jugurtha cognovit, haud magis prospero prælio lætus, quod paucis diebus totius Numidiæ dominum effecerat, quam anxius cura, ne miserabilis fortuna regis socii et amici romana in se arma concitaret, propere legatos Romam cum multa pecunia mittit. Quod enim et potentiam populi romani, et avaritiam nobilitatis perspectam atque cognitam haberet, nihil in viribus, plurimum in largitione spei ponens, auro quam ferro fortunam experiri malebat. Igitur dat negotium suis, ne usquam muneribus parcant, sed ubi veteres amicos explevissent, quemcunque possint, concilient: neque, dum causæ suæ defensores acquirant, quidquam nimium ad largiendum putent.

XIII. Quod ubi strenue per aliquot dies, nec absque successu, a legatis factitatum est, senatus ipsis et regulo datur. Adherbal, quum ipso aspectu per squallorem et lacrymas misericordiam multorum permovisset, convenientem

§ X. U. C. 635; A. C. 117. — Jul. Obseq. — § XI. Liv. Epit. — Sallust. Jugurth. cap. 12. — Flor. III, 1. — § XII. Oros. V, 15. — Sallust. — Flor.

his orationem habuit. « Venerabilis iste conspectus vester, « Patres conscripti, atque ipsa loci religio, magnopere me « consolantur, ut in simillimo diis consessu non timeam, « quæ homines precaturo sollicitudinem curamque injecis- « sent. Ut enim quisque alienæ opis maxime indiget, ple- « rumque potitur ægrius; aversante tanquam contagio trans- « ituras miserias, qui rogatur; maxime ubi nullo ante « officio devinctus, denegare sine rubore auxilium potest.

XIV. « Sed dii immortales, quorum vos imitatores esse « decet, neque beneficia cujusquam desiderant, et in maxi- « mis calamitatibus gaudent approbare benignitatis suæ po- « testatisque magnitudinem. Ne usui vobis esse possem, « opum vestrarum firmitudo, et breve regni mei tempus ef- « fecit: sed pater Micipsa, sed Masinissa avus, quum adhuc « fide et opera sociorum fortuna imperii vestri egeret, « quidquid a fortissimis viris, nominique romano amicissi- « mis, postulari debuit, enise præstiterunt. Idem propo- « situm in me fratremque non exemplo magis majorum, « quam consilio et institutione patris ita propagatum est, « ut quemadmodum regnum vitamque, ita vestram ami- « citiam servandam retinendamque esse, semper existima- « remus.

XV. « Atque utinam per Jugurtham et fratri meo diu- « turnior vitæ usus, et mihi otium mansisset; nullam occa- « sionem præterire passi essemus, quo fieri quidquam po- « tuisset, quod ad cultum vestrum obsequiumque nostrum « pertinere videretur. Sed ille, fera et inhumana natura « præditus, cujus beneficio liberorum in jus receptus est, « ejus liberos plusquam hostili odio prosequitur: alterum « cum diris cruciatibus occidit; me, nisi evasissem, eadem « passurum, hactenus fuga servavit, postea quoque aut ino- « pem sollicitamque ducturum vitam, aut acerbam subitu- « rum mortem, nisi vestra mihi misericordia succurrerit.

XVI. « Per igitur vestram istam potentiam atque gloriam, « quas consulendo miseris præcipue auxistis, per avi mei

§ XIII. Claudian. de Bell. Gildon. v. 408. — Sallust. — § XIV. Sallust.

« memoriam, patrisque Micipsæ nuper amicissimum v
« nomen, oro obstestorque, ut injurias meas meorun
« vindicetis : ita perpetuo florentes, æmulam diis obti
« tis magnitudinem, ut semper perfugio inique oppı
« esse possitis omnibus, ipsi nullius auxilio egeatis.
hæc legati Jugurthæ paucis responderunt: *Hiempsalen jussu ejus, ob sævitiam suam, ab Numidis interfec Adherbalem ultro bellum inferentem, bello repulsum quod jure gentium liceat.*

XVII. *Numantino bello cognitam Jugurthæ virtute fidem esse; neque ullum exuendi ea et mutandi pret petere igitur, eumdem adhuc putarent Patres conscripti, plus verbis inimici, quam factis suis crederent.* His ultr troque dictis, quum curia egressi utrique essent, lon senatu disceptatio tenuit: magna pars senatus palam Jı thæ erat, et ad eamdem causam propinquos amico gratia pertrahebat: aliis, nec contemnenda auctori acriter repugnantibus, qui de vindicanda Hiempsalis r reducendo Adherbale, deque pœna Jugurthæ severas tentias dicebant.

XVIII. Præ cæteris M. Æmilius Scaurus, qui jam plurimum in senatu facundia et auctoritate poterat, «
« gam nobis, inquit, et ambiguam disceptationem non
« difficultas causæ, Jugurthæque facinus, sed nostra
« faciunt, Patres conscripti. Scelus per se atrox, in nos
« tumeliosum, socio et amico nostro rege altero pulsc
« tero etiam occiso, esse non dubitatur; quod neque
« culpa nostra defendi, nec sine turpitudine dissim
« possit: et adhuc consultamus, idne vindicari opor
« Censeamus ergo jure cæsos, qui non prævenerint i
« cum: introducamus hanc in sociorum animos opinio
« ut maximis sceleribus potentissimos in hoc concili
« fensores paratos esse putent: nihil amplius in sua p
« tate, nihil in fide nostra existiment repositum; au
« domi, apud nos pecunia confici omnia posse.

§ XVIII. Cic. in Bruto, c. 29.

XIX. « Quæ deinde piacula hujus imperii dedecora satis « eluent? aut quis adeo paulo humanior nostram ultra ap- « petendam amicitiam putabit, si, conversis nunc vicibus, « pro pristina nostra justitia et æquitate, hunc invaluisse « morem crediderint, ut injurias sociorum non jam per « oblivionem, aut alia negotia, sed, quod omnium est fœ- « dissimum, prudentes scientesque ob mercedem negliga- « mus? An non venit in mentem aliquando cogitare, qui- « bus artibus ad hanc potentiam et gloriam res romana ex « parva et tenui adoleverit? aliudne a majoribus accepimus, « quam, quum propter virtutem illorum multi ad societa- « tem nostram accesserint, propter fidem et hos mansisse « in fœdere, et alios, ultro ut reciperentur, ambisse?

XX. « Quos igitur ea ratio nobis adjunxit, quod in fide « nostra dubiæ suæ fortunæ firmum crediderant præsidium « fore, annon eos inde deducet cognitus error, si semel in « hanc opinionem venerint, alium nunc senatum, alium « populum romanum esse, quam quorum illi mores tanti « fieri oportere judicassent? Dicant nunc, qui muneribus « aut gratia expugnati, contra fas et fidem, contraque di- « gnitatem populi romani, parricidiale facinus importuni « mortales defendunt, quid responsuri sint majoribus suis, « si qua possint ab iis rationem novi corruptique moris re- « petere? quid posteris? quibus nescio an potentiam eam- « dem, famam certe minime relicturi sunt, qualem ipsi a « parentibus acceperunt. »

XXI. Multa deinde de Masinissa, multa de Micipsa loquutus, acerrime Jugurtham oppugnavit. Neque iis, quos accusabat, melior ille, sed occultior erat: alioquin ex paterna inopia pecuniæ avidus, quia regis largitionem notam vulgo infamemque esse senserat, non amore virtutis, aut sanctitate morum, quamquam egregius simulandi eam artifex, sed invidiæ metu se cohibebat. His nequidquam resistentibus, quum numero vincerent qui vero vincebantur,

§ XXI. Sallust. Jugurth. cap. 15. — Auct. de Vir. ill. cap. 76. — Cic. pro Muræna, cap. 17.

senatusconsultum fit, uti decem legati crearentur, qui regnum, quod Micipsa obtinuerat, inter Jugurtham et Adherbalem dividerent.

XXII. Qui ubi venerunt, iisdem artibus aggressus Jugurtha, pleramque partem magnitudine largitionum promissorumque suam fecit: inter quos et L. Opimius fuit, C. Gracchi interfector, et tum legationis princeps. Dividitur ex voluntate et usu Jugurthæ Numidia: ipse partem Mauritaniæ finitimam occupat, agro virisque potiorem; alteram, haudquaquam opibus parem, tamen quia portuosior, ædificiisque pulchrioribus erat, Adherbali imputaverunt. Ita compositis utcunque rebus, et auctoritate senatus Adherbale restituto, species, sed infida, quietis per aliquod tempus tenuit: mox reversus ad ingenium Jugurtha, non ante destitit, quam æmulum seque perderet, ut suo unumquodque loco narrabitur.

XXIII. Non prætermiserim geminam hoc anno C. Marii repulsam in petitione ædilitatis, unde et animus viri, et fortuna plenius cognoscatur. Candidatum comitiis ædilium curulium professus, quum frustra se niti animadvertisset, repente plebeiam ædilitatem petere instituit: hic quoque repulsus, eadem die, quod antea acciderat nemini, duplicem campi notam passus est. Cujusvis alterius spem alacritatemque tam gravis ignominia fregisset: C. Marius hoc magis excitavit intenditque animum, ut honores, quos nec omittere per ambitionem, nec obtinere per gratiam poterat, labore et virtute extorqueret.

XXIV. Fine anni Q. Marcius Q. F. Q. N. Rex procos. de Liguribus Stœnis triumphavit, III non. decemb. Idibus deinde, quia in Liguribus semina bellorum omnia sollicite exstinguenda videbantur, Q. et M. Minucii Rufi, quum in re præsenti fuissent, inter Genuates et Veiturios, qui de finibus dissidebant, Romæ sententiam ex senatusconsulto

§ XXII. Flor. III, 1. — Sallust. Jugurth. cap. 20. — Strab. lib. XVII pag. 831. — Liv. Epit. — § XXIII. Plutarch. in Marc. cap. 5. — Val. Max VI, 9. — Cic. pro Planco, cap. 21.

dixerunt. Anno sequenti C. Licinius Geta, collega Q. Fabio Maximo Eburno, qui contra opinionem plurimorum in petitione M. Scaurum superaverat, consulatum gessit, nulla re memorabili ad famam posteritatis insignem, nisi quod ejus anni prætoria comitia judicium ambitus pepererunt, C. Mario reo, qui, quum vix et ægre postremo loco renuntiatus esset, haud minus negotii in retinenda salute habuit, quam in obtinendo magistratu habuerat.

XXV. Suspicionem haud vanam conspectus intra septa Cassii Sabaconis servus, permixtusque suffragia ferentibus fecerat, magnam inter dominum ejus Mariumque necessitudinem non ignorantibus. Et acrior invidia cooriebatur, quasi non veteres modo leges, sed a se quoque nuper latas primus infregisset. Ita per aliquot dies periculose jactatus, et propemodum damnationis certus, postremo pari utrinque sententiarum numero, vix ambustus evasit. In eo judicio, testis in eum citatus C. Herennius, excepit, *patronis testimonii dicendi adversus clientes remissam moribus esse necessitatem, porro C. Marium ejusque parentes semper in Herenniorum clientela fuisse :* quum ea excusatio a judicibus acciperetur, Marius ipse reclamavit, *magistratu capto jus patronorum tolli* testificatus.

XXVI. Unde cognoscere spiritus viri licet, etiam salubris tum humilitatis ita pertæsi, ut productum ab accusatoribus, a se irritatum testem audiri mallet, quam se clientem cujusquam confiteri, quum præsertim ne vera quidem ratione uteretur : nec enim quilibet magistratus, sed curulis tantum, clientela liberat. M. Æmilius Scaurus, M. Cæcilius Metellus consules sequuntur : quo anno C. Marius præturam gessit cum mediocri laude, et sequentium temporum honoribus fere obliteratam. Collegam ejus in prætura P. De-

§ XXIV. U. C. 636; A. C. 116. — Marm. Capitol. — Ænea tabula apud Pighium. — Cic. pro Muræna, cap. 17. — Plutarch. in Marc. cap. 6. — § XXV. Val. Max. VI, 9. — Plutarch. — Cato apud Agell. V, 13. — Cic. de Offic. III, 24. — Sallust. Jug. c. 63. — Auct. de Vir. ill. c. 72. — Plin. VIII, 57. — Liv. Epit.

cium, quod se transeunte sederet, assurgere consul Scaurus jussit, eique vestem scidit, sellam concidit, ne quis ad eum in jus iret, edixit.

XXVII. Eadem gravitate sumptuariam legem tulit; eadem aliam de libertinorum suffragiis. Neque minori severitate censuram L. Cæcilius Metellus Dalmaticus, Cn. Domitius Ahenobarbus exercuerunt, duobus et triginta senatu motis: quo in numero et Licinius Geta prioris anni consul fuit, ipse post aliquot annos censoriam potestatem adeptus. Nota Cassii Sabaconis ad C. Marii prætoris infamiam pertinuit: judicio mariano interrogatus a judicibus, *ecquid servus ejus in septis egisset? sitienti sibi frigidam attulisse, deinde, poculo recepto, statim digressum* respondit. Censores, sive falsa respondisset, ob mendacium; sive vera, ob intemperantiam, dignum animadversione sua factum habuerunt.

XXVIII. Senatu deinde recensito, principem legerunt M. Æmilium Scaurum consulem; quia consulis alterius pater Q. Metellus Macedonicus, qui superioribus lustris legi consueverat, fato erat functus. Raram hujus Metelli felicitatem multi scriptores concelebrant, cujus post longam vitam splendide peractam, lectum pro rostris quatuor filii sustulerint, unus consularis et triumphalis et censorius, alter consularis, tertius consul, quartus prætorius, candidatus consulatus, quem mox assequutus est. Aderant et generi (tres enim filias, et ex omnibus nepotes reliquerat), quorum duo paulo post consules et ipsi facti. Iidem censores artem ludicram ex Urbe removerunt, præter tibicinem cum cantore, et ludum talorum. Agri quoque publici, de quo tam acriter certatum fuerat, vectigalia fruenda locaverunt.

XXIX. Jam in Urbe satis omnia pacata erant; regna so-

§ XXVI. U. C. 637; A. C. 115. — § XXVII. Val. Max. II, 9. — Cic. pro Cluentio, cap. 42. — Plutarch. — Sallust. Jug. cap. 25. — § XXVIII. Vell. III, 19. — Plutarch. de Fort. Rom. cap. 6. — Plin. VII, 44. — Cic. de Fin. V, 27. — Auct. de Vir. illustr. cap. 91. — Val. Max. VII, 1. — Cassiodor. Chron. — Marian. Scot.

ciorum motibus consuetis quatiebantur; quum non modo inter æmulos reges, sed etiam in earumdem regiarum penetralibus, bella ex bellis, scelera ex sceleribus gignerentur. Syriæ partem potissimam, victo Demetrio, Alexander obtinebat: pars filio Demetrii Grypo adhæserat, et adversus robustiorem et avidum ægre defendebatur, quum utrique ex præsenti statu commutatio fortunæ nata est.

XXX. Nam Alexander, successu elatus, Ptolemæum Ægypti regem, cui fastigium suum debebat, superbia abalienavit: eumdem conciliavit sibi Grypus, pro rerum præsentium modulo humilis, et potentiori blandus; et ne deforme obsequium esset, necessitudine sanguinis opportune tegebatur, quod filia Ptolemæi Grypus erat editus. Ex eo tempore rex ægyptius nihil non meditari ac facere, quod ad destruendas Alexandri opes, augendumque Grypum pertineret: quumque sciret, magni eam rem ad omnia momenti fore, cum ingentibus auxiliis filiam Tryphænam Grypo nupturam mittit, ut omnes intelligerent, non solum amicitia Ptolemæi, sed etiam affinitate hunc validum esse.

XXXI. Nec id consilium sperato exitu caruit, Syris alioquin, haud tenacissimæ fidei populo, postquam instructum Ægypti viribus Grypum viderunt, non gravatim ab Alexandro deficientibus. Ille tamen imperterritus, eductis impigre copiis, Laodiceam oppugnat, ut, priusquam a Grypo venire auxilia possent, recuperaret; simul defectoribus Antipatro, Clonioque et Æropo, nam urbem hi abalienaverant, in potestatem redactis, majorum motuum materiem præcideret. Quum in oppugnanda urbe singularem animi magnitudinem adhibuisset, non minorem in capta ostendisse dicitur: quippe veniam delicti omnibus dedit: natura mitis ac placidus, et in congressu ac sermonibus comis, eoque multitudini percarus; nisi quod inclinante fortuna, apud leves animos omnia præsenti utilitati postponuntur.

XXXII. Igitur quum aliquanto post, collatis cum Grypo signis, magna pugna victus esset, statim de fuga in Græ-

§ XXX. Justin. XXXIX, 1. — § XXXI. Diodor. apud Vales.

ciam cogitare cœpit, quod imbelli simul infidoque populo salutem suam credere non audebat. Hæc agitanti quum nihil magnopere aliud propositum esset, quam quomodo plurimum pecuniæ deportare secum posset, compilatis regiis thesauris, etiam deorum donariis adjecit manus. In templo Jovis Antiocheni, quam in urbem ex adversa pugna se receperat, signum erat Victoriæ ex auro solidum: id per causam stipendiorum, quæ militibus aliunde persolvere nequiret, tolli jussit, *Victoriam sibi ab Jove commodari* dictitans.

XXXIII. Stabat et ipse Jupiter aureus, magnitudine cubitorum quindecim, et hinc quoque, ut fit, majore vulgi cultu celebratus: quare metuens, ne græci milites religione deterrerentur, cum externis quibusdam (Judæos fuisse vero simile est, quorum princeps Alexandro socius et amicus erat, contemptu et odio peregrinorum sacrorum omnium præ cæteris ad sacrilegii ministerium idoneos) silentio noctis amovere simulacrum aggressus est.

XXXIV. Sed re patefacta, in conatu deprehensus, concursu multitudinis fere cum omni exercitu internecione cæsus esset. Elapsus tamen cum modica manu, contendit Seleuciam, quo jam fama eorum, quæ erant Antiochiæ gesta, prævenerat. Igitur exclusus a Seleucensibus, Posidium petit, nusquam a maritima ora recedens. Sed infelix misero fuga fuit, non hominibus modo, verum etiam, ut creditum est; diis adversantibus. Plane quasi Jove injurias suas persequente, magna vi tempestatis oppressus, deinde a suis desertus, dum in locis solitariis occursum hominum vitabundus oberrat, a latronibus capitur; agnitusque, et ad Grypum perductus, interficitur.

XXXV. Hæc mihi verior narratio visa; quamquam alii auctores sunt, tædio malæ pugnæ mortem sibi veneno conscivisse. Defunctus ingenti periculo Grypus videbatur, quod

§ XXXII. Joseph. XIII, 17. — Diodor. — Justin. — § XXXIII. Arnob. lib. VI fine. — Clem. Alex. in Admonit. ad Gentil. — § XXXIV. U. C. 637: A. C. 115. — Joseph — Diod. — Justin.

æmulo sublato, solus universa Syria sine metu potiretur; quum inter blandientis fortunæ delicias, longe præsentius, unde non timebatur, oblatum periculum est. Mater regis Cleopatra, mulier omnes affectus cupiditati dominationis posthabere solita; ubi victoria excitatum adolescentem, non jam nomine tantum, sed etiam animo regio, capessere rempublicam videt, venenatum poculum ab exercitatione sitienti offert.

XXXVI. Ille, quamquam prodita res a conscio fuerat, ignorantiam simulans, quasi honoris causa, bibere illam priorem jubet. Recusante muliere, quum hoc ipsum pro manifesto sceleris argumento accepisset, acrius instat: pernegante illa, postremo producit indicem, et, « Hic me, « inquit, oblatam a te potionem accipere vetat: nihil ma- « lim, quam innocentem te reperiri: neque ambagibus « opus: unica eademque æquissima defensio est, si, quod « obtulisti, bibas. Quod ego citra periculum sumpturus « eram, etiam tibi non oberit: sin vero non innocentius po- « culo, quam arcu uteris; recusare non potes, quo minus, « quod filio miscuisti, mater haurias. »

XXXVII. Ita factum vindictæ instrumentum est, quod facinoris esse debuerat; exstinctaque regina, *Philometoris* agnomen filio, apud dicacis ingenii populum dedit. Post hæc per aliquot annos quieta Syria fuit: donec matre regis et patruo genitus Antiochus solita illi familiæ certamina instauraret. Iisdem temporibus Mithridates, qui Magni cognomen factorum et imperii amplitudine meruit, post necem patris perfidos tutores nactus, eorumque vitandis insidiis prudentiam ac virtutem coactus intendere, major atque melior evasit, quam si a benevolentissimis fuisset educatus.

XXXVIII. Quamquam enim honestæ blanditiæ et tempestiva hortamenta plurimum apud egregios valent, potentiores tamen stimuli a periculis et metu adhibentur. Pue-

§ XXXV. Porphyr. apud Euseb. Græc. — Scalig. pag. 227. — Justin. — § XXXVI. Appian. Syriac. — § XXXVII. Porphyr. — Pausan. — Just. XXXVII, 2.

rum adhuc (nam patrem natus annos undecim amiserat) equo fero impositum exerceri jaculando coegerunt: ita effectum, ut quamlibet feroces equos viribus et peritia domaret. Veneno aggressi sunt tollere: adegerunt non ad sumenda tantum, sed etiam excogitanda remedia, quibus firmatus, tum quoque, quum mori veneno vellet, non potuit: quæ adhuc ipsius nomine memoriaque celebrantur.

XXXIX. Ferro mandare scelus instituerunt: necessitatem imposuerunt adolescentulo non urbana tantum, sed etiam rustica tecta vitandi: vagatus per silvas et montes sæpe mutabat cubilia, ignaris omnibus ubi pernoctaret: quibus laboribus non modo admirabile corporis animique robur comparavit, quod ne senem quidem reliquit; sed etiam plurimarum linguarum cognitionem, rem minime inutilem imperanti, adeptus est: ut ad hæc tempora solus mortalium repertus sit, qui linguas supra viginti callens, annis LVI, quibus regnavit, subjectarum gentium legatos omnes, nullo adhibito interprete, audiverit.

XL. *Magnitudinem hujus regis cometarum apparitionibus prædictam fuisse*, aiunt, *qui per dies septuaginta, et quo natus est anno, et quo imperare cœpit, cum ingenti luce deflagrarunt. Solis fulgorem ab iis victum* narrant: *quum cæli partem adeo magnam tegerent, ut, donec toti orirentur, aut occiderent, spatio quatuor horarum indigerent.* Ingentis ejusdemque diuturnæ fortunæ præsagium fuisse, postquam utrumque evenit, creditum. Minime ab instituto alienum reor, et hæc, et aliorum populorum res, quales ea tempestate fuerunt, attingere: quia enim opes romanæ jam eo magnitudinis creverant, ut omnia ferme regna nationesque cognitas bello aut fœderibus amplecterentur, ad externa nonnunquam deflectendum est; ut animadverso, quæ quoque tempore regna civitatesque, et sub qualibus

§ XXXVIII. Strab. lib. X, pag. 477. — Justin. — Plin. XXIII, 8, et XXV, 2. — A. Gell. XVII, 16. — Seren. Sammon. cap. 62. — § XXXIX. Appian. Mithrid. pag. 250. — Plin. VII, 24, et XXV, 2. — A. Gell. XVII, 17. — Val. Max. VIII, 7. — Justin.

fuerint, non solum nexus eventuum, sed etiam causarum series, quibus excitatum adjutumque hoc imperium pleraque alia absorbuit, deprehendatur.

XLI. Igitur tali syriaci ponticique regnorum statu, Cappadociam Ariarathes, Bithyniam Nicomedes obtinebat, quieti eo tempore, aut nullo insigni ad nostram cognitionem motu. Parthorum opes, maximis deinde bellis cognitæ, nihil tum ad romanum pertinere putabantur. In Africa suspecta magis inter reges omnia, quam mota erant, nondum audente Jugurtha senatus auctoritate recens restitutum fratrem aperta vi lacessere. Sed Ægyptum mors Ptolemæi, qui *Physcon* appellatus est, novis tumultibus aperuerat, filiis duobus ex Cleopatra relictis, quorum uterque more gentili Ptolemæus quum vocaretur, cognominibus *Soteris* et *Alexandri* distinguebantur.

XLII. Imperium uxoris esse, et filiorum alterius, quem mater elegisset, moriens Ptolemæus jusserat: ea res jam tum ab initio turbas in regia, et paulo post crudelia fratrum adversus matrem et inter se bella concivit. Ipsa, vivo adhuc marito, ne Soterem regem appellaret, obstiterat; perfeceratque, ut a patre in Cyprum ablegaretur, minoris filii studiosa, quem imperii sui patientiorem fore sperabat. Igitur alteri nedum ut regnum daret, uxorem, eamdemque sororem suam, eripuit; compulitque minorem natu Selenen ducere, dimissa, cujus amore flagrabat, Cleopatra: quæ mox Antiocho Cyziceno nupta, cognatum quoque Syriæ regnum magnis calamitatibus involvit.

XLIII. In rege tamen Ægypti constituendo, plus voluntas populi, quam inclinatio matris potuit: quæ quum Alexandrum frustra commendasset, postremo majorem filium regem dixit; Alexandrum Cypro præfecit, ut opulentæ insulæ vires per illum retinens, regi formidolosior esset. Brevi tamen major Ptolemæus obsequiis suis studia benevolentiamque matris promeruit; si, quibus artibus parata erant,

§ XLI. Ptol. de Canon. — Justin. XXXIX, 3. — Porphyr. apud Euseb. p. 225. — Pausan. lib I, p. 14. — § XLII. Justin. — Pausan. — Porphyr.

tueri voluisset. Tam varia rerum ubique facies, tam
summa fere ad incrementum romanæ potentiæ spect
quæ opportunitate temporum usa, cuncta, quæ mod
moravimus, regna, excepto parthico, in ditionem po
temque redegit.

XLIV. Sed ego quidem hactenus, ut licuit, hi
livianæ detrimenta, quamquam eloquentia copiaque
impari, conquisitis undique supplementis, ita resarcir
dui, ut nullum posterioris ætatis vestigium notaretur
tiora studiosis rerum romanarum, quæ componebam
arbitratus, si sub qualicunque colore magni nomini
tanquam antiquis temporibus scripta legerentur. Illu
tem propositum diutius retinere difficultas tradend
rerum vetat: nam penuria scriptorum plurima igno
de plerisque dubitare cogor, quæ, quum viveret Liviu
centis adhuc memoriæ, publicisque ac privatis monun
plurimis et certissimis compertissima fuerunt.

XLV. Quis enim ferat, quando ad M. Scauri consul
seriem annalium sequuti, pervenimus, de hujus clari
eo tempore gestis, pauca et incerta sub ejus præscrip
liviani nominis consarcinare satagentem? quum, ut c
tam multa silentio prætoream, tres fuisse libros scia
quos ipse Scaurus de vita sua ad Fufidium scripserat
etiam post Livium adhuc in manibus hominum versar
Igitur persona, quam sustinere nequeo, deposita, 1
meam ætatem ultra, neque *Joannis Freinshemii* nome
simulabo; sed, Deo bene juvante, quidquid livianis A
libus tractatum periit, Epitomarum vestigia legens, it
texere conabor, ut opinioni *Christinæ* reginæ, quæ
titulum Historiographi sui non rogata, sed tanquam
turo, tribuit, si non facundia, diligentia certe et fid
spondeam.

XLVI. Quod ut pro virili contendam assequi, m
quidem majestate florentissimum imperium regentis, i

§ XLV. U. C. 637; A. C. 115. — Cic. in Bruto, c. 29. — Plin. XXX
— Val. Max. IV, 4. — Tac. Agricol. cap. 1.

facientis : sed plus adhuc judicium illius, ut doctissimæ Principis, et hæc lecturæ, revereor. Quæ utraque licet clarissima ubique fama orbi innotuerunt, mihi lubentius credo, qui studiis ejus supra triennium quotidianus administer aderam, quo tempore (quamquam gravissimo bello implicata, nihil negotiis detraheret) incredibili ardore, et felicitate ingenii eruditionem rapuit, latinosque et græcos scriptores celebriores, qui nostram ad ætatem pervenire potuerunt, plerosque omnes evolvit.

XLVII. Cæterum, tanquam in principio operis, testificari licebit, eo me animo ad historiam scribendam accedere, ut nemini legisse eam aliquando fraudi noxæque, sed utilitati potius atque emolumento fore, confidam. Temporum enim eorum scriptores omnes, cæteris fortasse rebus quolibet antiquorum inferior, una illa, sed eadem sane maximi momenti re, superaturum esse ominor, quod christianæ philosophiæ præceptis institutus inhærensque, nullas illorum more, sub blandæ eloquentiæ involucris, exitiosas moribus insidias struam.

XLVIII. Mihi enim, romanam historiam varie sparsam, atque sæpe in minutissimas particulas dissectam, redintegranti, quum Hippolyti et Osiridis fabulæ obversentur animo, similitudinem Osiridis prætulerim : cujus quum lacerata et disjecta membra colligerentur, pudendas partes nusquam comparuisse memorant. Eadem mihi opera sedulo dabitur, ne quid superstitione spurcum, aut adulatione fœdum, aut qualibet vitiorum labe pudendum, etiamsi ut ab aliis dicta factave referri necessum erit, me auctore quisquam amet probetve.

XLIX. Quum enim historiarum cognitione, quanto unumquodque ingenium generosius est, tanto vehementius afficiatur, fieri potest, soletque, ut benevolis magis, quam cautis lectoribus, hic obrepat error, ut judicium scriptoris sequantur, priusquam ipsi de scriptore judicaverint; appetendaque aut evitanda singula arbitrentur, prout ab illo

§ XLVIII. Plutarch. de Isid. et Osir. cap. 19. — Diodor. lib. IV.

laudata, aut reprehensa esse, compererunt. Quem errorem sæpe magnis suppliciis luere cogitur humanum genus: quum enim plerique scriptores historiarum ambitiosa et violenta modestiæ rectoque multum anteponant, eaque mirificis præconiis efferant, ad quæ alioquin humanum ingenium, si potentiam adjicias, nimis proclive est; quid miramur, illa facta cum mercede fiunt, quæ, pœna quoque gravissima prædicta, vix et ægre omitterentur?

L. Atqui non potior alius historiæ fructus erat, quam ut, propositis bonis malisque exemplis, homines naturam utrorumque, causasque, et præmia intuendo, non solum a confessis vitiis, sed etiam a falsis virtutibus abducerentur. Fieri enim non potest, quin qui variarum gentium gesta casusque prudenter recogitant, ea, quæ sæpe a magnis regibus populisque committuntur, quam inania et incerta sint, deprehendant, quamque falso et perniciose bona appellentur. Id quoque consideratu dignum, et adversus vanam gloriæ cupiditatem efficax est, non opera tantummodo hominum, sed ipsam eorum memoriam, plerumque et cito intercidere, et in ipsa historia frequentes de historiarum interitu querelas esse.

LI. Quæ omnia qui plane pleneque perspexerint, abesse non poterit, quin, quocunque inter homines in loco sint, quidquid agant, rectorem omnium Deum cogitent, nihilque sibi vel ad laudem magnificum, vel ad felicitatem utile sciant, nisi ad officium, obsequiumque Dei referatur. Sed ego quidem, hæc, ut spero, non alieno loco, nec frustra interfatus, ad institutum revertor. M. Æmilium M. F. M. N. Scaurum in consulatu de Gallis Karnis triumphasse, Capitolina Marmora, quorum haud levis auctoritas est, testatum faciunt: neque de rebus eo bello gestis quidquam præterea invenio, nisi quod Ligurum ignobilem nationem Gantiscos domuisse dicitur; hoc enim credibilius, quam quod, per

§ LI. Auct. de Vir. ill. c. 72. — Pigh. Annal. — Strab. lib. V, pag. 217. — Liv. XXII, 2.

errorem puto, exaratum est, Ligures et Gantiscos, tanquam diversum genus, domuisse.

LII. Fuisse sicut fama obscuram, sic etiam rebus gerendis haud difficilem expeditionem, opinari licet, quia tempus ei superfuit, a Placentia Parmam usque fossas navigabiles ducendi, exsiccandis paludibus, quas juxta Placentiam Pado incidens Trebia, aliique supra eum amnes, incommodas, præsertim cum exercitu transeuntibus, efficiebant: quæ res etiam Hannibalem olim, magna cum vexatione copiarum iis locis iter facientem, præter jumenta et milites amissos, alterius oculi damno mulctaverat.

LIII. Prætermissa hactenus illa cura non tam imperatorum ignavia fuerat, quam quia munimentum Italiæ adversus Gallos in difficultate viarum putabatur: tum autem prosperis trans Alpes rebus, quum appareret, duces exercitusque romanos sæpe ea transituros esse, diligentia Scauri via opportune permunita est. Vir enim impiger, et magna per omnem vitam gravitate, militem optime laboribus contineri sciebat: tam largiter voto potitus, ut ipse disciplinam exercitus sui, certe admiratione dignam, prædicans, memoriæ prodiderit, *pomiferam arborem, quam in pede castrorum fuerat complexa metatio, postero die, abeunte exercitu, intactis fructibus relictam.*

LIV. M'. Acilio Balbo, C. Porcio Catone consulibus, infamis sævitia prodigiorum annus fuit. Nam et circa solem orbis apparuit: et, lacte et sanguine pluisse, in monumenta relatum est. Sed præ cæteris fœdum ac terribile videbatur, quod equitis romani L. Helvii filia virgo, quum a ludis romanis in Apuliam cum patre reverteretur, fulmine icta est; non magis morte puellæ miserabili, quam minarum plenis, quæ circa evenerant. Oborta tempestate, quum exanimatam metu pater vidisset, quo citius propioribus tectis succede-

§ LIII. Sallust. Jugurth. cap. 15. — Cic. pro Muræna, cap. 17. — Front. Strat. IV, 3. — § LIV. U. C. 638; A. C. 114. — Plin. II, 29 et 56. — Oros. V. 15. — Jul. Obseq. — Plutarch. Quæst. Rom. cap. 83.

rent, relictis vehiculis conscendit equum, ipsamque itidem equo impositam, in medium agmen accepit.

LV. Ibi fulmine sic percussa est Helvia, ut equus, freno cingulisque et ornamentis omnibus nudatus, exanimis procumberet; procul inde puella jaceret, partibus, quas tegi pudor jubet, ita retectis, tanquam dedita opera reducta vestimenta fuissent: pectoris etiam ac pedum dissoluta vincula; annulique et capitis redimiculum et monilia hinc inde dispersa sunt; illæso cætera corpore, nisi quod lingua exserta cernebatur. Consulti haruspices, *ingentem infamiam Vestalibus et equestri ordini portendi, quod virginis et equi, discussis ornamentis omnibus, nudata corpora fuerant*, responderunt.

LVI. Huic prædictioni detecta mox Vestalium flagitia fidem fecerunt, magnopere confirmata auctoritate artis, cujus vanitas et alias sæpe, et nuper M. Scauro consule, tacta Junonis æde, deprehensa fuerat. Quum de provinciis ageretur, alteri consulum decerni Macedoniam placuit ob thracicos tumultus. C. Marius ex prætura Hispaniam ulteriorem sortitus, provinciam a latrociniis repurgavit, quæ, nondum satis pacata gentium immanitate, extra infamiam, et ultro gloriosa ducebantur.

LVII. Nam Lusitani, quamquam Viriatho interfecto, satis amplos ad cultum agros acceperant; sive aucto numero, quod satis antea fuerat, amplius non sufficiebat, sive quod ex rapto, quam laboribus vivere, præferocibus ingeniis dulcius et honestius videbatur, finitimis molesti erant. Hos igitur in deditionem redegit Marius, quum exiles romanas copias haberet; Celtiberorum usus opera, qui sponte ad eum ex civitatibus suis confluxerant: quibus deinde in præmium navatæ operæ sedes apud oppidum nomine Colendam attribuit; Romamque reversus, ut ratum senatui haberetur, perfecit; quum rem ita gessisset, ut majoribus etiam honoribus, quam obtinuerat, dignus videretur.

§ LVI. Plin. II, 54. — Vell. II, 8. — Plut. in Mar. cap. 7. — Appian. Hisp. — Sallust. Jugurth. cap. 63.

LVIII. Sed postquam ad ea tempora perventum est, quibus in Macedonia Thraciaque, et vicinis gentibus sæpe et acriter pugnatum est: minime ab instituto alienum fuerit, situm illarum, et quemadmodum hodiernis nominibus antiqua respondeant, tanquam in tabella spectanda proponere.

LIX. Macedonia, quam L. Paullus, Perse victo, quatuor in regiones divulserat, a Borea Thraciæ conjungitur, qua Nessus amnis per Abderitarum fines in Ægeum mare decurrit. Inde jam terrarum amplissima spatia Thraces tenent, quos a meridie mare, quod diximus, claudit, ad Chersonesum usque, cui hodie *Brachium S. Georgii* nomen ab Italis est impositum: inde ab ortu Propontis est, Byzantium pertinens, diu romani imperii, nunc turcici præcipuam sedem: ubi deinceps Pontus Euxinus incipit, ab oriente is quoque Thraciam alluens: hoc latus Mesembria finit, haud procul jugis, quæ cum Hæmo continuantur, et in septemtriones vergunt.

LX. Trans Hæmum montem duplex Mœsia est, superior, inferiorque; a præterfluentis Danubii cursu nominantur: illam Servii, hanc Bulgari postea possederunt; quibus adhuc nominibus notæ, Turcarum imperio parent. Tum Triballi inter Danubium et Thraciam colebant: supra Triballos inter idem flumen et Macedoniam, aliæ gentes, sed celebrior cæteris Dardani; quas regiones a Dacis, qui hodie Transilvani sunt, Danubius disterminat: a Dardania per Scordiscos et Dalmatas ad mare Adriaticum et Italiam perveniri poterat: unde facile intellectu est, quam et ob locorum viciniam, et bellicosissimarum gentium multitudinem, arma thracica magnis viribus magnaque cura romanis sustinenda fuerint.

LXI. Nec sum ignarus, ab aliis omnes istos populos, tractu terrarum amplissimo, Thracibus contribui, ut Hæmi montibus mediam dividi Thraciam autument; nec immerito:

§ LIX. Liv. XLV, 29. — Pausan. lib. VI, pag. 352. — Vadian. — Eustath. in Hom. Iliad. II, 444. — Ptolem. lib. III, cap. 11. — Strab. lib. VII, p. 319. — § LX. Cluver. — Flor. III, 4. — Liv. XL, 57.

nam omnes istæ nationes, ut plurimi præstantissimique auctores narrant, unius originis erant, linguaque et moribus iisdem utebantur. Danubius autem Germaniam Hungariamque permeans, qua olim Rhæti ac Vindelici, Norici-que et bipartiti Pannones tenuerunt; ubi Savum amnem recipit, mutatoque nomine *Ister* antiquis vocabatur, Taurunum fuit, quo situ hodie Belgradum esse constat.

LXII. Ab his confluentibus deinde Scordisci habitabant; postea Mœsi, de quibus exposuimus: infra Mœsiam et Triballos, ubi nunc Valachi Rascique nominantur, vetustis temporibus ad ostia usque Istri variæ gentes tenuere: alias Getæ, quos Romani *Dacos* frequentius vocant, mox Sarmatæ, postea Scythæ. Quæ res uti confundit regionum terminos ac vocabula, difficilemque earum descriptionem efficit; ita haudquaquam ambiguis argumentis docet, non esse quidquam in rebus humanis stabile; nec singulos modo brevis ævi, sed etiam populos regnaque ac imperia, mutationibus et interitui obnoxia haberi.

§ LXI. Æneas Sylvius de Europ. cap. 3. — Plin. III, 24. — Vadian. —
§ LXII. U. C. 638; A. C. 114. — Plin. IV, 12. — Æn. Sylv. de Europ. cap. 3.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM

LIVIANORUM

LIBER XXVIII

IN LOC. LIB. LXIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI TERTII.

Cato Porcius consul in Thracia male adversus Scordiscos pugnavit. Lustrum a censoribus conditum est : censa sunt civium capita trecenta nonaginta quatuor millia trecenta triginta sex. Æmilia, Licinia, Marcia, virgines vestales, incesti damnatæ sunt : idque incestum quemadmodum et commissum, et deprehensum, et vindicatum sit, refertur. Cimbri, gens vaga, populabundi in Illyricum venerunt : ab iis Papirius Carbo consul cum exercitu fusus est. Livius Drusus consul adversus Scordiscos, gentem a Gallis oriundam, in Thracia feliciter pugnavit.

I. Scordiscorum, hoc tempore terribile nomen vicinis, atque etiam longe dissitis gentibus esse cœpit. Quæ Thraciæ natio, Gallicam originem a tempore Brenni repetebat : nam, amisso apud Delphos imperatore, reliquas copias, qua poterant, rediisse domum ; suos majores duce Bathanato, cujus tum adhuc sub eodem vocabulo manebat genus, ad confluentes Danubii et Savi sedibus captis, Scordiscos appellari cœpisse. Ab hoc initio, paulatim submotis accolis, regionem satis amplam occuparunt, ut finitimi Pannoniis, adeo-

pœnis nocentum placentur. Cæterum ejus incesti indicium servus L. Butetii Barrii equitis romani detulerat.

VII. Barrus, libidinosæ admodum vitæ homo, quum formæ illecebris multarum matronarum pudicitiam expugnasset, novissime, ut perditis ingeniis severissime vetita maxime expetuntur, vestalis virginis consuetudinem concupivit; Æmilia corrupta. Per hanc deinde Licinia atque Marcia, ipsæ quoque Vestæ sacerdotes, sollicitatæ, in consortium criminis suppliciique venerunt. Sed Marcia cum uno tantum equite consuetudinem stupri secreto habuerat: Æmilia et Licinia, quum subinde eos, a quibus rem detegi posse putabant, societate culpæ illigarent, turbam habebant, non recusantibus primis corruptoribus; quippe rivales ferre, quam indices facere, levius incommodum videbatur. Ita modo cum singulis et secreto, modo palam cum pluribus volutabantur: in quibus et fratres illarum erant, quorum Licinius cum Æmilia, Æmilius cum Licinia solebat.

VIII. Hæc sacra castissimum, ut putabatur, Vestæ numen in penetralibus suis diu passum est; quamquam virorum feminarumque, liberorum et servorum magna multitudine conscia: donec Manius (id ei mancipio nomen fuit) neque libertatem sibi, neque alia ab hero promissa præstari indignatus, rem omnem aperuit, irrefragabilis index, ut qui totius fabulæ ipse administer actorque primus fuisset. In pari tamen culpa, sententiis pontificum, ad quod collegium ea cognitio ex lege Numæ pertinebat, Æmilia damnata, Marcia et Licinia absolutæ sunt: credo, quia secretius peccaverat Marcia; Liciniam gentilis sui L. Crassi eloquentia eripuerat, qui, tum septimum et vicesimum ætatis annum agens, admirabilem pro ea orationem habuisse dicitur. Æmiliam a. d. XV kalend. januar. damnatam reperio: postero die fuerunt Saturnalia: deinde a. d. XIII kalend. januar. Licinia causam dicere jussa est.

§ VII. Plut. Quæst. Rom. c. 83. — Porphyr. in Hor. Sat. I, 6. — Oros. V, 15. — Liv. Epit. — Diodor. — § VIII. Dionys. II, 75. — Ascon. Pedan. in Cic. pro Mil. — Cic. in Bruto, c. 43. — Fenest. ap. Macrob. — Saturn. I, 10.

IX. Interea C. Cæcilius Metellus, Cn. Papirius Carbo consules facti. Multa tum prodigia nuntiata; clarum diei lumen nocte visum : ædiculam et signum de cælo tacta : aram Salutis interruptam : in Lucanis et Privernati agrum late hiasse : montem Albanum, et in Gallia cælum arsisse. Quibus in vulgum diditis, quum aucta cælestis iræ formido esset, judicium Liciniæ multis sermonibus agitari cœpit : *a pontificibus illam, non a diis absolutam esse : hos, quia negligi se videant, contemptæ majestatis ultionem manifesto sumere decrevisse. Id non modo frequentibus et sævis prodigiis minari; sed crudelissimarum gentium bellis atque populationibus ostendere : Scordiscos, Cimbrosque, et inaudita patrum ætate nomina, ne longe quidem abesse; jam in proximis provinciis, in ipsis Italiæ finibus conspici.*

X. *Manentibus malorum causis, finem frustra exspectari : liberandam ocius religione civitatem, et nocentium supplicio redimendam deorum pacem esse. Neque referre, quod semel decresse collegium dicatur : etiam in sacris, populi, quam pontificum, majorem potestatem esse : idque pontifices ipsos agnovisse. Sic C. Cassium censorem, signum Concordiæ dedicare cupientem, a collegio ad populi voluntatem rejectum : sic decimo ante anno ædiculam sub saxo sacro, ex pontificum responso sublatam esse, quod eam injussu populi Licinia vestalis dedicasset.*

XI. Hæc non jam privatim, sed a Sex. Peducæo tribuno plebis pro rostris jactabantur, qui *L. Metellum pontificem maximum, totumque collegium pontificum male judicasse* criminatus, postremo rogationem tulit, *ut extra ordinem populus prætorem faceret, qui de incesto quæstionem exerceret.* Creatus est L. Cassius, qui consul et censor fuerat : tristis enim et incorruptus judex quærebatur, qualem eum fore populus romanus existimabat. Neque conceptam de se opinionem fefellit. Non enim duas modo virgines, sed adeo præterea multos condemnavit, ut tribunal ejus scopulus

§ IX. U. C. 639; A. C. 113. — Plin. II, 33. — Jul. Obseq. — § X. Cic. pro domo, cap. 53.

L. Crassi eloquentiæ orator habitus, eo judicio evasit: innocentiam suam non modo causa egregie dicta, sec hoc ipso, quod dicere non recusaverat, approbasset.

XIII. Quæstor, Asiam sortitus, jam Brundusium nerat, quum incesti se quoque postulatum esse co; Licebat differre causæ dictionem, et lucri facere te donec, ut assolet, tepesceret quæstionis fervor, aut mitiorem pro Cassio quæsitorem dies offerret: hoc en neficium reipublicæ causa absentibus lex Memmia Sed ille subire formidabilis judicii aleam, quam alere cionum ac sermonum malignitatem maluit. Neque etia periculum ei creatum ab accusatoribus est; quum alia servum, a quo prælatam ad stuprum eunti lat contendebant, ad tormenta poscerent. Perturbatum menter Antonium (neque enim sciebat, quantum tientiæ servi, vel etiam ætati, quod imberbis adhu confidere posset) ipse, cujus ad cruciatum res perti hortatus esse dicitur, *ne dubitaret se ad quæstionem tr nullum tam acerbum dolorem fore, qui ex ore suo v heri causam læsurum posset extorquere:* et præstitit pro dominoque celerem absolutionem, et honestiorem i vinciam profectionem comparavit.

XIV. Quum igitur eodem tempore duo nobilissin tores, M. Antonius pro se, L. Crassus pro Licinia d commemorare paucis lubet, quæ tum eloquentiæ rati

miumque Romæ, quique habiti oratores fuerint : quando iidem principes plerumque civitatis exstiterunt : neque minus facundia, quam eorumdem temporum imperatores armis, aut compositam turbaverunt, aut turbatam composuere. Sicut enim armorum, sic orationis anceps usus est : qui quum virtute publice privatimque celeberrimus, quoties in pravum corruptumque ingenium incidit, quanto potior cujusque facultas est, tanto vehementius nocet : neque deerunt clara utriusque eventus exempla, postquam paucorum adhuc annorum gesta emensi erimus.

XV. Sed in eo tractu temporum, in quo adhuc versamur, princeps senatus M. Scaurus magna gravitate tum defendendis quibusdam reis, tum maxime dicundis in senatu sententiis valuit : quam laudem sequutis quoque temporibus retinuit, quum partam sua ætate ab eloquentia gloriam, magnitudine recentiorum præumbrante perdidisset. Etiam familiaris Scauri L. Fufidius in aliquo patronorum numero fuit, et inimicus P. Rutilius, qui plus assequi potuisset, nisi stoicæ sapientiæ addictus, lenocinia verborum etiam in periculo suo repudiasset : et ejusdem sectæ C. Fannius, Q. Tubero, mediocres in dicendo fuerunt.

XVI. C. Scribonius Curio, qui velut hereditariam eloquentiæ possessionem in filium ac nepotem transmisit, de incestu pro Ser. Fulvio dixit : quæ oratio temporibus illis omnium optima est habita. Sed horum gloriam C. Gracchus, quamquam in flore juventæ peremptus, vicit : plenior prioribus et uberior, quem passim ut egregium oratorem Cicero nominat, romani eloquii parens. Etiam C. Sulpicius Galba, et L. Calpurnius Bestia, lege Mamilia damnati, non indiserti fuerunt : Bestiæque in consulatu collega P. Scipio, et Ser. Galbæ M. Scaurus. Sed et Q. Metellum Numidicum,

§ XIV. Vell. II, 9. — Plutarch. de Fort. Rom. — Auct. de Caus. corrupt. Eloq. cap. 36. — Cic. de Invent. I, 1. — § XV. Cic. in Bruto, cap. 29 sqq. et de Orat. I, 53. — Auct. de Vir. ill. cap. 72. — Val. Max. VI, 4. — § XVI. Auct. de Caus. corrupt. Eloq. cap. 18. — Plin. VII, 30. — Cic. in Bruto, cap. 35 et 36. — Vell. II, 9. — Val. Max. VIII, 15, 12. — Plutarch. Quæst. Rom. cap. 83.

A. Albinum, C. Carbonem, idem temporum tractus habuit, Quintumque Cæpionem, et Memmios.

XVII. Horum ferme ingeniis vocibusque illo tractu temporum curia et forum fervebant. Inter quæ senatus ob incestum vestalium libros sibyllinos inspici quum censuisset: *prædicta in illis, quæ evenissent,* decemviri retulerunt: *magnasque sequuturas clades, nisi his averruncandis, geniisque, nescio quibus, placandis, in foro boario Gallus et Galla, itemque Græcus et Græca, vivi defoderentur:* factum est: adeo nimirum fraudes malorum dæmonum animos superstitione captos omni et ratione et humanitate spoliant, ut peccata majoribus maleficiis deleri posse putantes, immanissima quæque facta pro piis exerceant, ipsique ea committant, quæ, ubi ad se redierunt, in aliis indubitanter damnant et ulciscuntur.

XVIII. Nam et idem ille senatus, qui hæc jusserat, paucos post annos barbaræ cujusdam civitatis principes evocavit, pœnas daturos, quod humanas victimas diis immolassent: quod, ubi ex lege factum esse apparuit, missos quidem fecerunt homines, sed edixerunt, ne posthac ita sacrificarent. Nisi forte, quod parum pro philosopho Plutarchus judicabat, homines immolari geniis fas est, diis nefas. Ex iisdem libris etiam Veneris templa in Urbe numero aucta sunt, non alio tum reperto numine, quod melius mulierum virginumque mentes ad pudicitiam a libidine converteret: ab hoc officio *Verticordiam* appellarunt. Ejus simulacrum, quum a castissima muliere dedicari vellent, ex omnibus matronis centum, deinde ex his decem sorte ductæ sunt, quarum judicio crederetur: eæ Sulpiciam legerunt, Paterculi filiam, Q. Fulvio Flacco nuptam.

XIX. His ita procuratis, non ideo minus Cimbri Teutonique, gentes germanicæ, fœdam sociorum primo, mox civium romanorum stragem ediderunt; tum primum auditis illarum gentium armis. Quæ quia deinceps tantis romanum imperium cladibus concusserunt, ut omnino eversuri vide-

§ XVIII. Ovid. Fast. IV, 157 sqq. — Val. Max. — Jul. Obs. — Plin. VII, 35

rentur, unde, et quibus causis hoc ad bellum profecti sint, operæ pretium est cognoscere. Cimmeriorum antiquissima mentio temporibus Crœsi superior est : nam apud Homerum reperitur, cujus ætate, aut paulo supra, usque in Ioniam populabundi venerunt. Longa post ætate, Scytharum Nomadum armis in Asiam pulsi, ab Alyatte canum auxilio Asia ejecti, quum diu incertis sedibus vagarentur, postremo in extremis Germaniæ finibus, qua Oceanum respicit, constitisse existimantur, ubi nunc Cimbrica Chersonesus est, vocabulo gentis leviter immutato.

XX. Quod etiamsi refellere non est animus, (quis enim de rebus tam vetustis compertum afferre queat?) magis tamen adducor, ut non unius gentis, sed ex variis nationibus collectæ multitudinis eam appellationem fuisse putem; quales iisdem postea locis Vitaliani, et in Gallia aliquando Bagaudæ fuerunt. Nam et mores hominum (vagabundi enim et prædones erant), et nominis significatio congruit; quo lingua Celtica latrones appellatos fuisse, bonis auctoribus credendum est. Præterea majores illorum exercitus fuisse traduntur, quam ut ab illa Chersoneso educi potuerint. Sed ex Dania Sueciaque, et finitimis late gentibus, quæ tum perpetuum inter se, et contra vicinos bellis agitabantur, magnum affluxisse numerum simile vero est.

XXI. Immo Posidonius, non contemnendus auctor, qui tractu illo temporum vixit, non a Cimmeriis Cimbros vocatos, sed hos prædabundos ad Mæotin penetrasse, nomenque locis istis imposuisse, credit. Nec ab alia causa, quam prædandi consuetudine et studio vagatos esse, scriptor quantivis pretii Strabo suspicatur, ultro deridens eos, qui, Oceani æstibus ad novas sedes quærendas compulsos, tradiderunt. Teutonorum porro antiquas sedes cognitu faciles Pytheas Massiliensis efficit, qui Guttonibus proximos esse ait, æstua-

§ XIX. Val. Max. — Solin. cap. 7. — Jul. Obseq. — Vell. II, 12. — Tac. Germ. cap. 37. — Plutarch. in Mar. cap. 14 et 15. — Diod. V, 32. — Herod. I, 6 et 15. — Homer. XI, 14. — Strab. lib. I, pag. 6. — Euseb. — Polyæn. Strat. I, 7. — Steph. in Σάζονες. — Krantz. Suec. V, 33. — Vict. Cæs. 39.

rium maris, ubi succinum colligitur, accolentibus: et ponius Mela, cujus ævo Codanoniam insulam, ma dine et fœcunditate aliis circa potiorem obtinebant. H deinde nomen toti Germaniæ commune factum mane realium forte regnorum incolis, proximæ sibi civitat men, ut solet, genti universæ imponentibus.

XXII. Ex iis igitur terris quomodocunque in unun tractæ copiæ, quum in Hercynia silva sedes figere cor tur, a Boiis, qui ea loca incolebant (unde *Boiohemum* latum, quasi Boiorum patria), pulsæ, ad Istrum et Scor Gallos descenderunt: inde ad Teuristas Tauriscosque et ipsæ gallicæ originis nationes, vicinam Danubio I partem tenent; trajectoque flumine, prædas ex agro agebant. Quod ubi Cn. Papirius Carbo consul accepit liæ timens, a qua haud procul aberant, Alpes, ubi m trajectui opportunas cognorat, cum exercitu insedit: d postquam illos alia omnia cogitare videt, ultro proced viam minitabundus, *quod amicos et hospites populi r Noricos popularentur:* quamlibet jus hospitii, quale p romano cum gentibus quibusdam erat, armis eos c dendi necessitatem non imponebat.

XXIII. Illi, fama adventantis exercitus romani a missis legatis excusare, « quod ignari, quidquam illis « tibus cum populo romano esse, molesti Norico fui « Ignoscere consulem debere, si homines, ab ultimo « lone profecti, quo jure regiones ad Danubium essen « rum calleant. Unam se naturæ, comprobatam om « gentium consensu legem scire, ut potentiorum sin « nia; neque suum quis esse putet, quod nesciat arm « fendere. Neque aliter existimare populum romanu « tantam pervenisse amplitudinem, quam quod iis, qu « cum negotium habuisset, armis fuisset præstantior.

§ XXI. Posidon. apud Strab. lib. VII, pag. 293. — Plutarch. i cap. 14. — Fest. — Cypræus de Orig. Saxon. — Flor. III, 3. – XXXVII, 2. — Pomp. Mela, III, 6. — § XXII. Posidon. — Tac. G cap. 28. — Jul. Obseq. — Appian. ap. Fulv. Ursin.

« nimirum factum, ut clarissima ejus imperii fama, quum « terrarum orbem pervaserit, nemini possit esse ignota.

XXIV. « Se quoque, auditis, quæ de illius potentia et pu- « gnacitate ubique prædicentur, romani nominis reveren- « tiam, admiratione virtutis ejus, olim induisse. Æquum « enim existimare, ut, quod summum in humanis rebus esse « censeant, id in illis, qui maxime compotes ejus facti vi- « deantur, honorent colantque. Idcirco neque antea invasu- « ros fuisse Noricum, si scivissent, ejus tuitionem ad populi « romani curam pertinere, et nunc quoque illius honoris « causa facturos, ut quamprimum ex iis regionibus discedant.

XXV. « Nullius quidem se vim ac arma pertimescere; sed « amicitiam fortissimi potentissimique populi longe pluris, « quam totum agrum noricum facere. Late patere terrarum « orbem : neque sibi molestam peregrinationem esse, vagari « a pueritia assuetis; et sedes confidere paraturos, ubicun- « que libuisset. Quod tamen in præsentia facerent, idem in- « stitutum postea servaturos, ut temperarent a populis, qui « in fide aut amicitia Romanorum essent. Pro ea sua volun- « tate sperare bona gratia populi romani facturos, ut, cum « quibus aliis populis vellent, cum iis bellum pacemve suo « arbitratu habeant.

XXVI. « In præsentia redituros ad Tauriscorum fines, « unde nuper exissent. Ulterius multas colere nationes, quæ « neque societate junctæ Romanis, et ultro ob ferociam in- « visæ essent : his se non modo sine injuria populi romani, « sed etiam in gratiam illius arma illaturos. » Consul astuto consilio, quod ipsi postea in malum vertit, laudata Teutonorum voluntate, benigne respondet : cæterum ducibus itineris, quos addiderat, clam imperat, circumitu eos ducerent, quo sibi ad ea, quæ meditabatur, plus spatii foret. Ipse vero, cum expeditis copiis breviore itinere legatos antegressus, Teutonis improvisus supervenit, qui jam, uti facturos legati receperant, Norico decedentes, ad Noreiam oppidum castra posuerant.

XXVII. Tauriscorum antiquitus Noreia fuit, ubi nunc Goricia Carinthiorum est, quod navigatio ad Aquileiam se-

cundo Natisone, et distantia locorum ostendit. Teutoni, licet in re subita, nam somno adhuc quiescentes Romanus invaserat; tamen animi magnitudine et rei militaris peritia freti, celeriter arma capiunt, consulemque magna cum clade rejiciunt funduntque: et nisi ingens vis imbrium coorta duos exercitus, tanquam cælo se interponente, diremisset, occidione cæsæ Romanorum copiæ forent. Tantus enim terror fuit, ut passim per silvas palantes, quo quemque fuga abripuerat, vix tertio post die colligerentur.

XXVIII. Teutonis quoque persequendi victos voluntas abfuit; et, quibus causis incertum, in Galliam et Helvetios deflexerunt. Idque Romæ quum esset nuntiatum, vehementi metu levavit civitatem, pensato etiam dolore cladis et damno, consulis alterius rebus, quæ Macedoniam provinciam habenti satis feliciter succedebant; quibus et in Thracia nomen imperatorium, et mox domi triumphum meruit: singulari domus Cæciliæ lætitia gloriaque, quod eodem die frater ejus germanus, M. Cæcilius Q. F. Q. N. Metellus, ex Sardinia triumphavit, quum etiam Corsos rebellantes vicisset.

XXIX. Plane iis temporibus hæc familia magistratibus et honoribus incredibiliter effloruit, quum intra annos XII totidem aut ultra consulatus, triumphosque aut censuras, numeraret; ut jam ignoscere Nævio poetæ Metelli debuerint, si *fato eos Romæ fieri consules* existimavit. Ex eadem deinde Thracia, et T. Didius T. F. proprætore triumphavit, quia Scordiscos, victo Catone, incautius exsultantes, et libera populatione diffusos, intra Thraciam suam repulerat. Quo notabilius C. Catonis dedecus fuit, quem, nescio quo pacto, Romam reversum duo ex iisdem gentibus triumphi arguebant, sua magis culpa, quam hostium virtute, exercitum perdidisse.

§ XXVII. Strab. lib. V, p. 214. — Plin. III, 19. — Appian. — Liv. Epit. — Plutarch. in Mar. cap. 24. — Jul. Obseq. — § XXVIII. Statua ap. Pigh. — Vell. II, 8 et 11. — Eutrop. lib. IV. — Tab. Triumph. — Sex. Ruf. cap. 4. — § XXIX. Vell. II, 11. — Ascon. in Cic. Verr. I. — Cic. in Pison. cap. 25. — Flor. III, 4. — Sex. Ruf. cap. 9.

XXX. Unde hanc quoque causam haud levissimam damnationis ejus fuisse putem : quamquam judicio repetundarum ex Macedonia cecidisset. Neque enim alias causa satis gravis videbatur, cur homo consularis, L. Pauli et M. Catonis nepos, et P. Africani sororis filius, propter octodecim millia (hæc enim litis æstimatio fuit) tantam ignominiam pateretur. Sed hæc in eum annum egressa videntur, qui M. Livium Drusum, L. Calpurnium Pisonem, consules habuit. Horum Druso Macedoniam provinciam evenisse constat : alteram consularem sortem Italiam fuisse ut credam, clades recens Carbonis, et periculum, ne victores ad priora consilia redirent, facit : etiamsi profecto, Cimbris atque Teutonis alio vertentibus, plus timoris eo anno, quam periculi fuit.

XXXI. In Macedoniam Thraciamque conversa hominum cura est, lætis subinde nuntiis levior, quia M. Drusus consul in Thracia contra Scordiscos prospere pugnaverat; hostemque submotum in ulteriorem Danubii ripam, suos intra fines continebat. Hæc sua sponte satis gloriosa ac splendida, in majus etiam Catonianæ cladis comparatione faventes interpretabantur : et quia moderato imperio exercitum habuerat, uberiorem, quam pro gestorum portione, gloriam tulit. Dum hæc in provinciis et urbe romana geruntur, iterum concussa fratrum armis Syria est. Antiochus uterque vocabatur : de Grypo supra memoravimus; juniori cognomentum Cyzicus dedit, nobilissimum Propontidis oppidum, ubi apud Craterum eunuchum, metu patrui ejusdemque vitrici, educatus fuerat.

XXXII. At quum se nihilominus dolo fratris veneno appetitum cognovisset, comparato exercitu in Syriam venit, pœnas exacturus a Grypo, aut, si fortuna contra daret, honestius bello, quam insidiis casurus. Neque defuit ei syriacæ gentis mobilitas, qua multis ad eum deficientibus,

§ XXX. U. C. 640; A. C. 112. — Vell. II, 8. — Cic. Verr. III, 80, et IV, 10. — Cassiodor. Chron. — § XXXI. Liv. Epit. — Flor. III, 4. — Marcellin. XXVII, 8. — Diod. apud Vales.

etiam capite regni Antiochia potiretur. Commodum sub eadem tempora soror ægyptii regis Cleopatra, fratris pulsa matrimonio, in Syriam se contulerat.

XXXIII. Ea res causam sermonibus præbuit, « non sine « numine divum ista fieri, sed plane mirifica opportunitate « temporum atque rerum dignam offerri novo regi conditio- « nem : genus utriusque, ætatem, formam congruere; for- « tunam quoque haud multo disparem, sive calamitatem « amborum respicias, sive initium et spem resurgendi. An- « tiocho patrem fuisse Syriæ regem; sed tantam natalium « claritudinem diu nihil ei præcipuum, nisi pericula, tulisse: « educatum peregre ne exsilium quidem tutum habuisse, « quo minus in caput ejus insidiæ ab impio fratre strueren- « tur. Nunc eumdem hactenus usum rebus prosperis, ut « magnam regni partem, caputque omnium Antiochiam, « voluntate popularium receperit. Sed æque celeriter hanc « felicitatem dilabi posse, quam acciderit, ni validiore aliquo « firmamento muniatur : neque commodius aliud, quam « decorum matrimonium esse : mansura melius hominum « studia, quum suscipiendis liberis etiam post se relicturus « videatur suis partibus maximum sacramentum servandæ « fidei, et remunerandæ pignus.

XXXIV. « Vicissim Cleopatram, paulo ante fraterno ma- « trimonio florentem, tot regum sobolem, reginam am- « plissimi regni, præter originis splendorem, quem unum « eripere fortuna nequivisset, cætera perdidisse; reginam « primum, nunc omni regno extorrem : igitur nihil ei opta- « bilius fore, quam si cum hoc juvene juncta, pari digni- « tate matrimonium, præterea non spernendas in præsentia « opes, cum magna exspectatione ampliorum, recuperasset: « neque tamen indotatam venire, quæ maximis ubique ami- « citiis atque clientelis polleat. Nam in Cypro quidem qui « sit exercitus, quum ab his hominibus regi, qui acceptis « ab ea beneficiis quoquo modo relaturi videantur gratiam:

§ XXXIII. Flor. III, 5. — Porphyr. in Euseb. — Appian. Syriac. — Justin. XXXIX, 2. — Joseph. XIII, 17.

« præsertim ubi eo in loco illam viderint, unde exspectari « possit novorum beneficiorum occasio.

XXXV. « Neque regem Ægypti moleste laturum, si tale « quid accidisset. Constare enim, non lubenter, sed quia « matrem sit veritus, divortium fecisse; cæterum bene illi « cupere, et haud dubie, quibus possit modis, sublevatam « adjutamque velle : sed et cum Alexandro fratre æmulatio- « nem accedere; per quam utique potius cuilibet illa arma « sit passurus accedere, quam ut in fratris potestate sint, « cui mater Cleopatra, quum regnum Ægypti non potuerit, « Cyprum dederit, haud dubie majori Ptolemæo hostem « instructura. »

XXXVI. Quum hæc, populari sermone agitata, ne ipsis quidem displicuissent, coeunt nuptiæ; et ne nudum uxoris nomen afferre viro Cleopatra videretur, sollicitatum, qui in Cypro alebatur, exercitum mariti partibus adjungit. Cyzicenus, auctis hoc modo copiis, pugnam ausus, vincitur a fratre Grypo fugaturque. Protinus ad Antiochiam victor exercitus ducitur, quo Cyzicenus post infelicem pugnam concesserat. Sed ille quidem deprehendi non potuit : uxor Cleopatra, quum capi urbem videret, ad sanctissimum ibi templum confugit. Quod ubi Tryphænæ propere nuntiatum (nam ante omnia sororem intentissima cura pervestigari jusserat), summa ope contendit a viro, *ut ne dubitet tollere Ægypti exsulem, Syriæ pestem, nec nisi utriusque regiæ malo victuram : ab hac immissum regno æmulum, ab hac armatum esse : nihil æquius, quam ut in sororis et affinis capita comparatum exitium, in ipsam turbarum auctorem recidat.*

XXXVII. Lento ad hæc marito, qui *pudendum id facinus, neque inter tot domus suæ discordias ab ullo majorum usurpatum ; præterea sororis consobrinæque, et alia necessitudinum nomina, quibus sibi, uxorique et liberis toties innexa Cleopatra esset*, ingeminabat; mulieris sævitia supra consuetam pertinaciam etiam suspicionibus accenditur, ne amantis potius ista verba, quam misericordia commoti, fo-

§ XXXVI. Joseph. — Justin.

rent. Neque satis efficax ad persuadendum auctor cognationi parci jubebat; qui, matre interfecta, fratrem veneno necare studuisset.

XXXVIII. Igitur nihil morata cunctationem viri, vocatos ad se milites ire in templum, et, ubicumque reperissent, occidere Cleopatram jubet. Atque illi simulacrum deæ complexu tenentem quum avellere non potuissent, magna crudelitate miserrimæ mulieris manus amputarunt: ita extremis vocibus ultrices parricidis diras ab eo, quod violassent, numine imprecata, moritur. Neque diu teterrimæ belluæ impunita immanitas fuit. Vulgato Cleopatræ casu, inflammatus ad vindictam Cyzicenus, eo plures reperit, qui crudelissimi facti odio, illi se adjungerent.

XXXIX. Fuit et fortuna in partibus; magnoque prælio superior, et universo regno Grypum expulit, et Tryphænam redegit in potestatem: neque dubitatum diu est, quin ejus supplicio manibus interfectæ sororis parentaretur. Exhinc quia Grypus ad Aspendios se contulerat, pro eo regnum in Syria Cyzicenus obtinuit, incipiente apud Græcos olympiade centesima septuagesima septima, quum Romæ M. Livius Drusus, L. Calpurnius Piso consulatu fungerentur. Cæterum rex novus, quum longe alia instituta tempus posceret, luxui vinoque deditus, inter mimos et præstigiatores, et earum sordium artificia degebat, dictataque ab his excepta contento studio meditabatur: sed et animalium formas fabricabat, quæ in morem viventium moverentur, interdum quinque cubitorum magnitudine, quas aureis argenteisve laminis operiebat.

XL. Præter hæc insano venandi studio sæpe cum binis ternisve servulis noctu clam amicis exibat: eratque projectæ in eam rem audaciæ, ut cum leonibus, apris, pardis congrederetur, neque raro vitam suam in gravissima discrimina conjiceret. Interea belli apparatus jacebant, quos hic, tam in ludicris machinationibus diligens, nulli curæ habe-

§ XXXIX. Zonar. — Porphyr. in Euseb. — Justin. XXXIX, 4. — Appian. — Diodor. apud Vales.

bat. Hæc audita fratrem Grypum ad spem repetendi regni excitarunt, statim altero, quam inde pulsus erat, anno. Igitur adjutus ab Aspendiis, Pamphyliæ urbe satis populosa, unde et cognomen ei postea novum fuit, quum in Syriam venisset, aliis ob veterem amicitiam, aliis, quod novi regis mores non probabant, studia sua certatim offerentibus, denuo par æmulo fuit; multisque deinde annis certatum inter fratres est, transmissis etiam in filios odiis, donec et regnum Syriæ, et Seleucidarum genus, funditus interiret.

XLI. Sed aliam quidem Syriam Grypus; eam, quæ *Cœle* vocatur, Cyzicenus obtinebat. Sic divisa inter duos potentia quum minus a vicinis timeretur, Judæorum respublica, Joanne principe, magnis incrementis ad pristinarum opum speciem refloruit. Huic Joanni cognomentum *Hyrcano* fuit, etiam ante populis illis non incognitum : ne quis a gente victa vocabulum inditum inepte affirmantibus credat. Ipsi quidem Judæi, quamquam gloriæ gentilis impotenter studiosi, fraternum id nomen fuisse referunt, et post mortem illius ab affine proditorie interfecti, decreto seniorum in hunc collatum, ut clarissimi juvenis, quia vita salva esse nequiverat, saltem superstes et honoratum nomen foret.

XLII. Hic igitur, quum syriaci regni formidabilem antea potentiam perpetua regum inter se bella debilitassent, jam a morte Antiochi, quo natus est Cyzicenus, abjecit jugum; neque postea quidquam pro obnoxio aut cliente facere voluit. Sed maximis pecuniis ex quieta fertilissimæ regionis possessione, maxime ex opobalsami vectigalibus, paucos intra annos collectis, quum romano populo socio et amico uteretur, et amissas Antiochi bello urbes recuperavit, et ultro plures alias expugnavit armis. Quin et Idunæos bello fatigatos in deditionem accepit, judaicoque

§ XL. Euseb. Chron. — Porphyr. — Strab. lib. XIV, p. 667. — Joseph. XIII, 17. — § XLI. Porphyr. — Zonar. — Scalig. in Euseb. — Sulp. Sev. — Pseudojoseph. IV, 19.

populo circumcisionis et sacrorum communione accensuit. vestigiis tamen servitutis in juris inæqualitate exstantibus.

XLIII. Mox et Samariam, alteram olim gentis judaicæ regiam, sed tum Syris parentem, fossa et duplici muro circumdatam, ad insolitos cibos adegit. Qua necessitate quum Cyzicenum Antiochum ad opem sibi ferendam permovissent, a filiis Hyrcani Aristobulo et Antigono superatus fugit, Scythopolin usque persequentibus eum Judæis. Perferre tamen omnia prius Samaritæ maluerunt, quam infestissimis hostibus se dederent. Igitur quamquam quotidie gravius urgebat fames, et vix sperari poterat, regem Antiochum rem semel infeliciter tentatam, præsertim qui minime copiis abundaret, iterum agressurum : tamen oratores per custodias hostium emiserunt, qui bene meritæ civitatis extrema pericula, et unam in ipso residuam spem, nuntiarent.

XLIV. Antiochus, precibus illorum, et suarum rerum damnis excitus, sex millia militum a Ptolemæo Lathuro impetrat: quæ res nec ipsi magnæ utilitati, et amico propemodum exitio fuit. Nam mater Ptolemæi Cleopatra, quod se invita traditi Antiocho milites erant, rem ita tulit indigne, ut vix mitigari posset, quo minus, quod postea fecit, filium regno depelleret. Antiochus autem, accepta Ægyptiorum manu, quum ne sic quidem par Judæis esset, in morem latrocinii magis, quam belli, agros hostium vastabat, ad ista prohibenda maleficia abstracturum Judæos ab obsidione Samariæ ratus.

XLV. Sed ubi rem parum procedere, suos passim exceptos insidiis multos interfici, nec ideo Judæos ab incepto deterreri posse videt, Callimandro et Epicrati bellum judaicum mandat, ipse Tripolim proficiscitur. Ex his ducibus Callimander, audacius quam perseverantius cum hostibus inito prælio, victus fugatusque a persequentibus occiditur. Epicrates neque obsidionem solvere Samariæ quivit; et,

§ XLII. Joseph. — Justin. XXXVI, 1 et 3. — Euseb. — Pseudojoseph. —
§ XLIII. Appian. Syriac. cap. 51. — Joseph.

accepta pecunia, palam Judæis Scythopolim tradidit, cum finitimis oppidis vicisque : ita Samaria in potestatem Hyrcani venit, annum integrum obsidione tolerata: isque finis antiquo oppido fuit; nam ab Hyrcano non diruta modo, sed, suffossis ædificiis in torrentes præcipitata, veluti diluvio ita interiit, ut vix vestigia urbis relinquerentur. Augusti demum ætate ab Herode Magno condita, honoris Cæsaris causa *Sebaste* nomen accepit.

XLVI. Dum in Syria hunc in modum sceleribus et armis certatur, etiam Ponti regia tragicis exemplis non caruit, quum parricidia parricidiis punirentur. Qui Mithridatem cognomento *Evergeten* dolo interfecerant, a filio Mithridate, cui jam ætas sua roburque ad capessendam administrationem regni satis placebant, quum et se insidiis eorumdem varie petitum meminisset, vicissim sunt interempti; etiam matre veneno necata, quod in suam patrisque perniciem cum cæteris conspirasset.

XLVII. Ab his auspiciis sævitia ejus, cui ex silvestri vita, perpetuisque venationibus a puero assueverat, ad cætera deinceps crudelitatis opera processit, quibus atrociora nemo unus edidisse legitur, non alia parte morum deformior. De cætero ingentis animi adolescens, et inusitatæ amplitudinis potentiam a principio statim animo complexus, seque et copias, etiam quum procul hostis esset, indesinenter exercebat. Spem ejus inflabant veterum atque novorum prodigiorum observatio, vatumque vanitas, regibus utique haud facile alia, quam ipsos velle intelligunt, promittentium. Hi per sagittarios et levem armaturam mirabilia ei portendi responderant: quod fulmen, quum in casam, ubi somnum forte capiebat, incidisset, tacta, quæ juxta suspensa erat, pharetra, sagittas ambusserat: sed et prima ætate tam prope fulmen ceciderat, ut fascias, quibus erat involutus, accenderet, et cæsariem infantis lamberet, intacto alias corpore,

§ XLV. Euseb. — Joseph. — § XLVI. Strab. lib. XVI, pag. 760. — Justin. XXXVII, 3 et 2. — Sallust. incert. 16 apud Serv. in Æn. V. — Appian. Mithrid. pag. 250. — Memnon apud Phot. cap. 32.

nisi quod frons leviter obusta vestigium casus ejus indiciumque retinebat.

XLVIII. Hinc ei *Bacchi* cognomen inditum esse quidam crediderunt, quod illius quoque infantia tacta fulminibus, neque læsa esse ferebatur : nam alii ex bibacitate quæsitum ferunt, et quod, edendi bibendique proposito certamine, haud dubiam victoriam obtinuisset. Sane multi eum cibi vinique fuisse constat : sed magnitudini corporis atque virium congruebat, frequentibusque exercitationibus, quibus totum se dediderat, conviviis atque luxui minimum tribuens. Neque sane tam vasta cogitanti remissiore cura opus erat, quod accolas omnium pugnacissimos habebat.

XLIX. Quippe supra Pontum Euxinum scythicæ sarmaticæque gentes late incolebant, quibus ad bella nihil unquam fuit promptius. Hos tamen partim ductu suo, partim auspiciis per Diophantum maxime et Neoptolemum præfectos, ita perdomuit, ut ad Mæotidem et Colchos usque, immenso terrarum sinu, imperium extenderet. Adjuvit eum, quæ nunquam potentiori deest, occasio : semper enim reperies, qui, aliorum injuriis exagitati, ultionem vel cum libertatis suæ periculo meditentur. Tum Chersonesus urbs libera, ne Scytharum in manus incideret, itemque Bospori tyrannus Parisades, majus solito tributum ab his exigi indignatus, Mithridati se dediderunt, frustra prohibentibus Sciluri filiis, quos, numero et paternis monitis notos, frequentibus præliis subegit. Quinquaginta fratres fuisse Posidonius, octoginta Apollonides memoriæ tradiderunt.

L. His successibus animosior, totius orbis imperium improba spe sibi destinans, Asiam et Romanos æmulos cogitare cœpit : subactis usque ad mare Adriaticum populis, illa parte irrupturus Italiam, unde maximum et longissimum

§ XLVII. Memn. apud Phot. — Justin. XXXVII, 2, 3, 4. — Plutarch. Symp. I, 6. — § XLVIII. Nicol. apud Athen. X, 3. — Justin. — Appian. — § XLIX. Strab. lib. VII, pp. 306 sqq. — Plutarch. Apophth. cap. 19, et de Garrul. cap. 29.

postea bellum erupit, ut suo loco memorabitur: nunc regni exordia signasse suffecerit, quæ in M. Livium Drusum, L. Calpurnium Pisonem consules, aut proximum ante, vel post eos, annum inciderunt: siquidem sex aut septem et quinquaginta imperii annis exactis, C. Antonio, M. Cicerone consulibus, decessit. Et hæc quidem atque talia, latentibus inter primordia rerum pontici regis consiliis, senatus negligebat, in syriacum regnum intentior, cujus opes defectione civitatum, aliisque damnis, quæ bella civilia sequi solent, quotidie minui, non invitus accipiebat. Ne africanas res eodem animo ferret, pudore et ira vetabatur; quum neque regum amicissimorum progeniem indefensam relinqui decorum, neque suam a Jugurtha majestatem contemni tolerabile judicaret.

LI. Majore igitur cura ac severitate coercere impotentem hominis audaciam cœpit; tardius tamen, quam populi romani dignitas, et salus Adherbalis requireret. Quippe Jugurtha, fratris modestiam injuriæ opportunam videns, summa ope causam belli quærebat, etiam fines ejus cum magna manu hostiliter populatus, ut hoc dolore commotum, ad arma contra se capienda compelleret, eaque res sibi deinceps ad ea, quæ animo destinaverat, peragenda obtentui esset. Adherbal, neque armis confisus, quorum expertus infirmitatem fuerat, et populi romani proniorem voluntatem sibi pollicitus, si ejus reverentia bello abstinuisse videretur, legatos ad Jugurtham de injuriis questum mittit: ab hoc cum multa contumelia verborum remittuntur.

LII. Ne sic quidem moto ad bellandum Adherbale, qui prius omnia pati decreverat, ipse, impatiens moræ, justum exercitum in fines Adherbalis inducit; et palam totius Numidiæ imperium sibi asserens, quacumque incederet, imperata facere recusantium urbes agrosque vastat. Tum demum necessitas expressit Adherbali, ut regnum, nisi relinquere

§ L. Appian. — Plin. XXV, 2. — Cic. de Prov. Cons. cap. 11. — § LI. Sallust. Jugurth. cap. 20.

mallet, armis tueri statueret. Igitur collecta, quanta potuerat, manu, prope Cirtam oppidum, quæ Numidiæ antiqua regia fuit, haud procul Jugurthæ castris cum exercitu consedit; missisque Romam legatis, quo fortunæ suæ loco essent, edoceri senatum jussit.

§ LII. U. C. 640; A. C. 112. — Liv. XXX, 12. — Sallust. de Bell. Jugurth. cap. 20.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXIX

IN LOCUM LIBRI LXIV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI QUARTI.

Adherbal, bello petitus a Jugurtha, et in oppido Cirtá obsessus, contra denuntiationem senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Jugurthæ bellum indictum : idque Calpurnius Bestia consul gerere jussus, pacem cum Jugurtha injussu populi et senatus fecit. Jugurtha, fide publica evocatus ad indicandos auctores consiliorum suorum, quod multos pecunia in senatu corrupisse dicebatur, Romam venit : et, propter cædem, admissam in regulum quemdam, nomine Massivam, qui regnum ejus populo romano invisi affectabat, Romæ interfectum, quum periclitaretur, causam capitis dicere jussus, clam profugit, et, cedens urbe, fertur dixisse : *O urbem venalem, et cito perituram, si emptorem invenerit !* A. Postumius legatus infeliciter prælio adversus Jugurtham gesto pacem quoque adjecit ignominiosam, quam non esse servandam senatus censuit.

I. Cognitis per legatos Numidiæ rebus, quum in senatu vehementes et inimicos et propugnatores Jugurtha haberet; tandem eo perventum, ut tres legati in Africam decernerentur, verbis senatus populique romani regulis denuntiaturi, *absisterent bello ; et si quid controversiæ incidisset, id jure potius, quam armis disceptarent; ita maxime ex senatus*

populique romani et sua dignitate facturos videri. Quum legatio amplius impediri non posset, operam tamen amici Jugurthæ dederunt, ne insigni aliqua auctoritate præditi legarentur.

II. Ita tres adolescentes nominati, dum itineri se parant, in Africa propemodum de regno et vita Adherbalis transactum est. Eodem enim tempore, quo legati Numidæ ab illo missi discesserant, quum, jam præcipiti in noctem die, prælium amplius non speraretur; Adherbalis copiæ quieti se tradiderunt. At jugurthini milites, ante lucem signo dato, irrumpunt hostium castra, imparatosque, et ex somno trepide arma corripientes, trucidant: multis interfectis, cæteris fuga palantibus, Adherbal cum parva manu equitum Cirtam profugit.

III. Cirtam urbem, situ loci munitissimam, etiam Græcis inquilinis allectis plurimis, in tantum Micipsa frequentaverat, ut decem equitum millia, duplicem peditum numerum emitteret: sed tum, interfectis, aut fuga dilapsis plerisque, quos Adherbal eduxerat, cæteris metu exanimatis, peregrinæ virtutis indigebat. Multitudo Italicorum Cirtæ negotiabatur: ea Jugurtham, quum fugientem Adherbalem studio capiendi æmuli inflammatus insequeretur, non sine spe urbem eodem victoriæ impetu in deditionem venturam, a mœnibus repulit: quod nisi esset factum, una dies initium bellandi duobus regibus, finemque attulisset.

IV. Jugurtha, ubi primus conatus frustra fuit, obsidione Cirtam claudit, operibusque excitatis, summa vi expugnare contendit, priusquam Roma venire legati possent: nam ad sollicitandum senatum missos ab Adherbale certos homines esse cognoverat. Eo magis maturandam profectionem suam romana legatio censuit; nam de prælio et oppugnatione Cirtæ, dum iter adornant, quamquam molliora vero, rumor attulerat. Neque tamen hæc diligentia quidquam ad li-

§ I. U. C. 640; A. C. 112. — Sallust. Jugurth. cap. 21. — § III. Diodor. apud Vales. — Strab. lib. XVII. — Sallust. — § IV. Liv. Epit. — Diodor. — Sallust.

berandum Adherbalem valuit; cujus ne appellandi quidem potestate facta, responsum tale ab Jugurtha tulerunt:

V. *Sibi senatus auctoritatem semper sanctam inviolabilemque fuisse: neque aliud ab adolescentia studium, quam ut ptimo cuique maxime probaretur. His artibus et P. Africano ummo viro placuisse, et Micipsæ, a quo, licet ex se genitos aberet, ob virtutem et merita fuerit adoptatus. Sed ejuscenodi rerum conscios animos plerumque injuriarum impatientes ieri. Adherbalem vitæ suæ struxisse insidias: id scelus armis lcisci certum sibi decretumque esse. Orare, ne populus romaus se interponat justissimæ ultioni; neve id vetet, quod jure entium permissum sit regibus.* Postremo, *de rebus omnibus ropediem se legatos Romam missurum esse,* confirmat.

VI. Sic irrita et inanis ista legatio fuit. Qua digressa, quum ppidum, natura loci validum, vi expugnari non posset, allo atque fossa circumdatur; turribusque in circuitu exstructis præsidia imponuntur: nihil reliquum Jugurtha facit, quo minus confirmando suos, terrendo aut sollicitando hostes, vi, dolo, diurnis nocturnisque conatibus, finis negotio imponatur. Tanto vehementiori metu perculsus Adherbal, postquam inopia rerum necessariarum fatiscere obsessos animadvertit, ex iis, qui una Cirtam profugerant, duos naxime impigros promissis et miseratione sortis suæ permovet, ut per munitiones hostium ad mare, quod nec longe berat, deinde Romam pergant.

VII. Ab his miserabiles literæ senatui redduntur, in hæc erba scriptæ: « Non mea culpa sæpe ad vos oratum mitto, Patres conscripti: sed vis Jugurthæ subigit, quem tanta libido exstinguendi me invasit, ut neque vos, neque deos immortales in animo habeat; sanguinem meum, quam omnia, malit. Itaque quintum jam mensem socius et amicus populi romani armis obsessus teneor: neque mihi Micipsæ patris beneficia, neque vestra decreta auxiliantur: ferro, an fame acrius urgear, incertus sum. Plura de Jugurtha scribere dehortatur fortuna mea: etiam ante expertus sum.

§ VI. Diodor. — Sallust. Jugurth. cap. 5 et 21.

« parum fidei miseris esse : nisi tamen intelligo, illum supra « quam ego sum, petere; neque simul amicitiam vestram, et « regnum meum sperare : utrum gravius existimet, nemini « occultum est; nam initio occidit Hiempsalem fratrem « meum; deinde patrio regno me expulit. Quæ sane fue« rint nostræ injuriæ, nihil ad vos : verum nunc regnum « vestrum armis tenet : me, quem vos imperatorem Numi« diæ posuistis, clausum obsidet : legatorum verba quanti « fecerit, pericula mea declarant. Quid est reliquum, nisi « vis vestra, qua moveri possit? nam ego quidem vellem, et « hæc, quæ scribo, et illa, quæ antea in senatu questus « sum, vana forent potius, quam miseria mea fidem verbis « faceret.

VIII. « Sed quoniam eo natus sum, ut Jugurthæ scele« rum ostentui essem; non jam mortem, neque ærumnas, « tantummodo inimici imperium, et cruciatus corporis de« precor. Regno Numidiæ, quod vestrum est, uti libet, « consulite : me ex manibus impiis eripite, per majestatem « imperii, per amicitiæ fidem, si ulla apud vos memoria re« manet avi mei Masinissæ. His auditis, pars senatus incorrupta non dubitabat, quin ante omnia subveniendum Adherbali foret, exercitu in Africam misso : de Jugurtha, quod ille verbis legatorum non paruisset, per otium statui posse. Cæterum fautores regis acerrime pugnarunt, ne tale quid decerneretur : « sæpe multis magnisque injuriis acce« ptis, populum romanum omnia tamen prius tentasse, « quam bellum decerneret.

IX. « Multa ab Hannibale, multa a Philippo passum, do« nec arma Pœnis, aut Macedoniæ inferret. Nec enim pio « justoque bello certaturos putasse, nisi liqueret, aliter tueri « jus suum nequivisse. Inter socios deinde reges, quam« quam sua et patrum ætate, in Ægypto, in Syria, et apud « cætera Asiæ regna multæ turbæ exstitissent, auctoritatem « suam prompte, arma raro et cunctanter interposuisse : « sic assequutos, ut, sociis integram permittere libertatem « visi, laudibus ac favore omnium celebrarentur; et inter

« externa populorum bella, mutuisque cladibus debilitatos « reges, imperium firmius retinerent.

X. « Nihil accidisse, quo minus eodem instituto uti per« gerent : nullas adversus Jugurtham bellandi proprias Ro« mano causas esse : fratrum inter se certamina nullo rei « romanæ damno exarsisse; non utilitate ulla, non jure « cogi senatum, ut bello minime necessario implicet rem« publicam. Queri quidem invidiose Adherbalem, sed prius « etiam haud minus atrocia falso questum : atque ita judi« casse Patres, quum, Hiempsale cæso, regnum inter fra« trem ejus et Jugurtham divisissent; non enim profecto « parricidæ præmium dedisse sceleris, sed non ideo dam« nandum putavisse, quod in depellendis insidiis ille feli« cior, quam in ponendis Hiempsal fuisset.

XI. « Frustra Masinissam advocari, non minus Jugurthæ, « quam Adherbalis avum : et similiorem quidem ei Jugur« tham esse animo ingenioque, et declaratis in populum ro« manum studiis. Illum acerrimo hispaniensi bello, quum « Romanorum plerique metu segniores ad militiæ munia es« sent, P. Africano præstantissimo imperatori præ cæteris « omnibus industriam suam fidemque probavisse. Ab Adher« bale nihil ultra verba profectum, quæ cum factis alterius « conferri non oporteat. Sane, ne cui jus suum præter men« tem voluntatemque senatus eripiatur, neve præcipitanter « aliquid durius decernendo sociorum alienentur animi, le« gatos in Africam mitti posse, qui res inspiciant, et senatus « verbis denuntient, amicissimi regis nepotes armis potius, « quam jure contendere, senatui non placere: eumque, per « quem stetisset, ne arma ponerentur, senatum pro hoste « habiturum. »

XII. Hæc a Jugurthæ patronis quum magis ob pecunias, quas acceperant, aut sperabant, quam ulla alia idonea causa, dicerentur, factum est, quod sæpe evenit, ut privatis rationibus egregium publicum cederet. Legantur tamen in Africam senes, summo loco nati, amplisque honoribus usi : quorum et M. Æmilius Scaurus fuit, de quo supra memo-

ravimus. Hi precibus Numidarum, et populi sermonibus moti, proximum intra triduum navem conscenderunt; paucisque diebus transvecti Uticam, literas miserunt ad Jugurtham, petentes, « uti quam celerrime in provinciam accederet : se ad eum a senatu missos esse. »

XIII. Jugurtham pugnantes invicem affectus, timor et cupiditas, incertum consilii faciebant : vim romanam metuebat, nisi legatis paruisset; vicissim inflammatus cupidine, cuncta, dum animo obsequeretur, leviora ducebat. Igitur si Adherbalem interfecisset, priusquam mandata senatus exponerentur, veniam admissorum pecunia redimi posse sperans, corona urbem circumdatam summis viribus oppugnat : sed virtute Italicorum rejectus, quum trahere tempus non auderet, ne moram legati, et quem præ omnibus metuebat, Scaurus, pro contumacia interpretarentur, cum paucis equitibus in provinciam venit.

XIV. Post acrem contentionem verborum, quamquam graves minæ senatus nomine, ni omitteret Adherbalem, denuntiabantur; hæc quoque legatio sine effectu digressa est. Sed ubi Cirtæ de iterata legatione auditum, et inde senatui populoque romano res numidicas curæ cordique esse creditum est; italici generis homines, quorum virtute defensum adhuc oppidum fuerat, confisi, romanum sibi nomen præsidio adversus injuriam fore, Adherbalem ad deditionem cohortantur : neque aliud pacisci, quam vitam incolumem jubent : cætera senatus auctoritate facile recuperaturum.

XV. Non erat ignarus Adherbal, quam parum fidei in pactionibus Jugurthæ esset : sed quia videbat, in illorum manu situm, ut se invito urbem hosti tradant, cum infulis ad Jugurtham egressus, *permittere se regnum meliori* ait : *tantum orare, ut privato vivere beneficio fratris liceat.* Ille, ut qui nunquam vivo Adherbale firmam sibi Numidiæ possessionem fore olim judicavisset, neque preces ipsius, fraternumque nomen, neque senatus populique romani denuntiationem reveritus, excruciatum occidit : deinde puberes

§ XII. Diodor. -- Sallust. — § XIV. Diodor. — Sallust.

omnes Numidas interficit; ne Italicis quidem iram et crudelitatem abstinens, quo minus, quotquot comperti erant arma pro Adherbale tulisse, torti necarentur.

XVI. Hæc Romæ cognita clarissimo documento patefecerunt, quem ad finem lapsi mores, et ab innocentia et gravitate veterum recessum esset. Tam atrocibus enim rebus in senatu agitari cœptis, per multos dies extracta disceptatio est; mancipiis illis auri regii nunc gratia, nunc de jure disserendo, interdum et jurgiis, quod adversus Jugurtham severius decretum fieret, intercedentibus. Putantque, prolatandis consultationibus futurum fuisse, ut eluso primæ iræ impetu, vindictæ a sceleratissimo mortalium expetendæ studium evanesceret: nisi C. Memmius, qui tribunus plebis designatus erat, vir acer, et nimiam principum potentiam speculari et carpere solitus, populum romanum edocuisset, id agi, ut per paucos factiosos scelus Jugurthæ condonaretur.

XVII. Hæc invidia demum sénatui, ex delicti conscientia populum timenti, expressit, *ut Jugurthæ bellum indiceretur: lege Sempronia futuris consulibus Numidia atque Italia provinciæ decernerentur.* P. Scipio Nasica, L. Calpurnius Bestia consules facti. Hi, postquam majoribus hostiis procuratum prodigium fuit, quod lactis pluviæ per triduum ceciderant, provincias sortiti, L. Calpurnius Numidiam, P. Scipio Italiam obtinuerunt. Delectus deinde a consulibus habiti: quorum causa quum indictum justitium esset, populi romani sensum præco Granius expressit, homo liberis, neque vernilibus, facetiis notus: qui roganti Nasicæ consuli, *ecquid tristis esset, quod auctiones cessent:* « Minime, inquit, sed quod leges. »

XVIII. Sed nondum eo perventum erat, ut vel avaritiæ suæ puderet rempublicam quæstui habentes principes, vel satis virium ad hos reprimendos in publicis judiciis esset: oportebatque multa præterea, et a magnis viris peccari, donec, Patribus pudore aut conscientia victis, ad vindican-

§ XV. Diodor. — Liv. Epit. — Strab. lib. XVII. — Sallust. — § XVII. U. C. 641; A. C. 111. — Sallust. — Jul. Obseq. — Cic. pro Plancio, c. 14.

da legibus scelera populi consensus evigilaret. Erant in consule Calpurnio multæ magnæque corporis et animi dotes, nisi avaritia corrumperentur : cætera patiens laborum, providus, impiger, bellum acriter parabat. Jam ne senatu quidem cunctante, exercitus, qui in Africam portaretur, scribitur; stipendium, et alia, quæ bello usui forent, decernuntur.

XIX. Hæc ubi Jugurthæ longe alia, quam speraverat, allata sunt (nam cuncta Romæ venalia esse pro comperto habuerat); majori metu correptus, filium, et præterea duos amicorum ad senatum mittit. His quoque præcepta eadem data, quæ antea iis, quos Hiempsale interfecto legaverat, ut quibuscunque volentibus accipere pecuniam largirentur. Sed irritas Jugurthæ insidias diligentia Calpurnii consulis effecit: qui, legatorum audito adventu, consuluit senatum, *recipine mœnibus legatos Jugurthæ placeret?* Senatus decrevit, *nisi regnum ipsumque deditum venissent, uti in diebus proximis decem Italia decederent.*

XX. Sic illi, rebus infectis, domum revertuntur. Consul, exercitu commeatibusque paratis, legat sibi homines nobiles, principes factionum, magna in senatu auctoritate, quorum opibus, quæ deliquisset, defendi posse arbitrabatur: in his et M. Æmilius Scaurus fuit, vir eo ingenio, iisque moribus, qualem supra descripsimus. Ita legionibus per Italiam Rhegium deductis, inde in Siciliam, atque ex Sicilia in Africam transpositis, acriter Numidiam ingressus est, multosque captivos, atque etiam urbes aliquot in potestatem redegit.

XXI. Jugurtha, ubi præter exspectationem arma romana in regno, et serio bellum geri videt, ad solitas artes conversus, legatos ad consulem mittit, difficultatem suscepti belli ostendi, pecunias offerri jubet. Quibus pro animi sui vitio facile expugnatus consul, in societatem consiliorum Scaurum adsciscit: atque is, licet acerrimus antea regis oppugnator fuisset, magnitudine mercedis ad oblivionem pristinæ gravitatis adductus est. Nulla res majores Numidæ animos fa-

§ XVIII. U. C. 641; A. C. 111. — Sallust. — Cic. in Bruto, c. 4.

ære potuisset, neminem jam Romanum auro inexpugnabilem esse rato, postquam ille victus esset, cujus tum probatissimi mores habebantur.

XXII. Igitur qui antea pro magno ducturus fuerat, si tantummodo tempus redimere potuisset, quo interim Romæ gratia aut pretio res suas meliorem in locum reponeret; nunc, quia Scaurus in partibus esset, maxima pacis impetrandæ spe concepta, consuli significandum curat, si tuto venire in castra posset, coram de conditionibus acturum. Ita mittitur a consule Sextius quæstor in oppidum Jugurthæ Vaccam, specie frumenti accipiendi, quod palam imperatum regiis legatis fuerat; revera, ut pro corpore Jugurthæ obses esset.

XXIII. Rex, in consilio pauca de rebus suis loquutus, se suaque in fidem populi romani dedere paratum fingit: cætera cum Scauro et Bestia secreto transiguntur: postero die quasi per saturam sententiis exquisitis, rex pro consilio in deditionem accipitur: elephanti triginta, pecus, atque equi multi, cum parvo argenti pondere, uti erat imperatum, quæstori traduntur: denique injussu populi et senatus pax Numidæ pudendis nomini romano conditionibus datur. His ita constitutis, L. Calpurnius ad comitia consulum habenda Romam proficiscitur; quia P. Nasica consul diem suum obierat, vir per omnia pravis collegæ moribus dissimilis, tota vita firmus contra largitiones munerum, sapientiæque deditus, quam non sermonibus tantum, sed magis vita exprimebat; de cætero non infacundus, hilaris, comis, et tamen auctoritatis suæ retinens; omnino dignus proavo, qui vir optimus judicatus fuerat, et patre Nasica, domoque Cornelia, quæ summorum virorum ferax, et pacis ornamenta multa tulit, et ex tribus orbis partibus partis virtute bellica cognomentis illustrata est.

§ XXI. Flor. III, 1. — Sallust. — § XXIII. Liv. Epit. — Oros. V, 15. — Eutrop. — Sallust. Jugurth. cap. 30. — Cic. in Bruto, cap. 34, et de Offic. I, 30. — Diodor. apud Vales. — Jul. Obseq. — Liv. XXIX, 14 et 37. — Val. Max. I, 8. — Hieron. adversus Jovin. lib. I. — Sueton. Tib. c. 2.

XXIV. Eodem anno incendium ingens Romæ fuit, magnaque pars urbis deflagravit. Eo quum ædes Matris Deum in colle Palatino consumpta fuisset, inviolata Claudiæ statua, quæ in vestibulo stabat, tum quoque admirationi hominibus fuit; sed maxime postquam Augusti principatu, M. Servilio, L. Lamia consulibus, alio incendio iterum intacta flammis stetit. Hæc illa Claudia Quinta est, sive Vestalis virgo, ut multi putaverunt, sive matrona, ut Livius memoriæ prodidit, quæ adhærentem in vado Tiberis navem, qua Mater Idæa vehebatur, quum nulla juvenum vi moveri posset, in patrocinium suspectæ pudicitiæ cingulo traxisse dicitur; quo merito haud dubie statua illi apud eamdem deam, cujus suffragio casta judicata fuerat, collocata est.

XXV. His cladibus mœstam civitatem acrius irritavit pactum cum Jugurtha fœdus, et dubitatio senatus, qui neque probare fœdi et perniciosi exempli rem poterat, neque rescindere, magno ad potentiam Scauri respectu, audebat. Sed C. Memmius tribunus plebis, frequentibus ad populum concionibus, romani nominis ignominiam, facinora nobilium, audacia avaritiaque nihil non patrantium, senatum conscientia cunctantem, arguens, acta consulis, quique in eadem causa essent, vehementer impugnabat, ingenio et exercitatione acer et acerbus accusator.

XXVI. Cujus rei fidem facit vel una ex quammultis oratio cujus ipsa verba quia se referre Crispus Sallustius ait, ex eo referemus, quem non tantum ut optimum jugurthini belli scriptorem, sed etiam ut unum de compluribus reliquum, sequimur. Sed ille C. Memmium hunc in modum facientem verba inducit: « Multa me dehortantur « a vobis, Quirites, ni studium reipublicæ omnia superet; « opes factionis, vestra patientia, jus nullum; ac maxime, « quod innocentiæ plus periculi, quam honoris est: nam « illa quidem piget dicere, his annis quindecim quam ludi- « brio fueritis superbiæ paucorum; quam fœde, quamque

§ XXIV. Tac. Annal. IV, 65. — Ovid. Fast. IV, v. 305. — Auct. de Viris Illust. — Sidon. Apollin. carm. II.

« inulti perierint vestri defensores; ut vobis animus ab « ignavia, atque socordia corruptus sit; qui ne nunc qui- « dem, obnoxiis inimicis, exsurgitis; atque etiam nunc ti- « metis eos, quibus vos decet terrori esse.

XXVII. « Sed quamquam hæc talia sunt; tamen obviam « ire factionis potentiæ, animus subigit. Certe ego liberta- « tem, quæ mihi a parente meo tradita est, experiar: verum « id frustra, an ob rem faciam, in vestra manu situm est. « Quirites. Neque ego vos hortor, quod sæpe majores vestri « fecere, uti contra injurias armati eatis: nihil vi, nihil « secessione opus est: necesse est, suomet ipsi more præci- « pites eant. Occiso Ti. Graccho, quem regnum parare aie- « bant, in plebem romanam quæstiones habitæ sunt.

XXVIII. « Post C. Gracchi, et M. Fulvii cædem, vestri « item ordinis multi mortales in carcere necati sunt: utrius- « que cladis non lex, verum libido eorum finem fecit. Sed « sane fuerit regni paratio, plebi sua restituere: quidquid « sine sanguine civium ulcisci nequitur, jure factum sit. « Superioribus annis taciti indignabamini ærarium expilari; « reges et populos liberos paucis nobilibus vectigal pendere; « penes eosdem et summam gloriam, et maximas divitias « esse: tamen hæc talia facinora impune suscepisse, parum « habuere: itaque postremo leges, majestas vestra, divina « et humana omnia hostibus tradita sunt: neque eos, qui « ea fecere, pudet, aut pœnitet; sed incedunt per ora ve- « stra magnifici; sacerdotia, et consulatus, pars triumphos « suos ostentantes: perinde quasi ea honori, non prædæ, « habeant. Servi, ære parati, injusta imperia dominorum « non perferunt: vos, Quirites, imperio nati, æquo animo « servitutem toleratis?

XXIX. « At qui sunt hi, qui rempublicam occupavere? « homines sceleratissimi, cruentis manibus, immani avari- « tia nocentissimi, iidemque superbissimi; quibus fides, de- « cus, pietas, postremo honesta, atque inhonesta omnia « quæstui sunt. Pars eorum, occidisse tribunos plebis, alii

§ XXVI. Sallust. Jugurth. c. 31. — Appian. Civ. lib. I.

« quæstiones injustas, plerique cædem in vos fecisse, pro « munimento habent; ita, quam quisque pessime fecit, « tam maxime tutus est: metum a scelere suo ad ignaviam « vestram transtulere; quos omnes, eadem cupere, eadem « odisse, eadem metuere, in unum coegit. Sed hæc inter « bonos amicitia, inter malos factio est.

XXX. « Quod si tam vos libertatis curam haberetis, « quam illi ad dominationem accensi sunt; profecto neque « respublica, sicuti nunc, vastaretur; et beneficia vestra « penes optimos, non audacissimos, forent. Majores vestri « parandi juris, et majestatis constituendæ gratia, bis per « secessionem armati Aventinum occupavere : vos pro liber- « tate, quam ab illis accepistis, nonne summa ope nitemini? « atque eo vehementius, quo majus dedecus est parta amit- « tere quam omnino non paravisse?

XXXI. « Dicet aliquis, Quid igitur censes? Vindicandum « in eos, qui hosti prodidere rempublicam, non manu, « neque vi (quod magis, vos fecisse, quam illis accidisse, in- « dignum est); verum quæstionibus, et indicio ipsius Ju- « gurthæ: qui si dedititius est, profecto jussis vestris obe- « diens erit: sin ea contemnit, scilicet æstimabitis, qualis « illa pax, aut deditio sit, ex qua ad Jugurtham scelerum « impunitas, ad paucos potentes maximæ divitiæ, in rem- « publicam damna atque dedecora pervenerint.

XXXII. « Nisi forte nondum etiam vos dominationis eo- « rum satietas tenet: et illa, quam hæc tempora, magis « placent, quum regna, provinciæ, leges, jura, judicia, bella, « atque paces, postremo divina atque humana omnia penes « paucos erant: vos autem, hoc est, populus romanus, in- « victi ab hostibus, imperatores omnium gentium, satis ha- « bebatis animam retinere : nam servitutem quidem quis « vestrum recusare audebat? Atque ego tametsi viro flagitio- « sissimum existimo impune injuriam accepisse; tamen, vos « hominibus sceleratissimis ignoscere, quoniam cives sunt, « æquo animo paterer, nisi misericordia in perniciem casura « esset: nam et illis, quantum importunitatis habent, pa- « rum est impune male fecisse, si deinde faciundi licentia

« eripitur : et vobis æterna sollicitudo remanebit, quum intelligetis, aut serviendum esse, aut per manus libertatem retinendam.

XXXIII. « Nam fidei quidem, aut concordiæ quæ spes « est? Dominari illi volunt; vos, liberi esse: facere illi inju- « rias; vos prohibere: postremo sociis vestris veluti hosti- « bus, hostibus pro sociis utuntur. Potestne in tam diversis « mentibus pax, aut amicitia esse? Quare moneo, hortorque « vos, ne tantum scelus impunitum dimittatis. Non pecula- « tus ærarii factus est; neque per vim sociis ereptæ pecu- « niæ : quæ quamquam gravia sunt, tamen consuetudine « jam pro nihilo habentur. Hosti acerrimo prodita senatus « auctoritas, proditum imperium vestrum; domi militiæque « respublica venalis fuit: quæ nisi quæsita erunt, nisi vin- « dicatum in noxios, quid erit reliquum, nisi ut illis, qui « ea fecere, obedientes vivamus? nam impune quælibet fa- « cere, id est regem esse.

XXXIV. « Neque ego vos, Quirites, hortor, ut malitis « cives vestros perperam, quam recte, fecisse; sed ne, igno- « scendo malis, bonos perditum eatis: ad hoc in republica « multo præstat, beneficii, quam maleficii, immemorem « esse; bonus tantummodo segnior fit, ubi negligas, at ma- « lus improbior: ad hoc, si injuriæ non sint, haud sæpe « auxilii egeas. » Hæc atque talia sæpe ingerendo, diligentia Memmii pervicit, ut L. Cassius prætor ad Jugurtham mitteretur, eumque fide publica interposita Romam adduceret; quo regis ipsius indubitabili indicio Scaurus, et cæteri, quos pecunia corruptos autumabant, convincerentur: quorum invidiam relictus in Numidia exercitus aggravabat, plurimis et flagitiosissimis factis.

XXXV. Nam fuerunt, qui pecunia accepta elephantos a Jugurtha traditos, itemque perfugas ad supplicium restituerent; alii ex pacatis agris prædas agebant: ea tum avaritia, veluti tabes, animos hominum invaserat. Igitur Cassius prætor ex rogatione C. Memmii ad Jugurtham proficiscitur,

§ XXXIV. Sall. Jugurth. c. 32. — Liv. Epit.

eique, *ni pareat, extrema pericula* demonstrando, persuadet, *ut semel in fidem populi romani regno seque dedito, misericordiam ejus, quam iram, provocare malit:* tandem *futurum se in potestate* Numida respondet; quum præter publicam fidem Cassius sua quoque privatim spopondisset, quam Jugurtha non minoris faciebat: tanta temporibus illis de sanctitate justitiaque Cassii fama erat.

XXXVI. Quibus rebus adducor, ut hunc tam celebrati nominis Cassium, non eum esse opiner, qui paucis post annis in prælio adversus Cimbros occisus est; sed censorium illum, quem quæstionis incesti causa prætorem creatum, refectum deinde puto, quamdiu id judicium duravit; aut ab initio hac lege factum, ut, donec ea peracta quæstio esset, præturam obtineret. Interea consules Romæ M. Minucius Rufus, Sp. Postumius Albinus facti. Jugurtha humili cultu Romam adductus, quum factorum conscientia trepidaret, confirmatus ab his, quos consiliorum suorum auctores habuerat, C. Bæbium tribunum plebis magna mercede emit, cujus impudentia tutus contra jus pariter injuriamque foret.

XXXVII. Sic omnia iterum Romæ, secus atque existimatum fuerat, seditionibus discordiisque permisceri cœpere. Quum enim C. Memmius productum ad rostra Jugurtham indicare juberet, cujus ope consilioque tam scelesta patravisset, jamque nemini dubium esset, quin multi senatores nominarentur; C. Bæbius tacere Jugurtham jussit, et, populo nequidquam tumultante, intercessio valuit. Tum vero confirmatus animi Numida, quod nihil non pecuniæ cedere videret, adeo priorum facinorum pœnam non timuit, ut in ipsa Urbe novum parricidium committere non dubitaret, Massiva patruele tollendo.

XXXVIII. Hunc, Gulussa Masinissæ filio procreatum (quippe dedita Cirta, quum in partibus Adherbalis fuisset, Romam profugerat), Sp. Albinus consul instigabat, *ut, in-*

§ XXXVI. U. C. 642; A. C. 110. — Cassiodor. Chron. — Sallust. Jugurth. — Oros. V, 15. — § XXXVII. Liv. Epit. — Sallust. — Flor. III, 1.

viso ac jacente Jugurtha, regnum Numidiæ ab senatu peteret; non tam regulo consulens, quam cupiditate belli concitandi, quod, Jugurtha minime cessuro, futurum, et se luce gerendum videbat: nam M. Minucio Macedonia, Sp. Albino Numidia provincia evenerat. Jugurtha, postquam quid ageretur, animadvertit, haud cunctanter immisso percussore conficit æmulum: deprehensus, qui cædem fecerat, multis hortantibus indicium profitetur. Bomilcarem Jugurthæ familiarem facinus mandasse, ostendit; nomen Bomilcaris, quanquam comes ejus esset, qui Romam fide publica venerat, magis ex æquo et bono, quam ex jure gentium, recipitur: vades ex amicis regiis quinquaginta dantur.

XXXIX. Fervente judicio, Jugurtha in maximis angustiis constitutus, quod omnia expertus, gratiam atque pecuniam suam inferiorem invidia facti sentiebat, quum diu agitasset, utrumne vades prodi, an vero Bomilcarem deseri satius foret, postremo Bomilcarem clam in Numidiam dimittit, neminem posthac jussis suis obtemperaturum ratus, si hic hujusmodi ex causa plecteretur. Ne sic quidem satis extricatus (habent enim hoc scelera, ut facinorosos magis magisque terrore et incommodis implicent) quum, ablegato Bomilcare, in se recidisse periculum animadverteret, capitis enim anquiri cœperat, ex Urbe fuga sibi consulere coactus est.

XL. Fertur, quum egressus Roma esset, sæpe eo respectasse tacitum; postremo hæc ipsa verba protulisse: « O « urbem venalem! et cito perituram, si emptorem inve« nerit! » Senatus, comperto regis abitu, Italia eum decedere jussit. Hæc altera bellandi causa quum exstitisset, fœdus calpurnianum rescinditur: Sp. Albinus, paratis omnibus, cursum adornat in Africam, eo diligentius, quod comitiorum tempus haud longe aberat, ad quæ redeundum ipsi Romam erat. Sed huic uti maturare bellum, ita Jugurthæ trahere consilium erat, omnique modo properantiam consulis remorari. Quapropter modo legatos de deditione mittebat: modo negabat, infestis sibi Romanis salutem

suam credere posse: interdum cedebat, quum hostis instaret, ducendi temporis gratia: mox, ut suorum animos confirmaret, ultro instabat.

XLI. Inter hæc ludibria quum dies comitiorum adventarent, Albinus, nulla re gesta, exercitum Aulo fratri, quem sibi legaverat, tradit: deinde Romam proficiscitur, non intactus suspicionibus, quasi et ipse pecunia magis, quam alia arte regis, otiosum imperium exegisset. Comitiorum tamen tribuniciis seditionibus prolatum tempus est; quia P. Lucullo et L. Annio tribunis plebis, continuare magistratum cupientibus, collegæ acriter resistebant. Hanc inter moram A. Albinus, qui exercitui numidico præerat, quum quadraginta millibus armatorum instructus, rei alicujus ad gloriam aut opes insignis patrandæ occasionem sibi a fortuna patefactam arbitraretur, mense januario ex hibernis milites evocat, magnisque itineribus ad oppidum Suthul, in quo thesauri regis asservabantur, ducit.

XLII. Quod licet loco atque tempore anni tutum oppidum erat (nam in prærupti montis extremo situm limosa planities, hiemantibus aquis effecta palude clauserat), tamen operibus circumdare Aulus instituit: sive formidinem injecturus regi; sive, quod thesauros ibi conditos sciret, cupidine obcæcatus, oppidi potiturum sperabat. Hæc ubi Numidæ intellecta temeritatem imperitiamque hominis detexerunt; quo magis vanitatem aleret, mittit alios super alios cum mandatis humilibus legatos: ipse, tanquam congressum metuens, per impedita loca cum exercitu incedebat: postremo spe quæstuosissimæ pactionis Aulum inducit, ut, relicto Suthule, se veluti per formidinem in interiora regni cedentem insequatur: ita minus emanatura consilia sua et simulationem esse.

XLIII. Interea per homines talium artifices, non die, non noctu intermissis sollicitationibus, magnam exercitus romani partem ad proditionem emercatur: denique paratis,

§ XL. Liv. Epit. — Sallust. — Flor. III, 1 et 18. — Oros. — Eutrop. —
§ XLI. Oros. — Sallust. — Senec. epist. 114.

optaverat, omnibus, obscura nocte castris legati multidinem Numidarum subito circumfundit. Percellit insolita s et inexspectata animos omnium: discurritur, trepidatur; ːque manere præsens periculum, neque fugere alterius ːriculi metus sinit. Inter hæc ex iis, quos donis ac proissis Jugurthæ fidem mutasse diximus, cohors una Liguım, turmæ duæ Thracum palam ad regem signa transːrunt : et a centurione primi pili tertiæ legionis per ıunitionem, quam tuendam acceperat, locus introeundi ostibus datur.

XLIV. Ita captis castris, romani milites, plerique abjetis armis, alii præ metu, nonnulli voluntaria fuga, proxiıum collem petunt; eo paucioribus desideratis, quod inter enebras tutius evadebant, Numidæque prædæ castrorum ntenti erant. Infelici prælio postridie turpior pax adjicitur. n colloquio Jugurtha, quum *in sua manu esse* dixisset, *ımnes ferro et fame conficere*, adjecit, *casuum humanorum ıemorem sub jugum eos mittere velle, cætera incolumes, sed ıac lege, ut intra dies decem Numidia decedunt.*

XLV. Quæ tametsi turpitudinis et ignominiæ plena erant, b hominibus, nihil ante vitam ponentibus, accepta sunt. Iæc Romam perlata civitatem in mœrore atque metu pouerunt; aliis dedecore imperii, plerisque periculo anxiis. *)uid enim non ausurum Jugurtham, tanto animo virum, ınta militiæ et hostis peritia? nihil illi occultum esse, nihil npervium: aurum habere et artem utendi: neque nescire, ognitis et principum et populi romani moribus ingeniisque, ıdversus quos ferro melius, adversus quos pecunia pugnet.*

XLVI. Crescebatque in dies sollicitudo, quod incrementa ·jus frequentibus nuntiis, et ferme, ut mos e longinquo, n majus audiebantur: *neque unam aut alteram gentem, sed universam pæne Africam a Romanis deficientem regno suo junxisse.* Ideo querelæ et convicia omnium in A. Albinum ferebantur; præcipue frementibus, qui bello res præ-

§ XLIII. Flor. III, 19. — Sallust. — Liv. Epit. — § XLIV. Eutrop. — Sallust. — Oros. — § XLV. Oros. — Sallust.

clare gesserant, *quod contra decus patrium, quum arma haberet, ignominiosis conditionibus quærendam salutem existimasset.* His rebus impulsus Sp. Albinus, quo magis ab invidia fraternæ culpæ se abjungeret, senatum *de fœdere numidico* consulit : ipse intentissima cura supplementum exercitui parat ; ab sociis et nomine latino auxilia evocat, in Africam secum portaturus.

XLVII. Ab senatu, quemadmodum sæpe alias, et nuper factum fuerat, decernitur, *suo atque populi injussu nullum potuisse fœdus fieri.* Spurius in Africam paucis diebus reversus, quanquam arderet cupiditate fraterna delicta per virtutem emendandi, tamen quia veteres copias non fuga tantum, sed etiam corrupta disciplina enervaverat, nuper paratas tribuni plebis deportari vetabant, nihil moliri ausus, in provincia, quo ex fœdere Auli deductus exercitus fuerat, hibernavit.

XLVIII. Interea Romæ a C. Mamilio Limetano tribuno rogatio promulgatur, uti quæratur in eos, quorum consilio Jugurtha senatus decreta neglexisset, quique ab eo legationibus aut imperiis pecunias accepissent, quique elephantos, quique transfugas tradidissent; postremo, qui de pace aut bello cum hostibus pactiones fecissent. Magnum ea promulgatio terrorem Patribus objecit, quorum multi affines illi culpæ erant; alii, ne quanquam innocentes invidia opprimeret, metuebant.

XLIX. Igitur summo omnium conatu præsidia contra parabantur ; non palam, ne fœdissima delicta defendere viderentur, sed dissimulanter per homines maxime latini nominis, et socios italicos impedimenta struendo legi, quam coram populo placere sibi dictitabant. Sed incredibili studio plebis perlata rogatio est : tres quæsitores constituti : neque M. Scaurus, qui, ut inter illos crearetur, effecerat, licet eodem crimine contactus, obstare potuit, quo minus aspere violenterque ea quæstio exerceretur ; quin et ipse, quamvis

§ XLVII. U. C. 642 ; A. C. 110. — Liv. Epit. — Marcellin. XXV, 35. — Sallust. — Cic. de Nat. Deor. III, 30, et in Bruto, cap. 33.

periculum effugerit, probra tamen audiit, ab inimicis contumeliose exagitatus.

L. Certe, quum sub idem tempus nonnullam haberet invidiam ex eo quoque, quod bona Pompeii Phrygionis, hominis locupletis, sine testamento possederat, in judicio L. Calpurnii Bestiæ, quum inter advocatos ejus sederet, et forte mortuus efferretur, accusator Bestiæ C. Memmius, « Quid sedes, inquit, Scaure? mortuus rapitur: vide, si « possis esse possessor. » Cæterum et L. Bestia, et eodem crimine multi præterea clarissimi viri ceciderunt. Judices enim gracchani erant: et instabat urgebatque populus, lætus occasionem sibi premendæ nobilitatis præbitam; nam eo velut partium odia processerant, ut major ad illa plerumque, quam ad utilitatem reipublicæ, respectus haberetur.

LI. Primus post Romam conditam eorum, qui in collegio sacerdotum essent, C. Sulpicius Ser. F. Galba, quum pro se ipso dixisset, publico judicio damnatus est: præterea consulares quatuor eadem tempestas oppressit. L. Calpurnius, Sp. Albinus, ex causis, quas ante memoravimus, damnati sunt. C. Catonem cum L. Opimio in legatione fuisse putem, tantoque cupidius condemnatum, quo ne L. Opimius, super omnes ob C. Gracchi necem plebi invisus, elaberetur. Neque dubitabatur, quin pecuniam a rege Jugurtha, ad quem legatus iverat, accepisset. Cæterorum quoque talia delicta erant, ut, si justitia magis quam odio commodata tanta severitas foret, ne ipsi quidem queri potuerint, quod bonis et civitate pellerentur.

LII. Opimius, post senectam in contumeliis odioque hominum exactam, in dyrrhachino litore sepulcrum desertissimum nactus: Cato, quum solum vertisset, Tarracone consedit, ejusque civitatis civis effectus est; magnum enim ibi Catonum nomen, jam a censorii Catonis hispaniensi imperio, magnæque clientelæ erant. Quum tot nobilium

§ L. Cic. de Orat. II, 70, et in Bruto, c. 33 sq. — Sallust. — § LI. Vell. II, 7. — Cic. pro Sextio, cap. 67, et in Pison. cap. 39. — Ascon. in Pison. — Plutarch. in C. Graccho, cap. 25.

hominum clades profectæ ab aviditate opum essent, cujus utique rei minor fit æstimatio, si luxus, cui potissimum opes inserviunt, recidatur; motum sub eadem tempora P. Licinium Crassum, cognomento Divitem, apparet, de cœnis et sumptibus legem promulgasse. Ea tanto optimatium applausu excepta est, ut, licet nondum ex more confirmata trinundino erat, senatusconsulto ab omnibus juberetur haud secus observari, quam si a populo jam probata jussaque esset.

LIII. Eadem propemodum, quæ antiquiore, sed desueta, lege Fannia continebantur, cujus pleraque capita per omnes deinde leges ambularunt: *ne quid volucrum poneretur, præter unam gallinam, quæ non esset altilis. Kalendis, nonis, nundinis romanis, cuique in dies singulos triginta duntaxat asses edundi causa consumere liceret: cæteris vero diebus, qui excepti non essent, ne amplius apponeretur, quam carnis aridæ pondo tria, et salsamentorum pondo libra, et quod ex terra, vite, arboreve natum esset.*

LIV. *Ludis romanis, item ludis plebeiis, et saturnalibus, et aliis quibusdam diebus, centenos asses* Fannia lex indulserat: id a Licinio servatum; additumque, *ut nuptiis ducenos liceret impendere.* Non diuturnior huic, quam prioribus aliquot legibus, observantia constitit: jam enim adolescebat Rullus, qui non jam gallinas, et ejusmodi nugas, sed solidos apros in epulis apponere doceret: jam Lucullus, qui pro centussibus cum paucis convivis, subito se offerentibus, ducenis sestertiis cœnaret; quæ si ad nostræ pecuniæ nomen et æstimationem redigantur, thalerorum imperialium millia amplius quinque conficiunt: sed et intra decennium jussu populi, agente tribuno plebis Duronio, lex abrogata est.

LV. Consules interea Q. Cæcilius Metellus, M. Junius Silanus, quum de provinciis retulissent, Metello Numidia et jugurthinum bellum obvenit: Silanus accepit Galliam,

§ LII. Cic. in Pison. c. 39; pro Sextio et pro Balbo, cap. 11. — Plutarch. — Macrob. Saturn. II, 17. — Agell. II, 24. — Cic. ad Famil. VII, ep. 26. — Fest. in v. *Centenariæ*. — Plutarch. in Lucul. — Plin. VIII, 51, et X, 50.

quia M. Minucio proconsuli, prospere contra thracicos populos rem gerenti, prorogari in Macedonia imperium placuerat. Neque nulla causa erat, cur Narbonensem Galliam senatus provinciam consularem decerneret, quod in eam remigrasse Cimbri ferebantur, qui post Carbonis consulis cladem, quum ex Noricis in Italiam irrupturi timerentur, alio averterant impetum, in Gallia, deinde Hispania, quærendis sedibus intenti.

LVI. Sed istis populis, ut quisque possidebat, acriter fines suos tutantibus, exclusos petere romanam provinciam fama nuntiabat. Quum igitur duo gravia bella, alterum in manibus, alterum in exspectatione essent; intentiore cura consules agebant: etiam senatu populoque ad censenda, quæ tempus postularet, pariter promptis. Igitur, quum de republica graviter accurateque verba fecissent, milites, commeatus, cætera, quæ militiæ usus desiderat, liberaliter decernuntur: et, ne quid usquam rebus gerundis impedimento esset, leges aliquot, quæ de stipendio militum æra minuebant, aliove quo modo adversæ delectibus erant, auctore senatu abrogantur.

LVII. Etiam socii senatus populique romani jussa non exsequuntur tantum alacriter, sed sæpe antevertunt, quum et nomen omne latinum italicique socii præsto essent ad imperia, et ab regibus auxilia ultro mitterentur. Ita Q. Metellus, delectu diligenter habito, quum legatos ex usu magis quam ambitiose legisset, C. Marium, P. Rutilium, quorum cognita virtus et abstinentia erat, in Africam navigavit: magna omnium spe, quod belli artibus egregius, et adversus avaritiam firmus erat, ad quam præcipuam aut solam causam, omne quod in Numidia acceptum dedecus detrimentumque fuerat, referebatur.

§ LV. U. C. 643; A. C. 109. — Val. Max. II, 9. — § LVI. Pighii Annal. — Flor. III, 3. — Sallust. Jugurth. cap. 43 et 50. — Cic. in Bruto, cap. 35; de Orat. II, 68, et pro Cornel. apud Ascon.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXX

IN LOCUM LIBRI LXV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI QUINTI.

Q. Cæcilius Metellus consul duobus prœliis Jugurtham fudit, totamque Numidiam vastavit. M. Junius Silanus consul adversus Cimbros infeliciter pugnavit: legatis Cimbrorum sedem et agros, in quibus considerent, postulantibus senatus negavit. M. Minucius proconsul adversus Thracas prospere pugnavit. L. Cassius consul a Tigurinis Gallis, pago Helvetiorum, qui a civitate secesserant, in finibus Allobrogum eum exercitu cæsus est: milites, qui ex ea clade superaverunt, obsidibus datis, et dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hostibus pacti sunt.

I. Q. Metellus, quum in provincia Sp. Albini proconsulis corruptissimas ignavissimasque copias accepisset, prius contra vitia militum, quam arma hostium, certandum sibi statuit; Scipionis imitatione, cui ad Carthaginem, deinde iterum ad Numantiam, eadem ratio fuerat. Idcirco, licet mora comitiorum imminutum imperii sui tempus, et civitatem, quid acturus contra Jugurtham esset, impatienter exspectare sciret, nihil antiquius habuit, quam ut ab otio

§ I. U. C. 643; A. C. 109. —Val. Max. II, 7. — Fr. Str. IV, 1. — Sallust.

et mollitie exercitum ad patientiam laboris et operum, et disciplinam majorum revocaret.

II. Quod sane difficile inceptum, neque minus arduum, quam si validissimos hostes vi fregisset, eo temperamento comitatis et rigoris ad exitum perduxit, ut hinc quoque virum se magnum, nullique seculi sui secundum, approbaret. Ante omnia edixit, ne quisquam in castris panem, aut quem alium cibum venderet; neve alio cibo, quam carne assa elixave, miles uteretur : lixas etiam expulit castris; gregariisque militibus, ne quis jumentum servumque in agmine aut castris haberet, interdixit : cætera deinde arte magis, quam vi correcta; frequentibus itineribus, et stativorum accurata munitione, desidiam expugnavit : signa sequi, ordines servare, cibum et arma ferre, quod ipse locis omnibus sedulus et frequens custos adesset, pudore coegit; et ut omnes intelligerent, non plus a militibus exigere imperatorem, quam in se suosque statueret, adolescentem filium, quum secundum leges in contubernio suo habere posset, in ordine mereri maluit.

III. His rationibus effectum est, ut neque cruentum aliquid in milites faceret, et tamen exercitum, tanquam miraculo immutatis moribus et animis, brevi confirmaret. Jugurtha, rebus his auditis, in magno terrore erat; verumque aliquando ducem, ferro pariter ac auro invictum, venisse intelligebat : nam de disciplina viri frequentes accipiebat nuntios; integritatem ipse, quum Romæ fuisset, cognoverat. Igitur non jam per simulationem legatos de deditione mittit : *si vita sibi liberisque detur, cætera in potestatem populi romani tradere paratum.*

IV. Non erat ignota Metello numidicorum ingeniorum mobilitas : igitur adversus hominem dolosum dolis uti non dedecorum existimans, legatos alium alio loco ac tempore tentat : ubi patefacere corruptioni animos videt, promissis

§ II. Eutrop. — Vell. II, 11. — Sallust. — Val. Max. — Frontin. — § III. Front. Strat. I, 80, et IV, 1, 11. — Sallust. Jugurth. c. 64. — Eutrop. — Oros. V, 15. — Flor. III, 1. — Front. Strat. I, 8.

onerat; et ut regem vivum maxime, aut saltem mortuum, tradant, paciscitur: alia deinde pro consilio nuntianda regi quum mandasset, homines dimittit: paucis post diebus ipse cum exercitu insequitur. In Numidiam quum esset ventum, omnia in pacis faciem composita apparuerunt: prodibant obviam præfecti regii, frumentum advehebant atque commeatum; omnia, quæ imperasset, facturos esse confirmabant.

V. Tanto providentius incedendum sibi consul rebatur; nec enim, quam cum acri et callido hoste negotium esset, nesciebat. Igitur cum expeditis cohortibus, funditorumque et sagittariorum delectis ipse ducebat agmen; C. Marius cum equitatu claudebat: latera tribuni legionum et præfecti cohortium, cum auxiliariis equitibus, intermixtoque velitum numero, tutabantur, ut adversus numidas equites, velox ad invadendum refugiendumque genus, undecumque apparuissent, parata ac disposita manus esset.

VI. Interea Vaccam, opulentam foro rerum venalium urbem, præsidio occupat; simul patientiam gentis explorans, simul opportunitate loci invitante: multi enim ibi etiam italici generis homines et mercabantur, et colebant; quorum frequentiam commeatui, et jam pacatis munimento, fore confidebat. Ibi dum frumentum, et alia, quæ bello usui sunt, imperantur, novi ab Jugurtha cum iisdem mandatis legati veniunt; eademque consulis arte corrupti ad regem remittuntur. Jugurtha postquam sibi neque dari pacem, neque negari, bellum tamen re ipsa geri videt, amissa maxima urbe, regni parte non contemnenda hostibus quasi per otium explorata, sollicitatos Numidarum animos, salutem armis defendere statuit, non sine magna spe victoriæ, quod, per loca difficilia Metellum incedere, per speculatores cognoverat.

VII. Pergenti ad ulteriora necessario transeundus collis erat, oleastro myrtisque, et quæ alia arido solo gignuntur, consitus: hunc Jugurtha, quum per occultos calles Metel-

§ VI. U. C. 643; A. C. 109. — Front. — Sallust.

um antevenisset, cum suis insidet, late diductis ordinibus, ne species exercitus venienti objiceretur. Nec tamen ta tegi humilitate stirpium poterat, quin Romani, ab edito monte descendentes, quid rei esset, agnoscerent. Sistit gmen Metellus; et dextro latere, quod objectum hostibus rat, triplicibus subsidiis firmato, funditores et sagittarios gravis armaturæ manipulis permiscet: equitatus in cornibus ocatur: sic instructa acie, milites pro tempore breviter cohortatus, in planitiem, quæ a monte ad fluvium Muthul, per millia ferme passuum viginti protenditur, descendit.

VIII. Quum ad hæc Numidæ nondum moverentur, Metellus lassitudinem sitimque militum exspectari sentiens, P. Rutilium legatum cum expeditis cohortibus et parte equitum præmittit ad flumen, ut castris locum caperet: ipse cum sinistræ alæ equitibus agmen suorum antecedit; reliquæ copiæ cum legato Mario subsequuntur. Jugurtha, qui uos, donec totus Romanorum prætergressus exercitus esset, quietos continuerat, bis mille peditibus ad montem, nde Romani venerant, occupandum missis, ne hostes eo e recipere possent, ubi adesse tempus incipiendæ pugnæ utat, signo celeriter dato, quam maximum potest terrorem ocis omnibus infert.

IX. Numidæ, jam ante a rege docti, alii terga hostium cædunt, alii lateribus circumfunduntur: missilibus maxime rem gerunt; quoties impressionem romanus eques faceret, solutis ordinibus in diversam fugam effusi, deinde recedentibus iterum instantes. Quod si pertinacius insequebantur, eos longius a suis avulsos, facile circumveniebant, multitudine superiores, et eo, quod assueti Numidarum equi per plana, per aspera, pariter usui erant; Romanos asperitas et insolentia locorum morabatur.

X. Hæc facies pugnæ quum magna parte diei tenuisset, omnibus æstu et labore defessis, velut tacitæ induciæ esse cœperunt: spatiumque Metello fuit, vario prælii genere distractos ordines componendi. Quod ubi factum, multisque suis cohortationibus redintegratos militum animos videt, quatuor cohortes legionarias adversus numidarum pe-

ditatum constituit, cujus pars magna pugnando defatigata superioribus locis consederat. Neque Jugurtha ullum boni ducis aut militis officium prætermisit, artibus belli par Metello, natura loci superior; sed virtute militum vincebatur.

XI. Vesperascente jam die, Romani, quibus una hæc salutis via supererat, ne ab hostibus velut obsessi, rerum omnium, et præsertim aquæ penuria fatiscerent, vi magna connisi, superioribus locis hostem expulere. Hic finis prælio fuit, majori exercitus ob victam molestiam gaudio, quam jactura jugurthini militis, qui levis et expeditus, per notas regiones, labore pugnæ languidos, et locorum imperitos, facillime evadebat. Interea Bomilcar, ex præcepto regis, cum elephantis et parte peditatus, Rutilium lento gradu assecutus, castra communientem aggreditur.

XII. Jam et Rutilius aciem struxerat, pulvere, quem adveniens hostis excitabat, præmonitus; idcirco pugnandi mora nulla fuit: sed elephanti ramis arborum, quæ propinquis flumini locis frequentes enatæ fuerant, impediti disjectique, facilem Romanis victoriam præbuerunt; capti quatuor, reliqui omnes, haud pauciores triginta, occisi. Numidæ, qui spem omnem non in sua virtute, sed ferocia et robore belluarum habebant, iis circumventis, in pedes se conjecerunt. Rutilius, fugatis hostibus, de imperatore, et qui apud eum remanserant, anxius, quanquam fessos opere castrorum et prælio milites, eadem, qua venerat via, reduxit.

XIII. Res optime cogitata propemodum tristem eventum habuit; occurrente Metello, quum per obscuram noctem utrinque Jugurtha adesse crederetur, pernicioso errore ad manus esset ventum, ni præmissi equites explorata cognitaque omnia retulissent. Ita majus ex vana sollicitudine gaudium fuit. Metellus, duobus præliis eadem die victor, donatis laudatisque militibus, quum minime fractum animo regem, in locis saltuosis atque munitis novas cogere copias cognovisset, de ratione belli consilio habito, ab acie ac præliis, unde sibi pæne plus incommodi, si vinceret, quam Jugurthæ, si vinceretur, foret, ad populationem agrorum

se rationesque suas transfert, non alio, atque speraverat, eventu.

XIV. Quippe Numidæ, postquam late omnia vastari, vicos, castella, oppida infirmiora capi incendique, puberes interfici, cætera prædæ militum cedere, eaque tantum non præsente et inspectante Jugurtha fieri vident; Metello se suaque omnia dedere, frumentum, obsides, alia, quæ imperasset, dare, præsidia locis, quibus illi placuisset, accipere, passim cœperunt. Id acerbius Jugurthæ, quam prælium male pugnatum, accidebat, reputanti, *opes suas et famam, in qua plurimum esse sciebat, sibi quotidie minui, Metello augescere : si cessaret, brevi omnes et omnia victoris fore ; sin prohiberet, ire se cogi, qua Metellus præcederet, et quem fuga elusurus fuerat, insequi : quam deinde spem haberet, cum incondita multitudine, ubi Romanus optasset, certaturus, qui loco sibi opportunissimo florentes et veteranas copias amisisset?*

XV. Etenim post adversam pugnam Numidæ ad sua quisque dilapsi erant; quod moribus gentis licitum : delecti tantum equites regem in fuga comitantur. Igitur, quod ex præsentibus optimum videbatur, exercitum plerumque aliis locis habebat : ipse cum lectis equitibus romanum agmen sequebatur, carpebatque, multis hostium, ut forte palantes adipisci poterat, interfectis. Homines enim et equi velocissimi, etiam quum longe abesse crederentur, nocturnis itineribus per avia plerumque loca, securis et animo vacuis superveniebant.

XVI. Adversus hæc incommoda Metellus providentia et disciplina pugnabat, vetito vagari milite; et sive lignatum aquatumve, sive ad alios usus proficiscendum esset, provisis armatorum præsidiis. Quæ ubi Romæ sunt audita, senatus supplicationes ob res a Metello gestas decrevit; læta civitate, quod labantem priorum ducum vecordia disciplinam famamque vir egregius restituisset. Dum hæc ad meridiem

§ XIII. Liv. Epit. — Oros. — Sallust. — § XIV. Flor. III, 1. — Sallust. — Liv. Epit.

geruntur, gravioribus Cimbrorum armis septemtrio inhorruit, haudquaquam pari consulis alterius fortuna. Quippe M. Junius Silanus, quum ad eum in Galliis castra habentem legati Cimbrorum venissent, si agri darentur, manus et arma sua romanis auspiciis offerentes; neque agros dare populum romanum, neque illis auxiliis indigere responderat.

XVII. Illi vi tentantes, quod impetrare precibus nequiverant, egredientem contra consulem, signis collatis fundunt fugantque: deinde, quum ab hoc successu majorem cupitis potiundi spem concepissent, ad senatum quosdam ex principibus legant, qui, *pacatis animis venientes a consule coactos ad prælium*, dicerent: *postquam certiora, quam vellent adversus Romanos, experimenta virtutis dedissent, non ignavos aut inutiles futuros socios: sedes tantum et agros, unde se suosque alerent, velut stipendium poscere.* Senatus, sive avaritia principum, sive prælio victi, quod dedissent, potius necessitatis, quam beneficii, specimen prælaturum arbitrati, legationem irritam dimiserunt.

XVIII. Cimbricum bellum infelicius gestum bonæ sub idem tempus M. Minucii res consolabantur. In Thracia enim ad Hebrum flumen Scordiscorum et Triballorum ingentes copias fuderat, quum victoriam arte adjuvisset: numero enim suorum diffisus (nam et Daci hostibus auxilio venerant), sub tempus prælii fratrem cum æneatoribus et parva equitum manu per occultos tramites circummisit, ut, pugna cœpta, concinentibus æneatoribus, a tergo Thracum se ostenderet: id ex composito factum, quum, jugis montium resonantibus, simul conspectus pulvis terrorem magni adventantis exercitus inferret, hostes in fugam compulit.

XIX. Sed tamen paulo post, nulla vi hominum, cæterum natura cœli et locorum, mediocris accepta clades est, dum, victoriæ fructum avidius prosequente proconsule, ne hiberna quidem expeditione abstinetur. Nam post prosperam

§ XVI. Liv. Epit. — Vell. II, 12. — Flor. III, 3. — Cic. in Orat. et pro Cornel. apud Ascon. — § XVIII. Liv. Epit. — Eutrop. — Jornandes, c. 52. — Sext. Ruf. — Ammian. XXVII, 8. — Front. Strat. II, 4.

dimicationem omnia, quæ in citeriore Hebri ripa erant, depopulatus, ipsum quoque flumen jam gelu constrictum, transire cum exercitu ausus est : ibi, glacie rupta, haud contemnenda manus militum interiit. Eodem anno contra Lusitanos a Servilio Cæpione prospere dimicatum; sed in Hispania citeriore L. Calpurnius Piso interfectus est.

XX. Ejus Pisonis laudata continentia est, tam religiose diligentis, ut, annulo inter exercendum fracto, artifici sellam Cordubæ in foro poni, auroque palam appenso, præsentibus omnibus annulum fieri jusserit. Scilicet quum L. Pisonis filius esset, qui primus legem de repetundis tulit, non modo crimen a sese, verum etiam suspicionem omnem amoliri debere existimabat. Quum ita foris temperati lætorum tristiumque eventus essent, ut plura tamen prospera nuntiarentur (nam et in ulteriore Hispania Lusitanos Servilius Cæpio vicerat), Romæ censoris atque tribunorum plebis contentionibus inquieta pars anni fuit.

XXI. M. Æmilius Scaurus, quum mortuus in magistratu collega M. Livius Drusus abdicandi necessitatem imponeret, contra mores magistratum retinebat; sed ad extremum tribunis carcerem minitantibus cessit. Æmilia tamen via censuræ ejus monumentum est, et pons Mulvius. Pontem Mulvium, quod antiquior ejus memoria est, refectum a Scauro, quam factum, verius apparet : viam primus stravit; eamque per Pisas et Lunam, et Sabbatia vada Derthonam perduxit: nam, quæ Flaminiæ committitur Æmilia via, eam M. Lepidus consul a Placentia Ariminum fecit; quum in Flaminia munienda, C. Flaminius, collega Lepidi, occupatus esset. Sed et Mentis ædem ab hoc Æmilio Scauro dedicatam, inter censoria ejus opera retulerim.

XXII. Q. interea Metellus in Numidia rebus prosperis, et cognito, quæ de se fama in Urbe esset, alacer, divisis cum

§ XIX. Flor. III, 4. — § XX. Cic. in Verr. IV, 25. — Appian. Hisp. — Eutrop. — Cic. — Fasti Capitol. — Plutarch. Quæst. Rom. cap. 50. — § XXI. Plutarch. de Fort. Rom. cap. 17. — Auct. de Vir. illustr. cap. 22. — Ammian. XXVII, 6. — Liv. XXVII, 51, et XXXIX, 2. — Strab. lib. V. — Sallust. Jug. cap. 55.

Mario copiis, ita incedebat, ut utri hostes supervenissent, prompte succurri ab altero posset: ita vastabatur late Numidia, neque Romanos invadendi hostibus opportunitas dabatur, licet impigre quidlibet tentante Jugurtha. Ille, quacumque iturum Romanum senserat, pabulum et fontes aquarum corrumpere: sæpe Metello, sæpe Mario se objectare; deinde post levem impressionem in colles recedere: ita prælii copiam impar viribus non faciebat; tantummodo hostem, quibus poterat modis, ab incepto remorabatur.

XXIII. Metellus, arte Jugurthæ fatigatus, ad obsidionem validæ cujusdam urbis animum applicat: quo vel defensa a rege, occasio pugnandi, vel relicta, pretium operæ victoribus foret. Ideo Zamam versus, quæ caput circa regionis erat, cum exercitu proficiscitur. Id ubi Jugurthæ perfugarum indicio patefactum est, magnis itineribus progressus, oppidanos confirmat, et ad virtutem cohortatur: *se, ubi res poposcisset, in tempore affuturum: interim præsidio relinquere transfugas: hos, certo apud Romanos exitio proposito, seque et urbem pertinacissime defensuros.*

XXIV. Ipse in loca quam maxime occulta digressus, quum Marium ex itinere frumentatum mitti cum paucis cohortibus cognovisset, per noctem Siccam advolat, quæ prima post adversam pugnam a se defecerat; et egredientes jam porta Romanos nactus, cum delectis equitibus incursat: simul magna voce Siccenses hortatur, *ut a tergo Romanos aggrediantur; veniam præteritorum, et insuper præmia abunde* pollicitus: non vano apud levissimam gentem consilio, ni Marius educere suos properasset, prælioque cœpto, Numidæ, frustra retinente Jugurtha, postquam aliquos videbant cadere, profugissent.

XXV. Jam ad Zamam castra Metellus posuerat, adventuque Marii acriter cœpta oppugnatio; neque segnius obsessi certabant: tamen, quia sagittis et fundis maxime res gerebatur, quibus validior, quum sursum mittuntur, impetus, prono jactu languet, pro meliore Romanis pugna

§ XXIII. Flor. III, 1. — Sallust.

erat : quorum et pauciores vulnerabantur, et, quod maxime opus erat, hostes a pinnis haud difficulter defendebant. Dum ita ad muros certatur, intentique eventui, qui ad tuenda castra relicti fuerant, custodiam negligunt; Jugurtha ex improviso cum magnis copiis irrumpit : vulnerantur cæduntur que complures ; cætera turba ad urbem, ubi Metellus pugnabat, fugam intendit : nec amplius homines quadraginta restiterunt, romanæque virtutis memores, quum editiorem paulo locum occupassent, non potuerunt expugnari : propere missum a Metello, quod aderat equitum, et statim C. Mario duce sociorum cohortes, Numidam exturbarunt castris ; ibique, quia vallum et angustiæ portarum morabantur fugam, non exigua Jugurthæ militum cædes fuit.

XXVI. Ita neutri imperatorum ea die, quod conatus fuerat, perficere concessum ; urbemque Jugurtha, Metellus castra tenuit. Postero, dispositis diligenter omnibus, et equitatu pro castris locato, Romanus ad oppugnationem redit. Quam ubi commissam esse ex clamore et tumultu rex cognovit, subita iterum impressione primos quosque turbat : subveniunt alii, neque procul muris equestre prælium conseritur, ancipiti Marte, quia Numidas, ne suo more statim terga darent, peditibus intermixtis rex firmaverat. Hæc omnia quum in conspectu oppidanorum fierent, eveniebat, ut ubicunque vacuum a periculo tempus nacti essent, eam in partem omnes se converterent.

XXVII. C. Marius, postquam ex vocibus, et nutu, et agitatione corporum, toto animo in id spectaculum intentos esse apparebat, consulto remisit pugnam, quasi difficultate incepti deterritus : deinde illis studio spectandi, et cura popularium pugnantium, sui periculi oblitis, subito magna vi suggreditur ; neque multum abfuit, quin, scalis admotis, priusquam animadverterent obsessi, miles in murum eniteretur : repulsus tamen est, et quia nox jam aderat, quies pugnandi locis omnibus facta. Consul, intellecto, frustra se

§ XXV. Agell. IX, 1. — Sallust.

hoc consilium volvere, quod neque capi oppidum, neque Jugurtham, nisi ex suo commodo, cogi ad pugnandum videbat, exacta jam æstate obsidionem solvit; præsidiisque circum urbes, quæ ad se defecerant, missis, cæterum exercitum in provinciam, qua Numidiæ proxima est, in hibernis collocavit.

XXVIII. Ipse nihilo remissior, quam si propinquus hostis esset, tempus, quod rebus gerundis incommodum erat, consiliis impendit: eaque haud minus ipsi prospera, quam inter bellandum arma, fuerunt. Quippe Bomilcar, spe impunitatis, et sua omnia retinendi, ad proditionem illectus, persuadet regi, *ut, missis denuo legatis, se suaque omnia in fidem Metelli sine exceptione dedat.* Romanus callido consilio non simul, sed per vices, *argentum*, *obsides*, *elephantos tradi*, *captivos reddi*, postremo *perfugas adduci*, jubet. Omnia obedienter facta: nisi quod perfugarum pauci, simul dedi Jugurtham audivissent, in Mauritaniam ad Bocchum regem transierant: in cæteros (tria amplius millia erant, Ligures et Thraces plerique) acerbe sævitum; quibusdam manus præcisæ; pars umbilico tenus in terram defossa, jaculis appetita, deinde igne admoto exusta est.

XXIX. His ita peractis, regem ad se Tysdrum venire imperator jubet, uti cætera mandentur: ille conscientia et metu anxius, quem etiam ex Romanis Metelli gloriæ infensi quidam acuebant, præcipua C. Marii malignitate, quamquam omnibus ferme instrumentis belli spoliatus, obsides præterea trecentos dederat, arma, quam ullam aliam spem, tentare maluit. Quum his rebus gerundis circumactus annus esset, Romæ Ser. Sulpicius Galba, M. Aurelius Scaurus consulatum auspicantur. Scaurus in Hortensii locum factus erat, qui designatus, morte, an alio quo casu præpeditus, magistratum non iniit.

§ XXVII. Flor. III, 1. — Sallust. — Appian. — Diodor. apud Vales. et Fulv. Ursin. — § XXVIII. Oros. V, 15. — Appian. — Sallust. Jugurth. c. 38 et 62. — Tab. Capit. — Annal. Pigh. — Jul. Obseq. — § XXIX. U. C. 644; A. C. 108.

XXX. Multa deinde nuntiata prodigia : avis incendiaria visa in Urbe, buboque conspectus fuerat; et in latomiis homo ab homine adesus. Ob hoc prodigium per triginta ingenuos patrimos et matrimos, totidemque virgines, in insula Cimolia sacrificatum. Nursiæ geminos mulier ingenua pepererat, puellam membris omnibus integris, puerum alvo patente, ut intestinum conspiceretur, posteriore parte solida; qui voce missa exspiravit : lacte quoque bis eo anno pluit; et inundationes magnæ fuerunt : et intumescente Pado, et Aretino stagno, multa hominum millia aquis sunt obruta.

XXXI. Quum deinde consules de provinciis senatum consuluissent, quæ decretæ ipsis fuerint, in obscuro; Q. Metello imperium in Numidia prorogatum esse, certum est. Quia tamen interfecto in Hispania Pisoni successisse Galbam lego, consulem Galbam, ob gravioris forte belli minas exortas, eo missum inclinat animus ut credam : neque levis est suspicio ex rebus postea sequutis, Scauro consuli provinciam Galliam evenisse. Lustrum tertium et sexagesimum his consulibus conditum esse, capitolina marmora demonstrant : censorum nomina ignorantur, nisi quod Q. Fabium Allobrogicum, C. Licinium Getam fuisse consentaneum est. Getam enim post censoriam notam ad censuram pervenisse supra relatum est : et fornix fabianus, juxta regiam in Sacra via constructus arcus, fabianæ censuræ monumentum est, etiam statua Allobrogici juxta posita.

XXXII. Cæterum hæc et alia ejus anni obscura sunt; Metelli gesta Sallustius in luce collocavit, quem nisi haberemus, neque plura, neque certiora, quam de reliquis, afferre possemus. Igitur Jugurtha, renovato bello, quum vi, fraude, pecunia, omnes atque omnia versaret atque volveret, tandem Vaccensium principes ad occidendum Metelli præsidium impulit. Certo die, qui festus per omnem Africam lascivia et conviviis duci consueverat, eoque te-

§ XXX. Appian. Hisp. — § XXXI. Marmor. Capitol. — Supra LXII, 27. — Pedian. in Verr. II.

gendis insidiis aptior habebatur, centuriones, tribuni, ipse que T. Turpilius Silanus, quem præfectum fabrum secum duxerat Metellus, et præsidio vaccensi præfecerat, diver ab oppidanis invitantur : deinde super mensas ad unum omnes, præter Turpilium, interficiuntur.

XXXIII. Sublato inde clamore, quum milites inopinat terrore perculsos, præterea inermes, et sine imperio palar tes invasissent, plebs Numidarum, pro levitate gentis rebu novis læta, momento se aggregat. Romani plerique inul cadunt, quia neque arma suppetebant, nec effugium usquam erat; quod Vaccenses, misso sub tempus cædi præsidio, arcem, ubi signa scutaque Romanorum erant præoccupaverant, oppidumque undique clauserant. Harum rerum nuntio præter modum affectus imperator, aliquan tisper conspectu hominum caruit : mox omnia experi certus, dum ne pessimi exempli defectio impunita Vaccen sibus esset, cum legione, quæ in iisdem hibernis erat, e quod equitum Numidarum colligi subito poterat, parite cum occasu solis egressus, postridie in planitiem quamdam collibus cinctam pervenit; militesque animo fatiscente (multum enim itineris raptim ducti confecerant), Vaccam oppidum non ultra mille passuum abesse demonstrans prædamque benigne pollicitus, ad reliquum laborem con firmat.

XXXIV. Vaccenses, exercitum ad se venire conspicati primo portas clauserunt : mox, quia nec agri vastabantur et numidicum equitatum esse apparebat (hic enim astu imperatoris in primo agmine ibat), Jugurtham rati, gestien tibus gaudio animis obviam effunduntur. Metellus, supra votum omnia succedere videns, signo repente dato, equi tem peditemque partim ad portas occupandas, alios ad cædem palantium dimittit. Hoc maxime modo Vaccenses, non ultra biduum sua perfidia lætati, pœnas dederunt : op pidum direptum est : senatores omnes supplicio consumpti. De Turpilio præfecto deinde agitatum : quod enim unus

§ XXXII. Sallust. Jugurth. cap. 66. — Plutarch. in Mar. c. 5

omnium oppido clauso intactus profugerat, proditionis accusabatur.

XXXV. Intercedebat huic cum Metello amicitia, et hospitii necessitudo: neque manifestus criminis, sed potius misericordia oppidanorum, quos humaniter et benigne tractaverat, credebatur emissus. Tamen de consilii sententia, urgente, et alios inflammante Mario, proconsul invitus supplicium de eo sumpsit, verberato prius more majorum; nec enim civis romanus, sed e Latio erat. Neque multo post patuit, falso de proditione suspectum fuisse; ubi quum cæteri, Metello ægerrime rem ferente, condolerent, exsultasse Marius fertur, et palam in circulis *suum hoc opus* jactavisse : *a se hospitis interfectori Metello diras ultrices comparatas.*

XXXVI. Jam enim professas cum imperatore inimicitias gerebat, inevitabili apud superbos offensione, dum alter ex infimo loco ad summos honores nititur, alter idem esse æquari, quod deprimi, putat. Quippe Marius, quum legatus a Metello ductus in Africam esset, statim a principio, non ut alii, ad imperatorem, sed ad se consulta factaque sua omnia referebat : et quum ob ignobilitatem contemptui Metello esset, eaque sibi videret imponi, quæ plurimum laboris ac periculi, gloriæ haud æquam partem haberent, in speciem de injuria querebatur; cæterum præberi virtutis exercendæ, vulgusque militum conciliandi occasionem penitus gaudebat. Quod enim animo atque corpore firmus quamlibet duros labores facile perferret, nihil tam aut magnum, aut parvum erat, quod non susciperet; semper ita re gesta, ut cum incremento laudis benevolentiæque manipularium reverteretur.

XXXVII. Nam in imperiis benigne et comiter se gerebat; neque temere jubebat quidquam, quod inter primos ipse non exsequeretur : præterea voluptatum divitiarumque victor, eodem fere victu cultuque, quo gregarii milites,

§ XXXV. Appian. apud Vales. — Sallust. — Plutarch. — § XXXVI. Diodor. apud Vales. — Sallust. — Plutarch.

agebat; non in pugnando, non in opere manibus parcens. Unde magna in illum toto exercitu caritas: nec alio duce promptius pugnabatur: cæterorum ferme legatorum tribunorumque, militibus maligne parentibus, minus prosperæ expeditiones erant; Marium enisa omnium studia, et in jussis obeundis alacritas, aliis super alia bene gerendis rebus, ad gloriam extollebat. Neque deerat ille per occasiones indigna de imperatore loqui: *hominem tyrannici spiritus, quo diutius cum imperio esset, bellum trahere: sic dimissum ex manibus Jugurtham; sic, quum finis imponi bello posset, fugæ simili profectione exercitum ex Numidia in provinciam per causam hiemis raptum*: neque de sævitie ejus, quod in militaribus delictis severior justo vindex esset, virgis et securi in hospitem stricta, reticebat.

XXXVIII. Erat enim Marius ingenio turbulento ac seditioso, ambitiosus, astutus, calumniator. Atque is, quum a prætura septimum jam annum jacuisset, neque petere consulatum ausus esset, ad quem longo jam tempore novus homo nemo aspiraverat, rebus prosperis elatus, adjicere ad altissima quæque animum cœperat, et quod a Metello impediebatur, ejus criminationibus gratiam sibi et suffragationem, quorum poterat, comparabat. Metellus enim, cætera vir egregius, sed communi vitio nobilitatis superbus, et humilium natalium contemptor, Marium, *ad petitionem dimitti* postulantem, quasi per amicitiam monuerat, *ne tam prava inciperet, neve peteret a populo romano, quod jure negaretur*: deinde sæpius instantem obtentu publicorum negotiorum moratus est. Quum ne sic quidem flagitandi finem faceret Marius, animo commotiorem dixisse ferunt, « Satis tibi « matura petitio erit, si cum hoc petas », ostenso filio, qui tum quasi viginti annorum adolescens aderat.

XXXIX. Sed hoc ipsum, quum perscriptum in Urbem, atque pervulgatum sermonibus esset, magnopere Mario profuit: quod in illo se despectum, suamque humilitatem

§ XXXVII. Sallust. — Plutarch. — Diodor. — Appian. — § XXXVIII. Diodor. apud Vales. — Cic. de Offic. III, 20. — Sallust.

ludibrio habitam credens populus, intentiore studio contemptum nobilitatis ultum ibat. Per hæc atque talia conciliata in exercitu et Romæ voluntate vulgi, etiam aliorum hominum quibuslibet rationibus attrahere favorem non omittebat: apud publicanos, itemque negotiatores, quorum magna erat Uticæ multitudo, Metelli cunctationem incusans, si dimidiatum ipse exercitum haberet, paucis diebus Jugurtham vinctum visuros dictitabat, prompte illis et cum assensu auscultantibus, quia bellum privatis eorum rationibus adversum damnosumque erat.

XL. Sed neque Numidarum suffragationem parare neglexit: quorum princeps in partibus romanis Gauda erat, Manastabalis filius, ejus, qui et Jugurtham, sed ex alia muliere, procreaverat. Hujus amicitiam captare Marius, adire, donec opportunum sibi ratus, post alios sermones, et affectatam officiorum pollicitationem, quæ ferme nulli promittunt accuratius, quam qui minime præstaturi sunt, ita cœpit: « Nunc illud in propinquo tempus est, quo maxime perspici, quo quisque in alios sit animo, poterit. Non es nescius, quam contumeliose mihi responderit Metellus, quod comitiorum dies appropinquat: neque mihi tam infeliciter gestus tribunatus plebis, deinde prætura est, neque tam angustus animus, ut his honoribus contentus vivam, donec aliquis erit in civitate nostra superior.

XLI. « Ea res quamquam pro amicitia nostra tibi dolori est, non tamen peterem, ut ad tuam ultionem pertinere crederes, nisi ejusdem hominis superbia in te, quam in me fuit, intolerabilior exstitisset. Nam quod meus tamen imperator est, et nobilitate generis anteit, non quidem idoneam, sed tamen aliquam ei excusationem præstat: sed quodnam in te illius imperium est? aut qua ratione tibi se anteponit, quum sis vetustis Africæ regibus editus, vir apud populares et in urbe nostra honoratissimus, Masinissæ amicissimi clarissimique regis nepos, unicus numi-

§ XXXIX. Plutarch. — Sallust. -- Diodor. — Vell. II, 11.

« dici regni verus heres, postquam iisdem facinoribus et « alios sustulit Jugurtha, et sibi jus, quod habebat, liberis « opem successionis ademit? Scilicet immanis arrogantia in « furorem egit hominem, ut neque se ulterius respicere « justa æstimatione, neque alios possit.

XLII. « Idcirco, quod res ipsa cogit, adversus commu- « nem inimicum, communibus auxiliis opus est: tam facile « juncti illum despexerimus, quam ipse seorsim utrumque « contempsit: neque difficilis aut invidiosa res est. Ad con- « sulatus petitionem his diebus decedam: parata mihi po- « puli voluntas est; commendor a militibus, a provincia- « libus, a civibus romanis, qui his in locis negotiantur: iis « quum tua commendatio accesserit, quum apud amicos « hospitesque tuos gratia, apud omnes testimonio me adju- « veris, non erit dubium, quin magistratum, et, hoc inito, « provinciam Numidiam adipiscar.

XLIII. « Id quum erit factum, non poterit deesse refe- « rendæ gratiæ locus; et quæ Metellus superbe negavit, « statim repræsentabo, et properum bello finem faciam: nec « enim, quod nunc fit, ambitioni meæ potius, quam populi « romani gloriæ utilitatique deserviam; et hæ res sunt no- « stræ et hostium, ut, si accedat imperator idoneus, diu- « turnum esse bellum non possit. Demoto autem Jugurtha, « quis ambigat, quin te certum regem populus simul roma- « nus atque Numidæ facturi habiturique sint? » Facile per- suadetur homini ex morbo non satis compoti mentis, præterea spe regnandi delinito, et alioquin graves causas offensionis adversus Metellum habere putanti: neque enim transfugas suos, aut præsidium equitum romanorum impetrabat; neque etiam sella ei juxta proconsulem ponebatur: quæ Metellus omnia petenti negaverat.

XLIV. *Nempe transfugarum causam ad se totius belli imperatorem pertinere; equites romanos Numidæ satellites haberi, contumeliosum romano nomini; sellam iis demum deberi* autumabat, *quos reges populus romanus appellasset.* Cæterum hæc omnia Marii proposito serviebant: cujus victoriæ Jugurtha debebatur, ne aut caperetur a Metello, aut conjura-

tione amicorum interiret. Sub idem enim tempus Bomilcar, cujus impulsu deditionem Jugurtha fecerat, post pœnitentiam ejus rei, suspectum se regi, nec falso arbitratus, occupare statuit insidiarum fraudes, assumpto in societatem facinoris Nabdalsa, qui plurimum inter Numidas nobilitatis et virtutis opinione præstabat.

XLV. Cum hoc, ubi data fuit occasio, ita instituit agere : « Si ullum tempus in terris fuit, quo regibus amicorum consilia ex usu potius, quam affectu suo, metiri consuetum; amicis sola regum commoda spectare opus fuit : id profecto huic, in quo vivimus, perquam dissimile fuisse necessum est, Nabdalsa. Quod enim si quisquam alius, tu certe clarissime atque apertissime perspicis, hodie res ita se habent, ut pessima consilia, quum animum impotentem repererunt, perplaceant; bona et salubria non ipsa modo spernantur, sed ultro periculo suo sint auctoribus suis, quibus, si melior humana sors respiceret, honori emolumentoque esse debuerant. Fortuna Jugurthæ talis his temporibus fuit, ut, nisi reconciliatum Romanis, servare ne salus quidem ipsa posset. Suasi, uti scis, in gratiam cum his ut rediret : vidit non esse rem a præsenti statu temporum alienam, deliberavit, assensus est.

XLVI. « Deinde, nescio quam ob causam, immutatus, quum idem consilium ambo probassemus, se incusat, me odit : neque sermonibus abstinet, qui homini aulæ non imperito satis magnæ certæque significationes sunt eorum, quæ postmodum mihi sunt exspectanda, nisi præveniam insidias. Sane si talis causa esset, ut ad me unum pertineret, te cæterosque proceres neque re, neque exemplo contingeret; tacerem potius, et vel silentio perferrem, quidquid ingrato regi suggereret crudelis et fallax animus; vel fuga ad Romanos, cujus nondum ablata est copia, securitati meæ consulerem : sed quia, quod mihi accidit, jam et evenit aliis, et evenire omnibus potest, et illustrissimo cuique facillime, neque te dignitate quisquam antecedit;

§ XLIV. U. C. 644; A. C. 108. — Diodor. — Sallust.

« malui te socio fortius ulcisci commune discrimen, et hoc « agere, quando cum hoc nulla nobis ulterius amicitiæ fides « esse potest, ut novis sociis utilitati simul et admirationi « simus. Id adeo consequi non erit difficile, si meis consiliis « conatibusque, tuum præsidium, audaciam, opes con- « junxeris.

XLVII. « Nam capere aut obtruncare regem haud maximo « negotio poterimus : et Metellum nulla æque res, atque « traditus seu vivus, seu mortuus Jugurtha conciliabit. « Quum autem Metellum dico, minime dubitari poterit, « per hunc a senatu populoque romano impetraturos, quid- « quid voluerimus. Eam spem mihi certissimam, omnium « prope gentium exempla faciunt : et si cætera omittimus, « in hac ipsa Africa nuper bello punico tertio Phamæas, et « superiore Mutines, ac præ cæteris magnum et illustre mo- « numentum Masinissa, docuerunt. » Quum hæc atque similia Bomilcar haud aliena præsentibus commemorare videretur, motus Nabdalsa, venit in societatem consiliorum: et, compositis cum Bomilcare rebus, digreditur.

XLVIII. Summa pactorum hæc erat, *ut Nabdalsa proficisci ad exercitum, quem plerumque seorsim ad rege ductitabat, et rebus ibi ex commodo conjuratorum constitutis, ad patrandum scelus die dicta adesse deberet.* Sed ubi ad constitutum ille non occurrit, Bomilcar, metu hominis rem prodi ratus, literas ad eum scribit, segnitiem accusans, qua neque Jugurthæ nihilominus perituro prodesset, et spem præmiorum a Metello corrumperet. Eas literas Nabdalsa, ut ab exercitatione fessus in lectum se conjecerat, accepit, perlectasque quum supra caput reposuisset, obrepente, ut solet inter fatigationem et curas, sopore, in pulvino reliquit. Erat ei fidus ad hæc tempora negotiorum curator Numida, secretorumque, præterquam hujus novissimi, particeps.

XLIX. Is quum, audito literas venisse, pro more et jure suo tabernaculum ingressus esset, repertasque non excitato Nabdalsa legisset, cognitis, quæ regi struebantur, insidiis,

§ XLVII. U. C. 644; A. C. 108. — Supra XXVII. 5; L, 5. — Sallust

protinus ad ipsum cum iisdem literis contendit. Nabdalsa expergefactus quum ablatas literas videret, et rem omnem, uti erat acta, ex perfugis, quod genus hominum custodiæ causa circum se habebat, cognovisset; ante omnia indicem ex itinere reprehendere conatus est: deinde, ubi illum assequi non potuit, ipse quoquè ad Jugurtham proficiscitur, *raptasque a perfido cliente, quas ad regem ipse portare decrevisset, literas*, questus, orat, *ne sibi hoc in animo regis fraudi sit, neve alium se credat, quam qualem perpetuis obsequiis et incorrupta fide probavisset: id quoque certum et efficax innocentiæ suæ testimonium acciperet, quod, tam atroci casu perculsus, nulli alii aut homini, aut loco salutem debiturus, ad regem suum properasset.*

L. Jugurtha, licet alia volvens animo, tamen placide in præsentia respondit, ne qua forte seditio apud armatos et Nabdalsæ beneficiis usos oriretur: et jam Bomilcaris aliorumque consciorum supplicio iram leniverat. Sed non perinde abducere animum ab sollicitudine potuit, quin, tot egregiis viris interfectis, omnia deinceps infesta intutaque occurrerent; quum tanti periculi memoriam, metumque, ne qui alii eadem auderent, excutere nequiret: unde ne somni quidem satis quieta copia erat, et sæpe subito excitus arreptis armis tumultum faciebat: sero agnita stultitia, quæ nec potentiæ, nec laudis egentem, dum per scelera et perjuria eniti ad majoris fortunæ fastigium jubet, alio super aliud delicto delictorumque supplicio, infra miserrimi cujusque sortem detrudebat.

LI. Exitu Bomilcaris comperto, Metellus, qui sedente se bellum illius proditione transactum iri speraverat, hac exspectatione depulsus, iterum, quasi ad integrum bellum apparare omnia cœpit: quam ad rem quia Marii præsentiam majori de cætero molestiæ, quam usui, fore judicabat, ne offensum invitumque retineret, ante duodecimum omnino diem, quam erant futura Romæ comitia, commeatum homini dedit. Atque is rapido cursu ab exercitu profectus Uticam, quum in itinere duos omnino dies cum intermedia nocte consumpsisset, priusquam navigium ascenderet, sacri-

ficavit : quo tempore quum *admirabilem ei, et omni spe majorem felicitatem exta portendere* haruspex dixisset; magis etiam confirmatus animo, quem deinde mira cursus prosperitas, transmisso intra quatriduum mari, auxit, Romam ad comitia tempori venit.

LII. Sallustius, magnus auctor, et in his rebus unicus, hoc Marii uticense sacrum prioribus aliquanto temporibus adscribit : a cujus sententia non oblivione, aut neglectu, sed judicio discessi. Quod semel monitum, ubicunque simile aliquid observatum fuerit, occurrere legentis animo velim. Nam in hac infirmitate humanorum operum non debemus admirari, si deteriores interdum scriptores veriora quædam afferunt : præsertim in levibus rebus, quas magni illi, dum in iis ipsis, ob quæ magni videntur, occupati sunt, incuriose habuerunt. Cæterum C. Marius, ubi Romam venit, eadem omnia, quæ in exercitu fecerat dixeratque, tanto impensius agere : dedecus publicum, detrimenta negotiatorum, fatigationem exercitus, miserari; et ante omnia criminari Metelli tarditatem, quæ tot incommodorum una origo esset : *si se consulem fecissent, brevi tempore aut vivum, aut mortuum Jugurtham in potestate populi romani fore.*

LIII. Læti hæc et faventis populi auribus accipiebantur, quia cujusque generis mortales, literas ex Africa ad suos missitando, calumnianti Metellum, et se extollenti Mario fidem honestissima suffragatione faciebant : et Metellus ob claritudinem generis invisus plebi, Marius ipsa humilitate gratiosus erat; gaudensque premenda nobilitate populus, tenebat occasionem, dum, Mamilia rogatione damnatis optimatium plurimis, auctoritas et potentia Patrum langueret: ad hæc omnia, quum Cn. Manlius Mancinus, aliique tribuni plebis, omnibus concionibus Metellum petulantibus dictis proscinderent, magno favore renuntiatus consul C. Marius, collegam L. Cassium Longinum accepit.

§ LI. Plutarch. in Mar. cap. 10. — Vell. II, 11. — § LII. Sallust. Jugurth. cap. 63. — Cic. de Offic. III, 20. — Vell. — Diodor. apud Valesium. — A. Gell. VI, 11. — Plutarch.

LIV. His magistratum gerentibus, urbs lustrata est, ob avem incendiariam, itemque bubonem, Romæ visos. Quod genus illud avium fuerit, quas vocarent *incendiarias*, etiam iis temporibus, quibus adhuc regnabat vetus superstitio, librique augurales in manibus erant, dubitatum video : quidam *spinturnicem* vocant, turpem figuram tribuentes, quum, qualis esset, non possent dicere. Nihil similius vero, quam quod aiunt, *quæcunque apparuerit carbonem ferens ex aris, vel altaribus, incendiariam esse :* idem credo judicatum esse, si carbonem tulisset ex busto. Ea res quum forte nido inflammato incendium aliquando excitasset, inter præsagia cladis, cujus esse causa poterat, haberi cœpta. Sed his præter institutum ex occasione quæsitis veniam, uti spero, non ineptum scrutandæ vetustatis studium conficiet, ne quid eorum, quæ sunt in annalibus scripta, nesciatur.

LV. Cæterum C. Marius, consulatu non contentus, etiam provinciam Numidiam senatui extorsit, qui Metello eam decreverat : id ob tribunitiam rogationem Cn. Mancini irritum fuit, qui quum tulisset ad populum, *quem cum Jugurtha bellum gerere vellent, juberent?* populus *C. Marium* frequens jussit. Tum vero ille, rebus ita procedentibus exsultans et ferox, sese magnificum inferre nobilibus, instare, lacessere; denique, dum esset unde illi dolerent, neque facto ulli, neque dicto parcere. Sed alter consul L. Cassius, cui Gallia Transalpina provincia erat, quum Tigurinos, nobilem Helvetiæ pagum, relicta civitate sua, per Allobrogum fines transitum moliri cognovisset, ut occurreret illis, eosque, priusquam in provincias romanas effunderentur, includeret, magnis itineribus eo contendit.

LVI. Tigurinos Cimbri exciverant : gens vaga et errabunda, plerisque Europæ regionibus populatis, quum ad Helvetios pervenisset, quietos ad id temporum homines,

§ LIV. U. C. 645 ; A. C. 107. — Plin. X, 13. — Fest. in voce *Spinturnix*. — § LV. Sallust. — Liv. Epit. — Vell. II, 12. — Strab. lib. VII. — Tac. Germ. cap. 37. — Oros. V, 15. — Adonis, Chronicon. — Cæs. de Bel. Gall. lib. I. — Rhetor. ad Herenn. I, 15, et IV, 24.

aurique divites, quia tamen plus opum parasse Cimbros ex rapinis cernebant, ad similis quæstus cupidinem moti sunt: Tigurini ante omnes, quos deinde Tugeni quoque sequuti, postquam illis prima prospere evenerant. Quippe Tigurini suis et Germanorum validis copiis, occurrentem in finibus Allobrogum consulem, ad Oceanum usque cedendo, pertraxerunt ad insidias, circumventumque ipsum et L. Pisonem legatum, qui ante quinquennium consul cum M. Livio fuerat, occiderunt.

LVII. Ita majore parte copiarum amissa, quum reliquiæ in castra confugissent, ibique rerum omnium inopes, et exitii certi obsiderentur, auctore C. Popillio legato, cum hostium ducibus in collocutionem venerunt. Quum nihil æqui a superbis victoribus impetrari posset, neque tantum simul civium sociorumque numerum fame aut ferro perire pati C. Popillius satis e fide sua reque publica duceret, annuit eorum desiderio, ut ab hostibus permissa conditione uterentur. Ita, datis obsidibus, et rerum omnium dimidia parte, sub jugum missi, damno impedimentorum et famæ salutem redemerunt. Ob eam rem deinde dies a C. Cœlio tribuno plebis dicta Popillio est: et qûia res ad causam perduellionis pertinebat, in qua L. Cassius tabellariæ legis auctor suffragium vocis reliquerat, Cœlius rogatione perlata huic quoque judicio tabellam dedit, quo certius C. Popillius opprimeretur.

LVIII. Huc enim intemperiei ventum in republica erat, ut leges jam non ex usu civitatis in commune, sed ex favore aut odio singulorum, ferrentur: ipsumque postea Cœlium, virum cætera egregium, quum per inimicitias laboresque haud mediocres ad summos honores homo novus contendisset, tota vita doluisse ferunt, quod nimio Popillium damnandi studio reipublicæ nocuisset. Etenim se imprudentem calumniæ ac improbitati tabellam, quasi sicam,

§ LVII. Liv. Epit. — Cæs. de Bel. Gall. I, 7. — Oros. — Cic. de Legg. III, 16; idem in Bruto, cap. 45, et Verr. V, 70. — Tacit. Annal III, 27.

porrexisse videbat, quæ in multorum clarorum et insontium caput atque fortunas injiceretur. Sed sera nimirum pœnitentia in istis est, quæ semel facta non revocantur. Cæterum perlatam legem tabellariam C. Popillius haud dubium damnationis omen accipiens, die judicii non exspectata, solum exsilii causa vertit; eum imitatus Popillium, qui C. Gracchi lege petitus, urbe cesserat.

§ LVIII. U. C. 645; A. C. 107. — Cic. in Verrem, V, 70, et de Legg. — Oros.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXI

IN LOCUM LIBRI LXVI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI SEXTI.

Jugurtha, pulsus a C. Mario ex Numidia, auxilio Bocchi, Maurorum regis, adjutus est; et, cæsis prælio Bocchi quoque copiis, nolente Boccho bellum infeliciter susceptum diutius sustinere, vinctus ab eo et Mario traditus est: in qua re præcipua opera L. Cornelii Sullæ, quæstoris Marii, fuit.

I. At Metellus, nondum comperto, quod Romæ actum erat, quum sibi provinciam Numidiam prorogatum iri non dubitaret, bellum acre et vehemens Jugurthæ faciebat: resque regis in dies deteriore loco, non magis ob vim hostium, quam ipsius consternatione fiebant. Præter alia, quæ bello opportuna multa amiserat, præfectorum amicorumque penuria fatigabatur. Etenim haud paucis ab ipso interfectis, cæterorum plerique, ne eadem paterentur, ad Romanos, aut regem Bocchum, transfugerant: neque bellum geri nullis administris, neque reperire Jugurtha, quibus se crederet, poterat. Anxius igitur, et varia sollicitudine distractus, dum modo versus hostem movet, modo in solitudines

refugit, a superveniente Metello pugnare cogitur : neque ambigue certatum, Numidis post leve prælium diffugientibus : ipse cum perfugis, et parte equitatus, per loca humani cultus expertia Thalam pervenit, magnum oppidum, in quo thesauri regis, et filiorum ejus pueritiæ cultus erat.

II. Ea re cognita, Metellus, bellum pro confecto habens, si Jugurtham in illa urbe opprimere potuisset, difficultates locorum (erant enim haud mediocres) superare consilio et labore statuit. Igitur, quia inter Thalam et proximum flumen, quasi passuum millia quinquaginta, asperæ et siccæ solitudines erant, jumenta, sarcinis amotis omnibus, frumento dierum decem et utribus onerari; pecus etiam, vasis rusticis, plerumque ligneis, ut ex tuguriis Numidarum colligi potuerant, impositis, agi; præterea regionis ejus accolas, qui post fugam regis in fidem venerant, die locoque prædictis, quamplurimum possent aquæ portare, jubet. Postquam perventum ad flumen est, impletis utribus ad locum, quem Numidis edixerat, pergit.

III. Ibi quum castra ponerentur, præter ejus cæli naturam tanta vis pluviæ effusa fuisse dicitur, ut ea sola aqua sufficere exercitui posset. Igitur milites, deorum hoc munus interpretati, quanquam adesset provisa aquæ copia, pluvia magis usi sunt : etiam commeatus abunde præsto fuit, Numidis, ut in nova deditione, studia sua approbare conantibus. Sic refecto milite, ad Thalam postero die perventum est; contra opinionem Jugurthæ, qui nunquam eo penetraturum romanum exercitum esse speraverat. Sed oppidanis strenue arma opponentibus, quum etiam locum natura et operibus apprime permunitum haberent, difficilis oppugnatio fuit : multoque labore et periculo militum post quadragesimum diem, quam obsideri Thala cœperat, capta est.

IV. Perfugæ, pretiosis rebus cunctis in regiam comportatis, inter vinum et epulas seque et illas injecto igne consumpserunt. Jugurtha, primo adventu Metelli, cum liberis

§ I. U. C. 645 ; A. C. 107. — Sallust. Jug. cap. 73. — § II. Flor. III, 1. — Sallust.

et parte pecuniæ, per causam adducendorum subsidiorum discesserat. Is, ex eo tempore nusquam amplius uno die, aut una nocte commoratus, ut proditionem, quam continuo metuebat, celeritate vitaret, postremo egressus regno per magnas solitudines ad Gætulos pervenit; collectamque ex his multitudinem ad usum et morem militiæ exercere instituit. Bocchum quoque, Mauritaniæ regem, quum amicos ejus magnis donis ac majoribus promissis sibi propitios effecisset, in societatem armorum pellexit, nonnulla de causa iratum Romanis, quod initio belli numidici fœdus et amicitiam frustra petiverat.

V. Quippe res maximi ad victoriam momenti futura, impedientibus Jugurthæ pecuniis, quibus ille tum potentes in senatu patronos sibi conciliaverat, repudiata est. Hæc offensa magis apud Bocchum, quam affinitas Jugurthæ, valuit; quia Numidæ Maurique pro opibus ac libidine multas uxores ducunt: eo levior apud illos ea necessitudo habetur. Inter hæc ad Metellum, quo tempore Thalam expugnabat, Leptitanorum legati venerunt, præsidium et præfectum petentes, ad Hamilcaris opprimenda consilia, qui potens et factiosus rebus novis studebat. Hi ad consulem Calpurnium, deinde Romam initio belli missis legatis, amici sociique Romanorum facti, quidquid imperatum a consulibus fuerat, prompte studioseque fecerant. Igitur Metellus ad tuendam civitatem quatuor illis Ligurum cohortes, et præfectum C. Annium dedit.

VI. Cognitis deinde Jugurthæ Bocchique consiliis, apud urbem Cirtam castris communitis reges exspectabat. Illi enim, quod a Q. Metello captivi, prædaque, et impedimenta Cirtæ collocata essent, ad eam urbem suis quisque copiis accedere constituerant, summis viribus impellente Jugurtha, qui aut urbem se recepturum, aut, si a Metello defenderetur, prælium fore sperabat, unde Bocchum, romano bello prorsus illigatum, stabiliorem ad cætera constantioremque socium haberet : quanquam paulo post ex

§ IV. Flor. III, 1. — Sallust. — § V. Plut. in Mar. cap. 12. — Sallust.

oluntate Jugurthæ consilio mutato, reges diversis itineri-ius in difficiliora loca discesserunt. Inter hos apparatus ad Metellum defertur, Marium consulem factum, eique pro-inciam Numidiam datam : qua re supra modum anxius, ieque lacrymis, neque vocibus temperabat, vir, ut cætera egregius, ita injuriæ impatiens.

VII. Ergo rerum gerendarum, quas alienæ gloriæ cessu-ras arbitrabatur, abjecto proposito, legatos ad Bocchum mittit, et a bello Maurum dehortatur. Ille vicissim, *cupidum se pacis*, respondet; *modo Jugurthæ rationem aliquam Ro-mani habeant*. Ita missitandis ultro citroque legationibus, sicuti Metellus voluerat, tempus in otio trahebatur. Dum in eo statu res Numidiæ sunt, C. Mario supplementum se-natus lubens decreverat, non ut gratum consuli faceret, quem haud mediocriter oderat, sed astutia quadam, ut irri-tum ejus inceptum, aut ipse populo invisus fieret, qui gra-vate novum delectum passurus videbatur. Sed hæc exspe-ctatio frustra fuit: nam Marius, concione advocata, suis rebus extollendis ita accendit hominum studia, ut supra decretum numerum etiam voluntarii multi auspicia ejus sequerentur.

VIII. Illa inprimis oratione magnopere nobilitatem exa-gitasse dicitur, solitus et antea per quamlibet occasionem superbis et contumeliosis dictis incessere. Nam et, *consula-tum ex victis illis spolia cepisse*, dictitabat, *non aliena facta, et mortuorum titulos, sed suos labores, suas cicatrices præfe-rendo :* quærebatque ex circumstantibus, *si majores Albini aut Bestiæ respondere possent, utrumne illorum, an Marii similes posteros optaturi viderentur?* Quod non magis contu-macia ingenii factitabat, quam ut plebi se daret, quæ hac licentia nobilitatis arrogantiam læta lubensque vindicabat. Neque eo segnius parare commeatus, onerare naves, sti-pendia, arma, cætera bello utilia, cum legato A. Manlio, prætorio viro, in Africam mittere : ipse milites scribere, non ex classibus et more majorum, sed capite censos ple-rosque; quod genus antiqui duces spreverant, militiam, ut

alios honores, non cuilibet committendam rati, sed iis, qui, rem habentes, eam acceptis armis tanquam pignori opponere viderentur.

IX. Id Marii factum diversimode acceptum est, quibusdam penuria aliorum militum fecisse interpretantibus; aliis, ut se isti hominum generi, per quod maxime creverat, venditaret. Idque vero propius arbitror, quum pro obscuritate generis sui humillimum quemque maxime studeret extollere; se quoque jocis dicacium obnoxium fore putans, si conditioni et fortunæ, cui propinquus ipse fuisset, jus militandi negaretur. Et sane virtus ex censu non venit: modo vires animusque suppetat, et disciplinæ capax indoles. Cum his copiis Uticam paucis diebus pervectus, exercitum P. Rutilio legato Metelli tradente, accepit: quia Metellus conspectum inimici fugiebat, cujus astutia non ereptam modo sibi provinciam, sed etiam plebem romanam alienatam esse, rebatur.

X. Sed hoc quidem, Romam profectus, longe aliter habere comperit, quum exstincta jam invidia, non minoribus populi, quam Patrum, studiis exciperetur: atque illi judicium a tribuno plebis Manilio intentatum, triumphusque impeditus non majori primum molestiæ, quam postea gloriæ, fuit. Neque vero anxie, aut demisso animo, sed juxta solitam suam gravitatem atque constantiam, quum data est concio populi esset, verba pro triumpho suo fecit, quorum pauca adhuc noscuntur; sensus omnium iste propemodum fuit: « Quem ab omni antiquitate soletis habere honorem « imperatoribus vestris, ut, republica bene gesta, hostibus « victis, et exercitu incolumi, Urbem triumphantes ineant « eum mihi, quum senatus frequens jusserit, neque vestra s « voluntas obscura, negare perseverat tribunus, me quoque « dictis petulantibus lacessendo, Quirites.

§ VIII. Plutarch. in Mar. c. 11. — Sallust. — Plin. XXXIII, 11. — Flor. III, 1. — Dionys. IV, 22. — Jul. Exsuperant. c. 11. — Val. Max. II, 3. — Agell. XVI, 10. — Diodor. apud Vales. — Quintilian. Decl. XI, 1. — § IX. Sallust. — Plutarch.

XI. « Igitur et pro causa dicenda mihi quædam video, et, « de illo cur nolim dicere, exponendum est. Nam quod ad « illum attinet, Quirites, quoniam se ampliorem putat esse, « si se mihi inimicum dictitaverit, quem ego mihi neque « amicum recipio, neque inimicum respicio, in eum ego « non plura dicturus. Nam eum indignissimum arbitror, « cui a viris bonis bene dicatur; tum ne idoneum quidem, « cui a probis male dicatur. Nam si in eo tempore hujusce- « modi homunculum nomines, in quo punire non possis, « majore honore, quam contumelia, afficias. Restat igitur, « ut de triumpho paucis disseram : idque ipsum, quum sit « in senatu factum plenissime, resque decreto Patrum con- « firmata, non ita de ea loquar, tanquam aut vestrum judi- « cium de rebus meis extimescam, aut etiam verear, ne « senatus auctoritatem non sequamini.

XII. « Multi olim clarissimi viri, ex maximis bellis, nu- « per etiam multi rebus haud ita magnis effectis, triumpha- « runt. Eorum nonnullis controversia de jure triumphi mota « est, interdum per calumniam; sæpe, quia probabiles causæ « erant, cur negandus illis tantus honos videretur. P. Afri- « cano post recuperatas Hispanias, M. Marcello post captas « Syracusas, L. Lentulo post res in Hispania gestas, negatus « triumphus est; quia majorum moribus ignotum erat, eum, « qui neque dictator, neque consul, neque prætor res ges- « sisset, triumphare. Aliis objectum est, ob levia prælia « triumphum eos petere : nonnullis, ut Q. Fulvio Capua « capta, ut L. Opimio nuper Fregellis receptis, quod tan- « tum recuperassent amissa, nihil novæ ditionis imperio « populi romani adjecissent. L. Manlium, victis Gallogræcis, « per illam causam repellere inimici studuerunt, quod illius « culpa multos perisse romanos milites, virosque aliquot « egregios, dicerent; quodque populis illis, quum nondum « judicati hostes essent, bellum fecisset.

XIII. « In me quid horum argui potest, Quirites? Con-

§ XI. Agell. VI, 11. — § XII. Val. Max. II, 8. — Liv. XXVI, 21; XXVII, 38; XXXI, 20; XXXVIII, 44.

expugnatis, quum tamen prævertentem alia Jugurtham attrahere nequivisset, Capsam aggreditur, frequens incolis, et natura loci munitissimum oppidum; ubi thesauros habere Jugurtha consueverat, benevolentia oppidanorum, quos immunes, leni imperio, et ob ea fidos semper habuerat, sed magis locorum asperitate confisus.

XVIII. Nam in mediis Africæ solitudinibus Capsam, si vera fama est, Libycus Hercules condiderat, amœno ipsam loco; sed haud procul omnia horrebant inculta, arenisque et serpentibus infesta erant. Tanto acrior lubido capiendi oppidum consuli incesserat, quod Metellus Thalam haud dissimili situ cepisset: nisi quod Thalæ propinqua fontes habebant; Capsenses, aridis circa omnibus, et uno tantum intra mœnia fonte, plerumque aqua pluvia utebantur. Sed has aliasque difficultates Marius consilio et industria superaverat: simulato enim itinere ad oppidum Laris, quo ad famam adventus sui spargendam A. Manlium legatum cum expeditis cohortibus præmiserat, longe alia via exercitum Capsam versus ducere instituit, quæ ab eo loco millia passuum ferme centum octoginta aberat.

XIX. Cæterum magnam vim pecoris per equites auxiliares secum agens, inde, quod satis esset, per centurias turmasque quotidie distribuebat: quo simul alebatur miles, simul ex coriis numerus ingens utrium ad instantes usus fiebat. Ergo ubi sexto die ad flumen, quod eo in itinere erat, perventum est, quiescere suos, ciboque capto signum proficiscendi exspectare, jubet. Sub noctem deinde stativis egressus, quantum per tenebras potest, itineris conficit; orto sole castra muniuntur: post iterum noctu pergitur, dies datur quieti: sic tertia nocte multo ante lucem, duobus haud amplius a Capsa millibus, occultatæ inter colles copiæ egressum oppidanorum præstolabantur. Atque illi, simul illuxit, rerum omnium ignari, quum pro consuetudine ad sua quisque negotia tenderent, consul equitatum,

§ XVII. Val. Max. VI, 9. — Vell. II, 8. — Sallust. — § XVIII. Strab. lib. XVII. — Oros. V, 15. — Sallust. — Flor. III, 1.

torum commissa (neque enim Romano exercitus instruendi datum tempus fuerat) quum jam ad noctem producta esset; nihil tamen hostes remittebant. Ibi Marius, qui cum turma, quam ex fortissimis quibusque collectam circa se habebat, tota volitans acie, succurrere suis, terrere hossem, omnibus modis moliri victoriam non omiserat; quod, exercitu parum ordinato, pugnare in tenebris nollet, ex collibus duobus alterum, qui castris angustus, aquæ fontem copiosum habebat, per L. Sullam et equites occupat: in alterum, postquam paulatim ordines instaurasset, legiones citato gradu ducit. Finis iste prælii, nec tamen ideo periculi fuit; nam reges, utroque colle circumsesso, renovaturi certamen erant: sed Numidæ pleramque noctem per lætitiam et strepitus insomnem agebant; aluitque negligentiam Marius, neque ignes excitari suis in castris, neque signa, uti mos est militiæ, quoties vigiliæ mutantur, canere passus.

XXV. Sed ubi reddita dies est, fessis jam et paulo ante somno captis hostibus magno terrore incubuit. Nam et a militibus ingens sublatus est clamor, et æneatores tubicinesque maximum strepitum ediderunt: quæ quum Mauris atque Gætulis nova et insolita accidissent, veluti stupore defixi, neque pugnam capessere, neque fugam potuerunt: pluresque eo prælio, quam omnibus simul superioribus, desiderati sunt: arma signaque militaria pleraque capta.

XXVI. Hæc ita apud Sallustium scripta sunt: nam auctores, quos sequutus Orosius est, diversa quædam retulerunt. Post Jugurthæ Bocchique conjunctionem, numeroso regum equitatu marianum exercitum creberrimis incursionibus vexatum fuisse; postremo Cirtæ expugnationem meditante Romano, occursum a regibus. Anceps id prælium, et multiplici terrorum specie atrox describitur, quum a tot millibus equitum excitata pulveris nubes cælum operiret, diem supprimeret, visuque ad cavendum adempto, corpora telis confertim incidentibus intecta atque incustodita præberet. Nocte remissam pugnam, eamdemque sequentis etiam

§ XXV. Oros.

diei noctisque fuisse faciem, additur. Tertia demum *die* desperantes Romanos universo agmine erupisse: ne *sic* quidem ab impetu hostium, extremos carpentium, et sitis æstusque violentia, nisi cælesti ope, liberatos, repentinæ, tanquam e machina, pluviæ beneficio utriusque mali remedium invenisse; nam et refrigerationem simul potumque præstitisse aquas, et easdem inhabilem hostium armaturam fecisse.

XXVII. Afri enim sine amentis manu intorquere jacula solebant, scutaque habebant ex elephanti corio: igitur hastilia imbre lubrica conatum mittentium frustrabantur, et scuta, quod ejus corii hæc natura, ut aquam in spongiæ morem ebibat, aucto admodum pondere, circumferri ad excipienda tela nequibant. Sed Marius, quanquam ita submotis hostibus, reliquum iter non minus cautus intentusque inibat, maritimam oram petens, ubi commeatus expeditior copia erat. Neque jam longe Cirta aberat, quum ab omni parte speculatores citi veniunt, hostem adesse nuntiantes. Quippe Jugurtha suos quadrifariam diviserat, ratus, ex omnibus utique aliquos terga hostium adepturos, et, priusquam illi se converterent, tumultum illaturos esse.

XXVIII. Verum Marii providentia spem ejus elusit: qui nescius, ubi plus discriminis futurum esset, aciem eodem ordine, quo iter faciens incesserat, continebat. Primi Maurorum in L. Sullam inciderunt, cum equitatu dexterum latus tegentem: ibi pugna contracta, dum ferociter dimicatur, Bocchus cum peditibus, quos Volux filius ejus adduxerat, neque priori prælio, in itinere morati, affuerant, extremum consulis agmen invadit; quum illum in primam aciem Jugurtha, magnis viribus invectus, attraxisset. Tum Jugurtha, Bocchi adventu cognito, clam cum paucis equitibus ex prælio se subducit, et ad pedites advolans, elatum alte gladium, quem hostili sanguine cruentaverat, ostendit, adjecto, *Marii hunc cruorem esse, quem sua manu occidisset: imperatore amisso, frustra pugnare Romanos.*

XXIX. Hæc latine proloquutus (nam apud Numantiam

§ XXVII. U. C. 645; A. C. 107. — Sallust. — Flor. III, 1.

didicerat) ita perculit marianos milites, ut jam parum abessent, quin hostibus, Jugurthæ præsentia et dolo majorem in modum confirmatis, terga darent; quum L. Sulla, eorum, a quibus initio pugnæ impeditus fuerat, victor, Mauris, qui cum Jugurtha erant, obliquus sese intulit: idem et ab Mario, qui sibi oppositos similiter fuderat, factum. Bocchus e vestigio se conjecit in fugam. Jugurtha, prope partam victoriam e manibus eripi dolens, dum nihil ad summam contentionem reliquum facit, omnibus circa amissis, vix inter tela hostium solus effugit. Magna deinde cædes in campis patentibus fuit, nonaginta millibus armatorum, qui adducti a regibus fuerant, propemodum internecione deletis : et rem propius intuentibus, hoc demum prælio debellatum est.

XXX. Quippe quinto post eam pugnam die, legati a Boccho Cirtam venerunt, ubi Marius hibernare constituerat, petentes, *uti duos quam fidissimos ad regem mitteret, quibuscum de commodis populi romani suisque loqueretur.* Missi sunt A. Manlius legatus, L. Cornelius Sulla quæstor. Ibi Sulla, cujus facundiæ Manlius ætate prior cesserat, verba facere incipit, Bocchum laudans, *quod, pernicioso errore celeriter abjecto, potius amicitiam populi romani, quam longius bellum, expeteret. Ejus populi hos a principio mores, hæc instituta fuisse, ut neque armis a quoquam, neque beneficiis vinci pateretur : id experiri regem olim potuisse, si cordi curæque habuisset; sed ne sic quidem serum esse, quum in manu ei sit, Romanorum benevolentiam gratis officiis promereri.*

XXXI. Contra hæc Bocchus : *non odio romani nominis, ut qui, missis Romam legatis, amicitiam sponte petivisset, sed repulsa, deinde nonnullis injuriis provocatum, ad arma respexisse : nam agrum, unde ipse Jugurtham expulisset, jure belli suum factum; neque mirari quemquam debere, si vastari eum a Mario pati nequisset. Cæterum, si sibi partem*

§ XXIX. Diodor. Eclog. lib. XXXVI. — Oros. V, 15. — Diodor. et Appian. apud Fulv. Ursin. — Sallust.

illam Numidiæ populi romani voluntate retinere liceat, arma lubenti animo positurum. Tum vero Manlius, « Quod de Jugurthæ regno tenes, ait, rex Bocche, majores nostri justo « pioque bello captum, Masinissæ dono dederunt: cui rei « hæc inest conditio, ut, donec senatui populoque romano « visum fuerit, habeat, qui accepit. Nunc vero, mortuo « olim Masinissa, nepotibus ejus ab Jugurtha interfectis, « neque penes hostem esse, quod amico dederit, populus « romanus patitur; neque, quod suum est, id a te tanquam « Jugurthæ ademptum possideri. »

XXXII. His ultro citroque jactatis, quum, si per Marium liceret, legatos ad senatum mittere velle rex adjecisset, in præsentia discessum est. Bocchum amici, a Jugurtha corrupti (nam, comperta Sullæ Manliique legatione, preces et dona cumulaverat), a proposito parumper dimoverunt. Deinde mobilitate ingenita, et amicis, quibus Jugurtha nihil dederat, impellentibus, ingenio et fide maxime probatos quinque delegit, qui ad Marium, et, si visum illi fuisset, Romam proficiscerentur, cum liberis mandatis bellum quoquo modo componendi. Iisdem injunctum, ut Sulla inprimis adjutore pacis uterentur.

XXXIII. Hi quum ad hiberna Marii proficiscerentur, in gætulos latrones inciderunt, a quibus spoliati, dimissique pervenerunt ad Sullam, quem imperator, donec ipse rediisset, pro prætore reliquerat. Nam in Gætulos cum expeditis cohortibus et parte equitatus profectus, turrim regiam, in qua Jugurtha perfugas omnes præsidio imposuerat, obsidebat. Interim Sulla legatos Bocchi, humanissime liberalissimeque exceptos, hac opinione imbuit, ut et famam de avaritia Romanorum falsam, et quæstorem sibi amicissimum arbitrarentur: ipsis enim dari putabant, quod ambitioni suæ Sulla tribuebat, ut ex oppressi deditive Jugurthæ gloria quamplurimum sibi decerperet. Sed illi, beneficio victi, quid in mandatis haberent, secreto exponunt, opem consi-

§ XXXI. Appian. — Sallust. — Diodor. — § XXXII. Sallust. — Appian. — Plutarch. in Sulla, cap. 3.

liumque talis viri poscunt, regis sui magnitudinem, et alia, quibus induci eum posse credebant, magnifice deprædicant.

XXXIV. Sulla benigno responso, quibus apud Marium verbis, quibus in senatu uterentur, præcipit; sic attemperans, uti ad suum incrementum maxime profectura judicabat. Sed et regi persuaderi jubet, si bene prospectum suis rebus velit, Sullam ad omnia consultorem adhibeat. Jam quadragesimum ferme diem opperiebantur, quum Marius, ab expeditione rebus infectis Cirtam rediens, intellecto Maurorum adventu, ipsos Sullamque venire ad se jubet; evocato etiam ab Utica prætore L. Bellieno, et præterea quicumque senatorii ordinis in Africa agebant.

XXXV. In hoc concilio, audita Bocchi legatione, legatis potestatem proficiscendi Romam, et, donec illi revertissent, inducias regi permitti, post aliquam disceptationem placuit. Tres ex numero legatorum, cum C. Octavio Rusone, qui stipendium ex urbe quæstor attulerat, Romam, cæteri ad regem profecti sunt. Ex his quum rex acta cognovisset, præ cæteris rebus benignitate et studio Sullæ delectatus, quæ legati magnopere efferebant, inclinare jam animum ad pacem proditione Jugurthæ redimendam cœpit; quum etiam Marius aliter conventurum negavisset.

XXXVI. Igitur tegendo consilio per causam injuriæ ab occiduis Æthiopibns acceptæ, copias eo mittit: nam ea natio Mauritaniæ finitima est, et ab eois Æthiopibus situ et nomine distincta, ad montem Atlantem pertinet. Multa de hac regione mira referuntur : camelopardales draconesque magnos ibi gigni, et qui tauro forma, sed robore et mole pares elephantis, *rhizes* appellantur : etiam terra nascentium incognitam sub alio cælo magnitudinem esse; Bocchumque regem, Iphicrates narrat, ex æthiopica expeditione, multo majores, quam alibi proveniebant, asparagos uxori dono misisse : item calamos Indicis similes, quorum genu quodlibet chœnices octo caperet.

§ XXXIII. Appian. — Sallust. — § XXXV. Appian. — Diodor. apud Fulv. Ursin. — Strab. lib. XVII. — § XXXVI. Diodor.

XXXVII. Interea Jugurtha, quod legationibus istis nihil sibi lætum parari intelligebat, in penitissimas solitudines se abdidit; passim tamen relictis, per quos certior fieret, quid ubique ageretur. Romæ legatis Bocchi, veniam erroris, et fœdus petentibus, hoc modo responsum est : « Senatus et « populus romanus beneficii et injuriæ memor esse solet: » cæterum Boccho, quoniam pœnitet, delicti gratiam facit: « fœdus et amicitia dabuntur, quum meruerit. » Hoc africanarum rerum statu consules C. Atilius Serranus, Q. Servilius Cæpio magistratum inierunt : quo tempore M. Tullius Cicero natus est ante diem III nonas januarias : sed et alterius magni hominis nativitas illustrem annum fecit, Cn. Pompeio a. d. pr. kal. octobres in lucem edito.

XXXVIII. Procuratis prodigiis, nam, Romæ et in agro perusino locis aliquot lacte pluisse, fremitus cælestes auditos, pila cælo cadere visa, nuntiatum fuerat, provinciæ consulibus Italia Galliaque decretæ ; Galliam Q. Servilius accepit, Italiam C. Atilius : C. Mario prorogatum in Numidia imperium. Legem deinde Q. Servilius pertulit, qua judicia senatoribus et equitibus romanis communicata sunt, derogatumque Semproniæ, quæ remotis senatoribus equites solos judicare jubebat.

XXXIX. Res tam grata senatui fuisse traditur, ut Q. Servilium consulem patronum suum appellaret. L. Crassi (nam legem eam suasit) edita fuit oratio, qua, judicum et accusatorum increpita factione, senatum perornavit, in equites multa aspere dixit; quum in oratione de Colonia Narbonensi contrarium institutum tenuisset : idque postea ab accusatore Plancii Bruto objectum, exposita temporis utriusque ratione diluit, non ingenii propositique sui hanc pugnam, sed hominum rerumque varietatem, et ad hæc accommodandam orationem fuisse. Cæterum laudem in

§ XXXVII. U. C. 646; A. C. 106. — § XXXVIII. Agell. XV, 28. — Cic. ad Attic. VII, 5; XIII, 40. — Vell. II, 53. — Plin. XXXVII, 2. — Jul. Obseq. — Cassiodor. Chron. — § XXXIX. Val. Max. VI, 13. — Cic. Brut. cap. 44, et pro Cluent. cap. 51, et de Orat. II, 55. — Quintil. VI, 3.

Urbe partam consul Servilius expeditione gallicana corrupit: eam rem ita gestam accepimus.

XL. Tolosa, nobilis Gallorum civitas, quum in fœdere populi romani esset, a Cimbris sollicitata, milites romanos, qui præsidii causa in oppido erant, occulta conjuratione oppressos, in vincula conjecerat: eo cum delectis impigre profectus consul, quum, ignaris cæteris, per conscios intra mœnia receptus esset, urbem veteri opulentia claram diripuit, non profanis modo, sed etiam sacris pecuniis ablatis. Ex Apollinis quidem fano centum M. pondo auri, et argenti CX. M. pondo rapta auctores habeo: apud alios multo majus auri pondus, nec ex delubro, sed tolosensi lacu sublatum, invenio.

XLI. Tectosages enim, qui cum Brenno fuissent, raptis ex delphico templo donariis quum domum revertissent, pestifera lue correptos non antea potuisse liberari, quam vatum monitis quæsitum bello sacrilegioque aurum et argentum tolosano lacu mergerent. Sed fabulam de Delphis bene refutat Posidonius, quod neque Galli templum Apollinis, nisi jam sacrilegio Phocensium exhaustum, ceperint: et quod repertum ibi fuit, inter innumerabiles copias divisum evanuerit: raptores quoque (sicut a multis est proditum) aut statim internecione deletos, aut dispersos, variaque peste passim exstinctos, vix reverti in patriam paucos potuisse, nedum ut tantas secum opes deportare potuerint: cæterum Gallos auri argentique divites, eosdem in quotidiano cultu parcos, ad hoc superstitionibus mire deditos, multis locis sacros thesauros in lacubus habuisse; neque signatum aut factum aurum argentumque, sed rudi pondere, ut cuique religio suadebat, immittentes: iisque lacubus postea locatis, redemptores sæpenumero solidos argenti lateres extraxisse: Tolosæ vero, quum esset fanum celeberrimum, ab omnibus circa populis plurimum eo placandorum numinum causa comportari consuevisse.

§ XL. Diodor. apud Vales. — § XLI. Strab. lib. IV. — Agell. III, 9. — Oros. V, 15. — Justin. XXXII, 3. — Diod. — Ruald. Animadv. in Plut. 10.

XLII. Utcunque se ista habuerunt, ingentes ibi repertas opes constat : sed mediocris in publicum relata portio; pleraque aut inter manus diripientium perierunt, aut ab ipso consule sunt interversa. Quum enim prædam in Massiliensium urbem portari jussisset, in ipso itinere per insidias interfectis, qui deducebant, omnes illas opes furatus esse traditur. Sane de rebus istis acerrimæ mox quæstiones sunt habitæ; omnesque illo sacrilegio contacti, tam miserum cruciabilemque exitum fecisse creduntur, ut res in proverbium verterit, et præter morem calamitosi, *aurum tolosanum habere* dicerentur.

XLIII. In Numidia jam eo perductæ res erant, ut nihil Jugurthæ spei opisque, præterquam in dubia et ancipiti Maurorum amicitia, superesset; gravioribus quotidie timoris et diffidentiæ causis : maxime postquam, reversis Romam legatis, Sullam a Boccho acciri audiverat. Igitur ad speculanda soceri consilia, Numidam quemdam Asparem per speciem legationis in Mauritaniam præmittit; ipse, si quidem ex usu videretur, sequuturus. Sed Bocchus, haud minore astutia mortalis, quum alia omnia animo volveret, per se benigne compellando, et Magdalsa principe amicorum Bocchi, Cornelioque Carthaginiensis cujusdam liberto, quibus plurimum utebatur, prolixe de voluntate regis pollicentibus, Asparem eludebat.

XLIV. Interim L. Sulla, quem ad literas Bocchi cum mediocri præsidio proconsul miserat, obvium in itinere filium regis Volucem suspectum proditionis habuit, quum tertio post occursum ejus die, Jugurtham haud procul abesse cognovisset. Ibi juvenis, *nullam in ea re neque suam, neque patris culpam esse*, testatus, *nihil melius esse* demonstrat, *quam si per media Jugurthæ castra palam proficiscantur : se cum Sulla iturum, præmissis aut relictis equitibus suis, quo minus timeri dolus posset. Jugurthæ neque*

§ XLII. Cic. de Nat. Deor. III, 30. — Agell. III, 9. — § XLIII. Sallust. Jugurth. — Plut. in Mar. cap. 13. — Vell. II, 12. — Flor. III, 1. — Appian. apud Fulv. Ursin.

magnas copias, et spem omnem in patre suo esse: eam corrumpere non ausurum, eo homine violando, quem deduci a filio Bocchi videret.

XLV. Sulla, probato, ut in tali tempore, consilio, prius e manibus Jugurthæ elapsus est, quam ille statuere, quid esset agendum, in re improvisa potuisset. Cujus adventu cognito, rex Bocchus Dabarem Massagradæ filium, benevolum fidumque Romanis, ad Sullam mittit, *ut colloquio diem locumque Romanus statuat, neque Jugurthæ legatum timeat: ita provisa omnia, ut illius præsentia magis usui, quam impedimento, consiliis communibus futura sit.* Hæc simulata tum temporis a Boccho, quam decreta fuisse putant; quum proditionis certus, id tantum, utrum proderet, parum expediret. Sullam Jugurthæ tradi suadebat animus; at contra metus imperabat: tandem in perfido et vili ingenio affectus omnes timor vicit.

XLVI. Sulla, sicuti cum Dabare composuerat, ad Bocchum perductus, palam, præsente etiam Aspare Numida, *se missum a consule* dicit, *quæsitum, bellumne rex an pacem cum Romanis habere mallet.* Ille, *nihil se dum constituisse*, respondit, jubetque *post diem decimum reverti.* Sic in sua quisque castra digrediuntur. Sed multa jam nocte Sulla a Boccho occulte arcessitur, nemine, præterquam fidis interpretibus, et internuntio totius negotii Dabare adhibito. Rex Sullæ gratias comiter agit, *ob ea, quæ in oratores suos benigne liberaliterque fecisset, quodque eos apud imperatorem et senatum gratia consilioque juvisset. Quod ad reliqua attineret, Numidiæ parte, quam a Jugurtha cepisset, dimissa, neque Mulucham flumen, antiquum utriusque regni limitem, egressurum, neque Jugurtham intrare passurum,* pollicetur.

XLVII. Ad ea Sulla de se breviter ac modeste, de republica multis disseruit: *non alia concedere regem, quam vel invito eo populus romanus armis obtineret. Sed si quid*

§ XLIV. Sallust. — Plutarch. in Mario et in Sulla, cap. 3. — § XLV. Plutarch. — Sallust.

populi magis romani, quam sua causa fecisse videri, magnamque ab eo inire gratiam velit, in manu ac potestate ejus Jugurtham esse: hoc tradito, quidquid voluisset, impetraturum. Maurus ad hæc *affinitatem, cognationem, fœdus cum Jugurtha obtendere; etiam popularium voluntatem, quibus invisi Romani, Numida contra carissimus esset*: adeo ne pessimis quidem mortalium justi honestique notitia abest; ipsique sua plerumque flagitia, priusquam commiserunt, judice conscientia prædamnant!

XLVIII. Ad extremum pertinaci sollicitatione expugnatus, *omnia facturum ex voluntate Sullæ* promittit: doloque serie composita, postridie Jugurthæ legatum appellat, *sibi per Dabarem ex Sulla cognitum* ait, *posse conditionibus bellum poni: optimum factu videri, ut profectus ad regem suam sententiam ejus exquirat.* Ille, properato itinere, post diem octavum reversus, *facturum imperata Jugurtham* renuntiat: *cæterum semel iterumque deceptum, romanis ducibus parum fidere: pignus rati fœderis in manu esse Bocchi; si enim Sullam sibi tradidisset, futurum, ut senatus populusque romanus, respectu talis viri, pacem firmam petentibus daret: facile comprehendi Sullam per speciem colloquii posse, si simul omnes velut de pace acturi convenissent.*

XLIX. Maurus ad hæc diu tacitus, multamque dubitationem præferens, tandem annuit; aiuntque nocte, quæ colloquium antecessit, postquam hinc Sullam, inde Asparem bonæ spei implevisset, multa secum agitasse, vultus et gestuum inconstantia suspensum et ancipitem animum prodente: ad postremum advocato Sulla, « Quanti, inquit, « tum populi romani amicitiam publice, tum etiam privatim tuam æstimem, proxima dies aperiet, L. Corneli. Si « me ambiguum aliquamdiu, et cunctabundum vidisti, mirari noli: tot et tanta superanda mihi refellendaque rationum momenta fuerunt, ut majus mirum sit, aliquando « hæc abjici vincique potuisse. Olim ita matrimoniis affinitatibusque innexæ sunt Maurorum Numidarumque regiæ,

§ XLVII. Diodor. lib. XXXVI. — Sallust.

t meo sanguini videar irasci, quum Jugurtham desero; ræsertim postquam, tradita in omnis fortunæ commu-onem filia mea, generum adscivi, novoque nodo vetus-ssimæ nostræ consanguinitatis vinculum firmius adstrin-ere visus sum.

. « Atque hanc regum suorum conjunctionem, ut fit, ulti popularium sunt imitati, conjugibus ex Numidia ıctis, aut in Numidiam nuptum datis filiabus. Horum nnium totiusque Mauritaniæ judicia me haud parum mmoverent, nisi firmioribus argumentis vestram ad so-etatem tractus essem. Certe non odi meos: sed quia eos opterea maxime amo, quia mei sunt, ideo, ut me ante os amem, ratio postulat. Iidem illi, quos nunc forte eca inclinatio ad reprehendenda consilia mea perpellet, ıdabunt, ubi vestræ amicitiæ maturi fructus ostenderint, n aliter et mihi et illis rectius meliusque consuli potuisse.

I. « Etiam Jugurthæ plura in me hostilia, quam amica, inora exstant: et animum ejus cognovi perfidum, insi-osum, ubi occasionem crescendi adesse putet, non co-ıationis ultra, non fœderum memorem. Neque mihi splicet Micipsæ filiorum ulcisci necem, quibuscum par ihi cognatio, nec ullis debilitata injuriis societas fuit. ea re primas vobis partes magnitudo vestra dedit, et ıod propterea appellati ab Adherbale estis: me justiorem usam, et, diis quoque probantibus, feliciorem sequi, n indecorum est.

II. « Et, ut verum fatear, potentiæ virtutisque vestræ n ita sum imperitus, ut amicos quum habere liceat, stes mihi factos velim. Tua quoque benevolentia, quam ;atis meis exhibuisti, veluti constrictum vinctumque e sentio, ut non sustineam aliud velle, quam tibi pla-re intelligo. Tu modo et statim, et postquam eo magni-dinis perveneris, quo te virtus tua atque prudentia cat, fac memineris ejus diei, qua te, tradito Jugurtha, coris ejus compotem faciam, quod frustra his annis aximi viri imperatores vestri, per ingentes labores et ria pericula quæsiverunt. »

LIII. Hæc loquutus, et vicissim cum multa verborum comitate dimissus ab Sulla, sicut ille voluerat, insidias Numidæ tetendit: orta luce, quum haud procul abesse Jugurtham nuntiatum esset, Bocchus cum paucis amicis et quæstore romano, quasi honoris causa occurreret, in locum editum progreditur, qui collocatis antea insidiis facillimus conspectu erat. Atque illi, simul Jugurtham cum plerisque necessariis inermem adesse viderunt, signo dato coorti, cæteros ad unum omnes interficiunt: Jugurtha catenis oneratus Sullæ traditur.

LIV. Delibavit ea res nonnihil C. Marii gloriam, quod ea erat Jugurthæ fama, ut cætera parum firma ad victoriam existimarent homines, ni corpore ipsius potirentur; qua in re præcipua quæstoris opera fuerat. Nec ipse L. Sulla moderate lætitiam animi habuit, quin successum illum sibi modis omnibus vindicaret. Quin etiam annulo traditionem Jugurthæ insculpendam curavit: quo et dictator signare est solitus, jam Mithridatis et civilium bellorum victor. Unde filius quoque Sullæ Faustus, quanti rem eam pater fecisset conscius, inter tot ejus magnifica hoc maxime delegit, quod denariis, quos cudebat, exprimeret.

LV. Sed et Mario istam Sullæ jactantiam tanto fuisse dolori ferunt, ut propterea inter cimbrica et socialia bella operam repudians, flebilibus discordiis, quibus ambo rempublicam propemodum everterunt, initium faceret. Cæterum tradito Jugurtha, dum res africanæ per Marium constituuntur, P. Rutilius Rufus, Cn. Mallius Maximus consules facti. P. Rutilius omni honore dignus et erat, et habebatur: Cn. Mallium non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta ac sordida, Q. Catulo prælatum fuisse, mirum videri queat ignorantibus, rationem requirendam non esse in iis, quæ auctore

§ LIII. Diodor. Eclog. lib. XXXVI. — Oros. V, 15. — Plutarch. in Mar. c. 13 et 17. — § LIV. Liv. Epit. — Plutarch. in Sulla et Mario, et Præcept. Polit. c. 25. — Val. Max. VI, 9, et VIII, 14. — Plin. XXXVII, 1. — Cic. pro Planc. c. 5, et pro Muren. c. 17. — Pigh. Annal.

vulgo geruntur. Provinciæ, Numidia C. Mario, Gallia Q. Servilio Cæpioni prorogantur. Consul P. Rutilius Italiam sortitus est, Cn. Mallius Galliam; quod unus exercitus impar futurus Cimbris Teutonisque videbatur, quorum maximæ copiæ, Tigurinis etiam et Ambronibus accedentibus, in Galliam se effuderant.

§ LV. U. C. 647; A. C. 105.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM

LIVIANORUM

LIBER XXXII

IN LOC. LIB. LXVII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI SEPTIMI.

M. Aurelius Scaurus, legatus consulis, a Cimbris fuso exercitu, captus est: et, quum, in consilium ab iis evocatus, deterreret eos, ne Alpes transirent Italiam petituri, eo quod diceret, Romanos vinci non posse, a Boiorige rege, feroci juvene, occisus est. Ab iisdem hostibus Cn. Mallius consul et Q. Servilius Cæpio proconsul, victi prælio, castrisque binis exuti sunt: militum millia octoginta occisa, calonum et lixarum quadraginta. Secundum populi romani jussionem, Cæpionis, cujus temeritate clades accepta erat, damnati bona publicata sunt, primi post regem Tarquinium; imperiumque ei abrogatum. In triumpho C. Marii ductus ante currum ejus Jugurtha cum duobus filiis, et in carcere necatus est. Marius triumphali veste in senatum venit, quod nemo ante eum fecerat: eique propter cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus est. Secundo et tertio absens consul creatus, quartum consulatum dissimulanter captans consequutus est. Cn. Domitius pontifex maximus populi suffragio creatus est. Cimbri, vastatis omnibus, quæ inter Rhodanum et Pyrenæum sunt, per saltum in Hispaniam transgressi, ibique multa loca populati, a Celtiberis fugati sunt; reversique in Galliam, bellicosis se Teutonis conjunxerunt.

I. Cn. Mallii consulis adventu, quum maxime jungendis viribus atque consiliis contra validissimum hostem opus esset, inter se imperatores romani discordias agitare cœperunt, præcipua Q. Servilii ferocia, qui consulem, ut rebus omnibus imparem, despiciebat. Huic malo remedium ex dividunda provincia quæsitum, ut inter duorum curationem Rhodanus interesset, utrisque pesti et calamitati fuit. Cimbri enim, quum plerisque Gallorum benevolis uterentur, nihil horum ignorantes, eo majori alacritate militiæ munia obibant: profecto enim ultores sacrilegii deos, quo nocentes ad pœnam pertraherent, mentem romanis ducibus ademisse, ut, quod optare magis hostes, quam perficere potuissent, disjungerent exercitus, et neutra parte satis validi, faciles se aggressoribus darent.

II. Voto igitur diis suis facto, quale germanicis gallicisque nationibus frequentabatur, ut quidquid ex hoste cepissent, sacrum esset, primo legatum consulis M. Aurelium Scaurum, virum consularem, cum parte copiarum nacti, fusis cæsisque, quos duxerat, vivum ceperunt. Ea res quum tantum animi hostibus, quantum timoris consuli addidisset, mitti ad Servilium placuit, petitum, ut quantocius cum exercitu ad se accederet. Ille, suam cuique provinciam tuendam, ferociter respondit: sententia deinde mutata, ne, per absentiam suam victis hostibus, penes consulem confecti belli gloria foret, profectus est.

III. Cæterum neque iisdem locis castra metari, neque consilia, aut quidquam rerum omnium commune cum consule habere voluit; sed medio inter romana et cimbrica castra loco consedit, quo prior iniret pugnam, victoriæque laudem in se totam averteret. Interea Cimbri fama, deinde conspectu venientis alterius exercitus permoti, quod ob commune periculum Servilium Malliumque posthac concorditer acturos credebant, missa legatione tentare spem

§ I. U. C. 647; A. C. 105. — Oros. V, 16. — Diodor. apud Valesium. — § II. Justin. XXXII, 3. — Oros. — Tacit. Ann. XIII, 57. — Cæs. de Bello Gal. VI, 17. — Liv. Epit. — Vell. II, 12. — Diodor.

pacis constituerunt. Qui ubi in Servilii castra pervenere, atque ille nulla ad se mandata habere, sed ad consulem mitti cognovit, æmulatione vecors, et pacati nihil loquutus est, et minimum ab interficiendis legatis abfuit.

IV. Ea proconsulis asperitas ingratissima exercitui fuit, præsagienti cladem suam, nisi concordia ducum et societate consiliorum averteretur. Igitur precibus, et ubi precibus nihil promovebatur, expostulatione omnium coactus Cæpio in castra Cn. Mallii venit: cæterum consilio de rebus præsentibus habito, adeo non convenit inter ipsos, ut post turpem rixam et gravia invicem convicia, majorem in modum auctis odiis, digrederentur. Hæc causa populo romano fœdioris cladis fuit, quam ab Urbe condita perpessus unquam fuerat.

V. Cimbri, quum hinc ex injuria legatorum dolor, inde spes ob discordiam hostium stimularent, utendum calore animorum, et temporis opportunitate rati, cum omnibus copiis agressi, duos exercitus romanos spatio locorum et simultate ducum divisos oppresserunt, binisque castris potiti sunt. Horrenda deinde sunt, quæ apud Livium et Valerium Antiatem scripta fuisse referuntur: duos filios consulis, cum octoginta millibus Romanorum sociorumque, itemque calonum et lixarum millibus quadraginta interfectos: neque ex omni numero amplius decem hominibus, qui nuntii cladis essent, effugisse: postea victores voti memores, pessumdedisse quidquid redactum in potestatem erat; vestem discissam et projectam, aurum argentumque in flumen missum; loricas virorum concisas; phaleras equorum corruptas, equos ipsos gurgitibus immersos; homines laqueis collo innexis ab arboribus suspensos esse.

VI. Nec oblivione transeundus Q. Sertorius, qui sub Cæpione stipendia faciens, equo amisso, corpore sauciato, rapidissimum Rhodani flumen nando trajecit, lorica et scuto retentis. Multa post hæc apud victores disceptatio

§ IV. Oros. — Diodor. lib. XXXVI. — Sallust. Jugurth. cap. 111. — Liv. Epit. — Quintil. Decl. III.

fuit, quemadmodum fortuna uterentur. Plerisque placebat protinus in Italiam et ad Urbem ducendum, neque spatium dandum Romanis esse, quo tanta ex consternatione animos colligerent : aliis in diversa euntibus, adhiberi M. Aurelium Scaurum visum est, quem superiore pugna ceperant.

VII. Atque ille rogatus sententiam, « Nequicquam, in- « quit, spem metumve intenderetis, Cimbri, ut vobis pro- « futurum consilium suggererem, si pestiferum idem populo « romano fore videretur. Nam quando diis immortalibus ita « visum est, uti in fortunam M. Reguli inciderem, ejusdem « etiam induerem animum, qui summos potius cruciatus « sciens prudensque subiit, quam ut contra patriam Car- « thaginiensibus, quorum in potestatem devenerat, utiliora « suaderet.

VIII. « Nunc quoniam idem utrisque conducere video, « dubitare non debetis, quin ex animi mei sententia sim lo- « quuturus. Rem magnam incipitis, et magnorum indicem « animorum, Cimbri : sed, si verum audire potestis, non ali- « ter vobis gloriosam, quam si intra deliberationem steterit. « Nam uti profecto eximiam vobis admirationem pariet, « quod de tanto incepto deliberare ausi estis ; ita si expedi- « ditionem susceperitis, majora viribus aggressos pro teme- « rariis potius damnabit fama, quam pro fortibus commen- « dabit.

IX. « Nec, ex ducibus exercitibusque victis, vim ac « robur populi romani putaveritis ; majores enim melioresque « multi supersunt : et quia sequentium eventus divinandi, « non alia certior, quam ex comparatione præteritorum, « ratio est, duorum vobis imperatorum consilia exitumque « proponam, quorum tanta fuit existimatio, ut nunc quoque « post infelicia cœpta, summis quibusque viris comparari « soleant. Horum Pyrrhus Epiri, quandoque et Macedoniæ « rex, cum veterano exercitu, et incognitis in id tempus « elephantis in Italiam eo tempore venit, quo mediocres

§ VI. U. C. 647 ; A. C. 105. — Plutarch. in Sertor. c. 3, et in Mar. c. 16. — Liv. Epit.

« adhuc populi romani vires, pauciores in ditione populos, « quam adversarios hostesque, habuerunt.

X. « Igitur multis ad eum deficientibus, quum insuper « uno alteroque prælio majores nostros superasset, ad« junxissetque opibus suis Siciliam, multi jam ultimum im« perio nostro diem adesse vaticinabantur. Quid igitur fa« ctum est? Acrius insurgentibus Romanis, quorum crescere « virtus pro magnitudine periculorum consuevit, pulsus in « Græciam Pyrrhus, socii ejus amicique expugnati, tota « denique ad Adriaticum usque mare Italia romano juri ad« jecta est.

XI. « Jam Carthaginiensium imperator Hannibal, quum « oppida nostra quadringenta cepisset, intra tertium ab « Urbe lapidem posuisset castra, maximam Italiæ partem « armis amicitiisque teneret, populus romanus in Hispania « Africaque res punicas sic accidit, ut a suis revocaretur « Annibal in patrio solo debellandus. Neque minor ideo « Pyrrhi Hannibalisque per homines æstimatio est: igno« scendum enim iis putant, si, cum invicto populo con« gressi, calamitatem evitare nequiverunt, magisque lau« dandos putant, quod tam diu potuerunt resistere, quam « reprehendendos, quod aliquando sunt superati. Iis enim « auguriis condita Roma est, ut vinci nequeat: Capitolium, « quadrigas fictiles, si de his rebus audivistis, præterea pe« nates, aliaque deorum fata ea habet, ut ibi caput orbis « terrarum esse necessum sit. »

XII. Non tulit loquentem ista regulus Cimbrorum Boiorix, acer et ferox juvenis; et ut armatis coire in concilium gentibus istis mos est, protinus nudato ferro parantem plura confodit. Hæ clades alia super aliam nuntiatæ (nam et in Hispania contra Lusitanos infeliciter pugnatum erat) Urbem atque Italiam universam luctibus et terrore

§ X. Appian. Punic. — Plin. XXVIII, 2. — § XII. Liv. Epit. — Flor. III, 3. — Tac. Germ. c. 3. — Diodor. apud Vales. — Jul. Obseq. — Plut. in Lucull. c. 59; Apoph. Rom. c. 33, et Poplic. — Cic. in Bruto, c. 35; de Orat. I, 53, et Rhet. ad Herenn. — Ascon. in Cornel.

exsternaverunt. Confestim, ut contra instans periculum consultationibus habitis, dies fœdissimæ cladis (pridie nonas octobres erat) ut inter atros habeatur, decernitur.

XIII. Q. Servilio, cujus temeritate perditæ res fuerunt, frustra culpam in fortunam conferenti, populi jussu imperium, primo post Tarquinium regem, abrogatur; bona publicantur : datur negotium P. Rutilio consuli, ut novos delectus habeat. Id a viro præstantissimo intentissima cura factitatum, nulla re præterita, quæ vel ad cogendum novas copias, vel ad exercendum esset utilis. Nam et filium, credo Q. Metelli imperatoris sui exemplum sequutus, quum salvis legibus habere in contubernio posset, in legione militem fecit: et quo tironi, adversus durissimos exercitatissimosque hostes pugnaturo, plus audaciæ et usus esset, novi reperti auctor, evocatis lanistis e ludo, quem Aurelius Scaurus adolescens ædilitatem petiturus insignem habebat, milites vitandi atque inferendi ictus subtiliorem rationem docuit.

XIV. Hoc initium Campidoctorum in exercitibus romanis fuit, qui sequentibus temporibus vulgo adhiberi consueverunt: et sic effectus ille exercitus est, qui postea, C. Mario ducente, terrorem Europæ, Cimbros, Teutonesque horribili clade prostravit. Marium enim, confecta commodum provincia Numidia, regisque Jugurthæ captivitate clarissimam famam adeptum, tanquam unicum laborantis imperii præsidium populus romanus respiciebat. Cæterum lex oberat, et quæ creari absentem consulem, et quæ refici intra decennium vetabat.

XV. Sed præsentium temporum necessitas vicit, et ne res omnino nova videretur, nuper etiam P. Cornelius carthaginiensis belli, mox iterum numantini causa, solutus legibus fuerat. Cimbrorum victoria trepidam Italiam etiam serviles motus hoc anno concusserunt; majori tamen ter-

§ XIII. Front. Strat. IV, 1. — Valer. Maxim. II, 3. — Veget. II, 23. — § XIV. Sall. Jugurth. — Juven. Sat. VIII, v. 250. — Cic. pro lege Manil. c. 20. — Flor. III, 3. — Plut. in Mar. c. 16.

rore, quam malo. Et Nuceriæ quidem, ubi servi triginta conjuraverant, priusquam vires acquireret, oppressa conspiratio est: idem subinde fatum ducentorum fere servorum apud Capuam fuit. Plus aliquanto turbarum P. Vettius eques romanus excitavit, qui, ditissimo patre genitus, quum, opibus flagitiose consumptis, libido tamen et luxus manerent, ad insolitæ temeritatis facinus erupit.

XVI. Ancillam amore correptus septem talentis atticis in diem certum emerat. Ubi dies venit, nec illi res ad solvendum, et creditor molestus erat, quingentas armaturas emit, illis quoque creditoribus fidem hominis sequentibus, quod ejus egestas, pristina fama, et manente adhuc divitiarum specie, tegebatur. Vettius, armis clam in agros comportatis, servos suos cohortatus, armat ad quadringentos, et ante omnia comprehensos, qui pretium puellæ contentiosius exegerant, virgis cæsos securi percutit: deinde purpura et diademate sumpto, proximas villas invadit, resistentes obtruncat, cæteros in societatem et commilitium adsciscit: brevi plures septingentis armatos centuriat; valloque circumducto, fugitivis velut asylum aperit.

XVII. Eam rem senatus non tam magno, quam veloci remedio egere arbitratus, negotium dat L. Lucullo, qui tum in Urbe prætor erat. Hic eodem die, sumptis militibus admodum sexcentis, Capuam contendit, multis passim in itinere se agglomerantibus, donec ad millia peditum quatuor, equites trecenti efficerentur. Auctæ interim et servorum copiæ, quasi tria millia quingenti, tumulum quemdam aditu difficilem occupaverant; pugnaque contracta, loci auxilio superiores hi fuerunt. Lucullus vim parum videns procedere, dat operam, ut aliquos ex ea colluvie corrumpat: id consilium felix fuit, adducto ad proditionem Apollonio, quem præclarus rex prætorem exercitus sui nominaverat: hic, accepta fide impunitatis, Vettio manus injecit; atque ille, si comprehensus esset, cruciatum corporis metuens, sibi conscivit necem.

§ XV. Sidon. Carm. II, v. 226. — Plut. — Diodor. Eclog. lib. XXXVI.

XVIII. Ita duce submoto, de cæteris pœnæ facile sumptæ: Apollonio fides servata est. Interea C. Marius, quum ex literis magistratuum, quid de suo consulatu esset actum, cognovisset, maturata profectione venit in Italiam: et ante diem kalendas januarias Urbem simul triumphans, simul collega C. Flavio Fimbria consulatum init. In eo triumpho Jugurtham, qui Numidarum rex fuerat, cum duobus filiis ante currum egit. Auri præ se tria millia et septem pondo ferri jussit, argenti infecti pondo quinque millia septingenta septuaginta quinque, signati denariorum ducenta octoginta septem millia.

XIX. Cæterum ista tum quoque leviora visa sunt, omnium in Jugurtha stupentibus oculis. *Virum, sive potentiam, sive peritiam belli spectes, avo Masinissa non minorem, neque magis ferro, quam auro metuendum, repente de summo rerum humanarum culmine ad miserrimæ sortis extrema dejectum*, loquebantur. *Esse profecto scelerum ultricia numina, quorum vindictam quisquis meruerit, nulla humana ope possit effugere.* Atque hoc cumprimis in tradenda rerum memoria utile esse arbitror, ut in qualibet fortuna nihil appareat esse innocentia tutius; multumque a vera providi et magni animi gloria deflectere, qui pro prudentia calliditatem sectantur, et pro virtute ferociam.

XX. Quibus certe rebus nulli mortalium secundus Jugurtha, miserabilem, nec miserandum vitæ exitum fecit. Jam ex quo catenis adopertus currum victoris antecessit, attonito et stupenti similem fuisse ferunt: mox in carcere, quum ab aliis tunica violenter direpta, ab aliis inaures cum ipsis auriculis avulsæ essent, in locum circiter duodecim pedes humi depressum, Tulliano nomen erat, præcipitatum exclamasse, « Proh Herculis fidem, quam frigidum « vestrum est balneum! »

§ XVIII. U. C. 648; A. C. 104. — Plut. in Mar. c. 17. — Sall. Jugurth. c. 111. — Vell. II, 12. — § XIX. Liv. Epit. — Tab. Marm. apud Pigh. Ann. 652. — Plut. — § XX. Flor. III, 1. — Plut. — Liv. Epit. — Sallust. Catil. c. 55.

XXI. Ibi demum loci, sextum in diem cum fame et vita luctans spiritus expulsus est; quum super omnia mala, etiam in his malis vivendi cupiditas accessisset. Hæc ita diligenter relata majorem apud me fidem inveniunt, quam quod alii tradiderunt, puto, quod sic morem fuisse sciebant, in carcere strangulatum. De filiis humanius consultum: et alter utique Oxintas, proximo bello sociali adhuc Venusiæ in custodia fuit. At Marius, ei, quem triumphaverat, simillimus, neque multo molliorem habiturus exitum, sive ad oblivionem moris patrii rebus prosperis elatus, sive sciens prudensque, statim a curru cum triumphali veste calceisque puniceis in senatum venit, quem ad id tempus in Capitolio indixerat.

XXII. Tamen ubi se oculis vultuque omnium vidit notari, celeriter egressus, in solita magistratibus prætexta rediit. Hoc Marius fecit, quum ferreo adhuc annulo uteretur, quem tertio demum consulatu mutasse aureo traditum est. Cæterum in senatu de provinciis et exercitibus ita decretum: *uti C. Marius consul, cui jam extra sortem data Gallia erat, facultatem eligendi exercitus haberet ex duobus, quorum alter sub P. Rutilio, alter sub Metello, et postea sub ipso Mario meruerat: utrum reliquisset, cum eo collega C. Marii C. Flavius Italiæ præsideret.* C. Marius Rutilianum, minorem quidem, sed quia certioris disciplinæ arbitrabatur, præoptavit.

XXIII. Sed hic et sequens annus, uti sine conflictu cimbricorum armorum, ita non sine metu eorum transierunt; idque causæ fuit, cur primo omnium C. Mario tot consulatus continuarentur. Ille interim per absentiam hostium spatium exercendi militis nactus, contra pericula fortem, et obedientissimum imperatori fecit: innovavit etiam nonnulla in re militari; inter quæ, cæteris signis, quibus legiones distinguebantur, abdicatis, solas aquilas retinuit.

§ XXI. Sidon. Carm. II, v. 230. — Oros. V, 15. — Eutrop. — Appian. Civil. lib. I. — Liv. Epit. — Tab. Marmor. apud Pigh. — Plutarch. — Plin. XXXIII, 1. — Front. Strat. IV, 2.

Sed omnia bene acta provisaque vincit insigne factum, quo admirationem apud omnes, amoremque apud milites incredibilem promeruit.

XXIV. In exercitu C. Lusius tribunus militum agebat, vir strenuus, et ob hoc, simul propinquitatem sanguinis, avunculo consuli carus. Is insâna libidine correptus, quum manipularem quemdam (Trebonium, aut C. Plotium diversi nominant) noctu in tentorium vocasset, et adolescentulus dicto tribuni ex more militiæ audiens extemplo venisset, vim nefariam intentans, a milite confossus est. Profectus tum aliquo e castris Marius fuerat: simul revertit, judicio in principiis instituto, acriter accusatus est reus: et ipse, quanquam adesset ei nemo, constantissime dixit causam; testesque produxit, qui adolescentem a C. Lusio sæpe de stupro appellatum confirmabant.

XXV. Idcirco non solum absolvit eum imperator, sed etiam coronam, qualis ob fortia facta dari consueverat, manibus suis imposuit. Eadem ætas aliud etiam vindicatæ pudicitiæ exemplum tulit, ancipiti æstimatione, plusne sceleris commiserit, qui inflixit pœnam, an qui meruit. Q. Fabius Maximus, *Eburnum* alii, alii *Servilianum* cognomento appellant, vir censorius, filium dubiæ castitatis primo rus relegavit, deinde etiam occidit; duosque servos, quorum ministerio patrata cædes fuerat, ne quæstioni subjicerentur, continuo manumisit.

XXVI. Quo crimine a Cn. Pompeio accusatus, in voluntarium exsilium abiit, Nuceriæ postmodum civis adscriptus. Ejusdem temporis aliud Fabiæ domus opprobrium referre Fabiorum Pompeiorumque mentio admonet: quod Q. Fabii Allobrogici filio Quinto, paterni exempli errores, nec pœnitentiam sequuto, prætor urbanus Q. Pompeius administratione bonorum interdixit; adeo perditis ejus ado-

§ XXIII. Vell. II, 12. — Plin. X, 4. — Val. Max. VI, 1. — Plutarch. — § XXIV. Cic. pro Mil. cap. 4. — Quintil. Declam. III. — Plutarch. — Val. Max. VI, 1, 5. — Oros. V, 16. — § XXV. Oros. — Cic. pro Balbo, cap. 8, et Tusc. Quæst. I, 33. — Val. Max. III, 5.

lescentis moribus, vulgataque infamia, ut in tanta civitate reperiretur nemo, qui decretum illud reprehenderet.

XXVII. Interea cimbricæ clades non plus negotii consulibus ad exercitum, quam magistratibus domi tribuni plebis legibus facessebant, plerisque ad minuendas nobilitatis opes pertinentibus. L. Cassius tribunus plebis Q. Cæpionis odio legem ferebat, *ne quis in senatu esset, cui populus imperium abrogasset:* C. Servilius Glaucia, ut erat homo acutus, de repetundis plenius et diligentius sanxit, comperendinatione introducta, et ut pecuniæ contra leges captæ, ad quoscumque pervenissent, repeterentur. Sed hoc acerbius, quod in capita fortunasque senatorum etiam peregrini accusatores alliciebantur, civitatis romanæ proposito præmio, si quis Latinus repetundarum judicio reum damnavisset.

XXVIII. Etiam Agrariæ leges tentatæ sunt, L. Philippo agente, si modo is tribunus plebis eo anno fuit: ab illo multa populariter, sed hoc perniciose dictum constat, *non esse duo millia in civitate hominum, qui rem haberent:* adversante tamen senatu, modestiorem se præbuit, vincique, et legem abrogari passus est. Hoc anno C. Fimbriæ consuli negotium cum desertoribus et fugitivis fuisse ea conjectura est, quod ab his vastatum agrum thurinum esse memoriæ proditur.

XXIX. Sed iste motus clemens fuit: in Sicilia, concitatis acrius servis, bellum ingens, et consulari demum exercitu comprimendum exstitit. Huic quoque calamitati ex malis moribus, et romana avaritia initium fuit. C. Marius, cimbrico bello delectus imperator, ex senatusconsulto a sociis regibus auxilia contrahebat. Qui missi ad Nicomedem ea gratia fuerant, responsum a rege retulerunt: *non voluntatem sibi, sed copiam hominum deesse: Bithynorum enim permultos a publicanis raptos, passim per provincias in servitute esse.* Fit senatus decretum: *ne quod liberum*

§ XXVII. Ascon. in Corn. et Verr. I. — Cic. pro Rabir. cap. 4 et 6; pro Balbo, cap. 24, et de Offic. II. 21. — § XXVIII. — Jul. Obseq. — Diodor. Eclog. lib. XXXVI.

caput ex iis nationibus ac regnis, quibuscum populo romano societas et amicitia esset, in provinciis romanis servitutem serviret: utique prætores provinciarum eos, qui in ea causâ essent, quantocius liberarent.

XXX. Siciliam tum prætor P. Licinius Nerva regebat: is edictum proposuit, *uti qui ex senatusconsulto liberi essè deberent, Syracusas ad se probandæ causæ venirent: neve quis impedimento venientibus ad prætorem esset.* Magna ea multitudo per totam insulam fuit; paucosque intra dies octingenti amplius in libertatem vindicati. Ea res quia facultates divitum valde minuebat, sive gratia, sive pecunia (nec enim avaritiæ suspicione Licinius carebat) hominem a proposito moverunt; neque ultra vindiciæ secundum libertatem dabantur: sed qui ad eam spem frequentes undique ad prætorem confluxerant, cum minis repulsi, ad dominos remittebantur.

XXXI. Hæc injuria conjuncta cum timore, ne ab offensis heris multa gravia paterentur, confugere ad Palicorum lucum servos coegit, quasi loci sanctimonia fidem a dominis impetraturos, *impunita fore, quæ contra voluntatem illorum, libertatis recuperandæ gratia fecissent.* Atque id quo firmius esset, etiam prætor auctoritatem suam interposuit, quo sic utrique generi satisfaceret, periculum ex ambobus metuens: neque enim servos ita dissipatos postea occasionem aut animum tentandi res novas habituros rebatur. Sed ibi, donec una fuerant, crebris invicem consultationibus re agitata, libertatem, quam per factionem iniquorum dominorum jure adipisci non potuissent, vi et manu asserturi discesserant.

XXXII. Primus in Ancylio agro motus fuit, duorum fratrum prædivitum servis triginta auctoribus: qui heros somno sopitos quum jugulassent, eadem nocte accedentibus aliis usque ad numerum centum viginti, locum natura firmum insuper operibus muniunt. Neque Licinius prætor, quanquam festinanter egressus, ante pervenire ad eos po-

§ XXX. U. C. 648; A. C. 104. — Diodor. ap. Vales. — § XXXI. Diodor.

tuit, quam alii, et quidem armis instructi, octoginta sese prioribus adjunxissent. Itaque frustra tentata oppugnatione, C. Titinium, qui ante biennium capitali supplicio damnatus profugerat, pacta incolumitate inducit, ut specie sociandorum armorum castellum ingressus, sibi prodat.

XXXIII. Titinius ab eo tempore, quo pœnam effugerat, in liberos grassari, parcere servis solitus, non modo fidem apud ejusdem ingenii fortunæque homines facile invenit; sed, quia manibus promptus erat, dux adscitus est. Ita castellum proditione captum: fugitivi partim pugnando, alii metu suppliciorum, corporibus in præceps jactis, perierunt. Ibi quum servari sub signis milites, donec similium turbarum suspicio cessaret, ratio esset, dimisit prætor copias: idque causæ fuit, accedentibus etiam aliorum pravis consiliis, ut neque nuntiata P. Clonii equitis romani morte, quem servi sui occiderant, in tempore motus, otium illis augendi numerum, seque rebus omnibus confirmandi dare cogeretur.

XXXIV. Ergo post paucos dies præsentibus cum copiis profectus, quum, Alba amne superato, præter montem Caprianum, in quo defectores consederant, duxisset, adeo nihil eos terruit, ut contra, sparso rumore, prætorem romanum metu intactos præteriisse, confirmarentur: adeo multis ad hanc famam confluentibus, ut septimum intra diem, quoquo modo armati plures octingentis numerarentur; et sicut hæc talia facilius augentur, quam incipiunt, paulo post supra duo millia hominum in armis fuere. Id ubi prætor accepit, C. Titinio milites, cum quibus Heracleam venerat, adjunctis insuper sexcentis, quos Ennæ detraxerat præsidio, tradidit.

XXXV. Sed infelix Titinio pugna contra desperatos et ingenio loci potiores fuit: multi milites amissi; cæteri abjectis armis fugientes, defectoribus et instrumentum belli, quo maxime egebant, et magnam ex victoria famam reliquerunt. Certatim igitur, ut ad communem causam spemque concurrentibus fugitivis, supra sex millia effecti, quum fiduciam numerus augeret, ne sine certis legibus imperio-

que agerent, regem crearunt Salvium nomine, quem, in mulierum orgiis tibias inflare solitum, ob illam et haruspicinæ scientiam, quasi divinum hominem eo honore dignum existimarant: nec causa, nec omine dispari, atque ante aliquot annos rex fugitivorum Eunus in eadem Sicilia fuerat.

XXXVI. Cæterum Salvius acrius et constantius, quam pro superioris vitæ turpitudine, imperium capessens, tripartito divisis copiis totidem duces præficit: prædas ex agris, quantas possint, agere, homines suam causam sequuturos recipere, deinde in unum, eo quem prædixerat loco, convenire jubet. His alacriter jussa exsequutis, magna vi tum aliorum animalium, tum equorum coacta, tantus exercitus coaluit, ut novus rex Morgantinam validam urbem cum duobus equitum millibus, peditum viginti circumsederet. His rebus cognitis, P. Licinius italicas siculasque copias, ad decem millia hominum, celeriter contractas, nocturno itinere ducit; occupatisque castris fugitivorum, in quibus pauci propugnatores, cæterum feminarum cæteræque prædæ plurimum erat, atque direptis, ad urbem Morgantinam contendit.

XXXVII. Fugitivos quemadmodum repentinus terror facile castris expulerat, ita notitia locorum et nox tutatæ erant: omnes ferme incolumes, neque longe fuga palati, postquam vires animumque recollegerunt, *reddendam Romano vicem* fremunt, *et contra auctorem vertendas insidias: easdem tenebras, quæ sibi nocuissent, multo magis hostibus obfuturas: victoria incautos, præda graves, si a superioribus locis incurses, dissipari posse.*

XXXVIII. Neque segnius, quam loquuti fuerant, impressio facta: neque alius, quam animis præceperant, eventus fuit. Quum tamen pugna traheretur, trepidantibus Romanis, et magis desperatione fugæ, quam virtute ac robore resistentibus, rex fugitivorum opportuna calliditate pronuntiari voce præconis jubet, *ne quis nisi armatus cædatur:* nec mora fuit, quin plerique armis abjectis fugerent. Ex his millia quatuor vivi capti: haud plures sexcentis interfecti, quod ex regis edicto parcitum inermibus fuerat. Sal-

vius, castris recuperatis, splendidæque victoriæ commodis et fama auctus, quum, ut rebus secundis solet, magnus ad eum concursus fieret, cum numerosiore quam prius exercitu ad obsidionem Morgantinæ rediit.

XXXIX. Defensa tamen urbs est, etiam servorum enisa opera, quos, a Salvio sollicitatos, oppidani, *ut potius a se libertatem acciperent, ita firmius honestiusque habituros*, perpulerunt. Irritam deinde pactionem prætor romanus fecit; eoque dolore complures ad Salvium transfugerunt. Sub eosdem dies in Ægestanorum Lilybætanorumque agro servos idem furor, veluti contagio corripuit, Athenione cilice duce: qui fratrum duorum locupletissimorum dispensator, circiter ducentis ex familia corruptis, ab herili sanguine, quod solenne et primum ejus militiæ velut sacramentum erat, rebellionem auspicatus, intra quintum omnino diem, mille hominum sub signis habuit.

XL. Apud quos, quia manu promptus, et divinationis astrorum peritus credebatur, in magna veneratione habitus, ipse quoque regia insignia cepit. Cæterum diverso a prioribus instituto, non quoslibet ad se venientes in manipulos recipiebat; sed, delectu idoneorum habito, cæteros, quæ sub antiquis dominis quisque fecisset, eadem sibi præstare coegit. Inde factum, ut et commeatu largiore uteretur, et agri a maleficio tuti essent: quibus parci, ut jam *suis*, jubebat; *sibi deberi totius insulæ imperium* dictitans; *ita diis cordi: neque se novas ad regnum cogitationes, sed diu meditata, tantoque salubriora consilia afferre, quod olim fortunam suam spondentibus astris prænovisset.*

XLI. Hæc opinio, quum jam a principio satis insedisset animis, mox majorem fidem accepit ex eo, quod exponemus. Athenio, contracto decem millium exercitu, Lilybæum obsidere ausus, quum in urbis munitissimæ oppugnatione frustra tempus tereret, *non placere id consilium diis* causatus, *cladem imminentem propera discessione vitandam* edixit. Forte, dum in eo res est, nondum in tutum

§ XXXIX. Flor. III, 19. — Diodor. lib. XXXVI.

omnibus deductis copiis, naves prope Lilybæum appulerunt cum delectis Maurorum cohortibus, quas, auditis Siciliæ turbis, novus Romanorum socius amicusque Bocchus subsidio miserat, impigro viro Gomone præfecto.

XLII. Is, cognitis quæ agerentur, noctu impressione in discedentes facta, quum post multa fugitivorum vulnera cædesque in oppidum se recepisset, Athenionis prædictionibus magnam apud cæteros admirationem atque fidem conciliavit. Cæterum ne servilibus tantum tumultibus Sicilia vexaretur, etiam per liberorum hominum inopiam aut petulantiam maleficia multa fiebant. Accedebat, quod, indicto propter hos motus justitio, neque jus dicebat quisquam, neque formidabat. Eratque hæc aliquanto crudelior servili pestis, quod illi palam velut jure belli agebant; hi, latere cupientes, ubi res rapuerant, aut animalia abigebant, obvium quemque sine discrimine liberos servosque, ne quis index exsisteret, occidebant.

XLIII. Ita vix in urbibus satis cuique tuta, quæ possideret, habebantur: in agris pro derelictis erant omnia, et quanto quis opibus excellebat, tanto pluribus curis, quum ex maximo numero servorum, et qui fugerant infensi, et qui remanserant suspecti essent, anxia ei ac sollicita vita degebatur. Spes quoque frustra fuit, fore ut duo servorum reges, dum ad se quisque res trahere cupit, æmulatione virium in mutuam perniciem colliderentur. Quippe Salvius, a Morgantina usque in Leontinos omnia perpopulatus, recensu copiarum facto, quum delectæ juventutis ad triginta millia reperisset, heroibus italis sacrificavit; dicataque velut in mercedem concessæ victoriæ purpurea stola, *Tryphonis* appellatione ab suis decoratus, ad imperium ordinandum serio adjicere animum cœpit.

XLIV. Cæterum sedem regni habiturus Triocala, sic appellata, quod his tribus, aquarum optimarum copia, bonitate circumjacentis agri, postremo situs propemodum inexpugnabili munimento præstabant; Athenionem acciri

§ XLII. Diodor. apud Vales. et Eclog. lib. XXXVI.

jubet, tanquam ejus opera usurus. Ille, præter opinionem omnium, dicto audiens, dimissis ad prædam, et sollicitanda ubique servitia cæteris copiis, cum delectorum tribus millibus, tanquam ad regem suum venit. At Tryphon, homine mature in custodiam tradito, ne forte se oppugnaret, redactum in potestatem castellum, supra antiqua munimenta novis operibus firmat; spatiumque circa unius ferme milliaris fossa profunda circumducta, in urbis formam exædificat, regia exstructa, et foro pulcherrimo amplissimoque: neve quid vel ad usum, vel ad speciem regni desideraretur, consilium ex prudentissimis quibusque deligit: ipse toga prætexta, tunica laticlavia amictus jus dicebat: lictores cum virgis et securibus ante se habebat: alia denique hoc genus solita imperatoribus regibusve usurpabat.

XLV. Sub idem tempus, haud dubie quia tumultus servilis in Sicilia, velut occluso Urbis horreo, annonam arctaverat, L. Apuleius Saturninus quæstor ostiensis rei frumentariæ præfectus est, quod magnarum calamitatum initium fuit. Quum enim adolescens, luxui et inertiæ deditus, negotium segniter administraret, adempta sibi ab senatu, translataque in M. Scaurum principem curatione sic indoluit, ut statim a priore luxuria ad temeritatem se referret, et, popularem rationem amplexus, Patribus infestissimus acerbissimusque adversarius fieret.

XLVI. Consularibus interea comitiis C. Mario tertium facto, collega L. Aurelius Orestes additur. Mario, quod belli gloria præfulgens, nuper egregiam justitiæ opinionem, et ex ea caritatem militum quæsiverat, et consulatus absenti datus, et cimbricum bellum cum provincia Gallia decretum. Hæc extra ordinem dabantur, etiam M. Scauri Metellorumque sententiis: quod inter magnos metus privatis affectibus necessitates publicæ potiores erant. Prætores

§ XLV. Freinshem. Not. in Flor. III, 19, 3. — Cic. pro Sext. cap. 17, et de Harusp. Resp. cap. 20. — Diodor. apud Vales. — § XLVI. U. C. 649: A. C. 103. — Plut. in Mar. cap. 20. — Cic. de Prov. Cons. cap. 8.

provinciarum eo anno L. Licinium Lucullum, M. Antonium certos; Fulvium et Pisonem ex conjectura, reperio.

XLVII. Magnum in Urbe ex pluribus bellis timorem, nam et maria piratæ infestare cœperant, auxerunt fœda prodigia: canem apud se loquutum Ariminenses; arma cælestia inter se concurrisse, victis quæ ab occasu occurrerant, Tudertes Amerinique nuntiaverunt. Ex haruspicum responso populus stipem Cereri et Proserpinæ tulit, Siciliæ numina placaturus; virgines ter novenæ dona canentes tulerunt. Siculum bellum L. Lucullo, piraticum M. Antonio provinciæ datæ: Piso Macedoniam, Fulvius Hispaniam sortitus est.

XLVIII. A C. Mario hic etiam annus in apparatu consumptus: nisi quod hoc et superiore consulatu, per absentiam Cimbrorum, contra Gallos quosdam, et Germanorum nationes, quæ per eadem tempora in Galliam irruperant, rebus gerendis fortem et fidelem L. Sullæ operam fuisse argumento est, quod priore anno legatus consulis Gallorum splendidissimos duces fudit, et Tectosagorum regulum Copillum vivum cepit; et hoc tertio Marii consulatu tribunus militum, Marsos, magnam et populosam gentem, ad amicitiam romanam a Cimbrorum societate perduxit. Marsi enim, italica natio, quum nullum in hac commemoratione locum habeant; relinquitur, ut Teutonis vicina gens intelligatur, quæ nunc quoque vestigia nominis et sedium antiquarum retinet.

XLIX. Eodem tractu temporis, quum omnia bellis, aut bellorum apparatu streperent, judicia insuper inquietam civitatem habuerunt. C. Memmius repetundarum absolutus est, frustra reum premente M. Scauri testimonio, quod ob notam inter eos simultatem minus ponderis habuerat. T. Albucius damnatus est, non ob culpam magis, quam propter vanitatem invisus despectusque, et jam ante ab senatu negata supplicatione quasi prædamnatus.

§ XLVII. Liv. Epit. LXVIII. — Jul. Obseq. — Plin. II, 57. — Plutarch. — Vell. II, 12 et 17. — Pigh. Ann. infra, c. 56. — Auct. de Vir. ill. c. 75. — § XLIX. Val. Max. VIII. 5. — Cic. pro Fonteio, c. 7, et de Prov. Cons. c. 7.

fuisset, C. Julius, qui præterea etiam rogatus a S
prælatus est.

LI. Dixisse tum et Q. Mucius augur in Albuciu
forensis aucupandæ gratia, creditur. Sed neque dig
que Scævolæ patitur, ut, rem alioquin temporib
manæ juventuti usitatam, forensis operæ tirocinic
dationem quæreret; et quod Scævola contra T.
in judicio repetundarum dixit, id pro se dixisse,
cure apud Ciceronem legimus, contra hominen
tias, ex causa haud satis gravi cœptas, juvenili fer
centem.

LII. Quod enim Albucius græcarum literarum
ineptias erat studiosus, Scævola, quum prætor Ath
iret, officii gratia ad se visentem græce salutave
que lictores, et omnis deinceps cohors fecerat :
brii sensus tam alte in pectus Albucii descendit,
tempore Mucium insigniter odisset, atque etiam l
petundarum interrogaret. Sed et absolutum eo ju
volam, apud eumdem Ciceronem relatum est : ic
diversorum temporum reorumque judicia in unu
da non fuerunt.

LIII. Sed hæc atque talia, ubi vetus historia d
tenuibus et obscuris antiquitatum stricturis difficul
tur. Cæterum idem Albucius damnationem et exsili

buerat; ne sic quidem omni studiorum deficiente fructu, quamvis in vanum ingenium inciderant. Nam Athenas reversus æquissimo animo philosophabatur; satirisque luciliano stylo scribendis, suam pariter alienamque stultitiam transducebat.

LIV. Sed majus aliquanto certamen, et adversus majores viros eodem anno Cn. Domitius Ahenobarbus commovit, M. Junio Silano, deinde principi senatus Scauro, die dicta. Silanus injussu populi collatis cum hoste barbaro signis, omnium, quas deinde Cimbri intulissent, cladium præbuisse causam arguebatur. Sed quanquam tabella de reo data erat, plenissime absolutus est, quum duæ tantummodo tribus, Sergia et Quirina, tristiorem sententiam tulissent. Sed hanc accusationem Domitius Egritomaro Gallo, hospiti paterno, dedisse dicitur, quod eum Silanus Galliam obtinens injuria affecerat: cum Scauro propriæ irarum causæ erant; sed aliis potior et recentior, quod illius opera alium, quam se, in patris sui locum augurem cooptatum fuisse Domitius dolebat.

LV. Igitur objecto, *sacra publica populi romani deum Penatium, quæ Lavinii fierent, opera ejus minus recte casteque fieri, alia quoque sacra populi romani multa deminuta esse*, et mulctam irrogavit, et summa contentione reum opprimere studuit. Quo majori merito celebrata ejus justitia est, quod ad se venientem Scauri servum, multaque heri crimina deferentem, nec audire voluit, et statim reduci ad Scaurum jussit. Inde factum, ut forte minus instructus Scaurum damnare non posset; at, quod anteponendum illi desiderio fuit, laudem apud omnes, tantumque mox gratiæ inveniret, ut et legitima ætate consul censorque, et adhuc tribunus plebis pontifex maximus crearetur : quod tamen etiam præmium latæ in tribunatu legis fuit.

§ LIII. Cic. Tusc. Quæst. V, 37. — Varro, de Re rustica, III, 1. — Vell. II, 12. — Ascon. in Corn. — § LIV. Cic. Divinat. cap. 20; Verr. II, 47, et pro R. Dejot. cap. 11. — Ascon. in Scaur. — Sueton. in Ner. cap. 2. — Val. Max. VI, 5. — Diodor. apud Vales. — § LV. Val. Max. — Liv. Epit. — Cic. de leg. Agrar. II, 7, et pro Corn. Balbo. — Sueton. in Ner. cap. 2.

LVI. Tulerat enim, *ut, quatenus propter religionem sacrorum populus sacerdotia mandare nequiret, minor duntaxat pars populi vocaretur : ab ea parte qui esset factus, is a collegio cooptaretur.* Ita tribus septemdecim vocabantur : quem novem tribus fecissent, is obtinebat : potentissimorum hominum collegiis cooptandorum suo arbitratu sacerdotum potestas eripiebatur. Hæc domi acta : foris interim res a prætoribus exercitibusque romanis varia fortuna gesta. L. Lucullus in Siciliam civium romanorum et nominis latini quatuordecim millia trajecerat, additis Bithynorum Thessalorumque et Acarnanum octingentis : variarum deinde gentium auxiliares sexcenti, totidemque Lucani Cleptio, viro perstrenuo, duce accesserant.

LVII. Fugitivi, prætoris adventu cognito, dissidebant sententiis : exspectandos Triocalis hostes Tryphon, occurrendum venientibus Athenio censebat; nam et hunc, in gratiam receptum, consilio Tryphon adhibuerat. Sed et sententiam ejus sequutus est; egressique haud pauciores quadraginta millibus, castra prope Scirthæam posuerant, a Romanis intervallo mille maxime et quingentorum passuum. Ita quum quotidianæ velitationes fierent, tandem accidit, ut summis viribus concurreretur.

LVIII. Multis hinc inde cadentibus, tamen sustentata pertinacibus animis pugna est, donec Athenio, qui cum ducentis delectis equitibus præliatus egregie fuerat, genu utroque saucius, tertia insuper accepta plaga pro mortuo concidit. Hic terror solvit fugitivorum ordines, et cum cæteris ipse rex Tryphon Triocala beneficio noctis evasit : eadem Athenioni, quum inter mortuos fefellisset, saluti fuit. Cæterorum ad millia viginti cæsa : debellarique, si institisset Romanus, potuit; adeo superstitum animi ceciderant : vulgoque audiebantur voces *præceps et invisum diis consilium* damnantium ; *neque aliud melius, quam ut, ad dominos reversi, misericordiam potius illorum, quam certam bello perniciem, experirentur.*

§ LVI. U. C. 649; A. C. 103. — Diodor. Eclog. lib. XXXVI.

LIX. Lucullus, trahendo tempus, consternatis ad se edeundi copiam fecit; denuoque decretum est, *nihil non rius tentandum, quam ut se invisis infensisque ad ludibrium t cruciatus dederent.* Nona demum die adducta ad novam ırbem signa, post magnum et inanem laborem, multis et ıostium occisis, et suorum deperditis, ad extremum irrita ;t infrequentia discesserunt. Ita defensis Triocalis, ad pristinam fiduciam erecti sunt animi fugitivorum, multasque Siciliæ clades intulerunt; sedente prætore, per negligentiam, aut quia præda provinciæ ditescendi prior cura erat.

LX. Repetundarum certe, nequidquam recusato contra eges judicio, ab augure Servilio damnatus est: unde postea ıullæ graviores in Urbe, quam Serviliorum atque Lucullo-um, inimicitiæ longum ad tempus exstiterunt. Sed hæc aliuanto post acciderunt. In Hispania res incertæ ab aliquot nnis fuerant, crebris utique latrociniis, interdum et bellis: ccursum tamen a romanis copiis est; donec crebrescente imbrico terrore, Sicilia quoque servilibus armis iterum inesta, Hispanias domesticis præsidiis permitti oportuit: præores tamen eo, sed sine exercitu, mittebantur.

LXI. Interea Cimbri post Mallium et Cæpionem fusos, uum more fulminis omnia perrumperent, quidquid inter Rhodanum et Pyrenæum est, depopulati, per saltum Pyreıæum transcenderunt in Hispaniam: et quum ubivis vastaionem facerent, a Celtiberis fusi fugatique sunt. Eam rem mperatore Fulvio prætore romano gestam credentibus ut ccedam, inclinat animus, quia victos ab hoc Cimbros, neue aliam ei provinciam, quam Hispaniam reperio, quum taliam Galliamque per omnes eos annos consules obtineent. Adde, quod et res ita gesta traditur, ut, haud mulam imminutis copiis, consilium tamen relinquendæ Hispaiæ placere Cimbris potuerit.

§ LIX. Flor. III, 19. — Diodor. lib. XXXVI. — Plutarch. in Lucull. — ic. de Prov. Consul. cap. 9. — Auct. de Vir. ill. cap. 62. — Appian. Hisp. - § LXI. Plutarch. in Mar. cap. 16. — Liv. Epit. — Pigh. Annal. — ul. Obseq.

LXII. Collatis enim castris, equites suos ad vallum hostium accedere, deinde refugere, Fulvius jusserat. Id ubi per aliquot dies factum; Cimbrisque avide persequentibus, haud magnam custodiendis castris manum relinqui Romanus advertit, cum expeditis cohortibus terga illorum clam circumiens, postquam Cimbros suggressi de more equites longius abripuerunt, castra a suis deserta cepit. Eodem anno in Macedonia prospere cum Thracibus bellatum, Pisonis, ut opinor, ductu, a quo Rhodopen etiam Caucasumque penetratum L. Florus auctor est : quod quia de nobili illo Caucaso accipi nequit, neque Thraciæ aliquem hoc nomine montem fuisse reperio, auctorem pro re posui.

LXIII. Dum hæc diversis in provinciis geruntur, C. Marius, relicto ad exercitum M'. Aquillio, in Urbem ad habenda comitia venit, quia consul alter L. Aurelius paulo ante fato concesserat. Multis egregiisque viris petentibus, tribunus plebis L. Apuleius Saturninus, quo nemo post Gracchos ad concitandas vulgi mentes instructior eloquentia habebatur, cum populo agebat, *ut C. Marium consulem quartum faceret : rebus accommodari consilia* dictitans, *nec temere mutandum negotiis manentibus, quod illorum causa semel esset salubriter deliberatum.*

LXIV. « Est enim ridiculum, aiebat ille, quæ ad provisam « necessitatem præsidia paraveris, ea ad instantem dimittere. « Proximis et superioribus comitiis, nulla oblivione legum. « sed quia cimbricum bellum in exspectatione erat, C. Marium « semel iterumque refecistis. Atqui eo biennio velut turbine « quodam actus hostium impetus in Hispaniam se avertit : « nunc quia propius admovetur periculum, jamque suis imminere finibus, fidelissimi vetustissimique socii nostri Massi« lienses nuntiant, alium ducem creabimus ? tanquam ad pa« randum modo bellum opera Marii eguissemus, ad gerendum « alius esset præstantior.

LXV. « At vero non aliam ob causam Mario secundum

§ LXII. Front. Strat. II, 5. -- Jul. Obseq. — Flor. III, 4. -- Plutarch -- Cic. in Bruto, cap. 62.

« tertiumque consulatum dedistis, quam quia summo discri-
« mini summum opponendum imperatorem esse constabat.
« Adversus hæc frustra leges ingerunt, quorum tanta est per-
« versitas, ut perire per alterius imperium, quam incolumes
« ductu Marii esse malint. Atqui maximam deberi reverentiam
« legibus et scimus, et defendimus; sed minime profecto ma-
« jorem, quam reipublicæ salutique Urbis ac imperii, qua-
« rum rerum gratia constitutæ leges sunt: quod si aliquando
« contra bonum publicum pugnant, auctoritas ipsis jure
« merito abrogatur.

LXVI. « Nuper P. Scipionem, multis etiam, uti nunc Ma-
« rio, sic illi adversantibus, solvi legibus jussu vestro con-
« tigit: quem igitur ejus consilii pœnitet? quem illius, quo
« et prior Africanus ante legitimos annos imperium consu-
« latumque nactus est? Quod nisi esset factum, fortassis
« adhuc Carthago et Numantia starent; et, quod omen dii
« avertant, Roma suis ruinis operta jaceret. Dii faciant, ut
« felices potius lætique, quantum in duce momenti sit, ex-
« periamur, quam post aliquam similem offensam, quales
« jam nimis multas, contra eumdem hostem dissimiles huic
« consules mittendo, incurrimus.

LXVII. « Sed fac esse conferendum alium huic consilio,
« virtute, felicitate: an ideo tantum etiam auctoritatis ei
« apud exercitum erit? Ad ignotos milites novus ipse impe-
« rator veniet: loca incomperta, animi hominum parum ex-
« plorati, tota ratio belli minus expedita, omnia terribiliora
« atque molestiora occurrent. Marius in ea opinione apud
« hostem est, ut, dum ille ad exercitum esset, arma nostra
« vitasse videatur: in eo amore apud socios, ut nullius im-
« perata sint lubentius facturi: tanta apud exercitus virtutis
« atque justitiæ admiratione, ut hoc uno duce vincere spe-
« rent ac cupiant; neque aliter accipiant de successore men-
« tionem, quam ut, si quis venerit alius, se quasi vinctos
« tradi hostibus putent.

LXVIII. « Igitur vestrum potius judicium, provinciarum
« voluntatem, spem militum nostrorum, quam æmulorum
« C. Marii dicta sequimini, ne, quem unicum cimbrici belli

« a diis immortalibus oblatum ducem agnovistis, sub ipsum « edendæ operæ tempus ab imperio removeatis. » Cupiente haud dubie Mario hæc agebantur; sed ille quasi per modestiam, aut placandæ invidiæ, detrectabat. Ergo ab tribuno, pari simulatione, acribus conviciis verberatus, *quod, aris focisque in certo discrimine positis, desiderari operam suam patriæ proditor sineret*, tandem designatus est; cæteris, licet hæc ludibria intelligerent, minus repugnantibus, quia Cimbros, postquam exclusi Hispania fuerant, in Galliam reversos cum Teutonis iterum se conjunxisse compererant, et immanem futuram belli molem apparebat, nec temere cuiquam nisi Mario sustinendam.

LXIX. Factus est una Q. Lutatius Catulus, cujus et in senatu magnæ opes, et ad populum illæsa gratia erat. Eodem anno L. Apuleius, quo plus a Mario militibusque gratiæ iniret, *uti veteranis agri, qui in Africa captus Jugurthino bello fuisset, centena jugera dividerentur*, tulit. Accepta rogatio est, Bæbio tribuno plebis, qui intercesserat, a turba petulante lapidibus abacto: ii jam mores invaluerant, ut non ex utilitate publica, neque consensu, leges ferrentur; sed sicut parti, quæ viribus et audacia potior erat, placuisset.

§ LXVIII. U. C. 649; A. C. 103. — Vell. II, 12. — Liv. Epit. — Plut. in Mar. cap. 20. — Flor. III, 3. — § LXIX. Plut. — Auct. de Vir. ill. cap. 73.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXIII

IN LOCUM LIBRI LXVIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI OCTAVI.

M. Antonius prætor in Ciliciam maritimos prædones persequutus est. C. Marius consul summa vi oppugnata a Teutonis et Ambronibus castra defendit. Duobus deinde præliis circa Aquas Sextias eos hostes delevit: in quibus cæsa traduntur hostium ducenta millia, capta nonaginta. Marius absens quintum consul creatus est: triumphum oblatum, donec et Cimbros vinceret, distulit. Cimbri, repulso ab Alpibus fugatoque Q. Catulo proconsule, qui fauces Alpium obsederat, et ad flumen Athesim castellum editum insederat, reliqueratque, quum, virtute sua expliciti, fugientem proconsulem exercitumque consequuti, in Italiam trajecissent, junctis ejusdem Catuli et C. Marii exercitibus, prælio victi sunt ab eis: in quo cæsa traduntur hostium centum quadraginta millia, capta sexaginta. Marius, totius civitatis consensu exceptus, pro duobus triumphis, qui offerebantur, uno contentus fuit. Primores civitatis, qui aliquandiu ut novo homini, ad tantos honores evecto, inviderant, conservatam ab eo rempublicam fatebantur. Publicius Malleolus, matre occisa, primus omnium insutus culeo, in mare præcipitatus est. Ancilia cum strepitu mota esse, antequam cimbricum bellum consummaretur, referuntur. Bella præterea inter Syriæ reges gesta continet.

I. QUUM hic status ubique rerum esset, Romanis per cimbrica, item thracia et servilia bella distractis, regibus Syrorum parricidiali bello vires imperii, majestatisque reverentiam solventibus, ne Ægypto quidem, sub qua et Cypri regnum erat, per æmulationes regum prohibente; Cilices, syriacæ ditionis pars, maria latrociniis infesta tenebant, sensim etiam aliis nationibus ad eamdem licentiam corruptis. Contra hos M. Antonius, prætor cum proconsulari imperio missus, partem eorum ad Misenum profligavit. Exinde, postquam propter difficultatem navigandi per aliquammultos dies commoratus Athenis esset, in Asiam venit; auctaque e Byzantinis aliorumque sociorum navibus classe, prædones in ipsam Ciliciam persequutus, multis eorum captis depressisve paronibus, dignam triumpho, quem postea egit, victoriam obtinuit.

II. Nescio, an ea pugna, certe in Cilicia interfectus est M. Gratidius præfectus Antonii, et eidem perfamiliaris. C. Marius quartum, Q. Lutatius consules, inito magistratu, mature in provincias profecti, summa ope bellum contra imminentes jam Italiæ Cimbros parabant; ita divisis partibus, ut in Alpibus ad præsidium Italiæ Catulus excubaret, Marius Galliam transeuntibus se objiceret: nam et hostes bipartito agmine Italiam petere dicebantur; Cimbri per Noricos, Teutoni per Liguriam cogitabant irrumpere.

III. Igitur propiore in dies discrimine, quia Gallorum multi palam hostilia agitabant, neque Liguribus ob levitatem ingeniorum credebatur, Marius, quo certius exploraret animos, hoc commento usus est. Literas circum suspectos populos misit, quibus apertis, vetabat interiores, quæ seorsim sigillo clausæ erant, ante certam diem legi: deinde, priusquam ea dies venisset, tabulis repetitis, eos, a quibus

§ I. Flor. III, 6. — Strab. lib. XIV. — Trog. Prolegom. — Appian. Mithrid. — Jul. Obseq. — Plutarch. Pomp. — Liv. Epit. — Cic. in Bruto, cap. 45; pro lege Manil. cap. 12, et de Orat. I, 18; II, 1. — Tacit. Annal. XII, 62. — § II. U. C. 650; A. C. 102. — Plutarch. in Mar. cap. 36. — Front. Strat. I, 2. — Oros. V, 16. — Flor. III, 3.

nte prædictum tempus resignatæ fuerant, haudquaquam onstantis in societate fidei esse cognovit.

IV. Castris deinde motis, ad Isaræ Rhodanique confluenes quum pervenisset, locumque stativis idoneum judicaret; iligenter circummunivit eum, magnaque commeatuum opia replevit, ne rerum forte necessariarum penuria contra ommodum suum pugnare cogeretur. Quod enim multi nagnique ab his populis exercitus cæsi fuerant, non prius udebat in aciem descendere, quam confirmatos suorum nimos, assuetudine videndi audiendique terribiles hostium ultus strepitusque, intelligeret.

V. Interea nihil prætermittit summæ diligentiæ: militem lloquio erigit, exercet armis, durat opere; simul subvetioni commeatuum consulens, quam late circumstagnans thodani ostium, repletis arena altoque limo æstuariis moabatur. Idcirco Marius egregium molitus opus, ab alveo luminis ad mare, qua situs commodior, nec tam vexatum estu litus erat, ingenti fossa ducta, majorem Rhodani parem immisit, etiam grandibus ferendis navibus habili alveo. ied jam Cimbrorum, Tigurinorum, Tugenorum, Teutoiorum, Ambronumque immensa agmina aderant, mutato riore consilio junctis viribus incedentium; trucia visu corora, horrendi fremitus, omnia etiam peritis alias militiæ iova et atrocia.

VI. Nec faciebat pugnandi potestatem Marius, sed, evaitatis circa omnibus, etiam ad ipsa castra ferociter assultante ioste, tamen continebat suos; tantummodo per vices mitebat in vallum, ut eos oculorum auriumque terrores pati liscerent; gnarus, insuetos horum, si subito offundantur, lurimum percelli; eadem apud expertos usuque peritos ilescere. Hac arte ducis brevi perfectum est, ut milites non nodo timere hostem desinerent, sed etiam valli magis, quam armorum, ope defendi indignarentur. Jamque tribunorum et centurionum plerique deferre ad imperatorem

§ V. Pomp. Mela, II, 5. — Strab. lib. IV. — Plut. — Oros. — Polyæn. Strat. lib. VIII.

querimonias militum suasque audebant : quos ille acriter objurgabat, *patriæ proditores* appellando, *qui, quantum in ipsis esset, florentissimum populi romani exercitum, tutelam Italiæ, spem Urbis unicam, præcipiti temeritate perditum irent :* hæc privatim, et contra singulos : at multitudinis impetum comi sermone leniebat; *non ignarum se, quibus viris præesset, neque virtuti illorum, aut robori diffisum rem trahere; monitum deorum esse, ut debitum victoriæ tempus opperiatur.*

VII. Facilius pravæ religionis ludibrio, quam rectæ reverentia, regi vulgares animæ patiuntur : neque ulla continendis tum militibus efficacior ratio fuit. Et Marius, sive ipse quoque credulus talibus, sive utilitatis hujus gratia, sagam ex Syria, Martham nomine, in castris, et futurorum præsciam, et sacrorum magistram habebat. Hanc artis suæ specimen in Urbe edere satagentem, senatus superstitionis externæ contemptor, patriæ tenax, quum repulisset, ad Marium uxor Julia miserat; admirata prædictionis eventum, quod gladiatorio certamine victor, quem Martha futurum indicaverat, exstitisset.

VIII. Ut ergo mulieri tanto plus auctoritatis in exercitu conciliaret, lecticæ impositam cum veneratione circumferebat : eadem, quoties ad sacra obeunda prodiret, in purpureo amiculo duplici, quod aurea fibula subnectebat, hastam tæniis et coronamentis redimitam manibus ferens, conspiciebatur. Præterea, quod Alexandri Myndii fide relatum est, duo vultures frequenter in exercitu Marii apparuerunt, ex æneis collaribus noti, quæ captis milites addiderant; nuntii, ut credebatur, victoriæ, eoque nunquam sine maxima militum lætitia conspecti : quemadmodum paucis post annis, ut probabile est, vaframentum imperatoris sui imitatus, cervam Q. Sertorius habuit.

IX. Sed illis temporibus, præter insitam hominibus vecordiam, et in metu cuivis superstitioni facilem, ludibriis

§ VII. Front. Strat. I, 11. — Plutarch. — § VIII. Virg. Æn. IV, 139. — Plutarch.

hoc genus terribilem speciem A. Pompeii tribuni plebis mors acerba et inopinata circumdederat. Batabates quidam Matris Magnæ pessinuntius sacerdos, Romam veniens, ex adyto numinis vocem missam senatui exposuit : *pollutum deæ fanum esse, romanæque urbis nomine publice adhibenda piacula : obtemperantibus felicia tempora, et ingentes bello victorias fore.*

X. Senatus, quod id sanctissimarum et antiquissimarum religionum fanum habebatur, homini, tanquam deorum legato, lautia et locum comiter decrevit, templumque voveri deæ jussit. Hæc annuntiaturus populo Batabates quum rostra conscendisset, ubi concio ei ab alio tribuno data erat, A. Pompeius agyrtam appellando, verba facere, coronamque auream gestare vetuit : cum corona enim inusitatæ magnitudinis, et veste picta, aureisque filis intertexta, processerat.

XI. Sed ille quidem, *non suam magis, quam Magnæ Matris injuriam esse*, increpans, publico abstinuit. Pompeium, ubi dimissa concione domum vix pervenerat, ardens febris tanta sævitia corripuit, ut, amissa voce, intra triduum exspiraret. Iste casus horrorem in omnium animos sparsit : redditusque Batabati solitus ornatus ; ipse, quum multis muneribus auctus proficisceretur, ingenti non virorum modo, sed etiam mulierum agmine deductus est.

XII. Cæterum Cimbri sociique, castris Romanorum adequitantes, quo illos ad pugnam elicerent, neque factis ferocibus ullis, neque verbis abstinebant. Ipsum quoque imperatorem quidam Teutonorum, armis et corporis habitu conspicuus, singularem ad pugnam provocabat. Ei respondit Marius, *siquidem finiendæ vitæ cupidus esset, uti se suspenderet :* deinde, ostenso parvæ staturæ et exactæ propemodum ætatis gladiatore, *hunc ei se parem dare*, per ludibrium dixit ; *illum si superasset, cum victore honestius dimicaturum.*

§ IX. Diodor. lib. XXXVI. — Plutarch. — Cic. pro Sext. cap. 26. — § X. Diodor. — Plutarch. — § XI. Oros. V, 16. — Front. Strat. IV, 7.

dios nudis manibus comprehenderent. Hunc eo die exitum forte magis, quam voluntate consulis, commissa pugna habuit.

XX. Nox neutris satis læta sequuta est: quum clade suorum Teutoni dolerent; Romanos castra nondum munita, hostium dissoni strepitus, belluarumque quam hominum vocibus similior stridor, sollicitos haberent; ipso quoque Mario curarum non experte, memori tamen imperatoriarum artium, quas vix alio tempore copiosius prudentiusque explicuit. Nam et majorem ex re male gesta trepidationem apud hostes haud immerito conjectans, quo incertos consilii, insomnesque teneret, tota nocte per paucos suorum clamore per intervalla brevia sublato, suspensos, et omnibus momentis impressionem exspectantes ita defatigavit, ut postridie, viribus prope defectis ad prælium venientes, leviore negotio devicti esse credantur.

XXI. Eadem nocte Claudium Marcellum cum tribus millibus misit ad insidenda juga, quæ silvis opaca castris hostium a tergo imminebant, ut pugna cœpta in aversos cum tumultu decurreret: quoque plus inferret terroris, ad speciem multitudinis, agasones, lixasque armatos simul ire jubet, jumentorumque magnam partem. Stratis detractis, binisque tantum centunculis relictis, cæteras copias, cibo ac quiete refectas, orta luce ante castra in aciem locat, quo et hunc laborem ad se per iniqua loca subeundi hostibus adderet: equitatum tamen in campum permittit.

XXII. Hostes ira magis, quam consilio, quæ maxima aut sola res exitio gentibus istis fuit, correptis subito armis, nec exspectato, donec ad se veniretur, in adversum collem ruunt: sed ex superiore loco vim facientibus Romanis, qui pilo omisso gladiis ac umbonibus, ex præcepto simul exemploque consulis rem gerebant, repressi, pedem in planitiem referunt. Ita quum usque ad meridiem neutro inclinante

§ XXI. Front. Strat. II, 4 et 9. — Plutarch. — Polyæn. Strat. lib. VIII. — Liv. Epit. VII, 14. — Oros. V, 6. — Senec. de Ira, I, 11. — Eutrop. — Flor. III, 3.

victoria pugnatum esset, æstu atque lassitudine fatiscere Teutonorum acies cœpit. Sic affectis hostibus, ubi decurrente, ut jussum erat, Marcello, terror inopinatus a tergo ingruit, ancipiti metu distracti sunt ordines : neque prælium deinde, sed cædes ad multam noctem fuit, quum nec ad pugnandum ultra, nec ad fugiendum, aut vires lassitudo, aut animos reliquisset.

XXIII. Armatorum millia centum his duobus præliis oppetiisse mortem, aut capta esse, relatum apud auctores, qui modestissimi in æstimanda clade fuerunt : ab aliis cæsa traduntur ducenta millia, capta nonaginta ; inter quos et rex Teutobodus, vir proceritatis eximiæ, proximo in saltu comprehensus est ; alii quoque reguli, per Alpestria fugientes, a Sequanis excepti retractique. Neque desunt, qui occisum ibi Teutobodum scripserint : unde tot postea seculis argumentum fabulæ fuit, qua ossa quædam portentosæ magnitudinis, pro Teutobodi reliquiis, quadragesimo ante anno, quam hæc scriberem, admirata Gallia est, donec doctorum hominum scriptis pæne puerilis error detegeretur.

XXIV. Porro de mulieribus Teutonorum eadem, quæ de cimbricis postea, referuntur. Romani, quum uxores etiam liberique hostium interissent, neque plus tribus millibus capitum fugisse crederetur, universam a se Teutonorum gentem esse deletam gloriati sunt. Hoc modo pugnatum ad Aquas Sextias cum Teutonis esse, non modo plures et nobiliores auctores sequenti probabilius visum ; quibusdam Cimbros ponentibus, Teutonorumque in quintum Marii consulatum transferentibus cladem : sed nomen ipsum Teutobodi, ab iis quoque, qui in cæteris discrepant, commemoratum, quod muneris potius, quam hominis fuisse crediderim, ut prioribus credam, efficit ; nec enim aliud, quam Teutonorum imperatorem, significat, ut honoris magis, quam hominis, vocabulum fuisse videatur.

§ XXIII. *Mercure français, ann.* 1613. — Gassendus in vita Peiresc. libb. III, IV. — § XXIV. Oros. — Diodor. ap. Vales. — Vell. II, 12. — Auct. de Vir. ill. c. 67. — Sidon. Carm. XXIII, 13.

XXV. Cæterum quidquid ex tot provinciarum spoliis multorum annorum felici latrocinio congestum ab hostibus fuerat, quum in manus Romanorum incidisset, omnium consensu imperatori (universi enim exercitus conclamatione appellatus Imperator fuerat) donatum est: nemine non confitente, *nullam ei satis dignam ex victoriæ fructu referri gratiam posse, qui rerum adeo lætarum auctor unus exstitisset.* Magnificentissime his opibus usum fuisse consulem, neque arcam potius pecunia, quam domum gloria, locupletasse reperio.

XXVI. Quippe, convocata concione, « Vos quidem, inquit, milites, neque meam de vobis, neque patriæ spem « fefellistis. Senatus triennio ante vos comparavit cum exer« citu, quo Numidiam pacavimus: ego vos prætuli, et, quum « mihi data esset optio, has legiones aliasque delegi. Nec pro« fecto aut vos imperatoris, aut me militum pœnitere debet. « Meis auspiciis, consiliis, ductu, vestra virtute, truculen« tissimi Teutonorum domiti animi; immania corpora, quo« rum impetum non romana, non barbara ulla sustinere « acies potuit, vestris manibus prostrata sunt.

XXVII. « Hi Barbarorum omnium pugnacissimi fuerunt: « quorum clade, credite mihi, milites, Cimbros etiam et « Helvetios vicimus. Cujus victoriæ magnitudinem neque « nos, ad edenda, quam prædicanda, clara facinora aptio« res, pro meritis exponere possumus: et hoc melius tantis « exempta periculis patria, florentesque facundia viri facient. « Ego interim pro concione militaribus donis præstantem « quorumdam virtutem ita honorabo, ut se condignum et « benignum recte factorum æstimatorem nactos esse intel« ligant.

XXVIII. « Sed quoniam universus exercitus ita se ges« sisse videtur, ut nemo vel laudis, vel præmii exsors esse « debeat; plura quidem et ampliora senatui patriæque re« servo, ne illorum in vos benignitatem præripere videar: « cæterum in præsentia meam quoque munificentiam æquum

§ XXV. Plutarch. — Diodor. lib. XXXVI.

« est vos experiri ; ut et aliquod pro exhaustis laboribus sus-« ceptisque periculis habeatis operæ pretium ; et ad reliqua « belli eumdem animum, eamdemque patientiam et virtu-« tem, et quo maxime superiores fuimus, amorem discipli-« næ, eo lubentius retineatis.

XXIX. « Sed unde mihi liberalitatis materia, quum præ-« dam, ex qua donari milites ab imperatoribus solent, mihi « omnem concesseritis ? neque redonare vobis eam audeo, « ne vile mihi vestrum munus, vestrorumque animorum « illustre testimonium esse putetis. Igitur, quod unum re-« linquitur, non intercedetis, quo minus, quod meum esse « voluistis, eo, tanquam re mea, quemadmodum libuerit, « utar. Vendi jubebo ; sed non nisi vobis, atque ita, ut ne « quem vestrum pœniteat emisse. » Vilissimo deinde pretio curavit addicendum : eoque facto non tantum militibus ad omnia deinde promptissimis usus est, sed etiam principibus civitatis, quibus contemptui odioque fuerat, confessionem extorsit, pluris esse, quæ sibi quisque dederit, quam quæ transmissa a parentibus habeat ; et natales, quamlibet sordidos, facile tantis virtutum radiis, ad æmulum clarissimis domibus splendorem illuminari.

XXX. Neque diu dubitatum fuit, quum designandi novi consules essent, quin tam et fortis bellator, et magnificus victor, absens quintum crearetur : quo id etiam, quod adversus cæteros Barbarorum exercitus restabat operis, illius potissimum auspiciis ac ductu gereretur. Massiliensibus deinde, quorum fortis fidelisque opera eo et superioribus pluribus bellis fuerat, quum alia quædam de manubiis, tum fossas, quas ad Rhodanum duxerat, dono dedit : unde vectigal civitati, uberesque proventus fuere, donec id opus oblitum cœno, et impellentibus undis arena repletum, Aquarum Mortuarum faciem nomenque nostrum ad ævum pertulit.

§ XXIX. U. C. 650 ; A. C. 102. — Diodor. apud Vales. — § XXX. Liv. Epit. — Eutrop. — Strab. lib. IV. — Olivar. in Melam, II, 5. — Plutarch, in Mar. cap. 34.

XXXI. Sed et hostes terram Massiliensium, quam vivi vastaverant, mortui magno affecerunt commodo: nam ossa in sepes vinearum versa, tabo carnium ita pinguefacta arva sunt, ut nunquam largiori segete luxuriaverint. Tantarum rerum lætitiam, velut de industria prosperas res accumulante fortuna, novæ subinde causæ duplicarunt. Armorum hostilium splendidissimis triumphalem ad pompam reservatis, cætera cremare diis victor constituerat.

XXXII. Magno sacrificio instructo, laureatus circum exercitus stabat: ipse, de more sumpta prætexta, incinctus cinctu gabino, facem accensam corripuerat, jamque ambabus manibus elatam in cælum rogo parabat subdere, quum accurrentes citatis equis amici moram exspectationemque et ipsi, et cæteris injecerunt. Sed quum ad imperatorem venissent, desilientes equis decreta senatus nuntiant, literasque porrigunt, quibus ea perscribebantur.

XXXIII. Quibus lectis, Marius, *quando ita senatui populoque romano visum esset, quod felix faustumque dii facerent, consulatum se accipere*, ait; *triumphum* (is quoque decretus fuerat) *celebraturum, ubi reliquis Barbarorum deletis copiis victoriam consummasset.* Magna omnium admiratione excepta vox est, quæ prima inter homines haberentur, propemodum contemptim differentis: major deinde fiducia cepit animos, minime quidem facturum fuisse arbitrantium, nisi aut virtute, aut deorum monitu fretus, certam sibi de Cimbris quoque victoriam promitteret.

XXXIV. Post hæc inter plausum exercitus, strepitumque armorum, consul altera quoque laurea, legatis senatus imponentibus, decorus, facem subdidit victis armis, sacrificiumque peregit. Circum hæc tempora lustrum quartum atque sexagesimum duo Metelli fratres patrueles fecerunt, Q. Numidicus L. F. et C. Caprarius Q. F. censores. Inquieta hæc et severitatis atque vitiorum conflictu difficilis censura fuit.

§ XXXII. Liv. Epit. VIII, 9, et X, 7. — § XXXIV. Sigon. Comment. in Fast. — Pigh. Annal. — Appian. Civ. I. — Vell. II, 8. — Cic. p. Sext. c. 47.

XXXV. L. Apuleius, cujus maxime opera C. Marium quartum consulem factum diximus, ab eadem amicitia, Q. Metelli acerrimus osor, censorem creatum domo per vim extraxerat, et in Capitolium confugientem armata manu obsederat; donec equitum romanorum indignatione, non sine multa cæde rejectus est : eum ergo Apuleium, quum tribunatu abisset, itemque opprobrium curiæ C. Glauciam Q. Metellus censor notabat : idem insititium C. Gracchum censu prohibebat : quod utrumque multitudini adversum, maximas in civitate contentiones excitavit.

XXXVI. L. quidam Equitius Caium Tiberii Gracchi filium esse simulabat, favente plebe, et ad ea, quæ volebat, credenda facili. Sed censor *tres omnino filios fuisse Tiberio* dictitans, *quorum unus in Sardinia miles, alter Præneste infans, tertius postumus Romæ decessisset; neque clarissimæ familiæ fulgorem obscuri homuncionis sordibus inquinari oportere*, in sententia persistebat; adeo incalescente rixa, ut ad extremum lapidibus a furente vulgo impeteretur.

XXXVII. Sed et postea vir illorum temporum sanctissimus seditionibus vulgi vexatus, et ad summam civitate pulsus est : L. Apuleii primum tribunatu, deinde P. Furii, cui equum publicum censor ademerat : sed tum a collega Numidici Metello, Glaucia et Apuleius exempti notæ, et in senatu retenti sunt. Neque dubium est, quin idem popularium studiorum tam metuens, etiam a C. Graccho censum acceperit : pro cujus asserendo statu violentissime concitata multitudo, supra consuetam pervicaciam insaniebat.

XXXVIII. Igitur et Gracchorum sororem Semproniam, Scipionis Æmiliani viduam, tribunitio jussu in populi concionem adductam legimus : sed eamdem, licet ipsa fori facies, vix primoribus viris sine horrore ferenda, minæque amplissimæ potestatis, et innumerabilis populi fremitus, objecta mulieri omnium earum rerum insuetæ essent, ta-

§ XXXV. Oros. V, 17. — § XXXVI. Cic. pro Sext. cap. 47, et de Orat. III, 41. — Appian. — Auct. de Vir. illustr. cap. 73. — Flor. III, 16. — Val. Max. IX, 7 et 15. — Diod. apud Vales. — § XXXVII. Val. Max. III, 8.

men adigi nequivisse, ut Equitium pro filio fratris, osculo ferendo agnosceret. In eadem censura Q. Metellus, quod ob cimbricas maxime clades multo pauciores, quam superioribus lustris, censi cives romani fuerunt, orationem ad populum de maritandis ordinibus, et augenda prole habuit, multis dehinc ætatibus celebrem.

XXXIX. Nam et Augustus Cæsar tanti eam fecit, ut senatui totam legeret, populoque per edictum commendaret; et Hadriani adhuc successorumque temporibus gravitate dictionis, et sententiarum salubritate se commendavit: neque referre piget inter alias eminentem, quo magis pudefiant nostra ætate, quos divinorum ex certissima disciplina peritos, pietate tamen ii vincunt, qui rationem unam ducem, inter multas superstitionum ineptias, errorumque inexplicabiles humana industria labyrinthos, habuerunt.

XL. Igitur, *deos quidem immortales posse omnia*, in ea oratione Metellus dixit; *sed hominibus nullam esse causam opinandi, indulgentiores sibi fore, quam sint in liberos boni sapientesque patres.* Cæterum amor cælibatus, aliis aliisque causis ad finem Urbis duraturus, jam tum inoleverat: dum, puellis aut etiam maribus illudendo, corrupta juventus, vitato matrimonii onere, libidinem solutius exercet. Cui tamen flagitio sub ea tempora haud raro obviam itum: judicio quoque memorabili, quod C. Cosconium, Servilia lege reum, multisque et certis criminibus nocentem, in odium accusatoris Valerii Valentini judices absolverunt, ob recitatum Valerii carmen, quo puerum prætextatum, et ingenuam virginem a se corruptam, poetico joco significaverat.

XLI. Hoc etiam anno male contra fugitivos in Sicilia res a C. Servilio prætore gestæ: capta quoque castra ejus auctores habeo. Sed in his quidem rebus sequi Diodorum tutius esset, genitum in Sicilia, temporibusque, quibus ista gerebantur, supparem; modo transmissus ad nos integer ille scriptor foret. In iis quas habemus reliquiis magis desi-

§ XXXVIII. Agell. I, 6. — § XXXIX. Sueton. August. c. 89. — Agell. § XL. Val. Max. VIII. 1.

dia, quam clades Servilii, et is, quod nihil in eo imperio memoria dignum fecisset, accusatus postea Romæ solum vertisse traditur.

XLII. Nam Athenioni proclivia omnia prætoris ignavia fuisse creditum est; ad quem, exstincto forte Tryphone, summa servilis imperii pervenerat. Quanquam, ut verum fatear, non video, quid obstet, cur non et victum ab Athenione Servilium, et ex eo casu deinde timidiorem factum, occasiones pugnandi vitavisse credamus. Is certe, sumpta veste purpurea, argenteoque baculo, et diademate, quum vicos, castella, oppida impune diripuisset, ad magnarum urbium obsidionem animum adjicere cœpit.

XLIII. Messanam quidem parum abfuit quin improviso impetu caperet. Huc omnia, quæ alicujus pretii essent, ut ad tutam custodiam, comportata ex agro mamertino fuerant. Eo magis cupiditate amplissimæ prædæ illectus, insidias solenne sacrum in suburbio celebrantibus struxit. Cæterum id, ut impetu formidabile, ita vanum exitu consilium fuit. Athenio Macellam, punicis quoque bellis haud ignobilem locum, communivit: inde emissis prædonum catervis, omnia circum longe lateque populatus, eam de se famam excivit, ut non nisi consulari imperio opprimendus crederetur.

XLIV. Eam provinciam M'. Aquillius inito magistratu consul accepit: quia bellum cimbricum decretum C. Mario; Q. Catulo prorogatum in sua provincia exercituque imperium fuerat. Nova prodigia, novasque expiandorum cærimonias annus iste habuit. In Aventino lacte pluit: ancilia cum strepitu mota sunt: minori hæc terrore civitatis, ut in re sæpius audita: plus inusitatæ obscœnitatis exemplo movit animos, quod servus Q. Servilii Cæpionis Matri Idææ se præciderat; tales jam fructus incipiente edere pessinuntii sacerdotis in Urbem adventu.

XLV. Servus ex responso haruspicum trans mare exportatus est, ne unquam Romam reverteretur: urbs lustrata:

§ XLI. Diod. lib. XXXVI. — § XLII. Diod. ap. Vales. — Flor. III, 19. — § XLIV. U. C. 651; A. C. 101. — Diodor. — Jul. Obseq. — Liv. Epit.

capra cornibus ardentibus per urbem ducta, porta Nævia emissa, relictaque. Inter hæc Cimbris noto itinere per Noricas Alpes in Italiam irrumpere conantibus, Q. Catulus, ne custodia locorum plurium divideret copias, deductis undique præsidiis, juga montium deseruit; ut in Carnos regressus, Athesis fluminis objectu hostem moraretur, castris in citeriore ripa positis.

XLVI. Pro Athesi fluvio Plutarchus Atisonem ponit: idque hodie viris eruditis placere video. Sed neque Atisonem recte pro Natisone nominari reor: et quidquid sit de nomine, potius ad Athesin hæsisse Cimbrorum impetum, quam longius remotum flumen crediderim, quia tridentinis jugis degressos, et Venetiæ deliciis effeminatos invenio; quod situi circa fluvium Athesin examussim congruit: sed ad historiam redeo. Cimbri, discessu proconsulis vacuum ad Alpes aditum nacti, quanquam hiems erat, nivibusque montium creverant vertices, nullam itineri moram fecerunt, quin per glaciem et altas nives, nudatis etiam nulla necessitate, sed ad ostentationem patientiæ, corporibus, ad summum eniterentur.

XLVII. Dehinc latioribus scutis insidentes non descenderunt, sed per lubrica gelu præcipitia, et confragosas rupes in modum ruinæ provoluti sunt. Q. Catulus in tridentino saltu ita se muniverat, ut junctum ponte flumen utrinque operibus amplecteretur; majora castra in citeriore ripa, minora versus hostem essent. Cimbri, quum perventum ad amnem esset, manus et clypeos objecisse ruentibus aquis dicuntur, quasi fluvium retenturi: quod non tam ab ipsis stolide factum, quam a scriptoribus pueriliter creditum autumem; quorum nonnulli de iisdem Cimbris celticisque gentibus aliis retulerunt, eas contra exundationem aquarum gladios stringere, et velut in hostem, atque sensurum, vulnera moliri: quæ merito severiores etiam Græci, cæte-

§ XLV. Liv. Epit. — Flor. III, 3. — Plutarch. in Mar. cap. 36. — Freinsh. ad Flor. — § XLVI. Flor. — L. Ampel. — Plutarch. — Oros. V, 16. — Senec. de Ira, III, 3. — Front. Strat. IV, 1, 13.

roquin læta fabulis natio, pro ridiculis et anilibus commentis explosere.

XLVIII. Certe flumina sic transiri cum exercitu posse, si quod firmissimum robore est, ad frangendum aquæ impetum supra, cæteri inferiore vado permeent, multis exemplis magnorum imperatorum constat. Nam et postea Pompeius ita Cyrum in Albanos tendens transmisit, et Rubiconem Cæsar, et alios alii. Tale potius aliquid eo tempore tentatum a Cimbris fuisse ratio dictitat, quam ut amnium fluenta teneri manibus posse crediderint; nisi forte, priusquam ad Athesin penetrarunt, fluvios nullos domi, nullos in tot aliis provinciis, quas pervagati populando fuerant, viderunt.

XLIX. At Cimbri, postquam ista transeundi fluminis vana ratio apparuit, magnos injecerunt in profluentem arborum truncos, ut pontem Romanorum convellerent: totas etiam cum radicibus arbores, et fragmenta rupium giganteo nisu ingesserunt, quo in adversam ripam, velut aggere jacto, transcenderent. His rebus tantus Romanis injectus terror, ut ex majoribus castris palam fuga inciperet fieri: quam ubi nullis precibus hortamentisque proconsul impedire potest, præclaro consilio, ut signa potius et ducem sequuti, quam timore ablati viderentur, convelli aquilam jubet, et in primum agmen cursu perlatus, servatis ordinibus proficisci coegit.

L. Equitum tamen partem abripuerat sparseratque consternatio: inter quos et M. Scauri filius, severitatis paternæ, pudorisque ingenui miserabile futurus exemplum, quum Romam venisset, denuntiante patre ne in conspectum suum accederet, animam, quam hostilibus armis reddere timuerat, suo gladio, propriisque manibus expulit. Minora castra quum fortissime defenderentur, Cimbri virtutem militum honorantes, illæsis abire permiserunt, æneum taurum ju-

§ XLVII. Strab. lib. VII. — Ælian. Hist. var. XII, 23. — Posidon. apud Strab. — § XLIX. Plutarch. Apophth. Rom. cap. 30, et Mar. cap. 37. — L. Ampel. — Front. Strat. IV, 1. — Auctor de Viris illustr. cap. 72. — Plin. XXII, 6.

rati, quem deinde inter manubias Q. Catulus domi suæ habuit.

LI. Cn. Petreio Atinati facti ejus gloriam adscribi video: qui centurio primipili tribunum, quod per castra hostium erumpere dubitaret, interfecit, legionemque in locum tutiorem deduxit; obsidionali corona mox a militibus donatus. Etiam L. Opimii clarum tum nomen fuit, qui provocatorem Cimbrum interfecerat. Per hæc tempora Urbem amentia potius hostium, quam viribus suis consiliisve servatam invenio; quam si statim infestis signis petivissent, non in minore consternatione offensuri fuerant, atque olim eamdem ab alliensi pugna Galli repererunt: nunc consilii cum sociis capti memores, ut qui primi venissent in Italiam, cæteros opperirentur, agrum circa Athesin fuga Romanorum apertum late populati, mora belli in otii et luxus occasionem versa, indomitam prius vim mollitia cœli solique italici, et cultu ac cura corporum delicatiore fregerunt.

LII. Olim enim agere sub dio, lavari frigida, vesci cruda soliti, jam æstiva sub tectis agitabant, aquis calidis, carne cocta, scitamentis etiam et condituris, quales Italiæ fere mollissimus tractus Venetiæ promit, utebantur: pro labore, vigiliis, æstus frigorisque patientia, animis corporibusque mollitiem inducebant. Cæterum excitus a trepido senatu C. Marius in Urbem venerat, dilatoque priore de causa triumpho, et quia optime meritus exercitus aberat, quum de rebus omnibus colloquutus, adversus imminentes metus populum romanum confirmasset, in castra Catuli profectus, suas etiam copias evocat e Narbonensi Gallia, ubi post teutonicam pugnam eas reliquerat.

LIII. Quippe Catulus, quantum in re obscura colligi conjecturis potest, non prius consistere cum pavente exercitu, quam ad Padi ripam, potuerat. Eo dum contendit, Cimbrorum pars ad amnem, qua transeundum Catulo erat, se objecit. Ille, spem unam salutis habens, si flumen liberasset, in proximum collem avertit iter, tanquam ibi castra lo-

§ LI. Flor. — Plutarch. — Dio apud Vales.

.turus; paucisque in conspectu hostium positis taberna- ılis, excitari ignes, strui vallum, lignatum etiam exire ıosdam jubet: interea solvi sarcinas, deponi onera, deseri ·dines ac signa vetat.

LIV. Ita decepti Cimbri, dum stativa illic habiturum Ro- anum putant, ipsi quoque castris capere locum, et neces- ria ex regione circumjecta eo convectare instituerunt. uod ubi factum proconsul animadvertit, majoremque ımbrorum partem per agros sparsam, subito eductis copiis amnem transcendere, et castra hostium turbare potuit. uum deinde marianus exercitus venisset, trans flumen :rum castra mota, ut Italia Cispadana ab hostium incur- ›nibus tuta esset.

LV. Ibi L. Cornelii Sullæ præclara opera exstitit, qui fensus invisusque Mario ad Q. Catulum se contulerat, et aximis quibusque rebus ab eo præfectus, adversus inal- nas gentes multa prospera prælia fecerat. Is tum, arcto ›ique commeatu, quum ex agro, vastationibus exhausto, nti alendi exercitus essent, tali industria egit, ut et Catuli ›piis annonam uberem præstaret, et ab his etiam Maria- ›rum sublevari egestas posset; hinc quoque auctis inter ›nsulem et Sullam odiis.

LVI. Cimbri, conjunctos adversum se Romanorum exer- tus venire conspicati, legatos ad consulem miserunt, agros rbesque suis et fratrum sedibus suffecturas postulantes. eutonos enim adhuc exspectabant, de clade illorum nihil- um credentes, cujus etiam nuntios excruciaverant. Marius, uæsito, *quos illi fratres dicerent?* quum *Teutoni* nomina- :ntur, ridentibus qui aderant, « Omittite, inquit, fratres: tenent hi acceptam a nobis terram, et æternum tenebunt. » 'um legati se ludibrio haberi sentientes, *pœnas Mario* mi- ati sunt, *quas Cimbris daturus esset statim; Teutonis,* *mul atque adfuissent.*

LVII. « Atqui adsunt, inquit Marius, neque sane civile foret, vos fratribus vestris insalutatis discedere. » Ad quod

§ LIII. Front. Strat. I, 5. — § LV. Plut. in Sulla. — § LVI. Plut. in Mar.

verbum, quum introducti Teutonorum reguli vincti es omnis de fortuna eorum exempta dubitatio est; Cimbr his rebus auditis, continuo moverunt castra, et cum cis suorum ad vallum romanum adequitans Boiorix, rium ad pugnam provocavit. Ille, *quanquam non esset apud Romanos, ex voluntate hostium pugnandi locum pusque legere, tamen illi daturum* respondit, *ut tertio d die ad prælium se pararet:* locum etiam indicavit, apud cellas campum (*Raudium* an *Caudium* vocari oporteat bigitur) qui romano equitatui explicando satis patens stili multitudini confusionem præbiturus videbatur.

LVIII. Ad hoc prælium excogitatum a Mario ferun de fibulis ferreis duabus, quibus præfigi pilorum ha consueverant, una exempta, ligneus paxillus fragilis beretur : quo excepta scutis hostilibus pila, neque re suris habilia essent, et fracto ligneo clavo, gemino b incommodo ferrum se inflecteret; sic enim neque poterat, et majori ad circumferendum scutum impedim erat, quam si rectum in eo stetisset. Postquam tempu gnandi adfuit, a. d. III kal. sextil. in aciem exercitus cuntur.

LIX. Catuli copiæ viginti circiter hominum millia e Marius duo et triginta numerabat. Cæterum Romanis o ad pugnandum meliora, sive consilio Marii, sive forte runt. Translatitium enim est, ut felices duces, sapie quibus adversa fortuna fuit, etiam parum providisse dantur. Ergo et Marii artibus adscribi video, quod ne sum diem nactus erat; quasi dies prælii non fuisset constituta, quam, qualis futura esset, sciri posset : c jam talia, ut ab ipso prospici potuerint; ita ordinata ut adverso sole et vento pulvis in oculos et ora hos ferretur, et ex splendore galearum, sicut ex captivis cognitum est, quasi cælum ardere videretur.

§ LVII. Flor. — Plutarch. — Auct. de Vir. illustr. cap. 65. — Vell. I — § LVIII. Porphyr. in Hor. Serm. II, 1, 14. — Cæs. de B. G. I, § LIX. U. C. 651; A. C. 101. — Flor. — Oros. — Front. Strat. II, 2, Plutarch. — Polyæn. Strat. VIII.

LX. Cæterum ita struxerat aciem C. Marius, ut, in medium acceptis Catuli legionibus, suos milites dextra sinistraque adjungeret, cornibus productis, et longe ante mediam ciem prominentibus. Id utrumne eo fecerit, quia suis, et iumero, et tanta modo victoria ab hoc genere hostium reıta potioribus, plus confidebat; an vero, ut ipse solus cum xercitu suo vicisse videretur, priusquam ad prælium Catuus accessisset, in medio relinquam : illud enim experieniæ viri, hoc moribus congruit; et ambitioni quidem illius, ed ab inimicis, adscriptum est.

LXI. L. enim Cornelius Sulla, qui prælio interfuit, autor est : sed et ipse Catulus in libro, quem de consulatu ebusque gestis suis ad A. Furium misit, inter argumenta, uibus Marium morose maligneque secum egisse queritur, ıoc recensuit. Cimbrici peditatus acies quadrata fuit, unouoque latere passuum tria millia, prætereaque septingenɔs quinquaginta patente. Dextri assultabant equites, nuıero et ornatu conspicui : quindecim millia erant : arma ingulis, lorica ferrea, scutum album; eminus missili telo, ıbi ad manum ventum esset, magna gravique machæra rem erebant.

LXII. Galeæ formis inusitatis, et rictu belluarum horentes, alatis cristis in altitudinem crescebant, ad majorem, uam essent, corporum speciem hostium oculis objicienam. Quum in propinqua exspectatione prælium esset, Maius, facto sacrificio, extisque porrectis, *suam esse victoriam* roclamavit : lotas deinde manus ad cælum tendens, *centum boves immolaturum* vovit : vovit et Catulus eodem gestu *'ortunæ hujus diei templum.*

LXIII. Sed equitatus cimbricus, qui ab recto in Romaos itinere ad dextram deflectebat, duces quidem non fellit, dolum hostium esse sentientes ad circumveniendam uorum paucitatem : cæterum milites, quum temere a maipulari quodam exclamatum esset, *fugere Cimbros*, tan-

§ LXI. Cic. in Bruto, cap. 35. — Plutarch. — § LXII. Tacit. Germ. ɪp. 38. — Plutarch.

quam ad persequendos concitato gradu contenderunt. Ea res omnia alia fecit, quam Marius animo præceperat; siquidem impetum suorum sequi coactus, dum inter densissimi pulveris a tot millibus excitatam caliginem incerto itinere fertur, ab hostibus aberravit: eosdem hostes in Q. Catulum improvisus itidem occursus impegit: quod ipsis timori, ut in re subita, Romano in bonum cessit, qui multitudine hostium non animadversa, integros animos, neque ulla terribili specie præoccupatos, in prælium afferebat.

LXIV. Ita factum, ut incredibili strage, minimoque romani exercitus damno, vis illa Cimbrorum, tot per annos omnibus late imperiis gentibusque formidolosa, prosterneretur. Equites, in quos primus pugnæ impetus inciderat, multis acceptis vulneribus, in suorum peditum agmen aversi, tantum consternationis intulerunt, ut ea una res universam aciem conturbaret. Ubi vero simul hostis adfuit, et velut ex composito discussa, quæ diu tenuerat, nebula, sol cum vehementi vento ortus, pulvere ac splendore abstulit conspectum, et emollita insolitis deliciis corpora sudore dissolvit: non majori labore trucidata sunt agmina, quam necessum fuit in hominibus, quos post longa et atrocia latrocinia, tanquam manibus vinctis, ad supplicium ultio divina tradiderat.

LXV. Nam etiam, quo minus effugerent, antesignani longis catenis per baltheos transmissis ordines junxerant. Sed æstum Cimbris intolerabilem Romanus adeo facile ferebat, ut *neminem ex tot millibus sudantem anhelantemve fuisse conspectum,* ipse Q. Catulus prodiderit. In hunc maxime modum fusa Cimbrorum acie, reliquiæ ad castra refugerunt, vestigiis insistente Romano. Tum nova pugnæ species orta: mulieres e plaustris carrisque suis, irrumpentem militem lanceis arcebant, ne suis quidem parcentes, quorum multos acerbe exprobrata fuga confoderunt; donec, novo cædis genere territæ, quia crines cum ipsa cute capi-

§ LXIII. Flor. — Oros. V. 16. — § LXIV. Plutarch. — § LXV. Oros. — Flor. — Plutarch.

tis Romanus abscindebat, legationem ad Marium cum his mandatis miserunt.

LXVI. « Maritorum nostrorum interitu nec te, nec deos « incusamus, imperator : tu hostes tuos superasti; diis etiam « habenda gratia est, quod fortissimos viros, quum immor-« tales esse nequirent, non a vili aliqua natione aut duce, « sed a te vinci voluerunt, quem populus romanus, antiquis-« sima belli gloria præfulgens, non refecisset toties consu-« lem, si alium virtute potiorem habuisset. Cæterum ut vi-« cisse viros, viro gloriosum; ita quo quisque est bellicosior, « majori turpitudine cum feminis pugnat.

LXVII. « Neque vero æquum est, innocentes aliena perire « culpa : quod si passi injuriam a viris nostris estis, habetis « vindictam, qua crudeliorem optare inhumanum esset, tot « concisis Cimbrorum millibus, tot in captivitatem redactis : « nos quid commeruimus, quod ex lege, quam sexui nostro « natura dictavit, viros sequutæ has in terras accessimus? « nec si jura gentium, quidquid victi fuisset, fieri victoris « voluerunt, eidem intercedunt, quo minus jure suo, ut ma-« gnorum animorum insita misericordia dignum est, utatur.

LXVIII. « Quare magna nobis spes est, te, post excisum « tot gentium terrorem ad summum gloriæ culmen elatum, « virtutis parto egregie decori adjuncturum esse illustrem « clementiæ famam. Hæc adeo te consequetur, si a nostris « corporibus vim atque injuriam abstinueris. Quod si liber-« tatem integram abnuis, at Vestæ nos sacerdotibus dona, « quo saltem virginibus et sacris, pari castitatis servandæ « lege, serviamus.

LXIX. « Sic enim sunt mores nostri : libertatem ante vi-« tam, pudicitiam ante utrasque ponimus. Audimus profe-« cto, numinis loco apud Romanos pudicitiam coli : huic « aras esse, huic sacra constituta : vestalium autem sacerdotio « nullum in urbe vestra censeri sanctius, diisque gratius. « Igitur non a nobis tantummodo, sed et ab hisce proficisci « preces istas puta : sic tibi Pudicitiam dicere, quæ castis-

§ LXVIII. Oros. — Val. Max. VI, 1, 3. — Liv. X, 23.

« sime a tua Julia colitur, *Mihi cense tributum, imperator,*
« *quod mea causa benigne in has consulueris* hic virgines,
« *Pro ancillis nostris, ejusque honore castitatis et abstinentiæ,*
« *quam communiter culturæ sumus, deprecamur.*

LXX. « Iidem dii, qui pro populi romani tuaque victoria « vota nostra audierunt, hanc a te velut manubiarum par« tem petunt; largius quæ postulaveris daturi, quum per te « plures, a quibus pure colantur, adepti famulas fuerint. « Neque multum est, si verum licet fateri, quod a te peti« mus. Ita sunt propemodum in potestate tua nostra corpora, « ut tamen in sua animi maneant : non potes his invitis au« ferre quidquam; si nihil concesseris, nihil retinebis. »

LXXI. « Quæ sint germanicarum mulierum ingenia, Teu« tonarum te docere potuit exitus : non sumus cognatis no« stris aut cura castitatis, aut contemptu mortis inferiores. » Hæc ubi irrita rediit legatio, Romanique fas esse negarunt concedi, quod postulabatur, proxima nocte totis castris cimbricis mulieres, suffocatis elisisque passim infantibus, aliæ ferro inter se concurrerunt, partim suspendio finierunt vitam: memorant conspectam, quæ pedibus suis duos filios, se ipsam e subrecto temone suspenderit.

LXXII. Viros etiam, qui vel effugerant cladem, vel relicti præsidio aut ob causam in castris fuerant, inopia arborum, funes jugales obductos ad cornua aut crura boum alligasse, deinde stimulis concitasse armenta ad cursum, quo strangulati obtritive interirent: reguli interea duo mutuis vulneribus conciderunt. Sic quoque superfuisse feruntur ad hominum millia sexaginta, quos in captivitatem victor abstraxit. Cæsorum a nonnullis centum viginti millia referuntur, quidam alia viginti millia adjiciunt huic numero; quum Romani de utroque exercitu trecentis minus desiderati essent.

LXXIII. Reguli Cimbrorum, Boiorix non inultus, aliusque nomine Lugius, in acie ceciderunt: Claudicus et Cesorix

§ LXXI. J. Sarisb. Polycrat. VII, 25. — Val. Max. — Flor. — Oros. — Plutarch. in Mar. cap. 14. — Liv. Epit. — Eutrop.

capti sunt. Signa militaria marianus exercitus duo tantum cepit : qui sub Catulo militabat, unum et triginta. Hoc argumento quum minime ambiguum esset, penes utras illo die romanas copias victoriæ pars major fuisset, tamen, ad se trahentibus prædam Marianis, aliud adjectum est evidentius : parmensibusque legatis, qui tum forte aderant, velut arbitris delectis, ostensum a militibus Catuli est, pila, quibus hostes transfixi jacebant, suis emissa manibus esse; id enim cognoscere promptum erat ex hastilibus, in quibus imperatoris sui nomen inscripserant.

LXXIV. Mario tamen priorum rerum splendor, et consulatus nomen, hujus quoque victoriæ gloriam sic adjudicavit, ut vix tenuis inde strictura Catulo relinqueretur. Jam tum his rebus in Urbe auditis, quum initio noctis nuntius pervenisset, nemo fuisse dicitur, quin cum domesticis hilariter epulando, inter deorum nomina C. Mario libaret. Sed in communi civitatis lætitia, studium tamen romanæ plebis eminebat, quæ alioquin Marii tota, nimiis in cælum laudibus efferendo, *tertium post Romulum Camillumque conditorem* appellabat; *huic soli triumphum dandum* dictitans, *neque societate cujusquam imminuendum tanti viri et imperatoris honorem*.

LXXV. Cæterum excludi Catulum ne ipse quidem volebat, non invidiam modo aliam veritus, sed etiam, ne militibus Catuli reclamantibus, suo quoque triumpho impedimentum objiceretur. Quin et alio facto modestiam haud vulgarem prætulit : quum enim totius civitatis consensu, tanquam haud dubius servator Urbis exceptus esset, duplexque triumphus offerretur, contentus uno fuit; simulque de Teutonis ac Ambronibus, quos ad Aquas Sextias, et de Cimbris, quos juxta Padum vicerat, speciosissime triumphavit.

LXXVI. Inter nobiles captivos Teutobodum regem ante

§ LXXIII. Juven. Sat. VIII, v. 253. — Eutrop. — Plutarch. — § LXXIV. U. C. 651; A. C. 101. — Val. Max. VIII, 15. — Plutarch. — § LXXV. Cic. Tusc. Quæst. V, 19. — Liv. Epit. — Plutarch. — Euseb. — Auctor de Vir. ill. cap. 67. — Val. Max. II, 2.

currum egit, tantæ proceritatis virum, ut super tropæa ipsa emineret: quæ res staturam arguit pedum vulgarium decem, aut eo amplius. Duxit et Q. Catulus de iisdem Cimbris triumphum: utrumque suus prosequutus est imperatorem exercitus: quem, deletis ad internecionem cæteris, Tigurinorum autem copiis ex Noricarum Alpium præsidio fuga dilapsis, nec attinebat iisdem in locis detineri, et operæ strenuissime navatæ præmium eripi iniquum erat.

LXXVII. Quanquam et in castris jam honorem quibusdam imperatores habuerant, quorum maxime conspicua virtus fuerat. Nam et Atinati Petreio, a quo servatam in minoribus Catuli castris legionem diximus, datum, ut, Mario Catuloque adstantibus, immolaret foculo posito ad tibicinem prætextatus: et Camertium duas cohortes, quæ præ cæteris egregium certamen ediderant, civitate romana totas donavit Marius; idque postea, quum fecisse contra leges diceretur, ita defendit, præ strepitu armorum se legum vocem tum exaudire non potuisse.

LXXVIII. Quinto etiam Sertorio virtutis causa honor est habitus, quod vestitu gallico Cimbris immixtus, multa utiliter explorata ad Marium retulerat. Post hæc monumenta de manubiis imperatores fecere: C. Marius templum Honoris atque Virtutis; Q. Catulus, quod Fortunæ hujusce diei voverat. Suam ædem Marius, spreta peregrinorum marmorum nobilitate, artificumque græcorum ingeniis, per C. Mucium romanum hominem vulgari lapide curavit ædificandam; invidia, credo, ingenuarum artium, quibus quod plerosque inimicos suos delectari viderat, rude et agreste ingenium, quanta poterat contentione, decus omne detrahebat.

LXXIX. Nam et græcas literas despiciebat hoc prætextu, *quod doctoribus suis ad virtutem parum profuissent*: virtutem autem ille potentia armorum metiebatur; et erat

§ LXXVI. Gassend. in vita Peiresc. p. 147. — Flor. III, 3. — Eutrop. — Plutarch. — § LXXVII. Plin. XXII, 6. — Plutarch. — § LXXVIII. Cic. pro Corn. Balbo, c. 22, et pro Sext. c. 54. — Plutarch. in Sert. c. 3. — Tab. Marm. apud Pigh. — Vitruv. Præf. lib. VII. — Val. Max. V, 2, et II, 2.

omnino adversus humaniora studia durior. Quare, quum in dedicatione ædis ex more spectacula græca ederet, ingressus theatrum assedisse tantum dicitur, et statim discessisse. Atque idem, quum, quod in illa natione commodum ac liberale inerat, tantopere aversaretur, a vanitate credendarum imitandarumque græcarum fabularum non abhorruit: nam ut Bacchi victorias suis non fuisse majores indicaret, post alterum triumphum, cantharo potare solitus est, quod eo poculi genere post Indicas expeditiones usus ille diceretur.

LXXX. At Q. Catulus longe dispari humanitate et modestia, neque insolens quidquam fecit dixitve, et pro magnificentia Urbis et elegantia temporum, monumenta sumptu et arte egregia struxit: porticum in area publica, ubi olim M. Fulvii domus steterat; ædem, quam diximus, in Palatio, quæ regionum Urbis decima numeratur. Novus et inusitatus antea titulus ædis, eoque notabilior fuit, Fortunæ hujusce diei; quia prælium initurus ita votum conceperat: sed hoc in singulos valere dies credebatur.

LXXXI. His rebus lætissima civitas, defunctam se omni periculo, liberatam Italiam, assertum imperium, et carum numinibus populi romani nomen omnibus sermonibus celebrabat: maxime, quod eadem, qua pugnatum erat die, pro Castoris juvenes duos laureatos prætori porrexisse literas percrebuerat; quodque in theatro inter spectandum, nullo certo auctore, victoriæ cimbricæ plausum fuerat. Hoc enim in tanto locorum intervallo fieri sine numine deorum nequivisse; neque alios juvenes, quam Castorem et Pollucem, interpretabantur; proniore in fabulam fide, quod in victoria Paulli macedonica vulgatum simile miraculum fuerat.

LXXXII. Subinde etiam ex Hispania Siciliaque rumores et nuntii grati adventabant. In Hispania victi Lusitani erant:

§ LXXIX. Sallust. Jugurth. cap. 85. — Cic. pro Arch. c. 9. — Plutarch. Mar. init. — § LXXX. Val. Max. III, 6. — Plin. XXXIII, 11, et XXXIV, 8. — Cic. de Leg. II, 11, et pro domo, cap. 38. — Val. Max. VI, 3, 1. — Pub. Victor. — Flor. III, 3. — § LXXXI. Flor. II, 12. — Jul. Obseq.

M'. Aquillius consul rem adversus fugitivos bene gerebat. Iisdem consiliis usus, quæ priore servili bello salubria P. Rupillio fuisse noverat, commeatus angustia maxime subigebat hostem, cui omnis petenda ex desertis aut vastatis Siciliæ agris annona erat. Consul undique subvectis commeatibus ita abundabat, ut etiam civitatibus passim mutuum frumentum daret.

LXXXIII. Sed hanc civitatis ob res lætas exsultationem continuo compressit inusitati sceleris vindictæque horror in Publicio Malleolo, qui servis adjuvantibus matrem interemerat. Quo crimine simul atque damnatus est, os folliculo obvolutum, et soleæ ligneæ pedibus inductæ, et in carcerem ductus est, donec culeus compararetur, in quem deinde insutus vivus est, et in mare præcipitatus: idque supplicii genus deinceps in parricidio, lege lata sancitum mansit.

LXXXIV. Nam antea, quemadmodum Athenis Solon, sic qui leges Romæ tulerunt, pœnas ponere crimini, de quo forte nec cogitabant, insuper habuere: neque enim ante Malleolum tam impius quisquam in Urbe repertus esse dicitur, excepto L. Hostio, qui post bellum secundum punicum, patre interfecto, primus inter Romanos teterrimi facinoris exemplum edidit. Hoc temporum tractu iterum Syria vehementissime agitata bellis est, quam super domestica regum certamina, judaica etiam et ægyptia arma fatigabant.

LXXXV. Judæorum principe Hyrcano mortuo, filius natu maximus Aristobulus sumpto diademate primus omnium post instauratam urbem rex appellatus, vix degustato imperio, successorem fratrem habuit, qui Alexander cognomento Jannæus fuit. Is quum in ora maritima præter Ptolemaida Gazamque, et quod tyrannus Turris Stratonis Zoilus tenebat, omnia sibi parere videret, adjungere cætera

§ LXXXIII. Flor. III, 19. — Cic. de Leg. Agr. II, 30; Rhetor. ad Herenn. I, 13; de Invent. II, 50, et pro Sext. Rosc. c. 25. — Liv. Epit. — Oros. V, 16. — § LXXXIV. Dig. de L. Pomp. de Parricid. l. 9; l. XLVIII, tit. 9. — Plut. Romul. c. 42.

cupiens, a Ptolemaidis obsidione orsus est. Syriæ reges Grypus atque Cyzicenus Antiochi, velut athletæ, quos, viribus defectis, cedendi pudor dirimi non sinit, ne præsidio essent, rebus accisis, et mutuo metu vetabantur. Zoilus, quanquam coactis copiis omnia tentaret, haud satis idoneus defensor erat.

LXXXVI. Ad Ptolemæum Lathurum legatos mitti placuit, qui pulsus Ægypto Cypri regnum occupaverat. Causa pellendi varie traditur, ut ab initio haud dubie parum constanti rumore, et pro odio studiove cujusque in regem, aut matrem ejus. Sævisse quidam in paternos amicos scripserunt: alii, fictum id crimen, et fraude reginæ productos in publicum eunuchos vulnera, quæ sponte passi erant, tanquam regiæ crudelitatis notam ostentasse; alia quoque adjecta atroci criminatione, ideo tam acerbe tractatos, quod insidias matri struentem prohibuissent.

LXXXVII. Multitudo, veris simulatisque perinde moveri sueta, concursu ad regiam facto, haud dubitanter interfecisset Ptolemæum, nisi, propere conscensa navi, furentium manus evasisset. Inter hæc Ptolemæus Alexander, qui consiliorum istorum haud ignarus in Ægyptum venerat, Pelusio evocatur a matre, et, sicut decimo ante anno Cleopatræ cordi fuerat, sed citius non potuerat obtineri, dejecto fratre, rex appellatur, ut commune cum matre jus imperii haberet.

LXXXVIII. Mulier, omnia divina humanaque odiis, armis, incestuque miscere sueta, etiam alteram majori filio uxorem Selenen adimit, quanquam duos ex ea liberos habenti : quam deinde in Syriam Grypo nupturam cum ingentibus auxiliis misit, ne Cyzicenus ad recuperandam Ægyptum amico et socio Lathuro ferre opem posset. Interea neque copias in Cyprum mittere desinebat, ut ea quoque insula filium expelleret: sed ut quisque in insulam venerat, e vestigio ad Ptolemæum deficiebat, præter Chelciam et

§ LXXXVI. Joseph. XIII, 19 et 20. — Porphyr. apud Euseb. — Pausan. lib. I. — Justin. — § LXXXVII. Justin. XXXIX, 4.

Ananiam fratres, Oniæ filios, qui fidi manebant Cleopatræ, propterea quod gens eorum Judæi in pretio apud reginam erant.

LXXXIX. Lathurus, precibus Ptolemæensium motus, exercitum triginta circiter millium imponit in naves, et vela in Syriam facit. Spem enim legati fecerant, simul fuisset conspectus, protinus Gazæos ad illum, Zoilumque et Sidonios cum aliis circa civitatibus accessuros. Sed dum in cursu Ptolemæus est, fit certior, mutata Ptolemaide consilia esse, Demæneto quodam auctore, qui cives suos admonuerat, *ne vano fortasse libertatis amittendæ metu, certum et grave jugum arcesserent : et periculum ex Cleopatra* ostendebat, *non passura filium, quem etiam Cypro ejicere studeret, ad ipsos Ægypti fines opibus et clientelis augescere.*

XC. Ille nihilominus, quo intenderat, classe ducta, ad Sycaminum exscensionem facit; copiisque recensitis, ad Ptolemaidem movet. Oppidani neque ad ipsum mittebant legatos; neque missos ab ipso recipere mœnibus, aut omnino audire voluerant. Zoilo tamen Gazæisque societatem cum eo jungentibus, rex Judæorum Alexander, potentiam hostis veritus, ab obsidione Ptolemaidis discedit; pecuniaque Ptolemæo promissa, palam amicitiam ejus fingit; at clandestinis in Ægyptum nuntiis Cleopatram in perniciem ejus stimulat.

XCI. His rebus compertis, Lathurus, parte copiarum in obsidione Ptolemaidis relicta, cum cæteris ad vastândum Alexandri regnum proficiscitur. It obviam Judæus cum ingenti exercitu : quinquaginta hominum millia fuisse, quidam etiam octoginta tradiderunt. Ibi magnum ad victoriam momentum Ptolemæo Philostephanus attulit, aciei struendæ non vulgaris artifex : ingens Judæorum cædes fuit : triginta millia interfecta alii auctores sunt; Timagenes, millia quinquaginta.

XCII. Sed filii successibus invidens Cleopatra, mittit Chel-

§ LXXXVIII. Strab. apud Joseph. XIII, 18. — Joseph. XIII, 20. — § LXXXIX. Joseph. XIII, 20 et 21.

:iam et Ananiam duces, mox filium Alexandrum, deinde psa subsequitur; Ptolemæum undique proturbat : is non segniter invadit Ægyptum, quam sine copiis et regibus facilem recuperatu existimabat. Sed a Cleopatræ ducibus iterum ejicitur. Regina cum Alexandro Judæo fœdus ferit Scythopoli : deinde in Ægyptum redit. Judæus, etiam regresso n Cyprum Ptolemæo, Syriam Cœlen magno iterum bello premit : Amathunta, Raphiam, Anthedonem, et nobilissimam Gazæorum urbem expugnat : multa millia occidit hostium, multa et ipse, cæsus a Theodoro Zenonis filio, cæsus ab Apollodoto, perdit.

XCIII. Hoc ferme in statu res Syriæ et Ægypti erant; neque mora fuit, quin sævissimis iterum motibus urbis romanæ quies et concordia turbaretur : adeo maximis quibusque opibus minimum securitatis inest, quando, abolito justi honestique studio, mortales ambitione et avaritia vecordes, forensibus atque militaribus artibus, quæ firmandis publicis rebus esse debuerant, ad convellendas abutuntur!

§ XCIII. U. C. 651; A. C. 101.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXIV

IN LOCUM LIBRI LXIX LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI NONI.

L. Apuleius Saturninus, adjuvante C. Mario, et per milites occiso A. Nonio competitore, tribunus plebis per vim creatus, non minus violenter tribunatum, quam petierat, gessit; et, quum legem agrariam per vim tulisset, Metello Numidico, eo quod in eam non juraverat, diem dixit: qui quum a bonis civibus defenderetur, ne causa certaminum esset, in exsilium voluntarium Rhodum profectus est; ibique legendo et audiendis magnis viris avocabatur. Profecto C. Marius, seditionis auctor, qui sextum consulatum per tribus sparsa pecunia emerat, aqua et igni interdixit. Idem Apuleius Saturninus tribunus plebis C. Memmium candidatum consulatus, quem maxime adversarium actionibus suis timebat, occidit: quibus rebus concitato senatu (in cujus causam et C. Marius, homo varii et mutabilis ingenii, consiliique semper secundum fortunam, transierat, quum eum tueri minime posset), oppressus armis cum Glaucia prætore, et aliis ejusdem furoris sociis, a Rabirio quodam interfectus est. Q. Cæcilius Metellus ab exsilio, ingenti totius civitatis favore, reductus est. M'. Aquillius proconsul in Sicilia bellum servile excitatum confecit.

I. Tempestatum, quæ deinceps continuata malorum serie romanam urbem, per horrendas seditiones et arma civilia ad naufragium libertatis compulerunt, causæ quidem variæ,

sed præcipuus turbo C. Marius fuit; cujus inexplebilem sitim, neque soliti honores ulli, neque insoliti satiabant, quo minus semper avidus et hians, majorem, quam legibus aut voluntate civium adipisci erat, potentiam affectaret. Igitur commodissimum rationibus suis L. Apuleii Saturnini ingenium priori ejus tribunatu expertus, eumdem magistratum denuo petentem modis omnibus juvandum existimabat.

II. Apuleius enim non modo Q. Metellum, a quo notatus censore fuerat, habebat odio, sed erat omnino senatui ob hujusmodi causam infestissimus. Rex Ponti Mithridates, quum sibi nihil non effecturus tuto videretur, si Patres muneribus propitiasset, legatos cum magna vi pecuniæ Romam miserat. Ea res ubi cognita Saturnino est, jam tum senatus inimicus et obtrectator, cum magna contumelia principum, legatos ignominiosissime accepit. Illi a Patribus omnia pollicitis animati, accusato Saturnino, *uti de injuriis suis cognosceretur*, postularunt.

III. Lege Servilia de causis hoc genus senatores judicabant: quum igitur et factum atrox esset (semper enim apud Romanos sanctum habitum jus legationis fuerat), et judices reum odissent; in maximas angustias metusque conjectus Apuleius est. Idcirco gravitate periculi demissos animos gerens, ad communem infelicibus misericordiæ portum confugiebat, sordidatus promissaque barba cœtus obiens, et, genibus hominum accidendo, prehendendo manus, obtestando cum lacrymis, nihil prætermittebat eorum, quæ in ultimo timore fieri a periclitantibus reis consueverunt.

IV. Plebi præcipue salutem suam commendabat, *opprimi suam innocentiam invidia et conspiratione Patrum* dictitans: *non ob aliud, quam quod commodorum plebis studiosissimus semper fuisset : neque spem ullam in religione judicantium esse, eosdem inimicos et accusatores, et judices habenti.* Sic occupatis irritatisque vulgi animis, quum die ferendorum suffragiorum infinita hominum millia ad judicium concur-

§ I. U. C. 651; A. C. 101. — Plut. in Mar. — Liv. Epit. — Supra LXVII, 63, et LXVIII, 34. — § II. Diodor. apud Fulv. Ursin.

rissent, territis judicibus factum est, ut præter opinionem omnium Apuleius absolveretur.

V. Igitur vindictæ locum quærens, quum a Glaucia prætore, illo quoque parem ob causam inimico Metelli, comitia tribunitia haberentur, candidatum se ostendit. Non erat obscurum, quam id inimicum adversumque Patribus et quieti civitatis esset: itaque consensu hominum, quibus aliqua alterutrius eorum cura erat, effectum, ut, eo præterito, novem utique tribuni designarentur: tanto ille impotentius satagere, ut vel extremo loco adhæresceret. Sed competitor A. Nonius, vir insignis, pariter in ipsum atque Glauciam libera contentione invectus, ut repulso Apuleio ipse designaretur, obtinuit.

VI. Quod ubi factum, et virum acrem, tribunitia potestate suffultum, homines scelesti timuerunt; protinus solutis comitiis, populi fæcem, et de C. Marii militibus aliquammultos immiserunt: a quibus in caupona, quo forte trepidus confugerat, confossus est. Id facinus quum omnibus æquis atque iniquis sævum, atrox, neque contra mores tantum, sed etiam contra libertatem videri, auctores ejus intelligerent, operam enise dederunt, ut postridie summo mane per infrequentiam L. Apuleius tribunus plebis fieret.

VII. Sic nemo de Nonii indigno interitu queri ausus: eademque potestas, quæ innocenti contra vim injustam auxilio esse non potuit, facinorosis adversus vindictam legum præsidio fuit. Neque multo melioribus artibus, quum deinde consularia comitia haberentur, C. Marius sextum designatus est. Quo enim Q. Numidicum, qui unus ea tempestate nobilium recuperare velut mancipatum Mario consulatum posse videbatur, illo honore depelleret, per tribus divisa pecunia, ipse cum L. Valerio Flacco renuntiatus est.

§ V. Appian. Civ. lib. I. — Val. Max. IX, 7. — Oros. V, 17. — § VI. Flor. III, 16. — Val. Max. — Liv. Epit. — Appian. — Auct. de Vir. illustr. cap. 76. — Plutarch. in Mar. cap. 47. — § VII. U. C. 652; A. C. 100.

VIII. Et ipsi quidem in mercedem meritorum datus videri consulatus poterat. L. Valerium non ut collegam, sed ut administrum haberet, allectum ab eo constabat. Hunc in modum parti magistratus, nihilo deinde quietius sanctiusque gesti : idque licet fallere neminem posset, prodigiorum quoque terrores denuntiare visi : clypeus ardens ab occasu ad ortum, occidente sole, scintillans transcucurrit; id Tarquiniis nuntiatum : e Piceno, terræ motu passim ædificia prostrata, fremitumque armorum ex inferno auditum esse. In foro quoque romano quadrigas auratas sudorem emisisse creditum.

IX. Sed Apuleius, inito magistratu, quo simulatione legum, jus omne perturbaret atque tolleret, promulgavit sane multas non sine motu civitatis, et propemodum manifesto bello. Ad hæc omnia adjutore C. Mario utebatur : cujus etiam in gratiam pleraque fiebant; quo et plebi militibusque ejus multa darentur, et inimicus Marii Q. Metellus opprimeretur. Igitur agrum, quem Cimbri Gallis, Marius Cimbris ademisset, publici juris factum esse contendens, ferebat, *ut colonis civium romanorum nominisque latini divideretur.*

X. Achaiam atque Macedoniam thracico bello, servili Siciliam desolatas, novis colonis; præterea Cæpionis aurum tolosanum emendis alibi agris destinabat : adjiciebatur Mario, *ut in singulas colonias sociorum ternos cives romanos facere posset.* Ferebat et Frumentariam, *ut semissibus et trientibus, quod Sempronia lex pretium posuerat, remissis, frumentum populo divideretur.* Id quum senatus, a Cæpione, qui tum quæstor urbanus erat, edoctus, *ærarium huic largitioni ferendæ impar esse, contra rempublicam fieri* decrevisset; neque tamen Saturninus absisteret, etiam collegarum intercessione spreta : Cæpio, cum viris bonis impetu facto, disturbat pontes; disjicit sitellas; legem, quæ contra

§ VIII. Vell. II, 12. — Plut. — Liv. Epit. — Plin. II, 34. — Jul. Obseq. — § IX. Cic. de Orat. II, 25. — Appian. — § X. Auct. de Vir. ill. — Cic. pro Balbo, cap. 21; Rhet. ad Herenn. I, 12.

armis, adversarios loco pellunt : lex Agraria per vim perfertur. Nihil non horum de consilio consulis Marii gerebatur : isque in senatu, quo magis adversarium illaquearet dolis, multa in speciem *de impotentia Saturnini* questus, adjecit, *neque se juraturum, neque alium, qui saperet, facturum existimare* : non dubitanter idem de se Q. Numidicus confirmavit.

XV. Sed neutiquam par utrique in eodem sermone fides erat. Metello timere turpe, mentiri morte pejus videbatur : Marius, honestarum artium rudis, et atrocium belluarum more tantum ad nocendum instructus ingenio, quid polliceretur, aut quomodo servaret promissa, nihil pensi habebat. Vultum ac verba fingere, fallere, pejerare, quod deterrimo cuique promptissimum est, artem atque virtutem arbitrabatur. Die quinto, quam rogata lex erat, tribunus Patres ad jurandum in rostra vocat. Marius vix quinta diei parte reliqua senatum trepide cogit; verbisque de lege et jurejurando factis, *venisse sibi in mentem* ait *salubre consilium, ne plebs irritata turbas det, si jurare senatus nolit : censere jurandum in legem, siquidem lex esset : ita deceptam agrestem multitudinem Urbe amoveri : neque religione quemquam ejus servandæ legis adstringi, quam, per vim et contra auspicia latam, Jove tonante constaret.*

XVI. Neque die cunctatus, quum nemo responderet, Patribus angustia temporis et atrocitate rei turbatis ac stupentibus, ad ærarium pergit, ubi jurare quæstores moris erat : primusque omnium in legem jurat. Idem quum inter plausum et exsultationem præsentis plebeculæ amici ejus fecissent, cæteri deinceps ad unum omnes metu sequuti sunt. Unus inter tot primores Q. Metellus firmus immotusque in sententia perstitit : non minis tribunitiis, vulgique strepitu territus animo, non propinquorum amicorumque precibus mollitus. Aiunt, discedentem foro, cum prosequentibus ita disputasse, ut *peccare pravorum ingeniorum esse* diceret; *recte facere sine periculo, vulgarium : at egregios*

§ XV. Dio apud Vales. — Appian. — Plutarch.

animos, ab justo honestoque nullis aut præmiis, aut minis dimoveri.

XVII. Die sequenti L. Apuleius, misso viatore, Q. Metellum extrahi curia jubet: appellati alii tribuni vetant. Ibi Glaucia, tribunitii furoris satelles, ad rusticas tribus advolat: *frustra perlatam legem, frustra spem agrorum conceptam* clamitat, *si Metellus in Urbe sit: neque agros accepturum quemquam, si lex non sit; neque legem fore, si vim ejus solo à quoquam impune contemnendo patiantur.*

XVIII. Eadem et Apuleius inculcat. Pro suo lucro quidvis volente vulgo, facile fit plebiscitum, *ut ex certa die Metello aqua et igni interdictum sit; neque exinde tecto eum suo quisquam recipiat; eamque rem consules proposito edicto consciscant.* Omnium tanta re turbatis animis, quum deterior pars vulgi tollere Metellum cuperet, boni cives defenderent; atrox certamen imminebat, nec nisi multorum mortalium sanguine, Urbisque ipsius periculo transigendum.

XIX. Eo tempore Q. Numidicus egregium et virum et civem præstitit: nam neque de sententia, quam rectam atque salutarem esse sciebat, decedere, neque cuiquam causa periculi esse voluit, patriæ salutem potius, quam conspectum retinere cupiens. Gratias igitur agens civibus, qui se paratos ad omnia, pugionibus etiam accincti, offerebant, ægros animos leni sermone mulcebat: *infinitis modis sibi futurum molestius, si hoc modo manendum in civitate esset: neque vero grave aut indignum aliquid accidere, si proficiscatur: nam aut revocaturos eum cives, si resipuissent; aut, si pergerent insanire, ubivis melius, quam tali in civitate, futurum.* Ita voluntario exsilio solum vertens, navigavit Rhodum; ibique legendo, et magnis audiendis viris vacans, fructum, quem jam ex iisdem studiis præclarum ceperat, magis magisque confirmavit.

§ XVII. Flor. III, 16. — Cic. pro Sext. c. 16. — Vell. II, 15. — Auct. de Vir. ill. in Metello. — Plut. — Appian. — § XVIII. Cic. pro domo, c. 31. — § XIX. Val. Max. III, 8. — Cic. pro Sext. c. 47, et pro Balbo, c. 5. — Flor. — Appian. — Plut. — Liv. Epit. — Vell. I, 15. — Plin. III, 17.

XX. Profecto C. Marius, ut plebiscito comprehensum erat, aqua et igni interdixit. At Apuleius, licet civili certamine victor, haud adeo multa ex legibus suis egisse videtur, tempore exclusus, et abrogatis post necem ejus, quæ tulerat, plurimis. Unam sane eo anno deductam in Gallias coloniam invenio Eporediam, in Vagiennorum agro: sed ne id quidem oppidum L. Apuleio originem debere argumento est, quod *ex libris sibyllinis conditum* affirmant: *nomen inde datum, quod Eporedias Galli bonos equorum domitores vocarent*, accepimus.

XXI. Ita non diu lætatus proventu scelerum Apuleius, ipso, cujus in gratiam tam multa peccaverat, C. Mario vindice, pœnas dedit. Quotidie enim insolentior, ne amicos quidem jam respiciebat: denique Glauciæ prætori sellam conscidit, quod, se concionante, jus dicens populi partem avocasset. Marium quoque, pro præstito ei obsequio adstrictum ad omnia, quæ vellet, ratus, cœptorum consiliorumque impotentia lassabat. Atque is, quum hinc senatus, inde plebis studia voluntatemque spectaret, sententiæ diu anceps, ad extremum facinus fecit plane illiberale et veteratorium, quo magis etiam inter se commisit utrosque, faxque et incentor sanguinariæ seditioni, quæ mox insequuta est, infidelis amicus, neque melior civis, exstitit.

XXII. Quum enim noctu ad eum principes civitatis venissent, ut perditis Apuleii conatibus obviam consul iret, petentes, illis ignorantibus, admissum alio ostio tribunum in diversa ædium parte opperiri jussit. Deinde, simulato alvi profluvio, ad hunc, rursus ad illos, sæpius transcurrens, quum utrisque volentia respondisset, ita dimisit, ut cupidiores contentionis abirent, quam venerant. Saturninus, quo destinata perficeret, tertium tribunatum plebis petebat, producto etiam, ut magis popularis videretur, in comitia quodam Equitio libertini ordinis, vel, ut alii credebant, fugitivo, sed qui, ut prædiximus, Ti. Gracchum patrem mentiebatur.

§ XXI. Auct. de Vir. ill. cap. 73. — Plutarch. — Appian.

XXIII. Ejus nominis favore quam carus populo fuerit, tum præcipue patefactum, quum a petitione nolens desistere, jussu C. Marii consulis in publicam custodiam ductus est. Plebs enim, claustris carceris convulsis, raptum, humerisque suis reportatum, una cum L. Apuleio tribunum fecit. Tum vero, semel ruptis omnibus timoris et verecundiæ vinculis, Apuleius, nihil, quod animo suo collibitum esset, aut turpe cogitatu, aut arduum factu putans, aliud facinus non modo summæ audaciæ, sed etiam exempli novi, aggreditur.

XXIV. Comitiis consularibus, quum haud dubiis suffragiis renuntiatus M. Antonius esset; in alterum locum C. Memmius, C. Servilius Glaucia competitores erant. Non poterat ambigi, uter potius crearetur, si suæ potestatis mentisque populus esset: jam viro nobili sordidum, acri et integro seditiosum, comparabant; et secundum legem petenti eum, cujus tum maxime præturam gerentis haberi legibus ratio non poterat: biennium enim duos inter curules magistratus interesse, neque continuari honores oportebat. Glaucia et Apuleius, quum obesse consiliis suis legem viderent, consulem autem Caium utique Memmium, cujus vim, moresque timebant, fieri nollent, seditione mota, cui rei olim assueverant, fugientem adversarium, percussoribus in conspectu omnium immissis, per quemdam P. Mettium fustibus comminutum sustulerunt.

XXV. Turbatis ita comitiis, L. Apuleius domum cum operis suis regressus, intra privatos parietes concionem habet, acta defendit, studia suorum laudat, utque velint ad reliqua sibi præsto esse cohortatur. Illi lætis vocibus adstrepunt, suam operam pollicentur, fausta in eum omina congerunt, *imperatorem* aliis, aliis *regem* appellantibus : easque voces ab homine vesano gratanter exceptas reperio. Postri-

§ XXIII. U. C. 652 ; A. C. 100. — Auct. de Vir. ill. cap. 62. — Appian. — Cic. pro Rabir. cap. 7, et pro Sext. cap. 38. — Flor. III, 16. — Val. Max. IX, 7. — § XXIV. Oros. V, 17. — Cic. in Bruto, cap. 62. — Gruch. de Comit. lib, I, cap. 3. — Vell. II, 12. — Appian. — Liv. Epit. — Flor. III, 16.

die senatus in curia, eques et quidquid in populo integrum erat, in foro, convulsum civitatis statum, fractas et abjectas leges, salutem bonorum scelestissimi cujusque audaciæ obnoxiam acerbe queritur, vindictam poscit, Apuleio cæterisque minitatur.

XXVI. Fit senatusconsultum, *ut C. Marius, C. Valerius consules, adhiberent tribunos plebis et prætores, quos eis videretur; operamque darent, ut imperium populi romani, majestasque conservaretur.* Omnibus promptissime offerentibus, Marco etiam Scauro vehementer hortante, Marius consul, homo mutabilis ingenii, quum se adversus consensum Urbis causam improborum civium tueri non posse cerneret, transit palam ad bonos, plebemque leni oratione sedatam centuriat, arma ex ædificiis publicis distribuit, portas communit, Flaccum collegam cum præsidiis in colle, M. Antonium consulem designatum extra Urbem excubare jubet.

XXVII. L. Apuleius cum suis, et quos præterea subito concire ex agris proximis potuerat, in forum venit: ibi, occurrentibus Marianis, aperto prælio concurritur. Victus Apuleius, cum suo fictitio Graccho, itemque prætore Glaucia, et C. Saufeio quæstore in Capitolium evadit: *Marium consulem sibi cogitatorum actorumque omnium auctorem esse* proclamat: et ad servitia concitanda pileum in modum vexilli extollit. Multi tamen rebellium, priusquam se recipere, quo intenderant, possent, in clivo capitolino conciduntur: ob hæc et priora quum Apuleius, et qui cum eo erant, hostes ab senatu judicati essent, incredibili consensu Patrum equitumque romanorum armatis completur forum: quos inter et M. Scaurus, et Q. Scævola, hastilibus confecta ævo morbisque corpora sustinentes, in comitio stabant.

XXVIII. Postremo, sive jussu Marii, sive dum ille consulto cunctatur, sponte aliorum fistulæ, quibus in Ca-

§ XXV. Flor. — Plutarch. — Appian. — Cic. pro Rabir. cap. 7; Philipp. VIII, 5, et Catil. I, 2. — Val. Max. III, 2. — Liv. Epit. — Oros. — Auct. de Vir. illustr. cap. 73.

pitolium aqua deducebatur, abrumpuntur. Ea res tantam sitis rabiem injecit obsessis, ut C. Saufeius *incendi Capitolium* juberet: *id magnis et infelicibus ausis pulcherrimum bustum fore*. Sed Apuleius et Glaucia, quibus in amicitia Marii plurimum erat fiduciæ, legatos mittunt, acceptaque fide, cum cæteris ducibus factionis, ab arce descendunt. Sed vociferante populo, *nullam sine senatusconsulto dari fidem potuisse*, C. Glaucia, quum in domum Claudii fugisset, extractus, fractaque cervice, publice occisus est.

XXIX. Cn. Dolabella, Saturnini frater, et L. Geganius in olitorio foro interfecti. Cæteros consul Marius in curiam Hostiliam accepit, quasi legitimum ad supplicium servaturus: sed intelligens artificium populus, impetu in curiam facto, aliis fores molientibus, aliis tegulas jacientibus in inclusos, vanam ei hanc calliditatem fecit. Ita multi mortales, quos inter Q. Labienus, et cum ipsis magistratus insignibus C. Saufeius, L. Saturninus, itemque ille, qui C. Gracchus vocabatur, eadem die, qua tribunatum inierat, id est, a. d. nonas decembres, trucidati.

XXX. Corpus L. Apuleii Saturnini in ipsa morte laceratum est: caput deinde C. Rabirius ludibrii causa per convivia circumtulit. Scævæ, servo Q. Crotonis, cujus manu cecidisse L. Apuleius ferebatur, libertas publice data: bona interfectorum, P. Furio tribuno plebis ferente, publicata sunt. Crebræ per eos dies senatus populique voces atque significationes, *rescindi acta obscœni tribunatus, revocarique ab exsilio Numidicum*, postulaverant: quibus inducti L. Porcius Cato, Q. Pompeius Rufus, rogationem de reditu ejus promulgarunt: erat omnino ea causa Metelli, ut speciosa esset et facilis suadentibus legem oratio.

XXXI. « Eum virum patriæ se restitutum cupere dice« bant, quem, si esset alibi natus, ultro adsciscendum, « atque etiam quovis pretio invitandum in civitatem omnes

§ XXVIII. Appian. — Flor. — Cic. in Bruto, cap. 12. — Auct. de Vir. illustr. — Vell. — § XXIX. Appian. — Oros. — Auct. de Vir. ill. — Ascon. in Verr. 2. — § XXX. U. C. 652; A. C. 100. — Cic. pro Rabir. cap. 11.

«faterentur. Nunc ab antiquissimis temporibus nobilem «Cæciliorum familiam, hoc nulli majorum impar decus «ideo nimirum protulisse, ut inter illustrem domi bellique «navatam operam, Urbe, quam ornasset, pelleretur, et in-«glorium, neglectum, abjectum, in exsilio consenesceret! «Quem vero animi proprie et vere romani hunc publicum «dolorem, et hanc turpitudinem perpeti posse? summæ «virtutis et innocentiæ virum per Græciam Asiamque et «transmarinas provincias obambulare, quacumque incede-«ret, probitate oris, sanctitate morum, testimonium suæ «gravitatis, signum ægrotantis reipublicæ, præsagium rui-«turæ, circumferentem.

XXXII. «Quid enim aut salvi sperari bonis remotis viris, «aut quid objici Metello posse, quominus inter optimos «numeretur? Quum ætas ejus in ea tempora incidisset, qui-«bus antiqua virtus atque integritas mirifice decrevisset; in «periculis fortem, in magistratibus et imperiis abstinentem «fuisse: domi optimum patremfamilias, in republica præ-«stantissimum civem, gravissimum senatorem egisse. Illud «ipsum unicum viri crimen, quod in legem Apuleiam jurare «noluisset, ita comparatum, ut laudari satis nequeat: tan-«tum uno illo facto gravitatis in moribus, constantiæ in «periculis, pietatis in causa patriæ eminuisse.

XXXIII. «Nec enim repugnasse illum voluntati populi «romani: sed exemplum dedisse omnibus, quid velle debe-«rent, et quomodo vitare fraudem improborum, qui sub «larva boni publici suis commodis prospexerint, eorumque «audaciæ possent resistere. Frustra legem obtendi, quæ per «fraudem lata, per iracundiam jussa, neque initio probata «sit, vel suis auctoribus: et nunc eodem populo rescin-«dente, postquam esset omnibus exsolutus cæcitatis et im-«prudentiæ vinculis, abrogari posse, quod tum a decepto «et properante decretum esset.

XXXIV. «Idque ipsum omnino fieri oportere, jam totam «civitatem, omnesque illius partes, gravi significatione vo-«luntatis præjudicasse. Plane in legem Apuleiam, auctore «C. Mario, exigente populo romano, jurasse senatum: sed

« postea, quum ejus hominis actiones paulo maturiore judi« cio expendissent, hostem ab senatu judicatum Apuleium, « a consulibus obsessum, a plebe contrucidatum esse. Mi« nime decorum dominæ gentium civitati, ut quem ob « pravas actiones interfecisset, ejus acta contra publicam « utilitatem, contraque suæ voluntatis inclinationem servet « ac tueatur. Talem fuisse Apuleium, ut odio nefarii homi« nis, etiam probæ commodæque, si quæ essent, rogationes « esse irritæ, atque per alium referri deberent: legem ipsam « talem, ut, quia publicam utilitatem famamque lædat, abo« lenda sit, etiamsi ab optimo tribuno et patriæ amantissimo « perlata fuisset.

XXXV. « Omnino lætandum esse, quod malis factis « tametsi seræ pœnæ, graves tamen sint redditæ: sed non « posse existimari, quæ porro sit futura conditio vivendi in « ea civitate, in qua pessimis exitium, optimis exsilium sit « propositum; qui inter hos sint, incerti de suo statu, alio« rum morte, aliorum fuga vel gaudere intemperanter, vel « contristari acerbe cogantur.. Neque temere exstiturum, « qui pro republica certaminibus gravissimis domi bellive se « offerat, si etiam in summa integritate, et prosperrimo re« rum cursu, bonis factis, ubi præclare ceciderit tralatitius « honos; sæpe nihil præter inimicitias et odia cum priva« tione dignitatis, patriæque, et carissimorum pignorum « rependatur; neque a tanta iniquitate aut sua quemque me« rita, aut majorum ingentes laudes possint vindicare.

XXXVI. « Si nihil fecisset Metellus, quam quod do« mando Jugurtha, labantem populi romani auctoritatem, « apud socios hostesque ex aliorum ducum culpa, ad pri« stinum splendorem industria ac virtute renovasset; tamen « non fuisse committendum, ut adversus hoc tantum me« ritum tam ingrata civitas esset. Jam multa Cæciliorum « egregia posse commemorari, sine quorum ope longissimo « tempore nullum sit magnum gestum a populo romano « bellum : nulla cum quoquam hoste suscepta contentio, in « qua non aliquod insigne virtutis amorisve in patriam opus « Metelli edidissent.

XXXVII. « Exstare quidem ejus operæ testimonium amplissimum in ipsis cognomentis, quibus fecunda maximorum virorum familia, pari decore, appellationibus diversis « distinguatur. Inde Macedonicos ortos, et Baleares, et Creticos, prætereaque Dalmaticos, quorum cognomentis totidem romani populi insignes victoriæ commemorentur. Hos « et his ortos quotidie pro Q. Numidico deprecari, alios coram, circumeundo civitatem, prensando obvios, profundendo lacrymas; alios memoria nominis et gloriæ, et quodam imaginum mœrore, quæ sordidæ neglectæque per « lugentes domos, muta quadam significatione desiderare « gentilem dominorum suorum videantur.

XXXVIII. « An a quoquam non emortuæ pietatis adspici « Q. Metellum adolescentem siccis oculis posse, tantum lacrymarum profundentem pro reditu patris, tantum in precandis etiam infimis civium subeuntem indignitatis? quum « ille jam maturus honoribus, nulla aliarum rerum cura, id « unum in magnam petentis gratiam concedi postulet, quod « sine summa immanitate negari non possit: ut Q. Numidicum, hoc est, custodem defensoremque suum recipiat respublica, non minus orba ejus viri discessu, quam sit ea « domus, quæ in copia multorum præstantissimorum virorum, tamen omni luctu calamitosius judicat ferre desiderium unius.

XXXIX. « Nam idem vobis L. Dalmaticus vir consularis, « idem C. Metellus censorius, cum liberis suis, sæpissime, « neque magis verborum, quam intimi doloris mœstitiæque « significatione confirmarunt. Jam sororum ejus filios Lucullos, Servilios, Scipiones quid referam, illustrium virorum « posteros, ipsosque jam magnis populi romani beneficiis ita « usos, ut majora meriti videantur? Non possunt horum « omnium tam justæ, tam assiduæ preces sperni; non debent. At legem objiciunt, quos confiteri in hoc facto sensum suum operamque merito pudet. Omitto eos, qui tamen « nec genere spernendi, nec numero pauci sunt, qui legem

§ XXXVIII. Diodor. ap. Vales. — Cic. ad Quirit. post redit. cap. 3.

« fuisse negent : fuerit sane lex, et quod per vim rogatum « est, jure valere defendamus : tamen et olim Furius Camil« lus, et nuper P. Popillius in civitatem recepti sunt, quum « iis legibus pulsi essent, quas fuisse leges nemo dubitaret. « Nam quæ in sciscendis rogationibus populi potestas est, « eadem in abrogandis valet : et minor est pudor emendare, « quæ peccata sunt, quam errorem contumacia tueri. »

XL. Quum hæc consensu prope omnium audirentur, tamen factione Marii consulis, et improbitate P. Furii, conatus ille tum quidem frustra susceptus est. Homo libertini generis, ob equum a censore Metello ademptum adeo pertinaciter retinebat iras, ut Q. Metellum adolescentem, ad genua sibi accidentem, in conspectu populi superbissime fastidiret, irritumque petitionis repelleret. Quæ res summam uti Furio invidiam, ita Metello laudem attulit, qui ob enisum reducendi parentis studium, non minus magnifico nomine, quam si opulentissima gente perdomita cepisset, *Pius* appellatus est; tantumque favoris promeruit, ut in petitione pontificatus consularibus viris adolescens præferretur.

XLI. Dum hæc in Urbe, mixta bonis malisque exemplis geruntur, M'. Aquillius proconsul bene cum fugitivis in Sicilia depugnavit, regemque illorum Athenionem sua manu interfecit; ipse vicissim ab eodem juxta caput vulneratus. Reliquiæ servorum ad decem millia, quum pugnandi copiam non facerent, in loca munita et inaccessa refugientes, clausæ obsessæque ad id necessitatum redactæ sunt, ut præ fame alii ab aliis vorarentur. Circa idem tempus etiam atheniensis ager servili tumultu vastatus est, ex arce Sunii promontorii: quam præfectis et custodibus interfectis metallarii, multa hominum millia occupaverant : neque quando, aut a quo motus iste compressus sit, reperio; nisi quod suspicari licet, Postumio consuli Achaiam provinciam evenisse; collegam enim Antonium in Urbe mansisse, argumenta multa sunt.

§ XL. Plutarch. in Mar. cap. 52. — Appian. Civ. lib. I. — Dio apud Vales. p. 638. — Val. Max. V, 2. — Auct. de Vir. ill. cap. 63. — Jul. Obseq. — § XLI. Euseb. Chron. — Diod. Eclog. lib. XXXVI. — Posidon. apud Athen. VI, 20. — Pausan. — Pigh. Annal.

XLII. Quum deinde M. Antonius, A. Postumius Albinus ɪnsules essent, C. Julius L. F. pontifex nuntiavit, *in sacra-o in regia hastas Martis movisse :* de ea re ita censuit sena-ɪs, *ut M. Antonius consul hostiis majoribus Jovi et Marti ·ocuraret, et cæteris diis, quibus videretur, placandis : uti rocurasset, satis habendum : si quid succidaneis opus esset, obigus accederet.* Quod postremum arguit, nondum pacata icilia, et malis Italiæ frugibus, famis metum fuisse : quem iam fremitus, ab inferno ad cælum ferri auditus, signifi-ıre putabatur.

XLIII. Ob id et pleraque alia prodigia (nimbis enim et rocellis, aut fulmine dissipata plurima, Lanuvii in æde Ju-onis Sospitæ in cubiculo deæ sanguinis guttæ, in Urbe ubo visus ; Nursiæ sacra ædes terræ motu disjecta fuerat) rbs lustrata : populus stipem, matronæ thesaurum, et vir-nes donum Cereri et Proserpinæ tulerunt : per virgines ginti septem cantitatum : signa cupressea duo Junoni Re-næ posita. At hi procurandorum prodigiorum tam dili-ntes et periti, maximam futuram præsentis status pestem illis sacrificiis expiarunt. Natus enim hoc anno C. Julius esar traditur, reipublicæ, quam repererat, et æquæ liber-tis eversor.

XLIV. Iisdem consulibus C. Claudius Ap. F. Pulcher ædi-curulis insignes ludos fecit, tum primum in Circo ele-ıantis pugnantibus : cætera quoque splendide apparata, ıssim ab amicis ac hospitibus commodato sumptis, quæ ad struendos ornandosque ludos pertinerent. Praxitelis certe ıpidinem, mamertina civitas, et Heiorum domus, quæ jam de ab Ap. Caudice in clientela Claudiorum erant, tempore uneris in foro proponendum commodarunt : id quoque lito magnificentius factum, quod scenam, quæ ante vacuis ctura tabulis tendi sueverat, varietate colorum adumbravit; m spectabili artificio, ut ad tegularum similitudinem corvi ·cepti imagine advolarent.

§ XLII. U. C. 653 ; A. C. 99. — Agell. IV, 6. — § XLIII. Jul. Obseq. — XLIV. Pigh. Ann. — Cic. de Offic. II, 16; in Verr. IV, 3; de Orat. II, 11, ·, et in Bruto, c. 62. — Plin. VIII, 7, et XXXV, 4. — Val. Max. II, 4, 6.

XLV. Sed alia diversique longe generis spectacula tribunorum discordiæ, et præcipites, quocumque impellerentur, motus, ediderunt. Maximum certamen Sex. Titius excitaverat, homo loquax et satis acutus; sed qui M. Antonio consuli rebus omnibus impar esset : cujus eloquentissimi viri non seriis modo et perpetuis actionibus, sed etiam brevibus contortisque ingeniose dictis vapulabat. Nam ubi se nihil proficere agendo cum populo, suaque monita sperni sentiens, *Cassandram esse* dixisset : excepit consul, « Multos « possum tuos Ajaces Oileos nominare. »

XLVI. Postremo non hominibus modo (nam et a collegis repugnabatur) sed etiam avibus iniquis, legem Agrariam, quam ferebat, omittere coactus est. Dum enim inter latorem et adversarios rogationis in concione certatur; duo corvi in alto volantes, ita pugnaverunt, ut rostris unguibusque lacerarentur. Re ad augures relata, collegium *sacrificandum Apollini, et de lege supersedendum*, pronuntiavit. Interea reliquias servorum rebellantium M'. Aquillius ferro fameque ad paucissimos redegit; ne enim se dederent, ad extrema omnia perpetienda metu suppliciorum continebantur : postremo non amplius mille homines, cum duce Satyro, deditionem fecerunt.

XLVII. Hic finis alterius belli servilis in Sicilia fuit, multis utrimque cladibus, ad annos fere quatuor gesti. Cæcilius Calactinus, nobilis ex Sicilia rhetor, et temporibus hisce proximus, de hoc cæterisque bellis Siciliæ servilibus commentarium edidit; in quo fuit perscriptum, consumpta iis esse servorum decies centena millia : unde suspicari licet, quanti feracissimæ insulæ sua fertilitas steterit; et quam facile, quæ vulgo maxima felicitatis instrumenta putantur, si justitia et temperantia absit, in contrarium vertant.

XLVIII. Iisdem consulibus adversus Lusitanos prospere pugnatum esse reperio. L. Cornelium Dolabellam in Hispa-

§ XLVI. Jul. Obseq. — Val. Max. VIII, 1. — Cic. de Legg. II, 12. — § XLVII. Liv. Epit. — Jul. Obseq. — Diodor. Eclog. lib. XXXVI. — Flor. III, 19. — Quintil. Instit. III, 1. — Dionys. Epist. ad Cn. Pomp. — Athen. lib. VI, cap. 20. — Fast. Capit. — Appian. Hisp. et Civ. lib. I.

nia tum fuisse certum, exercitum quoque romanum, credibile est; quia sub initium ejus anni profligatum in Sicilia bellum, cum Cimbris ante finitum fuerat : quæ duo impedimenta per aliquot annos copias in Hispaniam duci prohibuerant. Novi deinde tribuni plebis quum inivissent, acrius de revocatione Metelli actum; et e veteri collegio tres postulati sunt : e quibus damnati duo; tertius ante sententiam judicum pœnas dedit.

XLIX. C. Canuleius tribunus plebis diem P. Furio dixerat : sed reum omnibus notis turpitudinis insignem, præsertim ob Metelli Pii contumeliam, ea concionis invidia excepit, ut, priusquam dicere causam posset, a furente populo discerperetur. C. Decianus, qui modo in tribunatu L. Valerium Flaccum ædilem curulem frustra accusaverat, vir factis innocens, ob verba quædam incommodiora damnatus est. Is quoque P. Furium accusaverat; et in ea actione de morte Saturnini interjecerat querelas; ideoque neque damnavit reum, et ipse civitate caruit.

L. Ejusdem Saturnini infausta memoria Sex. etiam Titium in exsilium egit : qui accusatus ob alia, M. etiam Antonii testimonio reum onerante, tamen erat evasurus, quum gratiosus Agraria lege, et a plerisque innocens haberetur; nisi propterea, quod imaginem L. Apuleii domi habebat, suffragiis totius concionis esset oppressus. Inter hæc tam aperta Apuleiani nominis odia, Q. Calidius rogationem de Q. Metello revocando pertulit : quam rem prope per biennium concionibus omnibus agitatam, tandem victus consensu civitatis Marii livor impugnare destiterat.

LI. Et populum sua sponte in favorem Numidici pronum, omnes Metelli Metellorumque liberi, sed ante omnes indefessa supplicandi diligentia Metellus Pius plurimum movit : is barba capilloque submisso in sordida veste flens circumibat; modo Quiritium universorum, modo singulorum in-

§ XLIX. Cic. pro Flacco, cap. 32; de Orat. II, 11, et pro Rabir. cap. 9. - Dio ap. Val. — Appian. — Val. Max. VIII, 1, 2. — § L. Val. Max. V, , 7. — Auct. de Vir. ill. cap. 62. — Cic. pro Plano. cap. 28.

XLV. Sed alia diversique longe , preces forent, ad ge-
norum discordiæ, et præcipites. rco, licet exempli parum
motus, ediderunt. Maximum a exsulibus ullo modo osten-
verat, homo loquax et sat' .. Is quoque reditus haud mi-
consuli rebus omnibus ir it, quam discessus ex Urbe de-
viri non seriis modo et p
vibus contortisque ir , in theatro sedenti literæ de perlat
nihil proficere agen' atus atque populi et concordibus stu-
sentiens, *Cassand* : has ille non nisi finito spectaculo perle-
« possum tuos A' umdem lætis rebus, quam antea asperioribus.

XLVI. Pos' um; animo in omnia juxta firmo, nullumque
gis repugna' stioris affectus indicium edente. Revertentem
quam fere' atis favor excepit, ut diem suffecisse gratulatio-
rem et portam occurrentium negent. Postridie, quum e
corvi ; nem Q. Calidius dedisset, hanc in sententiam verba
busc pulum fecit :

fic III. « Quantas ego vobis grates agere debeam, Quirites,
I uia vobis exponere nequeo, rerum enim gravitas et am-
plitudo vim orationis longe exsuperat, id potissimum co-
nabor efficere in præsentia, ut beneficii vestri magnitudi-
nem ipsi intelligatis; sic enim utrumque vobis cognitum
« atque persuasum erit, et me daturum operam, ut æqualem
« vestræ prolixissimæ voluntati gratiam, si non opere, quod
« factu perquam est difficile, animo certe, votoque ac conatu
« rependam; et majora esse vestra promerita, quam ut te-
« mere quisquam ea non admonitus, neque edoctus, quanta
« sint, intelligat.

LIV. « Id quidem in promiscuo apertoque positum est,
quidquid in urbe rerum domina honores amplissimi, di-
gnitas eximia, locus in summo terrarum orbis consilio
« illustris, conferre homini felicitatis possunt, id omne fe-
« rente viro fortisssimo, Q. Calidio tribuno plebis, vobis ap-
« probantibus atque jubentibus, redditum mihi ac restitu-

§ LI. Diodor. apud Vales. — Plutarch. in Mar. cap. 52. — Cic. ad Quir. post redit. cap. 3. — § LII. Val. Max. IV, 1. — Auct. de Vir. ill. ... Ve. II, 16. — Liv. Epit. ... § LIII. Agell. XIII, 2...

« tum esse : præterea patriam, domum, penates, quæ cuique « gratissima esse solent, vestro beneficio recepi : filium pien« tissimum, carissimos fratres, jucundissimos propinquos « amplexus, vestri muneris magnitudinem ex modo meæ « horumque lætitiæ metiri potui.

LV. « Amicis insuper, neque numero spernendis, nec « genere (quando quibus cara respublica est, iidem ferme salutis meæ fuerunt studiosi), aucto etiam post absentiam desiderio, quum iterum frui datur, vestri favoris, per quem rei mihi longe pretiosissimæ tanta restituta facultas est, non possum non meminisse. Estne igitur aliquid his in rebus amplius? est profecto! nam, ut ego quidem existimo, vir bonus quandoque his omnibus, si non lubenti, æquo tamen animo careat, ubi teneri illa tam grata nequeunt, nisi fas et honestum negligatur.

LVI. « Cujus rei quanquam est in utraque fortuna mea magnum et præsens monumentum, de me tamen nihil dicerem, nisi res ista plus ad hujusce diei gratulationem, quam ad molestam præteriti temporis recordationem pertineret : immo tanto erit hæc commutatio rerum lætior, quum priorum juxta posita imagine illustrabitur. Igitur quum pestiferas leges L. Apuleius ferre inciperet, earumque rerum fundamenta jaceret is, quas deinde, quod aliter fieri nequibat, cum ipsis auctoribus averruncandas putavistis; idem ego patriæ amantissimus, cupidus vestri, pater non tristis, amicus non morosus, horum omnium potius ferre desiderium, quam videre ruinam, nedum hæc velut funiculo suffodientibus auctoritatem atque manum præstare, malui.

LVII. « Nec erant hæc latu parum acerba aut levia : sed tamen in animo meo tantum valuit ea consolatio, quod his interea omittendis servata mihi fides in rempublicam, servata patriæ caritas, officium civis, dignitas senatoris erat, ut nullam mihi voculam excidisse, nullam lacrymam, aut frontis vultusve nubeculam conspectam, neque exceptum aliud indicium a quoquam putem, quo aut pœnitentia con-

« silii mei, aut deploratio fortunæ argueretur. Vincit enim « omnes vitæ suavitates mentis bene sibi consciæ tranquilli« tas : et hæc recordatio, nihil me in republica aut fecisse « turpiter, aut suasisse cupide, nihil aut dixisse per adula« tionem, aut reticuisse per metum, adeo sensum omnem « abstersit exsilii mei, ut pro nihilo ducerem, loco sejungi « a vobis, quibus animo manerem affectuque conjunctis« simus.

LVIII. « Sane tum quoque nihil jucundius fuisset, quam « si conspectu complexuque horum omnium frui, simulque « cum his consultare de republica, leges moresque bonos « tueri, resistere pravis licuisset. Cæterum majoris illa feli« citatis videbantur, quam ut a diis immortalibus petere, aut « sperare deberem. Quod igitur vel optare improbum vide« batur, id mihi reddidistis, Quirites, ut de meo reditu, « quum ab eo, qualis discesseram, nihil sciretis immutatum, « scisceretis. Qua una in re quum multiplex insit gratia, « quod ab unoquoque cerni potest, quodve prius est signi« ficatum, de iis in præsentia taceo : id silere nullo pacto « possum, in quo non solum magna est præsentis temporis « exsultatio, sed etiam futuri fiducia.

LIX. « Sive enim ad me refero cogitationem, sive inimi« cos respicio, sive ad hunc populum romanum oculos verto, « nihil occurrit, quod non sit aliqua nec mediocri gratula« tione dignum. Me enim quia revocastis eadem illa sentien« tem, ob quæ eram ex Urbe ejectus, amplissimum præbetis « testimonium, tum quoque si quid acciderit, id innocenti, « vobisque invitis, accidisse. Inimicos autem sic ulciscitur « hæc mea restitutio, ut, si aliquando patriæ caritatem suis « affectibus anteferre didicerint, iis plurimum profutura vi« deatur.

LX. « Quum enim nihil æque ac honores opesque affe« ctent, quas sine vobis adipisci nemo salvis legibus potest; « hinc sensum cognoscere populi romani, eademque opera « perspicere poterunt, quanto meliora ac honestiora sint, quæ

§ LVII. Val. Max. IV, 1.

«volentibus et scientibus vobis, quam quæ deceptis obti-«nentur. Vos autem, Quirites, hoc facto documentum om-«nibus gentibus exhibuistis, populum romanum, etiamsi «cum aliis commune hoc habeat, ut aliquando circumveniri «possit ac decipi, tamen id habere proprium et eximium, «ut in errore minime diu perseveret.

LXI. « Idcirco quod a vobis peccatum aliquando fuit, id «eis adscribendum apparet, qui vos simulatione honesti bo-«nique ad alia omnia illexerunt : quod autem, re plenissime «cognita, vestræ voluntati, vestrisque relicti moribus sta-«tueritis, id tale esse, ut incepto magnificum, jure hone-«stum, utilitate non aspernandum omnes fateantur. Atque «id mihi fundamentum est minime infirmum egregiæ spei, «fore in posterum, ut, vestro judicio atque voluntate per-«specta, melius et æquabilius se res romanæ habeant, probi «confirmentur, pravi corrigantur : si qui corrigi non pote-«runt, ab eorum tamen furore consensu plurium et melio-«rum defendatur respublica.

LXII. «Sed hæc omnia quia non sine numine deorum «facta sunt, eorumque tutela opus habent, quorum munere «data sunt et restituta : ad salutandos eos, et precandos, «ut hanc mentem perpetuam populo romano esse velint, «ire me æquum est.» His dictis, in Capitolium adscendentem, et inde repetentem lares suos, tota propemodum civitas deduxit. Sub eosdem dies C. Marius, ne reditum inimici videret, per causam voti, quod bello cimbrico Magnæ Matri vovisset, in Asiam navigavit.

§ LXII. U. C. 653; A. C. 99. — Agell. XIII, 27. — Plut. in Mar. c. 52.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXV

IN LOCUM LIBRI LXX LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEPTUAGESIMI.

Quum M'. Aquillius de pecuniis repetundis causam diceret, ipse rogare judices noluit. M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam a pectore ejus discidit, ut honestas cicatrices ostenderet : quibus conspectis, indubitanter absolutus est. Cicero ejus rei solus auctor. T. Didius proconsul adversus Celtiberos feliciter pugnavit. Ptolemæus, Cyrenarum rex, cui cognomentum Apioni fuit, mortuus heredem populum romanum reliquit, et ejus regni civitates senatus liberas esse jussit. Ariobarzanes in regnum Cappadociæ a L. Cornelio Sulla reductus est. Parthorum legati, a rege Arsace missi, venerunt ad Sullam, ut amicitiam populi romani peterent. P. Rutilius, vir summæ innocentiæ, quoniam legatus Q. Mucii proconsulis a publicanorum injuriis Asiam defenderat, invisus equestri ordini, penes quem judicia erant, repetundarum damnatus, in exsilium missus est. C. Sentius prætor contra Thracas infeliciter pugnavit. Senatus, quum impotentiam equestris ordinis in judiciis exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit, ut ad se judicia transferrentur, sustinente causam ejus M. Livio Druso tribuno plebis; qui, ut vires sibi acquireret, perniciosa spe largitionum plebem concitavit. Præterea motus Syriæ regum continet.

I. Q. CÆCILIUS METELLUS NEPOS in consulatu collegam T. Didium habuit, eum, qui de Scordiscis nobilem

triumphum duxerat. Hi quum inivissent magistratum, prodigia frequentia nuntiata : bubo conspectus in Capitolio supra deorum simulacra fuerat : deinde taurus, ad piandum adhibita victima, ante cultrum exanimis procubuit : sereno tonuit : fulmine pleraque decussa : hastæ Martis in regia motæ : apud ædem Apollinis quum decemviri immolarent, caput jecinori defuit.

II. Sacrificantibus anguis ad aram inventus : item androgynus in mare deportatus. In Circo pila militum ardere visa : id quidem portendisse victoriam judicatum est; quemadmodum fruges et tempestates bonas, quod ludis in theatro creta candida pluit. His temporibus lata est ex nominibus consulum *lex Cæcilia et Didia* appellata, *de trinundino ferendarum legum : et ut, si pluribus capitibus promiscue sit latum, populo repudiare, aut accipere, quæ viderentur, liberum; neque totam simul rogationem aut abjicere, aut jubere necessum esset.*

III. Sub hæc tempora, quo sanctius religiones Cereris haberentur, cujus pacem ad Siciliæ tutelam plurimum pertinere putabant; sacerdotem a Velia arcessi placuit, quæ perita sacrorum græcorum esset; prætoremque urbanum C. Valerium Flaccum de civitate ejus ad populum ferre. C. Valerius ex senatusconsulto ad populum tulit, *ut Calliphana Veliensis* (id nomen mulieri) *civis romana esset.* Eodem anno L. Cornelius L. F. L. N. Dolabella proconsul ex Hispania ulteriore de Lusitanis Urbem triumphans ingressus est, a. d. V kal. februarias. M'. Aquillius, cujus si non majora, celebriora certe, lætioraque Urbi gesta fuerant, exemplo P. Rupillii, de fugitivis ovatione contentus fuit.

IV. Tum producti in Circum dedititii, aliud, quam exspectabatur, populo romano spectaculum dedere. Quum enim in hoc tantum prorogatam sibi vitam cernerent, ut alienæ

§ I. U. C. 654; A. C. 98. — Pigh. Annal. — Jul. Obseq. — § II. Cic. pro Sext. cap. 64; ad Attic. II, 9; pro domo, capp. 16 et 20; Philip. V, 3, et pro Balbo, cap. 24. — Val. Max. I, 1. — § III. Marm. Capitol. — Cic. de Orat. II, 47; Verr. V, 6; pro Flacco, cap. 39; Brut. cap. 62, et de Offic. II, 14. — Athen. V, 14. — Diodor. Eclog. lib. XXXVI. — Liv. Epit.

voluptatis causa per ludibrium morerentur, ferrum, quod adversus bestias datum erat, in mutua vulnera strinxerunt. Superstes omnibus Satyrus venabulum in sua viscera direxit. Multi rebantur, majori gloria periisse victos, quam victorem vivere : vir enim bello fortissimus, sed avaritia infamis, anceps judicium sustinebat, a L. Fufio de pecuniis repetundis postulatus : et quoniam multis criminibus testimoniisque convictus, misericordiam judicum, in qua una reliqua spes erat, precum humilitate concitare aspernabatur, non evitasset tristia suffragia, ni M. Antonii eloquentia ingenioque fuisset liberatus.

V. Is inter perorandum moto insigniter consessu, quum et sedenti inter judices Mario collegam suum, communemque imperatorum sortem commendando, lacrymas expressisset, mira movendorum affectuum arte, mœstum atque sordidatum senem excitavit. « Huc, inquit, ades M'. Aquilli, « et quoniam verba mea fletus impedit, tu saltem pro temet- « ipso, in hoc fortunarum capitisque discrimine hos roga. « Est omnino, est etiam, ubi fortes viros non pudeat demit- « tere paulisper invictos spiritus, et quemadmodum deos, « sic etiam in quorum manibus fata nostra dii posuerunt, « deprecari. Me miserum! non movetur; silet; siccos oculos, « vultum priorem retinet : homo nihil ab adolescentia aliud « meditatus, quam ut omnia, quæ sibi putaret optanda, per « virtutem obtineret, quid sit rogare nescit!

VI. « Vos igitur, judices, quid facietis? quo tandem animo « eritis? hancne condemnabitis tam rigidam mentem, quæ « utinam aliquantum, suo periculo flecteretur! Sed ille maxi- « mis periculis assuetus, timoris expers, et qui in asperrimis « bellis militem constantissimum, imperatorem invictum præ- « stitit, interire, quam supplicare, melius, sanguinem, quam « lacrymas, fundere facilius putat. Atque utinam, quæ pro « republica passus sit vulnera, quas exceperit plagas, videre « possetis! Non vererer, ne minus ad misericordiam facta « hujus, quam aliorum verba valerent; neve sanguini hujus

§ VI. Cic. pro Milone, cap. 37.

« pro republica effuso denegandum clementia vestra duceret, « quod multorum sæpe reorum pro semetipsis edito plora« tui tribuendum judicavit.

VII. « Sed bene, inquit (tunicam Aquillii cum dicto scin« dens), quod fidæ cicatrices adhuc indubitabili testimonio « vulnerum pro patria exceptorum honesta loca monstrant : « pro hac, inquam, patria, cujus conspectu carere miserum « esset eos, quorum opera conspicuam suam inter omnes « populos amplitudinem illa retinuit. » His atque similibus ab Antonio dictis, quum etiam multa de vulnere illo, quod Aquillius ab Athenione acceperat, dixisset, et si post hæc omnia talis amittendus civis esset, facunde miseraretur; concionem universam, velut injecta manu, ab ira criminum, ad lenitatem ac misericordiam ita retraxit, ut summa populi romani voluntate, M. Aquillius haud dubitanter absolveretur : quod notabile summi oratoris artificium, neglectum annalibus, solo Cicerone auctore, Livius in historias suas retulit.

VIII. Interim Siciliam, supra horribiles bellorum calamitates, etiam magistratuum romanorum avaritia crudeliter vexatam, L. Sempronius Asellio prætor abstinentia et æquitate sua recreavit : quæ res quo rarior his temporibus, eo magis necessaria, diligentius quam in transcursu notanda est. Romanus populus, quum olim bonis legibus institutisque uteretur, maxima bella feliciter confecit : multisque devictis populis, pulcherrimum et firmissimum omnium, quorum memoria exstat, imperium constituit. Sed eodem auctu crescente fama atque opibus, superbia et luxus invaluit : explosaque veteri frugalitate et patientia, qui in otio atque deliciis contererent vitam, clari beatique habebantur. Sumptuosæ epulæ, unguenta, vestis stragula, cæteræque supellectilis immensa pretia in honore erant : quacumque adspiceres, ebore atque argento nitebant triclinia; neque ea potior pars impensarum, materiam longe vincente manipretio.

§ VII. Cic. de Orat. II, 28, et in Verr. V, 1. — Liv. Epit. — Quintil. II, 15. — § VIII. Liv. Epit. — Diodor. apud Vales. — Flor. III, 12.

IX. Vina, quantumvis bona, nisi Falerna aut Chia essent, contemnebantur : in piscibus, cæteroque obsonatu, idem fastidium erat ; neque alia reliquarum rerum ratio : mollibus pellucidisque vestibus, meretricio potius, quam muliebri cultu, juvenes amicti vel in foro conspiciebantur. Atque inter hæc certamina vitiorum, uti cuique rei dignitas ex insania hominum constabat, pretia in immensum augebantur. Falernum centenis in testam denariis, Pontica salsamenta quadringenis vendebantur : quaterna talenta coquorum laudatorum æstimatio erat : delicatos pueros etiam majore multo pecunia licitabantur. Hi mores ut exhaurire arcas docuerant, ita his artibus exhaustas aliis æque perniciosis replere cogebant : inde mira mox rapinarum, injuriarum, fraudiumque et perjuriorum seges : neque alii jam in provinciis, quam apud Urbem, mores erant ; luxus et avaritia omnia pervaserat.

X. Sed supererant adhuc pauci ex insignibus viris pristinæ severitatis et parcimoniæ memores, quibus debet imperium populi romani, quod aliquanto diutius stetit. Hi ubi in provincias cum imperio venissent, serio vitiis obviam ibant, non magis acerbitate pœnarum edictorumve, quam exemplo, quum suam quisque vitam, velut ex alto et conspicuo loco, imitandam provincialibus proponerent. Ex his vel clarissima fama circum hæc tempora Q. Mucius Scævola fuit : qui prætor in Asiam missus, probatissimum ex amicis P. Rutilium integerrimæ vitæ hominem sibi legavit, cujus fide, consilio, industria, ad omnia uteretur. Jam primum neque ipse cuiquam ne minimo quidem sumptui erat ; neque comites esse patiebatur : omnia, quæ socii proconsulibus prætoribusque præbere consueverant, sua pecunia emebat.

XI. Frugalitate deinde et incorrupta justitia provinciam ex pristinis calamitatibus mire recreavit. Superiores proconsules, ne offenderent equites, in quorum manu judicia Romæ, et apud eosdem in provinciis publica erant, qua-

§ IX. Plin. XIV, 6 ; IX, 17, et VII, 39. — Diodor. — Justin. XXXVIII, 8. — § X. Val. Max. VIII, 15. — Diodor

dam quasi societate cum avaris et violentis hominibus inita, ferri agique omnia ex illorum arbitratu sinebant: interdum et ipsi pro se rapiebant, spoliabant; nihil a cupiditate intactum, nihil a libidine purum patiebantur. At Q. Scævola se suosque abstinentia, cæteros jure diligenter et sancte dicundo, et qui eorum insanabiles essent, pœnis coercebat. Asiaticos suis legibus inter se disceptare jubebat: pactiones publicanorum servabat; extra quam si ita negotium gestum esset, ut eo stari non oporteret ex fide bona: de quibus rebus in jus itum esset, quod, causa cognita, dati judices (dabat autem inculpatos) pronuntiassent, dari fieri exclusa calumnia cogebat: atrociora crimina capitali vindicta inexorabiliter prosequebatur; ut etiam dispensatorum societatis facile principem, quanquam de libertate cum dominis pactum, manumissione non exspectata, in crucem tolleret.

XII. Interim et publicani, spectaculo ipsis acerbo, provincialibus læto, omnibus novo, ab iis, quos antea modis omnibus impune vexaverant, condemnati in vincula ducebantur. His rebus quum per menses ferme novem (nec enim diutius in provincia fuit) indefessam operam dedisset, tantam ubique approbationem promeruit, ut et in provincia decreto civitatum Mucia festum instituerentur, et senatus deinceps ituris in provinciam magistratibus, exemplum atque formam officii Scævolam proponeret. Haud dubie publicani fremebant: nam et occasione vindictæ oblata, quum in Scævolam non possent, in Rutilium deinde virus conceptum bilemque turpiter effuderunt, ut in loco exsequemur.

XIII. Sed P. Asellio, patre quæstorio natus, quem recens Q. Scævolæ gloria laudabili æmulatione accenderat, optimum ex amicis C. Longum secum in Siciliam legatum et adjutorem duxit; Syracusis deinde splendidissimum equitum romanorum adhibuit Publium quemdam, quem vidit et valde laudat, forte beneficiis ejus usus, Diodorus, cujus ex reli-

§ XI. Cic. ad Attic. VI, 1. — Diodor. — § XII. Cic. de Divin. cap. 17; ad Attic. V, 17; in Verr. II, 21, et ibi Pedian. — Val. Max. VIII, 15. Ascon. in Divin.

quiis hæc nobis historiæ concinnata est portio. Horum consiliis et opera tum cæteram jurisdictionis partem præclare absolvit; tum inprimis effecit, ut iis maxime prospiceret, quorum opportunissima ad injuriam infirmitas erat. Pupillis enim et viduis, quibus legitimi tutores non essent, quum alii magistratus dare tutorem consuevissent, tutorem neminem dedit, se tutelam illorum curamque recipere, professus; præstititque promissa, et litibus eorum omnibus diligenter et integre judicatis, ipsos patrimoniumque eorum, contra potentium aut callidiorum hominum iniquitatem protexit.

XIV. Privatis etiam publicisque maleficiis secundum leges moresve bonos coercendis assiduum vindicem, pacis vigilantissimum custodem exhibuit: servos, ne iterum res novandi occasiones captarent, cum telo esse vetuit. Hæc instituta quum toto imperii sui tempore constanter retinuisset, ita decessit ex Sicilia, ut, quam intraverat miserrime affectam insulam, eam tantum non ad pristinæ felicitatis exemplum beatam florentemque relinqueret. Romæ quoque censores creari non tempus magis, quam mores postulabant. Petiturus esse Marius credebatur: sed ille abstinuit, offensas declinans, quæ tam corrupta civitate bono censori certæ gravesque imminebant: sic ipse prætulit verbis; sed alii metu repulsæ territam hominis ambitionem putabant, quod ex apuleiana seditione magna se apud senatum pariter populumque invidia laborare sentiret.

XV. L. Valerius L. F. L. N. Flaccus, M. Antonius C. F. M. N. censores creati. T. Didius consul in Hispania citeriore contra rebelles signis collatis feliciter dimicavit; eidemque prorogata in annum sequentem provincia est, quo Cn. Cornelius Lentulus, P. Licinius Crassus consules fuerunt. His consulibus *anni magni conversionem cum phœnicis avis vita* (sic enim solere) Manilius senator *factam* prodidit, *circa meridiem, quo die signum arietis sol intraverit.* Hoc de-

§ XIII. Diodor. — § XIV. Instit. l. I, tit. 20, de Atil. tut. — Diodor. — Cic. in Verr. V, 3. — Plutarch. in Mar. cap. 51.

mum anno senatusconsultum factum est, *ne homo immolaretur:* et ex eo sociis etiam, qui tam prodigiosa sacra usurpabant, iis interdictum. In Urbe supplicatum est, quod androgynus inventus erat; homo in mare deportatus est: Pisauri ex terra fremitus auditus.

XVI. Muri pinnæ sine terræ motu passim dejectæ, civiles significare discordias visæ: Nursiæ simulacrum Jovis in partem sinistram conversum: cupressea simulacra Junonis Reginæ posita sunt per virgines ter novenas, quæ Urbem lustraverant. Conditum a censoribus lustrum est quintum atque sexagesimum. Alia censuræ acta latent; nisi quod princeps senatus lectus est M. Æmilius Scaurus, quem et superiores censores binis lustris legerant: nec enim ornata ab Antonio manubiis imperatoriis Rostra magnopere ad rem pertinent. Una tamen res haud indigna memoratu: motus senatu M. Duronius traditur, quod legem de coercendis conviviorum sumptibus latam tribunus plebis abrogarat: isque M. Antonium ab hac ira postulavit ambitus, faceto ad censorem Helvii Manciæ dicto, *aliquando ipsi suum negotium agere licere.*

XVII. Eodem anno contra Mœsos Dardanosque, itemque in citeriore Hispania, bene gesta respublica est. Prius illud decus incertum est, utrumne sit ad alium quem ducem referendum, an vero tribui C. Sextio debeat, quem proprætore Macedoniæ, Denseletis sociis, adversus cæterorum Barbarorum defectionem bellasse novimus. Celtiberos eorumque socios haud dubie T. Didius proconsul vicit: quo tempore inclita Q. Sertorii virtus fuit, qui in exercitu Didii tribunus militum agebat. Cn. Domitius Ahenobarbus, C. Cassius Longinus consules sequuntur. Lupus Urbem ingressus, in domo privata, bubo in Capitolio occisus: fulmine pleraque decussa: signa aurata Jovis cum capite, columnaque disjecta: Fæsulis sanguine terra manavit: Arretii mulieri e

§ XV. U. C. 655; A. C. 97. — Fragm. Capitol. — Jul. Obseq. — Plin. X, 2, et XXX, 1. — Plut. Quæst. Rom. cap. 83. — § XVI. Fragm. Capitol. — Cic. de Orat. II, 47, et III, 3. — Val. Max. II, 9. — Jul. Obseq.

naso spicæ farris natæ; eadem farris grana vomuit: Urbs lustrata est.

XVIII. Hoc anno Ptolemæus, qui Cyrenis regnaverat, quum testamento populum romanum heredem reliquisset, decessit. Huic Ptolemæo cognomentum *Apioni* fuit, ab ægyptio numine Api: quo etiam vocabulo rex alter fuit, qui vicesimo post anno Libyam, in qua regnaverat, imperio populi romani, eodem usus genere liberalitatis, adjecit: eaque parum animadversa res, ad perturbandam rerum gestarum seriem fraudi quibusdam scriptoribus fuit. Cyrenaicum regnum eo tempore civitates maxime libycæ Pentapoleos complectebatur, a numero præcipuarum urbium *Pentapolis* appellata. Præter ipsam Cyrenen, Berenice, Arsinoe, Ptolemais, Apollonia fuerunt.

XIX. Id regnum antiquitus ditionis ægyptiorum regum fuit: Ptolemæo Physcone genitus Apio, sed ex pellice, testamento patris acceptum, ad Romanos, quam suam stirpem, transmittere maluit: quod quo minus prohiberent, qui tum Ægyptum tenebant, præter inveteratam nominis romani magnitudinem domesticis incommodis vetabantur. Ne tamen per occasionem amissa recuperarent, ipsis fortasse Cyrenensibus assueta imperia, quam nova et externa, desideraturis; *civitates liberas esse, suisque legibus uti*, senatus jussit, satis pro suo futurum ratus, quidquid alienæ ditioni detraxisset.

XX. Hoc etiam anno res in Hispania imperatore T. Didio gestæ. Urbs celeberrima Celtiberorum Castulo culpa militum amissa, statimque virtute et ingenio Q. Sertorii recuperata est, adjecto et auctario vicini oppidi expugnati, a cujus juventute adjuti rebelles fuerant. Quippe Castulonenses, ubi pars romanarum copiarum hibernabat, quum ex copia rerum milites multa petulanter et plerumque temu-

§ XVII. U. C. 656; A. C. 96. — Cic. in Pisone, cap. 34. — Jul. Obseq. — Liv. Epit. — Agell. II, 27. — Plutarch. in Sertor. cap. 4. — Euseb n. 1921, 1952, ubi Scalig. — Cassiod. Chron. — § XVIII. Sext. Ruf. cap. 13 — Justin. XXXIX, 5. — Appian. Mithrid. fin. — Liv. Epit. — Plin. V, 5

:ntos agere viderent, a Gyrisenis clam evocato auxilio, pas- im per domos, ut quemque Romanum nacti erant, ob- runcant. Orto tumultu, Q. Sertorius cum paucis, qui forte um eo erant, oppido elapsus, aliosque subinde, qui inter :epidationem evadebant, colligens, mœnia circumibat, do- ec ad portam, qua admissi hostes fuerant, pervenit: ad uam collocato præsidio, quod facere Hispani, dum ad oc- dendum præsidium plus celeritatis, quam consilii adhi- ent, neglexerant; cum cæteris irrumpit in urbem: incautos ; nihil jam hostile, deletis aut fugientibus, ut rebantur, omanis, exspectantes invadit, turbat: pars intra oppidum, ıulti ad portam, quo erupturi properaverant, opprimuntur.

XXI. Puberibus omnibus interfectis, Q. Sertorius armis :stibusque Celtiberorum sumptis, protinus ad Gyrisenos ndit. Illi, specie patrii cultus decepti, quum redire suos, : Castulone ex sententia perpetrata, putarent, portis pa- ntibus obviam per gratulationem effunduntur: ibi facta :leriter impressione, multi mortales interempti; cæteri editi sub corona venierunt. Egregium deinde par consu- ım iniit, L. Licinius Crassus, Q. Mucius Scævola, qui in mnibus magistratibus, præterquam tribunatu, collegæ fue- ınt. His consulibus et causæ socialis belli quædam, et præ- ıgia complura exstiterunt. Lex Licinia Mucia de civibus :gundis, qua maximus numerus sociorum, pro civibus omanis se gerentium, ad suas quisque civitates remitte- antur, ita alienavit principum italicorum animos, ut ea :l maxima causa belli post triennium erupturi fuisse cre- atur.

XXII. Prodigia multa nuntiata sunt: lactis pluvia Cære; iatus terræ Venafro; præterea fulminis afflatu pleraque nimalia exanimata: agnus biceps, puer ternis manibus pe- ibusque natus: sed hastas Martis motas, tumultus certam gnificationem habere visum; illud etiam instantis inter

§ XX. Justin. — Appian. — Liv. Epit. — Plutarch. in Sert. cap. 4. — XXI. U. C. 657; A. C. 95. — Cic. pro Corn. apud Asc.; de Offic. III, 1, et in Bruto, cap. 43.

consanguineos populos belli, quod vultures canem mortuum laniantes ab aliis vulturibus occisi comesique fuerant. Sed et majoris miraculi res additur: Eutychiden quemdam Lebadiæ in Trophonii antrum degressum (multorum mensium expiatione, variisque superstitionum et terribilibus ludibriis, curiosorum hominum ea temeritas constabat) tabulam æneam extulisse, quæ ad res romanas pertineret.

XXIII. Cæterum domi forisque satis tranquillus annus fuit: eoque Q. Scævola consul, quum alioquin regendis provinciis, ad gloriam ex Asia partam nihil ultra posse adjici putaret, detrahi aliquid posse, ne sumptui esset ærario, provinciam deposuit: cujus cupiditate plerique, etiam satis boni, solebant delinquere. L. Crassus, Galliam citeriorem sortitus, provinciam excursionibus ignobilium latrunculorum infestam pacavit, summa diligentia oppressis prædonibus: quem ideo spiculis prope scrutatum esse Alpes Cicero dixit, ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quæreret. Sed hujus quidem ineptæ cupiditatis fructu caruit, opprobrio manente: quum enim Romam reversus triumphum a senatu postularet, senatusque propter summam ejus in republica potentiam ac dignitatem in decernendo gratificaretur, Q. Scævola non dubitavit reipublicæ magis, quam collegæ, habere rationem, intercessitque, ne senatusconsultum de triumpho ejus fieret, qui neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent, qui hostes populi romani esse dicerentur, ad hæc nullius illustris, neque certi ducis signa sequutos, confecisset.

XXIV. Ita contra virum eloquentissimum, integerrimi gravissimique auctoritas vicit, ne, pervulgato eximiæ virtutis aut felicitatis præmio, et injuria honorem eum severa lege meritis, et reipublicæ detrimentum proveniret; minus postea annisuris plerisque, si eadem merces mediocribus rebus, quæ maximis, summaque ut plurimum cura periculoque conficiendis, præstaretur. De cætero sancte integre-

§ XXII. Ascon. in Corn. — Jul. Obseq. — Pausan. lib. IX. — § XXIII Jul. Obseq. — Ascon. in Pison. — Cic. de Invent. II, 37, et in Pison. cap. 26.

ue consul Licinius præfuerat, ut neque inimicorum judiia conscientiamque exhorresceret: namque C. Carbonem, ujus patrem damnaverat, studio vindictæ ad speculanda cta sua venientem, adeo non submovit, ut insuper locum ei daret in tribunali, nec nisi eo coram cognosceret. Dixisse tamen Crassum ferunt, quum se ita videret observari, se nullius rei tam pœnitere, quam quod unquam in judicium vocavisset.

XXV. Interim in urbe Siculis Halesinis, quod habebant inter se de senatu cooptando controversias, Roma leges petentibus, censuerunt Patres, *uti C. Claudius Ap. F. Pulcher, prætor, de senatu cooptando leges conscriberet*. C. Claudius, qui antiquis novisque de causis bene Siculis cupiebat, adhibitis omnibus Marcellis, qui tum erant, insulæ patronis, de eorum sententia leges Halesinis dedit, *ne quis minor annis triginta, quive quæstuariam artem exercuisset, cuive census justus non esset, legeretur*. Iisdem consulibus gravissimam seditionem tribunus plebis C. Norbanus excitavit die Q. Servilio Cæpioni dicenda. Reum L. Licinius consul defendebat; intercedebaturque rogationi a duobus de collegio, L. Cotta, T. Didio: sed Norbanus, concitata plebe, et vi pulsis ex templo intercessoribus, pertulit legem.

XXVI. In illo tumultu et fuga quum alia indigna facta, tum M. Æmilium, principem et senatus et civitatis, lapide percussum esse constabat. Damnatum fuisse Cæpionem, atque in carcerem ductum, consentitur. Exinde duplex fama est: alii necatum, et a carnifice in Gemonias unco tractum; alii exemptum vinculis, in exsilium ivisse, tradiderunt: quæ et a pluribus affirmata, et alioquin probabilior sententia est, exstante quoque liberatoris nomine. L. Rheginum tribunum plebis edunt: *eum veteris amicitiæ memoria, non auctorem modo libertatis, sed etiam comitem fugæ, fuisse*. Certe M. Cicero inter exempla clarorum virorum, quos ipse viderit civitatem romanam amittere, Q. Cæpionem nomi-

§ XXIV. Val. Max. III, 1. — § XXV. Cic. in Verr. III, 1; II, 40; in Bruto, cap. 44, et de Orat. II, 47.

nat, eumdemque Smyrnæ civem effectum ait; quemadmo dum, paulo post hæc tempora, P. Rutilium.

XXVII. Bis damnatum esse Cæpionem (nam et statim post infelicem pugnam senatu motum bonis publicatis ostendimus) incredibile videri non debet, tempora reipublicæ et legem Norbanam per vim latam reputantibus: præsertim quum alioqui novum non esset, eumdem sæpius diversis ex causis damnari, quod et in C. Catone factum esse docui et antea ob rem male gestam, nunc ob sacrilegium auri tolosani, condemnatus videri potest. Nam et auri tolosani mentio nuper in Apuleii tribunatu mota fuerat; et, *hanc exsilii causam fuisse Cæpioni*, diserte Timagenes prodidit a quo etiam annotatum, divinæque ultioni adscriptum est *liberos Cæpionis impudicitiæ criminibus infames turpem vitæ exitum habuisse*. Ejusdem anni comitiis ex tribus candidati consulatus L. Domitius Cn. F. Ahenobarbus designatus est alterum (L. Cornelium Dolabellam fuisse, non inani conje ctura putant) hominem ita nobilissimum, ut tamen in eo cætera ornamenta pluris, quam ipsa nobilitas esset, C. Cœlius Caldus homo novus, nec ulla ferme re conferendus, in petitione superavit.

XXVIII. C. igitur Cœlio, L. Domitio consulibus novemdiale sacrum fuit, quod in volsca gente lapidibus pluerat idem prodigium e Vestinis nuntiatum: Volsiniis luna non decidisse visa, non nisi postero die hora tertia comparuit puella biceps, quadripes, quadrimana, gemina feminea natura, mortua nata: avis incendiaria visa, occisaque: fax in cælo apparuit, et totum cælum ardere visum: terra sanguine manavit; canes saxa tegulasque vulgo roserunt: Fæsulis ingens multitudo inter sepulcra lugubri veste, pallida facie, interdiu ambulare gregatim visa. P. Sulpicius C. Norbanum lege Apuleia reum fecit majestatis, celebris postea orator, et jam in illa adolescentia non contemnendus: ideo

§ XXVI. Cic. in Bruto, cap. 44, et de Orat. II, 47. — Val. Max. VI, 9, et IV, 7. — Strab. lib. IV. — § XXVII. Strab. — Cic. de Prov. Cons. cap. 3, et pro Balbo, cap. 11. — Sup. LXVII, 12, et LXIII, 30.

causam quoque idoneam nactus, tantum excitarat incendium, ut M. Antonius ad restinguendum vix conaretur accedere; quum etiam princeps M. Scaurus religione testis, studio et acerbitate accusatoris in reum incubuisset.

XXIX. Sed Antonius *quæstorem sibi Norbanum fuisse* memorando, *cui ipse romanis moribus parentis esse loco debeat*, causam invidiosissimam tanta dexteritate tractavit, ut, quum inter initia vix tenuis venia daretur pro seditioso et pravo homine dicenti, optatum judicii eventum, absoluto Norbano, habuerit. Crimen ab audacia tribuni ad romani populi nec injustum dolorem referebat, reprehendendaque Cæpionis fuga, et exercitus deplorando interitu, dolorem suos lugentium oratione refricabat: ut jam ipsi quoque judices, mœstitia et murmure adstantis populi, memoria publicæ calamitatis, et proprio in Cæpionem odio (equites enim romani judicabant, a quo ordine judicia ad senatum transferre Cæpio molitus fuerat) quidquid in illum a quoquam factum esset, non injuria accidisse crederent.

XXX. Scauri quoque cæterorumque testimonia, non infitiando, sed ab eadem populi ira refellebantur: *quod per illam excitato tumultu esset factum, id C. Norbano in nefario crimine atque in fraude capitali poni non oportere.* Ita vir disertissimus, seditioso ac inutili cive in republica retinendo, præclaras fori artes et pulcherrimum vitæ civilis instrumentum misere dehonestabat. Sub idem tempus decem in Hispanias legati sunt, ordinandis provinciis, quas T. Didius, P. Crassus proconsules recens pacaverant. P. Crassi res adeo sepelivit vetustas, ut vix in Hispania fuisse sciremus, nisi triumphi ejus exstaret memoria, Straboque nobis P. Crassum narraret ad Cassiterides insulas ex Hispania navigasse.

XXXI. T. Didii aliquanto illustriora gesta sunt, qui Vaccæorum millia viginti occidit; Termestinos, validam, nec

§ XXVIII. U. C. 658; A. C. 94. — Pigh. Ann. — Q. Cic. de Petit. Cons. cap. 3 — Jul. Obseq. — Cic. de Orat. II, 25, 28, 47; de Divin. cap. 19, et de Orat. II, 48. — Val. Max. VIII, 5. — § XXX. Cic. de Offic. II, 14, et pro Muræna, cap. 17. — Appian. Hisp. — Fasti Capit. — Strab. lib. III fin. — Front. Strat. II, 10. — Val. Max. III, 8.

unquam satis pacatam gentem, in planum deducere urbem coegit, et cingi mœnibus vetuit: Colendenses, oppido post novem mensium obsidionem recepto, cum uxoribus et liberis vendidit. Hæc omnia vir belli peritissimus, non vi tantum ac armis, sed etiam ingenio veteranique ducis calliditate perfecit. Semel acerrimo prælio, quum ad noctem usque, sicut incerta victoria, ita multa utrinque cæde pugnatum esset, pleraque suorum corpora silentio densæ noctis sepelienda curavit. Postridie Hispanis per inducias ad simile officium procedentibus, quia multo pauciora Romanorum, quam sua cadavera, cernebant, ceciderunt animi; conditionesque pacis ex voluntate imperatoris acceptæ sunt.

XXXII. Pulchrum, et bonis quoque viris imitabile, vafframentum hoc fuit: illud alterum, licet decem legatis approbantibus, nunquam laudaverim. Quosdam ex Celtiberis convenas circa Colendam C. Marius annis aliquot ante locaverat: iique audaces et egeni pacem provinciæ in posterum quoque turbaturi videbantur. Idcirco postquam agros Colendensium (hos enim T. Didius promiserat) accepturi cum uxoribus et liberis ad castra romana venissent, educit milites proconsul, castrisque recipit Barbaros: sic enim numerum capitum describi melius posse; ab eadem causa segregari pueros mulieresque a viris jubet. Postremo his ita, uti voluerat, factis, immisso milite universos trucidat: adeo jam in præceps ire mores a veteri gravitate cœperant, ut homines se mirifice callidos, patriæque vehementer consultum existimarent, quod particulam ditionis supervacuæ, ne sic quidem firmiter, populo romano retinebant; justitiam famamque, quibus nulla per homines possessio est præstabilior, decoxerant.

XXXIII. Hujus etiam anni comitia non dissimilem superioribus eventum habuerunt, per L. Philippi repulsam: quem nobilissimum eloquentissimumque virum, eumdemque summa apud omnes ordines gratia, obscuræ sortis homo M. Herennius superavit, C. Valerio Flacco collega

§ XXXII. Liv. Præfat. - Plin. XIX. 8.

additus. His consulibus Cyrenis advecta publice laserpitii pondo triginta, sic libertatem istis civitatibus ab senatu indultam esse arguunt, ut tamen vectigalium agrorumve pars populo romano exciperetur: sicut raro gratuita sunt potentiorum beneficia. Natus eo anno poeta nobilis traditur, T. Lucretius Carus.

XXXIV. Prodigia multa fuerunt: Romæ et circa, fulmine pleraque decussa: ancilla puerum unimanum peperit: Fregellis ædes Neptuni nocte patefacta: vitulo mari quum exta demerentur, gemini vitelli in alvo ejus inventi: Arretii signum æneum Mercurii sudavit: in Lucanis gregem vervecum, quum pasceretur, et nocte in stabulo, flamma circumdata nihil adussit: Carseolis torrens sanguinis fluxit: lupi Urbem ingressi: Præneste lana volitavit: in Apulia mula peperit: Romæ milvus in æde Apollinis comprehensus: Herennio consule bis immolante, jecinori caput defuit: in sacro novemdiali cœna deæ posita, a cane adesa, antequam delibaretur: Volsiniis prima luce flamma cælo emicare visa, quum in unum coisset, os flammæ ferrugineum ostendit; cælum visum descendere, cujus hiatu vortices flammæ apparuerunt.

XXXV. Hæc tam multa atque formidabilia lustrationibus prospere expiata fuisse creditum: utique postquam domi forisque pax fuit, L. Cornelius Sulla prætor, cui inter cives et peregrinos jurisdictio evenerat, centum leonum jugatorum pugnam in Circo dedit, omnium primus: neque hoc maximum in ea re miraculum, sed quod solutos dedit, quum antea alligati darentur. Rex Bocchus ornandis amici ludis et leones miserat, et Mauros jaculatores, a quibus conficerentur. Hanc præturam Sulla, mox in manu totam habiturus rempublicam, ægre, neque optimis artibus adeptus est. Jam inter anni superioris candidatos repulsam passus erat; quam ille sugillationem in commentariis suis hoc colore inumbrat, *populum maximos ab se ludos propter ami-*

§ XXXIII. U. C. 659; A. C. 93. — Euseb. Chron. — Cic. pro Mur. cap. 17, et in Bruto, cap. 45. — Plin. XIX, 3. — Jul. Obseq.

citiam Bocchi spectantem, prætura negata, cogere ad ædilitatis petitionem voluisse : nam ab ædilibus, inveterato jam more, splendidissima munera populus exigebat.

XXXVI. Sulla, cui præter ætatem minoribus gerundis magistratibus tempus terere non placebat, ædilitate transmissa, nihilominus comparavit bestias, in prætura daturus : eaque spe, simul ambiendo largiendoque, populum induxit, ut iterum petentem, prætorem facerent. Idque salse ipsi exprobatum est a Cæsare, de cujus faceto ingenio supra narravimus ; qui Sullæ per iram minitanti, *sua se potestate usurum*, « Recte, inquit, tuum appellas, quod « emeris ». Eadem æstate duo ex Hispania triumphi a duobus proconsulibus intra triduum ducti : a. d. IV idus jun. de Celtiberis T. Didius T. F. Sex. N. triumphavit; pridie idus de Lusitanis P. Licinius M. F. P. N. Crassus. Neque tamen Hispani quiescebant, quin statim res novas molirentur, nisi motus eos mature supplicio quorumdam principum, urbiumque ruinis, Nasica compressisset.

XXXVII. Censoriis deinde comitiis Cn. Domitius Ahenobarbus, L. Licinius Crassus facti, Latinos, uti se vocabant, rhetores claudere ludum impudentiæ jusserunt. Cujus edicti verba veneratione antiquitatis lubens refero. *Renuntiatum est nobis, esse homines, qui novum genus disciplinæ instituerunt : ad quos juventus in ludos conveniat : eos sibi nomen imposuisse Latinos rhetoras : ibi homines adolescentulos totos dies desidere. Majores nostri, quæ liberos suos discere, et quos in ludos itare vellent, constituerunt. Hæc nova, quæ præter consuetudinem ac morem majorum fiunt, neque placent, neque recta videntur. Quapropter et iis, qui eos ludos habent, et iis, qui eo venire consueverunt, videtur faciundum, ut ostendamus nostram sententiam, nobis non placere.*

XXXVIII. Credo, multos eorum, qui talia nunc legunt,

§ XXXV. Plin. VIII, 16. — Auct. de Vir. ill. cap. 75. — Senec. de Brev. vitæ, cap. 13. — Val. Max. VII, 5. — Plutarch. in Sulla, cap. 6. — Cic. de Offic. II, 16. — § XXXVI. Marm. Capit. — Ascon. in Pison. — Jul. Obseq. — Cic. apud Auct. de Causis corr. Eloq. cap. 35. — Sueton. de clar. Rhetor. cap. 1. — Agell. XV, 11.

ex præsentibus moribus miraturos, quid ita Crassus, clarissimæ homo eloquentiæ, studia, quibus favere debebat, sustulerit? Immo tum quoque non defuerunt, qui dicerent, Crassum acui adolescentium ingenia, veluti per invidiam, noluisse; quum ille contra, ingenia obtundi, corroborari impudentiam, nollet: intelligebat enim vir ingeniosissimus, quod utinam omnes qui civitatibus præsunt! quanto reipublicæ dehonestamento et periculo, adolescentuli pro egregiis et profuturis, absurda, fatua, et ab usu rerum abhorrentia doceantur.

XXXIX. Cæterum censoribus haud plus contra mores aliorum, quam propter suos certaminis fuit. Crassi celebris contra collegam oratio fuit, qua in maxima populi concione, si unquam fuit, Cn. Domitium haud minus facetis, quam seriis prudentibusque, dictis obruit: in utroque genere pariter validus, ingeniique tam admirabili temperamento, ut urbanissimus salsissimusque omnium, idemque severissimus et gravissimus videretur. De Cn. Domitio Ahenobarbo dixit, *non esse mirandum, quod aheneam barbam haberet, cui esset os ferreum, cor plumbeum.* Novi inter hæc consules C. Claudius Pulcher, M. Perperna supplicationem ad pulvinaria deorum indixerunt prodigiorum causa, quod in æde Fortunæ Equestris bubo comprehensus inter manus exspiraverat; Fæsulis fremitus terræ auditus; puer ex ancilla natus sine foramine naturæ, qua humor emittitur; mulier duplici natura inventa; fax in cælo visa; bos loquuta fuerat; examen apum in culmine privatæ domus consederat.

XL. Volaterris sanguinis rivus manaverat: Romæ lacte pluerat: Arretii duo androgyni inventi; pullus gallinaceus quadrupes natus; fulmine pleraque icta fuerant. Populus Cereri et Proserpinæ stipem tulit: virgines viginti septem carmen canentes, Urbem lustraverunt. Censores, recensito senatu, et M. Scauro quartum principe lecto, lustrum

§ XXXVIII. Cic. de Orat. III, 24. — § XXXIX. U. C. 660; A. C. 92. - Cic. in Bruto, cap. 44, et de Orat. II, 56. — Sueton. in Nerone, cap. 2

fecerunt sextum atque sexagesimum; quo inter se consensu, non reperitur: censuram sane totam dissimilitudine morum et frequentibus jurgiis discordem fuisse constat, quum austeritatem atque contumaciam Domitio Crassus, sumptuosam domum et alia luxui propiora Crasso Domitius objectaret.

XLI. Sane multa egerat Crassus, quæ severe judicanti, censorem haud satis decere viderentur: duos scyphos ex argento Mentoris manu cælatos sestertiis centum, hoc est, tribus fere millibus imperialium emptos, itidem argentum factum sestertium sex millibus in libras, sive imperialibus plus minus centum quinquaginta, emptum habebat; sed præcipuæ magnificam in Palatio domum adversarius taxabat, graviterque increpans tanti habitare censorem, pro illa sestertium sexagies (ad centum octoginta millia imperialium) identidem offerebat. Et Crassus, ut erat præsens ingenio semper, et faceto lepore sollers, *addicere se* respondit, *exceptis sex arboribus:* eæ fuere loti, patula ramorum opacitate insignes: ibi Domitio, *ne uno quidem denario, si hæ demerentur, emptam domum cupiente;* Crassus, « Utrumne igitur, inquit, ego exemplo gravis, et ab « ipsa mea censura notandus sum, qui in domo, quæ mihi « hereditate obvenit, comiter habitem; an tu, qui sestertio « sexagies umbram sex arborum æstimas? »

XLII. In eadem domo triclinia ærata, et in atrio columnas habebat Hymettii marmoris, quarum decem ad ornandam in ædilitate scenam, centum sestertia pactus, emerat, ipsas quoque exprobante Domitio, quum eo tempore ne in publico quidem columnæ ullæ marmoreæ essent. Idem ei quasi deforme crimen in senatu objecit, quod murænam in piscina domus suæ mortuam, atratus, tanquam filiam, luctu prosequutus esset. Nec infitiatus ille,

§ XL. Fasti Capit. — Jul. Obseq. — Pigh. Ann. — Plin. XVII, 1. — § XLI. Plin. XVII, 1; XXXIII, 11, et XXXVI, 3. — Val. Max. IX, 1. — § XLII. Val. Max. — Plin. XXXIV, 3. — Macrob. Saturn. II, 11. — Ælian. Hist. Anim. VIII, 4.

tantummodo alia sugillatione pensavit probrum : *sibi quidem humanos affectus, et facilem in lacrymis misericordiam esse; at Domitium tres uxores siccis oculis extulisse.*

XLIII. Per ea tempora turbatæ res Asiæ pulcherrimam L. Sullæ crescendi occasionem præbuerunt. Cappadociæ regnum hinc Nicomedes Bithynus, inde Ponticus Mithridates vehementibus studiis affectabant; neque parum ad Romanos pertinebat, jura sociorum pacemque tueri. Sed acrius excitabantur Mithridatis incremento, cujus olim suspectam potentiam habebant : accedebat Marii cupiditas, qui nulla satietate gloriæ bellum optabat, quum aliarum artium rudis, rebus quietis senescere famam suam videret. Neque aliud ei propositum fuisse rebantur, quum in asiatico itinere multas provincias obiret, quam ut res regum specularetur, et eos inter se committeret, quo tempore Mithridati in colloquio aperte dixit, *aut parendum Romanis, aut operam dandam, quo esset illis potentior.*

XLIV. Sed Mithridates, nondum ita paratis rebus, ut bellum sumeret, et illi, et qui postea venerant legatis, molliter respondit : neque thesauris pepercit, quo pacem retineret; et, quanquam a Nicomede lacessebatur, quievit. Scytharum quoque regulis erepta restituere jussus, quædam reddidit : Cappadociam tamen uti relinqueret, ab animo impetrare non potuit. Hanc, sua manu perfide interfecto sororis filio, raptam, deinde iterum amissam, quum armis repeteret; Nicomedes, suæ quoque Bithyniæ timens, Laodicen uxorem, quæ prius Ariarathi Cappadociæ regi nupta fuerat, Romam mittit, ut se matrem assereret pueri, cui Nicomedes, tanquam Ariarathis filio, regnum tradiderat.

XLV. Hoc comperto, Mithridates Gordium mittit, nihilo verecundiore mendacio defensurum, *filium ejus Ariarathis, qui bello Aristonici cecidisset, puerum eum esse, qui esset a Mithridate in possessione regni collocatus.* Senatus, impudentiam regum miratus, *Cappadoces, quod exstincta*

§ XLIII. Memnon apud Phot. — Appian. Mithr. — Plut. in Mar. cap. 53. — § XLIV. Diod. apud Fulv. Ursin. — Justin. XXXVIII, 5, 1 et 2.

regum stirps esset, *liberos esse* jubet : idem decernitur de Paphlagonia, quam Nicomedes obtinebat ; per filium ille quidem, sed imposito *Pylæmenis* nomine, justum videri heredem voluerat. Eo tempore Cappadoces admirationi Romanis fuerunt. « Magnas agere senatui populoque romano « gratias, dicebant, qui se compotes facere vellent ejus con- « ditionis, quam inter omnes rerumpublicarum formas pro « præstantissima omnium optimaque ipse populus romanus « elegisset.

XLVI. « Sibi quoque prima fronte nihil visum fieri posse « felicius, quam si simili jure modoque, atque princeps « omnium gentium populus, regerentur. Sed postea sic a « majoribus natu accepisse, quemadmodum singulorum « hominum, ita generum etiam varias, longeque inter se « diversas differentias esse : paucos ad imperandum natos, « nullius æqui juris tolerantes ; alios sive ad regimen rerum, « sive ad obsequium vocentur, parere per vices et imperare « nosse : maximam hominum multitudinem ita comparatam, « ut tantummodo sequi recte præcipientes, non etiam præ- « esse cuiquam queant. In hac conditione quum pleramque « Orientis partem, tum etiam Cappadocum genus esse ; « raros in ea gente viros excellentes, et imperio dignos « nasci : si libertas sit, summos magistratus sæpenumero « perventuros ad eam hominum sortem esse, qui ne sibi « quidem consulere possint, nedum ut publicæ consule- « rent rei.

XLVII. « Inde nihil se præter incommodum dedecusque « gentis, et internas exspectare posse discordias. In populo « romano multos esse præstanti virtute et moderatione vi- « ros, qui nec se indignos imperio censeant, nec aliis sibi « similibus dicto audientes esse graventur. Sibi tam felici- « bus esse non licere. Cappadocum ingenia, nimis acerbe « fortassis, non tamen prorsus sine causa (fatendum enim « esse) proverbiorum carminumque mordacitate perstringi. « Quidquid sit, ab ultima gentis origine regibus paruisse

§ XLV. Strab. lib. XII. — Justin. XXXVII, 4.

« Cappadociam constare. Nec a tam vetustis institutis esse « ad longe diversa securum transitum, præsertim ubi nulla « magna incommoda priorum tempora infamia aut odiosa « effecerunt : neque aut parum grati animi, aut nimis ab- « surdi damnari se oportere, si oblatum a Romanis eum « reipublicæ statum abnuant, quo ipsi patroni uterentur.

XLVIII. « Etiam diis immortalibus nihil tam eximium aut « dulce, quam ipsam immortalitatem, esse; tamen repertos « dici, qui hoc accepto munere valde indoluerint : adeo « quemlibet non quod optimum, sed quod sibi convenien- « tissimum sit, expetere debere : sibi liquere, non posse « Cappadoces sine rege vivere. » Romani *nihil sua referre* dicentes, *si regiam servitutem Cappadoces, quam libertatem æquam mallent, quem vellent ex suis ipsi legerent*, permiserunt. In Gordium multorum inclinabant affectus : sed quia palam erat, ingratum id, ob amicitiam Gordii cum Mithridate, romano populo fore, Ariobarzanem legerunt. Senatus, re audita, *regnare Ariobarzanem* jussit.

XLIX. At Mithridates, qui nec omittere Cappadociam, nec offendere Romanos sustinebat, affinitatem cum Tigrane Armenio, data ei in matrimonium filia sua Cleopatra, contrahit : deinde per Gordium dissimulanter instigat, ut *Ariobarzani novo et segni regi bellum inferat*. Mittuntur a Tigrane Mithraus et Bagoas duces; quorum primo adventu Ariobarzanes, sublatis rebus suis, Romam profugit. Hic rerum status, quum virum acrem, bellique et pacis artibus promptum desideraret, L. Sullæ, qui prætor superiore anno fuerat, Cilicia provincia decernitur, finitima Cappadociæ; non tantum ut eam inter regni syriaci præcipites casus, quos extremo hoc libro exponemus, populo romano servaret, sed etiam ut adversus Tigranem Mithridatemque reges ex propinquo et providere, quæ ex republica essent, et conari facilius posset.

L. Is, modica secum adducta militum manu, cæterum

§ XLIX. Justin. XXXVIII, 2, 3 et 5. — Appian. Mithrid. — Plutarch. in Sulla, cap. 7. — Auct. de Vir. ill. cap. 75.

sociorum auxiliis instructior, Gordium cum Cappadocibus occurrentem, multis hostium interfectis, profligat; mox Armenios, suppetias illi venientes, majori cum strage expellit regno; reductumque Ariobarzanem, nemine ultra resistere auso, regem appellat. Quum deinde provinciam obiens circa Euphratem ageret, venerunt ad eum ab Arsace Parthorum rege legati, amicitiam populi romani petitum: neque parvum id sullanæ felicitatis argumentum putatur, quod a regum opulentissimo, qui primi missi legati sunt, eos ad hunc potissimum fortuna deduxit. Et agnovit destinatam sibi magnitudinem Sulla, positisque tribus sellis, inter Ariobarzanem regem et Orobazum (id legato nomen erat) medius assedit: quod varie laudi aut crimini Sullæ datum; Orobazo capitale fuisse traditur, majestatis imminutæ vindictam severius exsequuto rege.

LI. Ferunt, Chalcidensem quemdam ex parthico comitatu, qui se naturam cujusque ex forma perspicere profitebatur, considerato Sullæ vultu, animique et corporis motibus, *necessum esse* pronuntiasse, *ut vir talis omnium evadat maximus: adeoque se mirari, quod etiamnum sibi quemquam æqualem esse pateretur.* Sed hæc quidem foris magnifica populo romano, pudenda domi judiciorum publicorum corruptio deformabat, quæ adversus pestilentes cives instituta, jam in perniciem bonorum vertebantur. P. Rutilius, quum confessione omnium probitatis atque innocentiæ exemplum haberetur, repetundarum postulabatur, longissime a moribus ejus abhorrenti crimine.

LII. Sed quia contra publicanorum injurias Asiam defenderat, conspiratione equitum, penes quem ordinem tum erant judicia, facile et calumniatores improbos, et judices perjuros nactus est. Et quo magis sciamus, quales potissimum habuerit adversarios, præcipuus ei condemnationis auctor Apicius exstitit, haud minus iis temporibus luxu infamis, quam postea Tiberio imperante Marcus fuit.

§ L. U. C. 660; A. C. 92. — Liv. Epit. — Vell. II, 24. — § LI. Vell. II, 3. — Plutarch. — Liv. Epit. — Cic. de Orat. I, 53.

Sed res tam indigna non oppressit virtutem clarissimi viri, sed illustravit. Jam primum neque capillum barbamve reorum more promisit, vestemve mutavit, aut deprecatus quemquam est : et quum summis oratoribus, L. Crasso, M. Antonio amicis uteretur, neutrum adhibere voluit, injuriam interpretatus innocentiæ, si, quæ malos quandoque defendisset eloquentia, ad eam in suo periculo confugere videretur : paulum partium C. Cottæ tribuit, disertissimo adolescenti, sed filio sororis. Dixit et causam illam ex parte quadam Q. Mucius, qui proconsul illius in Asia fuerat, majore vir jurisprudentiæ, quam eloquentiæ fama.

LIII. Cæterum ipse P. Rutilius, Socratem Atheniensem imitatus, quum præter pecunias captas, multa, quæ ad suspicionem stuprorum atque libidinum pertinerent, audivisset, ita respondit, ut objecta quidem perspicue dilueret: cæterum neque supplicaret judicibus, neque verbum ei ullum mollius, aut viro bono indignum, efflueret; reique magis publicæ, quam suam vicem miseraretur. Sed ille, quum opinione bonorum omnium pro absoluto haberetur, scelere judicum, non sine gemitu civitatis, est condemnatus.

LIV. Hujus tam infamis operis particeps etiam fuisse C. Marius creditur, per inimicitiam Metelli infestus Rutilio, et communi adversus bonos odio, quorum veris meritisque laudibus barbarum ingenium gravabatur. Idcirco Rutilius, nullo inter tales commorandi desiderio, Mitylenen, relicta Urbe, migravit, quanquam exsilium ei jussum non erat. Bona tamen publicata; majori rubore judicum, quam domini damno: minorem enim pecuniam ei fuisse, quam æstimata lis esset, eamque omnem justis legitimisque titulis ad eum pervenisse, patefactum est.

§ LII. Posidon. apud Athen. IV. — Cic. in Bruto, cap. 30, et de Orat. I, 53. — § LIII. Cic. pro Font. cap. 13, et de Orat. — Val. Max. — Oros. V, 17. — § LIV. Vell. II, 13. — Diodor. apud Vales. — Cic. pro Rabir. Post. cap. 10.

LV. Itaque neque auctoritas summi viri, neque facultates ullum ex hoc judicio detrimentum passæ; quin magis ornatæ auctæque fuerunt. Simul enim Asiam eum petere percrebuit, omnes provinciæ civitates legatos obviam miserunt, ubicumque secessum optavisset, officia sua deferentes; et proficiscenti, ne quid deesset, Q. Mucii liberalitas providerat; deinde in Asiam ingressum, quotquot illum antea reges nationesque cognorant, tanta accipere munera coegerunt, ut multo copiosior esset exsul, quam ante judicium consularis in Urbe fuerat.

LVI. Dum ista Romæ et alibi fiunt, C. Geminius prætor adversus Thracas infeliciter pugnaverat, magno Macedoniæ malo, quam victores, præcipua Mœsorum importunitate, cruente vastarunt. Sed in Hispaniam C. Valerius proconsule missus, viginti millibus Celtiberorum cæsis, imperator appellatus est. Belgedensis populi furor tumultum eum conciverat, obsesso in curia, concrematoque senatu suo, qui rebellare contra Romanos cupientibus resistebat. In hujus seditionis auctores, quotquot in manus venerunt, jussu proconsulis post victoriam severe animadversum.

LVII. Inter hæc rutiliani judicii recente invidia, quum senatus equestris ordinis regnum in judiciis ferre non posset; ad se transferre judicandi potestatem nitenti M. Livius Drusus adjutorem se præstitit, qui tum creatus tribunus plebis fuerat. Sed ille meliore fortassis animo, quam consilio, usus, quo majores ad ea, quæ parabat, sibi vires quæreret, ad deliniendam plebem Agrarias aliasque promulgare leges cœpit, pernicioso eventu, quando et plebe sociisque concitatis, grave patriæ bellum, et sibi immaturum, suisque ornamentis, quæ præclara multa habebat, prorsus indignum exitum peperit.

§ LV. Val. Max. II, 10. — Dio. — § LVI. Liv. Epit. — Jul. Obseq. — Sext. Ruf. — Appian. Hisp. — Numm. ap. Pigh. — § LVII. Liv. Epit. — Flor. III, 17. — Vell. II, 13. — Auct. de Vir. ill. cap. 6. — Oros. V, 18. — Appian. Civil. I.

LVIII. Jam enim ad pœnas tot gentibus quo jure, qua injuria oppressis luendas, romanum imperium sua vitia trahebant; ut sociali prius, inde civilibus bellis vexatum, paulatim eo deficeret, ut exhausta civitas, quæ consanguineos antea populos fastidierat, advenis vernisque replenda esset; neque jam cives modo Barbaros, sed etiam dominos pateretur. Adhuc tamen non stabant modo romanæ opes, sed etiam incrementum capiebant; iisdem fere, qui domi malis consiliis moribusque rempublicam affligebant, foris eamdem militaribus factis atque disciplina fulcientibus.

LIX. Neque minus vitiis externorum regum, quam suorum civium industria res romana crescebat. Jam Paphlagonum Cappadocumque regna, alterum libertatem, alterum regem a Romanis ita acceperat, ut tamen sua omnia in potestate populi romani esse, non dubitarent. Cyrenen ab ægyptiaco regno, a Syris Ciliciam avulserant; majorumque inde progressuum causas continua eorum regum bella struebant. Neque alienum ab historia sua Livius existimavit, eas hoc loco res exsequi, quæ opulentissimo et maximo regno, Seleucidarum senescente potentia, Romanos dominos imposuerunt.

LX. Sed hos tantarum rerum tam notabiles transitus, tenuibus scriptorum, iisque pugnantibus inter se reliquiis, quo laboriosius erat evolvere, tanto intentiore cura scrutatus, ut verissime potero, tradam; quando reges isti non minus intricatam gestorum memoriam habent, quam gesta ipsa, nominibus, matrimoniis, imperiis prodigiose mixti, habuerunt. Neque qui nostro, aut patrum ævo tempora curiose digesserunt, satis aut inter sese, aut cum rerum gestarum fide consentiunt. Igitur Josephum atque Porphyrium maxime, locis et ætati, de quibus scribimus, proximos, et, ubi variant auctores, probabiliorem sententiam sequuti, Grypum Antiochum, quinto et quadragesimo vitæ, undetricesimo regni anno, cujusdam Heracleonis dolo interfectum ponimus, regnum ad se trahere molientis, quo

§ LIX. Liv. Epit. — Cic. in Verr. IV, 30.

tempore consulatum Romæ Cn. Cornelius Lentulus, P. Licinius Crassus gerebant.

LXI. Igitur post longa fratrum certamina, quum submotus hoc modo Grypus Seleuco filio fecisset locum, atque ita veluti defessum pugilem recens viribus excepisset, superatus bello Cyzicenus; quum caperetur, manus sibi intulit. Seleucus, Antiochia potitus, Antiochum Cyziceni filium ad necem quærebat. Sed ille, servatus meretricis opera, quæ propter eximiam formæ pulchritudinem eum deperibat, ad Aradios, tanquam ad asylum, confugit. Aradii enim, concessu Seleuci Callinici, hoc jure utebantur, ut Syria profugos bona regum venia reciperent; neque dedendos repetentibus, neque invitis illis, aut ignorantibus, emittendos.

LXII. At Syri, quos asperum Seleuci violentumque ingenium alienaverat, servatum sibi regem miraculo jactantes, *Pium* appellarunt, tanquam morum merito gladios patruelis evasisset. Igitur, auctis ab eodem favore celeriter viribus, Seleucum expellit Syria; persequutusque in Ciliciam, apud Mopsuhæstiam prælio vincit. Seleucus, ad reparandas vires quum acerbe pecunias exigeret, ab oppidanis igne in gymnasium, ubi diversabatur, injecto, manu sua mori maluit: ædificium cum amicis regiis incendio haustum est. Pro eo statim, tanquam hydræ reciso capite, fratres Antiochus et Philippus, re et appellatione gemini, hostes Pio exoriuntur, quum fratris mortem, capta rebelli urbe, soloque æquata, vindicassent, superveniente Pio amiserunt exercitum; alterque fratrum Antiochus, dum in fuga Orontem eques transmittere conatur, vorticibus amnis una cum equo raptus est.

LXIII. Nec eo segnius bellum Philippus prosequebatur, Philadelphi sumpto cognomine, ob gemini, ut videtur, fratris desiderium. Huic tam præcipiti mutationi rerum, qua-

§ LX. Joseph. XIII, 21. — Athen. IV, 13. — § LXI. Porphyr. ap. Euseb. — Appian. Syriac. — Joseph. — Strab. lib. XVI, p. 754. — Trog. Prol. 40 — § LXII. Porphyr. — Appian. — Joseph.

uorque regum mortibus, triennium fere suffecit; annusque tum tertius agebatur centesimæ septuagesimæ primæ Olympiadis, quo consules Romæ C. Valerius, M. Herennius fuerunt. Philippo igitur Pioque de Syriæ regno dimicantibus, quartus etiam Grypi filiorum diadema sumpsit Demetrius, quum ad cætera Syrorum mala, ne unquam deesse faces suscitandis bellorum incendiis possent, generis regii fœcunditas accessisset. Eucærus is vocabatur; quem Ptolemæus Lathurus Cnido excitum, Damasci constituerat regem.

LXIV. Quæ deinde sequuntur, vix explicari possunt: ita, miscente omnia scriptorum negligentia et dissensu, vix tenuis intermicat strictura veri. Porphyrius Philippo biennium tantum tribuit regni: Josephus etiam, fratribus strenue resistentem Antiochum Pium, celeriter occisum a Parthis esse; Porphyrius, pulsum ab æmulis, confugisse ad Parthos, ac ibi usque ad asiaticam Pompeii victoriam fuisse, tradit; Justinus, in angulo Ciliciæ delituisse. Nobis nullum, cui certius ad veritatis inquirendæ usum insistere possimus, firmamentum est, quam temporis haud dubia notatio, quo Syriam Pompeius ordinavit: nam id consulibus D. Junio Silano, L. Licinio Muræna, factum esse constat.

LXV. Sed octodecim ante hos consules annis, ab Tigrane occupatam fuisse Syriam, Pompeii Trogi mutilator locis duobus affirmat; a quo cur minime dissentire Appianum putem, ubi res referendæ Tigranis erunt, apparebit. Ergo ad L. Sullæ, Q. Metelli consulatum, Antiochi Pii, et æmuli ejus Philippi, regna produci necessum est; quando hi dicuntur ab Tigrane Armenio spoliati. Cæterum Pius ille, cognomento suo minime respondens moribus, Selenen novercam, ægyptii regis aliquando conjugem, deinde Grypo, postea Cyziceno nuptam, in matrimonium accepit: honesti, atque adeo humani moris in tantum perturbatis legibus, ut multiplicatarum inter duos necessitudinum varietatem intelligere labor sit; nominibus distinguere velle, vanitas.

§ LXIII. Numm. apud Scal. in Euseb. n. 1223. — Porphyr. — Joseph — § LXIV. Justin. XL, 2. — § LXV. Justin. XL, 1 et 2. — Appian.

LXVI. Tales ferme quum Syriæ res essent, regibus cognatis acriter inter se pugnantibus, gravior a Parthis Arsaces, ab Armenia Tigranes, hostis accessit; et intra biennium, mortibus aut fuga regum, omnis illa Seleucidarum progenies in Syria disparuit. Parthi Mesopotamiam populabantur; profectusque eo Pius Antiochus, si Josepho credimus, fortiter pugnans interemptus est. Sed verior sententia est, pulsum armis Philippi ac Demetrii ad Parthos fugisse: certe multos post annos superstes, atque adeo iterum rex in Syria fuit. Inter has inexpiabilium bellorum clades regum suorum pertæsus populus ad externa respicere imperia cœperat.

LXVII. Tres omnino, de quibus cogitari posset, reges erant: Mithridates, Ptolemæus, et Armenius Tigranes. Ptolemæum, ut perpetuum Syriæ hostem, aspernabantur; implicitus bello romano Mithridates (nec enim bellum fore in obscuro erat), ne regnum quietis egens novis turbis involveret, timebatur: nihil melius visum, quam ad Tigranem concedere, cujus potentia, sicut metuenda alienis, ita præsidio futura illi se permittentibus esset. In hanc sententiam itum. Tigranes Syriæ regnum, imposito Magadate præfecto, multorum annorum sic satis pacata possessione tenuit. Ob has tum causas, aliasque, de quibus est expositum, missus ab senatu Sulla provinciam Ciliciam habuit.

§ LXVI. Porphyr. — Trogi Prol. 40. — Justin. XL, 2. — Appian. Syriac. p. 118. — § LXVII. Appian. — Justin.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXVI

IN LOCUM LIBRI LXXI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEPTUAGESIMI PRIMI.

M. Livius Drusus, tribunus plebis, ut majoribus viribus senatus causam susceptam tueretur, socios et italicos populos spe civitatis romanæ sollicitavit; iisque adjuvantibus, per vim legibus Agrariis Frumentariisque latis, Júdiciariam quoque pertulit, *ut æqua parte judicia penes senatum et equestrem ordinem essent.* Quum deinde promissa sociis civitas præstari non posset, irati Italici defectionem agitare cœperunt. Eorum coitus, conjurationesque, et orationes in conciliis principum referuntur: propter quæ Livius Drusus, invisus etiam senatui factus, velut socialis belli auctor, incertum a quo, domi occisus est.

I. L. Marcio Philippo, Sex. Julio Cæsare consulibus, bonis ubique populi romani rebus, prolato imperio, magnis ærarii opibus, in quo tum auri octingenta quadraginta sex pondo erant, prodigia, quæ his omnibus interitum minari viderentur, frequentia exstiterunt: sub ortu solis, globus ignis a septemtrionali regione cum ingenti sono cæli emicuit: Arretii frangentibus panes, cruor e mediis fluxit: in Samnitibus, itemque Ænariæ, vastissimo terræ hiatu, flamma prorupit, et usque in cælum extendi visa est: in

Vestinis per dies septem lapidibus testisque pluit : circa Rhegium terra mota, pars magna urbis murique diruta : in Spoletino colore aureo globus ignis ad terram devolutus, majorque factus, a terra ad orientem ferri visus, magnitudinem solis obtexit.

II. Cumis in arce, simulacrum Apollinis sudavit : ædes Pietatis in circo Flaminio fulmine icta; ancilla serpentem peperit. Sed nihil formidolosius fuit, quam quod in agro mutinensi montes duo inter se concurrerunt crepitu maximo assultantes recedentesque, inter eos flamma fumoque in cælum exeunte, interdiu, spectante e via Æmilia magna equitum romanorum, familiarumque et viatorum multitudine. Eo concursu villæ omnes elisæ, animalia permulta, quæ interfuerunt, exanimata sunt.

III. Sed mihi, talia sæpe referenti, faciundum omnino videtur, ut quo proposito, quaque causa hæc recenseam, et quale de his concipiendum judicium putem, semel exponam. Ego vero, quæ in vetustioribus libris reperiebam, quum sæpe, his recisis, pauca de quorumdam annorum gestis superessent, quadam necessitate, et quia subinde inerant, quæ cognoscere cupidi antiquitatis non nollent, nequaquam prætermittenda censui; præsertim quum priscis temporibus tanti haberentur, ut in iis sæpe senatus populi romani, sacerdotesque, diu plurimumque fuerint occupati. Accedebat, quod idem a Livio diligenter factum esse videbam : neque consilium erat, historiam illius utcumque supplenti, præterire, quæ ab ipso pertractata fuisse constaret.

IV. Sane non eram nescius, ob eam rem T. Livium quibusdam displicuisse; papamque Gregorium narrari, odio superstitionum, quas ille descripsisset laudassetque, tam infestum ei atque iratum fuisse, ut ejus opera omnia abolere conaretur. Sed ego neque Gregorio tam lævam mentem fuisse crediderim; et alia quædam tradi de eodem illo

§ I. U. C. 661 ; A. C. 91. — Plin. XXXIII, 3. — Jul. Obseq. — Oros. V, 18. — Cic. de Divin. I, 44. — Strab. lib. VI, p. 258. — August. de Civ. Dei, III, 11. — § II. Plin. VII, 3, et II, 83. — § III. Rader. ad Curt. IV, 10

video, quæ studiosus veritatis nemo recipiat. Neque sane tam ineptus in his est Livius, ut non aliquoties temere ficta, aut credita prodigia, hominumque inanes interpretationes taxet. Cæterum quidquid de illo fuerit, mihi sane vel ideo hæc annotare placet, ut qui hodie rebus ejusmodi multum moventur, eadem se credere, iisdemque aut confidere, aut perturbari discant, quæ dementata vanis opinionibus, veræque sapientiæ penitus ignara tempora respexerunt.

V. Eadem enim adhuc fatua et insulsa fabula luditur; narranturque et audiuntur magna asseveratione pleraque, in quibus nihil sit prodigiosum præter hominum amentiam, post divinæ veritatis aperta oracula, rationisque lucem, et tot ætatum experimenta, adhuc indocilem inania contemnere. Neque ego nihil metuendi cuiquam auctor sim : sunt enim, quæ non immerito, nec tamen ut prodigia timeantur : nam si forte, quod nonnunquam accidit, flumina restagnent, aut terra moveat, percelli atque extimescere non inhumanum est : sed nimirum id non prodigium, et omen venturæ calamitatis, sed initium et causa præsentis est: neque mortes animalium, ruinam ædificiorum significat, sed adducit.

VI. Cætera etiam, quantumvis raro eveniant, quæ tamen causis naturalibus fiunt, in portentorum numero ponere perquam importunum est. Si fulmine tactum imperatoris alicujus prætorium est, si equus exanimatus; castrorum videlicet oppugnationem, et clarissimorum virorum interitum significavit. Atqui necessum est, salvis naturæ legibus, frequentissima cælo descendere fulmina; quæ et ipsa omnia in aliquod certe corpus incidere necessum est. Toties igitur omina fierent, quoties fulminaret : atque eadem de cæteris ratio esset; pluviæ, venti, frigora, etiam animantium inanimorumque omnia genera, quoties se ulla causa commovissent, prodigia nuntiarentur. Sane ingenita humanis mentibus dulcedo est mira et nova jactandi, credendique : isque

§ IV. Voss. de Hist. Lat. cap. 19.

mos jam olim omnia sic replevit miraculis, ut majus jam mirum sit, ullum aut annum, aut propemodum locum reperiri, qui miraculo vacet.

VII. Igitur gaudentibus generis humani ludificatione ac miseria geniis, non fuit difficile, apud curiosa et improvida ingenia, putidissimam fraudem in artis opinionem atque auctoritatem adducere. Unde plurimæ apud varias gentes divinationum species exortæ, institutis dissimiles; vanitate pares: nam ut in universum, quod sentio, dicam, nulla earum rerum, quæ oculis patent, eam naturam habet, ut, quod voluntate Dei, aut consiliis hominum gubernantibus futurum est, ulla certa prædictione possit enuntiare. Hinniant equi, garriant aves, vortices amnium turbinentur, ut volent, radiorum lucis inenarrabilis permixtio in aere quarumlibet figurarum efformet ludibria; non ideo quid prosperum cuilibet reipublicæ, quid adversum immineat, ullo pacto noveris.

VIII. Sane cognati animæ humanæ spiritus, quos, corpore non onustos, *angelorum* vocabulo significamus, quia scire facile possunt, quod geritur, sæpenumero feliciter conjiciunt, id quod geretur. Cæterum neque horum omnis prorsus erroris expers sagacitas est; et sancti purique spiritus nihil tale, nisi mandato Dei, denuntiant hominibus: credere perversis, quia et falli possunt, et fallere cupiunt, nimis excors est, et perniciosa securitas. Unum immotæ certæque fidei oraculum superat, ita sapienter accommodatam aptamque rerum inter se seriem a potentissimo justissimoque Deo esse, ut ad extremum neque male bonis esse possit, neque bene malis. Neque M. Drusum eo tempore prodigia, sed ipsius mala mens, in exitium impulerunt.

IX. Drusus, ut senatui judicia redderet, in omnes se formas vertebat, quibuslibet quælibet indulgendo, ut neque falso jactasse videatur, *nemini se quidquam ad largiendum reliquisse, præterquam si quis aut cælum dividere vellet, aut*

§ VI. U. C. 661; A. C. 91. — Jul. Obseq.

enum. Igitur ut socios latini nominis, italicosque populos djungeret, jus civitatis enise petentibus, ea de re laturum, enatumque auctorem fore, spopondit, si ad eas, quæ ssent in manibus, perferendas leges operam navassent. am ab antiquissimis temporibus qui latinæ formulæ socii rant, suffragium ita ferebant, ut ex opportunitate magis emporum jus illud usurpare, quam certa confessaque possessione niti viderentur. Multum tamen in illis virium erat, quia non tantummodo sanguine commerciisque permixti, multosque romanos cives suis in urbibus habentes, haud eviter gratia et auctoritate pollebant, sed etiam suffragioum potestatem anxie retinebant; sæpe sub comitiorum empora frequentes in Urbe, neque unquam acerbius offensi, quam si, quod raro factum, ex Urbe exire a conulibus juberentur.

X. Igitur nemine uno ad tantas inimicitias suscipiendas acili, senatu quoque tum verecundia cognationis, tum netu alienandi socios, cunctante; haudquaquam parvi ad omnia momenti favor italicorum populorum in comitiis rat. Prior tamen atque potior cura Druso fuit, ut plebe omana tribubusque propitiis uteretur: id ubi consequuus esset, cætera sibi in proclivi futura rebatur. Igitur quoam tempore, quum incredibilis hominum vis ad Rostra oncurrisset, talem orationem habuit: « Sæpe ego adolescentulus, atque etiam puer, patris mei M. Drusi sermonibus interfui, quum de republica cum familiaribus suis, principibus civitatis nostræ, disputaret. Quin et, digressis illis, multa sciscitantem diligenter edocebat, quod me iisdem artibus consiliisque rempublicam aliquando capessere volebat, quibus ille eam periculosissimis temporibus pulcherrime felicissimeque gessisset.

XI. « Sed summa omnium eo ferme pertinebat, ut medicinam rebus ægris afferre studenti, ante omnia duo te-

§ IX. Liv. Epit. — Auct. de Vir. ill. cap. 66. — Flor. III, 17. — Diod. clog. lib. XXXVII. — Appian. Civ. I. — Dionys. VIII, 84. — Cic. pro ext. cap. 13. — § X. Appian.

«nenda diceret, quæ qui neglexissent, exulcerasse magis «vulnera, quam sanasse, contendebat : alterum, ut ad to«tam rempublicam curandam omnis conatus conferretur; «alterum, ut unde majus esset periculum, inde inciperet «medicina. Sicut enim in corpore, etiamsi forte membrum «aliquod ita foveri alique posset, ut inusitatam in molem «atque firmitudinem evalesceret, tamen illud, tanquam «certa pestis illius etiam tam diligenter curatæ partis, ve«hementer esset vitandum; ita, qui in civitatibus pauco«rum potentiam nimis extendere, aut contra plebis opes «supra modum augere instituerunt, eas plerumque conci«liarunt turbas, ex quibus et ipsi, et quos confirmatos «cupiebant, in pejorem conditionem, quam antea habuis«sent, inciderunt.

XII. «Igitur pater meus, illo suspiciosissimo tempore «gracchanorum tumultuum, non tanquam inter bello dis«sidentes legendas sibi partes arbitratus est, sed tanquam «ejusdem urbis cives communis utilitatis vinculo continen«dos : haud dubie quieturis factionibus, ubi se quisque «videret assequutum, quidquid salva republica concupiscere «ac sperare potuisset. Felix id consilium fuit : nec alio tum «remedio gracchanæ seditiones cohibitæ, Patres facti popu«lares, placatus senatui populus, quam quod ita tribuna«tum gessit Drusus, ut sibi nihil præter laborem et pericula «sumens, auctore curia in plebem liberalis, concordiam «ordinum, superiorum temporum injuriis odiisque labe«factatam, nova beneficiorum amorisque dulcedine refo«veret.

XIII. «Quod igitur patris sermonibus exemploque consi«lium utilissimum sanandæ reipublicæ esse didici, id hoc «maxime tempore sequi certum est, Quirites. Quo in pro«posito primum orandi mihi sunt dii immortales, ut huic «populo bonam mentem duint; deinde homines, quotquot «aut jure civitatis hujus utuntur, aut inter socios latini «nominis locum habent, ut unusquisque contentus his «bonis, quæ opulentissima omnium respublica tribuere «singulis, salvo statu suo potest, ulteriora non appetat,

« aliis non invideat, senatui constare auctoritatem suam, « populo libertatem velit. Ea res bene observata efficiet, ut « qui populorum omnium potentissimi sumus Romani, iidem « et sapientissimi ac felicissimi habeamur.

XIV. « Sed quia simul omnia nec attentari debent, nec « obtineri possunt; quod bene vertat, in animo est, ad eam « prius civitatis partem respicere, quæ maxima necessitate « premitur. Nam cætera, tametsi prætermitti non oporteat, « differri tamen minori incommodo possunt : at magnam « plebis romanæ partem, in his florentis imperii opibus, « non habere unde familiam alat, id profecto tolerare diu« tius, pudendum ad famam, re sævum atque inhumanum, « concordiæ quietique periculosum atque inimicum foret. « Igitur Agrarias Frumentariasque leges promulgabo, non « ut novum aliquod beneficium populus romanus accipiat, « sed ne careat eo, quod olim ei multorum rogationibus « datum est. Quibus artibus per omnes hos annos fructus « earum legum ereptus vobis sit, Quirites, queri nihil atti« net : nec enim, ut quemquam ob præteritas injurias ode« ritis, sed ut, recepto jure vestro, quietem et habeatis, et « præstetis, auctor sum.

XV. « Neque vero locupletibus displicere res debet : mi« sereantur potius civium suorum, quos post repetitas toties « leges, post divisiones agrorum, in eadem egestate nunc « quoque agere vident; validiore ad eripiendum fraude, « quam ad restituendum jus et leges esse potuerunt. Equi« dem viros virtute et opibus præstantes novi, qui hac inju« ria pauperum in tantum commoventur, ut quod ipsi de « agro publico tenent, lubenti animo sint reddituri; modo « idem a cæteris fiat, neque pauci et optimi, nullo populi « emolumento, possessionibus suis careant, et ultro a sui « dissimilibus irrideantur. De his non dubito, quin adju« tores propugnatoresque legum nostrarum habituri simus, « modo tales nos præbeamus, ut animo nostro constan« tiæque possint confidere.

XVI. « Plerosque etiam reliquorum aut reputatio suarum « opum permovebit, quum etiam restitutis, quæ contra

« leges possident, futuri sint prædivites; aut quietis amore « semel auferri tot certaminum materiam patientur; aut « honorum impellet bonis artibus parandorum aviditas, ut « beneficia populi cupiant promereri. Qui relinquentur de- « terrimi omnium, non ita multi erunt, et consensui civi- « tatis non resistent. Hæc ita non inepte licet argumentari « de singulis : senatum vero, cui et maxima communis sa- « lutis cura est, et præcipua reipublicæ scientia, quis cre- « dat huic adversaturum consilio, quod variis temporibus « probavit ipse, cujusque patri meo auctor exstitit? Certe « quantum ego possum recordari, quanto quisque Patrum « illustriore fortuna famaque egit, tanto sæpius atque dili- « gentius de concordia ordinum, cura pauperum, libertate « omnium disserentem audivi.

XVII. « Neque præter paucos, qui nihil non ad suam « avaritiam referunt, quisquam est, qui propter iniquum « lucrum interire cum republica, quam, illo dimisso, salvus « in salva civitate degere malit. Sed forte de agrorum jure, « quod indubitatum atque certum est, nihil præter summam « in mala causa impudentiam opponi poterit: Frumentariam « legem arguent, quod nimia liberalitate sit ærarium exhau- « stura! Hic vero quid primum, quid postea dicam? Ideone « ærarium habemus, ut semper clausum inaccessumque « teneat quas hausit opes, tanquam inexplebilis Oceanus, « aut regia Ditis nunquam redditura, quod absorbuit? An « poterit aliquis esse usus sanctior atque laudabilior, quam « si his opibus sustententur ii, per quorum vulnera sudo- « remque comportatæ atque congestæ sunt?

XVIII. « Ex manubiis triumphorum, aut provinciarum « vectigalibus illæ creverunt; sed hæc sine civium romano- « rum legionibus neque parari potuerunt, neque parata « conservantur. Sed neque verendum est, ne impar oneri « futura sit respublica, modo simus in aliis decernendis « sumptibus moderatiores. Neminem nominabo : sed ideo « cuiquam obscurum esse poterit, quantæ summæ quibus « hominibus, et quos in usus decretæ præstitæque sint? Ibi « potius parcos homines, et futuri providos esse oportuit,

« quum de ornandis ambitiose provinciis, magis in singulo- « rum gratiam, quam ullum reipublicæ commodum agere- « tur : nunc, ubi necessaria tot millibus civium alimenta pe- « tuntur, profusio in laude, parcimonia prope crimen est.

XIX. « Nec tamen ego temere omnia eroganda censeam : « sed neque opus est; et Agraria lex servata, tolerabilem « efficiet Frumentariam : adeo decepti decepturive fuerunt, « qui duplici largitione pessumdari perdique rempublicam « clamitabant. Contra est, et alterutra lex per se esset longe, « quam simul utraque, gravior. Si enim agros non damus, « huic innumerabili turbæ quæ annona sufficiet? Si damus « agros, neque dari omnibus poterunt, et quæ relinquentur « multa millia, quo alio beneficio consolabimur, aut a fame « defendemus? Nihil ergo melius, quam in agros deduci, « quotquot poterunt. Sic et illi, quo se tueantur, habebunt; « et in Urbe manentibus citra metum publicæ paupertatis « alimenta præstabuntur. »

XX. Hujusmodi crebris orationibus quum satis profectum arbitraretur, Agrarias, Frumentariasque leges, quales antea Gracchus in tribunatu tulerat, ferre instituit. Mira vis hominum ad diem promulgandarum occurrisse dicitur, plebe sociisque incredibili studio certantibus. Idcirco contra voluntatem optimatium per vim latæ leges; coloniæque per Italiam et Siciliam, quod olim ferente Apuleio jussum, deinde intermissum fuerat, deductæ. Postea Drusus, ne sumptibus succumberet ærarium, in cudendis nummis argento partem æris octavam miscendi auctor fuit. Quum hæc non ita magno certamine constitissent, acriore conatu pugnaque ad legem Judiciariam perferendam fuit opus : qua in re quum dedisse operam videretur, ut et senatui gratum faceret, nec irritaret equitum odia, et utrique ordini partem æquam judiciorum tribuisset; ea ipsa re offensionem omnium incurrit.

XXI. Senatus crebris seditionibus imminutus, ad numerum trecentorum decreverat. Tulit ergo Drusus, *ut his tot-*

§ XX. Liv. Epit. Flor. III, 17. — Appian. Civ. — Plin. XXXIII, 3[illegible]

idem numero equites romani, delectu insigniorum habito, adderentur: ex his sexcentis decuriæ judicum fierent: si quis pecuniam judicandi causa accepisse diceretur, de ea re quæstio esset. At vero crimen ita pervulgatum persequi, ut assuetudine videndi pro crimine haberi desisset, acerbum plerisque videbatur: adeoque C. Flavius Pusio, Cn. Titinius, C. Mæcenas, principes equestris ordinis, curiam his legibus ingredi aperte recusarunt. Et accedebant aliæ suspiciones, hoc agi, ut penes solum senatum, exclusis posthac equitibus, judicia forent. Etiam difficilem electionem faciebat, præteritis ignominiam, delectis invidiam allatura æmulatio.

XXII. Neque Patres patienter ferebant, tanto simul numero cooptari in amplissimum ordinem equites: *quem deinde consensum sperari posse, antiquo senatu, quæ communicata cum novis hominibus essent, pro amissis aut maculatis habituro; his non quieturis, donec omni antiquato discrimine, par dignitas utrisque constitisset?* Hoc habitu animorum, discordes inter se ordines, in uno consentiebant, ut ex æquo Drusum odissent: quidquid ingratum aut molestum cuiquam accidebat, illi auctori imputantes, quum grata et volentia taciti amplecterentur. Præ cæteris graves adversarios duos habuit Q. Servilium Cæpionem, et L. Marcium Philippum tunc consulem.

XXIII. Pro equitibus Cæpio, pro senatu consul, infensis in tribunum animis ibant. Simultas cum Cæpione privatis orta causis violentior erat; quemadmodum nulla solent infestiora esse odia, quam quæ ex magna familiaritate cœperunt. At horum tam intima aliquando amicitia fuerat, ut inter se matrimonia permutarent: quæ res ab honestate, quam moribus romanis, remotior, magis solvendæ juvenum, quam adstringendæ concordiæ fuit. Itaque mox, parum digna accedente causa, dissiluit, quum annulum forte in auctione venalem, insanis studiis simul licitarentur. Par utrique dignitas, pares animi, potentiæ gloriæque idem studium; et quanto genere divitiisque et liberalitate Drusus

§ XXI. Appian. — Auct. de Vir. ill. cap. 66. — Cic. pro Cluent. cap. 56.

antecedebat, tanto plus audaciæ confidentiæque Cæpioni, et in prava facinora calliditatis erat.

XXIV. Sed prior Cæpio, impetu in senatum facto, M. Scaurum repetundarum, L. Philippum ambitus reos fecit. Absolutus tamen uterque est: Scaurus eo insignius, quod quum *in asiatica legatione a Mithridate aliisque pecunias contra leges cepisse* argueretur, vicissim et ipse postulavit Cæpionem, acceptaque breviore die inquisitionis, effecit, ut ille prior diceret causam. Paulo ante Judiciariam Drusi legem ea actitata maturitatem legi attulerunt. Quum enim, lege Servilia obtinente, in multos clarissimos atque innocentissimos viros equitum petulantia desævisset, ea de re pro libertate ingenii sui ætatisque gravissime questus Scaurus, et tribunum plebis M. Drusum ad commutanda judicia aperte cohortatus est.

XXV. Idque mox a Druso, ut Velleius Paterculus judicat, meliore ingenio animoque, quam fortuna, factitatum: quem ego Velleium hoc loco non fidei causa nomino, sed ideo, ne temere credatur homini spurcissima adulatione tradere paratissimo, quidquid Tiberio Cæsari matrique ejus Liviæ, genus ad hunc Drusum referentibus, gratum fore credidisset. At ego Drusum, M. Livii consularis atque triumphalis viri filium, multa laudanda, non sine mixtura magnorum vitiorum, habuisse comperio. Juveni eximium populi favorem, paresque divitias reliquerat pater: quibus rebus ille facundiam, et in promittendo fidem quum adjecisset, et pro cætera claritudine animum quoque haberet; nemo iis temporibus fuit, cujus patrocinio amplissimi ordinis dignitas rectius concredi posse videretur.

XXVI. Superbum tamen, dominandi cupidum, præfracteque contumacem fuisse, satis evincunt, quæ minime ambigua suspectaque sequuntur. Quippe tædio præsentium

§ XXIII. U. C. 661; A. C. 91. — Cic. in Bruto, c. 62. — Flor. — Dio ap. Val. — Strab. l. XI, p. 515. — Plin. XXXIII, 1. — § XXIV. Flor. — Ascon. in Scaur. — Val. Max. III, 7. — Vell. II, 13. — § XXV. Diodor. ap. Vales — Flor. — Val. Max. — Auct. de Vir. ill. cap. 66.

et ingratis hominum judiciis exagitatus, senatum, quem antea unice defenderat, despicere, eique acerbior esse cœpit: tanta quidem impotentia, ut aliquando L. Philippum consulem, quod agentem se cum populo interfari ausus esset, ne viatore quidem, sed aliquo ex clientibus misso, in carcerem rapuerit, tam violenter obtorta gula, ut multus e naribus ejus sanguis efflueret. Nec hoc acerbissimum fuit; sed quod tribunus inter hanc conculcatæ majestatis consularis indignitatem cavillis ludebat, *non cruorem illud, sed muriam de turdis esse*, dictitando; quod consul Philippus luxui mensarum paulo intemperantius indulgebat.

XXVII. Neque reverentior in senatum fuit, a quo vocatus in curiam, « Quare non ipse potius in Hostiliam, inquit, « propinquam Rostris? » et paruit tribuno senatus, quum senatus imperium pro nihilo tribunus habuisset. Ne jam illud incivilis animi maxime in eo notabile signum esset, quod obsistenti Q. Cæpioni præcipitium de rupe Tarpeia interminatus est. At socii, quibus, adipiscendæ civitatis cupidine, mora omnis nimia videbatur, rogationibus, quas voluerat Drusus, ipsorum maximo studio perlatis, mercedem navatæ operæ impatientissime flagitabant. Idcirco Drusus, hinc prementibus Italis, inde tota resistente civitate, postquam nihil aliud fatigando, præter omnium odia, quæsitum videt, anxius et incertus consilii, ad differendum, cui præstando impar erat, cogitationem curamque omnem convertere cœpit.

XXVIII. Quo tempore etiam caprinum hausisse sanguinem creditur, ut simul invidiam Q. Cæpioni crearet, tanquam veneno appetitus. Cecidisse quidem repente in publico aiunt, idque, quum per Italiam percrebuisset, vota pro eo passim publice suscepta. Quidam comitialem morbum fuisse putaverunt, qui olim apud Anticyram hellebori usu depulsus, curis vigiliisque confectum repetiverit. Eo magis properandum socii, dum adhuc Drusum haberent,

§ XXVI. Plin. IX, 54. — Val. Max. IX, 5. — Auct. de Vir. illustr.
§ XXVII. Flor. — Liv. Epit.

omnemque deinceps, hoc exstincto, spem suam in irritum casuram arbitrati, quemadmodum M. Fulvio, C. Graccho trucidatis cecidisset; consilio inter se inito, vim parare, dolos nectere, quidlibet, quod perficiundo negotio conducere videretur, moliri atque tentare cœperunt. Feriæ latinæ indictæ a consulibus erant, quæ antiquissimo more in Albano monte, totius ferme Italiæ concursu celebrabantur: ibi scelestum consilium socii ceperunt, ut sacrificantes consules romanos, inter ipsa sacra et aras in modum hostiarum cæderent: sed id nefas proditione discussum; et ab ipso Druso admoniti consules non præbuerunt se insidiantibus.

XXIX. Cæterum hæc tam tristia et formidolosa tamen alicujus boni causa populo romano fuerunt, dilatis civilibus armis, et ad tempus obruta simultate, quæ inter Marium et Sullam in apertam seditionem erumpebat: veterem virorum æmulationem inflammante Bocchi regis recente dono, qui amicitiæ suæ cum populo romano monumentum, Victoriam auream, et juxta effigiem Sullæ suamque, tradentis illi Jugurtham miserat. Quæ signa quum in Capitolio posita detrahere Marius, acriter repugnante Sulla, cuperet; amicorum interventu, et temporibus reipublicæ sopita interim rixa est. Atque id nisi factum esset, respublica stare non potuisset: quippe socii, quum patefactis insidiis suis, nihil aliud exspectare possent, quam ut in auctores quæreretur, quum semel ruere cœpissent, alia quotidie et atrociora machinari non desinebant.

XXX. Eo tempore magnum ab Urbe periculum Cn. Domitius avertit. Is, nescio qua de causa, itinere suscepto, forte in Pompædium Silonem incidit, Marsorum principem, cum magno hominum agmine eadem via venientem. Quum familiariter inter se salutassent, *ecquonam tanta stipatus caterva tenderet*, Domitius interrogat: ubi, *Romam ire, vocatum a tribunis plebis, civitatis accipiundæ gratia*, responsum

§ XXVIII. Plin. XXVIII, 9. — Auct. de Vir. ill. — Liv. XXI, 63. — Flor. III, 18. — Appian. — § XXIX. Plutarch. in Mario, cap. 53, et in Sulla, cap. 8.

est; « Immo vero, ait, non aliud tam inimicum spei vestræ « consilium capere potuisses. Senatus nihil tam indignum « sua majestate credet, quam cogi; et, quod rogantibus con« cessurus fuit donum, minantibus pernegabit. Quapropter « etiam atque etiam videte, quid incipiatis: violentum consi« lium turpia initia, ancipites eventus habet; et si, quod equi« dem haud minus vestra, quam nostra causa, abominor, « quam felicissime successerit, quæ pax aut securitas esse « poterit inter infensos invisosque degentibus? omnia vobis « aspera adversaque prævideo, vim et metum ostentanti« bus: per modestiam et justas preces, non honestior modo, « sed etiam tutior, ad civitatem via est. »

XXXI. Hac oratione persuasus Pompædius abduxit suos, Urbemque non translatitio discrimine liberavit: Pugionibus enim sub veste accincti venerant, neque genere hominum, neque numero, spernendi. Decem millia, delecti ex omni multitudine quæstiones timentium, curia circumsessa civitatem petere deliberatum habebant; si negatum esset, ferro atque igne grassari. Sed neque consulibus satis cum senatu conveniebat, ita permixta omnia simultatibus turbisque fervebant; ludisque romanis, quos M. Claudius Marcellus ædilis curulis edebat, L. Philippus in maxima civium concione, *videndum sibi aliud esse consilium*, dixit: *illo senatu se rempublicam gerere non posse*. Commotis per hæc vehementer animis, a. d. idus septembres senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Aderat et L. Crassus, isque ante omnes, quum, pro copia sua vique dicendi, senatus contumeliam efficacissime deflesset, irritavit consulem, acris et arrogantis ingenii virum, ut manum in illum injici juberet.

XXXII. Contra Crassus, negando *sibi consulem videri, cui senator ipse non videretur*, lictorem repellebat. Post longam vehementemque contentionem, senatus auctoritas in sententiam Crassi facta, *nunquam senatus neque consilium*

§ XXX. Diodor. apud Valesium. — § XXXI. Cic. de Orat. I. 7 et 13. — Val. Max.

reipublicæ, neque fidem defuisse. Crassus deinde, postquam scribendo affuisset, cum febri domum rediit, dieque septimo lateris dolore consumptus est : hoc tamen ei commodum afferente maturo obitu, ne flagrantem bello Italiam, et quæ deinde mala cumulate ingruerunt, videret. Jam enim et Drusi susceptus pro senatu tribunatus infringi, et ipse in mala apud eum ordinem gratia esse cœperat; causamque turbarum omnium optimates in illum conferebant : *unius adolescentis temeritate convulsa civitatis jura, majestatem senatus imminutam, reipublicæ vectigalia sublata esse; nunc etiam erectos spe civitatis obtinendæ socios insanire cœpisse : neque finem miseriarum fore, donec horum omnium dux et auctor tolleretur.*

XXXIII. Fit adversus vitam Drusi conspiratio : Q. Cæpio pertinacissimus ejus æmulus, et importunissimus homo Q. Varius tribunus plebis, in consilii communionem adsciscuntur. Horum opera consules, excita sociorum multitudine ab Etruscis maxime et Umbris, perniciem juveni struebant. Hos enim Agraria lege sua offenderat, quia novis coloniis destinabat populi romani publicum agrum, cujus magnam partem ad id temporis socii, ut cuique opportunum fuerat, clam, palamve possidebant : etiam bene consciis hic metus accidebat, ne, confusis olim agrorum finibus, contenti suo Romani non essent, sed etiam vicinorum jura sollicitarent. Drusus, intellecto, suum in caput illas comparatas insidias esse, domi in subobscura quadam porticu agere cœtus, habere conciones, raro in publicum egressu, ne se periculis offerret.

XXXIV. Eo vehementius accusatus in senatu, quo aliquando retunderet criminantes, in forum profectus est; eaque ipsi postrema cum populo actio fuit. Habebat ille in more, quod et C. Gracchi institutum fuerat, ut segregaret turbam, et paucos interioris admissionis haberet : sed ne sic

§ XXXII. Cic. de Orat. I, 7, et III, 1. — Val. Max. VI, 2. — Pedian. in Corn. — Liv. Epit. — § XXXIII. Flor. III, 18. — Cic. de Nat. Deor. III, 33. — Appian. Civ. lib. I.

quidem evitare periculum potuit. Quippe ab immenso illo et incognito agmine, quo semper stipatus incedebat, deductus, quum in atrio domus suæ et porticu, quam diximus, multitudinem dimitteret, *ictum sese* exclamans, corruit, et inter paucas horas decessit. Priusquam exspiraret, ad circumstantes mœrentesque dixisse fertur, « Ecquando, « propinqui amicique, similem mei civem habitura est res« publica ? » Percussus autem est circum inguina, crepidario cultro, quem in vulnere percussor reliquit : minister necis in turba latuit : invidia penes Cæpionem, et Philippum, et Varium fuit; frustra disseminato a quibusdam rumore, *quasi rerum temere motarum conscientia et angore, se periculis instantibus voluntaria morte desperabundus exemisset.*

XXXV. Tali fine vir tot naturæ fortunæque dotibus cumulatus, alienas pariter spes, et suas terminavit. De cujus vitiis quando pro muneris nostri fide tacendum non putavimus, illam quoque vocem, quæ ex multis ejus præclaris pulcherrima ad nos pervenit, lubenter referemus. In Palatio domum ædificabat, quo loco M. Cicero habitavit : *eam* promittenti architecto *sic ædificaturum, ut libera ab omni vicinorum despectu, instituta domini fido secreto tegeret*, « Tu « vero, inquit, si quid in te artis est, sic potius struito, ut, « quidquid agam, omnes videant ». M. Livii Drusi interitu quum oppressum iri bellum italicum senatus speravisset, res in contrarium vertit; statimque, his auditis, socii in arma iverunt : quod quum ita futurum esse plerisque appareret, tamen velut ex abundanti prodigia fœda præcesserunt.

XXXVI. Namque domesticorum animalium omnia genera, repente efferata, stabulis pascuisque relictis, ad silvas et montes fugerunt : canes cum ululatu per agros more luporum oberrarunt : quum ex agris in urbem pecora armentaque Latini agerent, animalibus subita rabie concitatis,

§ XXXIV. Auct. de Vir. ill. cap. 66. Senec. de Benefic. VI, 34, et de Brevit. vitæ, cap. 6. Vell. II, 14. --- Appian. --- Agell. XIII, 21. --- Liv. Epit. --- Flor. III, 17. § XXXV. Vell. II, 15 -- Diodor. Eclog. lib. XXXVII. Oros. V, 18

strages hominum facta; lacrymari animalia visa sunt: cælum discessit; ex occulto voces auditæ, quæ pericula belli nuntiarent; quodque tristissimum haruspicibus visum, Lanuvii clypei sunt a muribus arrosi. Quod sequitur, magis senatus romani fatua et crudeli superstitione, quam rei miraculo, prodigiosum fuit. In agro romano androgynus viro nupserat: id a marito ad senatum, ab senatu ad augures delatum quum fuisset, ex auctoritate tuscorum haruspicum vivus est crematus.

XXXVII. Et ne græca ingenia plus vidisse putemus, sub eadem ferme tempora Athenis alius simili supplicio consumptus est: tanta eo seculo ignorantia veri, apud sapientissimos, ut rebantur, populos; tantaque humanarum animarum vilitas fuit! Cæterum sublato, quemadmodum diximus, Druso, inimici morte hujus minime satiati, plenam victoriam concupiverunt. Jamprimum, L. Philippo consule referente, quidquid ille legum tulerat, uno senatusconsulto tollitur: *contra auspicia latas, neque his teneri populum*, dictitabant. Ex diverso equites romani, quibus, quæ a Druso patefacta curia fuerat, iterum occludebatur, Q. Varium, quem propter obscurum jus civitatis cognominabant Hybridam, vastum hominem atque fœdum, sed non spernenda dicendi facultate magnam vulgo gratiam adeptum, rogationem ferre impulerunt, *ut quæreretur de iis, quorum dolo malo socii ad arma ire coacti essent.*

XXXVIII. Eo crimine civitatis principes rei destinabantur, a quibus, pro navata contra populares partes opera, promissa sociis civitas dicebatur. Idcirco equites, si hos, uti facile erat judiciorum potestate præditis, damnatos expulissent, majore deinceps licentia, quidquid collibuisset, acturi videbantur. Intercedebat pars tribunorum: sed his equites strictis sicis circumstantes injecerunt metum, perlataque

§ XXXVI. Jul. Obseq. — Cic. de Divinat. I, 44. — Diodor. Eclog. lib. XXXII. — § XXXVII. Ascon. in Cornel. — Appian. Civ. lib. I. — Val. Max. VIII, 6. — Cic. de Orat. I, 25; in Bruto, cap. 62, et pro domo, cap. 16. — Diod. Eclog. lib. XXXVII.

lex est, magna et præsenti reipublicæ clade; neque enim postrema hæc causa fuit, cur tumescens olim sociale bellum, velut effractis claustris vehementius erumperet, eoque nondum consopito, civile insuper oriretur. Sed equites, uti voluerant perrogato, cunctati non sunt, quin splendidissimo cuique, subornatis accusatoribus, periculum facesserent.

XXXIX. Inter quos L. Calpurnius Bestia vir consularis, ne se potestati inimicorum crederet, in exsilium, quam in judicium, ire maluit. C. Aurelius Cotta per invidiam tribunatu, quem petebat, depulsus, deinde lege Varia postulatus, causa facunde dicta, ut erat insignis orator, in equitum impotentiam, et exercita judiciorum specie latrocinia libere invectus. « Quid igitur superest, inquit, horum libi« dine atque crudelitate intactum? aut quid ultra desiderant « importunæ belluæ, qui neque luctu innocentum civium, « neque periculis optimorum, neque ulla calamitate reipu« blicæ possunt exsatiari? Quanquam enim pro causa mihi « satis dictum est, tamen ab his judicibus nec exspecto æqua « suffragia, nec desidero. Damnari enim a talibus, quam ab« solvi, honestius puto: et si facultates et patriæ conspectus « adimitur, quocumque locorum pervenero, quietus, et for« tunam conscientia levans, jactationem horum et cruciatus « audiam, qui pravis mentibus, hoc est, truculentissimis « tortoribus relicti, quo diutius in hac urbe vivent, plures « scelerum suorum persolvent pœnas, diis hominibusque « exosi, neque his, quos reliquerunt in civitate, quam quos « expulerunt, cariores.

XL. « Scilicet ea nunc tempora sunt, ut, qui salvam rem« publicam velint, eam his viris spoliare cupiant, quales illi « multos ejecerunt, alios plures paulo post ejecturi viden« tur. Tuam quidem, o infelix patria, vicem dolere non « desinam: erit tamen nonnulla consolatio, quod, quas im« pendere tibi clades certum est, audiam potius, quam vi« debo. Me quidem si respicio, in qualibet solitudine, inter

§ XXXVIII. Cic. de Orat. III, 2. — Appian. — § XXXIX. U. C. 661; A. C. 91. — Cic. in Bruto, cap. 56.

serpentes et bestias, quam apud hos Romæ, tutius feliciusque vivam : bonorum miseret, qui pauci inter multos, et ab his, et propter hos intoleranda quævis patientur! » Hæc atque talia quum ingenti concitatione animi et verborum effudisset, non exspectatis suffragiis Urbe cessit. Comitata eum Rutilia mater est, fratris Publii experimento nihil in exsilio mali esse docta.

XLI. L. Mummium Achaicum, clarissimis gestis, extrema ætate hominem, ne aliorum exemplo damnationem voluntario secessu anteverteret, equitum infida promissa turpi arte deceperunt : favorem enim et læta suffragia prolixe polliciti, ubi ad ferendam sententiam ventum est, fugam ei frequentes jusserunt. Sic in Delum insulam profectus ille, quod supererat ætatis, ab ingrata patria pulsus, ab iis, quos patriæ subjecerat, receptus, exegit. Hæc ita ferme sunt ab Appiano tradita. Sed ut in rebus romanis auctores græci haud raro hallucinantur, non L. Mummium, sed L. Memmium, accusatum lege Varia putem; quæ duarum familiarum nomina sæpius permiscentur; nam L. Memmium causam eo crimine dixisse Cicero narrat : Mummium nemo auctor est, tam diu produxisse vitam, ut quarto et quinquagesimo post suum consulatum anno potuerit accusari. Inter hos illustrium hominum casus, M. Æmilii Scauri, adversus intentatum periculum victrix gravitas et pervicacia exstitit. Q. Cæpio, vetus inimicus Scauri, et ipse in illum lege Varia dixerat, et cum Q. Vario tribuno plebis egerat, ut adesse eum juberet, hanc opprimendi senis maxime idoneam occasionem reperisse sperans.

XLII. Annus illi alter atque septuagesimus ætatis agebatur, et præter annos etiam adversa valetudine corpus afflictum gerebat : sic affectum negabant amici, populari invidiæ licentiæque objici oportere. Sed ille pristinum animi vigorem retinens, nobilissimis juvenibus innisus descendit

§ XL. Apud Cic. in Orat. antequam iret in exsilium, cap. 11. — § XLI. Senec. Consolat. ad Helv. cap. 16. — Appian. Charis. lib. II, de Adverb. p. 177. — Pedian. in Scaur. — Cic. in Bruto, cap. 89.

in forum, acceptoque respondendi loco, pauca verba in hanc sententiam proloquutus est : *Q. Varius Sucronensis M. Scaurum principem senatus socios in arma ait convocasse: M. Scaurus princeps senatus negat : testis nemo est : utri vos, Quirites, convenit credere?* Hac voce ita commutatos hominum animos tradunt, ut ipse etiam tribunus, pertinaci populi acclamatione victus, *morari se eum* negaret. Non tempero mihi, quin statim adscribam, licet posteriorem tempore Varii exitum, quem scelerum et turbatæ reipublicæ justa oppressit ultio, hac etiam inique circumventis donata consolatione, ut nocentissimæ rogationis auctor sua ipse lege damnaretur.

XLIII. Ne hoc quidem ei concessit fortuna, ut saltem in exsilio prorogaret vitam, communem cum tot innocentibus sortem habiturus; sed a sociis, ut opinari licet, exceptus, summo cruciatu supplicioque pœnas ejectis interfectisve clarissimis viris dedit, etiam Metellum veneno sustulisse creditus. Sed ad ordinem rerum, Luciumque Philippum, et Sex. Julium Cæsarem consules revertor: cujus anni fine, quum jam nulla, nisi Varia lege, judicia redderentur, et populus moleste ferebat, tot uno tempore viros illustres civitate pelli; et socii, spe omni desperata, jus æquum voluntate Romanorum obtineri posse, ad consilium belli communiter inferendi totis animis moti sunt. Nullum enim, præterquam in armis, remedium superesse cernebant, amissis in Urbe patronis, et unico jam crimine, si quis favisse sociis videretur; neque aliis causis aut M. Drusum luce, aut cæteros patria carere.

XLIV. Principum inde occultis coitionibus, postea horum impulsu publice missitando legatos, fœdus inter multos populos ictum. Id quantum poterat dissimulanter agebatur, eo tardius animadvertere Romani, quorum animos continua domi judicia, quæ perraro sine seditione transige-

§ XLII. Auct. de Vir. ill. cap. 72. — Quintil. V, 12. — Val. Max. III, 7 et 8. — § XLIII. Val. Max. VIII, 6. — Cic. in Bruto, cap. 89, et de Nat. Deor. III, 33. — Appian.

bantur, occupabant. Ergo velut per otium italicæ gentes novam reipublicæ formam commentari, atque adeo constituere potuerunt, ad exemplum romanæ civitatis comparatis legibus. Caput rerum, consiliique publici et omnis necessarii apparatus arcem, Corfinium interim esse voluerunt, Pelignorum maximam urbem : sed, velut communem omnium patriam, pro Corfinio *Italicam* appellantes, curia foroque, cæterisque publicis ædificiis, proposito suo convenienti magnificentia exornarunt.

XLV. Huc deinde omnia belli præsidia concorditer congesta, obsides ex omnibus populis missi, magna vis pecuniæ, magna commeatuum. Summa omnium penes quingentos viros erat, tota Italia, pro cujusque civitatis opibus delectos: hic *senatus* vocabatur. Ex hoc numero binos quotannis consules, duodenos prætores creari oportebat. *Quandiu bellum esset, alteri consulum cum sex prætoribus a Cercolis usque ad mare Adriaticum provinciam esse, totidem pari honore magistratibus cæteram Italiam*, placuerat. Inter hæc Romani, velut ex profundo stupore receptis sensibus, quaquaversum certos homines ad consilia sociorum speculanda dimittunt: quibus haud magna calliditate opus ad hoc negotium fuit, quum jam ita vires suæ placerent sociis, et consilia matura viderentur, ut pervulgatis ubique sermonibus *civitatem romanam, suo majorumque sanguine servatam auctamque, sibi deberi* palam loquerentur; *eamque hoc tempore parare certum omnibus ac deliberatum* dicerent : *id unum interesse, utrum volentibus, qui tum essent, Romanis, an vero invitis, impetraretur.*

§ XLIV. Liv. Epit. — Diodor. Eclog. lib. XXXVII. — Strab. lib. V, p. 241. — Vell. II, 5. — Appian. — § XLV. Diodor. — Appian.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXVII

IN LOCUM LIBRI LXXII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEPTUAGESIMI SECUNDI.

Italici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Samnites, Lucani, initio belli a Picentibus moto. Q. Servilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus civibus romanis, qui in eo oppido erant, occisus est: saga populus sumpsit. Ser. Galba, a Lucanis comprehensus, unius feminæ opera, ad quam devertebatur, captivitate exemptus est. Æsernia et Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt. Auxilia deinde latini nominis externarumque gentium missa populo romano, et expeditiones invicem expugnationesque urbium referuntur.

I. Bellum italicum, quanquam *sociale* vocari consueverit, si verum spectemus, simillimum civili fuit, quum sanguine, locis, belli denique ac pacis pleraque communione mixtæ unitæque populo romano nationes, repente hostilia inducerent, asperioribus odiis, ut solet in dissensione conjunctissimorum, quam si cum quantumvis barbara gente susceptum certamen foret. Igitur intra paucos deinceps annos plusquam trecenta millia juventutis italicæ bello absumpta traduntur. Multi enim validique populi defecerant,

postquam, initio a Picentibus orto, civium romanorum Asculi effusus sanguis est. Ex iis, quos ad explorandum, quæ a sociis fierent, Roma missos fuisse diximus, quidam adolescentem asculanum duci Corfinium viderat, ut ibi, sicut communiter convenerat, pro sua civitate obses foret.

II. Id quum Q. Servilio, qui in ea parte Italiæ proconsule agebat, nuntiatum esset, propere accurrit Asculum, ut incipienti adhuc malo occurreret. Cæterum nec opprimere morbum potuit, et sua cum pernicie supra modum exulceravit. Ludi tum forte agebantur, res una omnium maximos cogere cœtus solita. Erant ea omnino tempora, iique hominum animi, ut lenissima quæque remedia vix laturi viderentur; quum Servilius quasi mancipia conviciis minisque ferociter increpat: « Proh Jupiter! inquit, diique « cæteri, qui romanum Capitolium ideo nimirum incolitis, « quod ibi caput rerum terrarumque omnium, sedemque « sicut numinum vestrorum, sic imperii esse voluistis, quod « tantum admisimus nefas, ut hæc audire, hæc videre tam « fœda ac pudenda cogeretis!

III. « Eone deveniri indignitatis oportuit, ut Itali nos con« temnerent, et quos potentissimi reges formidant, clienti« bus nostris contemptui essemus? Jam igitur, si diis pla« cet, regimen rerum Asculanus capesset, et pro romanis « Patribus fata gentium regumque Picentes temperabunt. « Id vero facinus dii prohibessint! aut si tam nefanda per« mittere decreverunt, prius quidquid usquam est romani « nominis, intemeratum adhuc impollutumque pereat! Mihi « quidem satius fuerit, vel mille mortes perferre, quam hanc « tantam subire ignominiam, ut meo suffragio jus romanum « ad dedititios nostros transeat. Vestrum autem furorem « mirari satis nequeo, Asculani, quos non populi romani « majestas ultra, non vestrarum virium reputatio, ne prio« ris quidem ævi memoria deterret, ne tam perniciosa inci« peretis.

§ I. U. C. 661; A. C. 91. — Flor. III, 18. — Vell. II, 15. — Liv. Epit. — Appian. Civ. lib. I. — § II. Flor. — Appian. — Diodor. apud Vales.

IV. « Cum omnibus Italiæ populis majores nostri bella« verunt; nec par omnibus aut virtus, aut resistendi spatium « fuit: nemo tamen omnium æque facile, atque Picentes, « subacti sunt. Uno prælio victi, continuo sese P. Sempro« nio, et primi omnium Asculani, dediderunt. Vos igitur, « qui tam levi momento spem libertatis abjicere soletis, qui« bus præstigiis dementati ad rebellandum vultis esse prin« cipes? » Non tulerunt ista vociferantem Asculani, tanto furore exacerbati, ut quidquid deprehendi civium romanorum in oppido potuit, cum ipso proconsule, legatoque ejus Fonteio, trucidaretur, bonis omnium direptis. Ab hoc initio, quum ultra dissimulandi non esset locus, per Italiæ populos et urbes signa cecinerunt, discurrente passim Pompædio, quem præcipuem istius belli facem fuisse consentitur.

V. Hic igitur, quum primos omnium Marsos suos eduxisset, nomen toti bello fecit, ut a plerisque *Marsicum* appelletur. His in Urbe cognitis, *tumultum esse* decretum; justitium edictum; saga populus sumpsit. Interea Cn. Pompeio prætori negotium senatus dederat, ut cum exercitu Asculum accederet, initia belli oppressurus. Iste strenue profectus, Asculanos ad satisfaciendum populo romano, tradendosque defectionis auctores cohortatus, renuentibus vim intentat, eductasque copias oppugnationi paratas habet. Oppidani, de industria metum simulantes, ut incautos invaderent, juventutem intra muros instructam tenent; paucos homines, eosque magnam partem valetudine aut ævo inutiles, in mœnibus locant.

VI. Idcirco Romani, profecto dimissos alio juniores arbitrati, remque sibi tantum cum parvo debilium numero fore, contemptim suggrediuntur. Dum alii suffodere muros, alii superare scalis tendunt, et in hanc unam rem intentis omnis periculi metus et cautio abest; subito apertis portis, fit Asculanorum acerrima eruptio, Romanique, multis de-

§ IV. Sup. XV, 9. — Oros. V, 18. — Cic. pro Fonteio, cap. 14. — Flor. III, 18. — Liv. Epit. LXXVI. — Strab. lib. V, p. 241. — Vell. II, 16. — § V. Oros. V, 18. — Front. Strat. III, 17.

deratis, a muro rejiciuntur. Inter hos Italiæ motus, exspetationemque longe gravissimi belli, L. Julius Cæsar, P. Rulius L. F. L. N. Lupus consulatum Romæ iniverant (Cæsari ıultis Appiani locis pro Lucio prænomen Sexti additur): uo anno sol rubenti circulo circumdatus apparuit, magno pud animos aliis jam ante causis sollicitos metu; eodemue mox insigniter aucto propter Metellæ Cæciliæ somnium,). Balearici filiæ: Junonem Sospitam, quod templa sua imıunde haberentur, profugientem, suis precibus ægre revoatam esse per quietem viderat.

VII. Eam rem senatus minime negligendam esse censuit, uod pacem numinis, cui salutaris inesset appellatio, et cui onsules omnes facere necessum esset, inprimis ad tutelam eipublicæ pertinere credebat. Igitur de sententia Patrum upplicationibus habitis, L. Julius consul templum refecit: deo quidem negligenter habitum, ut, præter alias sordes, ub ipso simulacro deæ canis catulos enisa reperiretur. Ietellæ negotium datum (quod eam præ cæteris Junoni ratam esse appareret) *ut grege matronarum sordidis obscœisque corporis coinquinatum ministeriis, religiose communato, pristino splendori omnia restitueret.* Hujus mulieris inomnium quanquam mirifice cum re convenisse videretur, ıerunt tamen Romæ, qui nihil somniis tribuendum credeent: inter quos et L. Sisenna fuit, eorumdem temporum erumque celebris scriptor.

VIII. At senatus a religionibus ad belli molem omni cura onversa, Samnium et Marsi provinciæ consulibus decretæ. Iarsi P. Rutilio evenerunt, L. Julio Samnium. Hi præcipui ebellantium populi erant; multi enim præterea defecerant. 'icentes Vestinique, et cum Pelignis Marrucini, et Apuli; ım Ferentani, Hirpini, Pompeiani, denique totus ille tratus Italiæ, qui a Liri fluvio ad maris Adriatici sinum inmum porrigitur. Consules hi Q. Pompædium Silonem,

§ VI. U. C. 662; A. C. 90. — Plin. II, 30. — Jul. Obseq. — Cic. de ivinat. I, 2, 44, et II, 66. — § VII. Cic. pro Muræna, cap. 41, et de ivinat. — Jul. Obseq. I, 44.

C. Aponium Mutilum legerant: pro Aponio quidam Papium nominant. Prætores, e Marrucinis Herium Asinium, e Marsis C. Vettium Catonem, e Lucanis M. Lamponium, Ti. Cleptium reperio.

IX. Habuerunt et Samnites Marium Egnatium et Trebatium, et Pontium Telesinum: sed C. Judacilium sive Apuli, sive Picentes (utrumque enim traditum est), et Peligni A. Cluentium. Præter hos clari sociorum duces, non adjecto, quorum quisque populorum fuerit, nominantur T. Afranius, P. Ventidius, C. Pontidius, P. Præsenteius, Titus Herennius; præterea Juventius quidam et Obsidius, et Capuanus Gutta: quorum alii statim ab initio prætores sunt creati; ceteros vel in abeuntium locum factos, vel in occisorum suffectos intelligimus. Sub horum imperio urbium insignium præfecti multi cum suo quisque præsidio erant. Igitur contra hos tam peritos militiæ et impigros viros quum instaret dimicatio, diligenter curatum, ut qui tum erant, quique postea facti sunt, consulibus quam præstantissimi legati adderentur.

X. Sed tum quidem Rutilio Cn. Pompeius, Magni pater, Q. Cæpio, C. Perperna, C. Marius, Valerius Messalla, proconsulari omnes potestate, adjutores dati; Cæsari P. Lentulus frater consulis uterinus, T. Didius, P. Licinius Crassus, L. Cornelius Sulla, M. Marcellus. Præterea M. Cornutus, L. Cinna, Q. Catulus, Q. Metellus, itemque P. Sulpicius, et M. Antonius legati bello marsico fuisse memorantur. L. Calpurnius L. F. Piso armis faciendis præfectus est. Sed italici populi, priusquam bellum inciperent, legatos in Urbem miserunt. Eorum, preces atque minas ita miscentium, ut malle pacem, plus confidere armis viderentur, talis ferme oratio fuit. « Qui simus, unde veniamus, Patres conscripti, « neque vos ignoratis; et nobis nota templa, familiares vultus

§ VIII. Memn. apud Phot. — Appian. — Diodor. — Liv. Epit. LXXIII. — Senec. de Benefic. III, 23. — Flor. III, 21. — Oros. — Macrob. Saturnal. I, 2. — Vell. — Eutrop. — § IX. Cic. pro Font. cap. 15. — Vid. Freinsh. not. ad Flor. III, 18.

« occurrunt : affines consanguineosque videmus, quibuscum « domi militiæque magnus nobis usus, et conjunctissima ne- « cessitudo fuit.

XI. « Inter homines tot nominibus invicem devinctos, et « proloqui paulo duriora, et audire juxta grave est. Sed « mandata nimirum accepimus, quæ cum fide perferenda « sunt, rationem Italiæ toti reddituris. Ne enim a nostris « tantummodo civitatibus missos credideritis : eadem hic uti « causa Italorum omnium, ita voluntas est. Et ne, ut in re- « pentinis consiliis facilem sedatu motum imaginemini, jure- « jurando, et obsidibus missis, usque eo devincti sumus, « ut eumdem omnes casum experiri necessum sit. Igitur et « senatum communiter legimus, et consilio publico consti- « tuimus temporariam sedem : creavimus interea magistra- « tus, legiones conscripsimus, arma, commeatum, pecuniam « coegimus, eo omnia animo, ut prius cum omnibus no- « stris, quod dii avertant omen, funditus intereamus, quam « diutius defraudari nos jure nostro patiamur.

XII. « Neque nova hæc nobis incidit, sed a patribus avis- « que transmissa et transdita est cogitatio. Jam olim indigne « ferimus, Romani, quod rebus omnibus pares, numero me- « ritisque superiores, quippe qui tanto jam tempore duplicem « numerum militum ad omnia bella præbuimus, ita negli- « gimur a vobis atque contemnimur. Igitur quæ nunc de « communicando sociis jure, tanquam inauditæ audaciæ « verba aversamini, ea jam ante ducentos annos in curia « vestra sonuerunt : et quanquam eo tempore, cum paucis « Italiæ populis sociis uteremini, mediocres eorum opes « fregistis, subinde tamen postea querelæ auditæ sunt, et « interdum consilia capta : et ne longius abeamus, patrum « nostrorum memoria, quid mentis Italiæ fuerit, plenissime « essetis experti, nisi rem nondum maturam Fregellanorum « festinatio prodidisset.

§ X. Cic. in Bruto, cap. 89, et in Pison. cap. 26. — Diodor. apud Vales. — Appian. — § XII. Cic. de Harusp. Resp. cap. 9. — Vell. II, 15. — Liv. VIII, 5. — Sup. XL, 23.

XIII. « Hodie vero non unius oppidi, ne paucarum qui« dem civitatum, sed Italiæ legatos auditis, deorum homi« numque obtestantes fidem, ut aliquando temperetis ab « injuria, et ad utilitatem tum cæteræ Italiæ, tum etiam « vestram vestrique imperii Urbisque salutem respiciatis, « quando rés in eum statum devenit, ut una hæc vobis sit « in præsentia deliberatio, utrumne cives sitis nos italos, « an vero hostes habituri. Neque est, ut ad hæc verba tumul« tuemini, Patres : liberam, sed veram vocem audistis, ne« que indignam aut his, quorum nomine emissa est, aut « his, apud quos prolata. Quid enim in nobis est, cujus com« munione quasi pollui credatis vestram civitatem, Romani? « Natos in eadem Italia, iisdem institutos eductosque mori« bus et artibus, pari usu militiæ, qui et pro vobis tam diu « feliciter pugnavimus, et, si necessum sit (quod abomina« mur) contra vos pugnaturi sumus, non anteponetis man« cipiis vestris, e quibus jure manumissionis cives romanos, « quisquis voluit, fecit?

XIV. « Fieri non potest, ut hanc indignitatem qui abji« cere possunt, diutius ferant : ne natura quidem rerum « sinit, ut in æquali virtutis atque libertatis indole, alii do« minentur perpetuo, alii serviant; et qui vim facere conati « sunt, neque tranquillum imperium unquam, neque cer« tum diu habuerunt. A majoribus vestris, et hujus urbis « frequenti seditione discite, quam sit difficile, adversus « viros et armatos, simul et securitatem suam, et erepta aliis « jura tueri. Quam pertinaciter olim patricii vestri, quorum « tum in manu erant omnia, repugnarunt, ne tribuni plebis « crearentur : creati sunt; eorumque potestas in tantum eva« luit, ut nobilissimo cuique potentissimoque maxime for« midabilis esset. Iterum deinde, per speciem decemviratus « obtinuerunt tyrannidem : illa quoque cum pernicie sua « quam cito sunt dejecti!

XV. « Matrimonia plebeiorum, tanquam rem miseram et « pudendam, quum essent vehementissime aversati, postre« mo concedere coacti sunt. Plebeios ab honoribus, sa« cerdotiis, magistratibus diu repulerunt : sed postquam illi

ꞌre ultra jure, quod se mereri sentiebant, noluerunt, uoque cum illis communicatum est. Quod igitur tenuis ı et inops illa plebecula, illa ex variis Italiæ partibus ecta colluvies, obtinere potuit, id huic Italiæ pernegas, Romani? quid enim in petitione nostra vel iniquum , vel exemplo fœdum, vel ad famam dedecorum inest? ım multæ fuerunt florentissimæ nostræ civitates, priusm Roma conderetur? quanta ubique principum nobi, qui familiarum splendor? sed neque virium opumve licarum privatarumque pœnitet.

VI. « Quid deinde postulamus? ut pares vobis, quemodum sumus, ita habeamur. Hæcne tam impudens tulatio, tamque contumeliosa est et nefaria, ut potius ıia præsenti exponere periculo, vastare atque urere iam, in eumdem casum colonias vestras Urbemque m permittere, denique cælum (quod aiunt) terramque cere, quam hæc concedere oporteat? Per hæc omnia, nominavimus, et per cuncta, quæ his continentur atis affectusque vocabula, nolite consanguineos popu quorum deberetis amare concordiam, parricidiali o committere! nolite vos nosque in eam adigere neitatem, ut pro hostili sanguine cognatum hauriamus: ida, fana, domus, quæ majorum utrinque nostrorum ıibus condita sunt, nostris diruantur; pulcherrimum, d unquam fuit, imperium suas intra ruinas sepeliatur!

VII. « Nec enim nescire vos, aut negligere arbitramur, nta cupiditate externi reges nationesque, quibus jam ı prægrave videtur hoc imperium, hanc velut a diis ıtam occasionem sint arrepturi. Antiquissimis populi ıani monumentis traditum accepimus, paucas a Romulo as Sabinorum mulieres, quum in media Urbe inde es suos fratresque, hinc maritos exitiabili prælio dimicernerent, interventu suo precibusque infestas direse acies, recipiendisque in civitatem Sabinis, perpetuæ cordiæ stabilivisse pignus. Idem nunc neque paucas ronas orare, sed infinita millia filiarum sororumque trarum, quas in matrimonio habetis, vestrarum itidem,

« quas nobis elocastis, credite; neque majori, quam tum, « pretio redemeritis pacem : accipite in civitatem veteres « socios, veteres cognatos vestros, cum optimo quoque « pietate in hanc patriam certaturos.

XVIII. « Hoc non modo nostri principes populique con« tendunt; sed omnes ferme, quæ sunt per Italiam, colo« niæ civium romanorum, plebis etiam urbanæ pars melior, « ac quod inter vos sapientia et amore patriæ primum est: « adeoque, si verum amamus, jam præjudicatum est a majori « parte romani nominis; nec ferme, nisi pauci maligni et invidi, « et ab his deinde aliorum decepta multitudo repugnat. Ho« rum pravitate effectum est, ut res olim agitata perfici ne« quiverit, eoque jam deducta sit loci, ut, nisi vestra pru« dentia obstiterit, Patres conscripti, propediem longe « atrocius sensura bellum sit Italia, quam aut Pyrrhus olim, « aut postea Carthaginienses intulerunt.

XIX. « Horum infelicibus nefandisque artibus et Gracchi « duo, et nuper clarissimus juvenis, et cui pares romana « civitas perpaucos tulit, in sacrosancto magistratu occisus « est. Ab iisdem, quo spes omnis impetrandi justa sociis « vestris semel eriperetur, nefaria lex excogitata est, per « quam, ne cui dubium foret, quales illi cives pati nesci« rent, sanctissimi amplissimique viri, assertores amplifica« toresque hujus imperii, ornamenta Urbis ac senatus, ex« silio mulctati sunt; cæteris, ut quis virtute atque dignitate « præcellit, idem periculum, nobis apertum bellum denun« tiatur. Sed ne Jupiter diique cæteri sirint, ut precibus « nostris, benignitate vestra, salute omnium hæc superior « sit factio; et plus paucorum importunitas ad profligandam « Italiæ pacem, quam ad conservandam confirmandamque « cæterorum virtus et benevolentia possit.

XX. « Scilicet horum imperium perpetuo feremus socii, « qui tam insolenter potestatem suam exercent in cives suos, « et quos æquo secum jure esse, licet factis negent, ore co« guntur confiteri. Et quoniam ita se res habet, ut non eadem « omnium Romanorum sit sententia, sed diversis factioni« bus dividatur civitas, nos etiam orationem nostram divi-

lemus. Et vos quidem, Patres conscripti, et quidquid in ivitate sanum est, his manibus ad genua vestra protensis oramus et obtestamur, ut aliquando consanguineorum vestrorum, ut vestri etiam, uxorum liberorumque vestrorum, quibus, quod exspectamus responsum, aut fidam securitatem, aut perpetuam sollicitudinem, et quæ dicere nolumus, allaturum est, misereamini; sociosque vestros, quorum fidem virtutemque semper probavistis, bene de hac civitate meritos, bene merituros, arctiore vobiscum ure copuletis: ita rem non indignam sapientia vestra, Urbi utem totique Italiæ salutarem feceritis; et a posteris etiam optimæ sententiæ auctores celebrabimini.

XXI. « Si quis autem est adeo juris omnis et æquitatis iostis, ut servire sibi postulet viros ad imperium natos, is ibi, et si qui præterea eadem superbia et pervicacia aget, hoc ab universa Italia dictum putet: Viri sumus, arma abemus; virtute, disciplina, scientia rei militaris pares, ausa et numero superiores sumus: jus ejus civitatis peimus, cujus imperium nostro auxilio partum, auctum, ervatumque est: quæ invidia est, quum laborum atque periculorum partem majorem tulerimus, si juris et præmioum saltem æquam efflagitamus? Cives, si vultis, habebitis optimos, vestrique et Urbis amantissimos; hostile non modo factum omne, sed etiam nomen detestamur: servos amen sub nomine sociorum ultra non habebitis: sine quiius nec parare tantas potuistis opes, nec tueri quæsitas otestis, iis imperare velle desinite. »

XXII. Vix perorare legati potuerunt; tantus audiendi lia dolor fuit, tantaque impatientia: multorum deinde nul voces auditæ increpantium, ominantiumque, *ita deum feliciter eventura sociis, quæ agerent, si Latinis olim, Campanis eadem superbia bene cessisset.* Idcirco et senatus omine responsum animose est: *Ubi pœnitentiam suam so approbassent, posse iterum de iisdem rebus legatos mitre; de cætero, priusquam satisfactum senatui populoque mano esset, mittendi veniam non fore.* Hæc ubi renuntiata gatio est, passim totis viribus bellum instrui, delectus

agi, et præter eas copias, quas suis quisque tuendis finibus populus paraverat, in commune exercitus, peditum equitumque ad millia centum, conscribi cœpit.

XXIII. Neque minores Romanis apparatus erant. E quibus, quod Urbi custodiendæ satis visum erat, retento, cæteræ copiæ consulibus legatisque sunt traditæ: nam ut in magno et intestino tumultu ambo simul consules votis nuncupatis paludati profecti sunt. Interea diversis Italiæ locis cives romani, præsertim qui in dignitate aliqua erant, trucidabantur: vulgo mancipiisque vita ea lege dabatur, *ut sub signis sociorum militarent.* Præ cæteris notata Picentum immanitas fuit, qui barbaro more multos excruciarunt; ne in populares quidem mitiori rabie, si qui contra Romanos arma capere detrectarent: nec enim viros tantum, in conspectum suorum productos, omni genere contumeliarum affligebant, sed matronis etiam capilli cum ipsa simul cute avellebantur.

XXIV. Pinnensium (in Vestinis id oppidum hodieque est) nescio quo casu excepti a sociis liberi fuerant. Eos rebellium agmen, ad mœnia Pinnæ deductos, quo parentes consanguineosque misericordia carissimorum pignorum ad defectionem impellerent, posquam id inceptum frustra esse apparebat, ante ora suorum crudeliter interfecit. His et talibus in facinoribus multa Cilicis cujusdam archipiratæ opera erat, quem, ob frequentia maleficia et homicidia a Romanis Asculi in custodia habitum, Picentes initio defectionis vinculis exemerant. Is ergo, quasi pro meritis cujusque gratiam relaturus, collecta perditorum hominum manu, pro liberatoribus acriter, in Romanos infenso animo militabat, et agros, vicos, oppida rebellibus accedere renuentium, latrociniis a puero exercitus, supra cæterorum furorem incendiis cædibusque pervastabat.

XXV. Lucani Ser. Sulpicium Galbam comprehenderant:

§ XXII. Appian. Civ. lib. I. — § XXIII. Sueton. Aug. cap. 27. — Jul. Obseq. — Dio apud Vales. — Plin. III, 12. — § XXIV. Cluv. Ital. II, 1? — Flor. III, 10. — Liv. Epit. — Supplem. Liv. lib. VI.

sed ille unius mulieris opera, ad quam divertebatur, captivitatem evasit. Multa tum florentissima longæ pacis bonis oppida fœde vastata. Ocriculum in Umbris, Fæsolas in Tuscis, Carseolos Æquicolanorum, et in Campania Nuceriam, caputque gentis suæ Picentiam, cum multis æque nobilibus eo bello plurimum vexatas esse reperio. Sed omnium pertinacissime obsessæ defensæque sunt Æsernia et Alba coloniæ: quarum illa duobus Maniis Valerio Messalla, et Octavio Crasso consulibus deducta est anno Urbis conditæ quadringentesimo nonagesimo; Albenses ad lacum Fucinum totis annis quadraginta ante Æserninos deducti sunt, quum Ser. Cornelius Lentulus, L. Genucius Aventinensis consules essent.

XXVI. Sed Rutilius, Juliusque consules, ut obsessis opem ferrent, in Samnium Marsosque diversi abierunt. Inter hæc a nomine latino, reliquisque extra Italiam sociis frequentia venerunt auxilia : nam etiam tum magna pars Italiæ, omne Latium, Etrusci, Umbri, aliæque validæ nationes in fide manebant. Sed et in aliis quibusdam, quæ defecerant, adeo repentinus inter omnes consensus esse non potuit, ut non magna portio immixta bonorum esset. In Hirpinis certe justam legionem Minatius Magius conscripsit, Æsculanensis quidem civitate, sed intactus a scelere, et avitæ in Romanos fidei tenax. Nepos enim Decii Magii Campanorum principis erat, ejus, qui deficiente ad Hannibalem Capua, ut ruentem in dedecus et exitium patriam retineret, multa ausus passusque, fortissimi atque fidelissimi viri famam emeruit.

XXVII. Neque segnis Minatii eo bello opera fuit : nam et Herculanei capti communem cum T. Didio laudem habet; et cum L. Sulla Pompeios oppugnavit, Cosamque occupavit; agnovitque meritum romanus populus, et ipsum quidem nominatim donavit civitate, duosque deinde filios ejus

§ XXV. Vell. II, 16. — Liv. XXIII, 7, et X, 1. — Sup. XVI, 48. — Flor. III, 18. — Plutarch. in Sertorio, cap. 5. — Sallust. — Oros. V, 18. — Appian.

creavit prætores, quum adhuc seni crearentur. Utilior etiam, quam celebrior, industria Sertorii fuit; cujus egregia facta toto eo tempore primum ignobilitas hominis, deinde scriptorum invidia obscuravit. Sed is tum Galliæ Cispadanæ quæstor arma virosque magno numero coegerat, ne ipse quidem suo corpori parcens: unde eodem bello, dum, nullum periculum refugiens, acriter pro patriæ imperio pugnat, effosso altero oculorum, *non dehonestamentum id oris, sed ornamentum habere*, haud injuria gloriatus est.

XXVIII. Venerunt et ab ultimis terris auxilia, non regibus modo, magnisque populis prompte submittentibus, sed etiam mediocrium civitatum alacri studio. Inter quæ et ab Heraclea Pontica duas triremes tectas venisse Memnon scriptum reliquit, cujus in populorum assignandis sedibus error admonet, ut operæ pretium facturi videamur, si qualis initio belli socialis Italia, quibusque habitata gentibus fuerit, velut in tabella spectandum exhibeamus. Quum enim vir, ut existimari potest, cætera non ineptus, ad hæc paulo post hæc tempora, florente certe Romanorum imperio, natus, Marsos, Pelignosque, ac Marrucinos, Libyæ gentes, Gadibus finitimas potuerit credere; profecto nobis haud translatitia diligentia erit opus, ne in rebus, tot seculorum vetustate obliteratis, tot interim mutationibus aliam aliamque subinde faciem adeptis, hallucinemur.

XXIX. Igitur omnis Italia decies centena et viginti millia passuum in longitudinem protenditur, ab Augusta Prætoria per Urbem Capuamque ad Siculum fretum, ubi Rhegium oppidum est, pergentibus. Augusta nomen adhuc hodie retinet, juxta geminas Alpium fauces, Graias atque Pœninas, sita. Latitudo minime respondet longitudini, ipsa quoque varia, maxima proxime Alpes inter Varum et Arsiam fluvios, ad quadringenta decem millia patens; deinceps, quanto magis in austrum vergit, arctior, nisi quod in media ferme longitudine inter Tiberis et Aterni ostia, brevissimo itinere in centum millia tumet: ad Scyllacium

XXVII. Sall. apud Gell. II, 27. — § XXVIII. Memn. ap. Phot.

quidem, et sinum Terinæum, qui hodié S. Euphemiæ dicitur, angustissima Italia est, vix millia passuum viginti inter superum inferumque mare occupantibus terris.

XXX. In hoc situ plurimæ gentes civitatesque nobiles et nunc sunt, et olim fuerunt : sed in præsentia satis habebimus eas descripsisse, quarum tum temporis præcipua celebritas et potentia, aut sociali bello insigne aliquod fatum fuit. Ergo, naturam sequuti, quatuor in partes Italiam dividimus, ut Circumpadana montibus et Adriatico sinu planities terminetur; partem secundam Apenninus mons, totam Italiæ longitudinem pertransiens; cæteras, quæ cis, aut trans Apenninum jacent, constituant : a prima, quam fecimus, regione commodissime descriptionem totam ordiemur. Sub ipsis Alpium radicibus, ubi nunc ex argumento vocati *Pedemontani* colunt, angustis primo spatiis, deinde latioribus, campi fertilissimi extenduntur, quos Polybius, qui plurimas terras peragravit, tota Europa præstantissimos esse, passuumque in ambitum millia MCCL complecti prædicat.

XXXI. Hos ita intersecat Padus, ut longe majorem efficiat partem, quæ ad Adriaticum mare, quam quæ ad Ligusticum vergit. Utramque ripam gallicæ nationes, Etruscis pulsis, antiquitus occupaverant, ut Vespasiani ævo de Tuscorum in ea regione oppidis sola Mantua superesset. Cum his populis diutissime depugnandum Romano fuit, et ab his omnis ea regio Gallia Cisalpina appellata. Nobilissimæ illarum gentium, in sinistra ripa Insubres, Cenomani; in dextra, quæ propior Romæ est, Boii atque Senones fuerunt. Horum Boii pulsi sedibus : Senonum tota natio a populo romano deleta. Ab his illustres urbes multæ conditæ : in agro Insubrium Mediolanum Bellovesus exstruxit, Veronam et Brixiam Cenomani. Senenses quidem ipsa ap-

§ XXIX. Plin. III, 5, 10 et 17. — Cluver. Ital. I, 13. — § XXX. Polyb. II, 14. — Sacc. Hist. Ticin. I, 1. — § XXXI. Plin. III, 19. — Strab. lib. V, p. 211 et 212. — Liv. V, 34 et 35. — Jo. Sarisberiens. VI, 17. — Justin. XX, 5. — Sup. XX, 64.

pellatione prodere originem videntur; et Comum, Bergamum, Tridentum, Vicentia, Trogo auctore, Gallis auctoribus initia sua debent.

XXXII. At Placentiam et Cremonam M. Livio, L. Paullo consulibus sub Hannibalis bellum romanæ coloniæ occuparunt. A latere Gallorum usque ad mare Adriaticum Veneti sunt, antiquissimæ celebritatis nomen, et hodie quoque pulcherrima urbe, neque integra modo libertate, sed etiam imperio non contemnendo præcipuæ famæ. Sed Galliæ Cispadanæ Ligures ad mare sui nominis prætexuntur. His antiquitus caput Genua fuit, nunc quoque florentissima. Durum bello, minusque fidei, quam libertatis, tenax genus, arma romana, jam Africam Asiamque magnis victoriis peragrantia, sæpe sustinuit, aliquando repressit: neque ulla italicarum gentium serius perdomita est. Inter hæc mons Apenninus, a Liguribus per mediam ferme Italiam porrectus, apud Bruttium in duo brachia discedit, altero Leucopetram Rheginorum contingens ad Siculum fretum, altero promontorium Lacinium, quod a Junonii templi ornamentis posteriora tempora *caput Columnarum* vocaverunt.

XXXIII. Isto montium tractu Ligures habitant, quos ab Etruscis Arni fluenta separant. Inde jam in mediterraneis Arretium, ad mare Pisæ sunt in Tuscorum finibus. Tuscis ex Lydia repeti genus, nec nescio, nec refello: tantum ut ingeniis talia studiose rimantibus, argumentum non inamœnæ disquisitionis subjiciam, non dissimulo, per mihi mirum videri, nullas earum gentium origines, uti nunc vulgo fieri scimus, ita antiquitus etiam e Germania peti, quum tot exstent notæ huc trahi faciles: gentium septemtrionalium creberrimæ migrationes, vicinia locorum, sermonis quidem etiam expressa vestigia. Nam et in Asia Lydiaque ipsa Cimbros olim sedes habuisse constat, ut etiam inde venire germanici sanguinis populi potuerint; et e magna Germania per Alpes nec longior, nec difficilior,

§ XXXII. Strab. — Supplem. Liv. lib. X. — § XXXIII. Plin. III, 5. — Farnab. in Lucan. II, 214. — Liv. XXI, 38.

trajectus erat, quam postea iisdem Cimbris fuit: præterea quo tempore Hannibal in Italiam transiit, partem Alpium semigermanæ gentes tenebant.

XXXIV. Nomen autem Tuscorum propter sacrificiorum religiones a Græcis impositum credatur licet, quemadmodum alia non minus inepta creduntur; dum ne ignoremus, nunc quoque Germanos inter se, aut a consanguineis nationibus, *Lydos* atque *Tuscos* nominari. Sed et *Italiam*, nisi quem fabulosæ delectant origines, a Tuscis appellatam fuisse suspicio est, iis, inquam, Tuscis, qui subjectam Alpibus regionem tenuerunt, in valle (hoc enim ipsum significat Italia) se habitare indicantibus. Quid quod *Bodinci* nomen Pado antiquitus inditum, vix alia in lingua notationem, quam ei tribuit Plinius, *fundo carentis* invenerit. Quid jam extra Italiam regiones, sed in quas infero mari accessus Tuscis fuit, aliter a Græcis, aliter ab Italis appellatos commemorem, ea ratione nominum, ut in sola germanica lingua certum et convenientem locis intellectum præferant?

XXXV. Eamdem insulam *Zanclen* Græci, *Siciliam* Itali dixerunt, rem etiam eamdem utraque denotante voce; nam hodieque falcem (cujus figuram insula refert) hoc nomine Germania designat. Quam autem Græci *Libyam* vocant, eam esse ab Tuscis *Africam* nuncupatam ob *simiorum multitudinem* non absurdum est credere: nam et *simiorum regnum* apertissime notat Africæ vocabulum; et genus illud animalium non modo frequentissimum iis locis esse constat, sed etiam urbes fuisse, quæ a simiis se denominarent, simios divino honore colerent, liberis denique, ut Græci a diis, ita illi a simiis nomina imponerent.

XXXVI. Cæterum Tuscorum, undecumque illis nomen aut origo fuerit, et antiquitus summa potentia, et belli socialis tempore magnæ adhuc vires memorantur. Urbes præcipuæ adhuc Pisæ erant, et Luca coloniæ, Volaterræ, Ar-

§ XXXIV. Serv. ad Æn. X, 164. — Plin. III, 16. — § XXXV. Diodor. XX, 59.

retium, Cosa. Proximi Etruriæ Umbri habitarunt, Tiberi fluvio discreti, gens antiqua et ampla. Narnia tum et Iguvium Ameriumque et Camertes cum Tudertibus, et ad Tiberim Ocriculum, claræ urbes populique erant. Ab his deinde Picenum ab ipsis illis montibus incipit, in quibus Camerinum, hodie quoque antiqui nominis retinens, jacet. Ariminum hi tenebant, Asculumque, unde initium defectionis fuit, et Firmum, clarissima oppida. Vestini Aternum habent, quod nunc *Pescara* nominatur, ad amnem ejusdem nominis, qui medius inter Vestinos, adsitosque Marrucinos et Pelignos labitur.

XXXVII. Marrucinorum Teate fuit, caput gentis: erant et alia oppida, sed frequentius vicatim habitabant. At Pelignos Corfinium nobilitat, arx rebellantium sociorum, et *italicæ* appellatione communis omnium civitas; itemque Nasonis origine clarus Sulmo. In latere Pelignorum Vestinorumque Marsi Fucinum lacum accolunt, celebratæ fortitudinis viri, adeo quidem, ut eousque neque de Marsis Romæ, neque sine Marsis triumphatum esse opinio tenuerit. Præcipua urbium Marruvium fuit; deinde Alba ad Fucinum, colonia. Hinc Æquorum veteres fines, sed tum Latio contributi, Carseolis maxime gloriabantur. Sed a Pelignis, et Sagro flumine Samnium longo tractu porrigitur, antiqua fama et maximis urbibus clarum, Æsernia, Boviano, et, quod nunc quoque veteri vocabulo noscitur, Benevento.

XXXVIII. Campaniæ etiam pars montosa Samnitibus connectitur: in qua post Capuam, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Nuceria, tum quoque adhuc Pompeii erant, nobilissima oppida. Teanum præterea et Larinum Frentani populi fuerunt: at post Beneventum coluerunt Hirpini; quorum urbes Aquilonia, Abellinum, Æsculanum memorantur. Lucania deinde sequitur magna regio: urbes, Velia, Copiæ, Thu-

§ XXXVI. Strab. lib. V, p. 219. — Dionys. I, 19. — Cluver. Ital. Antiq. II, 12. — § XXXVII. Strab. lib. V, p. 240. — Flor. I, 11. — Sup. LXXI, 45. — Appian. Civ. lib. I. — Sil. VIII, v. 503. — § XXXVIII. Ptolem. lib. III, cap. 1.

riorum prius, et ante Thurios, Sybaris nomine nobiliores, Grumentum, Potentia.

XXXIX. Hinc deinde per Bruttios et extremum Italiæ angulum Apenninus Siciliam versus sinuatur. Tempsa horum erat, Vibo Valentia, et celeberrimæ omnium Rhegium et Locri. Tertia pars Italiæ, quæ monte Apennino et mari infero clauditur, primo quidem Ligurum, deinde Etruscorum populos continet, utraque gente a montibus ad litus porrecta, suumque nomen dante, quam accolit, parti maris. Post Etruriam Latium est Tiberi flumine disjunctum, ubi caput non Italiæ modo, sed prope orbis universi Roma est.

XL. Ampla regio, validi populi, nobilissimæ urbes hac parte Italiæ fuerunt: præter antiquum Latium, Rutuli, et Aurunci ad maris oram; interius, Volsci, Hernici, Æqui. Lanuvium, Aricia, Tusculum et Præneste Latinos veteres illustrabant; Arpinum Marii tum natalibus gloriabatur, nondum agnito, quanto majus volsco romanoque nomini decus Ciceronem peperisset. Et Anagnia caput Hernicorum, Tarracinaque, et Minturnæ, et Formiæ, et Sinuessa, in Auruncis, opulentæ illa tempestate urbes erant.

XLI. Per Minturnas fluvius Liris transiit; ejus in læva ripa Sidicini colebant, quorum Teanum oppidum fuit. Ex his Campania rerum omnium affluentia luxuque præ cæteris Italicis celebrata regio: de qua jam occupavimus dicere, quod pars ejus Apennini juga sequentibus occurrebat. Post Campanos Picentini sunt, ad Pæstanum sinum ex veteri Piceno a Romanis victoribus trajecti. Hic Picentia clarum oppidum erat, et Romanorum colonia Salernum.

XLII. Ab eodem sinu deinceps Lucani Bruttiique Italiam, uti dictum est, finiunt. Superest quarta, quas fecimus, partium, inter Apenninum et mare superum, quod et Adriaticum vocatur, intercepta regio. Hæc a Venetis, per Umbriam, Picenumque, memoratos antea populos ad prætutianum hadrianumque agrum pertinet: post quos Marrucini Frentanique, ipsi quoque inter Apenninicolas jam re-

§ XLI. U. C. 662; A. C. 90. — Strab. lib. V, p. 251.

censiti; a Frentanis Apuli habitabant, longo ad Adriaticum mare tractu.

XLIII. Hic Venusia est, Horatii Flacci patria, itemque Luceria, tum Romanorum coloniæ. Deinceps extremum Italiæ cornu, Bruttiis oppositum (nam iis locis lato hiatu discedentes terras maria intrarunt) peninsulam efficit, Messapiam antiquitus appellatam, cujus interior pars, Tarentum nobilissimum oppidum habet, cum sinu cognomine; deinde per Salentinos ad Iapygium promontorium excurrit. At pars Adriatico obversa mari Calabria vocatur : in qua Brundusium est cum inclito portu, et cum alio, sed minoris famæ ususque, Hydruntum.

XLIV. Hæc illa Italia fuit, hæ gentes ac urbes, quæ tum paribus inter se animis viribusque concurrebant. Nam si populos, qui defecerunt, cum Romanis eorumque fidelibus sociis compares, vix reperias, utram partium aut hominum numero, aut militum genere, aut munimentis locorum, anteponas : opes quoque, pecuniarum, commeatuum, armorum copias æquales, ducum etiam haud impares spiritus artesque deprehendas. Senatus haud dubie romanus auctoritate rerumque usu longe præstabat; sed horum vim atque velut aciem internæ seditiones et inolita vitia hebetabant : Italicum industria firmabat, et concordia, favensque novis cœptis humanus animus, et omnia in principiis meliora.

XLV. Fortuna quoque adesse partibus visa ; plerumque superioribus inter initia sociorum rebus, dum in urbe romana quæstione majestatis, in castris suspicionibus infensa omnia et impedita sunt. Nullum jam Romæ, nisi lege Varia, judicium exercebatur, quo præter alios Q. Pompeius Rufus, et M. Antonius orator causam dixerunt. Quum satis irarum cæcique metus domi esset, acrius exulceravit animos P. Rutilii consulis imprudentia, qui, consilia sua hostibus prodi videns, quum viros patricios, quos secum habebat, crimi-

§ XLV. Diodor. Eclog. lib. XXXVII ; idem ap. Vales. — Cic. in Bruto, cap. 89, et Tusc. Quæst. II, 24.

nis ejus reos designasset, rem non perquisitam senatui perscripsit.

XLVI. Neque dubium est, quin magnus inde motus oriturus fuerit, ni mature emersisset error, verique proditionis auctores, temere suspectos periculo liberassent. Marsi quidam, immixti Romanorum pabulatoribus, et pro sociis se gerentes, castra simul ingredi consueverant; inde quæ visu audituque comperiebantur, suis occulte nuntiabant. His supplicio affectis, restincta magis præsens invidia, quam ex suspicaci consulis ingenio evulsa sollicitudo est.

XLVII. Nam et C. Marium, licet propinquum suum, id agere putabat, ut, præsenti anno segniter extracto, ille septimum consul factus bellum integrum acciperet. Quanquam Mario consilii sui idonea causa erat: *quod enim in hostico bellum esset, trahi oportere* identidem submonebat: *sibi enim aliunde non defuturos commeatus, at hostibus suum agrum inter utriusque partis crebras populationes minime diu suffecturum; interea tironem militem in castris exerceri posse.* Frustra hæc dicebantur, nec ab animo pravo atque contumaci consul impetrare potuit, ne potius damnosam reipublicæ temeritatem suo cum exitio, quam salubria aliorum monita cum incolumitatis famæque magna mercede, sequeretur.

§ XLVII. Oros. V, 18. — Dio. — Freculph. tom. I, lib. VI, cap. 12.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXVIII

IN LOCUM LIBRI LXXIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEPTUAGESIMI TERTII.

L. Julius Cæsar consul male adversus Samnites pugnavit. Nola colonia in potestatem Samnitium venit cum L. Postumio prætore, qui ab iis interfectus est. Complures populi ad hostes defecerunt. Quum P. Rutilius consul male adversus hostes Marsos pugnasset, et in prælio cecidisset, C. Marius, legatus ejus, meliore eventu cum hostibus conflixit. Ser. Sulpicius Pelignos prælio fudit. Q. Cæpio, legatus Rutilii, quum obsessus prospere in hostes erupisset, et ob eum successum æquatum ei cum C. Mario esset imperium, temerarius factus, et circumventus insidiis, fuso exercitu cecidit. L. Julius Cæsar consul feliciter adversus Samnites pugnavit. Ob eam victoriam Romæ saga posita sunt: et, ut varia belli fortuna esset, Æsernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit. Sed C. Marius prælio Marsos fudit, Herio Asinio, prætore Marrucinorum, occiso. C. Cæcilius in Gallia transalpina Salvios rebellantes vicit.

I. Interea, quum inter crebras Italicorum defectiones, etiam domi omnia suspicionibus et mœrore sollicita essent, appareretque, lege Varia multis innocentibus extrema intendi pericula, decrevit senatus, *ne judicia, dum tumultus italicus esset, exercerentur.* Huic senatusconsulto tribuni ple-

bis intercedebant. Idcirco in concionibus populi frequenter agitata res est, atrociter in senatum invehentibus tribunis. « Quorsum enim, aiebant, legiones imperatoresque rebel-« libus opponitis, si, quod longe majus est periculum, domi « non esse modo fautores hostium, sed etiam præesse pati-« mini, Quirites?

II. « Nam externam vim forte pari robore non ægre ca-« veas, aut repellas; at quod in ipsis quasi visceribus vene-« num latet, id nisi mature ejeceris, frustra postmodo in-« vocabis deos : sine remedio, sine spe salutis, ad extremam « usque perniciem grassabitur. Quid senatus populusque « romanus in Urbe, quid consules in castris egerint, immo « quid acturi sint, citius certiusque ad hostes, quam ad cives « perfertur : qua deinde spe geremus bellum, si proditores « consiliorum habemus, quos habere auctores debuimus, « conscios vitare non possumus?

III. « Nuper a P. Rutilio consule sunt allatæ literæ : viri « quidam nobiles haud obscure proditionis arguebantur. « Quid igitur factum est? cognatorum, affinium, sed plus « etiam eorum, qui eadem in causa sunt, potentia in tan-« tum valuit, ut omnis ea de re non inquisitio modo cessaret, « sed etiam sermo conticesceret, reique criminis pro his, « qui fuerant indicati, nescio qui viles ignotique homun-« ciones nomine Marsorum subderentur. Scilicet aliquis ul-« lius nominis locique in Marsis est, ut apud hostes explo-« rator idoneus, apud suos fide dignus haberi debeat, qui « romanis in castris se fallere speret; qui neminem in tanta « multitudine fore putet, a quo agnosci, deprehendi, atque « indicari queat?

IV. « Sed inter pabulatores latuerunt : narra igitur mihi, « pabulatores ignotum et promiscuum in castris genus « sunt? an vero, ut imperatori visum est, e legionibus et « auxiliis delecti milites, interim etiam totæ cum signis suis « cohortes emittuntur? Fac autem fuisse : quid vero illi ex-« plorent, nisi quæ non amplius in secreto habentur? hic

§ I. U. C. 662; A. C. 90. — Pedian. in Corn.

« autem non modo, quæ palam fecerat edixeratque consul, « sed consulta ejus omnia, quæ modo cum paucis commu- « nicasset, et propemodum cogitata enuntiabantur.

V. « Locum castris constituerat capere; mox vidit præ- « ceptum ab Italis : tentabat eorum præsidia; tentabat op- « pida; ubi minime credebat existimaturos hostes, dabat « impetum : omnia tam accurata, tamque recenti cura septa « reperiebat, quam si de industria hostibus in eum locum « condixisset. Et tamen hi pro innocentibus laudantur : quis « enim unquam hac lege tam certus, tamque evidenter no- « cens postulatus reus est, ut non ab iisdem hominibus « acerrime defenderetur? An igitur fieri citra periculum ve- « strum et civitatis potest, Quirites, ut cujusquam salus, aut « hujus imperii majestas, sarta tectaque sint, donec hi « homines, non dicam in urbe vestra, sed in imperiis et « consilio publico erunt?

VI. « En quibus reipublicæ fata, dignitatem romani no- « minis, nostras denique nostrorumque liberorum ac conju- « gum facultates, corpora, libertatemque ac pudicitiam cre- « dimus! Hæc tam atrocia quanquam diu jam patimur, erat « tamen nonnulla consolatio, quod adhuc dolere vicem no- « stram, et reipublicæ miserari, postremo accusare proditores « licebat : nunc etiam hoc auxilium nobis ereptum eunt, « Quirites, tam turpi confessione noxæ, ut quæ jussistis lege « reddi judicia, isti vetent, vosque et hæc omnia perire ma- « lint, quam aut desistere a perniciosis consiliis, aut judi- « ciorum subire discrimen.

VII. « Proh deum atque hominum fidem! esse in libera « civitate, qui hanc sibi potentiam arrogent, ut suo arbitratu « eludere leges, tollere judicia ausint! Quorsum autem ista « licentia pertinet, Quirites? aliudne quæritur, quam ut nu- « data omni legum præsidio impune prosternatur respublica? « Cur enim judicia fugiunt, si tantorum scelerum sibi non « sunt conscii? sin vero, cur vivunt in hoc populo, quem « oderunt, in hac civitate, quam vendiderunt? Sed vereor, « ne forte per calumniam vexare innocentes videar : non

enim abnuunt judicia, sed tantum ad res quietas differunt, et pacatiorem statum civitatis.

VIII. « O stulte simplicem populum romanum, si patitur his tam crassis præstigiis sibi imponi, quibus ne servilia quidem ingenia circumveniri paterentur! In præsentibus prementibusque malis, et universæ ruinæ metu, celeribus remediis opus est: quæ quisquis in illa tempora rejicit, ubi futuri amplius non sunt, quibus adhibeantur, illum aut egregie fatuum esse, aut summe improbum oportet. Incendio forte oborto ædibus, si quis afferri aquam, et restingui flammas prohiberet, donec tumultus conquiesceret, obsecro vos, Quirites, qualem esse diceretis?

IX. « Jam pulcherrimum hoc ædificium imperii romani flagrat bello; lambit ipsam Urbem ignis, corporumque et fortunarum vestrarum omnium sedem atque domicilium afflat. Et sunt (proh summe Jupiter, vosque dii deæque, quotquot urbem hanc incolitis!) qui resistant restinguere cupientibus, atque adeo incendiarios ipsos jubeant tolerari, donec scilicet periculum prætereat. Sed quid opus est pluribus? non difficilis, nec obscura prædictio est: et omen quidem dii avertant! sed nisi dum vestri juris estis, Quirites, provideritis, ne prodamini: proditis serum et alienum erit pœnas proditionis persequi, quum et reliquarum rerum omnium potestas, et ipsa judicia penes proditores erunt. »

X. Non deerant tamen, qui pro senatu loquerentur: « In æqua omnium libertate plus tamen juris atque commodorum apud nobiles et locupletes esse: iisdem ingenitum inolitumque a majoribus longa temporum serie, ut rempublicam ament, cui ultra communem affectum, tot sint pignoribus obligati, quot habeant præ aliis civibus eximia. Sic esse comparatum, ut pro conservatione cujusque rei plus sint solliciti, quibus ejusdem interitu plura sint peritura commoda: neque credi posse, majestatem populi romani cuiquam majori curæ fore, quam senatui, in quo majestatis ejus universus ferme splendor refulgeat.

XI. « Scilicet, hos a proavis et atavis assuetos gerere ma-
« gistratus, imperia, quidquid in Urbe sit vel ad dignitatem
« præcipuum, vel ad rem familiarem expeditum, solos aut
« primos consequi, jus illud cum tota Italia cupide commu-
« nicaturos, cujus in possessionem vix cives suos post longa
« et atrocia certamina recepissent! Non magis hos Patres
« quemquam admissuros, nedum accituros, quem arcere
« possint, potentiæ socium, quam olim longe minoribus
« populi romani opibus, Latinos idem petentes admisissent:
« atque hæc tam esse certæ et perspicuæ veritatis, ut accu-
« rata defensione non egeant, potiusque videndum sit iis,
« qui senatum tali criminatione vexent, quemadmodum se
« a calumnia, quam senatui, quomodo se tam inepta suspi-
« cione liberet.

XII. « Quod si forte tam periculosis temporibus aliquid
« acceptum incommodi, vel adhuc timendum sit, ejus cul-
« pam non senatui, sed potius his, qui de senatu querun-
« tur, imputari debere. Hos enim nihil aliud agere, dum
« ægram et sauciam rempublicam necessaria quiete defrau-
« dant, quam quod unice optare hostes, et ab his conducti
« facere atque procurare vellent. Tot illustrium virorum
« simul deferre nomina, et in capitalem fraudem vocare
« multos innocentes, nec injuriam æquo animo laturos, ni-
« hil aliud esse, quam inter flammas socialis belli, novum
« et atrocius civilis certaminis incendium excitare.

XIII. « Nondum oblitos esse majores natu, quum dirutis
« Fregellis in socios consiliorum attentius quæreretur, eaque
« suspicione C. Gracchus afflatus esset, quanti inde exsti-
« terint tumultus, victrici tum et robustæ reipublicæ vix
« tolerabiles, et exitio futuros, si debili et aliunde impeditæ
« incubuissent. Sed bono urbis romanæ nullum tum Q. Va-
« rium, aut ei similem fuisse, quem propitii tum dii, nunc
« irati populo romano, in hæc potius tempora servassent,
« ut exulceratum civitatis statum ad extremum periculi ad-
« duceret homo non hispaniensis, sed hispanus, et si quid
« forte romani sanguinis haberet, ambiguus hybrida.

XIV. « Hunc scilicet reipublicæ cura duci, quæ nihil ad « illum pertineret, aut ulla honesta causa, cujus in tota vita « nihil non fœdum atque próbrosum esset : quique ipse cri« minis hujus, per quod negotium aliis facesseret, multis « et bonis testibus argui posset! Cæterum tali aliquo, hoc « est, vili, impudente, et perdito homine fuisse opus : nec « enim alium reperiri potuisse, qui se romanis equitibus « venditaret, ad horum confirmandam impotentiam tam « infami famulatu.

XV. « Frustra incusari alios : equitum hanc intemperiem esse, regno judiciorum exsultantium, vel usque ad interitum civitatis. Non posse dissimulari, aut nesciri, quæ in conspectu populi romani sint acta : hoc inspiciente, cupidissime damnatos, quicumque aut publicanorum fraudes severius vindicassent, aut judicia studuissent emendare, aut quacumque de causa iratum hunc ordinem habuissent.

XVI. « Quem enim comminisci causam aliam posse, quod « M. Scaurus princeps senatus, quanquam annis et corpore « invalidus, sit postulatus; nisi quia et alias semper obsti« terit iniqua flagitantibus, et nuper auctor Druso fuerit, « judicia ad senatum transferendi? C. Cottam, disertissi« mum adolescentem, quo alio crimine cecidisse, quam « quod P. Rutilium avunculum suum imitatus, rectum ani« mum, et ambitioni impenetrabilem prætulisset? ideo ni« mirum tantis in illum animis ivisse iratos equites, ne « suam quidem infamiam, nedum publicam veritos, si ruti« liani judicii turpitudinem recens invidia renovaret. His « tam velocibus ad vindictam hominibus judicia tradi per« inde esse, ac si furioso gladius detur inter inermes et « imbecillos.

XVII. « Tam brevi tempore plures consilio et virtute præ« stantes cives amissos esse, quam fortassis longo bello ab« sumere hostilia arma potuissent : neque finem fore, donec « eadem accusandi licentia duret. Quem enim esse non se« natorem tantum, sed omnino honestiorem aliquem civem, « cui non fuerit cum his, aut illis sociorum multa familia-

« ritas; et inde suspicionum materies, et criminandi occasio? « Jam antea satis in Urbe irarum, satis invidiæ et æmula« tionum esse : hæc tam inimica publicæ saluti opprimenda « potius et excidenda esse, quam ut ultro corrobores et « augeas.

XVIII. « Unicum præsentium malorum levamentum, uni« cam meliorum temporum spem esse in concordia civium « repositam : hanc qui studeant abrumpere, quibuslibet ho« stibus pejus timendos atque abominandos esse. Quid enim « futurum, si ex senatu aut legatione exciti, quam republi« cæ curam operamque necessario tempore navaturi fuerint, « suis periculis cogantur impendere? perituras rei bene ge« rendæ plurimas occasiones, donec, qui in consilio publico « aut curatione aliqua sint positi, sollicitis mentibus, plus « de civium suorum injuriis, quam de hostium armis cogi« tarent. »

XIX. Hæc disceptatio quum aliquandiu tenuisset, tandem melioris partis victoria, saltem in tempus, necessariam fessæ civitati quietem præbuit. Interea dum Romæ hæc fiunt, et in Marsis a P. Rutilio Lupo consule res non optime geritur; ne in aliis quidem Italiæ partibus, prosperiores romanorum ducum expeditiones fuerunt. Cn. Pompeium, quanquam repulsus ab Asculo fuerat, adhuc in Piceno agentem, ad Tennam fluvium in agro falerino tres simul hostium duces, C. Judacilius, T. Afranius, P. Ventidius conjunctis copiis adorti, fuderunt.

XX. Firmum colonia receptui fugientibus fuit; cujus mœnibus quum se Pompeius clausisset, Judacilius et Ventidius, relicto ad obsidionem Afranio, in diversa loca digressi sunt : namque Pompeius, quanquam abductæ potiores hostium copiæ erant, satis habebat, si, quos superstites sibi cædes fugaque fecerat, armare iterum, et, donec terror abscessisset, defendere munimento oppidi posset : a pugnando quidem modis omnibus abstinebat. In Samnio Vettius Cato L. Julium consulem, cæsis duobus millibus militum, Æser-

§ XIX. Oros. V, 18.

niam cedere compulit; L. Scipio et L. Acilius servorum habitu elapsi sunt; colonia arctius circumsessa.

XXI. Tum et Venafrum in dextra Vulturni ripa campanum oppidum, sed vicinum Samnitibus, olei proventu ac bonitate clarum, Marius Egnatius proditione intercepit, duabus ibi romanis cohortibus interfectis : et M. Licinium Crassum M. Lamponius, castra prope virgulta silvasque habentem, incensis, quæ contigua vallo erant, Grumentum concedere coegit; majore tamen metu, quam detrimento, quum exercitus omnis periclitatus fuisset, octingentis omnino militibus amissis.

XXII. Oppidum Lucaniæ Grumentum est, quod si non eodem anno, eodem utique bello et amissum a Romanis, et recuperatum est. Nec excidere memoriæ debet insigne duorum servorum ad servandam heram commentum. Hi, quum urbs obsideretur, ad Romanos transfugerant, operæque pretium fecerant. Iidem, urbe capta, discurrentibus ad prædam militibus, ad herilem domum notis viarum diverticulis præcurrerunt, extractamque dominam quum præ se agerent voce vultuque minaces, quoties *quænam esset* interrogarentur, *dominam, et quidem crudelissimam, ad meritum supplicium a se duci* retulerunt.

XXIII. Sic eductam extra muros summa cura occultaverunt, donec, residente ira victoris, periculum omne decederet. Tum vero aperuerunt animos, *dominæ servandæ ergo*, quemadmodum res ipsa satis loquebatur, *omnia fecisse, neque jus ejus imminutum cupere* professi. Illa, ne beneficio a servis vinceretur, quod unum maximum in potestate ejus erat, utrumque e vestigio manumisit. Inter hæc et C. Perperna cladem ignominiamque non vulgarem passus est.

XXIV. Cum Præsenteio signis collatis dimicaverat hoc eventu, ut, quatuor millibus amissis, superstites plerique armis abjectis vix fuga servarentur. Ob hoc ademptum ei

§ XXI. Liv. Epit. — Appian. Civ. lib. I. — Plin. XV, 2. — Front. Strat. II, 4, 16, et IV, 7, 41. — § XXII. Appian. — Front. — Liv. XXIII, 37. — Macrob. I, 11. — Quadrig. apud Senec. de Benef. III, 23.

a P. Rutilio consule imperium est; reliquiæ exercitus iis copiis, quas C. Marius ducebat, adjunctæ. Sed et Nola, nobilissima Campaniæ colonia, quæ vim Hannibalis, et illam punici belli tempestatem spreverat, in Samnitium manus incidit, quibus C. Papius præerat.

XXV. Is, cum suarum partium hominibus re communicata, facile irrupit proditam urbem. Duo millia Romanorum in præsidio cum L. Postumio prætore erant; etiam ad resistendum Nolanis impar manus, nedum ut supervenientem externum sustinere hostem posset. Idcirco haud gravatim acceperunt conditionem, ut postea sub Papio militarent. Hæc venia militibus data: duces comprehensi, et, ne belli quidem more servato, inedia necati sunt.

XXVI. Ob has res continuo complures populi ad hostes defecerunt; Nolaque recepta, multas circa urbes C. Papius Italicorum auspicia sequi coegit: nam et Stabias in sinu maris, inter Surrentum et Neapolim, lactis salubritate celebres, occupavit, et cognomini fluvio impositum Liternum; coloniam quoque romanam in Picentinis Salernum cepit. Erat hoc italicis ducibus institutum, ut, augendis copiis intenti, ex captivis bello idoneos sacramento adigerent, etiam valentissimis servorum in militiam adscitis.

XXVII. Hac ratione Papius, numerosum jam exercitum trahens, præter Capuam et urbi circumjectum agrum, unde eo bello maximi Romanorum exercitus alebantur, totam Campaniam vicinasque regiones impune pererrabat; alios promissis, alios metu ad voluntariam deditionem sollicitando. Sed in Nucerinorum vastando agro (Alfaternos cognomento vocant; nam alia Umbriæ Nuceria fuit), quod omnia inferiora fide habebant, nihil injuriæ aut crudelitatis prætermissum est.

XXVIII. Ea res nutantes finitimorum animos impulit, ut amicitiam cum Papio jungerent, decemque peditum mil-

§ XXIV. Appian. — § XXV. Liv. Epit. — Appian. — § XXVI. Galen. Method. lib. V, cap. 12. — § XXVII. Cic. de leg. Agrar. II, 29. — Cluver. Ital. Ant. IV, p. 1186. — Appian.

a, mille equites sub eo stipendia facturos darent. Qui ubi enerunt, Acerras ad Clanium amnem, postquam ad socieitem belli perlici nequiverant, circumsedit. C. Judacilio uoque non deterior successus per Apuliam fuit, Canusio enusiaque insignibus oppidis, magnoque numero aliorum, ı deditionem armis, aut voluntate incolentium acceptis.

XXIX. Eadem æstate, qua hæc diversis Italiæ locis gereıntur, P. Rutilius consul, copiis cum C. Mario divisis, elonii fluminis utramque ripam duobus castris totidemue pontibus obtinebat. Telonius, per Marsos fluens, apud eatinos Velino fluvio conjungitur. Iisdem in locis tum . Vettius Cato sociorum prætor exercitum habebat, prous marianum vallum castra metatus. Is quum Rutilium d. pridie idus junias, quo die Matri Matutæ sacra fieınt, traducturum esse copias ab exploratoribus didicisset, ɜr tenebras proximæ noctis in valle quadam opportuna ıud procul ponte Rutiliano partem copiarum in insidiis ›nstituerat.

XXX. Deinde Rutilium transire amnem passus, invadit ɜc opinantem, magnaque clade profligat. Multi ex pugna ari nobilesque viri, cum octo millibus militum cecideınt: ex his magna pars, quum perditis rebus effugium iud non pateret, in ipsis aquis oppressa est. Consul ipse, lo in caput ictus, paulo post ex vulnere decessit. Hanc utilii fortunam superstitio veterum ad spretas religiones tulit, *quod inter sacrificandum capite jecinoris non reperto, men movere ausus esset :* vana omnino persuasione, nisi ıod apparet, facile contempturum salutaria hominum mota fuisse, qui deorum, ut ipse putabat, ostenta pro nihilo ıceret.

XXXI. At C. Marius, qui fluminis inferiorem partem nebat, quum amnis cruento alveo corpora et arma romaı volvens acta prodidisset, confestim traductis in hostilem pam copiis, ad expugnanda Vettii castra successit ; eaque,

§ XXIX. Oros. V, 18. — Appian. — Liv. Epit. — Cellar. Geogr. Antiq. . II, cap. 9. — Ovid. Fast. VI, v. 565. — § XXX. Jul. Obseq.

propugnatoribus subito metu oppressis, nec viribus modo, sed etiam numero inferioribus, quia flos exercitus una cum ipso duce aberat, haud magno labore cepit; cladem consulis, sicut consilio, sic etiam eventu meliore, ultus. Cato, castris amissis, in loco, ubi pugnaverat, pernoctavit: postridie, quod exigua commeatus ei copia supererat, albescente cælo profectus est.

XXXII. At Romam fama primum adversæ pugnæ vehementer perterruit; major deinde dolor exarsit, quum cruentus in urbem consul referretur, et tot egregiorum virorum funera, sepulcris majorum reddenda, portarentur: eo viso ita mœsta et attonita luctu civitas fuit, ut idoneam senatus causam putarit, cur *defunctorum in bello corpora, quibus locis occubuissent, humari, neque in Urbem referri,* juberet; ne metum pigritiamque vulgo incuterent funesta spectacula.

XXXIII. Providenter id factum etiam hostes probaverunt, simili decreto apud suos imitati. Rutilio consule defuncto, quanquam magna pars anni supererat, suffectus tamen nemo est; neque enim L. Julio comitiorum causa ad Urbem revertendi otium erat. Prosperiores subinde nuntii nonnihil recrearunt animos: nam et Ser. Sulpicius Pelignos acie fuderat; et Q. Cæpio, qui legatus fuerat Rutilii, cum magna cæde obsidentium, prosperam eruptionem fecerat: quæ res ei statim honori, mox exitio fuit.

XXXIV. Quippe ob hunc successum senatus censuerat, ut C. Marius, Q. Cæpio rutilianum exercitum æquato imperio dividerent. Inflatus his Patrum judiciis Cæpio, quod unico hactenus credito duci comparatum se putabat, temerarius factus, præclara initia fœdo exitu corrupit: namque Pompædius Silo, ferociam juvenis in occasionem suam versurus, accessit ad eum, pœnitentia actorum simulata; quoque magis incautum falleret, duos pueros prætextatos adduxit, cum magno, ut videbatur, auri argentique pondere.

§ XXXI. Oros. — Appian. — § XXXII. Flor. III, 18. — § XXXIII. Liv. Epit. — Appian.

XXXV. Nam plumbeas ille massas bracteolis melioris metalli obduxerat : pueri quoque servilis generis erant; ipse filios suos ferebat. « Hæc, inquit, adduxi, Q. Cæpio, fidei meæ pignora; simul, ut adversus iram popularium, spem generis, et partem fortunarum in tuto haberem. Simul enim palam fiet, me fugisse, satis scio, non temperaturos veteres socios, quin, si possint, in me meorumque corpora exquisitissimo cruciatu desæviant.

XXXVI. « Quanto enim plus in meo ductu spei habuerunt, tanto acriori dolore exardescent; ereptumque a me interpretabuntur, quidquid per me speraverant adipisci posse. Sed nimirum decepimus invicem, deceptique sumus : illi, quo bellum vobis facerem, imperium accepisse putarunt; ego, ne ab aliquo violentiore ingenio invaderetur, occupandum censui, gravior sic futurus auctor pacis, quam si de inferiore loco conarer. Cæterum neque illorum ardor adducere me potuit, ut vobiscum decertandum arbitrarer, neque illis ad quietis studium inclinandis mea monita suffecerunt.

XXXVII. « Idcirco, quia jam ultro pacis laudatorem homines efferati suspectabant, et oderant, abjecta spe plura perficiendi, ut me saltem meosque servarem, cum parte clientium et amicorum huc veni; alios reliqui in castris, quia neque dum illis excedere maturum erat, et mihi opportunum, habere, qui, quid ibi rerum agatur, nuntient, et, ubi tempus aderit, consilium, quod in redintegrata amicitia pro munere vobis offero, juvent.

XXXVIII. « Maximi opprimendi exercitus occasio adest, Q. Cæpio, sed cito disparitura, nisi confestim injeceris manum : si me sequeris itineris optimum ducem, Vestinorum Marsorumque in propinquo copiæ, dum sine imperatore, sine certo imperio trepidant, deleri nullo negotio possunt. Neque dolum timueris, nemo seque et liberos tradit in eorum, quos læsurus venerit, manus. Id minime negaverim, fuisse tempus, quo fuerim vobis iratior; sed

§ XXXVIII. Oros. V, 18. — Appian.

« ita ut in civilibus dissensionibus solet. Vim certe et arma « quam non probaverim, et mei familiares intime sciunt, et « ipso rerum testimonio satis ostendi potest.

XXXIX. « Quum a M. Druso ad leges perferendas in « Urbem essemus vocati, civesque mei spe atque animis « mirifice incaluissent, non subduxi me quærentibus ducem, « hoc animo, ut, quantum fieri sine certamine posset, per « me potissimum gereretur; si bonis artibus profectum nihil « esset, impedirem meos, ne nimia cupiditate atque indi- « gnatione ad scelesta consilia prolaberentur.

XL. « Nihil enim sane mediocre decretum in concilio fue- « rat; lectumque agmen virorum pugiones sub tunicis detu- « lerat, ut, quod aliter nequiret obtineri, vi consequerentur. « Sed ego tantum ab hoc proposito abhorrui, ut, quum « bona quadam fortuna Cn. Domitius nobis occurrisset, « levem occasionem nactus, mitigaverim popularium ani- « mos; et unde cum atrocissimis minis exierant, eo placa- « tos jam quietosque reducerem.

XLI. « Semper enim in causa præsenti hic mihi animus « fuit, ut nec indignos eo, quod ostendebatur, beneficio « nos crederem; nec defugerem quidquam laboris, aut « sumptus, dum eo volente populo romano potiremur: « cum invito luctari, neque fœderibus convenire, quæ vo- « biscum icimus, neque virium nostrarum esse arbitrarer. « Sed hæc ita esse aliquando per otium cognosces: in præ- « sentia non postulo, ut verbis meis, sed, in quo plus est « fidei, ut factis credas.

XLII. « Utra cum parte sentiam, faveant modo cœptis dii, « claro documento futura lux aperiet : nec aliud a te aut « senatu præmium paciscor, quam quod post navatam ope- « ram studium meum mereri videbitur. Id modo dicam: « quoties memoria repeto, quam fueritis semper in mune- « rando largi , constans animum subit cogitatio, fore, ut « jus romanæ civitatis, et quidquid nostri armati postulant, « certius meo, quam illorum consilio, et in his, quam in « prioribus castris, consequi detur. »

XLIII. Ad hæc Cæpio, tum desiderio rei gerendæ accensus, tum fidem hominis, tantis, ut putabat, pignoribus obstrictam, nihil suspectans, « Non errasti, inquit, Q. Pompædi, si certius assequendis, quæ cupias, in benevolentia « populi romani, quam in armis tuorum, esse præsidium « reris. Multa ille sæpe, non italicis modo sociis, sed et barbararum gentium rogatus dedit; coactus nihil cuiquam. « Tu modo, ut promissa præstes, dispicito; de cæteris meam « esse præcipuam curam volo : nec meritis tuis inferior aut « apud me, aut apud senatum populumque romanum, erit « gratia ».

XLIV. Multa deinde sciscitantem, *an citra periculum suscipi talis expeditio posset? sine cura esse* Pompædius jubet : *duo in hac deliberatione spectanda Cæpioni, et quantum fidei talia indicantis, et quantum peritiæ credere debeat. Fidei se existimare dedisse maxima omnium, quæ dari possint, pignora : neque recusare, si fallat, quin acerbissimis exemplis ipse liberique plectantur. Quantum ad alterum pertineat, eum se locum semper et inter suos, et apud romanos imperatores tenuisse, ut de eo dubitaturum putet neminem.*

XLV. *Se, quum paucis consciis exisset e vallo, dedisse operam, ut tarde cognosceret exercitus, profectum imperatorem esse : nedum, ut quorsum, aut cujus negotii gratia exiret, quisquam nosset, nisi quem hæc scire interesset.* Hæc non modo credebat incautus juvenis, sed etiam, postquam vocari concilium e vestigio jussisset, contra dubitantes tuebatur. Nec enim deerant, qui *cavendam hominis astutiam, nec, nisi explorato, quoquam proficiscendum* dicerent.

XLVI. Cæterum quia major potestas penes Cæpionem erat; simul metuentibus, qui resistebant, ne favere sociis viderentur; signis temere motis, qua Pompædius ad suorum castra præibat, exercitus rapitur. Ne id quidem curatum, ut asservaretur ille, aut taciti saltem custodes adderentur. Ut ventum ad locum insidiarum fuit, Q. Pompædius

§ XLIV. U. C. 662; A. C. 90.

in tumulum quemdam præcurrit, quasi dubitans, an inde conspici hostes possent.

XLVII. Ibi sublato, quod convenerat, signo, coortæ insidiæ Romanos, priusquam expedire arma possent, turbant, trucidant; cadit ipse Cæpio, præterea militum ingens numerus: quod ex clade superfuit, alio senatus decreto parere C. Mario jussum est. Quum ita post Drusum fax altera belli socialis exstincta in Cæpione esset, non ideo excitatum ab his incendium conquievit: adeo facilius est humanis ingeniis miscere composita, quam turbatis mederi. Quanquam variis Italiæ regionibus certabatur, acerrimus tamen circa Campaniam Mars erat, ubi Samnites, C. Papio Mutilo duce, Acerras gravi obsidione premebant.

XLVIII. Eo quum L. Julius Cæsar consul cum suis legionibus, auxiliariumque Gallorum millibus decem, et numidico mauroque equitatu occurrisset; Papius Oxyntam, Jugurthæ filium, qui habitus Venusiæ in custodia fuerat, in castra arcessit, cultuque regio exornatum popularibus ostentat: ex eo crebra earum gentium, tanquam ad suum regem, transfugia fiebant; donec fatigatus quotidianæ perfidiæ exemplis consul, cæteros omnes in Africam remisit.

XLIX. At Papio tantum animorum supererat, ut, contemptim ad castra hostium ductis copiis, quum nemo contra egrederetur, cohortatus suos, vallum inciperet vellere. Romanus consilio, non metu, quieverat: et intentus in occasionem, ubi, quo voluerat, progressum hostem videt; præparatis omnibus, aversa castrorum porta circummittit equitatum, ipse cum cohortibus eruptionem validam facit, et Samnitem, nihil a tergo hostile metuentem, quum in se totum convertisset, cædendum equitibus suis præbet.

L. Tanta trepidatio et cædes fuit, ut, quanquam propinquo in castra receptu, sex tamen hostium millia caderent. Inde consul, credo, quia neque ad castra Samnitium oppugnanda satis virium erat, et Acerras adversus longiorem obsidionem firmaverat, ne annonam oppidanorum

§ XLVII. Eutrop. — Appian. — Dio apud Vales.

consumeret, exercitum abduxit. Hujus victoriæ tanta fuit lætitia, ut consul ab exercitu *Imperator* appellaretur; Romæ quoque, positis sagis, senatus ad vestitum rediret.

LI. Ne tamen eo minus varia belli fortuna esset, Æsernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit: sic quidem livianæ reliquiæ. Sed Orosius aliter tradit: *Sullam cum viginti quatuor cohortibus Æserniam missum, maximo bello, et plurima cæde hostium, urbem sociosque servavisse.* Sane, si, quid scriptum a Livio fuerit, liqueret, ab auctoritate tanti viri difficulter recederem; nunc, quando non eadem negligentibus excerptis fides est, rem cogimur in medio relinquere.

LII. Neque enim aptissimum esset putare, sullanam expeditionem non justam salutem Æserniæ, sed aliquod ad tempus levamentum attulisse : quis enim servatos esse dicat credatve, quorum ad aliquot forte dies, certe non ultra unum aut alterum mensem, dilata deditio esset? Sed apud hoc genus scriptores tam crebra est hujusmodi hallucinatio, ut cautissimi quique lectores vix effugiant, quin subinde offendere et adhærescere cogantur : neque se possint, nisi aliunde forte sublevati, de confusa et temeraria rerum, interdum et pugnante secum congerie, extricare.

LIII. Istis quidem temporibus Æserninos duplici fossa, valloque circumdatos, frumento adeso, quod ex agris in oppidum comportatum fuerat, ad extremum periculi venisse certum est. Unde mihi probabilis conjectura oritur, propter inopiam commeatuum, paulo post cum M. Marcello deditam, atque inde cognomen *Æsernini* huic inditum esse : quum jam non ex bonis tantum rebus, sed etiam ex adversis, inciperent imponi; quemadmodum aliquanto postea M. Antonius, oræ maritimæ dissolutissimus curator, cognomentum Cretici tulit.

LIV. Hanc deinde receptam a consule Sulla urbem existimo: sane in potestate Italorum fuisse, indubitabili argu-

§ L. Oros. V, 18. — Liv. Epit. — § LIII. Sisenna apud Nonium voc. *Adesum*.

mento est, quod eo bello sic est afflicta, ut jam ætate Strabonis inter urbes numerari desierit. Neque vero L. Sullam multa bello marsico, priusquam consul fieret, fortiter feliciterque gessisse ignoramus; sed hoc quidem universe traditur : quid autem sigillatim unoquoque loco ac tempore fecerit, nec referunt, qui supersunt; nec supersunt, qui retulerunt.

LV. Ab eadem causa cætera quoque ejus belli latent, aut ex tortuosis obscurisque involucris vix eruuntur. Et hæc quidem difficultas quanto plus infructuosi laboris mihi peperit, tanto magis, ut speramus, apud æquum lectorem proficiet ad veniam, si forte exspectatio ejus, magnarum quandoque rerum initiis excitata, deficiente materia subito destituitur. Nam in opere veritatem professo quum fingere alienum et putidum sit, nisi quod antiquitus traditum reperiam, quod afferam, non habeo: neque raro contingit, ut aliquam historiæ partem luculenter alicubi descriptam nactus, velut in copioso et navigabili amne, plenis velis invehar; atque idem mox velut in sicco destituar, quum illud flumen, more multorum, quæ, postquam aliquandiu lætis alveis incesserunt, subito sub terram abscondita disparent, evanuit.

LVI. Illud tamen vere gloriari possum præstitisse, ne quid intentatum relinquerem, quo accuratior hæc historia fieret; eamque adhibuisse diligentiam, ut neque ab ullo ingenio novum aliquid ex iis saltem, qui exstent, auctoribus erui posse putem : et, quum celeberrimos doctissimosque viros rogaverim multos, a nemine mihi ullius gesti ne minima quidem circumstantia, quam prior non adverterim, potuerit indicari.

LVII. Cæterum, ut ad socialis belli exponendos casus revertar, L. Cæsarem consulem cum triginta peditum, quinque equitum millibus reperio, locis iniquis exercitu ducto, in Marii Egnatii Samnitis insidias præcipitasse; fu-

§ LIV. Pedian. in Verr. III. — Strab. lib. V, p. 238. — Diodor. apud Val. — Plutarch. in Sulla, cap. 8. — Eutrop.

gientemque lectica, quod equi succussionem propter morbum ferre non posset, apud fluvium quemdam (neque nomen traditur) cui pons tantum unicus fuerit, majorem copiarum partem amisisse.

LVIII. Teani deinde (Sidicinum fuisse conjecturis assequor) in oppido munito et copioso, concurrentibus ad eum strenue novis militibus, exercitum et arma (nam et hæc inter fugiendum projecta fuerant) reparasse. Obsidebat adhuc Acerras in Campania C. Papius, ad quas liberandas omnis illa videtur a consule suscepta fuisse expeditio. Igitur, quamprimum utcumque instauratæ vires placuerunt, et ipse movit Acerras, castrisque positis consedit.

LIX. Socios prior clades, consulem recens, ut solito cautiores essent, admonuerat. Sic utrisque casum pugnæ studiose vitantibus, aliquandiu sine memorabili ullo eventu collata castris castra habuerunt. Interea C. Marius, ad quem rutiliani imperii, post exstinctum consulem, summa redierat, male spretum ab illo consilium sequutus, suos intra munimenta exercuerat; donec hostes in eam securitatem adduxit, ut nunquam se visuros æquo loco Marium existimarent.

LX. Igitur quum sæpe copiis ante castra instructis potestatem pugnæ frustra fecissent Marsi, adhibitam initio curam paulatim remiserunt. Sed ubi satis apud suos animi, et apud hostes negligentiæ animadvertit, lacessentem aliquando ferociter hostem subito egressus prælio fudit, et fugientem ad proxima vineta insequutus est. Ibi ne transscendendis sepibus, quod ab hostibus factum ægre fuerat, ordines divellerentur, insidiisque forte latentibus aperiretur occasio, continuit suos.

LXI. Nec ideo minor aut clades hostium, aut populi romani victoria exstitit; jam enim, cessante Mario, alias copias, a quibus fusi exciperentur, fortuna providerat. Casu quodam Sulla ex adversa parte vinearum, castris modo positis, commissam esse pugnam, nescio quo indicio, sen-

§ LVII. Appian. — Strab. lib. VI, p. 258. — § LX. Liv. Epit. — Appian.

serat. Quapropter quadrato agmine profectus, quum in palantes fuga hostes incidisset, majorem prope, quam facta inter pugnandum fuerat, stragem edidit: plane quasi fatale foret, ut cœpta a Mario hic perficeret opera, majoremque gloriæ partem in se traheret.

LXII. Supra sex millia Marsorum eo prælio desiderata. Prætor quoque Marrucinorum Herius Asinius occisus est: armorum aliquanto plus, quam pro cæsorum numero, captum; quæ adeo passim fugientes projecerant, ut collectis deinde in unum reliquiis, ad septem millia inermium reperirentur. Neque ideo demittebat animos bellicosa natio: quin ultro, contractis undique copiis, Marium provocarunt ad pugnam, castrisque se tenentem circumvallare instituerunt.

LXIII. Sed ille placito semel consilio, quod mutari nihildum attinebat, constanter inhærens, ad eam ignominiæ speciem, et suorum querelis, et hostium insultatione parum movebatur. Ferunt, eo tempore Q. Silonem, cui maxima inter Italicos ex opinione virtutis auctoritas erat, adequitantem castris, Marium his fere verbis inclamasse: « Quin « tu prodis ad pugnam, si magnus es imperator, Mari? » vicissim Marium: « Quin tu, si magnus es imperator, nolen- « tem pugnare cogis? »

LXIV. Dum inter populum romanum, italicosque socios ista geruntur, fama exitiabilis belli, per orbem terrarum sparsa, quidquid usquam latebat irarum, in apertum protulit. Igitur et reges Bithyniæ Pontique, et vicinis Paphlagonum Cappadocumque vexandis finibus, et inter sese rixando, verecundiam imperii romani paulatim exuerunt; et apud ipsos Italiæ limites siti populi, antiquis odiis, occasione nova, moti sunt.

LXV. Ex quibus præcipue Transalpinæ Galliæ, tum aliæ nationes, tum a multis antea ducibus victi triumphatique Salluvii fuere. Credo super alia his addiderat animum, quod

§ LXII. U. C. 662; A. C. 90. — Plutarch. in Mar. cap. 54. — Liv. Epit. — § LXIII. Appian. — Oros. V, 18. — Plutarch. Apophth. cap. 29.

narbonensis provinciæ prætor M. Cato, ejus M. Catonis filius, qui consul in Africa mortem obierat, nuper erat ibi vita functus. Sed a C. Cæcilio compressi sunt : nec ultra de belli ejus initio aut fine comperi, neque vero quis Cæcilius ille fuerit, satis scio ; nisi quod C. Metello Caprario genitum suspiceris, et ad hunc pertinere veterem inscriptionem putes, quam C. Cæcilio C. F. Metello imperatori Italici, qui Argis negotiabantur, posuerunt. Opportuna tamen, non ad præsens modo gaudium, sed in summam rei, victoria fuit : quæ nisi nutantes ubique civitates in fide retinuisset, haud multo levius exarsurum in Gallia bellum fuerat, quam paulo ante conflatum in Italia sævis utrinque cladibus agebatur.

§ LXV. Agell. XIII, 18. — Liv. Epit. — Glandorpii Onomast. — Inf. LXXIV, 10 et seqq.

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM
LIBER XXXIX
IN LOCUM LIBRI LXXIV LIVIANI.

EPITOME
LIBRI SEPTUAGESIMI QUARTI.

Cn. Pompeius Picentes prælio fudit, et obsedit: propter quam victoriam Romæ prætextæ et alia magistratuum insignia sumpta sunt. C. Marius cum Marsis dubio eventu pugnavit. Libertini tum primum militare cœperunt. A. Plotius legatus Umbros, L. Porcius prætor Marsos, quum uterque populus defecisset, prælio vicerunt. Nicomedes in Bithyniæ, Ariobarzanes in Cappadociæ regna reducti sunt. Cn. Pompeius consul Marsos acie vicit. Quum ære alieno oppressa esset civitas, A. Sempronius Asellio prætor, quoniam secundum debitores jus dicebat, ab iis, qui fœnerabantur, in foro occisus est. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam populationesque continet.

I. Incipiebat tamen emergere populi romani fortuna, et pristinam imperii assertam armis majestatem, rebellium sancire suppliciis. Picentes in Firmana colonia Cn. Pompeium, Afranio duce, obsidebant. Commodum acciderat, ut Ser. Sulpicio, fusis Pelignis, otium esset, ubi majus operæ pretium facere posset, arma vertendi. Hunc ubi ad se venturum esse Pompeius intellexit, per internuntios ita cum eo

onstituit, ut dicto tempore, dum Pompeius eruptione facta etinet hostem, eumdem a tergo Sulpicius aggrediatur.

II. Non prudentius consilio, quam felicius eventu, cœtum fuit. Quum enim Picentes, novos in hoste animos miati, ad repellendos intra mœnia Romanos contemptim proerarent; ingenti coorto certamine, castra cum nullo, aut ivalido præsidio relicta Sulpicius expugnavit, incenditque: imul clamor aures omnium, simul conspectus ardentium astrorum oculos perculerat; quumque, tam vicino hotium alio exercitu, non tralatitii discriminis res esset, et mnia adhuc majora vero repens terror faceret; nullum ltra prælium, sed fuga tantum et cædes fuit, utique, postuam Afranius, sistere suos frustra conatus, pugnando ocubuerat.

III. Cn. Pompeius, insigni victoria potitus, ne hostibus espirandi spatium relinqueret, Asculum refugientes quam otuit celerrime persequutus, obsidione oppidum clausit. Iæc demum victoria Romanis ex diuturno timore fiduciam ene finiendi belli reddidit: ut, quemadmodum ob prospeam L. Cæsaris pugnam togas resumpserant, ita nunc latum lavum, aliaque magistratuum ornamenta et insignia, reciierent. Sub idem ferme tempus prælium C. Marii cum Marsis dubio eventu diremptum est.

IV. Quanquam enim ducere bellum Marius statuisset, d extremum, sive tædio victus, sive spe illectus, et occaione oblata, contulit cum hoste pedem, prælioque decerendi potestatem fecit. Neutram eo die aciem satis constaner pugnavisse proditum est. Nam et retulerunt Romani edem, et hostes consummare victoriam non ausi, sua et psi in castra reverterunt. Unde increpantem suos Marium nter alia dixisse ferunt : *Utrumne vestram majorem fuisse utem, an vero hostium ignaviam, hæreo : neque vos ora llorum, neque illi terga vestra intueri sustinuerunt.*

V. Non diu post hoc prælium C. Marius famam suam

§ I. U. C. 662 ; A. C. 90. — Appian. — § III. Oros. V, 18. — Appian. — Liv. Epit. — § IV. Plut. in Mar. cap. 54.

senescere videns, per causam valetudinis imperio se abdicavit, quum, *se fesso corpore et nervorum vitiis debili, expeditionem supra vires pudore suscepisse*, diceret. Sane gravibus ante bellis eam gloriam, eosque honores consequutus fuerat, ut jam sexto et sexagesimo ætatis anno bona cum venia gratiaque omnium posset quiescere; si eumdem sibi rerum modum facere cupiditas sciret, quem natura demonstrat, et ratio suadet.

VI. Inter hæc novæ defectiones sociorum causam præbuerunt senatui, de inusitato hactenus genere militum cogitandi. Nunquam enim antea libertinorum delectus erat habitus, nisi perraro, quum maximi bellorum terrores Urbem circumsisterent. Tum vero cohortes duodecim scriptæ, et per præsidia maritimæ oræ Cumas usque distributæ, fortem fidelemque operam imperatoribus et reipublicæ præstiterunt. A. Plotio legato negotium datum, ut Umbros tumultuantes coerceret; Etrusci (nam hi populi recens rebellare cœperant) L. Porcio prætori provincia data.

VII. Cum utroque populo signis collatis dimicatum: victoria, non incruenta tamen, penes Romanos fuit. At senatus, quum novi subinde hostes de veteribus sociis prodirent, ne, qui adhuc in fide perstiterant, iisdem causis ad res novandas incitarentur, salubri consilio auctor L. Julio consuli ferendæ legis fuit, *ut, qui ad eam diem populi per Italiam jura fœderis romani sancta atque inviolata habuissent, cives romani fierent.*

VIII. Eam legem L. Julius consul ex senatusconsulto et populi jussu tulit; eaque lege universo Latio, et quibusdam Etruscorum, civitas data est. Id non ab iis modo, quibus concessum erat, gratanter exceptum beneficium est; sed late per omnem Italiam, ad similem spem erexit animos, populoque romano mirifice conciliavit. Igitur eadem opera, et ii, quibus fidelibus hactenus sociis usa respublica fuerat, firmissimo adstricti vinculo; et, qui fluctuabant,

§ VI. Appian. — Liv. Epit. et X, 21; XXII, 11. — Macrob. Saturnal. I, 11. — Oros. — Flor. III, 18. — § VII. Sisenna apud Non. voc. *Jusso.*

retenti, bellumque meditantibus tantum non excussa de manibus arma sunt.

IX. Sed neque postea finiri bellum alia ratione potuit, quam ut subinde iis, quorum minor in resistendo pervicacia fuerat, tum promiscue sociis omnibus Italicis, Lucano tantum et Samnite exceptis, et ad extremum his quoque civitas, pro cujus impetrando jure tantum sanguinis erat fusum, daretur. Dum Italiam intestina bella varie premunt vastantque, non multo quietioribus Asia usa rebus est, crebris regnorum mutationibus, et incerto maxime Bithynorum Cappadocumque statu.

X. Bithyniam, nuper mortuo Nicomede Prusiæ filio, alius Nicomedes, superioris ex Nysa uxore filius, auctoritate senatus romani possederat. Sed uti nunquam certamina desunt inter regios juvenes, controversiam ei de regno frater Socrates, cognomento Chrestos, faciebat. Hic, quum viribus minus posset, et romanis opibus sustentari fratrem videret, ad Mithridatem se contulit, neque Romanis concessurum, et Bithyniæ semper inhiantem. Igitur Mithridates Nicomedem saltatricis filium, et regia fortuna indignum increpans, Socratem, licet minorem natu, tanquam materna origine potiorem, exercitu dato, deduxit in regnum.

XI. Duo hinc eodem tempore reges exsules, Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ, quum odio Mithridatis favorabiles Romæ essent, quanquam dura imperii tempora erant, impetrarunt tamen, ut, quando exercitus non posset, saltem legati mitterentur. Hæc anno superiore acta fuerant, legatique erant profecti M'. Aquillius vir consularis, et ex prætoriis Manilius Mancinus. Scriptum quoque fuerat L. Cassio, Asiam cum paucis cohortibus obtinenti, *ut restituendis regibus legatos adjuvaret.*

XII. Idem et a Mithridate postulatum erat. Sed ille neque

§ VIII. Vell. II, 16 et 17. — Cic. pro Balb. cap. 8. — Agell. IV, 4. — Appian. — § IX. Vell. — Strab. lib. V, p. 210. — Appian. — § X. Appian. Mithrid. — Memnon. — Justin. XXXVIII, 5. — § XI. Appian. — Justin. XXXVIII, 5

defendere ausus, quem constituerat regem, nec adjutum volens, quem expulerat, quievit; legatisque romanis quædam incusantibus, objecit invicem quas ipse passus injurias esset, quantamque vim auri, ut Romanos publice privatimve demereretur, erogasset. Ita legati et Cassius, delectibus per Gallogræciam ac Phrygiam habitis, et adjuncto, qui penes Cassium ante fuerat, exercitu, Nicomedem in Bithyniæ, Ariobarzanem in Cappadociæ regna reduxerunt.

XIII. Socrates ad Mithridatem confugit, et ab eo, ne receptator videretur ejus, qui hostis ab senatu judicatus esset, interfectus est. Nondum enim nudare animum constituerat, ne forte Romanos ad sociorum repetendam amicitiam adigeret; quo diutius intestinis discordiis relinquerentur, plus virium amissuros : interea seque et Tigranem otiose instrui ad tantum bellum, et præparari posse. Quippe duobus offensis potentissimis regibus (nam Tigranes Cappadociam tenuerat) de bello Romanis inferendo facile convenit.

XIV. Quum enim hinc inde legationes commearent, eadem omnibus et acceptæ injuriæ indignatio, et vindicandi cupiditas, et spes in armis erat. *Hoc esse tempus illud, quo tandem deprimi et coerceri superbia Romanorum posset. Homines assuetos impotenti imperio, quum domi satis tuti esse nequeant, arbitria regnorum agere; nullo respectu, quomodo meriti, aut quomodo laturi injuriam lædantur. Tantas esse duorum regum opes, ut vel alterius arma florentem populum romanum lacessere possint : nedum ille debilis et afflictus conjunctos sustineat.*

XV. Fit inter illos pactum, *ut contra communem hostem societas armorum bellique esset : quod urbium agrorumve captum foret, Mithridati; homines, et quidquid agi ferrique posset, Tigrani cederent.* Quippe Tigranes vasta terrarum spatia, et continuis bellis exinanita obtinebat; tum quoque Tigranocerta condens, amplissimam urbem, hominibus maxime habebat opus : Mithridati populosæ regiones sub-

§ XII. Dio apud Fulv. Ursin. — Appian. — Liv. Epit. — Justin. XXXVIII, 5. — § XIII. Justin. XXXVIII, 3.

erant, et accolas habebat scythicas nationes, quæ, quum agros nullos, aut steriles haberent, multitudine tamen hominum majorem in modum abundabant.

XVI. Igitur et ad istos, et in vicinam deinde Sarmatiam mitti legatos placuit, larga stipendia, honoratam militiam, luculentas possessiones ostentaturos, operæ contra Romanos navandæ certa et magna præmia. Parthi quoque Medique, et Iberi, cum Gallogræcis Bastarnisque in fœdus adsciscuntur. Hæc ferme rerum romanarum facies erat, quum Cn. Pompeius Sex. F. Cn. N. Strabo, L. Porcius M. F. M. N. Cato consules, magistratum inierunt. In Campania L. Cæsar contra C. Papium Mutilum castra ad Acerras cum proconsulari imperio habebat : neque certamen aliquod majoris aleæ movebatur; tantummodo frumentatione et commeatu invicem prohibebant.

XVII. Quibus rebus superior Cæsar, cujus castris fertilissimus ager suberat, eo tandem necessitatis adegit hostem, ut prior motis castris profectionem adornaret. Non poterat in tanta vicinitate castrorum latere, quid ageretur : ergo, præparatis omnibus, tam opportune proconsul signa in abeuntem hostem intulit, ut acie tota turbata, ad octo hominum millia prosterneret, armorum etiam vi magna potiretur : nam super ea, quæ cæsis exciderant, a fugientibus passim fuerant abjecta.

XVIII. Neque deterius ab aliis quoque romanis ducibus copiisque res sub eosdem dies gestæ. Cn. Pompeius consul Asculanos strenua obsidione urgebat; neque Picentibus ad resistendum vires erant, multis adversis præliis vehementer accisæ. Igitur, ut socios opem orantes obsidioni eximeret, ingens Marsorum exercitus venit. Neque territus consul, signis collatis magna et felici pugna cum his dimicavit. Duodeviginti hostium millia cum imperatore Franco, nisi forte Afranius fuerit, cæsa sunt.

XIX. Quatuor Italicorum millia, quum densatis ordini-

§ XVI. U. C. 663; A. C. 89. — Memnon. — Justin. — Appian. Mithrid. p 216 et 230. — § XVIII. Liv. Epit. — Oros. V, 28.

bus e media cæde in jugum editi montis evasissent, nivibus et vi frigoris oppressi, in miserabile spectaculum humanæ fragilitatis ita diriguerunt, ut procul visentibus species in acie stantium objiceretur. Sed et propius suggressi patentibus omnes oculis, aperto ore esse videbant, partim stirpibus aut saxis, partim armis innisos, ut mortuos non aliud prius indicium, quam nullo motu mutatus corporum habitus, argueret. Hæc apud Orosium ita sunt tradita, scriptorem haud accuratissimum, et in eadem hac historia secum sæpe pugnantem.

XX. Aliorum probabilior est narratio, Marsos et alios superi maris accolas, Umbriam Etruriamque adhuc in partibus esse ratos, quindecim hominum millia, per longinquos et difficiles calles, velut auxilio Tuscis misisse. Eos mutata omnia, et cum Cn. Pompeio consule romanum exercitum iis locis offendisse; amissisque mala pugna quinque millibus, reliquos per hiemis et locorum asperitatem ad sua redire nisos, quum ad reliqua mala fames accederet, glandibus inopiam sustentasse; donec dimidia ferme pars evaderet, cæteris diversa peste, sed maxime frigoris violentia, exstinctis.

XXI. Hæc a Pompeio primis consulatus sui mensibus gesta videri, præter Epitomes Livianæ seriem, quæ mihi in illis temporum labyrinthis plerumque pro filo Ariadneo est, argumenta rerum ipsarum cogunt: nam et hiemali tempore gesta convenit; et, ne ad postremos consulatus ejusdem menses referamus, Marsorum expeditio vetat, quam ad Tuscos veluti socios susceperunt; quorum mutata esse consilia, post tempus adeo longum, nescire non potuissent. Igitur ab hac demum pugna consulem Pompeium ad obsidionem Asculanorum revertisse verius arbitror, præsertim quia jam de valetudine L. Cæsaris audire potuerat; quem interea, dum ad consulatum petendum abit, deinde in gerendo abest Pompeius, castris ad Asculum præfuisse cognovimus.

§ XX. Appian

XXII. Is enim, postquam, Papio victo, Acerras obsidione liberasset, bellum asculanum, quod omitti non placebat, haud dubie senatus voluntate administravit : quousque languido corpore, quum deficere se animadverteret, C. Bæbium præesse copiis jussit, si quid sibi accidisset, donec senatus aliter statueret. Eadem igitur hieme, quum ad Asculum Pompeius accessisset, patriæ timens Judacilius, Italicorum prætor (erat enim inde oriundus), cum octo cohortibus auxilio obsessis properabat : nuntiis quoque secretis monuerat, *ut, quamprimum tumultus ad præsidia romana exauditus esset, ipsi quoque validam eruptionem ex urbe facerent, ut hostes ancipiti periculo terrerentur.*

XXIII. At illi per ignaviam quieverunt : nec eo secius Judacilius per medios hostes in oppidum cum parte suorum penetravit. Ibi furens ira et dolore acriter corripuit Asculanos, vocatosque in concionem severissima oratione terruit. « Paulo ante summa mihi votorum erat, inquit, ut pe« netratis hostium castris, vitato periculo sospes vos intuerer, « vos ex hoc loco alloquerer : nunc omnia repente mutata « sunt : mallem intra vallum romanum occubuisse, quam « ut hanc tantam ignominiam viderem; vos intueri, hos « compellare cogerer, quibus pro summa vestra infamia, vel « quid nominis sit imponendum, nescio.

XXIV. « Militesne appellem, qui prætoris imperium sper« nitis; aut cives, qui vestrorum periculo nihil movemini? « Asculani sane vocemini, dum licet; mox enim, si quid « prospicio, nullum in Piceno, præterquam in ruinis, Ascu« lum erit. Nec vero expeditius mihi sit facinori vestro, quam « vobis, conveniens nomen reddere. Errorem excusare non « potestis admoniti : dementiæ levius merito vocabulum est; « ne metum quidem, aut proditionem simpliciter appelles, « in unum confluxit multorum atque diversorum scelerum « summa turpitudo.

XXV. « Quum sciretis, quo tempore romana munimenta « perrupturus accederem; quum sentiretis tumultum, audi-

§ XXII. Oros. — Appian.

« retis clamorem, hostium trepidationem cerneretis; exire « non potuistis, ut saltem conspectu ipso terrorem Roma- « norum augeretis, et quia vestræ obtorpuerunt manus, « vel ostensis eminus armis, civium vestrorum faveretis vi- « ctoriæ. Quod enim tantum periculum fuit, aut quæ adeo « periculi species, ut tamen sub aliquo colore vestra latere « possit ignavia? Paucæ cohortes ab hostium tanto exercitu « infestatæ, a suis relictæ, perfringere ista castra potuerunt, « quorum vos conspectum horretis : quidquamne potest esse « certius, quam qui tam exilem manum prohibere transitu « non potuerunt, ne munimenta quidem sua fuisse defen- « suros, si vos viri fuissetis?

XXVI. « Tantumne his muris, et, qui circa sunt, mon- « tibus confiditis, ut tutos fore putetis loco, etiamsi audacia « et armis non defendamini? Nihil tam munitum est, quod « contra mulieres expugnari non possit a viris. Sed quid ego « verbis vos ulciscor, quos paulo post Romanorum crudeli- « tas acerbius, quam imprecari quisquam inimicus posset, « est vindicatura? Hodie demum aut heri romanum audivi- « stis imperium : an tot jam ætatibus cum majoribus vestris « universa Italia persensit?

XXVII. « An exciderunt animis romanæ sævitiæ tam ex- « pressa monumenta, et quibus illi criminibus acerrime « irascantur? Aliudne majori apud illos pœna vindicari solet, « quam ubi gentes italicæ latentem sub blanda sociorum ap- « pellatione servitutem aspernantur? Patrum memoria ne- « scio quid moverunt Fregellæ; paucos intra dies dirutæ ad « solum deletæque sunt : olim Samnites Bruttiique et Lucani « cum Pyrrho senserunt; quantis igitur cladibus, qua vasta- « tione sunt a L. Papirio, Sp. Carvilio castigati?

XXVIII. « Ad Hannibalem Capua defecit : ergo tantis odiis « a Romano oppugnata est, ut potius amissurus Capitolium « et Urbem, quam non expetiturus pœnas a campano populo « videretur. Et illi tamen levius peccaverant : quæ vobis us- « quam reposita spes est, quum iratis dominis vestra vos

§ XXVI. Strab. lib. V. p. 241.

« ignavia tradiderit, Asculani? Parcent scilicet, a quibus in-
« terfectos proconsules, interfectos legatos suos, fidem pacis,
« majestatem imperii, fœderum, hospitii, cognationis, jura
« omnia violata esse meminerunt? nisi forte blandiuntur
« sibi quidam, qui jam olim Romanis approbare fidem in-
« nocentiamque suam student : a quorum nominibus si
« interim abstineo, non est ut se sperent fallere.

XXIX. « Non esse mihi ignotos, quorum invidia metuve « spretum imperium, deserti cives et propugnatores vestri, « prodita postremo patria est, matura noxiorum pœna satis « ostendet. Quando enim aliorum scelere, aliorum amentia « eo deducta res est, ut imminens excidium patriæ indubi- « tanter prospiciam, neque ego superstes ei ero, nec illos « patiar, penes quos malorum istorum culpa residet. » Quum deinde satis diu atrocibus verbis concionem, præcipue veteres æmulos, qui ob pristinam simultatem tum quoque negligendi imperii auctores populo fuerant, vehementem in timorem adduxisset (nam armatos, et qui una venerant, et qui in præsidio erant urbis, dicto audientes habebat), ad postremum *corripi quosdam asculanorum principum* jussit.

XXX. Quibus ultimo supplicio consumptis, ipse cum cæteris, et honoratissimo quoque amicorum magnifice epulatus, vinum affatim hausit; deinde quum destinatum morti tempus advenisset, postrema oratione affatus præsentes, in hujusmodi verba prorupit: « Alterum eorum, quæ in con- « cione promiseram, exsolvi, ne quem proditorum prodita « perditaque patria lætari, aut saltem superesse pereunti pa- « terer : nunc alterius etiam præstanda fides est, ne et ipse « supersim. Quid contrahitis frontes, amici? quid abominan- « tibus similem vultum fingitis? nihil triste loquuti sumus.

XXXI. « Non temere mihi captus est moriendi impetus; « neque pœnitet incepti pigetve. Idem animus, ad efficien- « dum, quod proposui, sufficiet, qui ad concipiendum suf- « fecit, et quod consilium dictavit ratio, virtus exsequetur.

§ XXIX. U. C. 663; A. C. 89. — Appian. Civil. lib. I. — § XXX. Oros. V, 18.

« Sane nihil miror, vos moveri cogitatione earum rerum, « quas vulgaris error omnium esse acerbissimas finxit: nam « et nos in eadem opinione fuimus, et nimium diu bonorum « omnium summum atque maximum vitam esse sumus ar- « bitrati. Sed quo nimirum propius ad confinia vitæ et mor- « tis accedo, dilucidius, quid inter utramque sit, perspicio.

XXXII. « Idcirco idem ille, qui sæpe deorum velut invi- « diam accusavi, quod mortale hominum genus fecerunt, « nunc misericordiam laudo, per quam effectum est, ne ad « perpetuam vitam, pejus quam ad metalla damnati, sine « remedio, sine spe, aut finis aut modi, gravissima quæque « et acerbissima tormenta pateremur. O nos ingratos, qui « optatissimum deorum beneficium hactenus, tanquam insi- « gnem injuriam, criminati sumus! Neque hic numinum « benevolentia stetit. Miserta stultitiæ humanæ, miserta « fortunæ, ne quis volens nolensque in iisdem ærumnis « perpetuo ageret, mire dispensavit utramque sortem, ut « moriendum vel invitis esset, vivere nemo cogeretur.

XXXIII. « Nam in manu nostra posuit, ut, quem ali- « quando finem allatura natura esset, eum voluntas, quan- « documque optavisset, repræsentaret. Idcirco nemo me putet « infelicem, si hoc tempore vita abeo, quod omnium esse « opportunissimum judicavi. Ad annos forte triginta, aut qua- « draginta, in pari mecum conditione omnes æquales mei « erunt. Sed illorum multi pleraque interea temporis patien- « tur, quæ morte tristioria esse ipsi fateantur; ego lætus lu- « bensque, non sine solatio cæsorum sæpe hostium, puni- « torum æmulorum, servatæ, quantum in me fuit, patriæ, « liber et meæ spontis moriar: neque lamenta matrum atque « puerorum, aut interitum patriæ, aut exsultantem hostem « videbo; neque dominum Romanum patiar, quod nuper « unum omnium malorum calamitosissimum simul atque « turpissimum esse, Italia tota judicavit.

XXXIV. « Ego neminem facere eadem aut jubeo, aut « veto; nec, quam mihi sumo libertatem, aliis adimam: cæ- « terum non sit alienum a rationibus vestris, Asculani, si,

« quem ad depellendam calamitatem sequi ducem voluistis, « saltem ad effugiendam sequamini. » Hæc loquutus venenum poposcit, epotoque, conscendit rogum, quem in templo quodam exstruendum curaverat. Factum ejus imitatorem neminem invenit, quum laudatores plerosque habuisset. Nec, credo, deerant, qui constantiam mortis probarent, consilium reprehenderent, ut injustum, et intempestivum.

XXXV. Nam et alii sapientiæ magistri, qui tum quoque præ aliis hominibus ratione rectissime uti credebantur, temeritatem consciscendæ necis damnaverunt : et ne mollitiem fuisse putes, fortissima omnium secta, quæ dolorem ac molestias ne quidem numerandas in malis putat, in eadem sententia fuit. Sane, qui leges universi norunt, et quomodo ab uno et unius sint omnia, dubitare nequeunt, quin ab illius voluntate deflectendum sit nusquam, neque fas sit cuiquam, ex ea, quam assignavit ille, statione, illius injussu decedere. Idcirco quemadmodum juris civilis auctores sanxerunt, fugitivum sui ipsius furtum committere; ita perspicuum est, longe gravius crimen incurrere, qui vita sibi adimenda, quam a se non habent, semetipsos, non sponte domini, usibus ejus suffurantur.

XXXVI. Sed neque, si res ipsa vacaret crimine, delegisse tempus idoneum moriendi C. Judacilius videbatur. « Nam si de se tantum esset sollicitus, in eo neque laudem « magnam esse; et ita comparatum a natura, ut ubique « præsto sit mori volentibus occasio. Nuper alpinas gentes, « deinde teutonicas multorum millium interitu declarasse, « ad mortem properantibus undelibet patere viam. Sed illum « patriæ ingentem prætulisse caritatem, cui si prodesse vo- « luisset, non fuisse subtrahendum unicum libertatis defen- « sorem, ducem summum, impigrum militem.

XXXVII. « Non ita desperatam fuisse rem asculanam, « quin sperare meliora fata licuisset: ita præcipitato exitu « prætoris et præsidium detractum saluti publicæ fuisse, et « ad metum extremæ sortis omen additum. Perrupisse eum

§ XXXIV. Oros. V, 18. — Appian. Civ. lib. V.

« per medios hostes, et ex tanto periculo multos secum incolumes in oppidum induxisse. Reperta et in illo multa armatorum millia, neutiquam pœnitendæ virtutis et animorum. Ad hæc urbem ita sitam, ut difficulter oppugnari posset : ita rebus omnibus instructam, uti necessum et facile fuerit tantum bellum diu ante meditantibus.

XXXVIII. « Ab hoste potius petendum felicissimi eventus exemplum fuisse. Nullam jam olim futuram fuisse Romam, si principes ejus ad quemvis duriorem casum, spem omnem præcidere festinata morte voluissent. Non sic fecisse ne senes quidem romanos, qui, Gallis Urbem occupantibus, ad utramque fortunam parati, nec fugere vitam, nec retinere curaverint. Juventutem certe, quanquam numero invalidam, copiis omnibus destitutam, tamēn insigne mortalibus ostendisse documentum, non esse desperandum in malis, sed relinquendum casibus spatium reponendi, quod abstulissent.

XXXIX. « Multos adhuc per Italiam duces sociorum, magnas passim copias esse; neque mirandum, si, post multa prospera, uno aut altero loco mutabilitas humanarum rerum appareret. » Hæc ob alia incommoda dicebantur, et quia res in campano agro secundiores Romanis erant, ubi L. Sulla Stabias oppidum expugnatum direptumque a. d. pridie kal. maias delevit.

XL. Dum ad eum modum italicæ regiones pervastantur, ipsa quoque caput gentium Roma multis e bello difficultatibus perurgebatur. Inter quæ fœdam in Urbe seditionem excivit fœnebre malum, quod afflicta temporum acerbitate patrimonia, pleramque civitatis partem ære alieno obruerant. Olim lata lege pecuniam in fœnore ponere vetitum fuerat, pœna quoque addita, si quis ausus esset fœnerari : legem necessitas hominum, et inolita consuetudo, longo situ obtexerat. Igitur morosi debitores, quum, fœneratoribus ex pacto sortem et usuras reposcentibus, belli mala, et ex iis inopiam suam partim vere, alii falso, utrique fru-

§ XXXIX. Plin. III, 6.

stra obtenderent, legem pridem exstinctam velut ab orco revocabant.

XLI. Inde quum ingens certamen exarsisset, ferverentque litibus omnia, prætor A. Sempronius Asellio, cui jurisdictio urbana evenerat, rem ex æquo bonoque componere conatus frustra fuit: nam, ut fieri amat, apud paucos justi honestique valebat respectus, cætera turba, aliis indebitum improbe exigentibus, aliis perfide retinentibus debitum, magis magisque contentionibus et simultate implicabatur. Ibi prætor judices dare cœpit, qui singulorum cognoscerent causas, et inter legem atque usum varie oppressam æquitatem indagarent.

XLII. Ea res tantam commovit apud creditores consternationem, ut omnia prius audenda putarent, quam id jus referri paterentur, per quod non modo carendum fœnore, sed ultro pendenda mulcta foret. Igitur L. Cassio tribuno plebis concitante, secunda diei hora, palam in foro, magistratum populi romani, tum maxime sacra diis facientem, fœdo exemplo peremerunt. Pro æde Concordiæ Gemellis faciebat, circumstante velut ad sacrificium turba. Ibi ab uno quodam lapide petitus prætor, abjecta patera, contento cursu per forum ad Vestæ fugiebat. Sed exclusus ab aliis, qui præcurrerant, et quum in tabernulam quamdam se abdidisset, in ipsis magistratus et sacrificii ornamentis discerptus est.

XLIII. Ferunt tam vecordem fuisse hominum violentiam, ut quidam, apud vestales latitare Asellionem rati, eo irruperint, unde viriles oculos religio majorum, et multarum ætatum perpetua veneratio submovebat. Neque admirabilior in patranda cæde audacia fœneratorum, quam in celandis ejus auctoribus industria fuit. Senatus, *si quis quid ejus rei indicasset, libero pecuniam, servo libertatem præmio fore, edici* jusserat.

XLIV. Sed ea cura et potentia creditorum fuit, ut in tam

§ XL. Liv. Epit. — Appian. Civil. lib. I. — § XLI. Liv. Epit. — § XLII. Val. Max. IX, 7. — Appian. — § XLIII. Val. Max. — Appian.

atroci cæde, palam luce in celeberrima parte civitatis patrata, index nemo exsisteret. Hoc puto maximum incitamentum fuisse jubendæ legis, quam M. Plautius Silvanus tribunus plebis de vi publica tulit: tulit et de judiciis idem Plautius, adversus equitum improbitatem, adjuvantibus nobilibus, *ut singulæ tribus quotannis viros quinos denos ex suo numero suffragiis crearent, eo anno judicaturos;* non excepto, quibus ex ordinibus legerentur.

XLV. Eo factum est, ut senatores etiam in eo numero, itemque de plebe nonnulli essent. Rogationem Plautiam multi suaserunt diserti et nobiles viri, et inter alios C. Julius L. F. Cæsar. Neque intercedere honeste quisquam poterat, quo minus de vi publica judicium lege constitueretur: plus fuit cum equitibus negotii; et res ipsa tum difficilior, tum etiam majus, utra pars obtinuisset, victoriæ præmium. Idcirco multis hinc inde agentibus, qui nolebant Plautiam legem, « olim iisdem de rebus sapientissime con« stitutum asseverabant: neque aliud ad consensum ordinum « remedium esse.

XLVI. « Quum senatus judicaret, nimiam plebi Patrum « esse potentiam visam, etiam quoties non inique judicare« tur. Accessisse deinde quorumdam improbitatem, aliorum « avaritiam, qui amicos aut stipendiarios suos quomodocum« que eripere periculis, et eorum causa corrumpere judicia « sueverint. Alios cupiditate magistratuum, aliorumque be« neficiorum populi, non leges, sed voluntatem vulgi, aut « eorum, qui gratiosi apud vulgum essent, spectavisse. « Rursus in plebe, ne judicia illi relinquerentur, velocita« tem et vehementiam affectuum, negligentiam in inqui« rendo, temeritatem in judicando, et apud obnoxios et « egenos paratum gratiæ aut præmiis locum, displicuisse.

XLVII. « Nihil igitur neque tum fuisse melius, quam ut « ad medium velut ordinem iretur, nec in posterum fore. « Sic esse constitutum in omnibus ferme civitatibus, ut prin-

§ XLIV. Cic. ad Fam. VIII, ep. 8. – Ascon. in Corn. — § XLV. Agell. XIII, 3.

« cipes procliviores ad injuriam sint; imperita et venalis « multitudo : medii inter utrosque neque gravitatis et pru- « dentiæ egeant, neque nimiis opibus ad impotentiam sol- « licitentur; æqualiter ab alterorum sordibus, et ab altero- « rum ambitione remoti. Neque causam esse, cur equitibus « hæc inferatur injuria, ut quasi male exercita judicandi po- « testate priventur.

XLVIII. « Sane invidiosum id senatusconsultum fuisse, « quo legis Variæ dilata judicia sint; sed nemini dubium « esse, quin alia re nulla offensi Patres fuerint, quam incor- « rupta, et gratiæ minisque juxta impenetrabili judicum se- « veritate. Crimini sane datum, quod damnati sint aliqui, « quos innocentes fuisse amici eorum ac propinqui dictita- « rent; sed nullam adeo perditam in judicium afferri causam « posse, ut non aliquibus, et maxime iis, quorum salvos « esse reos interest, valde probabilis videatur.

XLIX. « Quod si forte aliquando sit erratum, nec equites « omnis erroris expertes esse, nec cæterorum quemquam id « sibi vere polliceri posse. Communem mortalitatis infirmi- « tatem non ita certis hominibus exprobrandam, quasi cæ- « teri alieni ab ea esse videantur. Olim et in celeberrimis « Græciæ civitatibus viros præstantissimos, et Romæ Corio- « lanos, Camillos, Scipiones damnatos esse, quum nondum « equites romani judicarent. Hoc nimirum jam diu quorum- « dam artibus volvi agique, ut, quatenus abrogari judicia « nequirent, saltem ii judices legerentur, apud quos ad no- « bilitatem, gratiamque et potentiam reorum respectus, et « ex cognatione sanguinis, similitudine fortunæ, fortassis et « culpæ, parata absolutio foret. »

L. Dicebatur contra : « Falso vocari in suspicionem Pa- « tres, quasi judicia legesque ob conscientiam formidarent. « Neminem ejus esse ordinis, quin se suosque primum omni « culpa vacare optet; deinde, si postuletur reus, apud æquos « judices defendi recuset. Neque ideo ab senatu interposi- « tam auctoritatem esse, ut subterfugere judicium rei qui- « rent; sed ut latrocinio verius, quam judicio, equitum, si

« finis non posset, saltem modus imponeretur. Nihil aliud « a diis immortalibus precari Patres, quam ut legum sarta « tectaque semper sit in civitate majestas : neque segniter, « aut gravate jussuros, ut et Variæ legis, et cæterarum ju-« dicia reddantur, quamprimum illorum fuerit emendata « ratio.

LI. « Neque enim consilium esse, iniquis et furentibus « hominibus hanc ultra potestatem dari, ut legem veluti si-« cam distringant in colla innocentium, et, quidquid in ci-« vitate sit virtute aut gloria eximium, tanquam sublimia « papaverum capita decutiant. Id enim instituisse eos agere, « qui hactenus plurimum in judiciis polluerint; horumque « amentiæ paucos dissimiles, vellent nollent, accedere coa-« ctos : neque mansurum aliquid dignitatis fuisse, ni tardo « quidem, sed tanto magis necessario decreto, senatus au-« ctoritatem suam interposuisset.

LII. « Eumdem, ut omnibus civibus innocentiam suam « approbet, hoc inprimis agere, ut legis Variæ judicia exer-« ceantur; quo omnes intelligant, hactenus multos insontes « a nocentibus damnatos esse; et illo crimine neminem ma-« gis, quam judicum quosdam, et ante omnes auctorem legis « Q. Varium teneri. Neque recusandum equitibus rogationis « Plautiæ modum esse, quo delectus judicum ad tribus re-« feratur. Satis in his pollere equites; neque populo romano « tam hebetes oculos esse, ut non viderit, qua quisque reli-« gione judicem hactenus egerit : nec ergo dubitandum, « quin sit optimum quemque ad eamdem curam studiose re-« vocaturus. »

LIII. Post multam disceptationem hæc postremo sententia tenuit. Eodem anno, postquam actum de civitate danda parti sociorum erat, lex Plautia Papiria lata est, a M. Plautio, C. Carbone tribunis, ad regendum jus civitatis pertinens : continebatur, *ut, qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent, si tum, quum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, et si sexaginta diebus apud prætorem essent pro-*

§ LIII. Cic. pro Arch. cap. 4.

fessi, cives romani haberentur. Q. Metellus, Ap. Claudius, P. Gabinius prætores, professos apud sese, in tabulas retulerunt.

LIV. Auctus in immensum romanorum civium numerus, quum inter tumultum belli, seditionesque domesticas, perplexa variaque difficultate civitatem implicaret, movit senatum, ut de remedio quæreretur. Quippe novi cives, si, quod postulabant, pari omnino jure cum veteribus essent, parum aberat, quin capta ab Italis Roma videretur: numero enim longe superiores erant; et, ne omnia ad se traherent, more ingenii humani, quod nulla prosperitate satiatur, haud immerito timebatur.

LV. Per censores optima et tutissima definiendi juris eorum via erat; sed tempus, quo ex veteri more fieri oportebat, nondum propinquabat. Tandem, ut verum est, utilitati publicæ pristini moris observatio cessit, quod creari censores e republica esse, nullo modo dubitabatur. P. Licinius M. F. P. N. Crassus, L. Julius L. F. Sex. N. Cæsar creati, novos cives tribubus antiquis quinque et triginta non immiscuerunt; sed seorsim recensitis novas constituerunt tribus, quæ post antiquas vocarentur.

LVI. Sic fiebat, ut qui numero superaturi priores cives fuerant, si suffragia iisdem in tribubus ferre sinerentur, ii, rejecti ad extrema, plerumque supervacui fierent, nec ullum in publicis consultationibus momentum facerent: quum enim omne populi scitum majori tribuum parte jubente perinde haberetur, quam si jussum ab omnibus fuisset; simul atque tribus, quæ prius vocatæ fuerant, numerum illum implessent suffragiis, decretum erat, nec ultra reliquæ rogabantur.

LVII. Et tum quidem, non animadvertentibus sociis, aut quolibet pacto civitatem adipisci properis, non inutile id consilium fuit: procedente tamen tempore novas ea res excitavit discordias. Ab iisdem censoribus, quanquam pars

§ LIV. Appian. Civil. lib. I. - § LV Fragm. Capitol. -- Appian. — Vell. II, 20.

populi nulla censa esset, lustrum tamen septimum atque sexagesimum conditum est. Id quoniam sine decreto augurum fuerit, infelix populo romano fuisse, Veranius in Auspiciorum libro prodidit. Opera censoria nulla locata reperiuntur : cum vitiis et luxu certamen fuit; quæ pestis nimiis opibus orta, etiam in paupertate et ære alieno remanebat : ac iidem, qui justissima debita expungere non poterant, per summam turpitudinem, pecunia creditorum, quamlibet egentium, ad suam luxuriam abuti postulabant.

LVIII. *Unguenta* igitur *exotica*, hoc enim vocabulum in edicto fuit, *vendi; vinum item græcum amineumque* (in ea regione, ubi postea Falernum fuit, Aminei fuerunt) *octonis æris singula quadrantalia venire*, vetuerunt. Per eadem tempora, quum divisas imperii vires accolarum ferocia sperneret, occasione invitante multa passim latrocinia facta; et frequentibus Thracum incursionibus vexata Macedonia est: laborante enim reipublicæ summa, provincias præsidiis nudari necessum erat; et quamvis egregii prætores, quod copias idoneas non haberent, irrumpentibus Barbarorum agminibus male resistebant.

§ LVII. U. C. 663; A. C. 89. — Cic. pro Arch. cap. 5. — Fest. in voc. *Referri*. — § LVIII. Plin. XIII, 3, et XIV, 14. — Macrob. Saturn. II, 16. — Liv. Epit. — Solin. c. 48.

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM
LIBER XL
IN LOCUM LIBRI LXXV LIVIANI.

EPITOME
LIBRI SEPTUAGESIMI QUINTI.

A. Postumius Albinus legatus, quum classi præesset, infamis crimine proditionis, ab exercitu suo interfectus est. L. Cornelius Sulla legatus Samnites prælio vicit, et bina castra eorum expugnavit. Cn. Pompeius Vestinos in deditionem accepit. L. Porcius consul, rebus prospere gestis, fusisque aliquoties Marsis, dum castra eorum expugnat, cecidit : ea res hostibus victoriam ejus prælii dedit. Cosconius et Luceius Samnites acie vicerunt; Marium Egnatium, nobilissimum hostium ducem, occiderunt; compluraque eorum oppida in deditionem acceperunt. L. Sulla Hirpinos domuit, Samnites multis præliis fudit, aliquot populos recepit; quantisque raro quisquam alius ante consulatum rebus gestis, ad petitionem consulatus Romam est profectus.

I. IISDEM ferme diebus, quibus prætoris urbani fusus in foro suo sanguis est, etiam in castris, ne quid usquam castum sanctumve foret, prætorium virum, A. Postumium Albinum, quum legatus classi præesset, exercitus, quem ducebat, interfecit. Intolerabili superbia militum in se odia suscitavisse traditur : sed, quo speciosior furentibus prætextus esset, crimine proditionis insimulatum saxis atque fustibus oppresserunt. Copias ejus quum L. Sulla, ipse

quoque legatus L. Porcii consulis, accepisset, suppliciumque de nocentibus sumpturus putaretur, impunitum esse flagitium passus est.

II. Id eo pertinuisse judicant, ut tanto beneficio obligatos promptiores haberet ad exsequenda, quæ animo destinasset. Jam enim eo processerat cum Mario simultas, ut aut perdendum illum, aut sibi pereundum esse intelligeret: et quia, senescente jam sociali bello, Mithridaticum adesse sentiebat, ad spem consulatus et provinciæ obtinendæ, favorem exercitus aucupabatur. Id licet multi palam incusarent, et *in tam atroci delicto impunitam esse facinorosorum audaciam* quererentur, contempsit sermones hominum Sulla, ultro prædicans *consilii sui utilitatem*, *quod hoc pacto melioribus usurus esset militibus*, *dum fortibus factis eluere turpitudinem admissi niterentur*.

III. Neque vanum id ei augurium fuit: gerebat tum in Campania bellum, Stabiisque receptis, Pompeios, haud amplius sex millibus passuum distantes, oppugnabat. Ad auxilium obsessorum L. Cluentius accurrerat, fiduciæ spirituumque plenus adeo, ut intra passus omnino quadringentos castra sua Sullanis opponeret. Sulla, quanquam magnam suorum partem pabulatum emiserat, contumelia stimulatus, protinus ad hostes movit signa; sed, numero victus, tum quidem in sua castra se recepit. Cæterum, ubi pabulatores reverterunt, assumptis illis Cluentium denuo adortus, magna cum cæde profligavit.

IV. Cluentius, motis in mediterranea castris, quum ingentia ad eum Gallorum auxilia venissent, animo recepto ad Pompeios iterum duxit, si pugnandi copia fieret, haud detrectaturus certamen. Ibi Sulla, quo paratiores ad prælium milites haberet, in concionem vocare jussis, ita cœpit: « Non ut tanquam adversus novum hostem, quæ fieri velim, « admoneam, neque ut virtutem vestram verbis exstimulem,

§ I. U. C. 663; A. C. 89. — Plutarch. in Sulla, cap. 11. — Oros. V, 18. — Liv. Epit. — Diodor. Eclog. lib. XXXVII. — Polyæn. Strat. lib. VIII. — § III. Oros. — Vell. II, 13. — Appian. Civ. lib. I.

« vobiscum agere constitui, milites; pariter enim et obsequium vestrum mihi, et animum præteritis præliis approbastis: sed quia toties pulsus hostis denuo hæc signa et hos vultus intueri sustinet, hoc tantum a nobis dedecus amoliri conantem ut adjuvetis, cohortandos existimavi.

V. « Cur enim victoriam nostram in ullo pretio ponimus, si cladem suam non sensit hostis? aut quorsum tollimus animos, si ille nondum demisit? Prorsus extorquenda confessio est, ut victos se fateantur, quos repulimus: ea nimirum res non ad novam tantum acquirendam laudem, sed etiam ad retinendam, quam paravimus, vehementer pertinet. Quandiu in vicino castra Cluentius habebit, quis credet nos vicisse? quo auctore aut mihi speratos honores, aut vobis digna labore vestro præmia senatus decernet?

VI. « Fortuna partium utrarumque comparabitur, et tantumdem hostis, quantum Romanus, adversi prosperique rumoris auferet. Simili timoris ac audaciæ vicissitudine uterque exercitus, et fugisse hostem, et repetisse dicetur. Hoc igitur de nobis senatus populusque romanus nuntium, inter aliorum exercituum victorias et gratulationes accipiet, ut ubivis locorum res romana haud dubie superior, hic tantum ancipiti marte dicatur dimicare? Qua enim re inferiores aliis sumus, ut patienter feramus, post omnes collocari? Numerus, arma, copiæ, lacerti, non aliis in castris meliora: nam ut de nobis ducibus nihil dicam, nisi post viginti ferme annos omnibus africanis, deinde gallicis atque cimbricis bellis, postremo in Cilicia et Cappadocia, sic esse cognitos, ut nunquam operæ nostræ consiliique aut rempublicam, aut exercitum pœnituerit; eosdem sane homines, eadem arma intueor, quibus persæpe hoc ipso bello hostium maximæ copiæ, et munitissima præsidia cesserunt.

VII. « Non enim, quasi nihil sit a nobis gestum, queror; aut aliud incuso, quam quod nondum ad id fastigium gloriæ pervenimus, quod virtuti vestræ, et felicitati nostræ debetur: tantum enim, nec diffiteor, Fortunæ favorem

« omnia vatum haruspicumque responsa, et cujusque gene-« ris divinationes constanti prædictione spondent, ut, quæ « sunt hactenus a vobis gesta, minime quidem pœnitenda « illa, aut contemnenda, magnitudine eorum, quæ speramus, « non vinci modo, sed etiam obscurari et obrui fatum sit.

VIII. « Idcirco quoties imperia nostra accipitis, non ho-« minis, sed Deæ ductum vos sequi cogitate; ejusque deæ, « cujus in arbitrio res humanas omnes esse sitas, prudentes « simul fatuique uno ore pronuntiant. Nec igitur me piget « ad hujus beneficium maxime referre, quidquid a me fuerit « præclare optabiliterque gestum, ne ingratus adversus ita « meritam sim, aut benevolentiam ejus in iracundiam mu-« tem. Est enim et huic numini suarum injuriarum sensus, « et facile fastidit eos a quibus fastiditur.

IX. « M. Reguli casum quis ignorat, florentissimi, prius-« quam Fortunam contemneret, postea longe miserrimi du-« cis? Athenienses Timotheum Cononis filium habuerunt, « qui laude bellicarum rerum non inferior, quam pater, « ingenii præterea et doctrinæ magna ornamenta adjecerat. « Sed ista omnia, postquam Fortunam offendit semel, mi-« nime profuerunt. Quum successissent ei omnia mirabiliter, « æmuli pinxerunt in tabernaculo sedentem, pendente su-« pra caput Fortuna, quæ civitates in rete dormientis com-« pelleret.

X. « Id homo vanus quum tolerare nequivisset, et, aliqua « forte re gesta, publice negasset, ex ista laude Fortunam « posse quidquam decerpere, ab eo die fuit infelicissimus. « Mihi vero hoc temperamentum placet, ut vigilantiam, con-« silium, audaciam præstanda homini censeam, eventum lu-« bentius referam ad deos : ita demum necessum erit pro-« spere evenire omnia, si neque nostro officio desumus, « neque cum injuria potentioris indebitam gloriam affecta-« mus. Sed hæc quidem aliquanto verbosius exsequutus « sum, milites, quod non in præsentia tantum intelligere « vos cupiebam, quid mihi propositi esset, sed in posterum

§ IX. Cic. de Offic. I, 32. — Ælian. XIII, 43.

« quoque scire, qualem ducem, et quibus præsidiis fultum « sequeremini.

XI. « Cætera jam vobis nota sunt, rebusque ipsis per- « specta; neque mihi severitatem in noxios, nec erga fortiter « facta liberalitatem defuisse: quanquam et hoc adscribo For- « tunæ, quod mihi sic animatos milites dedit, ut præmia « creberrime, supplicia non sæpe repræsentarem. Quanquam « sane incusor a multis, quod æquo mollior, etiam fœdissi- « morum facinorum pœnas a sontibus non exigam: verum « enimvero, milites, ita mecum inii rationem, dandum esse « hominibus spatium, ut contractam, nescio quo furore, « noxam, pœnitentia magis, quam pœna, eluant: et ubi forti « adversus hostem opera, tantum profuerint reipublicæ, « quantum crimine et exemplo nocuerunt, ipsi veniam, res- « publica tot cives incolumes habeat; sin vero sceleri addi- « derint ignaviam, ne ipsi quidem recusent, quin servili « cum cruciatu necentur.

XII. « Hæc vobis me dicere, quibus nuper A. Postumius « Albinus præfuit, non ignoratis. Apud majores nostros, « quum simili facinore sublatus ab exercitu M. Postumius « Regillensis esset, jussu populi acriter exercita quæstio est. « Nunc aliena judicia ne timueritis; vestra in manu est, « qualis manere vos exitus debeat: ferro, non suffragiis, « hæc causa decidetur. Victores virtus absolvet; ignavos, ut « hostile ferrum pepercerit, legum vindicta consumet. » Quum ejusmodi oratione L. Sulla milites cohortatus esset, eamdem conditionem maxime, qui pœnas interfecti ducis timebant, cupide accepissent, promptos paratosque, et ad omnia prolixe operam pollicentes in aciem eduxit.

XIII. Eo tempore, ut maximi quique mortalium cona- tus levi subinde casu eluduntur, res per se haudquaquam magni momenti, præcipua tamen sullanæ victoriæ causa fuit, Romanorum insigni fiducia inflammatis animis, et hostium alacritate exstincta. Gallus quidam insigni proceri- tate, qui inter auxilia Cluentii merebat, quum ex diversa

§ X. Plutarch. in Sulla, c. 9. -- § XII. Oros. V, 18. — Liv. IV, 50 et 51.

acie fortissimum quemque ad singulare certamen provocasset, ab exiguæ staturæ Mauro confectus, tantum pavoris popularibus suis injecit, ut vix primum telorum conjectum sustinerent.

XIV. Gallorum fuga sociorum quoque commovit ordines, perterritosque et turbatos, tanquam imbelle pecudum agmen, trucidandos hosti præbuit: neque pugnantium fugientiumque minus triginta millia periisse referuntur. Cæteri cum duce Cluentio, nihil tutum arbitrantes, priusquam ad Nolam cursu pervenissent, castra ante ipsam urbem posuerunt. Sulla, non amplius moratus, quam donec hostium castra expugnasset, sive deditis Pompeiis, sive post tantam suorum cladem mature venturis in deditionem, protinus victorem exercitum ad persequendas rebellium reliquias in agrum nolanum ducit.

XV. Eo loci quum castra communivisset, accidit, ut ante prætorium forte immolanti, subito ex infima ara anguis erumperet. Felicissimum id prodigium esse C. Postumius haruspex interpretatus, hominem Fortunæ nihil non credere solitum facile impulit, ut nulla interposita mora exercitum adversus hostem educeret. Atque sic evenit, quemadmodum in commentariis suis sibi sæpe accidisse ipse prodidit, ut temere festinata expeditio prosperius caderet, quam si matura deliberatione cautoque consilio suscepta fuisset.

XVI. Nam in tantam consternationem conjecit Italicos, ut post pugnam parum constanter initam, refugientes ad urbem circum ipsos muros cæderet; quia Nolani, ne simul irrumperet hostis, non amplius una porta ad recipiendos suos aperire audebant. Inter occisos ipse quoque dux Cluentius pugnando cecidit, et cum eo viginti militum millia desiderata sunt. Hic quoque florentissima Samnitium castra in potestatem victoris venerunt. Et, quod miraculo proximum est, in tam magnifica victoria, ne unum quidem de

§ XIII. Appian. Civ. lib. I — § XIV. Liv. Epit. — Oros. — § XV Cic. de Divin. I, 33. — Val. Max. I, 6. — Plutarch. in Sulla, cap. 10

suis militibus amisisse Sullam, memoriæ proditur: ut jam non sine causa, quum omnium cognominum haberet potestatem, *Felicis* appellationem cæteris prætulisse dicas.

XVII. Non igitur minor, quam pro re, lætitia et exsultatio in castris romanis fuit. Postumiani milites, hostili sanguine civilem satis expiasse crediti, venia, cæteri laudibus, omnes præmiis amplissimis donati, vicissim et ipsi ducem raro, nec nisi paucis omnino concesso, honore affecerunt. Certe, *se ab exercitu ad Nolam obsidionali corona donatum, quum Italico bello legatus esset*, et scripsit ipse in commentariis Sulla, et in villa Tusculana, quæ postea fuit Ciceronis, pinxit.

XVIII. Eam solebat e gramine viridi servatus exercitus dare, ubi virtute insigni ducis liberata ab instanti excidio castra essent. Igitur seriem rerum atque temporum examinanti ad Nolam accepta videtur, ad Pompeios merita. Interea temporis Cn. Pompeius consul, relictis ad obsidionem asculanam idoneis copiis, in Vestinos, vicinam Picentibus gentem, expeditionem fecit; eosque multo certamine ita domuit, ut palam inter se de deditione agitarent.

XIX. Cui ferme tempori colloquium cum P. Vettio Catone, quod se tirone præsente habitum Cicero scribit, assignari potest: ad quod quum frater consulis Sextus evocatus Roma venisset, eumque Cato salutasset, « Quem te « appellem? » inquit; at ille, « Voluntate hospitem, neces- « sitate hostem ». Dum prospere Pompeio locis plerisque expeditiones cedunt, alterius quoque consulis haud pœnitenda gesta fuerant: neque postremus eo bello imperatorum, Marsos aliquoties fuderat, multisque locis acrem strenuumque ducem gesserat.

XX. Sed in ipso cursu prosperitatis, spes amplas, gloriamque illustrem, cum ipsa vita posuit. Dum enim ad Fucinum lacum castra Marsorum oppugnat, et propemodum

§ XVI. Appian. — Oros. — Liv. Epit. — Cic. — Eutrop. l. V. — § XVII. U. C. 663; A. C. 89. — Plin. XXII, 4 et 6. — § XVIII. Appian. — Liv. Epit. — Cic. Philip. XII, 11.

exploratam in manibus victoriam habet, accepto vulnere, mortuus prosternitur. Quum incertus cædis auctor esset, circa C. Marium C. F. suspicio hæsit, quasi patris sui contumeliam vindicare proditorio facto studuisset. Lucium enim Porcium ferunt, quum easdem haberet legiones, quæ superiore anno sub C. Mario militaverant, successu lætum, per jactantiam dixisse, *C. Marium non majora fecisse.*

XXI. Hanc ipsi vocem letalem fuisse putant, nihil nec a perfidia, nec a crudelitate mariana abhorrente sententia. Cæterum mors consulis adeo exterruit Romanos, ut non modo victos fere hostes omitterent, sed ipsi quoque vincerentur. Felicius in Iapygia a C. Cosconio prætore gesta res est, qui adjutore Q. Luceio (cujus filius Italici belli historiam, non meliori, quam cæteri, fato, scripsit) Samnites acie vicit; Marium Egnatium, nobilissimum hostium ducem, occidit; Salapiam, Cannas, alia oppida complura in deditionem accepit.

XXII. Circa Canusium, quod obsidere aggressus fuerat, acriter cum Samnitibus dimicatum est, magna utrinque cæde, donec prior Romanus exercitum Cannas reduxit. At Trebatius Samnitium ductor insequutus, quum inter duo castra medium Aufidi flumen esset, optionem detulit Cosconio, ut vel in suam ripam pugnandi causa descenderet, cujus rei potestatem se ei, abducto, quantum satis esset, exercitu facturum; vel eadem conditione transitum sibi concederet.

XXIII. Cosconius, altera conditione accepta, ut suam intra ripam admitteret hostem, simul ille trajecerat, signa intulit : neque tantum pepulit Samnitem, sed trans flumen fuga evadere conatum ita cecidit, ut ad millia hominum quindecim occumberent : a cæteris et duce Trebatio, perniciem non ipsorum virtus, sed canusina mœnia depulerunt. Cosconius, vastato larinati et venusino agro, et, qui piceno cognominis in Apulia est, asculano, in Pœdiculo-

§ XX. Vell. II, 16. — Liv. Epit. — Oros. — Eutrop. — § XXI. Liv. Epit. — Diodor. Eclog. lib. XXXVII. — Appian. — Cic. ad Famil. V, 12.

rum fines tanto terrore incubuit, ut universam gentem biduo proximo in fidem acciperet.

XXIV. Eadem æstate L. Sulla, captis ad Nolam Samnitium castris, per Campaniæ montes in Hirpinos movit, eumque populum asculanæ urbis calamitate perdomitum recepit. Asculanenses, quum in eamdem diem, qua Romanus ibi castra ponebat, Lucanorum auxilia exspectarent, tempus ad deliberandum poposcerant. Sulla, intellecta fraude, legatis longam orationem orsis, *nihil opus esse otioso sermone apud occupatos* præfatus, *unius horæ spatium se dare* dixit.

XXV. Interea suis dat negotium, ut magnam vim sarmentorum colligant, fascibusque effectis, admoveant ad murum, quod is multa materia exstructus fuerat. Quum inter hæc hora præteriisset, ignem supposuit fascibus, territosque obsessos ad deditionem adegit. Nec eo minus diripi oppidum jussit, sive quia dilata in extremam necessitatem deditio fuerat; sive captum potius, quam deditum, videri maluit, ut milites præda delinitos, benevolos sibi addictosque efficeret.

XXVI. Quod si forte ideo fuit in hos severior, ut cæteros metu parium malorum ad alia consilia cogeret, non fuit opinione falsus: nam Asculanensium calamitas cæteris hirpini nominis urbibus documento fuit, ut, celeriter missis legatis, imperata facturas nuntiarent. Sed metus erat, ne duriores a victore conditiones dicerentur: idcirco ad mitigandam ejus iram, qui missi fuerant, ita fere verba fecerunt: « Oratores pro gente nostra venimus, L. Corneli, « ut, quando eam stultitiæ suæ pœnitet, quomodo tibi po- « puloque romano satisfieri posset, disceremus.

XXVII. « Est quidem nonnulla nobis sollicitudo, ne « fortasse recentium irarum memor, vindictam exercere in « obnoxios, quam clementiam malis : sed plus tua nos mo- « deratio consolatur; quam quia semper amavisti, quoniam

§ XXIV. Appian. — Sisenna apud Non. voc. *Protinus.* — § XXVI. Auct. de Vir. illustr. cap. 75. — Liv. Epit.

« erat tibi ingenita, nunc profecto non abjicies, postquam « haud inferiorem inde, quam ex tot victoriis, exstitisse tibi « gloriam comperisti. Nemo eorum, quos mala mens, aut « aliorum persuasio eo adegit temeritatis, ut hostes esse « vestri, quam socii, preoptarent, vim tuam sensit, nisi « quandiu rectis monitis se prebuit intractabilem.

XXVIII. « Nec adversus hos tantummodo tua mansue- « tudo enituit; sed et romanos milites, quum multorum opi- « nione facinus inexpiabile fecissent, pro summa tua huma- « nitate et prudentia ita conservasti, ut tibi nunc gratias « agat respublica, seque melius hostium sanguine, quam « suppliciis civium, vindicatam esse fateatur. Quidni ad « nostram quoque spem trahamus tam nobile exemplum? « Neque plus, quam illi, peccavimus; neque minor postea « ad ea, quæ volueris, nostri usus erit.

XXIX. « Illi nominare neminem possunt, in quem ini- « tium aut partem culpæ transferant; sponte exarserunt: nos « contra sententiam seniorum, consensus tot gentium, et « potentiora nostris vicinorum arma, et juventutis atque « vulgi nusquam satis coercita temeritas, bello romano im- « plicuit. Nec tamen hæc ideo dicimus, quasi causam no- « stram defendere conaremur (satis indignationem vestram « Hirpini meruimus), sed ut appareret ratio, cur in minore « delicto non impudenter a clementissimo imperatore pa- « rem speremus veniam, quam in graviore concessam aliis « vidimus.

XXX. « Sed senatus populique romani non abhorrentem « a tua lenitate sententiam nuper perspeximus, quum non- « nullis, qui arma contra tulerant, non veniam modo, sed « etiam civitatem dedit. Atque hoc jam antiquitus alterum « post victricia arma firmamentum urbis romanæ fuit, quod « italas gentes maxima semper et obvia, non dicam mansue- « tudine, sed prorsus pietate excepit, communis omnium « parens. Ne ad aliena exempla abeamus, domesticis in- « structi, majores nostri non minus clementiam, quam vir- « tutem romanam experti sunt: semel, quum inter Samnites « adhuc censeremur, quo tempore P. Cornelius Rufinus,

« avi tui proavus, pristinum illis fœdus reddidit; iterum, « punico bello secundo, quando societatem Hannibalis sequu- « tos Q. Fulvius consul recepit, verbis tantummodo casti- « gans, quanquam satis diu et præfracte fuissent in parti- « bus, nec nisi ad Bruttios et extremum Italiæ angulum « Hannibale compulso, pœnitentiam approbassent.

XXXI. « Placuit diis ista lenitas, dederuntque, ut com- « plures alii populi ad societatem populi romani reverteren- « tur, per longa deinceps annorum spatia durantibus usque « ad infelix hoc bellum obsequiis. Eumdem exitum, ut « speramus, nunc quoque dabunt, eoque optabiliorem, « quod et redibunt in fidem vestram, qui defecerunt; et « perpetuam vobiscum amicitiam colent, suo malo iterum « edocti, non aliter Italiæ salutem atque dignitatem salvam « esse posse, nisi Romam imperare patiatur, secundo post « principem terrarum urbem loco contenta.

XXXII. « Satis constat nonnullos populos de pace pe- « tenda deliberare, nec alia re magis retineri, quam timore, « ne duriora imperentur, quam ferre queant : de his profecto « dubium esse non potest, quin, simul nobis veniam datam « cognoverint, protinus in partes vestras sint transituri. « Hos, ut fit, alii aliique sequentur, et, quam Italiam ma- « jores vestri per multas ætates perdomare vix potuerunt, « eam universam paucis mensibus recipietis. Cæterum quia « neque tibi consilio nostro opus est, et nos deprecatum « magis commissa, quam purgatum, venimus; omissis, quæ « in illam partem dicerentur, supplices pronique te roga- « mus, et per communes deos, perque hanc parentem utro- « rumque terram obtestamur, ut unius anni crimen tot « aliorum perpetuis meritis, et paucorum defectionem tot « millium constanti fidei obsequioque dones.

XXXIII. « Rari apud nos sponte, reliqua multitudo « coacta deceptave ferrum adversus vos strinxerunt; et pro « his ausis vastatus ager, cæsæ cohortes nostræ, maxima ur- « bium capta direptaque satiare victoris iram potuerunt, ut,

§ XXX. Sup. XI, 20. — Liv. XXVII, 15.

« occisis captisve auctoribus et concitoribus belli, reliquo- « rum necessitati aut errori placatus ac lubens ignosceres. « Hoc et nostris precibus te concessurum esse sperabant, « qui propterea nos legarunt, quia propter constantiam in « romanis partibus ab adversa factione multa perpessos, « apud vos gratiosos fore arbitrabantur; et si nostri non ha- « beatur ratio, ad alios neque paucos, neque contemnen- « dos deprecatores respice.

XXXIV. « Respice Minatium hunc Magium, qui avitam « in populum romanum fidem, dubiis temporibus, singulari « studio ac virtute retulit. Satis sit illi, cæsas civium strues, « et fumantia patriæ tecta vidisse : ne universum suæ gentis « excidium usurpare oculis, festinare manu cogatur. Idem « orare puta tot hirpinorum militum in romanis castris mil- « lia, quorum fortem fidelemque operam tuo quoque testi- « monio haud semel ornavisti.

XXXV. « Hos profecto, quum alienissimi semper ab « omni crimine fuerint, aliena culpa perire durum esset. « Perisse autem putabunt, ubi civitatem suam omnibus belli « cladibus pervastari, et, quod necessum est tali tempore, « eodem exitio nocentes innocentes, ut quisque occurrerit, « involvi videbunt. Neque enim quisquam est vere Italus, « tam ab omni pietate remotus, ut inter hanc patriæ cala- « mitatem, salutem suam magni æstimet. Sed et liberos par- « vos, matronasque et virgines occurrere fac animo tuo, « quorum omnium haudquaquam ambigua est innocentia : « quum vero cogitabis viduarum atque pupillorum lacry- « mas, quæ viros suos, qui parentes sanguinem vitamque « pro imperio populi romani allegabunt profudisse, jam « ipse profecto pro humanitate tua judicabis, potius in gra- « tiam tot insontium noxios dimitti, quam horum crimine « affligi meliori fato dignos, oportere. »

XXXVI. Erat tum adhuc alienus ab omni crudelitate Sulla, aut saltem, ut esse videretur, studebat. Idcirco non modo benigne respondit legatis, sed etiam paulo post

§ XXXIV. Vell. II, 16.

excessit Hirpinorum finibus, in Samnium tendens, ut ipsam belli socialis arcem exscinderet. Sed Papius Mutilus Samnitium ductor, in ipsis finibus cum valida manu excubans, aditus obsidebat. Igitur Sulla, quum se in eas angustias demisisset, ut circumveniri facile posset, colloquio petito, de conditionibus pacis agitare cum hoste cœpit, varie rem trahens, donec occasionem evadendi nancisceretur.

XXXVII. Ubi satis remissam Samnitium attentionem vidit, et propter inducias omnia negligentius administrari, silentio noctis profectus est, relicto in castris buccinatore, ut tanquam mutandis vigiliis classicum per solita intervalla caneret: ea res fidem manentis eodem loco exercitus incauto hosti fecit. Quarta vigilia commissa, buccinator agminis suorum sequutus vestigia, vacua hostibus castra reliquit; militesque ad unum omnes incolumes, cum impedimentis tormentisque in tuta pervenerunt.

XXXVIII. Inde L. Sulla, longo circumitu usus, qua minime venturus putabatur, irrupit; Samnitesque improviso discrimine ita terruit, ut, occisis plurimis, cæteros in fugam conjiceret. Dux hostium Papius, prosequentibus suorum paucis, Æserniam saucius pervenit. Sulla, captis Samnitium castris, ad Bovianum perrexit. Præcipuæ claritudinis illa tempestate Bovianum erat, tribusque arcibus et communi gentis concilio superbiebat. Sulla, divisis copiis, quum ipse ad urbem signa admovens Bovianenses in se convertisset, alios longo flexu circummissos, quam primum possent arcium expugnare jubet; futurum ratus, quod accidit, ut eam in partem, unde initio se ostendisset, concurrentibus oppidanis, segnior de remotioribus cura esset.

XXXIX. Ubi captam arcem ex fumo (sic enim convenerat) cognovit, ipse quoque tota mole oppugnare urbem cœpit. Tribus omnino horis fortiter ab obsessis repugnatum est: inde quum et a capta parte urbis decurrente Romano, anceps metus circumsisteret, profligatis defensoribus, Sulla

§ XXXVI. U. C. 663; A. C. 89. — Front. I, 5. — § XXXVIII. Appian. Civ. lib. I. — Liv. Epit.

Bovianum per vim potitus est. Deinde late circumlato belli terrore, quum aliquot populos recepisset, appetente hieme ad petitionem consulatus Romam profectus est: certa quidem spe consequendi honoris, quum tot tantasque res, quantas raro quisquam alius ante consulatum, confecisset, eamque sibi fortitudinis prudentiæque conciliasset existimationem, ut apud cives magnus dux, carissimus apud socios, apud hostes etiam fortunatissimus haberetur.

XL. Igitur quum togam candidam sumsisset, comitiis consularibus, pæne omnium civium suffragiis, anno ætatis suæ undequinquagesimo designatus est. Ea comitia certamen haud tralatitium habuerunt, C. Julio Cæsare consulatum contra leges petente. Sed quoniam ad ea tempora accessum est, quibus frequens mentio facienda Cæsarum, et alias, et propter eum Cæsarem, qui postea dictator fuit, errorem parere legentibus posset; simul ut illius ævi domesticæ discordiæ penitius intelligantur, non abhorrere a præsenti instituto judicavi, si de hac familia, et præcipue iis hominibus, qui tum maxime floruerunt, pauca, nec injucunda scitu, proderem. Igitur Julii, cujus gentis familia Cæsarum fuit, antiquissimæ originis fuerunt; quum genus ad Iulum referrent, Æneæ filium, quem Æneam Anchise et Venere genitum vetus fabula prædicabat.

XLI. Qui primus Juliorum hoc cognomine discriminavit gentem, quum cæso matris utero prodisset in lucem, ex eo casu appellationem traxisse non absurde creditur. Eum ante tempora hannibalici belli vixisse opportuit: ex eo enim Cæsarum in historiis mentio frequentatur. Sed primus omnium Sex. Julius Sex. F. Sex. N. Cæsar consul fuit, L. Oreste collega, ad annum Urbis conditæ quingentesimum nonagesimum sextum. Nepos hujus esse potuit Sex. Cæsar C. F. qui cum L. Philippo gessit consulatum, quum bellum sociale inciperet: potuit et L. Julius Cæsar L. F. Sex. nepos, qui sequenti anno consul res eodem illo bello gessit, et mox

§ XXXIX. Plutarch. in Sulla, cap. 9. — § XL. Diodor. apud Vales. — Vell. II, 17. — Sueton. in Cæs. cap. 6. — Cic. de Har. Resp. cap. 20.

ensuram adeptus est. Sed ut illa certo affirmari non possunt, ita hoc minime controvertitur, L. Cæsaris fratrem unc, de quo dicere cœpimus, C. Cæsarem fuisse.

XLII. Igitur Caius ille Cæsar, claritudine generis et fra-[illegible] (nam matre Popillia natus erat, quæ antea Q. Lutaum Catulum pepererat, cimbrica victoria celebrem), præterea ingenii felicitate elatus, ad summos honores magnis animis contendebat: nam inter primos sui temporis oratores numerabatur, et nativo quodam facetiarum lepore omnes superabat. Is ante biennium Sex. Julio, L. Philippo consulibus, in curuli ædilitate quotidianis fere concionibus de republica accurate habitis, magnam et gratiam vulgo, et auctoritatem quæsiverat. His ille fretus, quum ædilitius esset, omissa prætura, consulatum ambire cœperat. Sed tribuni plebis P. Sulpicius, quanquam familiaris Cæsaris, et P. Antistius, extraordinariam petitionem refutabant.

XLIII. Iisdem C. Marius se aggregaverat: nam ex disciplina illorum temporum, contentiones in republica vi ferme et armis dirimebantur. Idcirco divisis vulgi studiis, magnæ ex hac causa seditiones exstiterunt. « Jus populi « Cæsar extollebat, et pro eo senatum judicasse, quum « T. Quintium Flamininum, M. Fulvius, et M'. Curius « tribuni plebis similiter consulatum, transcensis mediis ho« noribus, petere non paterentur. Neque pœnituisse aut « judicii sui Patres, aut suffragiorum populum, quum pau« cis annis opulentissimum Macedoniæ regem, fortis, si « quis unquam, et felix imperator, maximo romani juris « incremento superasset. Neque tamen aut ætate parem sibi « Quintium, aut causa fuisse: se ædilitate functum olim, « illum ex quæstura petisse consulatum.

XLIV. « Quin et nonnullos, priusquam magistratum ul« lum curulem gessissent, consules factos. Ita P. Sulpicium « Galbam, quum in Italia Hannibal esset, ita M. Valerium « Corvum, quum gallicis tumultibus arderent omnia, sum-

§ XLI. Plin. VII, 9. — Cic. de Orat. III, 3. — § XLII. Cic. de Orat. II, 11; Tusc. Quæst. V, 19, et in Bruto, c. 89. — Diodor. Eclog. lib. XXXVII.

« mis honoribus admotos, hunc quidem admodum adole-« scentem : adeo, nihil in candidatis præter virtutem spectari, « populo romano semper placuisse. Idcirco postea quoque « duos Scipiones, alterum magnis quidem rebus, sed sine « magistratu gestis, alterum non ædilitium, sed candidatum « ædilitatis, ad idem fastigium evectos. Magna se quidem « afferre exempla, sed eorum, qui tum demum explicare « virtutem animi potuerint, postquam campum ipsis gloriæ « consulare nomen imperiumque aperuisset.

XLV. « Sibi quoque licere de suis rebus sperare ampliter; « laudique potius, quam vitio vertendum, si maximorum « virorum imitator esse cupiat. Esse sibi nobilitatem nulli « gentium, quas nominasset, imparem; neque recusare, « quin cum quolibet istórum, sed nondum consule, confe-« ratur. Acres populo romano esse oculos, acutas aures; « quomodo domi se quisque, quomodo militiæ gesserit, di-« ligentiam ejus non fallere. Se quæsturam et ædilitatem sic « gessisse, ut satis magna speret dedisse documenta indu-« striæ, vigilantiæ, humanitatis : nec in bello segnem aut « ingloriam operam navasse imperatoribus, et sæpenumero « donatum ab his laudatumque virtutis causa esse.

XLVI. « Hoc sibi non pudendum ad summos honores « iter videri, etiamsi præturam declinet : quam minime qui-« dem a se sperni ; sed neque præturæ deesse candidatos « idoneos ; et in præsentia hunc esse rerum statum, ut se « consulem, quam prætorem, multis modis utiliorem rei-« publicæ futurum confidat. Fortasse deos immortales hoc « fratribus Juliis servavisse decus, ut alterius victoria sagum « toga mutaretur, per alterum plane exstingueretur sociale « bellum. Suos adversarios nihil afferre, quo minus jure « petat consulatum, jure obtineat ; tantummodo mores at-« que usum civitatis ingerere, tanquam sit in eo genere « perpetuum quidquam, aut esse possit.

XLVII. « Ab isto more sæpe recessum, multis exemplis

§ XLIV. Plutarch. — Plin. — Liv. VII, 26; XXV, 41; XXVIII, 38. — § XLV. Cic. pro Planc. cap. 27; Tusc. Quæst. V, 19.

« doceri posse, si actum placeret agi : neque causam esse « cur non hodie populo romano liceat, quod unquam licuis« set. Nuper in uno homine continuatos per quinquennium « consulatus satis ostendisse, nihil in his rebus tam fixum « immotumque haberi, ut mutari ex causa nequeat. Conces« sum cuilibet esse, ut de se quantumvis magnifice sentiat : « concessum et adversariis, ut, si velint, secus opinentur : « sed in beneficio populi summum arbitrium relinquendum « eidem populo esse : hunc optime judicaturum, quo loco « C. Cæsarem esse oporteat. »

XLVIII. Contra hæc tribuni *legum omnibus argumentis validiorem auctoritatem* allegabant. « Populi certe haudqua« quam ambiguum jus esse, nec illud patrono C. Cæsare « indigere, aut quoquam alio, tribunis salvis. Sed nullis « aliis in causis æque manifestam esse populi sententiam, « quam in legibus ferendis, quoties consensu jubeantur; « tum enim ad maturitatem judicii accedere concordiam vo« luntatis. Quibus igitur vere sit propositum, auctoritatem « populi tueri, iis ante omnia laborandum, ut legum sarta « tectaque sit veneratio. Esse autem leges, quæ magistratus « ordine capi gerique jubeant, neque liberum cuique sinant, « protinus ab infimis ad summos transilire. Has aut servan« das omnibus, aut abrogandas in universum esse; aut pro« fecto solvendum legibus, qui contra has magistratum con« cupiscat : extra hæc nihil esse, quod fieri citra juris et « legum omnium abolitionem queat.

XLIX. « Sane pauca exempla adduci posse, in quibus aut « ob causam exceperit aliquos populus, aut per impruden« tiam affectumve lapsus conniverit; sed infinito esse plura « servatarum legum, et quoties tale aliquid tentatum fuerit, « minime quieta comitia fuisse. Nunquam igitur defuisse, « præsertim ex collegio tribunitio, qui immoderata cupien« tibus resisterent. Quod si quatuor aut quinque consulatus « extra ordinem datos suum in favorem trahere Cæsar velit; « quanto pluris æstimandum, quod in centenis aliquot tri-

§ XLVII. Cic. de Harusp. Resp. cap. 20.

« buendis populus ne latum quidem unguem a more et lege « recesserit? Non se contemnere Cæsarem, honoribusque « omnibus, quos ei capere per leges liceat, dignum arbi- « trari; sed non existimare, tantam in eo virtutis excellen- « tiam conspici, ut propter eum spernendæ leges sint, et, « quod negatum sit omnibus, uni tribuendum.

L. « Satis mature consulem eum futurum, ubi hunc ho- « norem habuerit populo, ut contra ejus voluntatem legibus « declaratam petitioni injustæ desinat insistere. Si semel « hoc iter aperiatur hominibus, omnes protinus ad summos « honores provolaturos, priusquam populo romano speci- « men ullum animi sui consiliique gerundis inferioribus præ- « buissent. Consulibus summam rerum permitti : id adeo « factum iri temere, si summus populi romani magistratus, « non amplius culmen honorum, et perspectæ virtutis præ- « mium sit, sed gerendæ reipublicæ tirocinium fiat. Sane « Cæsari adesse nobilitatem, facundiam, industriam ; sed « multos esse in Urbe futurosque pares; plures etiam, qui- « bus, si non meritum idem, tamen eadem cupiditas insit: « qui et ipsi tanquam debitum exacturi sint, quod cuiquam « fuerit tributum, a quo se non existiment notabiliter « superari.

LI. « Quem vero C. Cæsari concessurum hanc virtutis « dignitatisque palmam, quum eam C. Cæsar Valeriis, et « Scipionibus, et sexies consuli C. Mario ambiguam facere « contendat? Nunquam defutura certamina, si cujuslibet « cupiditati aperiatur septus legibus locus. Et has non aliam « ob causam latas, quam ut contentiones amputentur; « ipsumque populum, licet plane liberrimum sui juris arbi- « trum, tamen sibi legum hos cancellos circumdedisse, ut « in magnis negotiis, et quæ valde ad rempublicam pertinent, « non quidem ademptam, sed tamen a semetipso constri- « ctam voluntatem esse, neque temere solvendam, quæ « alligata consulto sit, intelligat. »

LII. Diu hæc utrinque multis concionibus agitata quum essent, bonisque omnibus causa C. Cæsaris displiceret, simul adversarii ejus vim intentarent, victus aut territus

Cæsar petitione abstinuit. L. Cornelius Sulla, ut supra indicavimus, et cum eo Q. Pompeius, Q. F. A. N. Rufus, designati sunt. Nec tamen ideo exstinctum illud contentionis civilis incendium est, quin postea in bellum apertum erumperet. Quanquam enim belli civilis faces Marius et Sulla indubitanter fuerunt; tamen ab illa quoque contentione profecti fomites magis excitarunt alueruntque conceptas aliunde flammas, magna P. Sulpicii culpa, qui a bonis initiis et optima causa, nimia contentione, et popularis favoris aura ad ferrum et arma provectus est.

§ LII. Ascon. in Scaur. — Cic. de Harusp. Resp. cap. 20.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XLI

IN LOCUM LIBRI LXXVI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEPTUAGESIMI SEXTI.

A. Gabinius legatus, rebus adversus Lucanos prospere gestis, et plurimis oppidis expugnatis, in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpicius legatus Marrucinos cecidit, totamque eam regionem recepit. Cn. Pompeius proconsul Vestinos et Pelignos in deditionem accepit. Marsi quoque, a L. Muræna, et Cæcilio Pinna legatis aliquot præliis fracti, pacem petierunt. Asculum a Cn. Pompeio captum est, cæsis et a Mam. Æmilio legato Italicis. Silo Pompædius, dux Marsorum, auctor hujus rei, in prælio cecidit. Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ regno a Mithridate Ponti rege pulsi sunt. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam populationesque continet.

I. In Lucanis interea clades accepta est, legato amisso A. Gabinio, qui multa iisdem in regionibus, multa in Marsis strenue feliciterque gesserat, et plurima oppida pugnando ceperat. Sed ille, dum fusis aliquando Lucanis victoriam urget, in oppugnatione castrorum hostilium interfectus est. Ex diverso legatus Cn. Pompeii consulis Ser. Sulpicius Marrucinos cecidit, totamque eam civitatem recepit. Vestini quoque Pelignique, missis ad consulem oratoribus, in fidem accepti sunt. Sub id tempus quum C. Vettius Pelignus a

cohortibus suis ad Cn. Pompeium duceretur, servus ejus gladio militis, a quo trahebatur, educto, dominum interemit; statimque, postquam hero consuluisset, *tempus esse* proloquutus *sibi prospiciendi*, in sua viscera retorsit ensem.

II. Marsi quoque, a L. Muræna, et Cæcilio Pinna legatis aliquot præliis fracti, pacem petierunt. Quis ille Cæcilius fuerit, et unde habuerit non alibi lectum cognomentum Pinnæ, in tantis ejus ævi tenebris frustra requisivi. Nec absurdam conjecturam esse arbitror statuentium, non Pinnam istarum rerum auctorem, sed Pium, Q. Metelli Macedonici filium fuisse, quem inter præcipuos ejus belli duces nominari constat. Quum hic status rerum per Italiam esset, tantis calamitatibus, et defectione sociorum anxii, quotquot arma retinebant, communi decreto Corfinium deserunt; Æserniam in Samnitibus publici consilii sedem statuunt, creatisque prætoribus quinque, quos inter Pompædius Silo fuit, huic propter summam opinionem virtutis imperium in omnes tradunt.

III. Atque is, collegarum sedula opera usus, magnas brevi copias paravit, ut adjunctæ veteribus ad millia virorum triginta pervenirent : præterea servis manumissis, et, prout tempus ferebat, armatis, libertinum exercitum, haud multo pauciores millibus viginti, coegit : equites præterea mille sunt effecti. Cum his copiis Mamerco Æmilio se opposuit, qui tum legatus exercitui sullano præerat. Inter hos apparatus asculana obsidio ad finem venit. Ab hac urbe primus belli turbo eruperat, et, licet eodem tempore per plerasque Italiæ regiones adversarum partium exercitus colluctarentur, hic tamen plurimum laboris sanguinisque exhaustum est, unaque die circa hanc urbem quinque et septuaginta civium romanorum, amplius sexaginta millia Italicorum signa contulerunt.

§ I. Liv. Epit. — Oros. V, 18. — Flor. III, 18. — Appian. Civ. lib. I. — Macrob. Saturnal. I, 11. — Senec. de Benefic. III, 23. — § II. Vell. II, 15. — Diodor. Eclog. lib. XXXVII. — § III. Liv. Epit. — Vell. II, 21. — Oros. — Sup. LXXII, 1 et 2.

IV. Tandem Pompeius, Asculum ingressus, selectis, quos in triumpho ducturus erat, principes omnes præfectosque et centuriones virgis cæsos securi percussit; servos prædamque sub hasta vendidit; libera corpora dimisit innoxia, sed rebus ademptis omnibus; urbem ipsam dirutam incensamque evertit. Mox Romam profectus ob res isto bello fortiter prospereque gestas de Asculanis reliquisque Picentium, paucis prius diebus, quam consulatu abiret, a. d. VI kal. januarias triumphavit.

V. Ductum in triumpho P. Ventidium multi scriptores haud futilem ob causam annotant, quod hic post annos ferme quinquaginta idem Capitolium, quod tum triumphatus vidit, triumphans invectus est. Adeo inexspectatis interdum eventibus admonemur, donec vita maneat, nulla fortuna neque confidere nimium, neque perterreri! Quum deinde L. Cornelius Sulla, Q. Pompeius Rufus magistratum inivissent, Mamercus Æmilius cum Q. Pompædio Silone collatis signis dimicavit. Ejus prælii victoria penes Romanos fuit, quorum haud ita multi occubuere; de Italicis ad millia sex sunt desiderata.

VI. Sub idem tempus Q. Metellus Pius, qui C. Cosconio successerat, Venusiam, Apuliæ nobilem urbem, firmo præsidio instructam, expugnavit. Adhuc tamen conatu magis, quam viribus, Italici resistebant, et ne desponderent animos, modicis interdum successibus recreabantur. Silo Pompædius Bovianum oppidum receperat : ejus victoriæ tam immoderata lætitia fuit, ut vel in honorem ducis, vel ad referendam Romanis vicem, Pompædio triumphus decerneretur, isque Bovianum triumphans invectus est : quod in omen acceptum; nam in urbem victam laurea deportata, hostibus tradidisse victoriam visus est; utique postquam proximo deinde prælio, cum Ser. Sulpicio apud Teanum

§ IV. Flor. — Marmor. Capitol. — Val. Max. VI, 9. — Agell. XV, 4. — lin. VII, 43. — § V. Diod. lib. XLIII. — Vell. II, 65. — § VI. U. C. 664; ... C. 88. — Liv. Epit. — Diod. — Vell. II, 17. — Jul. Obseq.

congressus, amisso exercitu, una cum Obsidio alio Italicorum duce oppressus est.

VII. Pompædio, præcipua tanti incendii face, exstincto, sive Sulpicius illum, sive, ut alibi relatum est, Q. Metellus Pius occidit, quum neque consilium Italicis, neque copiæ tanto bello pares superessent, odii adversum Romanos tantum fuit, ut in alium pæne orbem legatos ad Mithridatem mitterent, quem studere rebus novandis acceperant. Quum præbita his audientia esset, princeps legationis, « Samnites, « ait, atque Lucani, et qui alii per Italiam populi eodem fœ« dere continentur, tertium jam annum atrocia bella cum « Romano gerunt; cujus equidem neque causa tibi ignota « esse, neque casus atque vicissitudines possunt.

VIII. « Idcirco licet multos illorum duces exercitusque « fuderimus, partim etiam deleverimus, castris urbibusque « maximis atque munitissimis expugnatis, atque captis; tamen « et nos cum validissimo potentissimoque hoste colluctantes, « crebris atque vehementibus detrimentis quassari contigit. « Plus tamen aliquanto fraude, quam armis, Romani pro« fecerunt; passim per civitates serendo fovendoque princi« pum discordias, quod ipsis per suæ factionis homines ple« rumque non fuit difficile, multis adhuc servitutem et otium « laboriosæ libertati præferentibus.

IX. « Hoc tamen fuit in aliquorum defectione boni, quod « secreto, quidquid in consiliis aut castris ægrum fuerat, « arctius coiit fortissimorum populorum fide animisque in« dissolubilis et invicta societas. Nullæ amplius voces belli « mala deplorantium audiuntur; nulla pacis, nisi quæ liber« tatem firmet, usquam habetur mentio : hoc omnes propo« sito sumus, ut præ dominatione romana leve nobis vi« deatur, quidquid ingerere calamitosis hominibus iniqua « fortuna potest.

X. « Cæterum ab ista sorte procul adhuc virtute nostra et « munere deorum absumus; neque deteriorem armis nostris

§ VII. Oros. V, 18. — Jul. Obseq. — Liv. Epit. — Auct. de Vir. illustr. cap. 63, in Met. Pio. — Diod. Eclog. lib. XXXVII.

« eventum fore, quam fuit causa, speramus. Sed præ cæte-« ris duo sunt maxime, quæ fiduciam nostram augeant. Nam « etiam post accepta bello hoc incommoda, virium nostra-« rum haud sane pœnitet; et multos ubique reges atque « populos non aliis oculis intueri romanam magnitudinem « scimus, quam a nobis adspiciatur; nisi quod nos, quanto « propiores huic pesti fuimus, tanto priores et penitius per-« speximus insatiabilis populi improbitatem.

XI. « Jam enim a primis initiis imperandi licet non æque « manifestam, æque tamen magnam cupiditatem habuit: « cui ut resisterent majores nostri, nihil inexpertum, suas « opponendo opes, sollicitando alienas, reliquerunt. Sic et « Pyrrhus a nobis, et postmodum Pœnus Hannibal adjuti « sunt: neque defuissent Antiocho aut Philippo regibus au-« xilia nostra, si inferre bellum Romanis in Italia, quam ac-« cipere domi maluissent. Sed illos quidem suus error, aut « invidia numinum in diversa consilia transtulit, ut tuum « decus esset, Italiam, quid autem Italiam? immo gemen-« tem sub romano jugo terrarum orbem liberasse.

XII. « Licet enim, præter paucos servituti natos homines, « nemo usquam tam insolentium dominorum imperia patien-« ter ferat; tacent tamen, aut mussant plerique, animis aut « viribus imbecilliores. Sed et quibus adhuc astu majore, « quam modestia, parcitur, dum securos et incautos aliquando « quævis occasio subjuget, aliena mala, tanquam ad se mi-« nime perventura, otiosi quietique intuentur. Idcirco te « esse unum omnium cognovimus, e quo et sperandum « auxilium tantis necessitatibus, et petendum esset.

XIII. « Animi tui magnitudinem, quam et corporis digni-« tas manifesta fide oculis monstrat, ignorari gesta tua plu-« rima atque amplissima nequaquam patiuntur. Ex iisdem « potentia tua et aucta est, et inclaruit; quibus utrisque « rebus neminem tibi putamus præsentium regum compa-« rari posse. Ferocissimas enim Scytharum gentes, quibus « neque Persarum magni reges, neque victor horum Alex-« ander, imponere jugum potuerunt, pæne puer ita do-

« muisti, ut alii tibi non obscure serviant, alii nomine socio-« rum eadem ferme faciant, quæ victis imperantur.

XIV. « Nam vicinos quidem reges, nisi quibus pacem et « amicitiam præstas, sic assuefactos habes, ut, placato te, « regnare illis liceat; quum iratus fueris, sibi sentiant exsu-« landum esse. Atque idem amico atque affini Tigrane ute-« ris, quo nemo regum tibi est magnitudine rerum gestarum « et imperii similior. Sed hæc tamen omnia nequidquam « adessent, nisi tua singularis et pæne divina prudentia tibi « dictaret et tempus utendi, et modum. Jam olim (nec enim « abstrusa aut ambigua loquimur), olim, inquam, te ambi-« tionis et avaritiæ romanæ piget : idcirco et legatis eorum « sæpe viriliter respondisti, et quum eadem tecum superbia « vellent agere, qua cæteros terrere consueverunt, effecisti, « ut intelligerent, sibi cum libero rege plenoque animorum, « et ad omnia parato, negotium fore.

XV. « Quin et illorum iniqua decreta haud semel ferro « rescidisti : ut scirent vicini reges, minus illis in amicitia « romana præsidii, quam in tua offensa periculi esse. Pro « quibus ausis, quæ tibi sint apud populum romanum repo-« sita præmia, simul ille vacuus a propioribus bellis fuerit, « ignarus esse non potes. Sic quoque legati illius atque pro-« consules minantur, fremunt, plane præ se ferunt bellum, « suas copiolas parant, sociales excitant : ita agunt omnia, « ut, quamvis derideas conatum, animus tamen appareat.

XVI. « Non dubito, quin inter ista memineris, quam ar-« roganter olim Marius, deinde Sulla, tecum egerint; quam « non tecte denuntiaverint tibi periculum, indixerint servi-« tutem, nisi dederis operam, ut æque armis ac jure sis « potior. Atque hæc jam noverant populi principesque no-« stri; nos plura etiam et certiora usurpavimus oculis, ut « jam prorsus certi simus, non inutilem legationem nostram, « neque metuendam desideriis nostris a te repulsam esse. « Quos enim eædem causæ ad arma coegerunt, iidem animi, « vota paria conjungunt; de iis dubitari non potest, quin « ad communem utilitatem fido fœdere sint sociaturi consi-« lia et vires.

XVII. « Quod igitur tibi nobisque faustum atque salutare « dii faxint, arma, viros, naves, commeatus, pollicemur in « Italia bellaturo; ad transitum, ad receptum, omnesque « opportunitates belli, urbes nostræ patebunt; duces itine- « rum, participes consiliorum, socii laboris periculique eri- « mus. Id modo fixum tibi sit animo, non alibi rectius cum « Romanis, quam in Italia bellari : absit a te læva mens, « quæ syriacos olim reges, quæ macedonicos decepit, quum « eadem illis dicerentur.

XVIII. « Nullum tuis regnis a Romano, aut aliis tantum « periculum est, quod non a quolibet præfectorum tuorum « propulsari queat : neque spes et occasio te teneant domi, « vicina subacturum. Etsi facilis ista esse possit, non erit « tamen diuturna possessio. Nemo unquam eripere populo « romano occupato quidquam potuit, quod ille cum multi- « plici usura vacuus non reciperet. Jugulum petamus, et « tanquam pestiferi draconis obteramus caput; donec illud « salvum fuerit, inani labore cæterum corpus vexaturi.

XIX. « Quemadmodum flumina longo cursu aucta, ne « exundent, molibus ac crepidinibus ægre coercentur; ad « ipsos fontes averti carpique nullo negotio possunt : ita, « nisi romanæ potentiæ scaturiginem et fontem in potestate « habeas, impetum nequidquam moraberis, quin violentia « sua, quidquid oppositum fuerit, evertat, et ocius, serius, « omnia ubique regna, nationes omnes obruat. » Mithridates, re cum suis deliberata, nescio quomodo minoris, quam pro Italorum exspectatione, negotium illud faciens, *venturum se in Italiam* respondit, *simul atque Asiam subegisset.*

XX. Credo, longinquam a domo militiam laboriosam simul atque sumptuosam fore ratum, adhuc vicinorum sociatas Romanis vires perhorruisse, ne, dum appetit aliena, suo regno spoliaretur. Neque Tigrani satis poterat fidere, ut suspectos maxime pares habent, quicumque cupiunt opibus excellere; verebaturque, ne ille, perdomitis aliis, neque Pontum, si daretur occasio, sperneret. Terrebatur et Pyrrhi

§ XIX. U. C. 664; A. C. 88. — Diodor.

Hannibalisque exitu, quorum, licet a plerisque Italiæ gentibus adjuvarentur, in alieno solo bellantium cito consenuerit exercitus, difficilibus, licet haud a maximo intervallo, supplementis.

XXI. Hæc omnia vitari posse maximo cum emolumento sperabat, si vicinam sibi Asiam occuparet. Eam rem quoque facturam animos italicis sociis; atque ita diuturno bello atteri posse Italiæ vires, ut neque, si rursus conjungantur, valde sint sibi futuræ formidabiles. Sane consilio huic institit, quanquam omnia legati pollicerentur, et e Ponto facilem in Thraciam trajectum ostenderent; Thraces porro et ipsos bellum Romanis facere : horum ope per Macedoniam et vicinas regiones paucis diebus ad Ionium mare penetrari posse.

XXII. Neque diu cunctatus exercitum conducit, Ariobarzanem ac Nicomedem reges, alterum Cappadocia, alterum Bithynia exacturus. Sed, antequam hoc bellum exponatur, quo regna ista jure, quibus finibus tum fuerint, quasque nationes urbesque habuerint insigniores, enarrari operæ pretium fuerit, mithridatica bella lecturis, quæ haud postremam historiæ romanæ partem, illius quidem ævi, constituunt. Quidquid terrarum longo tractu inter Heracleam et Trapezuntem, nobiles urbes, Euxini fluctibus alluitur, ab eo mari appellationem apud veteres nactum est, ut Pontus vocaretur.

XXIII. Propius Heracleam Bithyniæ conjunctum Ponto regnum fuit, ad Propontidem deflectens. At orientem versus Cappadocia in mediterranea procurrens, inde Armenia, ad meridiem Tauro monte terminatur. Inter Bithynos atque Cappadoces ita sparsa erat Galatia, ut ab septemtrione Pontum et Paphlagoniam (Ponti enim pars etiam Paphlagonia nec absurde censeri potest), a meridie Phrygiam Lycaoniamque contingeret. Omnes istæ regiones in ditione Persarum fuerunt : a quibus ea pars, quæ tum communiter Cappadocia dicebatur, in duas divisa præfecturas, postea totidem

§ XXII. Liv. Epit.

regna peperit; quorum alterum Cappadocia proprie, aut cum adjectione Cappadocia ad Taurum, interdum et Magna Cappadocia, alterum Pontus, sive Cappadocia Pontica cœpit nominari.

XXIV. Priore præfecturæ decem continebantur; quarum sub Tauro erant Melitena, Cataonia, Cilicia, Tyanitis et Garsauritis. Melitena, cæteris Cappadociæ partibus mitior, olei quoque et vini optimi ferax, Armeniæ majori prætenditur, a Sophenæ præfectura medio Euphrate divisa. Nomen huic Melita dedit, a Semiramide, ut volunt, condita: trans flumen etiam ad hanc partem Tomisa pertinuerunt, insigne castellum. Cataoniæ inter Amanum et Antitaurum sita planities, Comana habuit, Bellonæ templo memorabile nomen, et Apollinis Cataonis fanum; castella in montibus munita, Azamora et Dastarcum.

XXV. Cilicia, quæ vocabatur Cappadociæ præfectura, sede regum nobilitata fuit Mazacis: quam urbem postea *Cæsaream* vocarunt Cappadoces, in dictatoris Cæsaris honorem. Altera urbium, nam duæ omnino fuerunt antiquis temporibus in Cappadocia, Tyanitidi præfecturæ nomen dedit, ipsa quoque Semiramidis opus. At in Garsauritide postea Archelais fuit, Claudii Cæsaris colonia. Præter has præfecturas fuerunt et aliæ quinque, Lavinasena ad Euphraten fluvium, Sargarausena, Saravena, Cammanena, et Morimena, superioribus obscuriores.

XXVI. Fluvii celebres, Halys Archelaidem præterfluens; Sarus, qui per media Comana labitur; Pyramus, per Cataoniam decurrens; præterea Lycus, et hunc excipiens Iris, et inter Morimenen et Galatiam terminus gentis, idemque causa nominis Cappadox. At Mithridatis paternum regnum, præter Pontum continebat, quidquid gentium ab Haly fluvio usque ad Tibarenos et Armeniam coluit. Etiam intra Halyn delibaverat Cappadocum et Paphlagonum agros. Nec longe Bithyni aberant; quippe ubi per Propontidem in Eu-

§ XXIII. Strab. lib. XII. — Plin. VI, 3. — Constantin. Porphyrog. de Them. I, 2. — § XXV. Strab. — Ptol. V, 6. — Solin. cap. 47.

xinum intraveris. Quæ regiones Bithyniæ partem, deinde Mariandynos Heracleæ subjectos, mox Paphlagonas, usque ad fluvium Halyn habuerunt: cætera ad Propontidem usque Chalcedonem fuerunt Bithynorum, Galli fluminis ostiis fines eorum terminantibus.

XXVII. Maxima urbium Nicomedia fuit, deinde Nicæa; item Prusa, quam ab Hannibale conditam de Prusiæ nomine, reges Othomanici ante occupatam Adrianopolim regni sedem habuerunt. Flumina Bithyniæ Syrium, Lapsias, Pharmacias, Alces, Crynis, Lylæus, Scopius, memorantur; et, qui Bithyniam a Galatia disterminabat, Hieras. Erat et Hylas fluminis et lacus nomen, ab Herculis amasio deductum, si fabulis lubet credere, juxta Prusiadem urbem, diversam ab utraque Prusa: nam et altera fuit Bithyniæ Prusa, ad Hippium amnem.

XXVIII. Ab his regionibus, Cappadociam et Bithyniam dico, quasdam partes abraserunt Gallogræci, de quibus post prolixam Livii descriptionem taceo. Sed Paphlagoniam Halys fluvius ab ortu terminabat, a meridie Galatia; ad occasum Bithyni et Mariandyni habitabant; versus septemtriones mare Euxinum erat. Amastris horum erat non incelebre oppidum, majorisque adhuc famæ Amisus et Sinope. Neque refert, has interdum Ponto vindicari: nam regionum istarum terminos non minus, atque gentium jura, Mithridatis ambitio turbavit, redactis in ditionem plerisque populorum, quos enarravimus.

XXIX. At antiquitus ponticæ gentes fuisse videntur Mariandyni, Mosynœci, Caucones, qui jam ætate Strabonis nulli superfuerunt, Chalybes, qui et Chaldæi, Tibareni, Macrones Euboicorum credita colonia: nam tota illa Ponti ora, Græcorum frequentata navigationibus, plurimas gentis ejus urbes habuit, quarum celeberrimæ fuere Trapezus, et Heraclea. Amnium Ponticorum nobilissimus Phasis, cum urbe cognomine ad ostium. Pyxites Trapezuntem alluit: flu-

§ XXVII. Plin. V, 32. — Solin. cap. 44. — Strab. — Ptolem. — Liv. XXXVIII, 16. — § XXVIII. Strab. — Plin.

aderant) : « Quam justas contra Mithridatem inimicitias « Nicomedes gerat, ignorare nemo potest, qui meminerit, « paulo ante Socratem ponticis armis instructum Bithyniam « invasisse : quieturum certe, fratrisque ætati concessurum, « ni fuisset a Mithridate ad parricidiale bellum instigatus.

XXXVI. « Et hæc contra illum Nicomedem fiebant, qui « a vobis erat Bithyniæ rex constitutus. Unde non nostra « magis, quam vestra, Romani, hæc censenda injuria est. « Quorum ille nomen amicitiamque quanti faciat, ex aliis « quoque gestis ejus promptum est intelligere. Populus ro- « manus asiaticos nos reges in Europam transcendere vetuit: « sed hic Chersonnesi pleramque partem possidet : atqui « Europæ regio Chersonnesus est. Sed omittimus plura ho- « stilis erga vos et contemptoris animi, quæ protulit, indicia « commemorare.

XXXVII. « Majora enim, et, nisi in tempore obviam itis, « acerbiora sunt, quæ exspectantur. Quorsum enim ingentes « illi apparatus, tot propriæ copiæ, atque illa cum tot aliis « regibus et populis fœdera pertinent? quæ et tranquille vi- « cturo supervacanea sunt; nec profecto contra Nicomedem « providentur. Præter domesticas vires socios Thracum, so- « cios Scytharum, populos habet: habet et Armeniæ regem « non amicitia modo, sed etiam affinitate, conjunctum. In « Syriam, in Ægyptum missitat, ut illorum quoque regum « benevolentiam paret.

XXXVIII. « Naves porro tectas quum habeat trecentas, « alias insuper exædificare non desinit : gubernatores atque « proretas, magnis propositis præmiis, ex Ægypto et Phœ- « nicia sollicitat. Scilicet superbum animum Phrygia et Cap- « padocia amissæ angunt; quod contra vim et astutiam « ponticam, vestra recepistis, aliena, quibus debebantur, « reddidistis. Ille primum dolor animum Mithridatis avertit « a vobis, Romani : ille cum invidia metuque magnitudinem « vestram intueri cogit inimicum hominem, et sub obtentu

§ XXXV. Memnon. apud Phot. — Appian. — § XXXVI. Strab. lib. VII, p. 309. — Appian.

« nostrarum inimicitiarum, occasiones contra vestrum im-« perium captantem.

XXXIX. « Quare neque dubitare possumus, vos, quem-« admodum viros prudentes decet, factorum ipsius, quam « verborum, majorem habituros rationem esse; ne, aut ob « fictum amicitiæ nomen, vestros optima fide amicos Mi-« thridati prodatis; aut vestrum senatusque de hoc regno « judicium a communi hoste sperni violarique feratis. » Post hæc iterum admissus in concilium Pelopidas; « Si quæ vete-« res adversus Nicomedem querelæ sunt, earum judicium « vobis, inquit, deferimus, Romani: sed hæc postrema, quæ « ipsi adspexistis, ditionem Mithridatis minui, claudi mare, « prædas ex agris agi, nulla disceptatione egent.

XL. « Sed denuo vos rogamus, ut aut prohibeatis ejus-« modi facta, aut passo indigna Mithridati opitulemini; aut « postremo non intercedatis suas injurias vindicaturo, neu-« tris partibus immixti. » Hæc iterante Pelopida, licet jam ante Nicomedi auxilia polliciti erant, movebantur tamen Romani dictis, et amicitiæ nomine, cujus adhuc inviolata erant fœdera; neque facile, quomodo responderent, inveniebant: tandem vafro perplexoque responso, *neque Mithridatem a Nicomede vexari passuros, neque bello peti a Mithridate Nicomedem,* dixerunt. Simul Pelopidas, arguere dictorum obscuritatem cupiens, e concilio dimissus est.

XLI. Hæc ubi Mithridati audita sunt, se vero jam haud obscure læsum a Romanis esse testatus, Ariarathen, unum ex filiis, in Cappadociam mittit, quam ille antea quoque tenuerat. Atque is, victo Romanorum duce Maltino, qui et *Mancinus* alibi scribitur, ejectoque Ariobarzane, quum igni ferroque pleraque vastavisset, haud magna mole regnum occupavit. Tum remissus ad romanos duces Pelopidas, in hunc modum verba fecisse dicitur:

XLII. « Quam indigna rex Mithridates passus sit, Phrygia « Cappadociaque spoliatus, id equidem, Romani, nuper « audivistis. Quas deinde, vobis inspectantibus, injurias

§ XLI. Eutrop. lib. V. — Appian. — Justin. XXXVIII, 4. — Oros. VI, 20.

« eidem Nicomedes intulit, eas, quum vindicare deberetis, « negligere maluistis : denique societatis amicitiæque im- « plorantibus fidem, ita respondistis, ut, tanquam læsisse- « mus alios, non ab aliis læsi essemus, non videri e repu- « blica vestra diceretis, Nicomedem et Bithynos violari. « Idcirco ipsi causam præbuistis recentibus Cappadociæ tur- « bis : vester ille neglectus, vestræque in responsis ambages, « Mithridatem in hæc consilia coegerunt. Jamque vos ad « senatus vestri judicium vocat, Romam legatos missurus de « rebus omnibus.

XLIII. « Vos interea videatis, ne quid, inconsultis Patri- « bus, temere moliamini : quantum conflari incendium belli « possit, ex potentia Mithridatis æstimatu haud est difficile. « Supra vicies centena millia passuum paternæ ditionis tenet; « ipse magnam adjecit terrarum partem, Colchorum belli- « cosos populos, Græcorumque et Barbarorum quotquot « supra Pontum nationes incolunt : jam Scythis, Tauricis- « que, et Bastarnis, et Thracibus, et omnibus, quæ Tanain « Istrumque fluvios, et Mæotidem paludem circum gentes « habitant, promptissimis ad imperia sua sociis utitur.

XLIV. « Porro Tigranes Armenus gener illi, Parthorum « rex Arsaces socius et amicus est. Navium quoque magnum « possidet numerum; isque augetur quotidie : neque in- « struendis ornandisque ulla pars apparatuum deest. Sed et « Bithyni nuper de syriacis ægyptiisque regibus mentiti mi- « nime sunt, quos equidem, si bellandum sit, nostros fore « non ambigo : sed et nuper possessam vobis Asiam, Græ- « ciamque et Africam, nobis accessuras reor; ipsiusque Ita- « liæ haud contemnendam partem, quando illa quoque im- « potentiæ vestræ et injuriarum pertæsa, bellum contra vos « inexpiabile gerit.

XLV. « Atque illud bellum quum conficere nondum po- « tueritis, irritatis Mithridatem, nunc Nicomedem ei, nunc « Ariobarzanem immittendo; et verbis amicitiam præferen- « tes, hostium opera facitis. Quapropter, si quid actorum « pœnitet, vel nunc punite vestros in amicos injurium Ni- « comedem : quod si feceritis, magna vobis auxilia contra

« Italicos a rege polliceor. Hæc ratio si displicet, aut insi-« diosam istam amicitiam abrumpite, aut Romam in jus « eamus. » Hæc ubi dicta sunt a Pelopida, Romani orationis insolentia commotiores, *Mithridatem abstinere Nicomede et Cappadocia* jusserunt; *hanc enim Ariobarzani se reddituros: Pelopidam continuo abire castris, neque reverti, nisi rex imperata fecisset.*

XLVI. Discedenti custodiam addi placuit, ne quos obiter in via corrumperet. Haud absimilis legatorum, quos deinde ad senatum Mithridates misit, oratio, Patrumque ad eam responsum fuit: petentibus, *siquidem amicus populi romani Nicomedes esset, illum auctoritate sua ad satisfaciendum compellerent; sin vero, Mithridatem sibi consulere paterentur;* neutrum concessum est; minæque insuper additæ, *nisi Cappadociam Ariobarzani redderet, et omitteret Nicomedem:* eademque die coactos abire legatos *nuntiare regi suo* jusserunt, *ne quem deinde mitteret, donec mandatis senatus paruisset.*

XLVII. Sic irritatis utrinque animis, qui per Asiam erant romani duces, non exspectato senatusconsulto populive jussu, ex Bithyniæ Cappadociæque et Paphlagoniæ delectibus exercitum coegerunt, additis etiam Gallogræcorum auxiliis. Simul L. Cassii, qui Asiam obtinebat, convenire jussus est exercitus; copiæque auxiliares omnes eumdem in locum conductæ. Deinde partiti inter se vires: Cassius, ubi Bithyniæ Gallogræcia committitur, castris cepit locum; Manius Aquillius, qua irrupturus in Bithyniam Mithridates credebatur, consedit.

XLVIII. Cappadociæ finibus Appius Claudius præsidebat. Copiæ his erant equitum peditumque, quadragena circiter millia. Naves etiam aderant, quibus præfecti Minucius Rufus, C. Popillius angustias Ponti apud Byzantium observabant. Præter hæc Nicomedes suum habebat exercitum, quinquaginta peditum millia, sex equitum. Neque minus

§ XLVI. Eutrop. lib. V. — Oros. VI, 2. — Dio apud Fulv. Ursin. — Appian. Mithrid.

Mithridati virium erat, centum quinquaginta millia proprii militis, cum equitum millibus quadraginta : naves tectæ trecentæ, centum dicrota; deinde reliquus apparatus tantæ expeditioni non impar.

XLIX. Prætoribus Neoptolemo maxime et fratre ejus Archelao utebatur, nobilissimis viris, et genus ad regem Argivorum Temenum, cujus inter posteros et Magnus Alexander fuit, referentibus. Sed ipse rex per se administrabat plurima. Auxilia ex minore Armenia Arcathias Mithridatis ipsius filius adduxerat, decem equitum millia. Dorylaus phalangem regebat; Craterus curribus falcatis præerat, numero centum triginta.

L. Hæ tum ab utraque parte copiæ erant, quum primum romana arma mithridaticis collisa sunt. Primum inter Nicomedem et duces Mithridatis (ipse enim aberat) prælium fuit apud flumen Amnian, ubi Nicomedes exercitum suum instruxit. At Pontici, quum in universum quadraginta peditum, decem equitum millia haberent, quia phalanx sequi non potuerat, præter Arcathiæ equitatum, quosdamque falcatorum curruum, tantummodo levem armaturam adduxerant, idcirco, ne a multitudine Bithynorum circumvenirentur, tumulum quemdam saxosum mediocri præsidio occuparunt.

LI. Animadversum a Bithynis consilium est, et ad recuperandum collem magnæ copiæ missæ. Igitur Neoptolemus, ubi dejici suos videt, salutem omnium in eo verti ratus, ut locus teneretur, celeriter ad opem ferendam advolat, Arcathia quoque in partem periculi accito. Hoc ubi Nicomedes conspexit, universum rapit agmen, et post acre certamen, multo sanguine fuso, Mithridaticos in fugam agit; illustris victoriæ futurus compos, nisi Archelaus cum suis mature persequentem fugientes a latere invasisset.

LII. Hujus virtute et prudentia mirifice commutata pugnæ fortuna est: nam aversum in se Nicomedem, jamque

§ XLIX. Joseph. de Bell. Judaic. I, 17. — Appian. — § L. Strab. lib. XII, p. 562. — Appian. — Memnon.

concepta spe vincendi, et impatientia moræ calidius instantem, servatis ordinibus sensim recedendo tantisper tenuit, donec Neoptolemo retinendi suos, aciemque redintegrandi spatium esset. Deinde conversus in hostem quadrigas falcatas immisit, non sine clade Bithynorum; cæterum major quam pro damno, terror erat. Fœditas spectaculi magis quam vis hostium, turbavit ordines, quum calidis adhuc vulneribus semineces viros, divisa corpora, truncos artus in multo sanguine volutari, aliorum membra hastis aut falcibus curruum rotari cernerent.

LIII. Perterritis Archelaus a fronte, Neoptolemus et Arcáthias recollectis, qui fugerant, a tergo incubuere. Diu tamen utrisque restitere Bithyni, donec, plerisque cadentibus, Nicomedes solutis ordinibus abiit. Fugientem in Paphlagoniam sequuti sunt, qui potuerunt; cæteros prælium confecit, aut in potestatem victoris tradidit captivitas: castra quoque cum pecunia Nicomedis capta sunt. Hæc pugna romanos etiam duces haud mediocriter commovit; quod per expeditos tantum et equites, quum gravis armaturæ robur abesset, rem tantam confectam esse, nulla locorum opportunitate, nullo hostium errore adjuvante Ponticos, ne numero quidem æquo, sed consilio ducum et virtute militum cernebant. Captivos ad se adductos Mithridates comiter affatus, viatico dato dimisit domum, ut inter initia rerum utilem clementiæ famam acquireret. Circa eadem tempora Thraces, qui non sine dolo Mithridatis Macedoniam populabantur, magnam iis locis ex vastitate famem et frumenti caritatem effecerunt; donec a prætore Macedoniæ C. Sentio superati, cum rege suo Sothimo ad patrias sedes reverterunt.

§ LIII. U. C. 664; A. C. 88. — Curt. IV, 15. — Appian. Mithrid. — Diod. ap. Vales. — Liv. Epit. — Cic. Verr. III, 93. — Plut. in Sulla, cap. 22. — Oros. V, 18.

TABULA

ERUM QUÆ IN HOC NONO VOLUMINE CONTINENTUR.

FINIS NONI VOLUMINIS.